МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін

STUDIA SLOBOZHANICA

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Слобожанський гуманітарій-2026»

30 квітня 2026 року

ХАРКІВ-2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Харківський національний автомобільно-дорожній університет
Харківський національний університет радіоелектроніки
Полтавський державний аграрний університет
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Уманський національний університет

Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «СЛОБОЖАНСЬКИЙ ГУМАНІТАРІЙ-2026»

30 квітня 2026 року

ХАРКІВ-2026

ББК 71.1
УДК: 009(06)
С 48

Рекомендовано до опублікування (електронний примірник) рішенням засідання кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін.

Протокол № 11 від 1.05.2026

С48 STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2026» (Харків, ДБТУ, 30 квітня 2026 р.). – Харків, 2026. – 438 с.

У виданні представлені матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2026», присвяченої дослідженню суспільних, гуманітарних та освітніх трансформацій сучасної України. У центрі уваги досліджень — проблеми розвитку громадянського суспільства, держави і права, функціонування соціальних інститутів, осмислення історичного досвіду та сучасних політичних процесів, філософсько-культурні, мовні та психологічні аспекти суспільного буття, а також перспективи розвитку освіти в умовах глобалізації та поширення технологій штучного інтелекту. Збірник репрезентує міждисциплінарний науковий дискурс, спрямований на пошук ефективних відповідей на виклики сьогодення та майбутнього розвитку України.

Відповідальний за випуск: Бондар Н.О.
Відповідальний редактор: Бондар Н.О.

©Державний біотехнологічний університет, 2026
©Автори, 2026

Інформація Голови організаційного комітету конференції, проректора з наукової роботи Державного біотехнологічного університету, д-ра техн. наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України Михайлова Валерія Михайловича

Шановні колеги!

Щиро радий вітати вас на нашій зустрічі!

Хотів би зазначити, що сьогодні ми проводимо конференцію «Слобожанський гуманітарій – 2026», організатором якої є кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін факультету менеджменту, адміністрування та права.

Ця конференція є щорічною та вже стала доброю традицією. Вона проводиться під егідою Міністерства освіти і науки України та Харківської обласної військової адміністрації.

Мені дуже приємно, що серед співзасновників нашої конференції є Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Харківський національний університет радіоелектроніки, Полтавський державний аграрний університет, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», Уманський національний університет. Щиро вдячні їм за підтримку в підготовці цього заходу та активну участь у його проведенні.

Окремо хочу відзначити плідну роботу організаційного комітету конференції, який опрацював понад 130 тез доповідей, поданих представниками більш ніж 22 організацій.

Переконаний, що напрацювання нашої конференції сприятимуть розвитку соціогуманітарних знань, посиленню партнерства між університетами, модернізації освіти, а також появі нових науково-освітніх проектів.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, цікавих дискусій та нових наукових здобутків!

Вітальне слово виконувача обов'язки ректора
Державного біотехнологічного університету
Москаленко Олени В'ячеславівни

Шановні колеги, шановні друзі!

Вітаю вас з відкриттям науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій», що проходить на базі Державного біотехнологічного університету, який уже став сучасним осередком науки, освіти та інновацій.

Сьогодні ми з вами зібралися, щоб об'єднати інтелектуальні зусилля задля розвитку гуманітарної науки, обміну ідеями та формування нових підходів до осмислення суспільних процесів.

У період глобальних викликів гуманітарні дослідження набувають особливого значення, адже саме вони допомагають зберігати цінності, ідентичність і людяність.

Слобожанщина здавна була центром культурного та наукового життя. Символічно, що саме тут, у стінах нашого університету, формується середовище для відкритого діалогу, народження нових ідей та зміцнення наукової спільноти.

Особливо цінною є участь як досвідчених науковців, так і молодих дослідників. Така взаємодія поколінь є запорукою розвитку науки, її оновлення та сталого майбутнього.

Бажаю всім плідної роботи, натхнення, змістовних дискусій і вагомих результатів. Нехай ця конференція стане платформою для наукових відкриттів та ефективної співпраці.

Дякую за вашу працю та відданість науці!

З повагою,
Виконувач обов'язків ректора Державного біотехнологічного університету,
доктор юридичних наук, професор
Москаленко Олена В'ячеславівна

Вітальне слово проректора з науково-педагогічної роботи
Державного біотехнологічного університету
Серіка Максима Леонідовича

Шановні колеги, учасники конференції!

Насамперед дозвольте висловити щиру вдячність усім, хто сьогодні забезпечує обороноздатність нашої держави: Збройним Силам України, працівникам Державної служби з надзвичайних ситуацій, медикам, волонтерам та всім, хто щоденно працює заради нашої безпеки. Саме завдяки їм ми маємо можливість збиратися, проводити наукові заходи, обговорювати нові ідеї, ділитися напрацюваннями та планувати майбутнє.

Гуманітарна підготовка є надзвичайно важливою складовою будь-якої спеціальності. У Державному біотехнологічному університеті, який має широкий спектр освітніх програм, ми добре усвідомлюємо значення соціогуманітарної освіти для підготовки сучасного фахівця, формування особистості та свідомого громадянина України.

Сьогодні ми особливо гостро відчуваємо важливість гуманітарної складової — як у суспільному житті загалом, так і у сфері вищої освіти зокрема. Саме гуманітарні знання допомагають зберігати цінності, підтримувати суспільний діалог та формувати відповідальне ставлення до майбутнього нашої держави.

Бажаю всім учасникам конференції гарних ідей, змістовних дискусій, цікавих доповідей та плідної співпраці!

З повагою,
проректор з науково-педагогічної роботи Державного біотехнологічного університету, кандидат технічних наук, доцент
Серік Максим Леонідович

Вітальне слово т.в.о. декана факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету
Шерстюк Світлани Валеріївни

Рада всіх вітати!

Конференція «Слобожанський гуманітарій» відбувається вже одинадцятий рік поспіль, і це є свідченням її сталості, наукової актуальності та затребуваності в академічному середовищі.

Особливо приємно відзначити, що коло співорганізаторів та учасників конференції постійно розширюється і вже давно виходить за межі Слобожанщини. Сьогодні серед наших партнерів і учасників — представники Миколаївщини, Уманщини та інших регіонів України. Це ще раз підкреслює важливість і актуальність цього наукового заходу.

Сьогоднішня конференція є платформою для обговорення актуальних проблем гуманітарної сфери, розвитку національної культури, освіти та науки. Особливого значення така комунікація набуває в умовах війни, коли надзвичайно важливо зберігати науковий потенціал, підтримувати освітній процес і продовжувати інтелектуальний розвиток суспільства.

Ми розуміємо, що ті, хто сьогодні присутній тут, а також усі, хто надіслав матеріали та долучився до роботи конференції, не просто продовжують свою професійну діяльність — вони демонструють незламність українських освітян і науковців, які сьогодні тримають освітній та науковий фронт. Це надзвичайно важливо в контексті передачі досвіду, знань і наукових напрацювань майбутнім поколінням задля збереження високого рівня освіченості нашої нації.

Дуже символічно, що конференція проходить під ідейним натхненням постаті Григорія Сковороди — мислителя, чиї цінності свободи, самопізнання та духовності залишаються надзвичайно актуальними й сьогодні.

Бажаю плідної роботи, цікавих доповідей та змістовної дискусії!

З повагою,
Т.в.о. декана факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету, доцент кафедри права та європейської інтеграції, кандидат економічних наук, доцент
Шерстюк Світлана Валеріївна

Вітальне слово завідувача кафедри українознавства Харківського національного автомобільно-дорожнього університету Нікуліної Нелі Василівни

Вельмишановні колеги і коліжанки!

Щиросердно вітаю вас усіх із цією вагомою науковою подією, яка вже 11 років поспіль об'єднує дослідників різних галузей гуманітарного знання навколо доволі актуальних викликів сьогодення.

Тематика конференції переконливо засвідчує, що сучасна наука є симбіозом трансформацій, де війна й мир, справедливість і відповідальність, історична пам'ять та ідентичність набувають осучасненої й оновленої конотації.

Бажаю учасникам конференції плідних наукових дискусій, нових ідей, глибоких інтерпретацій та міждисциплінарних відкриттів! Нехай це інтелектуальне спілкування стане простором народження смислів, що сприятимуть розвитку української науки та утвердженню її вагомого голосу у світовому дискурсі.

З повагою,
завідувач кафедри українознавства Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, кандидат філологічних наук, магістр педагогіки вищої школи, доцент
Нікуліна Неля Василівна

Вітальне слово завідувача кафедри українознавства Харківського національного університету радіоелектроніки Циганенко Вікторії Леонідівни

Шановні колеги!

Рада вітати вас на конференції, присвяченій актуальним гуманітарним питанням сучасності.

Попри те, що конференція має назву «Слобожанський гуманітарій», вона давно вийшла за межі Слобожанщини, охопивши значно ширший науковий простір та об'єднавши представників різних галузей знань.

Тематика, яка сьогодні обговорюватиметься, відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні патріотизму, національної свідомості та збереженні наших духовних і культурних цінностей. Особливо актуальними ці питання є сьогодні, коли ми маємо не лише розвивати гуманітарне знання, а й передавати його наступним поколінням, виховувати, плекати та шанувати все те, що формує нашу національну ідентичність.

Щиро бажаю всім учасникам успіхів, цікавих і змістовних дискусій, нових ідей та натхнення для подальшої наукової роботи й розвитку!

З повагою,
завідувач кафедри українознавства Харківського національного університету радіоелектроніки, кандидат філологічних наук, доцент
Циганенко Вікторія Леонідівна

Вітальне слово завідувача кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування" та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету Моісєєвої Наталії Іванівни

Шановні колеги!

Для Державного біотехнологічного університету велика честь вітати учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій-2026». Сьогоднішня зустріч об'єднує викладачів, науковців, здобувачів освіти і дослідників, для яких соціогуманітарне знання є не лише сферою фахового інтересу, а й важливим чинником суспільної стійкості, громадянської відповідальності та розвитку української освіти в умовах війни.

Впевнена, що конференція ще раз засвідчить наше спільне переконання: гуманітаристика, філософія, історія, право, соціальні та освітні науки формують інтелектуальний і моральний щит держави. Вони допомагають осмислювати досвід війни, підтримувати національно-патріотичне виховання молоді, зміцнювати українську ідентичність, культуру пам'яті та відповідальність перед майбутнім.

Переконана, що напрацювання конференції сприятимуть розвитку соціогуманітарного знання, посиленню партнерства між університетами, модернізації освіти та появі нових спільних наукових і освітніх проєктів.

Щиро бажаю всім учасникам плідних дискусій, цікавих наукових результатів, професійного зростання, натхнення, взаємопідтримки та віри в спроможність української науки протистояти викликам сьогодення!

З повагою,
завідувач кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування" та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету,
доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор
Моісєєва Наталія Іванівна

УДК 37.035.6

Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
ORCID: 0000-0003-4926-8887
E-mail: voronyansky@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗВО: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor
Professor of the UNESCO Chair
"Philosophy of Human Communication"
and Social Sciences and Humanities,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
ORCID: 0000-0003-4926-8887
E-mail: voronyansky@gmail.com

CURRENT TASKS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: THE METHODOLOGICAL ASPECT

Анотація. Розкрито методологічні засади національно-патріотичної підготовки у закладах вищої освіти в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій. Проаналізовано взаємозв'язок соціальної влади, політичної суб'єктності та ресурсних відносин у процесі формування політичної нації. Визначено роль соціально-гуманітарної освіти у розвитку демократичної участі та громадянської відповідальності.

Ключові слова: національно-патріотична підготовка, політична нація, соціальна влада, політична суб'єктність, громадянське суспільство, демократична участь.

Abstract. The methodological foundations of national-patriotic education in higher education institutions under contemporary socio-political transformations are revealed. The relationship between social power, political subjectivity, and resource relations in the formation of a political nation is analyzed. The role of social sciences and humanities education in developing democratic participation and civic responsibility is determined.

Keywords: national-patriotic education, political nation, social power, political subjectivity, civil society, democratic participation.

Як відомо, місія сучасної вітчизняної вищої освіти полягає у підготовці не вузькофахового спеціаліста, а представника нової української еліти, здатного приймати ефективні фахові, управлінські та громадянські рішення на основі наукового розуміння національних інтересів та оптимальних механізмів суспільних відносин, котрі надають змогу ефективного забезпечення цих інтересів. Саме тому національно-патріотична підготовка є не додатком до фахових предметів, а стрижневим системним елементом вищої освіти.

Націоналізм XXI ст.-це не абстрактний ідеологічний конструкт, заснований на умоглядних концепціях німецького романтизму на кшталт «голосу крові», яким він увійшов у вітчизняну філософську думку півтора +-століття тому. Сьогодні це науково обгрунтована колективістська стратегія суспільного розвитку, заснована на соціальній взаємодії громадян, які складають націю як колективний субєкт суверенітету національної держави і отримують дивіденди від діяльності цієї держави. Базовим елементом такої стратегії є широка участь

громадян у формуванні та контролі діяльності системи інститутів соціальної влади — від держави та місцевого самоврядування до недержавних інституцій економічного регулювання- як кооперативних і акціонерних, так і корпоративних. Історичний досвід чітко засвідчує, що основою формування, і головне- постійного відтворення в суспільній думці національної самосвідомості є не ксенофобія та переживання за минулим, а усвідомлення того, що саме інституціоналізована колективна взаємодія, спрямована на розвиток соціальної інфраструктури в рамках юрисдикції національної держави та на підтримання такого порядку розподілу дивідендів від цього розвитку, який забезпечує мультиплікацію позитивного ефекту від соціальної взаємодії в напрямі соціально прийнятної стабільності покращення умов життя всіх членів нації, є оптимальним засобом реалізації агрегованих в національний інтерес інтересів окремих соціальних груп.

Тому дисципліни соціально-гуманітарного циклу, які несуть основне навантаження в справі національно-патріотичної підготовки нового покоління української еліти, не можуть мати в своїй основі лише набір ідеологічно-виховних заходів, спрямованих на фіксацію в свідомості здобувача вищої освіти переживань за тисячоліття культурно-мовної дискримінації його народу чи тиражування героїчної міфології (яка дійсно необхідна на етапі початкової і середньої освіти здобувачів). Мета цих дисциплін у вищій школі – формування наукового розуміння механізмів соціальної взаємодії та динаміки процесів їх організаційного оформлення у певні системи соціальної влади відповідно до потреб адаптації таких систем до змін середовища, в якому вони функціонують.

Нажаль, на протязі пострадянського періоду в системі вітчизняної вищої освіти науковий підхід до національно-патріотичної підготовки поступався місцем ідеологічному, а соціалізація майбутнього фахівця формувалася на основі індивідуалістської моделі життєвої стратегії «раціонального споживача» з концептом незалежності особистості від суспільства, максимальним дистанціюванням від політичної сфери, орієнтацією на персональний успіх та заохоченням індивіда вільно обирати свою приналежність до будь-якої спільноти — від гендерної до політичної, включаючи вибір громадянства. Дана модель була ідеологічно функціональною в умовах переходу від централізованої економічної системи з домінуванням державного сектору до децентралізованої приватної економіки. Завдяки ній формувалася і специфічна модель політичної свідомості, яка у політичній аналітиці отримала найменування корупційного суспільного договору. Сутність цього договору полягає в тому, що в обмін на збереження достатніх обсягів державних інвестицій в соціальну сферу основна маса суспільства не втручається в процес великої приватизації (яка фактично є адміністративним, позаекономічним механізмом перерозподілу власності нації на користь олігархічних угруповань). Завдяки цьому мізерна частина населення отримує надприбутки, конвертуючі отримані матеріальні ресурси в ресурси влади над суспільством. Оскільки основна маса громадян при такій системі розподілу ресурсів не має можливості реального доступу до центрів прийняття владних рішень, таку систему не можна співвіднести з демократією (на відміну від концепту політичної нації, який при ефективному застосуванні дозволяє через самоорганізацію суспільства в політичній та економічній сферах досягти вищих форм демократії).

На сучасному етапі розвитку України попередня модель функціонування держави, заснована на обмеженій участі суспільства у розподілі та контролі ресурсів, фактично вичерпала власний потенціал. Різке скорочення ресурсної бази держави в умовах війни продемонструвало неспроможність старих механізмів соціально-економічного балансу забезпечувати стабільність суспільства навіть на мінімально достатньому рівні. За словами голови податкового комітету Верховної Ради Данила Гетьманцева, дефіцит державного бюджету України перевищує 40 мільярдів доларів, тоді як до початку повномасштабної війни приблизно таким був увесь обсяг видаткової частини бюджету держави. Одночасно міжнародні фінансові структури, зокрема МВФ, оцінюють потреби України у прямих інвестиціях для підтримання та відновлення соціальної й економічної інфраструктури на рівні щонайменше 800 мільярдів доларів, причому основний обсяг цих ресурсів необхідний

саме у перші роки після завершення активної фази війни. Водночас реальні обсяги зовнішньої допомоги залишаються у багато разів меншими й не здатні повністю компенсувати масштаби втрат.

За таких умов ключовим фактором виживання та подальшого розвитку держави стає не лише зовнішня підтримка, а передусім здатність суспільства до внутрішньої мобілізації, спрямованої на відновлення наукового, промислового та технологічного потенціалу країни. Однак саме тут українське суспільство стикається із серйозною світоглядною суперечністю. Протягом останніх десятиліть у масовій суспільній свідомості активно утверджувалася індивідуалістична модель життєвої стратегії, побудована на ліберальному уявленні про пріоритет особистого успіху, мінімальну залежність людини від суспільства та дистанціювання від колективної відповідальності. Така модель виявилася несумісною з потребами демократії мобілізаційного типу, яка передбачає високий рівень соціальної солідарності, громадянської відповідальності та готовності брати участь у захисті й відновленні держави.

Показовим наслідком цієї суперечності стали демографічні та міграційні процеси воєнного часу. За інформацією Державної прикордонної служби, лише протягом перших шести місяців після запровадження можливості виїзду молоді до 25 років територію України залишили понад 450 тисяч чоловіків віком від 18 до 25 років. Цей процес є не лише наслідком страху перед війною чи економічної нестабільності, а й свідченням глибоких трансформацій політичної та соціальної свідомості, у межах яких індивідуальне благополуччя почало домінувати над категоріями суспільної відповідальності та колективного інтересу.

Фактично це стало свідченням кризи тієї моделі державотворення, яка сформувалася в Україні після здобуття незалежності. Йдеться про систему, у межах якої концепція націоцентричності поступово підмінялася ритуалізованими формами етнокультурної символіки, тоді як реальна структура влади орієнтувалася на збереження привілейованого становища фінансово-олігархічних груп. Саме така конструкція політичної системи була закладена ще за президентства Леоніда Кучми та у різних формах відтворювалася наступними політичними елітами. За цих умов значна частина державних інститутів функціонувала не як механізм реалізації національних інтересів, а як інструмент підтримання стабільності олігархічної моделі розподілу ресурсів.

Не менш очевидною стала й криза методології національно-патріотичного виховання, у межах якої політичний зміст процесу націєтворення значною мірою витіснявся символічними або псевдокультурними формами репрезентації національної ідентичності. Формування компетентностей, необхідних для ефективної участі громадян у процесах ухвалення, реалізації та контролю суспільно значущих рішень, нерідко підмінялося поверховою етнографізацією національної культури. Подібні тенденції ще на початку XX століття критично оцінювалися діячами Української Народної Республіки, які характеризували такі явища як «шароварщину», тобто спрощене й декоративне трактування національної ідентичності без реального політичного та соціального змісту.

Повномасштабна війна остаточно продемонструвала, що збереження матеріальних, людських та інституційних ресурсів суспільства неможливе без ефективного політичного й організаційного захисту. Йдеться не лише про протидію зовнішній агресії та спробам відчуження ресурсної бази держави, а й про необхідність обмеження впливу внутрішніх груп, які, використовуючи механізми влади, спрямовують суспільні ресурси на задоволення вузькокорпоративних інтересів. Подібна практика підриває не лише перспективи розвитку країни, а й саму можливість стабільного функціонування існуючої соціальної інфраструктури.

За таких умов стратегічного значення набуває формування нового покоління громадян, здатних підтримувати й удосконалювати демократичні механізми самоврядування, брати участь у контролі за діяльністю владних інститутів та забезпечувати суспільну відповідальність політичної системи. Саме системна підготовка таких громадян є

необхідною передумовою деолігархізації держави, посилення її стійкості та формування ефективної моделі національного розвитку в умовах сучасних глобальних викликів.

У цьому контексті значну методологічну результативність у процесі викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу продемонструвала концепція динаміки балансу ресурсних потенціалів мереж акторів комунікаційних полів соціальних систем. Її евристична цінність полягає у можливості комплексного аналізу суспільно-політичних процесів через призму конкуренції соціальних груп за доступ до обмежених матеріальних і нематеріальних ресурсів. Застосування цього підходу дозволяє перейти від спрощених нормативних або суто ідеологічних моделей трактування політики до розуміння суспільства як складної динамічної системи взаємодії численних акторів, інтереси яких постійно перетинаються, конфліктують або вступають у кооперацію.

Теоретичним підґрунтям концепції виступає поєднання положень системного аналізу, неоінституціоналізму, теорії ігор та теорії нерівноважної динаміки. Саме міждисциплінарний характер цього підходу надає можливість досліджувати політичні, економічні та соціокультурні процеси як взаємопов'язані елементи єдиної системи суспільної взаємодії. Концепція була апробована у низці прикладних політологічних і соціологічних досліджень, а також стала методологічною основою навчальних посібників та підручників соціально-гуманітарного спрямування.

Комплексний виклад зазначеного підходу було представлено у колективній монографії «Образ майбутнього: стратегії дослідження суспільства постмодерну», підготовленій колективом кафедри ЮНЕСКО за участю запрошених фахівців — доктора юридичних наук Альони Москаленко та доктора філософських наук Ірини Денисенко. У межах цієї праці концепція була розкрита як універсальний інструмент аналізу трансформацій сучасного суспільства, зокрема в умовах криз, гібридних конфліктів та структурної перебудови політичних систем.

Відповідно до даної концепції суспільство розглядається як складна система, стабільність і життєздатність якої забезпечуються певними моделями розподілу матеріальних та нематеріальних ресурсів. Йдеться не лише про економічні активи, а й про інформаційні, організаційні, культурні та силові ресурси, доступ до яких визначає можливості соціальних акторів впливати на суспільні процеси. Розподіл цих ресурсів відбувається через систему відносин панування та підкорення, що оформлюються у вигляді різноманітних інститутів соціальної влади.

Функціонування соціальної інфраструктури безпосередньо залежить від характеру регулювання ресурсних потоків, які забезпечують підтримання політичних, економічних і культурних механізмів життєдіяльності суспільства. Саме тому механізми соціальної влади виступають не лише інструментом адміністративного управління, а й засобом контролю над процесами розподілу суспільних ресурсів.

У ситуації, коли домінуючим мотивом людської діяльності виступає прагнення до індивідуальної вигоди, контроль над державною владою створює для окремих груп можливість отримання додаткової ренти шляхом розпорядження ресурсами, що перебувають у межах юрисдикції конкретного суспільства. За таких умов політична влада перетворюється на один із найбільш цінних ресурсів, оскільки прибуток від контролю над механізмами розподілу значно перевищує вигоди, які можуть бути отримані у сфері звичайного ринкового обміну.

Унаслідок цього політична сфера набуває характеру складного багатовимірного простору конкурентної боротьби між різними соціальними групами, які прагнуть утримати або розширити контроль над центрами соціальної влади. Саме через ці центри здійснюється управління потоками ресурсів, формуються правила суспільної взаємодії та визначаються умови доступу до економічних, інформаційних і організаційних можливостей. Таким чином, політичні процеси постають не лише як боротьба ідеологій чи персоналій, а передусім як конкуренція за контроль над механізмами регулювання суспільного ресурсного потенціалу.

Політичний простір у такій системі слід розуміти не як сукупність формальних державних структур, а як мінливу конфігурацію взаємодії конкуруючих груп, співвідношення впливу між якими визначається обсягом їхнього ресурсного забезпечення та рівнем організаційної консолідації. Характер цієї взаємодії формується не лише потенціалом самих суб'єктів політичної боротьби, а й ступенем підтримки або спротиву соціальних груп, що перебувають у сфері їхнього впливу.

За таких умов політичним суб'єктом стає лише та спільнота, яка володіє достатніми ресурсами та здатна підтримувати тривалу координацію колективних дій. Вирішальне значення має не сама наявність ресурсів, а можливість використовувати їх через інститути влади для реалізації власних інтересів у довгостроковій перспективі. Оскільки ці інтереси безпосередньо пов'язані з контролем над механізмами розподілу суспільних ресурсів, інституційна структура суспільства не є сталою. Вона змінюється разом зі зміною співвідношення ресурсних потенціалів між конкуруючими групами. Інститути, які втрачають здатність адаптуватися до нових умов, поступово зникають, як це свого часу відбулося із системою сюзеренітету в добу зрілого феодалізму, абсолютною монархією в епоху модерну або класичними масовими партіями в умовах постмодерного суспільства.

Стійкість владних відносин забезпечується насамперед монопольним контролем над ресурсами, без яких інші учасники соціальної взаємодії не можуть підтримувати власне функціонування. Якщо альтернативних шляхів доступу до таких ресурсів не існує, формується структурна залежність від суб'єкта, який здійснює їх розподіл. З часом ця залежність закріплюється на інституційному рівні через систему політичних, економічних і соціальних норм, що визначають допустимі форми доступу до ресурсної бази суспільства.

Саме тому навіть значний власний потенціал не гарантує реальної автономії, якщо чинна інституційна система блокує альтернативні канали взаємодії та звужує можливості реалізації інтересів. Таким чином, характер соціальної влади визначається не лише концентрацією ресурсів, а й здатністю встановлювати правила доступу до них.

У цьому контексті влада постає універсальним інструментом контролю над різними видами ресурсів — економічними, організаційними, інформаційними чи культурними. Економічна система постійно продукує відносини залежності та домінування, які надалі закріплюються у формі політичних інститутів. Унаслідок цього формується модель «обмеженого доступу», за якої можливість впливати на розподіл ресурсів і брати участь у прийнятті рішень концентрується у межах привілейованих груп. Їхнє домінування підтримується через систему ієрархічних привілеїв та механізмів владної ренти, що дозволяє зберігати контроль над ключовими центрами соціальної влади й водночас мінімізувати реальний вплив більшості населення на політичні процеси.

За таких умов масова участь громадян у виробленні суспільно значущих рішень можлива лише через розвиток механізмів колективної самоорганізації. Проте елітні групи, зацікавлені у збереженні існуючого порядку, нерідко блокують формування подібних структур або намагаються підмінити реальні соціальні інтереси штучно сконструйованими символічними моделями, які не створюють загрози для їхнього привілейованого становища.

Унаслідок цього політична система функціонує в режимі безперервної конкуренції між різними центрами впливу. Значна частина суспільних ресурсів витрачається не на розвиток виробництва чи підтримання соціальної інфраструктури, а на боротьбу за контроль над механізмами влади. Це закономірно скорочує обсяги ресурсів, які можуть бути спрямовані на підтримання стабільності та відтворення суспільних інститутів.

Щоб зменшити втрати, пов'язані з постійним конфліктом, ресурсозабезпечені групи змушені формувати певні правила розподілу сфер впливу та доступу до владного регулювання ресурсних потоків. Такі домовленості поступово набувають інституційного характеру та закріплюються у формах держави, права й інших політичних механізмів. Проте стабільність подібної системи зберігається лише доти, доки не змінюється баланс ресурсних потенціалів між основними суб'єктами політичної конкуренції.

Коли ж цей баланс порушується, виникає потреба у перегляді раніше встановлених правил. У одних випадках це призводить до поступової трансформації інституційної системи, в інших — до руйнування старих політичних конструкцій та формування нових моделей організації влади. Особливо гостро такі процеси проявляються в умовах виснаження ресурсної бази суспільства, коли дедалі більша частина ресурсів витрачається на саму конкурентну боротьбу. Наслідком стає посилення соціальних конфліктів, загострення суперництва за владні позиції та тенденція до подальшої концентрації контролю над ресурсами у вузького кола груп.

Подібна динаміка ставить під сумнів поширене уявлення про історичний розвиток як безперервний поступ від несвободи до демократії. Реальний досвід еволюції політичних систем демонструє значно складніший і суперечливіший характер суспільних трансформацій, ніж це традиційно відображалося у підручниках з історії, політології та соціології.

Таким чином, джерелом більшості соціальних суперечностей виступає боротьба за контроль над ресурсами суспільства, а механізмом реалізації цього контролю є система публічної влади. Політична сфера в такому випадку набуває характеру безперервного суперництва між різними групами, які прагнуть закріпити вигідний для себе порядок доступу до матеріальних, організаційних та інформаційних ресурсів. Підсумком цієї боротьби стає формування інституційних моделей, що визначають правила розподілу суспільних можливостей та межі участі різних акторів у владних процесах. Саме тому розуміння механізмів формування і трансформації таких моделей повинне становити одну з методологічних основ викладання соціально-гуманітарних дисциплін.

У цьому контексті важливо не обмежуватися лише абстрактним описом теоретичних конструкцій, а простежити, яким чином вони реалізуються у практиці функціонування політичних систем. Якщо на концептуальному рівні мова йде про конкуренцію за контроль над ресурсними потоками та інституційне оформлення механізмів влади, то в реальному суспільному житті центрального значення набуває питання політичної організації тих груп, які претендують на участь у розподілі ресурсів. Саме здатність певних соціальних спільнот перетворювати власний ресурсний потенціал на інструмент організованого політичного впливу визначає конфігурацію владних відносин, характер політичного балансу та механізми відтворення існуючої системи.

З огляду на це політичні відносини доцільно аналізувати як результат постійної взаємодії між ресурсним забезпеченням соціальних груп, інституційними правилами та механізмами реалізації групових інтересів. Зміна хоча б одного з цих елементів неминуче трансформує структуру політичної взаємодії, змінюючи баланс сил у суспільстві та характер функціонування владних інститутів.

У сучасних умовах політична суб’єктність формується лише у тих соціальних спільнот, які здатні забезпечити тривалу координацію колективних дій задля просування власних інтересів через систему публічної влади. При цьому визначальним є не формальне існування певної соціальної групи, а її організаційна та інституційна спроможність. Йдеться про здатність до політичної мобілізації, створення представницьких структур, підтримання стійких каналів комунікації та участі у процесах ухвалення рішень. Лише за наявності таких механізмів групові інтереси трансформуються у політичну волю, здатну впливати на порядок розподілу ресурсів та правила організації суспільства.

У межах цієї моделі можна виділити два основні типи суб’єктів політичних відносин. Перший представлений вузькими ресурсозабезпеченими угрупованнями, які концентрують у своїх руках значний економічний, інформаційний та організаційний потенціал. Саме вони отримують можливість здійснювати структурний контроль над ключовими потоками ресурсів та визначати параметри функціонування політичної системи. Їхній вплив ґрунтується не лише на обсязі накопичених матеріальних активів, а й на здатності привласнювати результати суспільної праці через контроль над сферами, що формально належать усьому суспільству.

Завдяки цьому подібні групи здатні формувати нормативні межі доступу до центрів влади, визначати домінуючі способи інтерпретації суспільних процесів та встановлювати пріоритети політичного порядку денного. У такому розумінні олігархат являє собою не просто сукупність надзаможних осіб, а специфічну форму організації групового панування, за якої надприбутки виникають унаслідок контролю над центрами соціальної влади та механізмами владного перерозподілу ресурсів.

Інший тип політичних суб'єктів становлять широкі соціальні масиви, до складу яких входять індивіди з незначним і розпорошеним ресурсним потенціалом. Окремо такі ресурси не дозволяють ефективно впливати на політичні процеси, тому для набуття реальної суб'єктності необхідною стає їх інтеграція у колективні форми організації. Саме через партії, професійні спілки, громадські рухи, кооперативні структури або акціонерні товариства дрібні індивідуальні ресурси можуть об'єднуватися у єдиний колективний ресурсний потенціал, здатний конкурувати з привілейованими групами.

Лише за умови такої самоорганізації широкі соціальні групи отримують можливість брати участь у боротьбі за контроль над владними механізмами та протистояти угрупованням, які використовують у власних інтересах ресурси держави, включно з можливостями фіскального перерозподілу для постійного нарощування власної ресурсної бази.

Саме через механізми колективної політичної взаємодії відбувається перетворення соціально розпорошеного населення на організований суб'єкт політичної дії. Рівень здатності широких соціальних груп до мобілізації безпосередньо впливає на конфігурацію політичного режиму, характер легітимації владних інститутів та ступінь орієнтації державної політики на інтереси більшості населення. Відповідно, ефективність функціонування політичної системи залежить не лише від формальної наявності демократичних процедур, а й від реальної спроможності суспільства до інституціоналізованої самоорганізації.

Попри те, що в нормативних моделях політична конкуренція часто описується як взаємодія формально рівноправних учасників, фактичне функціонування політичних систем відбувається в умовах глибокої ресурсної асиметрії. Соціальні групи володіють нерівномірним доступом до економічних, інформаційних, адміністративних та організаційних ресурсів, що визначає їхні можливості впливати на ухвалення політичних рішень. За таких умов навіть формально універсальні правові механізми нерідко забезпечують відтворення привілейованого становища окремих коаліцій, закріплюючи для них більш сприятливі умови доступу до центрів влади та механізмів розподілу суспільних ресурсів.

У межах подібної моделі права і свободи перестають функціонувати виключно як універсальні інструменти політичної рівності. Їхній реальний зміст і межі практичного застосування значною мірою визначаються здатністю конкретних груп інституціоналізувати власні інтереси через систему публічної влади. У результаті правова система починає виконувати не лише регулятивну, а й стратифікаційну функцію, формалізуючи вже існуючу соціально-політичну нерівність.

Закріплення такого порядку здійснюється не тільки на рівні конституційних норм, а й через сукупність адміністративних та регуляторних механізмів, які структурно впливають на характер політичної конкуренції. Виборчі бар'єри, моделі фінансування політичних партій, порядок доступу до державних засобів масової комунікації та інші інституційні обмеження формують асиметричні умови участі у політичному процесі. Унаслідок цього окремі групи отримують системні переваги, тоді як можливості інших суб'єктів залишаються суттєво обмеженими.

Неоінституціональний підхід пояснює цю тенденцію через концепцію «інституціоналізованої нерівності» (institutionalized inequality), відповідно до якої політичні інститути не лише впорядковують взаємодію акторів, а й забезпечують стабільне відтворення переваг домінуючих груп. Асиметричний розподіл впливу в такому випадку набуває ознак легітимності та інтегрується у саму структуру політичної системи. За цих умов

основним предметом політичної боротьби стає не лише контроль над матеріальними ресурсами чи адміністративними механізмами, а передусім можливість визначати нормативні правила функціонування суспільства. Вирішального значення набуває здатність встановлювати та легітимізувати правовий порядок, який закріплює існуючу систему соціального домінування.

Для постіндустріальних суспільств характерним є поступове зниження рівня масової політичної участі та концентрація процесу ухвалення рішень у межах відносно вузьких елітарних груп. За таких умов формально-правові конструкції дедалі меншою мірою відображають реальний розподіл політичного впливу. Законодавчий процес усе частіше визначається результатами переговорів між ресурсно забезпеченими коаліціями та впливом лобістських структур, а не механізмами широкого суспільного консенсусу.

Унаслідок цього право поступово втрачає характеристики нейтрального регулятора суспільних відносин і перетворюється на інструмент інституціонального закріплення ієрархії доступу до влади та ресурсів. Нормативні акти визначають коло суб'єктів, які отримують можливість брати участь у процесах ухвалення рішень, одночасно обмежуючи вплив менш ресурсозабезпечених учасників політичного процесу. Держава у такій системі функціонує не стільки як універсальний виразник загальносуспільного інтересу, скільки як інституційний простір конкуренції за контроль над нормотворенням. Відповідно, правові норми виступають механізмом фіксації результатів політичної боротьби, а не лише процедурною основою регулювання суспільних відносин.

Трансформації законодавчої системи, як правило, відображають зміни у співвідношенні ресурсних потенціалів між основними політичними акторами, перегрупування коаліцій та модифікацію механізмів контролю над ресурсними потоками. Саме тому політичний аналіз потребує використання методологічних підходів, здатних виявляти неформальні механізми впливу на процес формування формально легітимних правил. За такого підходу законодавчі зміни розглядаються не як автономний процес, а як індикатор глибинних трансформацій у структурі політичної влади.

У підсумку сучасна політична динаміка може бути інтерпретована як суперництво між двома базовими моделями організації влади. Перша ґрунтується на концентрації ресурсів та механізмів ухвалення рішень у межах вузьких елітарних груп і відтворює олігархічний тип політичної системи. Друга спирається на інституціоналізовану участь широких соціальних верств у формуванні публічної політики та відповідає моделі політичної нації як форми демократичної самоорганізації суспільства.

За таких умов розвиток механізмів колективної самоорганізації, політичної освіти та інституційної участі набуває ключового значення для формування зрілої політичної суб'єктності громадян. Саме ці механізми створюють передумови для подолання структурної залежності суспільства від олігархічних моделей розподілу влади та забезпечують можливість стабільного демократичного розвитку.

Український політичний процес останніх років наочно демонструє практичний прояв зазначених закономірностей. До початку повномасштабної війни основні ресурсні потоки були значною мірою сконцентровані у межах обмеженого кола фінансово-економічних груп, що забезпечувало домінування олігархічної моделі влади та стримувало розвиток широкої політичної самоорганізації суспільства. Однак умови воєнної агресії актуалізували потребу у масштабній горизонтальній мобілізації, яка проявилася у діяльності волонтерських мереж, інститутів місцевого самоврядування та різноманітних формах громадянської кооперації. Це засвідчило високий потенціал широких соціальних груп до колективної політичної взаємодії та підтвердило суспільний запит на посилення механізмів демократичного управління.

У зв'язку з цим оновлення методології викладання соціально-гуманітарних дисциплін набуває стратегічного значення. Її функція полягає не лише у передачі теоретичних знань, а й у формуванні здатності до системного аналізу соціально-політичних процесів, без чого неможливе ухвалення ефективних управлінських та громадянських рішень. У процесі навчання здобувачі вищої освіти повинні оволодівати навичками аналізу центрів політичного

впливу, оцінки механізмів колективної організації та використання інституційних інструментів для реалізації суспільних інтересів.

Інтеграція знань про функціонування інститутів влади, механізми управління ресурсними потоками та закономірності колективної взаємодії у їх історичній динаміці створює підґрунтя для формування політичної нації як вищої форми громадянського суспільства. Саме така модель забезпечує здатність суспільства протидіяти монополізації влади вузькими елітарними групами та підтримувати механізми демократичного самоврядування. У цьому контексті соціально-гуманітарна освіта виступає важливим чинником підготовки нового покоління фахівців як активних суб'єктів суспільних трансформацій, здатних ухвалювати обґрунтовані рішення у політичній, економічній та соціальній сферах в інтересах нації та держави.

УДК 641.5(091)

Наталя Володимирівна Аксьонова,
канд. іст. наук, доц. кафедри українознавства
Харківський національний університеті імені В. Н. Каразіна
aksyonova@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0001-8876-2197

СЛОБОЖАНСЬКА КУХНЯ В РОЗРІЗІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Natalia Aksonova,
Cand. hist. Science, docent Department of Ukrainian Studies
V. N. Karazin Kharkiv National University, aksyonova@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0001-8876-2197

SLOBOJAN CUISINE IN THE SCOPE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Анотація. У тексті розглядається слобожанська кухня як важлива складова національної культури та елемент цивілізаційної ідентичності українського народу. Підкреслюється, що гастрономічні традиції Слобожанщини формувалися протягом століть і відображають історичні, господарські та світоглядні особливості регіону. Особлива увага приділяється локальним кулінарним практикам, які збереглися попри вплив глобалізації, а також їхній ролі як елементів нематеріальної культурної спадщини.

У роботі наведено приклади традиційних страв і напоїв, зокрема борщу з регіональними варіаціями, затірки, продуктів зі свинячого сала, обрядових напоїв і страв, таких як «Варена» та «Зелеківська зливанка», а також традицій сушіння фруктів і випікання кавуна. Окремо висвітлено значення гастрономічних фестивалів і локальних звичаїв у збереженні культурної спадщини.

Наголошується на потенціалі нематеріальної культурної спадщини Слобожанщини для розвитку туризму та популяризації регіону, водночас зазначається проблема тимчасової окупації частини територій, де зосереджені окремі культурні практики.

Ключові слова: традиції харчування, нематеріальна культурна спадщина, Слобожанщина.

Annotation. The article examines Slobozhanshchyna cuisine as an important component of national culture and an element of the civilizational identity of the Ukrainian people. It emphasizes that the gastronomic traditions of Slobozhanshchyna have been formed over centuries and reflect the historical, economic, and worldview characteristics of the region. Special attention is paid to local culinary practices that have been preserved despite the influence of globalization, as well as their role as elements of intangible cultural heritage.

The paper provides examples of traditional dishes and beverages, including borshch with regional variations, zatirka, pork fat–based products, as well as ritual dishes and drinks such as

“Varena” and “Zlekivska zlyvanka,” along with traditions of drying fruits and baking ceremonial bread (korovai). Particular attention is given to the importance of gastronomic festivals and local customs in preserving cultural heritage.

The study highlights the potential of the intangible cultural heritage of Slobozhanshchyna for tourism development and the promotion of the region, while also noting the issue of temporary occupation of some territories where certain cultural practices originate.

Keywords: Food traditions, intangible cultural heritage, Slobozhanshchyna.

Слобожанську кухню потрібно розглядати не лише як набір страв, а як фундаментальну складову національної культури. Вона формувалася століттями, у най відображаються звичаї, господарська діяльність, ментальність та світоглядні уявлення українського народу. Нагадаємо, що історико-етнографічний регіон Слобожанщина охоплює всю Харківську, південну частину Сумської області, більшість Луганської області, декілька районів Донецької області, а також частини Курської, Білгородської та Воронезької областей [1, с. 46].

Поряд з повсякденними стравами українська кухня має страви, що вкорінилися в побут слобожан на ментальному рівні й наразі є важливими, вживаними і бажаними не одним поколінням. Мова йде про ті локальні особливості, що збереглися, попри наступу глобалізованої культури харчування. Слобожанську традицію потрібно розглядати через призму етнічної символіки, що визначається, через усвідомлення слобожанами окремих страв як своєрідного коду національної культури, вписаних у систему етнічної історії [9, с. 150]

При широкому географічному побутуванні гастрономічної традиції приготування борщу, в елементі НКС «Культура приготування українського борщу» подано регіональні інгредієнти різних областей. На Луганщині при варінні борщу додають сушені яблука, на Сумщині вживають і свіжі яблука, на Харківщині до засмажки додають томатну пасту, натираючи багато часнику [3, с. 154]. Але історичні свідчення про місцевий борщ значно вирізняють. Констатується, що в Харкові початку ХХ століття, борщ готували здебільшого на сирівці: «*їли зазвичай борщ із буряка і капусти, затертий пшоном, зварений на сирівці (на дуже кислому квасі) зі свинячим салом*» [2, с. 507]. Слобожанщина, як й інші історико-етнографічні регіони України не оминула традиція влаштовування фестивалів борщу. З 2017 по 2019 р. ця традиція підтримувалася у м. Попасна на Луганщині, де традиційно проводили районний фестиваль «Свято борщу» у сквері ім. Калюжного [12]. Цікаво, що змагалися між собою там «смачні курені», які влаштовували підприємства, установи та організації з усієї Попаснянщини.

Поряд з борщем вельми вживаною, особливо на сніданок, була страва швидкого приготування – затірка. Традиція приготування затірки перебуває в обласному та національному переліках нематеріальної культурної спадщини Луганщини. Ця унікальна традиція зберіглася в селі Крива Лука Лиманської територіальної громади [4]. Традиція приготування затірки продовжує побутувати в родинах носіїв, які до повномасштабного вторгнення разом із громадою докладали зусиль для збереження та популяризації цієї унікальної кулінарної спадщини, пропонували підсушену затірку як туристичний сувенір.

Чи не найбільш уживаним продуктом серед слобожан було й досі залишається свиняче сало – як самостійна сира страва, так і у вигляді різноманітних способів обробки – смалець, шкварки. Саме технології обробки сала, традицій різання свиней присвячений ще один елемент нематеріальної культурної спадщини Харківщини – традиція приготування і споживання сала у селищі Вільшани. Цей елемент простежується в культурній спадщині багатьох вільшанських родин [11].

Збереження елементів нематеріальної культурної спадщини має велике значення для громад, адже зараз розвивається економіка вражень. Постає величезний попит на те, що є автентичним, унікальним для тієї чи іншої місцевості, тому пошук, виявлення та фіксація

таких «родзинок» може стати основою для успішного туристичного кластеру. Саме так сталося зі стравою «Юшка на три риби» з Балаклійщини [15].

Широко використовувались на Слобожанщині, незважаючи на станові розбіжності, домашні наливки, які з успіхом заміняли дорогі іноземні вина [8, с. 418]. Варена з Боромлі стала елементом нематеріальної культурної спадщини України з 2023 р. У селі твердять, що рецепт «Варени» передається з покоління в покоління і готується вона як напій для поминання померлих, оскільки поєднує в собі солодке, пряне та гірке [10]. Напій «Варена» в селі Боромля» готували й готують щороку на дні, присвячені поминанню померлих. Помини відбуваються в першу та другу неділю після Великодня. У ці дні зазвичай на багатьох кладовищах Боромлі збираються поминати рідних, там зустрічаються з рідними, родичами, односельцями, яких частують [3, с. 158].

Ще однією обрядовою стравою є «Зелеківська зливанка», що зафіксована як елемент нематеріальної культурної спадщини в Старобільському районі Луганщини в селі Зеленківка. Для її приготування трави збираються на Зелені свята. Сама страва використовується як поминальна та святкова страва впродовж року. Основною характерною рисою цієї страви є приготування, а саме зливання рідкою складової, відокремлення від густої частини готової звареної страви [5]. Отримані дві страви – густу й рідку приправляють квітами шавлії в сезон її цвітіння [6].

У Комишанській, Грунській, Чупахівській громадах Сумської області зберігається давня, унікальна традиція приготування сухофруктів. 2023 р. ця традиція сушіння фруктів ввійшла до переліку нематеріальної культурної спадщини України, що походить з Охтирщини [14].

У липні 2022 р. було включено елемент нематеріальної культурної спадщини «Знання і практики приготування сахновщинського короваю» до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Сахновщанський коровай створюють декілька майстринь громади, хоча дійсно знаючих залишилося вже не так багато. Але ці майстрині навіть тільки розмовою про коровай закохують у нього, тому мріємо, що традицію підхоплять інші жительки громади [7].

Нематеріальна культурна спадщина Слобожанщини має величезний потенціал для створення туристичних продуктів, які здатні привабити туристів не лише з України, а й з-за кордону. Розробка нових заходів, створення інфраструктури та активне залучення місцевих жителів сприятимуть розвитку туризму та підвищенню культурної значущості не тільки гастрономічних об’єктів, а й культури Слобожанщини як такої. Не потрібно забувати, що місця походження трьох об’єктів нематеріальної культурної спадщини наразі перебувають під окупацією.

Література:

1. Аксьонова Н. В. «Українська» та «російська» Слобожанщина: політичні кордони історико-етнографічного регіону. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 39. С. 113-119. URL: https://ethnic.history.knu.ua/data/2013/39/articles/6.pdf (дата звернення: 26.04.2026).
2. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год): Историческая монография. Т. 1: XVII–XVIII века. Харьков, 1905. 569 с.
3. Васянович О. О. Гастрономічні традиції в нематеріальній культурній спадщині України. *Сьомі Череванівські наукові читання* : збірник статей. Вип. VII. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 151-161. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/25564 (дата звернення: 22.04.2026).
4. Жукова Н., Сердюк А. Рецепт затірки з села Крива Лука зберігатимуть як спадщину регіону: що це за страва та як її готувати. Радіо Свобода. URL: https://freeradio.com.ua/retsept-zatirky-z-sela-kryva-luka-zberihatymut-iak-spadshchynu-rehionu-shcho-tse-za-strava-ta-iak-ii-hotuvaty-foto-video/(дата звернення: 23.04.2026).

5. Колгушева О. Криволуцька затірка – козацька страва з Лиманщини. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3910226-krivolucka-zatirka-kozacka-strava-z-limansini.html (дата звернення: 26.04.2026).
6. Малаш. О. Зелеківська зливанка — візитівка Луганщини (рецепт від носійки). URL: https://shuba.life/recipes/20296-zelekivska-zlyvanka-vizytivka-luhanshchyny-retsept-vid-nosiia (дата звернення: 26.04.2026).
7. Манучарян А. Гуртує громаду: як Сахновщинський коровай став елементом нематеріальної культурної спадщини України. БерестинІнфо. URL: https://krasnograd.info/articles/316845/gurtuye-gromadu-yak-sahnovschinskij-korovaj-stav-elementom-nematerialnoi-kulturnoi-spadschini-ukraini (дата звернення: 23.04.2026).
8. Петренко Н. В. Кулінарні традиції Слобожанщини (історико-ретроспективний погляд). Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2012. Вип. 1(2). С. 413-421. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1(2)__60 (дата звернення: 22.04.2026).
9. Плюта О. П. Національна кухня як комплекс культурно-побутових традицій українців. *Культура і сучасність*. 2017. № 1. С. 147-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2017_1_28 (дата звернення: 22.04.2026).
10. Поєднання солодкого, пряного і гіркуватого — наші думки про померлих: рецепт напою "Варена", який готують на Проводи. URL: https://suspilne.media/sumy/1002667-poednanna-solodkogo-pranogo-i-girkuvatogo-nasi-dumki-pro-pomerlih-recept-napou-varena-akij-gotuut-na-provodi/ (дата звернення: 26.04.2022).
11. Проєкт «Нематеріальна культурна спадщина». Центр культури і мистецтва. URL: https://www.cultura.kh.ua/uk/intangible-cultural-heritage/4921-traditsiyi-prigotuvannja-ta-spozhivannja-sala-u-smt-vilshani-dergachivskogo-rajonu-harkivskoyi-oblasti (дата звернення: 25.04.2026).
12. Смачне свято: у Попасній провели фестиваль борщу. Попасна city. URL: https://popasnaya.city/articles/45174/smachne-svyato-u-popasnij-proveli-festival-borschu (дата звернення: 22.04.2026).
13. Український центр культурних досліджень. URL: https://uccr.org.ua/nks/elementy-nks/natsionalnyj-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/055-n-k-s-obriad-pryhotuvannia-stravy-zele/
14. Унікальна сушка з фруктів — нематеріальна спадщина України https://shuba.life/encyclopedia/dishes/85-sushka-z-fruktiv (дата звернення: 24.04.2026).
15. Як рецепт балаклійської ухи на всю Україну прославився. Слобідський край. 27.12.2020. URL: https://www.slk.kh.ua/news/oblast-online/yak-recept-balaklijskoyi-uxi-na-vsyu-ukrayinu-proslavivsya.html (дата звернення: 25.04.2026).

References:

1. Aksonova, N. V. (2013). “Ukrainian” and “Russian” Slobozhanshchyna: Political borders of the historical and ethnographic region. *Ethnic History of European Nations*, 39, 113–119.
2. Bagaley, D. I., & Miller, D. P. (1905). *History of the city of Kharkiv for 250 years of its existence (from 1655 to 1905): Historical monograph* (Vol. 1: 17th–18th centuries). Kharkiv.
3. Vasianovych, O. O. (2024). Hastronomichni tradytsii v nematerialnii kulturnii spadshchyni Ukrainy. In *Somi Cherevanivski naukovi chytannia* (Vol. 7, pp. 151–161). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka. http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/25564
4. Zhukova, N., & Serdiuk, A. (n.d.). Recipe of “zatirka” from Kryva Luka village to be preserved as regional heritage. *Free Radio*. https://freeradio.com.ua/retsept-zatirky-z-sela-kryva-luka-zberihatymut-iak-spadshchynu-rehionu-shcho-tse-za-strava-ta-iak-ii-hotuvaty-foto-video/
5. Kolhusheva, O. (2024, September 28). Kryvolutska zatirka – kozatska strava z Lymanshchyny. *Ukrinform*. https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3910226-krivolucka-zatirka-kozacka-strava-z-limansini.html

6. Manucharyan, A. (n.d.). *Hurtuye hromadu: Yak Sakhnovshchynskyi korovai stav elementom nematerialnoi kulturnoi spadshchyny Ukrainy*. BerestynInfo. https://krasnograd.info/articles/316845/gurtuye-gromadu-yak-sahnovschinskij-korovaj-stav-elementom-nematerialnoi-kulturnoi-spadschini-ukraini
7. Malashko, O. (n.d.). *Zelekivska zlyvanka — vizytivka Luhanshchyny (retsept vid nosiiky)*. SHUBA. https://shuba.life/recipes/20296-zelekivska-zlyvanka-vizytivka-luhanshchyny-retsept-vid-nosiia
8. Petrenko, N. V. (2012). Culinary traditions of Slobozhanshchyna (historical-retrospective view). *Economic Strategy and Prospects for Trade and Services Development*, 1(2), 413–421. http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1(2)__60
9. Pliuta, O. P. (2017). National cuisine as a complex of cultural and everyday traditions of Ukrainians. *Culture and Modernity*, 1, 147–151. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2017_1_28
10. Sustainable combination of sweet, spicy and bitter—our thoughts about the deceased: Recipe of the drink "Varena" prepared for Memorial Days. (n.d.). Suspilne Sumy. https://suspilne.media/sumy/1002667-poednanna-solodkogo-pranogo-i-girkuvatogo-nasi-dumki-pro-pomerlih-recept-napou-varena-akij-gotuut-na-provodi/
11. Center of Culture and Art. (n.d.). *Intangible cultural heritage project*. https://www.cultura.kh.ua/uk/intangible-cultural-heritage/4921-traditsiyi-prigotuvannja-ta-spozhivannja-sala-u-smt-vilshani-dergachivskogo-rajonu-harkivskoyi-oblasti
12. Ukrainian Center for Cultural Research. (n.d.). *National inventory of elements of intangible cultural heritage of Ukraine*. https://uccr.org.ua/nks/elementy-nks/natsionalnyj-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/055-n-k-s-obriad-pryhotuvannia-stravy-zele/
13. Unique fruit drying as intangible cultural heritage of Ukraine. (n.d.). SHUBA. https://shuba.life/encyclopedia/dishes/85-sushka-z-fruktiv
14. "Delicious festival: Borshch festival held in Popasna." (n.d.). Popasna City. https://popasnaya.city/articles/45174/smachne-svyato-u-popasnij-proveli-festival-borschu
"Balakliia fish soup recipe became famous across Ukraine." (2020, December 27). *Slobidskyi Krai*. https://www.slk.kh.ua/news/oblast-online/yak-recept-balaklijskoyi-uxi-na-vsyu-ukrayinu-proslavivsya.html

УДК 159.9

Ігор Сергієнко
ад'юнкт докторантури-ад'юнктури,
Національний університет цивільного захисту України
ORCID: 0009-0008-4130-2992
e-mail: Sergienko08091990@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ СТІЙКОСТІ ТА ЧИННИКИ ВРАЗЛИВОСТІ ПОЖЕЖНИХ-РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ihor Serhiienko
Adjunct of Doctoral and Postgraduate Studies,
National University of Civil Protection of Ukraine
ORCID: 0009-0008-4130-2992
e-mail: Sergienko08091990@ukr.net

SOCIO-PSYCHOLOGICAL RESOURCES OF RESILIENCE AND VULNERABILITY FACTORS AMONG FIREFIGHTER-RESCUERS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Професійна діяльність пожежних-рятувальників ДСНС України в умовах воєнного стану пов'язана не лише з високою відповідальністю та постійною готовністю до ризику, а й

із майже щоденним зіткненням із руйнуваннями, втратами та людським болем. За таких обставин соціально-психологічна стійкість перестає бути лише індивідуальною рисою і стає умовою надійності всього підрозділу, оскільки безпосередньо впливає на якість реагування, згуртованість караулу та здатність фахівця відновлюватися після критичних подій.

У сучасній психології стійкість дедалі частіше трактують не як емоційну нечутливість, а як здатність зберігати функціональність, осмислювати травматичний досвід і відновлювати внутрішню рівновагу [1, с. 20–28]. Для представників екстрених служб суттєвою проблемою залишаються стигма й бар'єри звернення за психологічною допомогою, які знижують готовність своєчасно користуватися підтримкою [2, с. 218–229]. Дослідження за участю пожежних також показують, що відчуття належності та соціальної підтримки пом'якшує вираженість посттравматичних симптомів і виконує захисну функцію [6, с. 543–555]. Українські науковці наголошують, що професійна життєстійкість рятувальника в умовах війни є базовим ресурсом психологічного відновлення, а нормативна база цивільного захисту прямо передбачає організацію заходів психологічного захисту персоналу [5, с. 143–152; 4]. Вітчизняні публікації, присвячені роботі фахівців у зоні бойового ризику, також фіксують помітні психоемоційні наслідки такої служби й потребу в системній підтримці [3, с. 81–89].

Мета: оприлюднення результатів емпіричного дослідження соціально-психологічної стійкості та чинників вразливості пожежних-рятувальників ДСНС, які виконують службові завдання в регіонах із різною наближеністю до зони активних бойових дій.

У дослідженні взяли участь 227 пожежних-рятувальників ДСНС України зі стажем служби не менше шести років. До першої групи увійшли 119 рятувальників Київської та Черкаської областей, які працюють у регіонах, відносно віддалених від зони активних бойових дій; до другої - 108 рятувальників Харківської та Сумської областей, підрозділи яких функціонують ближче до районів підвищеного бойового ризику. Емпіричний матеріал зібрано за допомогою авторської анкети «Соціально-психологічна стійкість і вразливість рятувальників», що містила 30 тверджень, об'єднаних у шість блоків: професійна самоефективність і стійкість, емоційна регуляція, стигма та бар'єри звернення за допомогою, адаптаційний стрес, соціальна підтримка, психологічна адаптивність і відновлення. Окремо аналізувалися два запитання з множинним вибором щодо ресурсів стійкості та причин відкладання звернення за допомогою. Для статистичної обробки використано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок, критерій χ^2 Пірсона, коефіцієнт d Коена та V Крамера; рівень статистичної значущості встановлено на рівні $p < 0,05$.

Результати засвідчили, що базовий професійний ресурс рятувальників залишається високим незалежно від територіального контексту служби. За шкалами професійної самоефективності й стійкості, а також психологічної адаптивності й відновлення статистично значущих відмінностей між групами не виявлено. Це дає підстави говорити про збережену професійну ідентичність, відчуття компетентності та готовність діяти в екстремальних умовах. Водночас психологічна ціна такої ефективності виявилася різною. У рятувальників із регіонів, наближених до зони бойових дій, зафіксовано нижчий рівень емоційної регуляції (2,91 проти 3,03; $p = 0,001$; $d = 0,44$), статистично значущу різницю за шкалою стигми та бар'єрів звернення за допомогою (2,69 проти 2,90; $p = 0,001$; $d = 0,95$), а також нижчий рівень соціальної підтримки (3,24 проти 3,35; $p = 0,004$; $d = 0,39$). Сукупно ці дані вказують на феномен прихованої вразливості: фахівці зберігають операційну надійність і внутрішню мобілізацію, але частіше працюють у режимі емоційного перенапруження та самостримування. Поглиблений аналіз показав, що ключовим ресурсом збереження стійкості для обох груп є підтримка колективу й караулу: загалом її назвали 68,3 % опитаних, причому серед рятувальників із небезпечніших регіонів цей показник був вищим (77,8 % проти 59,7 %; $p = 0,003$). Значущою виявилася і роль справедливого графіка, змін та ротацій: у групі, наближеній до бойових дій, на цей чинник вказали 45,4 % респондентів проти 23,5 % у віддаленіших регіонах ($p = 0,001$). Отже, командна взаємопідтримка й організаційна передбачуваність постають не другорядними, а системоутворювальними механізмами

психологічного захисту. Для персоналу, який постійно працює в полі загрози, відчуття «плеча поруч» і справедливого розподілу навантаження фактично стає умовою підтримання функціональної працездатності. Структура бар'єрів звернення за психологічною допомогою також виявила чітку регіональну специфіку. Серед рятувальників підрозділів, наближених до бойових дій, частіше обиралися відповіді «треба триматися самому» (54,6 % проти 34,5 %; $p = 0,002$), «немає часу / складно організувати звернення» (54,6 % проти 30,3 %; $p < 0,001$) та «не знаю, куди саме звертатися» (50,0 % проти 34,5 %; $p = 0,018$). Це свідчить про поєднання двох типів перешкод: культурно-нормативних, пов'язаних з ідеєю професійної «незламності», та організаційних, зумовлених інтенсивністю служби, браком часу й недостатньою вбудованістю психологічної допомоги в повсякденний робочий процес. За таких умов звернення за допомогою відкладається не через відсутність потреби, а через поєднання установки на самодостатність з об'єктивною складністю доступу до фахівця. Узагальнення емпіричних даних дає змогу стверджувати, що в умовах війни стійкість пожежних-рятувальників ДСНС має подвійну природу. З одного боку, вона спирається на сформовану професійну мотивацію, досвід, відповідальність і колективну згуртованість; з іншого — може супроводжуватися прихованим накопиченням дистресу, зниженням якості емоційної саморегуляції та нормалізацією виснаження. Саме тому профілактику психосоціальної дезадаптації доцільно вибудовувати не лише навколо індивідуальних консультацій, а й на рівні організації служби: через регулярні дебрифінги після важких викликів, підготовку командирів до підтримувального стилю лідерства, розвиток практик взаємної підтримки (peer support) та включення коротких відновлювальних інтервенцій до службового графіка.

Проведене дослідження показало, що пожежні-рятувальники ДСНС України, незалежно від регіону служби, зберігають високий рівень професійної самоефективності та здатності діяти в екстремальних умовах. Водночас близькість до зони активних бойових дій асоціюється з нижчою емоційною регуляцією, виразнішими бар'єрами звернення за допомогою та нижчим відчуттям соціальної підтримки. Найвагомішими ресурсами стійкості виявилися підтримка колективу й справедлива організація служби, тоді як головними бар'єрами - установка «треба триматися самому», дефіцит часу та невизначеність шляхів отримання психологічної допомоги. Практичне значення результатів полягає в обґрунтуванні необхідності системної психологічної підтримки персоналу ДСНС у воєнний період, насамперед у підрозділах, що працюють у регіонах підвищеного бойового ризику.

Література

1. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? American Psychologist. 2004. Vol. 59, No. 1. P. 20–28. DOI: 10.1037/0003-066X.59.1.20.
2. Haugen P. T., McCrillis A. M., Smid G. E., Nijdam M. J. Mental health stigma and barriers to mental health care for first responders: A systematic review and meta-analysis. Journal of Psychiatric Research. 2017. Vol. 94. P. 218–229. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2017.08.001.
3. Ільїна Ю. Ю., Бондаренко А. В. Психологічні наслідки виконання професійних обов'язків у зоні АТО. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2016. Вип. 19. С. 81–89. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/870 (дата звернення: 23.04.2026).
4. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17
5. Назаров О. О., Левченко О. О. Професійна життєстійкість особистості пожежних-рятувальників в умовах воєнного стану як основа психологічної реабілітації. Disaster and Crisis Psychology Problems. 2025. № 2(10). С. 143–152. DOI: 10.52363/dcpp-2025.2.12.
6. Stanley I. H., Hom M. A., Chu C., Dougherty S. P., Gallyer A. J., Spencer-Thomas S., Shelef L., Fruchter E., Comtois K. A., Gutierrez P. M., Sachs-Ericsson N. J., Joiner T. E.

Perceptions of belongingness and social support attenuate PTSD symptom severity among firefighters: A multistudy investigation. Psychological Services. 2019. Vol. 16, No. 4. P. 543–555. DOI: 10.1037/ser0000240.

References

1. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? American Psychologist, 59(1), 20–28. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20
2. Haugen, P. T., McCrillis, A. M., Smid, G. E., & Nijdam, M. J. (2017). Mental health stigma and barriers to mental health care for first responders: A systematic review and meta-analysis. Journal of Psychiatric Research, 94, 218–229. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2017.08.001
3. Ilina, Yu. Yu., & Bondarenko, A. V. (2016). Psykholohichni naslidky vykonannia profesiinykh oboviazkiv u zoni ATO [Psychological consequences of performing professional duties in the ATO zone]. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii, 19, 81–89. Retrieved April 23, 2026, from http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/870
4. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 No. 5403-VI [Code of Civil Protection of Ukraine: Law of Ukraine No. 5403-VI dated October 2, 2012]. (2012). Retrieved April 23, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17
5. Nazarov, O. O., & Levchenko, O. O. (2025). Profesiina zhyttiestiikist osobystosti pozhezhnykh-riatuvalnykiv v umovakh voiennoho stanu yak osnova psykholohichnoi reabilitatsii [Professional hardiness of firefighter-rescuers under martial law as a basis for psychological rehabilitation]. Disaster and Crisis Psychology Problems, 2(10), 143–152. https://doi.org/10.52363/dcpp-2025.2.12
6. Stanley, I. H., Hom, M. A., Chu, C., Dougherty, S. P., Gallyer, A. J., Spencer-Thomas, S., Shelef, L., Fruchter, E., Comtois, K. A., Gutierrez, P. M., Sachs-Ericsson, N. J., & Joiner, T. E. (2019). Perceptions of belongingness and social support attenuate PTSD symptom severity among firefighters: A multistudy investigation. Psychological Services, 16(4), 543–555. https://doi.org/10.1037/ser0000240

УДК:323.1(477):811.161.2”19”

Володимир Миколайович Скляр
доктор історичних наук, професор
провідний науковий співробітник відділу
«Український етнологічний центр»
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
Національної Академії наук України імені М.Т. Рильського
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0020-5973
e-mail: sklyar_vm@ukr.net

ЕТНОМОВНІ НАСЛІДКИ РОСІЙЩЕННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУ РАФАЛА ЛЕМКІНА

Volodymyr Skliar
Doctor of Historical Sciences, Professor
Senior Researcher, Ukrainian Ethnological Center
Institute of Art History, Folklore, and Ethnology
M.T. Rylsky National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0020-5973
e-mail: sklyar_vm@ukr.net

THE LINGUISTIC CONSEQUENCES OF THE RUSSIANISATION OF UKRAINE THROUGH THE LENS OF RAFAL LEMKIN’S CONCEPT

Аналіз інерційного впливу етномовних процесів радянської доби (російщення України) варто розглядати у межах концепту Рафала (Рафаїля) Лемкіна «Радянський геноцид в Україні», який він оприлюднив ще у 1953 році та визначив як «класичний приклад радянського геноциду, його найдовший і найширший експеримент русифікації (російщення (В.С.), а саме – винищення української нації» [2, С. 53]. Зміни етнічного складу населення України другої половини ХХ ст. знайшли відображення у монографії автора [5] та на історичному ютуб-каналі Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

Р. Лемкін акцентував увагу на тому, що «Українська нація є надто багатолюдна, щоб можна було її цілковито знищити ефективним способом. Однак її релігійне, інтелектуальне і політичне керівництво, її вибрані і вирішальні частини є доволі малі, і тому їх легко ліквідувати. Тому радянська сокира вдарила з повним розмахом саме по цих групах, вдаючись до відомих знарядь масового вбивства, депортації, примусової праці, заслання і голоду» [2, С. 54]. Ця праця повинна бути на столі у кожного учителя, викладача вищої школи, а особливо у всіх українських можновладців, щоб зрозуміти природу російського імперіалізму, зокрема і путінізму та усвідомити, яку смертельну загрозу для України та українців несе імперська Росія.

Рафал Лемкін як фундатор міжнародної концепції геноциду окреслив 4 напрями політики радянського режиму щодо України: ***«Перший удар спрямований на інтелігенцію – «мозок нації»*** [3, С. 54]. Знищення наукової та творчої еліти (від «Розстріляного відродження» 30-х рр. ХХ ст. до репресій проти дисидентів 60–80 рр. ХХ ст.) («Задушене відродження» за І.Ф. Драчем). У сучасній Україні більше знають про репресії щодо українських письменників, художників, театральних діячів, однак недостатньо відомо про погром української науки та освіти. З 1928 року політбюро ЦК КП(б)У розпочало процес підпорядкування ВУАН та знищення українських науковців. У червні 1929 року партійне керівництво здійснило переворот у ВУАН. Політбюро ЦК КП(б)У визначало списки новообраних академіків та член-кореспондентів з подачі ОДПУ, як і тих академіків, які виключалися зі складу ВУАН. Розгром ВУАН розпочався зі справи СВУ і фактично завершився у 1933 році, коли всі українознавчі установи були знищенні, а науковці репресовані. Документи про цей період історії української академічної науки оприлюднено у фундаментальному виданні «Історія НАН України. 1929–1933. Документи і матеріали» [1]. Трагедію розгрому ВУАН наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. вперше системно розкрила в еміграції Н.Д. Полонська Василенко [3]. Назріла потреба перевидати цю важливу наукову працю.

Другим напрямом за Р. Лемкіним «поряд з атакою на інтелігенцію ішов наступ на Церкву, священиків і церковну ієрархію – «душу» України» [2, С. 54]. Заборона Української Автокефальної Православної Церкви (1930) та Української Греко-Католицької Церкви (1946). Руйнування церков, ліквідація монастирів, тотальне фізичне знищення духовенства. Відновлення РПЦ у 1943 році перетворило її в дієвий інструмент російщення України, який використовується путінським режимом і до нині.

«Третє вістря радянської атаки було спрямовано проти фермерів – великої маси незалежних селян, зберігачів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, «національного духу України» [2, С. 54]. Насильницька колективізація та Голодомори, як ефективний засіб упокорення селянства. Голодною смертю загинули мільйони українців (вимирали цілими селами та хуторами) не лише у межах тодішньої УСРР, але й на українських етнічних землях, зокрема на Кубані. Голодомор 1932–1933 рр. став найбільшою в історії демографічною катастрофою для України та українців. З осені 1932 року до початку літа 1933 року загинуло більше українських селян ніж за часів Другої світової війни, коли Україною двічі прокотився фронт.

«Четвертим кроком у тому процесі (за Р. Лемкіним) стала «фрагментація українського народу» шляхом поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі. Таким чином була б знищена етнічна єдність та

перемішані нації» [2, С. 56]. Російщення України відбулося за рахунок масового заселення України росіянами та виселення українців за межі України для «освоєння» північних та східних теренів Росії. Українці використовувалися для завоювання інших країн (кожен 4-й солдат Російській імперії у XIX – на початку XX ст. та за часів СРСР був українцем). Тому не випадково кремлівська влада використовує мешканців окупованих українських територій як «гарматне м'ясо» у війні проти України.

За переписом населення 1897 року росіяни складали меншість серед усього населення російської імперії – лише 43 %. Зарахування до числа росіян українців та білорусів робило їх етнічною більшістю – 67 %. На теренах України у межах кордонів 1991 року у 1926 році мешкало 3 млн. росіян, у 1939 році – 4,2 млн. осіб, у 1959 році – 7,1 млн. осіб, у 1989 році – 11,3 млн. осіб, тобто їхня чисельність зросла майже вчетверо, а в самій Росії за 1926–1989 рр. їхня чисельність навіть не подвоїлася, відповідно, 72,3 млн. осіб та 119,8 млн. осіб. Зростання чисельності росіян відбувалося не лише завдяки природному приросту (повоєнний «бебі-бум»), але й за рахунок етнічної асиміляції інших етносів, насамперед українців, білорусів, а також представників фінно-угорських етносів. Тому демографічні втрати Другої світової війни не призвели до скорочення числа росіян в СРСР. У 1939 році було 99,5 млн. росіян, а в 1959 році чисельність збільшилася до 114,1 млн. осіб.

Р. Лемкін передбачав: «Все-таки, якщо радянська програма буде цілком успішна, якщо інтелігенція, священики і селяни можуть бути викорінені, Україна загинула б так само, як коли б було убито кожного українця, бо вона втратила б ту частину народу, яка зберігала і розвивала її культуру, її вірування, її спільні ідеї, які керували нею і дали їй душу, що, коротко кажучи, зробило її нацією, радше ніж масою людей» [2, с. 56].

Ключовою ознакою геноциду українців стало не лише фізичне знищення інтелектуальної еліти української нації, але й масова насильницька асиміляція (зросійщення) українців та перетворенням їх на росіян. Тобто, заміна українців та україномовного населення на росіян та російськомовне населення, що стало результатом політики лінгвоциду (насильницької мовної асиміляції) та етноциду (насильницької етнічної асиміляції). Тому до 4-х напрямів геноциду українців, запропонованих Р. Лемкіним, варто додати і 5-й напрям: ***асиміляція (зросійщення) українців та перетворенням їх на росіян*** (за Тарасом Шевченком «перевертні»). Переселяючись до міст, де домінувала російська мова у всіх сферах, українці масово асимілювалися, ставали «російськомовним населенням», особливо в урбаністичному середовищі південних та східних областей та навіть у великих містах Центральної України.

В умовах бездержавності українці опинилися у становищі «підпорядкованої більшості» («масового етносу»), тому і зазнавали асиміляції з боку російської етнічної меншини. За визначенням американського науковця Р. Скемергона домінанте становище у суспільстві може займати як більшість, так і меншість. В умовах бездержавності домінантною може бути «група меншості», більшість займає підпорядковане становище, тобто є «масовим етносом» [4]. Переконливим свідченням домінантного становища росіян та російської мови в Україні за доби бездержавності стала масова мовна асиміляція (зросійщення) українців та представників етнічних меншин, окрім росіян особливо у містах на тлі мінімального рівня мовної українізації росіян.

Зміни чисельності та етнічного складу населення України другої половини XX ст. на основі опрацювання автором статистичних матеріалів переписів населення представлено в додатку. За 70-ті–80-ті рр. XX ст. загальна чисельність населення України збільшилася переважно за рахунок росіян та російськомовного населення, а чисельність українців зростала за рахунок зросійщених за мовою. Відбувалося тотальне зросійщення урбаністичного середовища східних та південних областей, що стало безпосереднім наслідком політики російщення України.

Отже, російщення України відбулося зовсім не випадково, а стало результатом цілеспрямованої та послідовної багатовікової російської імперської політики, спрямованої на руйнування української ідентичності. Тому і подолання цих наслідків повинно стати

результатом цілеспрямованої та послідовної політики деросійщення України українською елітою за підтримки українського загалу.

Додаток. Зміни чисельності всього населення, українців, росіян, інших етнічних меншин, україномовного та російськомовного населення в Україні за 1959–2001 рр. (тис. осіб)

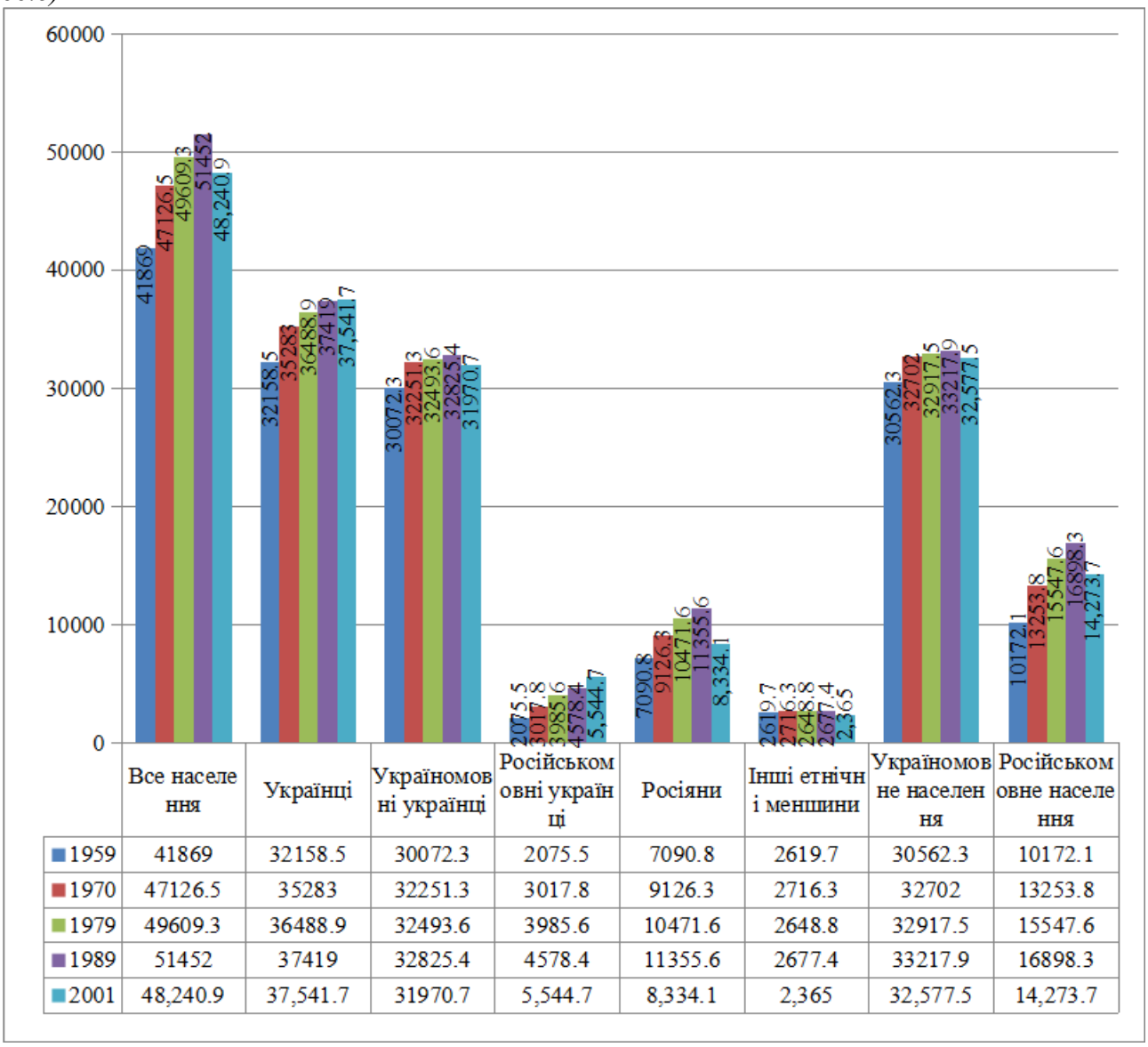

	Все населення	Українці	Україномовні українці	Російськомовні українці	Росіяни	Інші етнічні меншини	Україномовне населення	Російськомовне населення
1959	41869	32158.5	30072.3	2075.5	7090.8	2619.7	30562.3	10172.1
1970	47126.5	35283	32251.3	3017.8	9126.3	2716.3	32702	13253.8
1979	49609.3	36488.9	32493.6	3985.6	10471.6	2648.8	32917.5	15547.6
1989	51452	37419	32825.4	4578.4	11355.6	2677.4	33217.9	16898.3
2001	48,240.9	37,541.7	31970.7	5,544.7	8,334.1	2,365	32,577.5	14,273.7

Література

1. Історія Національної академії наук України. 1929–1933. Документи і матеріали / відп. ред. П.С. Сохань. Київ: [б. в.], 1998.
2. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами) / Ред. Р. Сербин; упоряд. О. Стасюк. Київ: Видавець Мельник М. Ю., 2020.
3. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук (нарис історії). У двох частинах. Ч. 1 1918–1930. Ч. 2. 1931–1941. Мюнхен: Logos. 1955, 1958.
4. Скемергон Р. Етнічність і меншини. // Націоналізм. Антологія. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. С. 456–457.
5. Скляр В. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2008.

References

1. Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1929–1933. Dokumenty i materialy / vidp. red. P.S. Sokhan. Kyiv: [b. v.], 1998.
2. Lemkin R. Radianskyi henotsyd v Ukraini (stattia 33 movamy) / Red. R. Serbyn; uporiad. O. Stasiuk. Kyiv: Vydavets Melnyk M. Yu., 2020.
3. Polonska-Vasylenko N.D. Ukrainska Akademiia nauk (narys istorii). U dvokh chastynakh. Ch. 1 1918–1930. Ch. 2. 1931–1941. Munich: Logos, 1955, 1958.
4. Skemerhon R. Etnichnist i menshyny // Natsionalizm. Antolohiia / Uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. Kyiv: Smoloskyp, 2000. P. 456–457.
5. Skliar V. Etnichnyi sklad naselennia Ukrainy 1959–1989 rr.: etnomovni naslidky rosiishchennia. Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita», 2008.

УДК: 321.021

Олександр Володимирович Михайлюк
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності,
Український державний університет науки і технологій
ORCID https://orcid.org/0000-0002-3596-0250
e-mail: mich_al@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Oleksandr Mykhailiuk
doctor of Historical Sciences, professor,
head of the Department Business Documentation Management and Information Activity,
Ukrainian State University of Science and Technologies

INFORMATION POLICY: TOWARDS THE DEFINITION OF THE CONCEPT

Поняття «інформаційна політика» останнім часом стало досить популярним. Разом з тим саме поняття залишається недостатньо визначеним, в нього часто вкладається різний сенс і зміст. Як предмет дослідження, інформаційна політика має міждисциплінарний характер, вона розглядається в різних контекстах – від державного управління до корпоративного менеджменту. Часто визначення не дається, а лише перераховуються окремі ознаки, властивості, напрямки, цілі тощо – як реальні, так і приписувані. У широкому сенсі інформаційна політика розглядається к система принципів і методів регулювання інформаційних процесів.

В українському науковому та правовому полі концепт інформаційної політики історично формувався з акцентом на державне управління, національну безпеку та регулювання інформаційного простору. Визначення цього поняття відсутнє у чинному Законодавстві України. Так, у Законі України «Про інформацію» лише перераховуються основні напрями державної інформаційної політики. В науковому дискурсі інформаційну політику частіше всього визначають як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації. Дослідники визначають інформаційну політику як комплекс заходів і стратегій держави, спрямованих на формування національного інформаційного простору, його захист від зовнішніх експансій (інформаційна безпека) та інтеграцію у світову інформаційну систему. Тут інформаційна політика виступає переважно інструментом захисту державного суверенітету. В контексті інформаційного права дослідники розглядають інформаційну політику як стратегічний механізм побудови суспільства нового типу, що стимулює розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та гарантує баланс між свободою слова та захистом суспільства від деструктивного інформаційного впливу.

Західна традиція тяжіє до більш широкого, багаторівневого трактування поняття інформаційна політика. Воно охоплює питання конфіденційності, авторського права,

інфраструктури та етики. Західна традиція розглядає інформацію як економічний ресурс та соціокультурний феномен, що потребує тонкого правового балансування. Цей підхід підкреслює, що інформаційна політика буквально формує (конституює) сучасне суспільство. Сандра Браман дає одне з найбільш цитованих сучасних визначень: «Інформаційна політика складається із законів, нормативних актів, доктринальних позицій, а також інших рішень і практик, що мають загальносуспільні конститутивні наслідки і стосуються створення, обробки, потоків, доступу та використання інформації». Пол Єгер визначає інформаційну політику як «комбінацію законодавства, правил і настанов, що регулюють виробництво, управління та використання інформації, і які, власне, нав'язують інформації її роль у суспільстві».

Визначення поняття – це логічна операція, яка розкриває зміст поняття або встановлює значення терміна. Сенс поняття «інформаційна політика» розкривається через розуміння складових «інформаційна» і «політика». Поняття «політика» виступає тут як іменник, що підпорядковує поняття, а «інформаційна» – як прикметник, що характеризує основне поняття «політика». Тобто поняття «політика» ширше, ніж поняття «інформаційна політика» і перекриває останнє.

В основі політики лежать владні відносини, тобто відносини управління-підпорядкування. Поняття «політика» має надзвичайно широкий зміст і охоплює всі види діяльності по самостійному управлінню. Макс Вебер писав навіть про політику розумної дружини, яка прагне керувати своїм чоловіком. Але, перш за все, політика формується як сфера діяльності, пов'язана з відносинами між класами, націями та іншими соціальними групами, ядром якої є проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

На теперішній час у науковій літературі немає єдино прийнятого визначення поняття «інформація». Лучано Флоріді нараховує сім підходів до визначення цього поняття. При цьому існує декілька розбіжних і навіть заперечуюючих одне одного підходів до визначення природи інформації. Різноманіття визначень варіюється від, скажімо, «генералізаційно-фундаментальна субстанція єдиного кодово-стільникового простору Всесвіту» (І.Й.Юзвішин) до «не реально існуючий об'єкт, а розумова абстракція, тобто створена людським розумом фікція» (А.В. Соколов). Обговорення онтологічного статусу інформації не завжди проводяться з використанням чітко і коректно визначених концепцій. Велика різноманітність визначень інформації має призводити до відмінностей у поглядах на способи її існування.

Принциповий характер, наприклад, має відмінність в розумінні природи інформації Юваль Ной Харарі і Лучано Флоріді. Незважаючи на те що обидва автори визнають центральну роль інформації у формуванні сьогодення і майбутнього людства, їх підходи базуються на різних онтологічних і методологічних передумовах. Згідно з Флоріді, інформація – це добре сформовані, осмислені дані, які є істинними. Для Флоріді істинність є необхідною умовою інформації. З його точки зору, «неправдива інформація» – це оксюморон (як «фальшивий поліцейський» – це не вид поліцейського). Якщо дані хибні, це дезінформація або псевдодані, але не інформація.

Ю.Н. Харарі називає «наївним» погляд, який пов'язує поняття інформації з поняттям істини і припускає, що головна роль інформації – представляти реальність. Згідно його версії, більша частина інформації в людському суспільстві, та й в інших біологічних і фізичних системах, нічого не представляє. Інформація створює нові реалії, пов'язуючи між собою різні речі. Її визначальною рисою є зв'язок, а не представлення, а інформація – це те, що з'єднує різні точки в мережу. Інформація не обов'язково повідомляє нам про речі. Швидше, вона розставляє речі по місцях. Для Харарі інформація – це функціональний процес та інструмент влади.

З неоднозначного розуміння природи інформації витікає і неоднозначне розуміння змісту і сенсу інформаційної політики. Для одних – це забезпечення конституційного права громадян на доступ до інформації, використання інформації в інтересах держави і громадянського суспільства тощо, для інших – «глобальні маніпуляції за допомогою

інформаційних потоків, що здійснюється урядами та великими корпораціями» (Герберт Шиллер).

Інформаційну політику слід розглядати як складний соціокультурний феномен, не зводячи її до вузькотехнічного або суто адміністративного розуміння. Людина – соціальна істота, яка існує лише в процесі обміну інформацією, в умовах соціальної комунікації. Загалом, людина живе не тільки в об'єктивно існуючому фізичному світі, а й у штучно створеному нею світі, створеному свідомою діяльністю людського суспільства. У певному сенсі людину можна назвати інформаційним продуктом. Інформація формує модель світу в свідомості людей. Зміни в суспільному житті відбуваються, головним чином, в результаті змін в картині світу людини, а ті, в свою чергу, відбуваються в результаті інформаційного впливу. Інформація, впливаючи на людину, може створити у неї соціальну або психологічну установку, тобто неусвідомлену внутрішню готовність до певних дій.

З'ясування проблеми «суб'єкт і об'єкт інформаційної політики» має принципове значення як у загальноконцептуальному плані, так і в плані визначення сутності складових елементів (інформаційної) політики. Суб'єкт політики – це дійова особа, соціальна група або організація, які, маючи певні інтереси, використовуючи певні засоби, проявляє себе у сфері політики. Суб'єктами політики є індивіди, політичні лідери, політичні еліти, соціальні спільноти, етнонаціональні спільноти, громадські рухи, громадські організації, політичні партії, регіони, держави тощо. Крім поняття «суб'єкт політики», в політології існує і поняття «об'єкт політики», тісно пов'язане з поняттям «суб'єкт». Об'єкт політики – це індивіди, групи суспільства, організації тощо, на які впливає суб'єкт політики. Іншими словами, суб'єкти політики є і об'єктами політики. Суб'єкти є одночасними об'єктами політики, а об'єкти – суб'єктами.

Те ж саме можна сказати і про суб'єкти і об'єкти інформаційної політики, з тією лише різницею, що тут суб'єктами і об'єктами виступають замовники, виробники, власники, провайдери, інформаційні посередники, продавці і покупці, користувачі інформаційних продуктів і послуг тощо). Але при цьому виробники (власники) і споживачі інформації виявляються в абсолютно різних умовах. Виробники і власники інформації виступають як реальні суб'єкти, а споживачі інформації – як об'єкти інформаційного впливу.

Управління представляється процесом переробки інформації, або як процес перетворення інформації в дії. Під управлінням, в першу чергу, розуміється цілеспрямований інформаційний вплив керуючої підсистеми на керовану підсистему, яка здійснюється за схемою зворотного зв'язку (І.В. Арістова).

Влада і її здійснення виступає як комунікаційний процес. Історично комунікацією було примус іншого до виконання тієї чи іншої дії. Тобто для комунікації істотний перехід від говоріння Одного до дій іншого (Г.Почепцов). Питання про владу – це питання про медіуми. Політична діяльність передбачає інформаційну взаємодію «керуючих» і «керованих», точніше, інформаційний обмін, зворотний зв'язок між ними. Політична комунікація являє собою інформаційний вплив політичних акторів один на одного і на навколишнє соціальне середовище (суспільство) з приводу влади, владно-управлінських відносин у суспільстві, є атрибутом, невід'ємною властивістю політичної діяльності, без якого остання не може ні існувати, ні мислитися.

Інформаційна політика може розумітися або як політика, що використовує інформацію як засіб для досягнення власних цілей, або як політика у сфері інформації та інформаційної діяльності, знову ж таки з метою реалізації власних інтересів. Інформаційна політика – діяльність суб'єкта з актуалізації та реалізації своїх інтересів у суспільстві за допомогою формування, перетворення, зберігання і передачі всіх видів інформації. Інформаційна політика може розглядатися здатність і можливість суб'єктів політики впливати на свідомість, психіку людей, їх поведінку і діяльність у власних інтересах

Силове (обмежувально-нормативне) управління акцентується на інформаційній складовій. Аналізуючи основні джерела політичної влади – знання, багатство, сила – Елвін Тоффлер відзначає, що саме знання лежать в основі найбільш ефективної влади. На думку

Тоффлера, саме контроль над знаннями буде визначати суть майбутніх конфліктів – «битв за владу в усіх інститутах людства». Мішель Фуко показав, що влада породжує знання, а знання і є влада. З цим пов'язано основне поняття, що використовується Фуко – «влада-знання». Питання влади – це питання розподілу знань та незнання. Влада, заснована на знанні одних і незнанні інших. Все зводиться до з'ясування того, що люди можуть знати, мають знати і повинні знати. Володіти владою означає сьогодні не стільки володіти апаратом примусу, скільки можливістю визначати (описувати, пояснювати, прогнозувати, конструювати) поточну ситуацію в суспільстві, формулюючи критерії об'єктивності, неупередженості, авторитетності, правдивості і істинності. Одна з найважливіших соціальних функцій влади – дозування інформації та її «упаковка». На цьому ґрунтується механізм маніпулювання громадською думкою. Як писав Жан Бодріяр, «більше не існує ані насильства, ані нагляду – одна лишень «інформація», таємна злостивість, ланцюгова реакція, повільна імплозія та просторові симулякри, в яких ще має місце ефект реального».

В якості найвідомішої і простої форми владного контролю над інформаційними процесами виступає цензура. Результативним засобом державної інформаційної політики виступає право. Юридичний спосіб регулювання інформаційних відносин виглядає найбільш прийнятним для більшості членів суспільства, оскільки створює видимість існування взаємних зобов'язань, стимулів і обмежень.

Інформаційна політика може бути як державна, так і недержавна. Під інформаційною політикою розуміється сукупність методів і засобів діяльності в інформаційній сфері, спрямованих на формування і управління інформаційним простором. Поняття «інформаційної політики» також трактується як спосіб поводження з наявними інформаційними потоками і ресурсами з боку різних інституціональних суб'єктів. Інформація виступає тут в якості об'єкта навмисної маніпуляції і виконує чисто технічну функцію, поряд з іншими ресурсами діяльності: кадрами, матеріально-технічною базою, фінансами і тощо. У всіх випадках інтереси суб'єктів такої інформаційної політики лежать за межами власне інформаційного простору. В рамках цих інтересів досягаються політичні, комерційні чи будь-які інші цілі.

Інформаційна політика являє собою використання інформації для досягнення політичних та інших цілей, як інформаційний вплив політичних акторів один на одного. В інформаційному суспільстві політика та інформація – взаємозалежні явища, які впливають один на одного в процесі соціального управління.

УДК 796.5:316.77:355.292

Костянтин Володимирович Лабарткава
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
викладач кафедри спортивного туризму,
Львівський державний університет фізичної
культури імені Івана Боберського
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6756-990X
e-mail: Labkostiantyn@gmail.com
Лідія Олексіївна Тимошенко
старший викладач кафедри спортивного туризму
Львівський державний університет фізичної
культури імені Івана Боберського
e-mail: lidalwow@gmail.com

СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРОСТІР МОВНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ

Kostiantyn Labartkava
Candidate of Sciences in Physical Education and Sport (PhD),
Lecturer at the Department of Sports Tourism,

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6756-990X
e-mail: Labkostiantyn@gmail.com
Lidiia Tymoshenko
Senior Lecturer Department of Sports Tourism
Lviv State University of Physical Culture
named after Ivan Boberskyi
e-mail: lidalwow@gmail.com

SPORTS AND HEALTH TOURISM AS A SPACE FOR LINGUISTIC AND CULTURAL COMMUNICATION IN THE REHABILITATION OF MILITARY PERSONNEL WITH DISABILITIES

Вступ. В епоху масштабних національних трансформацій та глобальних викликів, пов'язаних із війною, українське суспільство стикається з нагальною потребою реінтеграції та соціалізації ветеранів. Особливо гостро це питання стоїть для військовослужбовців, які отримали поранення та набули статусу людей з інвалідністю. Перехід від військового середовища до цивільного життя супроводжується глибокими психологічними бар'єрами, де мовна та культурна комунікація часто стає ускладненою через травматичний досвід. У цьому контексті спортивний туризм розглядається не лише як засіб фізичної реабілітації, але і як потужний інструмент подолання комунікативних розривів. Специфічне середовище туристичної групи формує нові патерни взаємодії, що сприяють культурній та соціальній адаптації.

Методи дослідження. У процесі підготовки матеріалу використано методи теоретичного аналізу науково-методичної літератури, синтезу та узагальнення практичного досвіду організації туристичних походів. Також застосовано метод педагогічного спостереження за комунікативною динамікою в інклюзивних групах під час спортивно-оздоровчих мандрівок.

Основна частина. Спортивно-оздоровчий туризм володіє унікальним потенціалом для формування мікросоціуму, в якому діють відмінні від повсякденних правила комунікації. Для військових із інвалідністю походи та подорожі (зокрема гірський, пішохідний чи водний туризм) створюють умови так званої «контрольованої екстремальності». У таких умовах вербальна і невербальна комунікація набуває максимальної щирості та прагматичності, що є критично важливим для людей, які пройшли бойові дії [1, с. 45].

З погляду культурної комунікації, спільна участь ветеранів та цивільних осіб (наприклад, студентів, волонтерів, інструкторів) у походах є актом взаємного культурного обміну. Військовослужбовці ретранслюють цінності братерства, дисципліни та витримки, тоді як цивільні учасники допомагають відновити зв'язок із мирними культурними наративами. Спортивний туризм виступає «перекладачем» між мілітарною та цивільною субкультурами. Спільне подолання перешкод, облаштування табору, страховка на маршруті вимагають формування спільної мови – специфічної термінології спортивного туризму, яка стає нейтральною базою для порозуміння, вільною від тригерів минулого досвіду.

Люди з інвалідністю в умовах походу стикаються з необхідністю постійної комунікації для забезпечення власної безпеки та безпеки групи. Адаптивні походи вимагають особливої мовної чутливості від інструкторів: відмови від гіперопіки у спілкуванні на користь партнерського, рівноправного діалогу. Специфіка спортивно-оздоровчого туризму полягає в тому, що комунікація тут завжди має прикладний характер (наприклад, команди під час проходження водних перешкод чи гірського рельєфу). Це знімає напругу, характерну для кабінетних сесій психотерапії, і дозволяє військовим розкриватися природним шляхом біля вечірнього багаття – традиційного простору глибокої культурної комунікації туристів [2, с. 112].

Національні трансформації сьогодення вимагають створення інклюзивного простору в усіх сферах життя. Інтеграція людей з інвалідністю в спортивний туризм не лише розширює

їхні фізичні можливості, але й ламає суспільні стереотипи. Спілкування в туристичній групі формує нову культуру емпатії, де фізичні обмеження нівелюються взаємодопомогою, а лідерство може належати людині з інвалідністю завдяки її досвіду та морально-вольовим якостям.

Висновки. Спортивно-оздоровчий туризм є дієвим майданчиком для мовної та культурної комунікації в процесі повернення військових із інвалідністю до активного соціального життя. Походи та подорожі формують інклюзивне комунікативне середовище, що сприяє подоланню бар'єрів між мілітарним та цивільним суспільством. Спільна туристична діяльність генерує нові культурні сенси, засновані на взаємоповазі, рівності та спільній відповідальності, що робить спортивний туризм невід'ємною складовою комплексної реабілітації ветеранів в умовах глобальних трансформацій українського суспільства. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку конкретних методичних рекомендацій щодо педагогічного супроводу комунікаційних процесів в інклюзивних туристичних групах.

Література:

1. Горелов О. В., Ковальчук Н. М. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій засобами рекреації та спортивного туризму. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. Київ: Олімп. л-ра, 2023. № 2. С. 42–48.
2. Тимошенко Л. О., Іванов О. І. Адаптивний туризм як складова соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. *Вісник реабілітаційної медицини*. Львів: ЛДУФК, 2022. № 4. С. 110–115.

References:

1. Horelov, O. V., & Kovalchuk, N. M. (2023). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia uchasnykiv boiovykh diy zasobamy rekreatsii ta sportyvnoho turyzmu [Socio-psychological rehabilitation of combatants by means of recreation and sports tourism]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, (2), 42–48.
2. Tymoshenko, L. O., & Ivanov, O. I. (2022). Adaptyvnyi turyzm yak skladova sotsialnoi intehratsii osib z invalidnistiu [Adaptive tourism as a component of social integration of persons with disabilities]. *Visnyk reabilitatsiinoi medytsyny*, (4), 110–115.

УДК

Валентина Анатоліївна Сушко
Кандидат історичних наук, доцент
Старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр»
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського
Національної академії наук України
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0480-1473

ЕТНІЧНА КУЛЬТУРА СЛОБОЖАНЩИНИ

Valentyna Sushko
Candidate of Historical Sciences
Associate Professor
Senior Researcher of the Department "Ukrainian Ethnological Center"
M. T. Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0480-1473

ETHNIC CULTURE OF SLOBOZHANSHCHYNA

Північний схід України впродовж XX ст. не раз ставав предметом політичних маніпуляцій, а на початку XXI ст. – жупелом рашистської пропаганди. Серед таких

наративів: 1. «харькаф – руZZкій горад»; 2. міф про відсутність національностей у наш час – «патамушта ми фсє пєрємєшивалісь» і тому подібні пропагандистські гасла. Тому правдиве висвітлення історичних та етнічних особливостей історико-етнографічного регіону «Слобожанщина» становить не лише наукову задачу, а важливе завдання сучасної інформаційної війни. Тим більше, що відновлення Української держави (1991), політичні події початку XXI ст., а особливо – повномасштабне вторгнення спричинили посилення зацікавленості українського суспільства рідною культурою.

Початком українській етнографії як науки став «Опис весільних обрядів» Г.Калиновського (1777), в якому були детально подані тогочасні особливості шлюбних церемоній Слобожанщини. Важливим внеском у фіксацію етнографічних реалій українців краю стала творчість Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, на що вказував свого часу ще академік М.Ф.Сумцов. Відкриття у Харкові університету перетворило його на один з центрів українських народознавчих досліджень. Друга половина XIX – перша третина XX ст. стали часом піднесення українського народознавства на Харківщині. В цей час працювали видатні вчені, такі, як академік ВУАН М.Ф.Сумцов, який виховав цілу плеяду учнів та послідовників, серед яких були працівники Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства при Харківському університеті та його правонаступника – Музею Слобідської України імені Г.С.Сковороди, що був науковим центром народознавчих студій. На межі XIX – XX ст. науковці Харківського університету впливали на пошукову та видавничу народознавчу роботу місцевого губернського статистичного комітету, очолювали та визначали роботу Всеукраїнського (ВУКОПМИС) та Губернського комітетів з охорони пам'яток історії та мистецтва (Харківський Губкопмис) [5, с. 25; 43 – 49; 107 – 110; 132 – 133]. Діяльність українських народознавців охоплювала широке коло фольклористичних та етнологічних студій, що не вписувалося у радянську парадигму – тому молох каральної системи першим захопив українську науку. Так була знищена харківська школа етнології. Впродовж1930-х – 1990-х років дослідження краю було вкрай епізодичним і пов'язаним тільки з 1954 р. – зі створенням ідеї «Харків як противага Києву», яка і досі активно циркулює й роздмухується. З наукових здобутків цього часу на особливу заувагу заслуговує наукова творчість М.Т.Дяченка [2]. Справжнє відновлення народознавчих студій відбулося лише наприкінці XX ст. і пов'язано з фольклористичним та етномузикознавчим рухом, в якому особливе місце займає наукова та популяризаторська діяльність видатної етномузикознавиці, кандидата мистецтвознавства, професора, Заслуженого діяча мистецтв України В.М.Осадчої. Серед значних досягнень у цьому напрямку регіонального народознавства слід назвати функціонування Цифрового архіву фольклору Слобожанщини та Полтавщини [9]. Важливим осередком польової етнографічної робити нині є народний художній фольклорно-етнографічний колектив «Вербиченька» з Нової Водолаги, керівники якого О.В.Коваль та Т.П.Коваль навіть за сучасних умов зуміли 2025 року перевидати доповнене й відредаговане перевидання збірки «Казки Слобожанщини» [4]. Сучасні етнологічні студії української національної культури ведуться співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України.

1918 року, за Гетьманату, вийшли друком дві вкрай важливі для розвитку регіональної історіографії монографії, а саме: «Історія Слобідської України» Д.І.Багалія та історико-етнографічна розвідка «Слобожане» М.Ф.Сумцова. Обидві роботи стали результатом багаторічної праці науковців і етапними у розвитку української гуманітаристики, продемонструвавши високий рівень залучення та системного опрацювання джерел, широту наукового аналізу та викладу матеріалу.

Основний постулат тогочасних регіональних студій, який досі лишається кардинально не зміненим: історія сучасної Слобожанщини та її населення пов'язана зі слобідсько-українськими козацькими полками, які утворювалися переселенцями із-за Дніпра. Це були люди козацької вдачі, тобто з розвиненим відчуттям власної гідності, підприємницьким хистом та глибоких релігійних переконань, тобто кажучи сучасною мовою – люди з активною життєвою позицією та готовністю її відстоювати («же през шаблі маєм право»).

Внутрішня організація слобідсько-української автономії будувалася за усталеними в тодішній Україні принципами демократизму: виборність усіх посад і переобирання їх щорічно восени (прив'язуючи це до свята Покрови). Це стосувалося не лише військових посадовців (уся козацька старшина полкового та сотенного рівнів), а й очільників ремісничих цехів, ба навіть священства. «Громада – великий чоловік» гуртом вирішувала усі засадничі та нагальні питання.

Саме ці міцні горизонтальні зв'язки українського суспільства обурювали московську владу, яка розпочала боротьбу з «черкасскімі обикностями» з призначення місцевих парохів, які мали передавати парафію у спадок. Накази пєтра п'єрвага мали зробити спадковою владу «призначених царем» полковників. Однак остаточний злам козацьких звичаїв відбувся за катеринінських реформ: церковні секуляризаційні реформи, знищення Запорізької Січі та слобідсько-української автономії, прирівняння української шляхти та старшини до російського дворянства та закріпачення. Проте козацька культура стала частиною звичаєвого права й у вигляді народних правових традицій та практик дійшла до початку ХХ ст., коли зазнала впливу вже радянської ідеології та держави.

Розглядаючи народні традиції українців, слід зауважити становище жінки. Хоча Україна є країною з патріархальними традиціями, проте саме на Слобожанщині, і зокрема, у Харкові у Козацькі часи існувало два жіночі ремісничі цехи: бублійниць та коцарок. Останній залишив слід навіть на карті сучасного міста – назву вулиці Коцарської.

У розвідці «Сучасне село в Харківській губернії» («Современнная дєрєвня в Харькавскай губєрніі») дослідник народної культури XIX – початку ХХ ст., секретар губернського статистичного комітету, В.В. Іванов відзначив розшарування українських селян за не лише за заможністю та станом, а й за «духом» [3, с. 10], а саме – за їхнім ставленням до традиційної культури, яке виділили самі селяни: «жупанники», «дукачі», «мужики» та «голь» [3, с. 10]. Увиразнення було ще недоконаним: так, наприклад, ремісники могли називатися й окремим станом, але часто-густо відносилися до «жупанників», адже одягалися «по-панськи». Проте головною ознакою було не саме вбрання, а «суспільно-психологічна ідея кожного класу» [3, с. 11]. Жупанники не лише становили найзаможнішу, але й найосвіченішу частину, одягалися зовсім по-міському, мешкали у будинках і, за висловом В.В.Іванова, становили місток між містом та селом. Проте розмовляли вони як російською (офіційною), так і українською мовою. На особливу заувагу заслуговують «дукачі» [3, с. 12] – стійкі прихильники народної старовини, які «відрізняються гордовитістю та почуттям власної гідності», «чиї дружини та доньки ходять у плахтах та дукачах».

Головними маркерами будь-якої народної культури вважаються архітектура та будівництво, традиційне вбрання та кухня. Уже від XVII ст., тобто від часів відновлення масового заселення північного сходу України, українці мали розвинену побутову культуру: народне будівництво відзначалося складністю та здатністю вирішувати складні будівельні завдання; високу книжну культуру, зокрема церковно-службову та полемічну; розвинену музичну культуру, яка включала як богослужбові піснеспіви, так і релігійну пісенність апокрифічного характеру та обрядову й необрядову лірику; розвинену громадську та сімейну обрядовість з її атрибутикою, сценарними формулами та хронологією, прив'язаною до юліанського православного церковного календаря; одягову культуру, на яку впливала тодішня європейська мода та можливість отримувати складні матеріали та фурнітуру для оздоблення готових творів; народну кухню, яка базувалася на харчуванні рослинними культурами та продуктами тваринного походження, вирощеними у власних господарствах. На нашу думку, соціальні умови, в які потрапив тоді український народ, скоріше консервували та спрощували

Зробимо короткий огляд основних маркерів української народної культури на Слобожанщині.

Відомий дослідник народної архітектури С.А.Таранушенко твердив, що найпоширенішими типами народних храмів Слобожанщини були трибанний та однобанний, Від XVII ст. такі храми були переважно дерев'яними. Існували цілі школи народних тесль,

серед яких широковідомою була Лиманська (на Зміївщині). Хоча Стефаном Андрійовичем зафіксовані під час експедицій 1920 – 1927 рр. п'яти- та навіть 2 дев'ятибанні храми, один з яких зберігся до наших днів. Це собор Святої Трійці міста Новомосковськ на Дніпропетровщині, збудований артіллю Якима Погрібняка з Нової Водолаги 1777 р. Давніші кам'яні храми нашого краю повторювали архітектурні рішення звичної дерев'яної архітектури, прикладом чого є Святопреображенський храм м. Ізюм (1684 р.) та Святопокровський м. Харкова (1689 р.). Згодом російська православна церква взяла під жорсткий контроль і це питання: в правящому синоді і відповідно у місцевих єпархіях були відповідні архітектурні служби та виконавці, які насаджували офіційний «візантійський» стиль, в якому будувалися храми у XIX ст. – на початку XX ст. На жаль, у часи Незалежності місцеві парафії та священники користувалися саме цими лекалами.

Основним типом народного житла за дослідженнями того ж таки С.А.Таранушенка слід визнати трикамерну хату («хата+сіни+хата»), які фіксовані ним у 1930-ті роки і у самому Харкові [6] як житлові будівлі, так і такі, що вже змінили призначення або й були невикористовуваними.

Традиційне народне вбрання українців, як свідчать давні парсуни з колекції Харківського художнього музею, цілком відповідали загальноукраїнським тенденціям смаку та моди: сорочка була натільним вбранням, лише частина якої (комірець – у чоловіків, область декольте – у жінок) трохи була видною з під верхнього вбрання, як складали жупан, кунтуші та куртаси. Уже згаданий термін «жупанники» доводить, що пам'ять про козацькі часи на побутовому рівні зберігалася. Проте основним базовим вбранням українських селян стало літнє: сорочка, плахта (від 1860-х років – ситцеву спідницю), фартух, пояс, керсетка, функціональні та нефункціональні прикраси – для жіноцтва; сорочка, штани до очкура, пізніше вибійчані штани, пояс – для чоловіків. Таким чином сорочка з натільної білизни стала частиною загального ансамблю вбрання і від так оздоблення її отримало суттєве значення. Попри загальну упередженість на Харківщині були села, де ніколи не переходили на червоно-чорну вишивку заполоччю у техніці «хрестик». Класифікація українських сорочок, зроблена майже сторіччя тому співробітницею Музею Слобідської України імені Г.С.Сковороди ВЮ.Білецькою не втратила своєї актуальності донині, так само, як і описи використаних дослідницею зразків [1].Виразником соціального статусу були головні убори: навіть парубок не ходив з непокритою головою, яскраво вирізнялися жіночі та дівочі головні убори, які були ознакою статусності.

Народна кухня значно змінилася за часи існування Слобожанщини: розширився перелік овочевих культур, основою багатьох страв стала картопля, що нині, як і томати, є головним складником символу української кухні – борщу. Цікавими є місцеві традиції, як-от, «Борщ у три риби», який уже посів своє місце в Обласному переліку нематеріальної культурної спадщини; Валківський «борщ зі сливою», який цікаво перегукується з подільським «борщем з чорносливом» з Хмельниччни. Розширюючи й збагачуючи рецепти, розвивається культура хлібної випічки, особливо короваїв як символів шлюбу та гостинності.

Останніми роками українці знову з великою цікавістю звертаються до народної культури, вбачаючи в цьому вияв національної ідентичності та патріотичну практику. Так, активну участь взимку 2025 – 2026 р. усі українці взяли у відтворенні слобідсько-українського зимового обрядового фольклору [7]. Великим успіхом користаються активності, організовані фольклористичним гуртом «Муравський шлях» до свят народного календарного циклу [8]: розучування веснянок та відтворення обрядових дійств, зокрема «Весняного водіння козла», яке на початку XX ст. було зафіксовано на Куп'янщині. Учасники масових дійств, глядачі відеоматеріалів цілком свідомі характеру того, до чого долучаються – національної ідентифікаційної практики.

Тож, етнічна культура українців Слобожанщини становить частину занальноукраїнської національної культури – побутової та обрядової.

Література:

1. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментація. *Матеріали до етнології й антропології* / Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Т. XXI — XXII. Частина 1. Збірник праць, присвячений пам'яті В.Гнатюка. [Впорядкував Ф.Колесса]. Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1929. С. 43–109.
2. Дяченко М. Т. З історії Харківських вулиць і площ. Харків, 1961; Дяченко М. Т. Етапи заселення Слобідської України в XVII - XVIII ст. // Український історичний журнал. 1970. № 8. С. 41-51; Дяченко М. Т. Етнографічна пам'ятка XVIII ст. // Народна творчість і етнографія. 1970. № 1. С. 87-91; Дяченко М. Т. Ізюм: історико-краєзнавчий нарис. Харків, 1963; Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова. Харків, 1966; Дьяченко М. Т. Этнографические исследования Слободской Украины в XVIII — первой половины XIX вв. Автореферат. Київ, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, 1971.
3. Иванов В. В. Современная деревня в Харьковской губернии / В. В. Иванов. – Харьков : Тип. Губерн. правления, 1893. – 28 с.
4. КАЗКИ СЛОБОЖАНЩИНИ, зібрані під час експедицій народного художнього фольклорно-етнографічного колективу «Вербиченька» Нововодолазького будинку дитячої та юнацької творчості Нововодолазької селищної ради Харківської області / Упорядники, автори статті О.В.Коваль, Т.П.Коваль. Передмова та коментар В.А.Сушко. – Видання 4-те, доповнене. – Харків: ФОП Бровін О.В., 2025. – 144 с.
5. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського. Київ : Наук. думка. 1989. 304 с.: іл.
6. Таранушенко С.А. Старі хати Харкова. Харків : Харк. приват. музей міськ. садиби, 2010. 168 с. : іл
7. Галина Лук'янець https://www.facebook.com/HalynaLukianets
8. Фольклорний гурт «Муравський шлях» https://www.facebook.com/profile.php?id=100057153022281
9. Цифровий архів Слобожанщини та Полтавщини https://folklore.kh.ua

References:

1. Biletska V. Ukrainian shirts, their types, evolution and ornamentation. Materials for ethnology and anthropology / Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society in Lviv. T. XXI — XXII. Part 1. Collection of works dedicated to the memory of V. Hnatyuk. [Compiled by F. Kolessa]. Lviv: From the printing house of the Shevchenko Scientific Society, 1929. P. 43–109.
2. Dyachenko M. T. From the history of Kharkiv streets and squares. Kharkiv, 1961; Dyachenko M. T. Stages of settlement of Sloboda Ukraine in the 17th - 18th centuries. // Ukrainian Historical Journal. 1970. No. 8. P. 41-51; Dyachenko M. T. Ethnographic monument of the 18th century. // Folk art and ethnography. 1970. No. 1. P. 87-91; Dyachenko M. T. Izyum: historical and local history essay. Kharkiv, 1963; Dyachenko N. T. Streets and squares of Kharkiv. Kharkiv, 1966; Dyachenko M. T. Ethnographic studies of Slobodskaya Ukraine in the XVIII — the first half of the XIX centuries. Abstract. Kyiv, Institute of Art History, Folklore and Ethnography of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1971.
3. Ivanov V. V. Modern village in Kharkov province / V. V. Ivanov. – Kharkiv: Type. Province. board, 1893. - 28 p.
4. TALES OF THE SLOBOZHANSHCHINA, collected during expeditions of the folk art folklore and ethnographic collective "Verbychenka" of the Novovodolazhsky House of Children and Youth Creativity of the Novovodolazhsky Village Council of the Kharkiv Region / Compilers, authors of the article O.V. Koval, T.P. Koval. Foreword and

commentary by V.A. Sushko. – 4th edition, supplemented. – Kharkiv: FOP Brovin O.V., 2025. – 144 p.
5. Skrypnyk G.A. Ethnographic museums of Ukraine. Formation and development / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Art History, Folklore and Ethnography named after M.T. Rylsky. Kyiv: Nauk. Dumka. 1989. 304 p.: ill.
6. Taranushenko S.A. Old houses of Kharkov. Kharkiv: Khark. Privat. Museum of the city. Manor, 2010. 168 p. : ill.
7. Halyna Lukyanets https://www.facebook.com/HalynaLukianets
8. Folklore group "Muravskyi shliah" https://www.facebook.com/profile.php?id=100057153022281
9. Digital archive of Slobozhanshchyna and Poltava regions https://folklore.kh.ua

УДК 378.147:004.8:165.19

Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін, Державний біотехнологічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0541-9102;
e-mail: varypaev@ukr.net

ВІД СТОХАСТИЧНОГО ПАПУГИ ЧЕРЕЗ ГРАУНДІНГ І ЕМПАТІЮ ДО КОГНІТИВНОГО СИМБІОЗУ В ОСВІТІ

Olexii Varypaiev,
Candidate of Philosophical Sciences (PhD in Philosophy), Associate Professor, Associate Professor at the UNESCO Chair of Philosophy of Human Communication and Social and Humanitarian Disciplines, State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0541-9102;
e-mail: varypaev@ukr.net

FROM THE STOCHASTIC PARROT THROUGH GROUNDING AND EMPATHY TO COGNITIVE SYMBIOSIS IN EDUCATION

Анотація. У статті розглянуто філософсько-освітні наслідки входження генеративного штучного інтелекту в академічне письмо, зворотний зв'язок і навчальні практики. Через метафору «стохастичного папуги» та проблему граундінгу розмежовано мовну вправність і смислове розуміння. Показано, що головний ризик полягає не лише в помилках, а в підміні внутрішньої роботи судження гладкою компіляцією та емпатично стилізованим втручанням ШІ. Обґрунтовано поняття асиметричного когнітивного симбіозу, у якому алгоритмічна система виконує допоміжні функції, але не заміщує людську інтенцію, відповідальність, педагогічну присутність і моральну рефлексію.

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, граундінг, стохастичний папуга, емпатія, когнітивний симбіоз, критичне мислення, освіта.

Abstract. The article examines the philosophical and educational consequences of integrating generative artificial intelligence into academic writing, feedback, and learning practices. Through the metaphor of the "stochastic parrot" and the problem of grounding, it distinguishes linguistic fluency from semantic understanding. The main risk is shown to lie not only in errors, but also in the substitution of the inner work of judgment by smooth compilation and empathically stylized AI intervention. The article substantiates the concept of asymmetric cognitive symbiosis, in

which an algorithmic system performs auxiliary functions but does not replace human intention, responsibility, pedagogical presence, and moral reflection.

Keywords: generative artificial intelligence, grounding, stochastic parrot, empathy, cognitive symbiosis, critical thinking, education.

Освіта входить у фазу, де гладкий, швидкий і стилістично вправний текст дедалі легше приймається за ознаку розуміння. Генеративні моделі вже не просто допомагають писати. Вони непомітно зміщують самі критерії інтелектуальної роботи. Зручність починає важити більше, ніж зусилля, мовна переконливість, більше, ніж смислова глибина, а комунікативна вправність, більше, ніж внутрішньо пройдений шлях думки. За таких умов студент легко спокушається передати машині не лише технічні операції, а й перший рух судження, добір аргументу, початкове структурування проблеми. Порушується звичний режим довіри до тексту, розмиваються межі авторства, ускладнюється відмінність між самостійно здобутим розумінням і добре зібраною мовною поверхнею. Розмова про штучний інтелект в освіті давно вийшла за межі питання про корисний або шкідливий інструмент. Йдеться про зміну самої структури пізнання, у якій текст дедалі частіше випереджає думку, а форма, імітує її.

У статті використано філософсько-антропологічний, епістемологічний і філософсько-освітній аналіз проблеми граундінгу, симуляції емпатії та меж когнітивної взаємодії людини і штучного інтелекту в сучасному освітньому середовищі. Аналітична оптика свідомо зміщена з технічного опису систем на виявлення межі між мовною продуктивністю, смислотворенням, педагогічною присутністю та відповідальністю за судження.

Метафора стохастичного папуги набула ваги не тому, що звучить ефектно, а тому, що точно відокремлює мовну успішність від смислового розуміння. Г. Бендер і А. Коллер формулюють тут принципову річ: модель, натренована лише на формі, не переходить у простір значення, бо мовне моделювання, побудоване виключно на формальних послідовностях, не приводить до осягнення смислу [3, с. 5185].

Далі аргумент стає ще точнішим. Значення визначається не як статистична суміжність знаків, а як зв’язок між мовною формою та комунікативною інтенцією. Повноцінне мовне розуміння, отже, вимагає не лише володіння структурою мови, а й здатності вкорінювати її у світі [3, с. 5185].

Поняття граундінгу тут не є другорядною технічною деталлю. Воно позначає головну межу між статистичною генерацією та людським смислотворенням. Людське слово формується в досвіді тіла, дії, ситуації, відповідальності, зверненості до іншого. Модель працює інакше. Вона не має власної інтенції, не переживає наслідків сказаного, не проходить крізь досвід помилки як особистої події. Г. Бендер, Т. Гебру, А. Макміллан-Мейджор і Ш. Шмітчелл прямо наголошують, що великі мовні моделі не здійснюють природномовного розуміння. Проблема загострюється ще й тим, що людина схильна вкладати смисл туди, де його немає [2, с. 611]. Освітнє середовище, побудоване на довірі до мовлення, особливо вразливе до такої проєкції.

Надмірні онтологічні очікування тут лише погіршують ситуацію. Коли статистично вправний текст починають тлумачити як знак зародження загального інтелекту, відбувається не прорив, а категоріальна помилка. Л. Флоріді та М. Кіріатті слушно застерігають: будь-яке тлумачення GPT-3 як початку загального штучного інтелекту є лише погано поінформованою науковою фантазією. За мовною переконливістю не стоїть прихований суб’єкт, який ось-ось прокинеться [11, с. 681].

Найглибша небезпека для освіти постає не там, де система продукує окрему помилку, галюцинацію чи недостовірне посилання. Помилка ще залишає простір для викриття,

перевірки, дискусії. Серйозніший зсув виникає там, де жива робота розуміння починає підмінюватися гладкою компіляцією. Письмо, яке раніше було одночасно способом думати, перевіряти, помилятися і формувати позицію, ризикує перетворитися на продукт без маршруту. Усе виглядає завершеним, але нічого не було внутрішньо пройдено.

Після межі між формою і смислом відкривається інший, ще складніший розлам. Генеративний штучний інтелект входить в освіту вже не лише як виробник відповідей. Він починає діяти як стилізована присутність: підказує, підбадьорює, перепояснює, заспокоює, ніби супроводжує студента в момент інтелектуальної непевності. Тут і виникає феномен емпатичного втручання ШІ. Його суть не в тому, що система нібито набула емоцій, а в тому, що вона дедалі частіше займає місце, де раніше працювали жива педагогічна увага, довіра і внутрішня пауза сумніву. Б. Джозе та А. Томас показують, що ввічлива, плавна й підтримувальна відповідь створює враження, ніби машина справді розуміє користувача [8, с. 1]. Далі починається майже непомітний зсув. Людина приписує не-людській системі людські якості, емпатію, інтелігентність, надійність [8, с. 1].

У навчанні довіра завжди була двозначною. Без неї неможливі ані прийняття наставництва, ані рух крізь складне. Проте довіра, зміщена на алгоритмічну систему, швидко втрачає педагогічну міру. Дружній тон, упевнена стилістика, швидкість реакції, усе це легко підміняє перевірку. Б. Джозе та А. Томас прямо пов’язують антропоморфні інтерфейсні сигнали зі зниженням епістемічної пильності та зростанням залежності від відповіді [8, с. 2]. Вони ж наголошують, що емоційна довіра до ШІ виявляється в надмірній опорі на його зворотний зв’язок, недостатньому бажанні перевіряти відповідь і готовності приймати недосконалі результати, якщо ті подані переконливим голосом [8, с. 2]. Передається не лише пошук формулювання, а й інтерпретаційний імпульс, проблематизація, іноді навіть перша внутрішня оцінка.

Проблема тут значно ширша за фактологічну помилку. Хибна відповідь ще може бути викрита. Емпатично стилізована відповідь часто не викликає навіть потреби у викритті. Вона знімає напругу запитування, ослаблює інтелектуальне тертя, робить передчасно комфортним те, що мало б лишатися відкритим. У праці про емоційний і штучний інтелект наголошено, що ШІ не має автономної суб’єктності пізнання і не переходить межу алгоритмічного відтворення емоційних патернів. Далі теза загострюється: йдеться не про емоційне розуміння, а лише про функціональну симуляцію чутливості [4, с. 8–9]. Емпатичне втручання ШІ тому не варто тлумачити як розширення педагогічної присутності, а радше як її імітацію, що перехоплює довіру без досвіду відповідальності.

Небезпека не в присутності ШІ як такій. Небезпека в способі користування, за якого людина поступово втрачає навичку утримувати питання всередині власної інтелектуальної роботи. Р. Абуді називає це передачею критичного мислення назовні, покладанням на штучного консультанта без достатньої власної рефлексії [1, с. 631]. Причому лінія його аргументу принципова: навіть гіпотетично дуже точні майбутні системи не скасовують потреби у власному критичному зусиллі. Для будь-якого штучного консультанта, наголошує він, навіть із бездоганною репутацією, залишається високо ймовірним, що він може ввести нас в оману в ситуаціях високої ставки або що людське критичне мислення допоможе дійти кращих висновків [1, с. 643].

Ч. Чжай, С. Вібово та Л. Лі рухаються ще далі, показуючи, що надмірна опора на діалогові системи вдаряє по базових когнітивних можливостях, пов’язаних із рішенням, критикою, аналізом. Самі автори підкреслюють, що надмірна опора на ШІ виникає тоді, коли користувач приймає рекомендації системи без запитань, і це веде до помилок у прийнятті рішень [12, с. 1].

Вирішальним стає розрізнення двох режимів користування. Н. Наср, Ч.-Х. Ту, Дж. Вернер, Т. Бауер, Ч.-Дж. Їн і Л. Сухо-Монтес розмежовують пасивний режим, у якому чат-бот працює як одностороннє джерело готових відповідей, і режим співпраці, де взаємодія набуває діалогічного, ітеративного характеру. Коли генеративний ШІ використовується під керівництвом і в структурованій взаємодії, усі чотири фази когнітивної присутності можуть бути пройдені повніше, а критичне мислення посилюється. Водночас автори вказують на розрив на етапі розв'язання, тобто там, де відповідь мала б перейти в самостійну практичну роботу мислення [10, с. 1]. Режим співпраці не скасовує людської відповідальності. Він лише відкриває можливість використовувати ШІ як інструмент підтримки, а не як заміну внутрішньої інтелектуальної роботи.

Університети вже зіткнулися з цією проблемою не теоретично, а інституційно. Перші відповіді свідчать, що йдеться вже не про окрему звичку студента, а про виклик для самої організації освіти. А. Дабіш і Ч. Чакі показують, що перша хвиля університетських реакцій обертається навколо відповідальності, людського нагляду, прозорості й нових форматів оцінювання [7, с. 1]. Один із найважливіших висновків звучить гранично просто: студентські роботи мають відображати індивідуально засвоєне знання, а моральна й правова відповідальність за використання ШІ не може бути перекладена на саму систему. Людський нагляд, додають вони, потребує не істеричної заборони, а поєднання профілактичних змін оцінювання і м'яких, діалогічних санкцій.

З усієї цієї критики виростає потреба в конструктивній моделі. Не в банальній формулі про відповідальне використання, а в точнішому принципі співпраці. Когнітивний симбіоз із ШІ можливий лише як асиметричний порядок. Машина може посилювати пошук, пришвидшувати орієнтацію в матеріалі, варіювати формулювання, допомагати в первинному картографуванні дискусії, виявляти можливі лінії аргументації, підтримувати рутинні й допоміжні функції мислення. Вона не може зайняти місце людини як джерела інтенції, смислу, критерію істини, морального вибору і педагогічної присутності. Тут і лежить головний принцип асиметрії. Не рівноправність людини і машини, не компроміс між двома суб'єктами, а інструментальна підпорядкованість ШІ людському смисловому та етичному центру.

Термін «симбіоз» у такому прочитанні не повинен вводити в оману. Йдеться не про злиття. І не про розподіл відповідальності навпіл. Йдеться про співпрацю, у якій функціональна сила системи вбудовується в людський горизонт, а не навпаки. Т. Корбін, Дж. Тай і Дж. Фленеді допомагають точніше побачити цю межу, коли розрізняють визнальний і позавизнальний типи зворотного зв'язку. Частину технічних, допоміжних завдань можна передати ШІ, звільнивши людський ресурс для змістовнішої педагогічної взаємодії. Оптимальна інтеграція ШІ не зменшує ролі людини, а навпаки, робить виразнішою ту ділянку, де без людської присутності педагогіка втрачає себе. [9, с. 728].

Тут гуманітаризація освіти перестає бути декоративним додатком до цифрової грамотності. Вона стає антропологічним і епістемологічним запобіжником. Праця про гуманітарну підготовку наголошує, що без гуманістичної парадигми вища освіта легко скочується до техноцентричного мислення і фрагментарного розуміння замість цілісного світогляду Головне завдання гуманізації полягає у зануренні людини в гуманітарну культуру, яка протидіє одновимірності, нав'язаній професійною спеціалізацією [5, с. 31]. Подібна оптика безпосередньо зчіплюється з проблемою ШІ. Коли освіта втрачає гуманітарне ядро, будь-яка сильна інтелектуальна технологія починає не допомагати людині, а непомітно перевлаштовувати її під свою логіку.

Аксіологічний вимір тут не менш важливий. У дослідженні ціннісних орієнтацій студентської молоді підкреслено, що цифрове середовище і новітні освітні технології

одночасно посилюють прагматичні тенденції та підвищують запит на критичне мислення, адаптивність і моральну саморефлексію [6, с. 1039]. Далі освітнє середовище описується як простір формування ціннісної автономії та моральної рефлексії [6, с. 1041]. Можна стрерджувати, що гуманітарна культура, емоційний інтелект, ціннісна автономія, моральна рефлексія і світоглядна цілісність становлять той шар освіти, який не може бути зведений до алгоритмічної компіляції.

Мовна переконливість генеративних моделей так і не долає межу між формою і смислом. У сфері освіти ця межа набуває особливої гостроти, бо перетворюється на проблему граундінгу, на кризу письма, на ризик передачі критичного мислення назовні. Найнебезпечнішою виявляється не зона прямої помилки, а зона емпатичного втручання, де машина починає діяти як стилізована присутність і перебудовує режими довіри. Послаблюється не лише уважність до джерела. Слабшає внутрішня робота судження. Відповіддю на це не може бути ні панічна заборона, ні безоглядне прийняття. Потрібен асиметричний когнітивний симбіоз, у якому ШІ підсилює мислення, але не займає місце людини як носія смислу, етики, емпатії та педагогічної присутності. Освіта збереже себе лише там, де алгоритм стане партнером інструментального рівня, а питання про істину, межу дозволеного і відповідальність за судження залишиться в людських руках.

Література

1. Абуді Р. The worrisome potential of outsourcing critical thinking to artificial intelligence. Educational Theory. 2025. Vol. 75, № 4. P. 626–645. DOI: https://doi.org/10.1111/edth.70037
2. Бендер Е. М., Гебру Т., Макміллан-Мейджор А., Шмітчелл Ш. On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? FAccT ’21: Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency. 2021. P. 610–623. DOI: https://doi.org/10.1145/3442188.3445922
3. Бендер Е. М., Коллер А. Climbing towards NLU: On meaning, form, and understanding in the age of data. Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. 2020. P. 5185–5198. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2020.acl-main.463
4. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб’єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2(6). DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
5. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Philosophical, historical, and cultural aspects of humanitarian training in the educational environment. Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal. 2024. Issue 31. P. 31–40. DOI: https://doi.org/10.47451/hum2024-05-01
6. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039–1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
7. Дабіш А., Чакі Ч. AI and ethics: Investigating the first policy responses of higher education institutions to the challenge of generative AI. Humanities and Social Sciences Communications. 2024. Vol. 11. Art. 1006. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-024-03526-z
8. Джозе Б., Томас А. Digital anthropomorphism and the psychology of trust in generative AI tutors: an opinion-based thematic synthesis. Frontiers in Computer Science. 2025. Vol. 7. Art. 1638657. DOI: https://doi.org/10.3389/fcomp.2025.1638657

9. Корбін Т., Тай Дж., Фленеді Дж. Understanding the place and value of GenAI feedback: a recognition-based framework. Assessment & Evaluation in Higher Education. 2025. Vol. 50, № 5. P. 718–731. DOI: https://doi.org/10.1080/02602938.2025.2459641
10. Наср Н. Р., Ту Ч.-Х., Вернер Дж., Бауер Т., Їн Ч.-Дж., Сухо-Монтес Л. Exploring the impact of generative AI ChatGPT on critical thinking in higher education: Passive AI-directed use or human-AI supported collaboration? Education Sciences. 2025. Vol. 15, № 9. Art. 1198. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci15091198
11. Флоріді Л., Кіріатті М. GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. Minds and Machines. 2020. Vol. 30. P. 681–694. DOI: https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1
12. Чжай Ч., Вібово С., Лі Л. D. The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students' cognitive abilities: a systematic review. Smart Learning Environments. 2024. Vol. Art. 28. DOI: https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7

References

1. Aboodi, R. (2025). The worrisome potential of outsourcing critical thinking to artificial intelligence. Educational Theory, 75(4), 626–645. https://doi.org/10.1111/edth.70037
2. Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In FAccT '21: Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (pp. 610–623). https://doi.org/10.1145/3442188.3445922
3. Bender, E. M., & Koller, A. (2020). Climbing towards NLU: On meaning, form, and understanding in the age of data. In Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (pp. 5185–5198). https://doi.org/10.18653/v1/2020.acl-main.463
4. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., & Silvestrova, O. Yu. (2025). Emotsiinyi intelekt ta shtuchnyi intelekt: Filosofska refleksiia subiektnosti v protsesakh piznannia. Filosofiia ta upravlinnia, 2(6). https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
5. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2024). Philosophical, historical, and cultural aspects of humanitarian training in the educational environment. Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal, 31, 31–40. https://doi.org/10.47451/hum2024-05-01
6. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039–1052. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
7. Dabis, A., & Csáki, C. (2024). AI and ethics: Investigating the first policy responses of higher education institutions to the challenge of generative AI. Humanities and Social Sciences Communications, 11, Article 1006. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03526-z
8. Jose, B., & Thomas, A. (2025). Digital anthropomorphism and the psychology of trust in generative AI tutors: An opinion-based thematic synthesis. Frontiers in Computer Science, 7, Article 1638657. https://doi.org/10.3389/fcomp.2025.1638657
9. Corbin, T., Tai, J., & Flenady, G. (2025). Understanding the place and value of GenAI feedback: A recognition-based framework. Assessment & Evaluation in Higher Education, 50(5), 718–731. https://doi.org/10.1080/02602938.2025.2459641
10. Nasr, N. R., Tu, C.-H., Werner, J., Bauer, T., Yin, C.-J., & Sucho-Montes, L. (2025). Exploring the impact of generative AI ChatGPT on critical thinking in higher education: Passive AI-directed use or human-AI supported collaboration? Education Sciences, 15(9), Article 1198. https://doi.org/10.3390/educsci15091198
11. Floridi, L., & Chiriatti, M. (2020). GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. Minds and Machines, 30, 681–694. https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1

12. Zhai, C., Wibowo, S., & Li, L. D. (2024). The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students' cognitive abilities: A systematic review. Smart Learning Environments, 11, Article 28. https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, ПРАВО ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

УДК

Марія Андріївна Андрєєва
здобувач вищої освіти ОП «Ветеринарна медицина»
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
mariia.andrieieva11@gmail.com
Науковий керівник: Андрій Сергійович Міносян,
канд. іст. наук, доцент, професор кафедри
ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0000-0003-3347-5099
andrii.minosian@btu.kharkov.ua

ПРОБЛЕМИ БІОЕТИКИ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС: ВІД ІСТОРИЧНИХ ПРЕЦЕДЕНТІВ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Maria Andrieieva
Higher education student of the programme 'Veterinary Medicine'
State Biotechnological University (SBTU)
mariia.andrieieva11@gmail.com
Scientific supervisor: Andrii Minosian,
PhD in History, Associate Professor, Professor of the Department
UNESCO 'Philosophy of Human Communication'
and social and humanitarian disciplines
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID 0000-0003-3347-5099
andrii.minosian@btu.kharkov.ua

BIOETHICS ISSUES IN WARTIME: FROM HISTORICAL PRECEDENTS TO MODERN REALITIES

Анотація. У дослідженні розглядаються історичні прецеденти порушення біоетичних норм у воєнний час, зокрема нацистські медичні експерименти під час Другої світової війни, а також сучасні виклики, пов'язані з російсько-українською війною. Проаналізовано еволюцію міжнародних нормативних актів (Нюрнберзький кодекс, Гельсінська декларація) та їхню ефективність в умовах збройних конфліктів. Окрему увагу приділено моральним дилемам військових медиків, проблемам доступу до лікування в зоні бойових дій, ризикам використання біотехнологій як зброї, а також екзистенційним загрозам, що впливають на біоетичну проблематику в українському контексті.

Ключові слова: біоетика, війна, медичні експерименти, Нюрнберзький кодекс, російсько-українська війна, екзистенційні загрози, моральні дилеми.

Abstract. The study examines historical precedents of bioethical violations during wartime, particularly Nazi medical experiments during World War II, as well as contemporary challenges associated with the Russian-Ukrainian war. It analyzes the evolution of international regulatory instruments (Nuremberg Code, Helsinki Declaration) and their effectiveness in armed conflict settings. Special attention is paid to the moral dilemmas of military medics, problems of access to treatment in combat zones, risks of using biotechnologies as weapons, and existential threats affecting bioethical issues in the Ukrainian context.

Keywords: bioethics, war, medical experiments, Nuremberg Code, Russian-Ukrainian war, existential threats, moral dilemmas.

Постановка проблеми. Біоетика як міждисциплінарна галузь виникла у другій половині XX століття на перетині біології, медицини та етики, покликана встановити моральні межі науково-технічного прогресу. Якщо в мирний час її фокус спрямований на репродуктивні технології, трансплантацію та клінічні випробування, то війна оголює найгостріші дилеми: життя людини може підмінятися державними інтересами, а наука — перетворюватися на інструмент насильства [1, с. 1]. Сучасна російсько-українська війна демонструє безпрецедентний рівень екзистенційних загроз, які безпосередньо впливають на біоетичну проблематику [4, с. 470; 5, с. 267]. Актуальність дослідження полягає в необхідності переосмислення традиційних біоетичних принципів в умовах, коли війна руйнує всі інші норми.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових методів: аналіз та синтез для систематизації історичних прецедентів; історико-ретроспективний метод для дослідження нацистських експериментів та повоєнних етичних кодексів; герменевтичний підхід для тлумачення міжнародних документів (Нюрнберзький кодекс, Гельсінська декларація). Також застосовано порівняльний аналіз для зіставлення біоетичних викликів у Другій світовій війні та сучасних збройних конфліктах, зокрема російсько-українській війні [2, с. 2; 5, с. 267]. Окремо використано проблемно-хронологічний метод для вивчення еволюції біоетичних норм від Нюрнберга до сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга світова війна стала історичним розламом, що актуалізував біоетику. Нацистські медичні експерименти (випробування вакцин, отруйних газів, заморожування, евтаназія понад 275 тис. хворих) довели, що поєднання науки з абсолютною владою веде до геноциду [2, с. 2]. Нюрнберзький процес (1945–1946) та ухвалений у 1947 році Нюрнберзький кодекс вперше закріпили принцип добровільної інформованої згоди та заборони експериментів, що можуть призвести до смерті [3, с. 1]. Проте вже у повоєнний час світ знову стикався з прикладами нехтування етикою: стаття Генрі Бічера (1966) описала 22 випадки введення ракових клітин літнім людям без згоди та зараження дітей гепатитом, що зумовило прийняття Гельсінської декларації (1964) з пріоритетом добробуту пацієнта [1, с. 2].

Сучасна російсько-українська війна засвідчила, що екзистенційні загрози українському народу супроводжуються масштабними вбивствами мирного населення, руйнацією цивільної інфраструктури, актами геноциду у вигляді викрадення дітей, свідомого нищення культурно-історичної спадщини [4, с. 470; 5, с. 271]. Глибина гуманітарної катастрофи вимірюється десятками й сотнями тисяч скалічених людських життів. У цих умовах медики стикаються з моральними дилемами: кого рятувати в першу чергу — військових чи цивільних, поранених із високим шансом на виживання чи тих, кому шансів майже немає. Госпіталі стають мішенями обстрілів, бракує обладнання, ліків і персоналу. Лікарі змушені обирати між етичними принципами й виживанням у конкретній ситуації [2, с. 3].

Війна також стимулює розвиток нових технологій, зокрема біологічної зброї, що породжує потребу контролювати межі допустимого. Поширюються дискусії про ймовірність застосування генної інженерії, клонування чи біоінформатики для створення зброї нового покоління [2, с. 4]. Концепція Ван Ренселлера Поттера (1971), який визначив біоетику як «науку виживання», що поєднує біологічні знання з гуманітарними цінностями, набуває особливої актуальності саме в контексті сучасної війни [1, с. 1]. Адже російська імперськість, яка заперечує саму можливість існування української нації, руйнує не лише державні інституції, а й базові засади гуманітарного права [4, с. 470; 5, с. 267].

Міжнародні організації (Червоний Хрест, ВООЗ, ЮНЕСКО) та національні комітети з біоетики в Україні (при НАН та МОЗ) покликані контролювати дотримання гуманітарних стандартів навіть в умовах війни. Проте, як засвідчує досвід, пасивність, байдужість і недалекоглядність міжнародних організацій (ООН, МАГАТЕ, ПАРЄ, Міжнародного

Комітету Червоного Хреста) аж ніяк не сприяють позитивному вирішенню проблеми [5, с. 272-273].

Висновки. Історичні прецеденти — від нацистських медичних експериментів до повоєнних порушень у США — засвідчили, що нехтування біоетикою та міжнародним гуманітарним правом призводить до жахливих злочинів проти людяності. Сучасна російсько-українська війна, яка має ознаки екзистенційної загрози та геноциду, ставить перед біоетикою нові, ще більш складні виклики: від доступу до лікування у зоні бойових дій і моральних дилем військових лікарів до ризиків використання біотехнологій як зброї. Традиційні біоетичні принципи (автономія, благодіяння, нешкодження, справедливість) потребують адаптації до екстремальних умов війни. Біоетика має залишатися фундаментом, що гарантує збереження життя, гідності та прав людини навіть тоді, коли війна руйнує всі інші норми. Український досвід національного супротиву має стати прикладом для всього світу в утвердженні пріоритету людського життя над будь-якими політичними чи науковими інтересами [4, с. 470; 5, с. 274].

Література

1. Історія і теоретичні основи біоетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: medmuv.com (дата звернення: 16.09.2025).
2. Проблеми біоетики в умовах війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Репозитарій ТНТУ – elartu.tntu.edu.ua (дата звернення: 16.09.2025).
3. Міжнародний кодекс медичної етики (WMA International Code of Medical Ethics) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 16.09.2025).
4. Minosian, A., Varypaev, O. Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context // European Dimensions of the Sustainable Development and Academic Business Forum: Let's Revive Ukraine Together, May 15-17, 2024. – Kyiv: NUFT, 2024. – P. 466–473.
5. Minosian, A., Varypaev, O. Russian aggression as a threat to the sustainable development of Europe: the Ukrainian dimension // European Dimensions of the Sustainable Development and Academic Business Forum: Let's Revive Ukraine Together, June 1-2, 2023. – Kyiv: NUFT, 2023. – P. 267–274.

References

1. History and theoretical foundations of bioethics. (n.d.). *Medmuv*. Retrieved September 16, 2025, from medmuv.com [in Ukrainian].
2. Problems of bioethics in war conditions. (n.d.). *TNTU Repository*. Retrieved September 16, 2025, from elartu.tntu.edu.ua [in Ukrainian].
3. WMA International Code of Medical Ethics. (n.d.). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved September 16, 2025, from zakon.rada.gov.ua [in Ukrainian].
4. Minosian, A., & Varypaev, O. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. In *European Dimensions of the Sustainable Development and Academic Business Forum: Let's Revive Ukraine Together* (pp. 466–473). Kyiv: NUFT.
5. Minosian, A., & Varypaev, O. (2023). Russian aggression as a threat to the sustainable development of Europe: the Ukrainian dimension. In *European Dimensions of the Sustainable Development and Academic Business Forum: Let's Revive Ukraine Together* (pp. 267–274). Kyiv: NUFT.

УДК

Любава Олександрівна Астахова
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти
1 курсу ОП «Ветеринарна медицина»
bava.700181@gmail.com
Валерія Віталіївна Некрасова
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти
1 курсу ОП «Ветеринарна медицина»
valerianekrasova25@gmail.com
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ПОРІВНЯННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Liubava Astahova
Master's degree student
1st year of the 'Veterinary Medicine' study programme
bava.700181@gmail.com
Valeria Nekrasova
Master's degree student
1st year of the 'Veterinary Medicine' programme
valerianekrasova25@gmail.com
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor,
State Biotechnological University (SBTU)

A COMPARISON OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE AND EU COUNTRIES

Анотація: Робота присвячена дослідженню інститутів громадянського суспільства в Україні та Європейському Союзі. Проаналізовано ключові функції громадських організацій (контроль влади, захист прав людини). Розглянуто європейські стандарти взаємодії між державою та суспільством. Окреслено значення публічних консультацій та соціальної діяльності організацій громадянського суспільства як інструментів імплементації політики Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, громадянське суспільство, організація, Україна, права, розвиток.

Abstract: This study examines civil society institutions in Ukraine and the EU. We analyse the key functions of civil society organisations (oversight of public authorities, protection of human rights) and examine European standards governing the interaction between the state and society. We highlight the importance of public consultations and the social activities of civil society organisations as tools for implementing EU policy.

Keywords: European Union, civil society, organisation, Ukraine, rights, development

Вступ. Громадянське суспільство є важливим елементом демократичної держави, що забезпечує участь громадян у політичному, соціальному та економічному житті. Воно включає громадські організації, незалежні медіа, профспілки, благодійні фонди та інші інституції, які функціонують незалежно від держави. У контексті євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває порівняння розвитку громадянського суспільства України та країн Європейського Союзу.

Методи дослідження: Методологічну основу нашого дослідження склав комплексний підхід, що базується на поєднанні порівняльного та системного аналізу. Ми спиралися на актуальні статистичні дані міжнародних рейтингів 2024–2025 років, що дозволило об'єктивно оцінити динаміку розвитку українського громадського сектору порівняно зі

сталими європейськими інституціями. Особливу увагу було приділено аналізу вторинних даних аналітичних звітів, що дало змогу простежити трансформацію волонтерського руху в системний інструмент контролю та розвитку.

Основна частина. Громадянське суспільство — це сфера соціальних відносин, у якій громадяни реалізують свої права, свободи та інтереси поза межами державного контролю. Воно виконує такі функції: контроль за діяльністю влади, захист прав і свобод людини, сприяння демократичним процесам, участь у формуванні державної політики.

Громадянське суспільство є невід'ємною частиною громадського, суспільно-політичного, духовного та культурного життя Європейського Союзу (далі - ЄС). Важливість його розвитку і засади взаємодії з керівними інституціями Європейського Союзу й держав-членів об'єднання були визнані й визначені ще в 50-х рр. XX століття. Так, Рада Європи 1951 року визнала важливість громадських організацій, а право громадян на зібрання та об'єднання гарантовано низкою конвенцій. Важливим кроком у визнанні ролі громадянського суспільства стало затвердження Радою Європи «Рекомендацій щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі» 1998 року та «Основоположних принципів статусу громадських організацій у Європі» 2002 р.[2]

Важливим елементом функціонування громадянського суспільства в ЄС і його взаємодії з ним є розвиток механізмів публічних консультацій між вищими органами ЄС та громадськими інституціями. Посиленню ролі громадського сектору сприяє те, що громадські організації стають дедалі впливовішими акторами не лише як виразники інтересів професійних об'єднань чи роботодавців, а й завдяки праці в соціальній сфері. Особливо помітною в загальноєвропейському контексті є участь громадського сектору у боротьбі з бідністю та соціальною несправедливістю. Завдяки сформованим механізмам публічних консультацій організації громадянського суспільства і їхні об'єднання беруть участь у консультаціях з національними й загальноєвропейськими владними структурами щодо забезпечення продуктивнішої імплементації ініціатив і політики ЄС у їхніх країнах.[2]

Повномасштабна війна стала для України не лише випробуванням на міцність, а й каталізатором безпрецедентного розвитку громадянських інституцій. За останні роки українське суспільство продемонструвало феномен «прискореної еволюції», де громадський сектор за короткий проміжок часу пройшов шлях, який у стабільних демократіях зазвичай триває десятиліттями.

Українська модель характеризується реактивною природою та високою адаптивністю до кризових ситуацій. Основний ресурс громадського сектору в Україні сьогодні спрямований на безпекові та гуманітарні потреби, що створило феномен «волонтерської держави».[4] Попри те, що рівень формального членства в організаціях в Україні нижчий, ніж у країнах «старої Європи», фактична залученість населення через мікрофінансову підтримку та пряму участь у громадських ініціативах є значно вищою. Головною особливістю українського контексту є перехід громадянського суспільства від ролі пасивного спостерігача до активного учасника сектору безпеки. Волонтерські організації еволюціонували у потужні логістичні та технологічні центри. Сьогодні вони не лише забезпечують першочергові потреби війська, а й фінансують наукові розробки, закуповують складне озброєння та виступають ключовими елементами стійкості держави. Це «суспільство-держава», яке здатне миттєво заміщувати або доповнювати державні функції у критичних точках. Крім того, Україна демонструє випереджальні темпи впровадження інструментів цифрової демократії, таких як електронні петиції та цифрові платформи контролю, що створює нові стандарти прозорості.

Важливим досягненням стало те, що навіть в умовах воєнного стану громадський сектор не послабив свою контрольну функцію. Навпаки, інституції громадянського суспільства посилили нагляд за діями влади, особливо у сфері прозорості оборонних закупівель та майбутньої відбудови країни. Громадськість виступає гарантом того, що кошти іноземних інвесторів та міжнародна допомога будуть використані ефективно. Саме тиск

громадського сектору залишається рушієм реформ, необхідних для вступу до ЄС, таких як судова реформа та цифровізація державних послуг.[4]

Українське громадянське суспільство стало мостом для іноземного бізнесу та міжнародних донорів. Завдяки високій довірі (яка до волонтерських організацій сягає понад 80%) та прозорій звітності великих фондів, міжнародна спільнота вбачає в українських неурядових організаціях надійних партнерів. Це дозволяє залучати значні обсяги інвестицій в гуманітарні, освітні та відновлювальні проєкти, минаючи складні бюрократичні ланцюги.

Однак фінансова стійкість залишається слабким місцем українського сектору. Якщо європейські організації мають диверсифіковані джерела доходів (членські внески, державні субсидії), то українські неурядові організації значною мірою залежать від міжнародної технічної допомоги та разових приватних пожертв. Це створює ризик зниження активності після завершення гострої фази кризи.

Висновок Отже, громадянське суспільство України та країн ЄС має як спільні риси, так і суттєві відмінності. Європейські країни характеризуються більш високим рівнем розвитку, стабільністю та інституційною спроможністю. В Україні громадянське суспільство активно розвивається, особливо в умовах криз, але потребує подальшого зміцнення. Перспективи розвитку громадянського суспільства України пов'язані з євроінтеграційними процесами, реформами та підвищенням рівня громадянської активності. У майбутньому воно може стати важливим чинником демократизації та сталого розвитку держави.

Література:

1. [https://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/2642-derzhava-gromadyanske-susplstvo-v-ukrayin.html]
2. [https://veche.kiev.ua/journal/4544/]
3. [https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4456/4395]
4. Державна установа «Інститут стратегічних досліджень». Громадянське суспільство України в умовах війни: виклики та стратегічні пріоритети: аналіт. доповідь. Київ : НІСД, 2024. 84 с.
5. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI (зі змінами та доповненнями станом на 2024 р.).

References:

1. [https://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/2642-derzhava-gromadyanske-susplstvo-v-ukrayin.html]
2. [https://veche.kiev.ua/journal/4544/]
3. [https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4456/4395]
4. State Institution "Institute for Strategic Studies". Civil Society of Ukraine in Wartime: Challenges and Strategic Priorities: Analytical Report. Kyiv: NISD, 2024. 84 p.
5. Law of Ukraine "On Public Associations" dated 03/22/2012 No. 4572-VI (with amendments and supplements as of 2024).

УДК 327:341.7:355.01

Валентина Олександрівна Бабіна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Одеська політехніка»
ORCID 0000-0003-2796-5024
e-mail: v.o.babina@op.edu.ua

КРИЗОВА ДИПЛОМАТІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Valentyna Babina
Candidate of Political Science (PhD in Politics),
Associate Professor, Department of International Relations,
Odessa National Polytechnic University

CRISIS DIPLOMACY AND THE TRANSFORMATION OF REGIONAL SYSTEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF GLOBAL SECURITY CHALLENGES

Сучасна система міжнародних відносин перебуває у фазі глибоких структурних трансформацій, зумовлених поєднанням геополітичної конкуренції, регіональних конфліктів та зростанням ролі транснаціональних загроз. У цих умовах дипломатія дедалі більше виконує функції антикризового управління міжнародними процесами, що спрямоване на стримування ескалації конфліктів та підтримання стабільності міжнародного порядку. Кризова дипломатія поступово перетворюється на один із ключових інструментів регулювання міжнародної взаємодії, забезпечуючи координацію політичних, безпекових і гуманітарних заходів у періоди загострення міжнародної напруженості. Саме через механізми дипломатичної взаємодії держави та міжнародні організації намагаються мінімізувати ризики дестабілізації регіональних систем міжнародних відносин, які у XXI столітті стають основними просторами формування нових конфігурацій глобальної безпеки.

У науковій літературі кризову дипломатію розглядають як комплекс дипломатичних заходів, спрямованих на попередження міжнародних конфліктів, стримування їх ескалації та формування політичних механізмів врегулювання кризових ситуацій. Йдеться про використання переговорів, посередництва, механізмів добрих послуг, міжнародного арбітражу, а також діяльності міжнародних організацій. Дипломатія у цьому контексті виступає одним із ключових інструментів мирного врегулювання міжнародних спорів, що дозволяє запобігати переходу конфліктів у фазу відкритого протистояння [1].

Водночас сучасні міжнародні кризи суттєво відрізняються від конфліктів попередніх десятиліть. Їх характер визначається складною взаємодією геополітичних, економічних та інформаційних факторів. Це призводить до появи нових форм дипломатичної діяльності, зокрема цифрової, економічної, воєнної та публічної дипломатії. Розширення інструментарію дипломатії пояснюється необхідністю реагування на комплексні загрози, які виходять за межі традиційної міждержавної взаємодії та включають кібербезпеку, інформаційні операції та глобальні економічні процеси [3].

Одним із найяскравіших прикладів трансформації кризової дипломатії є російсько-українська війна, яка стала одним із ключових факторів зміни архітектури безпеки у Європі. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році спричинило не лише масштабну військову кризу, а й активізацію дипломатичних процесів на глобальному рівні. Україна змогла мобілізувати значну міжнародну підтримку, сформувати широку санкційну коаліцію та активізувати процеси європейської та євроатлантичної інтеграції. У цьому контексті дипломатія стала важливим інструментом координації політичної, економічної та військової допомоги з боку міжнародних партнерів [4].

Показовим прикладом сучасної кризової дипломатії стала діяльність України у сфері міжнародно-правового реагування на агресію. Українська держава активно використовує механізми міжнародних організацій, зокрема ООН, Ради Європи та Міжнародного кримінального суду, для документування воєнних злочинів та формування правових підстав притягнення держави-агресора до відповідальності. Така стратегія демонструє важливість поєднання політичних і правових інструментів дипломатії у сучасному міжнародному середовищі.

Крім того, сучасна кризова дипломатія дедалі активніше використовує інструменти цифрової комунікації та публічної дипломатії. Соціальні мережі, онлайн-платформи та міжнародні медіа стали важливими каналами дипломатичної взаємодії, що дозволяють швидко мобілізувати міжнародну підтримку та формувати позитивний імідж держави на

міжнародній арені. Цифрова дипломатія сьогодні відіграє важливу роль у реалізації зовнішньополітичних стратегій держав, особливо у період кризових ситуацій та інформаційних конфліктів.

Суттєвих змін зазнають і регіональні системи міжнародних відносин. Зокрема, у європейському регіоні посилюється роль інституційних механізмів колективної безпеки, таких як Європейський Союз та НАТО. Розширення санкційної політики, військово-політична підтримка України, а також активізація дипломатичної взаємодії між державами-партнерами свідчать про формування нових форматів регіональної безпеки.

Водночас трансформація міжнародної системи супроводжується появою нових вимірів дипломатичної діяльності. Поряд із традиційними формами міждержавної дипломатії активно розвиваються культурна, економічна та кліматична дипломатія. Ці інструменти спрямовані на формування довгострокових партнерських відносин між державами та зміцнення їхнього міжнародного авторитету. Сучасні геополітичні процеси, включаючи війну Росії проти України, вже призвели до формування нової конфігурації міжнародної системи та суттєвих змін у структурі глобальних і регіональних відносин [2].

Важливим прикладом сучасної кризової дипломатії є безпекова ситуація в Indo-Pacific регіоні, де посилення стратегічного суперництва між США та Китаєм спричинило формування нових дипломатичних форматів співпраці. Зокрема, активізація діяльності таких безпекових ініціатив, як **QUAD (США, Японія, Індія, Австралія)** та **AUKUS**, демонструє прагнення держав регіону створити механізми стримування потенційних конфліктів. У цьому контексті дипломатичні переговори та багатосторонні консультації виступають важливими інструментами запобігання ескалації напруженості у Південно-Китайському морі та підтримання регіональної стабільності [7,8].

Іншим показовим прикладом кризової дипломатії є трансформація політичної ситуації на Близькому Сході. Зокрема, дипломатичні домовленості, відомі як **Авраамові угоди (Abraham Accords)**, підписані у 2020 році між Ізраїлем, ОАЕ, Бахрейном та іншими державами, стали важливим кроком у напрямі стабілізації регіональних відносин. Ці домовленості демонструють, що дипломатичні інструменти можуть виступати ефективним механізмом подолання тривалих політичних протиріч та формування нових форматів регіональної співпраці у сфері безпеки, економіки та технологій [6].

Показовим прикладом трансформації кризової дипломатії у сучасних умовах стала активізація взаємодії між Європейським Союзом та НАТО після початку повномасштабної російської агресії проти України у 2022 році. Зокрема, у січні 2023 року була підписана **Спільна декларація ЄС–НАТО про стратегічне партнерство**, яка визначила нові напрями координації у сфері безпеки, оборони та реагування на гібридні загрози. Цей документ засвідчив посилення інституційної співпраці між двома організаціями та розширення дипломатичних механізмів координації політики держав-членів у сфері європейської безпеки [5].

Крім того, після 2022 року відбулося суттєве розширення Північноатлантичного альянсу, зокрема вступ **Фінляндії у 2023 році** та початок процесу приєднання **Швеції**, що стало важливим фактором зміцнення безпекової архітектури Північної Європи. Ці процеси супроводжувалися активною дипломатичною взаємодією між державами-членами НАТО, Європейського Союзу та партнерами Альянсу. Таким чином, сучасна дипломатія у європейському регіоні дедалі більше спрямована на формування комплексних механізмів колективного реагування на кризові ситуації, включаючи військові, економічні та інформаційні виклики.

Сучасні міжнародні процеси демонструють суттєве зростання ролі кризової дипломатії у функціонуванні системи міжнародних відносин. Посилення геополітичної конкуренції, поява нових типів конфліктів та підвищення рівня глобальної взаємозалежності зумовлюють необхідність адаптації дипломатичних інструментів до нових безпекових реалій. У XXI столітті кризова дипломатія поступово трансформується з традиційного

механізму міждержавних переговорів у комплексну систему політичних, економічних та інформаційних інструментів управління міжнародними кризами.

Аналіз сучасних міжнародних кейсів свідчить про те, що регіональні системи міжнародних відносин стають ключовими просторами реалізації дипломатичних стратегій держав. Зокрема, ситуація в Indo-Pacific регіоні, трансформаційні процеси на Близькому Сході, а також зміни безпекової архітектури Європи після 2022 року демонструють зростання ролі дипломатичних механізмів у стримуванні конфліктів та формуванні нових форматів міжнародної співпраці. Водночас сучасна кризова дипломатія дедалі більше поєднує традиційні переговорні інструменти з цифровими комунікаціями, санкційною політикою та механізмами багатосторонньої взаємодії.

Підсумовуючи можна сказати, що ефективність дипломатичної діяльності у сучасних умовах значною мірою залежить від здатності держав і міжнародних організацій оперативно реагувати на кризові ситуації та формувати гнучкі механізми міжнародної координації. У перспективі подальший розвиток кризової дипломатії визначатиметься поглибленням багатостороннього співробітництва, активізацією ролі міжнародних інституцій та впровадженням нових інструментів дипломатичної комунікації. Саме ці процеси формуватимуть нову конфігурацію регіональних систем міжнародних відносин та визначатимуть характер міжнародної безпеки у XXI столітті.

Література:

1. Банчук-Петросова О. В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2020. Вип. 5. С. 38–46. URL: https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203655
2. Костиря І. О. Культурна дипломатія в контексті світових геостратегій. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2025. Вип. 16. С. 112–120. URL: https://doi.org/10.31866/2616-745X.16.2025.344690
3. Підходи України до цифрової дипломатії в геополітиці технологій. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2024. № 1 (58). С. 28–32. URL: https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/28-32
4. Тодоров І. Я., Тодорова Н. Ю. Трансформація дипломатії України в умовах широкомасштабної російської агресії. Геополітика України: історія і сучасність. 2025. № 2 (35). С. 77–88. URL: https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.2(35).77-88
5. European Union & NATO. Joint declaration on EU–NATO cooperation. 2023. URL: https://www.nato.int
6. Krasna J. The Abraham Accords and the changing regional order in the Middle East. London: Routledge, 2022.
7. Medcalf R. Indo-Pacific Empire: China, America and the Contest for the World's Pivotal Region. Manchester: Manchester University Press, 2020.
8. Smith S. The Quad in the Indo-Pacific: Strategic cooperation and regional security. International Affairs. 2021. Vol. 97, No. 4. P. 1041–1058. DOI: https://doi.org/10.1093/ia/iiab057

References:

1. Banchuk-Petrosova, O. V. (2020). Dyplomatiia u mekhanizmi vrehuliuvannia mizhnarodnykh terytorialnykh sporiv [Diplomacy in the mechanism of settlement of international territorial disputes]. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty, 5, 38–46. https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203655
2. Kostyria, I. O. (2025). Kulturna dyplomatiia v konteksti svitovykh heostratehii [Cultural diplomacy in the context of global geostrategies]. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty, 16, 112–120. https://doi.org/10.31866/2616-745X.16.2025.344690
3. Pidkhody Ukrainy do tsyfrovoi dyplomatii v heopolitytsi tekhnolohii [Ukraine's approaches to digital diplomacy in the geopolitics of technology]. (2024). Visnyk Kyivskoho

natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny, 1(58), 28–32. https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/28-32
4. Todorov, I. Ya., & Todorova, N. Yu. (2025). Transformatsiia dyplomatii Ukrainy v umovakh shirokomasshtabnoi rosiiskoi ahresii [Transformation of Ukrainian diplomacy in the conditions of large-scale Russian aggression]. Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist, 2(35), 77–88. https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.2(35).77-88
5. European Union & NATO. (2023). Joint declaration on EU–NATO cooperation. https://www.nato.int
6. Krasna, J. (2022). The Abraham Accords and the changing regional order in the Middle East. Routledge.
7. Medcalf, R. (2020). Indo-Pacific empire: China, America and the contest for the world's pivotal region. Manchester University Press.
8. Smith, S. (2021). The Quad in the Indo-Pacific: Strategic cooperation and regional security. International Affairs, 97(4), 1041–1058. https://doi.org/10.1093/ia/iiab057

УДК 340.12

Сергій Бардаков
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Serhii Bardakov
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

THEORIES OF THE ORIGIN OF THE STATE AND THEIR SIGNIFICANCE FOR MODERN POLITICAL SCIENCE

Анотація. У статті проаналізовано основні теорії походження держави та їх значення для сучасної юридичної науки. Розглянуто патріархальну, теологічну, договірну, органічну, теорію насильства та матеріалістичну концепцію походження держави. Визначено їх характерні риси, переваги та недоліки. З'ясовано, що жодна з теорій не може повністю пояснити складний процес виникнення державності, тому сучасна наука використовує комплексний підхід, який враховує економічні, соціальні, політичні, культурні та психологічні чинники.

Ключові слова: держава, походження держави, теорії держави, державна влада, правова держава, юридична наука.

Abstract. The article analyzes the main theories of the origin of the state and their significance for modern legal science. Patriarchal, theological, contractual, organic, violence and materialistic theories of the origin of the state are considered. Their characteristic features, advantages and disadvantages are determined. It is established that none of the theories can fully explain the complex process of the emergence of statehood, therefore modern science uses an integrated approach that takes into account economic, social, political, cultural and psychological factors.

Keywords: state, origin of the state, theories of the state, state power, rule-of-law state, legal science.

Однією з найважливіших проблем теорії держави і права є питання походження держави. З давніх часів мислителі та науковці намагалися пояснити причини виникнення державної влади, її сутність та роль у суспільстві. У результаті історичного розвитку сформувалося багато концепцій, які по-різному трактують процес державотворення.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що дослідження теорій походження держави дозволяє краще зрозуміти закономірності розвитку суспільства, причини виникнення політичної влади та особливості функціонування держави на різних етапах історії. Аналіз цих концепцій допомагає оцінити вплив економічних, соціальних, релігійних і політичних чинників на процес формування державності.

Метою дослідження є аналіз основних теорій походження держави та визначення їх значення для сучасної юридичної науки.

Серед найбільш відомих концепцій походження держави виділяють патріархальну, теологічну, договірну, органічну, теорію насильства та матеріалістичну теорію.

Патріархальна теорія пояснює виникнення держави розвитком сімейних відносин. Її представники вважали, що держава є продовженням родини, а влада правителя подібна до батьківської влади. Основою такого підходу стало уявлення про природне підкорення суспільства авторитетному керівникові. Хоча сучасна наука не розглядає цю теорію як універсальне пояснення походження держави, вона підкреслює важливу роль сім'ї та родових зв'язків у розвитку суспільства.

Теологічна теорія пов'язує виникнення держави з Божою волею. Її представником був Фома Аквінський, який вважав, що влада має священне походження та покликана забезпечувати порядок у суспільстві. Відповідно до цієї концепції, люди повинні підкорятися державній владі як установленій Богом. Незважаючи на переважно релігійний характер цієї теорії, вона акцентує увагу на значенні суспільного порядку та стабільності.

Договірна або природно-правова теорія пояснює походження держави укладенням суспільного договору між людьми. Її представники — Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та інші — вважали, що люди добровільно створили державу для захисту своїх прав, свободи та безпеки. Ця теорія стала важливою основою розвитку демократії, конституціоналізму та сучасних уявлень про права людини.

Органічна теорія, яку розвивав Г. Спенсер, порівнює державу з живим організмом. Вона виходить із того, що суспільство та держава поступово розвиваються, а їхні елементи виконують різні функції, подібно до органів людського тіла. Теорія підкреслює взаємозв'язок між суспільством і державою та важливість розподілу функцій у системі управління.

Теорія насильства пояснює виникнення держави війнами та завоюваннями. Її представники — Л. Гумплович, К. Каутський, Є. Дюрінг — вважали, що сильні племена підкорювали слабші, а для утримання влади створювали державні інститути. Історичний розвиток справді свідчить про значний вплив воєн і завоювань на формування багатьох держав[1].

Матеріалістична або класова теорія, засновниками якої були К. Маркс і Ф. Енгельс, пояснює виникнення держави економічними причинами. Відповідно до цієї концепції, держава з'явилася внаслідок виникнення приватної власності та поділу суспільства на класи з протилежними інтересами. Позитивним аспектом цієї теорії є увага до економічних процесів та соціальної нерівності, однак надмірне зосередження на класовій боротьбі робить її певною мірою однобічною.

У сучасній юридичній науці важливе значення має також питання типології держав. Для класифікації держав використовують різні критерії: форму правління, політичний режим, рівень економічного розвитку, культурні та релігійні особливості[2].

Найбільш поширеними підходами до типології держав є формаційний та цивілізаційний. Формаційний підхід ґрунтується на марксистській теорії та пов'язує розвиток держави з економічним ладом суспільства. У його межах виділяють рабовласницький, феодальний, буржуазний і соціалістичний типи держав.

Цивілізаційний підхід, навпаки, акцентує увагу на культурних, духовних і релігійних чинниках розвитку суспільства. Представники цього напряму — О. Шпенглер, А. Тойнбі, С. Хантингтон — вважали, що саме культура, історичний досвід і система цінностей визначають особливості державності [3].

Сучасна правова держава базується на принципах верховенства права, поділу влади, гарантування прав і свобод людини та взаємної відповідальності держави й громадянина. Важливе значення також має реалізація права, тобто практичне втілення правових норм у поведінці людей та діяльності державних органів[4].

Реалізація права здійснюється через дотримання, виконання та використання правових норм. У випадках, коли необхідне втручання держави, застосовується правозастосування — діяльність компетентних органів щодо прийняття індивідуальних юридичних рішень.

Таким чином, існує значна кількість теорій походження держави, кожна з яких пояснює окремі аспекти складного процесу державотворення. Жодна з концепцій не може повністю охарактеризувати причини виникнення держави, тому сучасна юридична наука використовує комплексний підхід до вивчення цього явища. Дослідження теорій походження держави дозволяє глибше зрозуміти закономірності розвитку суспільства, сутність державної влади та особливості функціонування сучасної правової держави.

Література

1. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В., Романова С. С. Політологія з модулем «Україна, Європа, світ». – 2018.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2019.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів : Край, 2021.
4. Марченко М. Н. Теорія держави і права. Київ : Знання, 2018.

References

1. Voronianskyi O. V., Zaionchkovskyi Yu. V., Romanova S. S. Politolohiia z modulem "Ukraina, Yevropa, svit". 2018.
2. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk. Kharkiv : Konsum, 2019.
3. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy. Lviv : Krai, 2021.
4. Marchenko M. N. Teoriia derzhavy i prava. Kyiv : Znannia, 2018.

УДК 94(477)"1970/1980":323.281

Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст. наук, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування"
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету (Харків)
ORCID:0000-0003-3449-5884
e-mail: nbon79@gmail.com

КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ З ІНАКОДУМСТВОМ В УРСР: ЗА МАТЕРІАЛАМИ AMNESTY INTERNATIONAL

Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor of the UNESCO Chair "Philosophy of Human Communication"
and social and humanitarian disciplines, SBTU (Kharkiv)

ORCID:0000-0003-3449-5884
e-mail: nbon79@gmail.com

PUNITIVE PSYCHIATRY AS AN INSTRUMENT OF SUPPRESSING DISSENT IN THE UKRAINIAN SSR: BASED ON AMNESTY INTERNATIONAL MATERIALS

Анотація. У статті досліджується практика використання каральної психіатрії як одного з інструментів політичних репресій проти дисидентського руху в Українській РСР у 1970–1980-х роках. На основі матеріалів міжнародної правозахисної організації Amnesty International проаналізовано механізми примусового психіатричного лікування осіб, які критикували радянську владу, брали участь у правозахисній діяльності або відстоювали громадянські права та свободи. Висвітлено особливості радянської практики встановлення психіатричних діагнозів з політичних мотивів, умови утримання дисидентів у спеціальних психіатричних лікарнях та методи їх "лікування". Окрему увагу приділено оцінкам Amnesty International щодо порушення прав людини в СРСР, а також свідченням жертв каральної психіатрії.

Ключові слова: правозахисна організація, Amnesty International, дисиденти, політичні репресії, каральна психіатрія, в'язні сумління, антирадянська діяльність, права людини, УРСР, СРСР.

Abstract. The article examines the practice of punitive psychiatry as one of the instruments of political repression against the dissident movement in the Ukrainian SSR during the 1970s and 1980s. Based on the materials of the international human rights organisation Amnesty International, the study analyses the mechanisms of forced psychiatric treatment applied to individuals who criticised the Soviet authorities, engaged in human rights activities, or advocated for civil rights and freedoms. The paper highlights the specific features of the Soviet practice of assigning psychiatric diagnoses for political reasons, the conditions of detention of dissidents in special psychiatric hospitals, and the methods of their "treatment." Particular attention is paid to Amnesty International's assessments of human rights violations in the USSR, as well as to testimonies provided by victims of punitive psychiatry.

Keywords: human rights organisation, Amnesty International, dissidents, political repression, punitive psychiatry, prisoners of conscience, anti-Soviet activities, human rights, Ukrainian SSR, USSR.

Радянський режим характеризувався нетерпимістю та переслідуванням будь-яких проявів інакомислення, незгоди з офіційною ідеологією, боротьби за громадянські права та свободи. Серед форм покарання в СРСР була розповсюджена практика каральної медицини і примусового психіатричного лікування, зокрема, що дозволяло владі ізолювати опонентів без відкритого судового процесу та представляти політичний протест як прояв психічного захворювання. Важливим джерелом для вивчення цієї проблеми є матеріали міжнародної правозахисної організації Amnesty International, яка систематично документувала випадки порушення прав людини в СРСР та інформувала світову громадськість про злочини радянської влади.

У дослідженні використано історико-системний, джерелознавчий методи, а також методи аналізу та синтезу, що дали змогу дослідити практику застосування каральної психіатрії щодо українських дисидентів на основі матеріалів Amnesty International.

Дисидентський рух, який мав місце в Радянській Україні і був спрямований на критику радянської влади, боротьбу з її "перегинами" після підписання Радянським Союзом Заключного акту Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі, став об'єктом вивчення, спостереження, фіксування багатьма світовими правозахисними організаціями. Однією з таких організацій була Amnesty International — міжнародний незалежний рух, який збирав інформацію про захист прав людини в багатьох регіонах світу — Африці, Азії, Європі, на Середньому Сході, у Північній Америці, Латинській Америці тощо.

Зібрану інформацію міжнародна організація оформлювала у вигляді звітів про злочини радянської влади проти людей, які ненасильницькими акціями відстоювали права щодо свободи думки, друку, зборів, організацій і т.ін. У своїх звітах учасники Amnesty International також представляли детальні рекомендації владі СРСР щодо вдосконалення законодавства в контексті свободи думки, поліпшення умов утримання засуджених, практики примусового лікування в психіатричних лікарнях, а також умов життя та лікування людей у цих установах. Звісно, що влада СРСР відкинула висновки звітів Amnesty International і звинуватила організацію в "антирадянських" мотивах.

Позбавлення свободи шляхом ув'язнення людей за їхню незгоду щодо методів управління державою обтяжувалося ще й умовами утримання як у в'язницях, так і в психіатричних лікарнях. Ці умови були спрямовані на те, щоб зламати в людині бажання і можливість чинити опір існуючому режиму. І на це особливо звертали увагу спостерігачі з Amnesty International, постійно наголошуючи у звітах про те, що "… ув'язнені залишаються схильними до режиму хронічного голоду та недостатньої медичної допомоги, вони змушені виконувати обов'язкову, важку і часто небезпечну роботу. Люди, що були доставлені до психіатричних лікарень, практично позбавлені всіх громадянських прав, здійснення яких могло б захистити їх від зловживань, в істинному, або медичному сенсі цього терміну." [4, с.14]

Окремий розділ в звіті Amnesty International присвячений примусовому лікуванню громадян у психіатричних лікарнях не з медичних причин, а тому, що вони скористались своїми правами. Подібна практика застосовувалась в радянській каральній системі досить широко і була одним із засобів боротьби з інакодумством, непокорою. З такими методами пов'язаний термін "каральна психіатрія". Головним діагнозом була "уповільнена шизофренія". А головними ознаками такої "хвороби" вважались критика радянської влади, прагнення реформ та боротьба за права людини.

Про досвід перебування в психіатричних лікарнях громадськості стало відомо завдяки публікації свідчень жертв такого покарання після їх еміграції, або після звільнення вони ділилися своїм досвідом у самвидавах. Також дії радянської влади, пов'язані з каральною психіатрією фіксувались наглядовими групами Гельсинських угод та робочої Комісії, відповідальної за розслідування використання психіатрії в політичних цілях.

Процедура цивільного та кримінального провадження в радянському законодавстві передбачала, що у разі діагностування психічного розладу, госпіталізація пацієнтів до психічної лікарні передбачалась лише, якщо буде продемонстровано, що вони становлять небезпеку для себе або для інших.[4, с. 260] Однак через відсутність нормального розгляду справи та наявність уже заздалегідь визначеного результату справи сотні дисидентів були закриті в психіатричних лікарнях, і ніколи не припускалося, навіть офіційно, що вони є фізично загрозливими та небезпечними для інших чи для себе. Поведінка та мислення, які не відповідали політиці партії та радянській ідеології, були тим маркером, який визнавав ненормальність особи та її небезпечність для оточуючих. "Факт вішання на стіні ікон і фотографій таких людей, як академік Сахаров і генерал Григоренко, не відповідає нашому способу життя, а тому є ненормальним" — на підставі таких симптомів і було висунуто діагноз одному з дисидентів.[4, с. 281]

Особливістю судових справ про осіб, яких визнавали такими, що потребували психіатричного лікування, було те, що їх усували від ознайомлення зі справою, інформування про перебіг справи через так звану "визнану невменяємость". Тож, як правило, справи розглядались без участі обвинуваченого, його адвоката та членів родини.

В самих психіатричних лікарнях "лікування" відбувалось як медикаментозно так і з застосуванням фізичного насильства, що дуже часто призводило до каліцтва чи смерті дисидентів. Препарати, які найчастіше використовувались при лікуванні дисидентів представляли собою потужні транквілізатори, які зазвичай називали нейролептиками. [4, с. 290]. Препарати, якими "лікували" в'язнів сумління, використовувались у світовій медичній практиці, але за призначенням, під контролем та з оглядом на побічні ефекти. Наслідки для

фізичного та психічного стану жертв ілюструє справа Леоніда Плюща, українського математика, заарештованого в 1972 р., звинуваченого в "антирадянській агітації та пропаганді" та інтернованого в Дніпропетровську спеціальну психіатричну лікарню з липня 1973 року по січень 1976 року. Коли його дружина Тетяна Житникова відвідала його, вона його знайшла після двох місяців лікування галоперидолом в наступному стані: "Коли вони привели Леоніда Івановича до кімнати для відвідувачів, його було неможливо впізнати. Його очі були сповнені болю та відчаю. Він говорив з зусиллям і перемежовано…. Зусилля, які він докладав, щоб контролювати себе, були очевидними, тому що час від часу він закривав очі, намагаючись продовжити розмову та відповісти на питання. Але його внутрішня сила була виснажена, закінчена. Леонід Іванович почав задихатися, незграбно розстібати одяг… його обличчя було судомним. У нього були судоми в руках і ногах…." [4, с.292] Протягом всього періоду ув'язнення Л. Плюща в психіатричній лікарні "лікування" змінювалось декілька разів через серйозні погіршення стану здоров'я дисидента. В цій лікарні перебували також такі українські дисиденти, як Микола Плахотнюк, Анатолій Лупиніс, Володимир Клебанов, Йосип Тереля, Ярослав Кравчук та ін. [2].

Матеріали, зібрані та оприлюднені міжнародною правозахисною організацією Amnesty International, свідчать, що використання психіатрії в політичних цілях було важливою складовою репресивної політики радянської влади щодо дисидентського руху в Українській РСР. Практика примусової госпіталізації та "лікування" осіб, які висловлювали критичні погляди на діяльність держави, брали участь у правозахисному русі або відстоювали національні та громадянські права, стала одним із засобів боротьби з інакодумством і придушення суспільної активності. Документи Amnesty International свідчать про системний характер порушень прав людини в СРСР, зокрема права на свободу думки, слова, переконань і справедливий судовий розгляд. Застосування каральної психіатрії дозволяло радянській владі ізолювати політичних опонентів, дискредитувати їх у суспільстві та уникати міжнародної критики, маскуючи політичні переслідування під медичну практику. Водночас діяльність міжнародних правозахисних організацій відіграла важливу роль у документуванні цих злочинів, привернення уваги світової громадськості до цих злочинів та збереженні пам'яті про жертв політичних репресій.

Література

1. Бондар Н.О. Радянське законодавство проти українських в'язнів сумління: на основі звітів 1975-1979 років Amnesty International // STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2023» (Харків, ДБТУ, 6 квітня 2023 р.). – Харків, 2023. – С. 19 - 29
2. Крупник Л. Каральна психіатрія та її жертви. Як розправлялися з дисидентами в добу «розвиненого соціалізму» // Український інститут національної пам'яті. 11 березня 2019. URL: https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/karalna-psyhiatriya-ta-yiyi-zhertvy-yak-rozpravlyalysya-z-dysydentamy-v-dobu-rozvynenogo-socializmu
3. A Chronicle of Current Events. No. 53. London: Amnesty International Publications, 1980. 204 p.
4. URSS. Les prisonniers d'opinion. Rapport d'Amnesty International. Paris: Éditions Mazarine, 1980. 306 p.

References

1. Bondar, N. O. (2023). Radianske zakonodavstvo proty ukrainskykh viazniv sumlinnia: Na osnovi zvitiv 1975–1979 rokiv Amnesty International. In STUDIA SLOBOZHANICA: Materialy vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Slobozhanskyi humanitarii – 2023» (pp. 19–29). Kharkiv, Ukraine.
2. Krupnyk, L. (2019, March 11). Karalna psykhiatriia ta yii zhertvy. Yak rozpravlialysia z dysydentamy v dobu «rozvynenoho sotsializmu». Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiati.

https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/karalna-psyhiatriya-ta-yiyi-zhertvy-yak-rozpravlyalysya-z-dysydentamy-v-dobu-rozvynenogo-socializmu
3. A Chronicle of Current Events. No. 53. London: Amnesty International Publications, 1980. 204 p.
4. URSS. Les prisonniers d'opinion. Rapport d'Amnesty International. Paris: Éditions Mazarine, 1980. 306 p.

УДК 336.74(477)"1920"

Юрій Петрович Волосник
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії модерної доби та новітнього часу
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
https://orcid.org/0000-0002-1879-8378
e-mail: yu.p.volosnyk@karazin.ua

ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР

Yurii Volosnyk
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Modern and Contemporary History
V.N. Karazin Kharkiv National University
https://orcid.org/0000-0002-1879-8378
e-mail: yu.p.volosnyk@karazin.ua

CURRENCY REGULATION IN UKRAINE IN THE EARLY 1920s

Анотація. Розглянуто особливості валютного регулювання в Україні на початку 1920-х рр. в умовах переходу від політики «воєнного комунізму» до нової економічної політики. Проаналізовано процеси стабілізації грошового обігу, запровадження радянської валютної системи, діяльність державних фінансових органів та механізми контролю за валютними операціями. Особливу увагу приділено впливу економічної кризи, інфляційних процесів і централізації фінансової політики на формування валютного законодавства та інтеграцію української економіки до загальносоюзної фінансової системи. Досліджено роль грошової реформи та вплив валютного регулювання на розвиток торгівлі, кредитної системи й господарського життя України.

Ключові слова: валютне регулювання, грошова система, НЕП, фінансова політика, інфляція, грошова реформа, радянська економіка, Україна 1920-х рр.

Abstract. The report examines the peculiarities of currency regulation in Ukraine in the early 1920s during the transition from the policy of "War Communism" to the New Economic Policy (NEP). The study analyzes the processes of monetary stabilization, the introduction of the Soviet currency system, the activities of state financial institutions, and the mechanisms of control over currency transactions. Particular attention is paid to the impact of the economic crisis, inflationary processes, and the centralization of financial policy on the formation of currency legislation and the integration of the Ukrainian economy into the all-Union financial system. The research also investigates the role of monetary reform and the influence of currency regulation on the development of trade, the credit system, and the economic life of Ukraine.

Keywords: currency regulation, monetary system, NEP, financial policy, inflation, monetary reform, Soviet economy, Ukraine in the 1920s.

Як відомо, в роки воєнного комунізму більшовицька держава проводила політику експропріації "експлуататорських" класів. Прагнучи підірвати їх економічну могутність, ради не тільки націоналізували нерухому власність буржуазії, але й конфіскували її грошові капітали, дорогоцінні метали (в злитках та монетах), цінні папери (облігації позик, акції і

т.д.). Декретами більшовицького уряду 1918 р. осіб, «винних... в скуповуванні, збуті або зберіганні платини, срібла чи золота в сирому вигляді, у злитках або монетах» мали ув'язнювати до концтабору на термін не менше 10 років, примусових робіт з конфіскацією всього майна. З жовтня 1918 р. всі приватні особи та установи були зобов'язані під страхом покарання в двотижневий термін безвідплатно здати іноземну валюту «в особливу канцелярію з кредитної частини» наркомату фінансів.

На початку серпня 1920 р. раднарком УСРР також ухвалює постанову, спрямовану на практично повне вилучення в населення України благородних металів, монет і інших валютних цінностей. З цього часу, у разі проведення обшуків, всі виявлені дорогоцінні метали зазнавали конфіскації, а їх власники репресій. За офіційними даними Центрального управління надзвичайних комісій при РНК УСРР, тільки внаслідок проведеної органами НК лише влітку 1920 р. в ряді міст України (Києві, Харкові, Одесі, Чернігові та ін.) великомасштабних операцій по "вилученню надлишків" у представників буржуазії та ділків підпільного валютного ринку в ході масових облав і обшуків були виявлені й конфісковані значні запаси золота, валюти, срібних виробів і фондові цінності. Наприклад, в Одесі у представників заможних груп населення («експлуататорських класів») були конфісковані гроші та цінні папери на суму 10 млн. крб., 12 пудів виробів з срібла (тобто понад 192 кг), і 15 фунтів золота (тобто більше 6 кг), а також діаманти, золоті та срібні монети, інші цінності. У Харкові вилучено грошей, цінних паперів, виробів з дорогоцінних металів і т.п. на загальну суму 32 млн. крб. При цьому ВУЧК тільки в Одесі і Харкові затримала 3 321 чол., з яких 1041 чол. (або 31,3%) були відправлені в концентраційні табори. Також, згідно інформації органів ВУЧК, в серпні 1920 р. у Києві місцевій губЧК вдалося розкрити цілий ряд великих організацій валютників, які підтримували ділові зв'язки з ділками валютних ринків Москви, Катеринослава, Харкова, Рівного, Новоград-Волинського. Скуповуючи валюту в різних містах, валютники навіть спромоглися переправляти її через лінію фронту в Польщу. Ці заходи ВУЧК найбільше дезорганізували нелегальний валютний ринок республіки, і, згідно із чекістським звітом (Цунадзкома), «на деякий час зменшили валютну вакханалію».

Таким чином, в роки воєнного комунізму більшовицька держава, прагнучи повністю підірвати економічну базу буржуазії та зосередити у своїх руках основну масу валютних цінностей і монопольне право на розпорядження ними, проводило жорсткі заборонні та адміністративно-репресивні заходи, по суті, намагалася ліквідувати вільний валютний ринок і "замкнути" вільний оборот валютних цінностей в країні.

Перехід до нової економічної політики навесні 1921р., незважаючи на перегляд більшості законодавчих норм, що регулювали господарську діяльність, спочатку не дуже впливав на валютне законодавство. І це при тому, що в умовах відсутньої стабільної вітчизняної валюти було неможливо будь-яке накопичення капіталу, потрібного для інвестиції у зруйноване господарство. Як і раніше зберігалися заборони на зберігання та здійснення операцій з валютою і золотом. Діяльністю валютників і біржовиків-нелегалів, як і раніше, займалися в основному органи ВУНК. У полі зору її місцевих відділів продовжували залишатися практично всі бодай-якнебудь помітні за масштабом операції приватних осіб із золотом, іноземною валютою, валютними цінностями, діамантами і т.п. Затриманих на гарячому валютників, як і в період воєнного комунізму, могло чекати суворе покарання: від арешту та «простої» конфіскації валюти і цінностей до висилки в концтабір, або (при обтяжливих обставинах) «вища міра соціального захисту» – розстріл. Така доля найчастіше могла очікувати на велику «злісну» групу ділків з числа валютників – професіоналів.

Матеріали про діяльність президії і колегії Харківської губернської надзвичайної комісії (1921 р.) дають у найбільш концентрованому вигляді уявлення про заходи боротьби радянської держави з нелегальним валютним ринком при переході до НЕПу. Так, навесні 1921 р., розглянувши справу по звинуваченню відразу 13 валютників (Білявського Я.З., Білявського А.З., Блюма А.Л., Халецького Е.Л., Цейтліна М.І., Блогіса В.М., Слободкіна В.Л. та інш.) у спекуляції валютою і валютними цінностями, президія Харківської губНКа

постановила: двох великих ділків валютного ринку з числа звинувачених (А.З. Білявського і А.Л. Блюма) "як злісних спекулянтів-валютників – розстріляти", 5 інших валютників отримали по 5 років вислання кожний з відправкою «на Донбас для найважчої фізичної роботи на рудниках», ще двом ділкам з таким же формулюванням вироку призначили термін ув'язнення 10 років, а одного валютника засудили на 15 років. Ще ряд звинувачених отримали по 5 років (умовно) ув'язнення в концтаборі. Усе майно, валюту і цінності засуджених ВУЧК постановила конфіскувати [ДАХО. Ф. П. 1. Оп. 1. Од. зб. 549. Арк. 25]. У квітні 1921 р. колегія Харківської губчека, розглянувши справу по обвинуваченню громадян І.А. Робінзона і З.М. Шеломова в зберіганні валюти та приховуванні золота, засудила обох до ув'язнення в концтабір (але в зв'язку з похилим віком обвинувачених покарання було умовним). Валюта і цінності, що належали їм, були конфісковані [ДАХО. Ф. П. 1. Оп. 1. Од. зб. 549. Арк. 17 зв.].

У тих випадках, коли вину підсудних не вдавалося довести і губчека вимушена була звільняти їх з-під варти, виявлені у них валюта і цінності, як правило, конфісковувалися. Так, розглянувши в квітні 1921 р. кримінальну справу відносно 20 торгівців валютою, колегія харківської губчека постановила частину обвинувачених у зв'язку з недоведеністю їх провини звільнити з-під варти. Ті ж валютники, чий злочин був доведений, отримали різні терміни "відсидки". При цьому відібрані при обшуку валюта і цінності були конфісковані [ДАХО. Ф. П. 1. Оп. 1. Од. зб. 549. Арк. 14]. Раніше, в березні 1921 р., звинувачений у спекуляції валютою М.М. Савченко за недоведеністю злочину був звільнений з-під арешту (за рішенням колегії губенка), але виявлена у нього валюта була конфіскована [ДАХО. Ф. П. 1. Оп. 1. Од. зб. 549. Арк. 22 зв.]. В іншому випадку затримані губчека за спекуляцію валютою ділки Г.В. Молчановский і Г.Х. Харламбиди (весна 1921 р.) навіть не зазнали арешту, але знайдена у них валюта і цінності були конфісковані за рішенням колегії губенка [ДАХО. Ф. П. 1. Оп. 1. Од. зб. 549. Арк. 28 зв.].

У липні 1921 р. Харківським губревтрибуналом у показовому порядку була розглянута справа групи ділків підпільного валютного ринку в складі 5 чол. (Б.І. Карпа, А. Затуловського, В. Юдицького, І. Швейгера і А. Кофмана) за обвинуваченням у злісній спекуляції валютою та інших злочинах. Винні понесли досить суворе покарання. Значна "робота" в цьому напрямі проводилася й іншими губернськими "надзвичайками". Так, Катеринославською губернською надзвичайною комісією за період з січня по 1 листопада 1921 р. було конфісковано в заарештованих нею представників заможних верств та валютників біля 2500 крб. золотими й срібними монетами дореволюційного карбу, 20,4 млн. крб. у радянській валюті, більше за 600 тис. крб. "керенками" та "миколаївськими грошима" і т.д.

Практично єдиними послабленнями в сфері валютних відносин, допущеними радянською державою в перший рік непу, з'явилося скасування восени 1921 р. кримінальної відповідальності за зберігання цінностей у золоті й валюті, а у разі реквізиції інвалюти, срібла, золота і платини законом передбачалося відшкодування їх власникам вартості реквізованого за середньоринковою ціною. Проте заборона на здійснення будь-яких операцій з валютою і золотом як і раніше зберігалася. Постановою РНК УСРР від 24 жовтня 1921 р. приватним особам і організаціям під страхом кримінального покарання та конфіскації купленого була суворо заборонена купівля іноземної валюти, золота і платини. Всеукраїнській конторі Держбанку з грудня 1921 р. надавалося монопольне право здійснювати операції з валютою та дорогоцінними металами. Цим був знов завданий відчутний удар по приватному ринку золота і валюти, що почав було відроджуватися. Офіційний курс на дорогоцінні метали та інвалюту також встановлював Держбанк. У грудні 1921 р. знову були введені реквізиції та конфіскації, що поставили валютні цінності, за словами одного відомого теоретика у галузі фінансів «майже в однакові умови із зброєю і вибуховими речовинами».

У той же час адміністративна практика органів влади в цей період уже відрізнялася певним лібералізмом. Перехід до грошового господарства, легалізація

приватнопідприємницької діяльності, розширення товарообороту неминуче вимагали легалізації операцій з валютними цінностями. Але в той же час органи ВУНК (а з весни 1922 р. – ДПУ) продовжували систематичне спостереження за особами, що здійснювали операції зі скуповування та продажу золота та інших шляхетних металів. Навесні 1922 р. відбувається важливий поворот у розвитку валютної політики. 25 квітня 1922 р. раднарком УСРР скасував обов'язкову до того часу здачу державі золота, срібла, платини та іноземної валюти, що були у населення. При цьому за Держбанком як і раніше зберігалося монопольне право на купівлю і продаж золотої й срібної монети та іноземної валюти. Дозволявся також вивіз за кордон благородних металів та інвалюти (сумою до 50 крб. золотом на одну людину) [ЗУ УСРР. – 1922. – № 20. – Ст. 314]. У травні 1922 р. вийшла постанова РНК УСРР, що надала Всеукраїнській конторі Держбанку право приймати на поточні рахунки та вклади золото і срібло в монеті та злитках, а також іноземну валюту з умовою повернення вкладнику всієї суми вкладу тим же дорогоцінним металом або валютою. Однак відсотки за такими вкладами і поточними рахунками виплачувалися радянською валютою [ЗУ УСРР. – 1922. – № 21. – Ст. 340].

Отже, валютна політика більшовицької держави на початку 1920-х рр. еволюціонувала від намагання повністю ліквідувати приватний валютний ринок шляхом адміністративних заборон і потужних репресій в часи воєнного комунізму до певного пом'якшення після переходу до нової економічної політики. При цьому в перші роки непу – до проведення грошової реформи, як і раніше, держава намагалася тримати під повним контролем даний сегмент валютного ринку, використовуючи для його регулювання (а фактично для боротьби з ним) адміністративно-репресивні методи впливу, знов заганяючи його в підпілля.

УДК 94(477):327.82:323.1:316.77

Ольга Сергіївна Гончарова
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри історії України,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8697-3211
e-mail: olia.goncharova2016@gmail.com

ЕТНІЧНІ ГРОМАДИ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ: МІЖ ПАМ'ЯТТЮ, ІДЕНТИЧНІСТЮ ТА МІЖНАРОДНОЮ КОМУНІКАЦІЄЮ

Olha Honcharova
Candidate of Historical Sciences (PhD in History), Associate Professor
Associate Professor at the Department of History of Ukraine
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8697-3211
e-mail: olia.goncharova2016@gmail.com

ETHNIC COMMUNITIES OF UKRAINE IN THE FORMATION OF CULTURAL DIPLOMACY DURING THE WAR: BETWEEN MEMORY, IDENTITY AND INTERNATIONAL COMMUNICATION

Анотація: У статті досліджується роль етнічних громад України у формуванні культурної дипломатії в умовах повномасштабної російсько-української війни. Особлива увага приділяється взаємодії історичної пам'яті, ідентичності та міжнародної комунікації як ключових чинників репрезентації України у світовому просторі. Розкрито, як наративи пам'яті (Голодомор, Голокост, депортації кримських татар, досвід сучасної війни) трансформуються у ресурси публічної та культурної дипломатії, сприяючи формуванню емпатії й солідарності за кордоном. Проаналізовано діяльність єврейських,

кримськотатарських, польських, угорських та інших спільнот, їхні транснаціональні мережі, інституції та ініціативи (культурні події, освітні програми, медійні кампанії), а також внесок у протидію російській пропаганді та дезінформації. Окреслено значення цифрових платформ і публічної історії у просуванні українського наративу. Зроблено висновок про те, що етнічне різноманіття виступає важливим ресурсом «м'якої сили» України та чинником консолідації міжнародної підтримки.

Ключові слова: культурна дипломатія, етнічні громади, історична пам'ять, ідентичність, російсько-українська війна.

Abstract: The article explores the role of ethnic communities in Ukraine in shaping cultural diplomacy in the context of a full-scale Russian-Ukrainian war. Particular attention is paid to the interaction of historical memory, identity, and international communication as key factors in representing Ukraine in the world. It reveals how narratives of memory (Holodomor, Holocaust, deportations of Crimean Tatars, experience of modern war) are transformed into resources of public and cultural diplomacy, contributing to the formation of empathy and solidarity abroad. The activities of Jewish, Crimean Tatar, Polish, Hungarian, and other communities, their transnational networks, institutions, and initiatives (cultural events, educational programs, media campaigns), as well as their contribution to countering Russian propaganda and disinformation, are analyzed. The importance of digital platforms and public history in promoting the Ukrainian narrative is outlined. It is concluded that ethnic diversity is an important resource of Ukraine's "soft power" and a factor in consolidating international support.

Keywords: cultural diplomacy, ethnic communities, historical memory, identity, Russian-Ukrainian war.

Повномасштабна війна Росії проти України стала не лише військовим, а й культурним, інформаційним та символічним протистоянням, у якому боротьба за інтерпретацію подій, смисли та історичні наративи набуває стратегічного значення. У цих умовах культурна дипломатія постає як один із ключових інструментів формування міжнародного іміджу держави, мобілізації політичної та суспільної підтримки, а також утвердження українського голосу у глобальному інформаційному просторі. Сучасна культурна дипломатія виходить за межі офіційних державних інституцій, охоплюючи ширше коло акторів. У цьому контексті особливого значення набуває феномен «низової» дипломатії, що реалізується через горизонтальні мережі взаємодії та неформальні канали комунікації. Важливу роль у цих процесах відіграють етнічні громади України, які виступають не лише носіями культурного різноманіття, але й активними суб'єктами міжнародної комунікації. Завдяки своїм транснаціональним зв'язкам, історичному досвіду та інституційній організації вони формують додаткові канали репрезентації України за кордоном. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення ролі етнічних спільнот у процесах культурної дипломатії в умовах війни, а також потребою визначення їхнього внеску у формування міжнародної солідарності з Україною.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів. Застосовано методи аналізу та синтезу для узагальнення теоретичних підходів до культурної дипломатії та політики пам'яті. Порівняльно-історичний метод дозволив зіставити практики різних етнічних громад України у міжнародній комунікації. Елементи кейс-стаді використано для розгляду окремих спільнот і їхніх ініціатив. Дискурс-аналіз спрямовано на вивчення наративів пам'яті та їх репрезентації у медіа й публічному просторі. Також залучено міждисциплінарний підхід, що поєднує інструменти історії, культурології та комунікаційних студій.

Етнічні громади України виконують функцію посередників між національним і глобальним простором, виступаючи своєрідними «мостами» комунікації між Україною та міжнародною спільнотою. Завдяки розгалуженим транснаціональним зв'язкам, діаспорним мережам і культурним інституціям вони сприяють поширенню інформації про події в

Україні, організації культурних заходів та формуванню позитивного іміджу держави. У сучасних умовах війни роль цих спільнот суттєво зростає, оскільки вони не лише репрезентують культурне різноманіття України, але й активно залучені до процесів публічної та «народної» дипломатії. Через фестивалі, виставки, освітні програми, меморіальні заходи та медійні кампанії етнічні громади формують багатоголосий образ України як відкритого, демократичного та мультикультурного суспільства. Важливим аспектом їхньої діяльності є актуалізація історичної пам'яті, яка стає інструментом міжнародного діалогу. Апеляція до спільного або співзвучного історичного досвіду (геноциди, депортації, війни, переслідування) сприяє формуванню емпатії та солідарності з Україною у світі [2, с. 80]. Водночас такі практики дозволяють інтегрувати український наратив у ширші глобальні дискусії про права людини, справедливість і відповідальність. Крім того, етнічні громади активно використовують можливості цифрових платформ і соціальних мереж, що значно розширює аудиторію їхнього впливу. Через онлайн-комунікацію вони оперативно реагують на виклики інформаційної війни, протидіють дезінформації та просувають альтернативні, засновані на фактах і культурних смислах, наративи про Україну. Таким чином, етнічні громади постають як важливі актори культурної дипломатії, які поєднують локальний досвід із глобальними комунікаційними практиками та роблять вагомий внесок у формування міжнародної підтримки України.

Важливу роль у міжнародному діалозі відіграють єврейські громади, апелюючи до спільної історичної пам'яті, зокрема Голокосту, як універсального морального та історичного орієнтира. Така апеляція дозволяє інтегрувати український досвід у ширші глобальні дискусії про геноциди, пам'ять і відповідальність, що сприяє формуванню глибшого розуміння подій, пов'язаних із російсько-українською війною. Через культурні, освітні та меморіальні ініціативи єврейські громади сприяють формуванню солідарності з Україною на міжнародному рівні. Йдеться, зокрема, про організацію виставок, конференцій, публічних лекцій, днів пам'яті та міжкультурних проєктів, що актуалізують історичні паралелі та підкреслюють спільність досвідів переслідування, насильства та боротьби за виживання. Важливу роль відіграють також транснаціональні мережі єврейських організацій, які забезпечують канали комунікації між Україною та світовою спільнотою. Через ці мережі поширюється інформація про події в Україні, здійснюється гуманітарна підтримка, а також формується публічний дискурс, що протистоїть російській пропаганді. Окремого значення набуває участь єврейських інтелектуалів, науковців і культурних діячів у репрезентації України за кордоном. Їхні виступи, публікації та медійна активність сприяють утвердженню образу України як багатокультурної держави, що протистоїть агресії та водночас зберігає і переосмислює власну складну історичну спадщину.

Інші етнічні спільноти України, зокрема польська, угорська, румунська, болгарська та грецька, відіграють також важливу роль у розвитку транскордонної співпраці, виступаючи ефективними каналами комунікації між Україною та країнами Європи. Спираючись на історично сформовані зв'язки, мовну близькість і культурну спорідненість, вони забезпечують сталі контакти на рівні регіонів, міст і локальних громад. Їхня діяльність охоплює широкий спектр ініціатив у сфері культурної дипломатії. Йдеться про організацію фестивалів, днів національних культур, виставок, мистецьких проєктів, а також реалізацію освітніх програм, академічних обмінів і спільних наукових досліджень [4, с. 45]. Важливу роль відіграють культурні товариства, освітні заклади та громадські організації національних меншин, які виступають платформами для міжкультурного діалогу та міжнародної співпраці. В умовах повномасштабної війни значення цих громад суттєво зростає. Вони активно залучаються до гуманітарних ініціатив, підтримують зв'язки з партнерами в країнах ЄС, сприяють поширенню інформації про події в Україні та беруть участь у формуванні позитивного міжнародного іміджу держави. Крім того, вони виконують важливу функцію посередництва у складних питаннях історичної пам'яті, сприяючи налагодженню діалогу та пошуку спільних інтерпретацій минулого. Активне використання цифрових платформ і соціальних мереж дозволяє цим спільнотам розширювати аудиторію своєї діяльності,

оперативно реагувати на виклики інформаційної війни та протидіяти дезінформації. У такий спосіб вони не лише зберігають власну культурну ідентичність, але й роблять вагомий внесок у просування України як невід'ємної частини європейського культурного простору.

Пам'ять про історичні травми – Голодомор, Голокост, депортації та інші форми масового насильства XX століття – поступово перетворюється на один із ключових ресурсів культурної дипломатії України. Вона виконує не лише меморіальну функцію, але й стає важливим інструментом міжнародної комунікації, який дозволяє вибудовувати діалог на основі порівнянного історичного досвіду, спільного переживання втрат і страждань. Звернення до травматичної пам'яті сприяє формуванню емпатії, підсилює розуміння сучасних подій в Україні та інтегрує український досвід у ширші глобальні дискусії про геноциди, воєнні злочини та відповідальність. У цьому контексті історична пам'ять стає своєрідною «мовою солідарності», яка дозволяє різним суспільствам і спільнотам знаходити точки дотику у сприйнятті минулого та сучасності [1, с. 59]. Водночас використання травматичних наративів у сфері культурної дипломатії є складним і чутливим процесом, що потребує високого рівня етичної відповідальності та наукової коректності. Існує ризик політизації пам'яті, її інструменталізації у поточних політичних або ідеологічних цілях, що може призводити до спрощення складних історичних подій або їхнього вибіркового трактування. Саме тому важливим є критичний і збалансований підхід до репрезентації історичних травм, який поєднує академічну об'єктивність, етичну чутливість та усвідомлення міжнародного контексту.

Суттєво трансформують сучасні практики культурної дипломатії соціальні мережі, медіа та цифрові платформи, розширюючи її інструментарій і роблячи її більш оперативною, горизонтальною та доступною. Вони створюють нові умови для швидкого поширення інформації, формування міжнародних мереж комунікації та залучення широкої аудиторії до обговорення подій в Україні. Етнічні громади активно використовують ці цифрові ресурси як інструменти публічної дипломатії. Через соціальні мережі, онлайн-кампанії, відеоконтент, блоги та цифрові медіа вони поширюють інформацію про війну, історичну пам'ять і сучасні виклики України, формуючи альтернативні наративи, що протистоять російській дезінформації. Важливим напрямом їхньої діяльності є організація кампаній солідарності, які об'єднують представників різних країн, культурних середовищ і професійних спільнот навколо підтримки України. Цифрові платформи також дозволяють етнічним громадам створювати стійкі міжнародні комунікаційні мережі, у межах яких відбувається обмін досвідом, координація гуманітарних ініціатив та спільна реалізація культурних і освітніх проєктів [3, с. 130]. Це сприяє формуванню динамічного, багаторівневого інформаційного простору, в якому Україна представлена як активний суб'єкт глобальної взаємодії. Водночас цифровий вимір культурної дипломатії вимагає критичного ставлення до інформаційних потоків, перевірки джерел і усвідомлення ризиків маніпуляцій. Попри це, саме цифрові інструменти стають одним із найефективніших засобів швидкої мобілізації міжнародної підтримки та формування глобальної солідарності з Україною.

Таким чином, етнічні громади України є важливими акторами культурної дипломатії в умовах війни. Вони поєднують локальний досвід із глобальними мережами, сприяючи формуванню позитивного іміджу України та зміцненню міжнародної підтримки. Їхня діяльність демонструє, що культурне різноманіття може бути не лише об'єктом дослідження, а й ресурсом державної політики та міжнародної комунікації.

Література:

1. Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка / Відп. ред.: Р. Голик, Г. Дидик-Меуш; Авт. кол.: Р. Голик, І. Орлевич, Г. Дидик-Меуш, Н. Колб, Н. Мисак, П. Артимишин, Е. Казан. Львів: НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. 150 с.
2. Костиря І. О. Культурна дипломатія в контексті світових геостратегій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2025. № 16. С. 73–83.

3. Кубко В. Культурна дипломатія в системі стратегічних комунікацій України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 45. С. 125–134.
4. Кушнарьова М. Українська культурна дипломатія під час війни: досвід, проблеми, перспективи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 35–53.

References:

1. Kontseptualizatsiia pamiatiinoho dyskursu v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. Analitychna zapyska / Vidp. red.: R. Holyk, H. Dydyk-Meush; Avt. kol.: R. Holyk, I. Orlevych, H. Dydyk-Meush, N. Kolb, N. Mysak, P. Artymyshyn, E. Kazan. Lviv: NAN Ukrainy. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2024. 150 s.
2. Kostyria I. O. Kulturna dyplomatiia v konteksti svitovykh heostratehii. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty. 2025. № 16. S. 73–83.
3. Kubko V. Kulturna dyplomatiia v systemi stratehichnykh komunikatsii Ukrainy. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii. 2022. Vyp. 45. S. 125–134.
4. Kushnarova M. Ukrainska kulturna dyplomatiia pid chas viiny: dosvid, problemy, perspektyvy. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 2023. Vyp. 67. S. 35–53.

УДК 32.001

Євгеній Олександрович Дмитренко
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ДИНАМІКА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕСУРСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ

Yevhenii Dmytrenko
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

DYNAMICS OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF RESOURCE COMPETITION AMONG POLITICAL ACTORS

Анотація. У статті досліджено особливості трансформації політичної системи України в умовах конкуренції політичних акторів за доступ до ресурсів влади. Проаналізовано вплив економічних, інформаційних та адміністративних ресурсів на діяльність державних інститутів і політичну конкуренцію. Визначено роль громадянського суспільства у стримуванні монополізації влади та забезпеченні політичної рівноваги. Окрему увагу приділено змінам політичної системи України в умовах російсько-української війни та воєнного стану.

Ключові слова: політична система, політична влада, ресурси, політичні еліти, державні інститути, громадянське суспільство, воєнний стан.

Abstract. The article examines the transformation of the political system of Ukraine under conditions of competition between political actors for access to power resources. The influence of economic, informational and administrative resources on state institutions and political competition is analyzed. The role of civil society in preventing monopolization of power and maintaining

political balance is determined. Particular attention is paid to changes in the political system of Ukraine during the Russian-Ukrainian war and martial law.

Keywords: political system, political power, resources, political elites, state institutions, civil society, martial law.

Політична система сучасної України формується під впливом не лише офіційних державних інститутів, визначених конституційними та законодавчими актами, а й складної, багатошарової взаємодії численних політичних та економічних акторів, які конкурують за вплив. Хоча формально встановлені демократичні механізми — такі як регулярні вибори, функціонування парламенту як законодавчого органу, діяльність уряду, що здійснює виконавчу владу, а також існування та активність політичних партій, покликаних представляти інтереси суспільства — справді визначають організаційну та правову основу держави, однак реальні політичні процеси значною мірою залежать від нерівномірного доступу до різноманітних ресурсів впливу. Ці ресурси можуть включати фінансовий капітал, контроль над медійними платформами, адміністративні важелі та неформальні зв'язки, що дозволяє окремим групам суттєво формувати політичний порядок денний та впливати на прийняття рішень, навіть за наявності формальних демократичних процедур.

Таким чином, аналіз політичної системи вимагає врахування як де-юре закріплених норм, так і де-факто існуючих владних відносин. Після здобуття незалежності, Україна розпочала складний процес державотворення, заклавши основи інституцій демократичного врядування та закріпивши у Конституції ключові принципи, такі як народний суверенітет, що передбачає верховенство волі народу, політичний плюралізм, який гарантує різноманіття думок і партій, а також розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки для запобігання авторитаризму. Проте, становлення та консолідація цієї молодої політичної системи відбувалися в умовах гострої, часто безкомпромісної конкуренції між різними групами інтересів. Ці групи прагнули отримати та утримувати контроль над критично важливими економічними активами, що з'явилися в результаті приватизації, над адміністративними важелями управління державою, що дозволяли впливати на розподіл ресурсів та ухвалення рішень, а також над інформаційними ресурсами, які були необхідні для формування суспільної думки та маніпуляції виборчими процесами. Ця боротьба, часто невидима для широкого загалу, значно ускладнила розвиток прозорих та підзвітних інститутів.

У дослідженнях, зокрема О. В. Воронянського, політичні інститути, а також їх функціонування та еволюція, розглядаються не просто як статичні структури, а як динамічний результат тривалої боротьби між різними суб'єктами, які володіють необхідними ресурсами для систематичного впливу на політичну владу та її розподіл [1]. Такий підхід, що акцентує увагу на ресурсній базі політичної боротьби, дозволяє глибоко пояснити специфіку української політики, де поряд із формальними, конституційно закріпленими механізмами, такими як законотворчість або вибори, значну, а інколи й визначальну роль відіграють неформальні зв'язки, розгалужені мережі патронажу та клієнтелізму, значні фінансові можливості, що використовуються для лобіювання та впливу на політичні процеси, а також потужний медійний вплив, що дозволяє контролювати інформаційний простір та формувати громадську думку. Це свідчить про глибоко вкорінену дуалістичну природу українського політичного ландшафту, де офіційні норми співіснують з тіньовими практиками. Однією з найбільш визначальних особливостей української політичної системи стало те, що протягом значного періоду жоден із центрів впливу — будь то окрема політична сила, олігархічна група чи регіональний клан — не зміг встановити та утримувати абсолютний контроль над усією системою влади на тривалий період[2].

З одного боку, ця фрагментація влади відігравала позитивну роль, ефективно перешкоджаючи встановленню абсолютної монополії та авторитарного режиму, що часто спостерігалося в інших пострадянських державах. З іншого боку, саме ця роздробленість та відсутність домінуючого гравця створювали умови для постійної, виснажливої боротьби за перерозподіл впливу та ресурсів між різними політичними й економічними групами, що

дестабілізувало політичний процес. Унаслідок цього, політичні партії в Україні нерідко функціонували не як інститути представництва суспільних інтересів, а скоріше як інструменти реалізації прагматичних інтересів окремих елітних угруповань[3]. Відповідно, виборчі кампанії, замість ідеологічної дискусії, значною мірою перетворювалися на змагання фінансових і медійних ресурсів, що підривало довіру до демократичних інститутів та знижувало якість політичного представництва.

Політична конкуренція в Україні протягом тривалого часу характеризувалася не лише відкритим протистоянням на виборах чи в парламенті, а й значною мірою мала прихований, неофіційний характер. Критично важливу роль у цих процесах відігравали неформальні домовленості та тіньові коаліції, що формувалися поза офіційними процедурами, а також стратегічний контроль над інформаційним простором, що дозволяв маніпулювати громадською думкою та обмежувати доступ до альтернативних джерел. Не менш значущим був системний вплив на державний апарат, включаючи кадрові призначення та можливість використання адміністративних можливостей для просування власних інтересів або блокування небажаних рішень. За таких умов державні інститути, які за задумом мали бути нейтральними арбітрами та виконавцями державної політики, часто перетворювалися на дзеркало, що відображало тимчасовий баланс сил між різними групами впливу[4]. Ефективність управління, прозорість та підзвітність залишалися вторинними цілями на тлі перманентної боротьби за владу.

Водночас, українське суспільство неодноразово демонструвало свою здатність до активної мобілізації та ефективного впливу на політичні процеси, що є свідченням глибинного прагнення до демократії та справедливості. Помаранчева революція у 2004 році та Революція Гідності у 2013-2014 роках стали яскравими та значущими прикладами масової громадянської мобілізації, яка радикально змінила існуючий політичний баланс. Ці події не лише продемонстрували готовність громадян відстоювати свої права та свободи, а й ефективно запобігли остаточній монополізації влади окремими авторитарними або олігархічними групами. Цей феномен переконливо свідчить про наявність в Україні активного громадянського суспільства, яке є не лише спостерігачем, а й потужним суб'єктом політичного процесу, здатним здійснювати контроль над діяльністю політичних еліт, вимагати підзвітності та впливати на формування державної політики. Наявність такого активного громадянського компонента є ключовим фактором стійкості демократичних процесів.

Після 2014 року, в умовах безпрецедентних зовнішніх та внутрішніх викликів, політична система держави почала функціонувати в якісно нових умовах. До цих викликів належать як пряма російська агресія, що призвела до окупації територій та конфлікту на Сході, так і необхідність системного реформування державного управління, а також стратегічна реалізація євроінтеграційного курсу, що передбачає впровадження європейських стандартів. У цей період значно зросла роль прозорості влади, запровадження ефективних антикорупційних механізмів, а також розвитку та посилення місцевого самоврядування як основи децентралізації. Водночас, хоча контекст змінився, боротьба за контроль над ресурсами не припинилася, а трансформувалася, адаптуючись до нових політичних, економічних та безпекових умов. Це означає, що старі схеми впливу могли видозмінюватися, але прагнення до контролю над державними активами та потоками ресурсів залишалося актуальним.

Повномасштабна війна Росії проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, істотно вплинула на функціонування всіх ланок політичної системи, вимагаючи негайної адаптації до умов тотальної загрози. В умовах запровадженого воєнного стану закономірно посилилася роль виконавчої влади, яка отримала розширені повноваження для оперативного реагування. Також було значно зміцнено сектор безпеки та військово-політичне управління[5], що стало критично важливим для організації оборони та національної стійкості. Проте, разом із цією необхідною централізацією та посиленням вертикалі влади, неминуче виникає ризик надмірної концентрації владних повноважень в руках виконавчих

органів, що потенційно може підірвати демократичні засади. Саме тому, навіть у часи війни, зберігається гостра потреба у підтримці та ефективному функціонуванні механізмів демократичного контролю, включаючи парламентський нагляд, судову перевірку та громадський моніторинг, задля уникнення авторитарних тенденцій та збереження демократичної легітимності.

Суттєво змінився і якісний характер тих ресурсів, які визначають політичний вплив та можливість формування порядку денного в Україні. Якщо раніше ключове значення для впливових груп мали фінансові активи, що використовувалися для купівлі лояльності, контроль над медіаресурсами, що формували громадську думку, та домінація над партійними структурами[5], то нині на перший план виходять інші чинники. Особливу роль відіграють обсяги міжнародної допомоги, що надходить для підтримки держави та економіки, ефективність використання оборонних ресурсів, що є життєво важливим для національної безпеки, управління гуманітарними програмами, що забезпечують життєдіяльність населення, а також стратегічне планування та контроль над процесом майбутньої відбудови країни, який потребуватиме колосальних інвестицій. Саме тому питання прозорості управління цими новими потоками ресурсів та посилення громадського контролю над їх розподілом та використанням набувають нині особливої актуальності, стаючи ключовими для запобігання корупції та забезпечення справедливого відновлення.

Сучасна політична система України розвивається в умовах постійної, динамічної взаємодії між, з одного боку, прагненням окремих груп та еліт розширити власний вплив, максимізувати доступ до ресурсів та реалізувати свої інтереси, і, з іншого боку, сильним суспільним запитом на демократичне управління, що включає верховенство права, політичний плюралізм, та підзвітність влади перед громадянами. Така комплексна взаємодія неминуче формує як внутрішню нестабільність окремих політичних процесів, що може проявлятися у частих урядових кризах або змінах політичних курсів, так і, парадоксально, демонструє значну здатність системи до адаптації та стійкості перед обличчям нових історичних викликів. Ця діалектика між конфліктом інтересів та суспільним тиском визначає унікальний шлях політичного розвитку України, де постійні кризи виступають також каталізаторами для реформ та вдосконалення.

Отже, політична система України перебуває у стані глибокої та динамічної трансформації, що визначається багатогранними чинниками. До них належать перманентна боротьба за доступ до ресурсів та їх розподіл, постійна зміна політичних еліт, що приходить до влади через вибори або революції, поступовий, але неухильний розвиток громадянського суспільства, яке стає дедалі активнішим суб'єктом політичного процесу, а також потужний вплив зовнішніх чинників, включаючи геополітичні виклики та міжнародну підтримку. Подальший розвиток держави та її успішна консолідація значною мірою залежатимуть від здатності політичного керівництва та суспільства забезпечити складний, але необхідний баланс між ефективністю державного управління, яка вимагає оперативних рішень, демократичною конкуренцією, що забезпечує плюралізм та легітимність, та суспільним контролем над владою, який є запорукою підзвітності та запобігання корупції. Цей баланс є ключовим для формування стійкої та функціональної демократії.

Література:

1. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. Сучасне суспільство. 2014. Вип. 1. С. 15–28.
2. Калініченко В. В. и др. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. – 2016.
3. Воронянський О. В. Суверенітет: проблема суб'єктності в контексті сучасних політичних трансформацій. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки. 2018.
4. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. – 2017.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII.

References
1. Voronianskyi O. V. Politychni instytuty: mekhanizm formuvannia v konkurentnomu seredovyshchi. Suchasne suspilstvo. 2014. Vyp. 1. S. 15–28.
2. Kalinichenko V. V. et al. Istoriia Ukrainy: vid naidavnishykh chasiv do sohodennia. 2016.
3. Voronianskyi O. V. Suverenitet: problema subiektnosti v konteksti suchasnykh politychnykh transformatsii. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia: Politychni nauky. 2018.
4. Voronianskyi O. V. et al. Natsionalnyi suverenitet: ukrainskyi vymir v konteksti svitovoi politychnoi dumky. 2017.
5. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII.

УДК 32.929

Олена Василівна Дьякова
кандидат історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
обласний комунальний заклад «Харківський
науково-методичний центр
охорони культурної спадщини»
(Харків)
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7767-0756
e-mail: djakova.elena.hnpu@gmail.com

РЕКОНСТРУКЦІЯ ХАРКОВА МАЛОРОСІЙСЬКИМ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРОМ СЕРГІЄМ КОКОШКІНИМ

Helena Diakova,
Candidate of Historical Sciences (PhD in History),
Associate Professor, Regional municipal
institution «Kharkov scientific and methodological
center for cultural heritage protection», Kharkov
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7767-0756
e-mail: djakova.elena.hnpu@gmail.com

IMPROVEMENT OF KHARKOV BY THE LITTLE RUSSIAN GENERAL-GUBERNATOR SERGIY KOKOSHKIN

Анотація: У статті автор розглядає питання реконструкції Харкова у період перебування на посаді малоросійського генерал-губернатора Сергія Кокошкіна.

Метою публікації є визначення основних заходів, що проводились малоросійським генерал-губернатором С. Кокошкіним під час його перебування у Харкові з 1847 по 1856 рік.

Серед використаних загальнонаукових методів належне місце посіли узагальнюючий, аналітичний, синтетичний та ін.

За свідоцтвом харків'янина XIX ст. В. Карпова генерал-губернатором С. Кокошкіна призначив сам імператор Микола I для того, щоб той «витягнув м. Харків із бруду». Монарше завдання стало основним для цього малоросійського генерал-губернатора.

Аналізуючи наявну інформацію, можна констатувати, що завдяки наполегливості С. Кокошкіна Харків став чистішим, було очищено річки та набережні, відремонтовано старі або збудовано нові мости, встановлено ліхтарі, тротуари утримувались у справності. Але це оцінили нащадки. Адже Сергій Олександрович для покращення добробуту міста робив насильницькими, суто поліцейськими способами, ігноруючи матеріальні можливості місцевого населення. Не дарма переведення С. Кокошкіна до Санкт-Петербурга було сприйнято харків'янами із радістю.

Ключові слова: Харків, Сергій Олександрович Кокошкін, реконструкція міста,

малоросійський генерал-губернатор, авторитарні методи правління

Abstract: In the article, the author examines the issue of the reconstruction of Kharkov during the tenure of the Little Russian Governor-General Sergei Kokoshkin.

The purpose of the publication is to determine the main activities carried out by the Little Russian Governor-General S. Kokoshkin during his stay in Kharkov from 1847 to 1856.

Among the general scientific methods used, the following took their due place: generalizing, analytical, synthetic, comparative, systematic, deductive, inductive, etc.

According to the testimony of a 19th-century Kharkov resident V. Karpov, S. Kokoshkin was appointed Governor-General by Emperor Nicholas I himself in order for him to "pull the city of Kharkov out of the mud." The monarchical task became the main one for this Little Russian Governor-General.

Analyzing the available information, we can state that thanks to S. Kokoshkin's persistence, Kharkiv became cleaner, rivers and embankments were cleaned, old bridges were repaired or new bridges were built, streetlights were installed, and sidewalks were kept in good condition. But this was appreciated by descendants. After all, Sergei Alexandrovich used violent, "purely police" methods to improve the well-being of the city, ignoring the material capabilities of the local population. It is not for nothing that the transfer of S. Kokoshkin to St. Petersburg was accepted with joy.

Keywords: Kharkov, Sergei Alexandrovich Kokoshkin, reconstruction of the city, Little Russian governor-general, authoritarian methods of government

Постановка проблеми. Зміна обличчя міста – справа важка та невдячна. Однак є такі очільники, які не лякаються труднощів і пересудів, а йдуть всупереч громадській думці і перемагають. З часом місцеві жителі дякують таким начальникам за покращення довкілля. А справи таких керівників переживають століття.

У XIX ст. такою постаттю був Сергій Олександрович Кокошкін, який у 1847–1956 рр. служив малоросійським генерал-губернатором. З 1837-го і до 1856 р. резиденція малоросійських генерал-губернаторів знаходилась у Харкові, а тому благоустрою міста надавалось велике значення.

Метою публікації є визначення основних заходів, що проводились малоросійським генерал-губернатором С. Кокошкіним під час його перебування у Харкові з 1847-го по 1856 рік.

Методи дослідження. Сучасна методологічна ситуація дозволяє, не відмовляючись від традиційних підходів, використовувати нові можливості теоретичного осмислення досліджуваної проблеми. Зважаючи на це, для досягнення визначених у роботі мети використовувались як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи дослідження. Серед використаних загальнонаукових методів належне місце посіли узагальнюючий, аналітичний та ін.

Дослідження проблеми. Історія Харкова звертала на себе увагу дослідників ще з XIX ст. І серед тем минулого міста певне місце займало питання його благоустрою. Для вивчення цієї проблеми важливою є універсальна монографія Дмитра Багалія і Дмитра Міллєра [1], написана у 1905 р. на честь 250-річчя заснування Харкова. Утім на сьогодні вона не є єдиною. Питання містобудування та його благоустрою особливо зацікавили місцевих дослідників наприкінці XX – початку XXI ст. Серед видань цього періоду виділяється робота краєзнавця Андрія Парамонова [4], який, викладаючи нові гіпотези щодо формування вулично-дорожньої мережі старого Харкова, визначив внесок С. Кокошкіна у покращання обліку міста. Певна інформація міститься у книзі архітектора Олександра Лейбфрейда та бібліографині Юліани Полякової «Харьков. От крепости до столицы» [3], де розміщаються відомості про спорудження деяких будинків у часи генерал-губернаторства С. Кокошкіна.

Цікавими є мемуари місцевого краєзнавця XIX ст. Василя Карпова, який з іронією згадував діяння С. Кокошкіна на посту малоросійського генерал-губернатора [2]. Ймовірно

таке ставлення мемуариста зумовлене образою на вимогу С. Кокошкіна щодо перенесення торгівлі із центра міста за річку Лопань, через що купці Карпови (до яких відносився і автор записок) втратили 3 тис. крб. щорічного доходу від власної торгівлі та здачі у найм крамниць.

Виклад основного матеріалу. На початку XIX ст. Харків являв собою конгломерат губернського адміністративного центру і навколишніх слобод з величезними просторами пустирів. І у тих слободах, що сьогодні становлять центральну або прилеглу безпосередньо до нього частини Харкова, мешканці вели в більшості сільський спосіб життя – займались землеробством, скотарством, різними ремеслами. 70% місцевого населення займалося сільським господарством [1, с. 531]. У той же час обличчя міста поступово змінювалось – станом на 1815 р. тут працювало 30 заводів і одна фабрика [1, с. 531], а у 1820-х рр. нараховувалось 12 навчальних закладів, зокрема й університет [1, с. 652]. Активно розвивалась торгівля, яка була як постійною, так і ярмарковою.

Чисельність населення міста зростало швидкими темпами – якщо у 1808 р. воно складало 12 772 особи, то у 1856-му уже налічувалось 34 050 людей обох статей [1, с. 114, 116].

Утім благоустрій міста був жахливим. Місто потопало у бруді, жахливий сморід стояв у багатьох районах. Гуляюча худоба заважала проїзду екіпажів. Тротуари і мостові в основному покривали фашиною, піском і навіть гноєм. По берегах річок Харків і Лопань були розкидані великі купи гнойовища. Біля лавок торговців і балаганів стояли величезні калюжі. Особливо жахливою антисанітарна ситуація спостерігалась після ярмарок і народних гулянь, коли місця їх проведення просто потопали у смітті та бруді.

Навесні та восени харківські вулиці заливала така багнюка, що перехожі втрачали чоботи, а екіпажі доводилося витягувати волами. У навчальних закладах оголошували так звані «брудні канікули», оскільки викладачі, професори, учні та студенти фізично не могли вибратися із дому.

За свідоцтвом В. Карпова генерал-губернатором С. Кокошкіна призначив сам імператор Микола I для того, щоб той «витягнув місто Харків із бруду» [2, с. 162]. Перед тим, як зайняти посаду малоросійського генерал-губернатора, С. Кокошкін служив обер-поліцмейстером у Санкт-Петербурзі. Це відбилось і на його управлінні Малоросійським генерал-губернаторством, особливо у питанні «витягування Харкова із бруду». Краєзнавці, мемуаристи відзначають жорстокість і безкомпромісність Сергія Олександровича, використання ним авторитарних методів правління при нехтуванні суджень оточуючих.

Не дивлячись на те, що С. Кокошкіна у Санкт-Петербурзі звинувачували у хабарництві, свою діяльність у Харкові він розпочав з боротьби саме із корупцією. За найменшу провину він знімав з посади будь-якого чиновника. «Міський голова, поліцмейстер і квартальні метушилися, підстрибуючи та підскакуючи, наче ляльки на щетині, під час гри на фортепіано», – так В. Карпов описував правління С. Кокошкіна [2, с. 162]. І все ж мемуарист визнавав, що генерал-губернатор однаково спілкувався із представниками різних верств населення: і з купцями, і з міщанами [2, с. 163].

За правління С. Кокошкіна було здійснено чимало заходів, направлених на покращання благоустрою Харкова, модернізації його обліку. Серед них були як розсудливі, далекоглядні, так і розважливі, над якими глузували місцеві жителі.

Як і для багатьох тодішніх міст Російської імперії великим лихом у XIX ст., особливо у спеку, були пожежі, що могли випалити великі квартали і залишити без даху над головою тисячі людей. Щоб цього запобігти, щоранку С. Кокошкін інспектував якісь вулиці і, якщо бачив руїнистий паркан або будинок, наказував його знищити або терміново відремонтувати. При чому для протипожежної безпеки дах нової будівлі зобов'язував покривати залізом. Поруч із димарями наказував ставити діжки з водою для швидкого гасіння вогню. Утім це не призводило до покращання ситуації.

Більш ефективними були заходи, направлені на реконструкцію вулиць і будівництво нових споруджень.

Далекоглядним стала реконструкція частини майдану, розташованому поруч із річкою Лопань. Площа, що оточувала харківську фортецю з трьох боків, довгий час називалась Торговою, Базарною або Ярмарковою (зараз вона поділена на три площі – Конституції, Павловську і Сергіївську). Тут до кінця XIX ст. проводилось 4 ярмарки (Хрещенська, Троїцька, Успенська та Покровська). Ті торжища, що сьогодні можна побачити у кіно про XVII-XVIII ст., у XIX ст. відходили у минуле – час диктував своє і вимагав будівництва відповідних приміщень, як для роздрібної, так і оптової торгівлі. Тому, щоб підтримувати статус Харкова, як поважного торгівельного центру, 1848 р. генерал-губернатор прийняв рішення про переведення торгових рядів за річку Лопань. Це викликало невдоволення володільців крамниць, купців і торговців, адже вони несли великі збитки. Тим не менш наступного року були знесені лавки біля Миколаївської церкви, а оптова торгівля була переведена до новозапланованих Суздальських рядів (зараз – Гостинний двір), неподалік від Благовіщенського ринку. Щоб заохотити підприємців до переїзду на нове торговельне місце, було дозволено будівництво власних дерев'яних крамниць, при цьому вони звільнялись на 4 роки від 1%-го податку на міські потреби [4, с. 198-199]. Вже на початку 1850 р. на новому місці з'явились крамниці.

Тоді ж на звільненому місці купець Василь Пащенко став будувати торговельний комплекс, який був реконструйований у 1870-х рр. і отримав назву «Пасаж» (зруйнований у 1943 р. під час бойових дій між німецькими і радянськими військами).

З цього часу майданчик бувшого базару стали називати Сергіївською площею, а побудовані тут торговельні ряди – Сергіївськими.

У цей же час з іншої сторони Торгової площі (зараз площа – Конституції) було споруджено нову адміністративну будівлю. Зведення її тривало з 1850 по 1854 р. Як і Пасаж, воно у 1943 р. зазнало значних руйнувань від бойових дій між німецькими і радянськими військами і після війни було розібрано [3, с. 29].

Ще однією важливою спорудою стали сходи, що давали можливість швидше добратися із города (так у Харкові називали місце розташування фортеці XVII ст.) в східну частину міста. У 1849 р. генерал-губернатор наказав інженер-підполковнику Дмитру Петровському і губернському архітектору Федору Данилову розробити проект таких сходів. Для їх будівництва була використана цегла від розбирання торгових рядів. По боках розмістили ліхтарі для освітлення у вечірній час [4, с. 18]. Це місце стало окрасою Харкова.

Так трапилось, що ці сходи стали зручними для професорів і студентів, які могли швидко дістатися до університету. Тому харків'яни назвали їх Університетськими. Звичайно, що вони зазнали чимало реконструкцій, але існують і сьогодні. І навіть переведення університетських корпусів в інший район міста не змінив топонім.

Також за підтримки С. Кокошкіна на Холодній Горі було побудовано церкву Стрітення Озерянської ікони Божої Матері. 30 вересня 1845 р. учасники хресного ходу з Озерянською іконою Божої Матері з Харкова до Курязького монастиря потрапили під сильну зливу і їм ніде було сховатися. Тому Харківська єпархія прийняла рішення про будівництво храму з окремими кімнатами для ікони та духівництва. Турботи по будівництву взяв на себе грайворонський купець Василь Єліокін. Але свої обіцянки він не виконував. Тоді архієпископ звернувся до С. Кокошкіна за допомогою для переконання купця щодо своїх зобов'язань. Після розмови генерал-губернатора із В. Єліокіним справи зрушили з місця. І розпочате у 1847 р. спорудження уже в 1854-му було закінчено [4, с. 307-308].

Не менш ревно С. Кокошкін стежив за випрямленням вулиць – криві викликали у нього страшенне обурення.

Наприклад, на вулиці Сумській, яка сьогодні вважається головною, перемежовувалися жалюгідні хатинки з дво-, триповерховими кам'яними будинками. А від інституту шляхетних дівчат вгору йшов великий Університетський сад, який упирався у двоповерховий корпус ветеринарного училища (також побудованого за ініціативою генерал-губернатора). А саме з цієї сторони до Харкова приїздили монархи та інші урядовці й чиновники. Тому за наказом С. Кокошкіна міська адміністрація силою відібрала у

спадкоємців купця Михайла Котлярова значний наділ землі на користь Університетського саду і від стіни ветеринарного інституту вулицю вирівняно в пряму лінію. Таким чином ліва сторона Сумської вулиці отримала гарну перспективу, яка з деякими перебудовами збереглась до наших днів.

Що стосується правої сторони Сумської вулиці, то в районі сучасного сквера Перемоги (до середини XIX ст. тут було Мироносицьке кладовище, ліквідоване за наказом генерал-губернатора) і вище був пустир, «заросший бур'яном, що служив місцем відпочинку бродячих собак» [2, с. 166].

У 1856 р. С. Кокошкін був переведений до Санкт-Петербургу і призначений сенатором. Таким чином його 9-річне правління на посаді малоросійського генерал-губернатора закінчилось. Від'їзд Сергія Олександровича місцеві жителі зустріли із радістю, що виражалась у розповсюдженні таких творів, як «Ода на отъезд Кокошкина» і «Вопль Кокошкина к Царю». Лише через декілька років харків'яни зрозуміли значення реконструкції свого міста. І коли місцева адміністрація дізналась про загибель Сергія Олександровича у 1861 р., вирішила на його честь назвати одну із невеличких вулиць у центрі міста, Мало-Сумську. В 1894 р. її перейменували в Кокошкінську. Правда, носила вона його ім'я недовго – у 1909 р. вулиця отримала ім'я Миколи Гоголя у зв'язку із 100-річчям з дня народження знаменитого письменника. Номінація площі Сергіївська була змінена у 1932 р. на назву Пролетарська, але у 2016 р. повернене попереднє найменування.

Висновки. Отже, аналізуючи наявну інформацію, можна констатувати, що завдяки наполегливості С. Кокошкіна Харків став чистішим, було очищено річки та набережні від гнойовищ і бруду, відремонтовано старі або збудовано нові мости, встановлено ліхтарі для освітлення міста увечері, тротуари утримувались у справності. Але це оцінили нащадки. Адже Сергій Олександрович для покращення добробуту міста змінював обличчя міста насильницькими, суто поліцейськими способами, ігноруючи матеріальні можливості місцевого населення. Не дарма переведення С. Кокошкіна до Санкт-Петербурга було сприйнято харків'янами із радістю.

Література

1. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905) : монография. В 2 т. Т. 2. XIX – начало XX века. Репринт. изд. Харьков, 1993. 982 с.
2. Карпов В. Харьковская старина : из воспоминаний старожила. Харьков : Харьков. частн. музей город. усадьбы, 2012. 192 с.
3. Лейбфрейд А. Ю., Полякова Ю. Ю. Харьков. От крепости до столицы: заметки о старом городе. Харьков, 1998. 335 с.
4. Парамонов А. Ф. Улицы старого Харькова. Харьков: Фолио, 2020. 378 с.

References:

1. Bagalej D. I., Miller D. P. Istoriya goroda Harkova za 250 let ego sushestvovaniya (1655–1905) : monografiya. V 2 t. T. 2. XIH – nachalo XH veka. Reprint. izd. Harkov, 1993. 982 p.
2. Karpov V. Harkovskaya starina : iz vospominanij starozhila. Harkov : Harkov. chastn. muzej gorod. usadby, 2012. 192 p.
3. Lejbfrejd A. Yu., Polyakova Yu. Yu. Harkov. Ot kreposti do stolicy: zametki o starom gorode. Harkov, 1998. 335 p.
4. Paramonov A. F. Ulicy starogo Harkova. Harkov: Folio, 2020. 378 p

УДК 347.9

Сергій Миколайович Зленко
аспірант кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету, адвокат
ORCID: 0009-0005-4946-1021
e-mail: z.serhii@gmail.com

СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ФАКТОР СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

Serhii Zlenko,
Postgraduate student of the Department of Justice and Philosophy of
Sumy National Agrarian University, attorney
ORCID: 0009-0005-4946-1021
e-mail: z.serhii@gmail.com

FAIR COURT AS A FACTOR OF STATE RESILIENCE

Право на справедливий суд, що є одним з центральних прав людини, передбачено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Воно зводиться до справедливого і публічного розгляду справи кожного упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Очевидно, що у правовій державі усі без винятку права надані суб'єктам правовідносин саме для утвердження справедливості. Держава, в особі своїх органів, повинна прагнути зробити можливим щоб правові спори, конфлікти та скарги, які неминуче виникають у суспільстві, вирішувалися впорядкованим чином відповідно до справедливості справи, щоб сприяти гармонії та миру в суспільстві, щоб вони не поглиблювалися та не породжували невдоволення та безлад» [1, с. 417].

Однак, сьогоднішні вітчизняні реалії, як зауважує Я. Я. Мельник, все частіше наводять на роздуми про втрату юридичним процесом … реальної здатності адекватно, швидко та повноцінно реагувати на виклики, що супроводжені особливостями охорони і захисту сучасної концепції розуміння прав, свобод та інтересів учасників судової справи [2, с. 108]. Нажаль, результати вирішення юридичних спорів не завжди визнаються справедливими. Навіть в тих випадках, коли процесуальна справедливість була забезпечена, «правильність» рішення по суті подекуди викликає сумніви.

Право — це форма відносин рівності, свободи і справедливості [3, с. 194], а його необхідність як раз і зумовлена потребою в наданні відносинам між учасниками конфліктних ситуацій цивілізованого, ненасильницького характеру, оскільки це дає змогу утримати суспільство в стані рівноваги, стабільності [2, с. 96]. Здавалося б – право (в широкому розумінні) покликано забезпечити механізм регулювання тих чи інших правовідносин, вирішувати запити суспільства стосовно охорони певних благ, аж раптом – фантом – нерозуміння – колізії (зіткнення) – конфлікти – дефекти – аномалії – втрата ефективності – результативності – гнучкості – регулятивності, та, зрештою – сенсу. Як наслідок втрачається віра в судову справедливість, її досяжність [2, с. 95]. Складається враження про прояв суттєвих збоїв («вірусів») у системі правового регулювання [2, с. 95], постає питання про стабільність правової системи, здатність права в цілому виконувати свою регулятивну та охоронну функції, відповідати запитам людини, суспільства [2, с. 95-96]. Дефекти правової системи – ознака неповноцінності держави, її внутрішньої слабкості, а отже вразливості. Безпека держави, стійкість її до загроз є необхідною передумовою для забезпеченості інтересів кожного члена відповідного суспільства. З іншого боку, державу, яка належним чином піклується про свій народ; яка спроможна відповідати справедливим очікуванням суспільства, завжди буде кому захищати. У критичний момент тотожність інтересів суспільства і держави стає ключовим фактором стійкості останньої.

З урахуванням дефініцій «національна безпека України» та «національні інтереси України», що містяться у Законі України «Про національну безпеку України», є підстави стверджувати, що право на справедливе, ефективне, своєчасне судочинство (право на правосуддя) поза всяким сумнівом, є одним з центральних елементів у системі національних інтересів України. Відповідно, спроможність владних інституцій запровадити взірцевий стандарт правосуддя, є внеском у підсилення національної безпеки країни.

Якість стандарту правосуддя напряму залежить від здатності досягти справедливості. У значній мірі цьому сприяє безпосередня причетність громадян до здійснення судочинства. І чим ширшими такі можливості будуть, тим рідше у суспільстві буде виникати відчуття несправедливості, а отже підтримуватиметься режим гармонійного співіснування осіб з різним інтересами. Тут важливо підкреслити, що для створення даних можливостей необхідні надання відповідних сформульованому завданню повноважень, запровадження реального правового інструментарію, а головне відбір правильно вихованих учасників для здійснення такого судочинства.

Взірцевим правосуддям можна визнати тільки таку систему судочинства, яка відповідає поточному домінуючому уявленню суспільства про справедливість, здатна унеможливлювати свавілля, нівелювати приписи несправедливого закону і, як наслідок, реально гарантувати дотримання прав учасників судового провадження.

При цьому варто уникати підміни понять, коли фактично за правосуддя видається «законосуддя». Вирішення спорів у судовому порядку шляхом застосування виключно формального закону все-таки не є правосуддям. Якщо бути термінологічно точним, то зміст діяльності, що здійснюється судом за такого чинника, є законосуддям [3, с. 190]. Сліпе слідування букві закону робить судовий розгляд спору і його результат законним, але неправосудним [4, с. 93]. Право не існує в готовому вигляді в законі, з якого його можна безпосередньо отримати. Суддя пов’язаний законом. Проте закон має бути співвіднесений з визнаними у даному суспільстві принципами справедливості і з природою речей, тобто справедливістю у конкретній ситуації [4, с. 93-94].

В цьому полягає сама суть проблеми справедливого судочинства, яка в умовах воєнного стану постає з особливою гостротою. Водночас, зберігає свою актуальність і питання спроможності забезпечити реальну дієвість доктринального положення про те, що суди не повинні дозволяти використовувати себе як інструмент беззаконня та несправедливості [5]. Очевидно, що суду, який керується таким принципом, суспільство довірятиме охоче.

Сьогодні, під час війни, коли на кону стоїть, без перебільшення, українська державність, а майбутнє, нажаль, все ще залишається невизначеним, потрібні швидкі рішучі правильні кроки, в першу чергу у сфері судочинства. Справедливість держави визначається, у великій мірі, якістю судочинства, яке від її імені здійснюють спеціально уповноважені органи. Це мірило справедливості працює безвідмовно, а принцип його дії є інтуїтивно зрозумілим для пересічного громадянина.

Загальна атмосфера захищеності, усвідомлення неможливості свавілля з боку держави до своїх громадян, гармонія, свобода, тотальне панування права сприятимуть особистому щастю кожної добропорядної людини та, як наслідок, сукупному прогресу усього суспільства. Все назване беззаперечно сприятиме згуртованості товариства вільних людей перед обличчям загрози будь-якого рівня складності. В умовах сумнівів і невизначеності це може стати стовпом збереження держави, суттєвим фактором забезпечення її стійкості та подальшого сталого розвитку.

Отже, справедливий суд сьогодні в Україні – життєво важлива необхідність з якою узалежнені стабільність суспільства та, в деякій мірі, мобілізаційні спроможності країни загалом.

Література:

1. Jack Jacob. Access to justice in England. Access to Justice / edited by M. Cappclletti, B. Garth. Milan : Giuffrè/Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1978. Vol. 1 : A World Survey. 1037 p.
2. Мельник Я. Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» ; Київ, 2019. 505 с.
3. Сібільова Н. В. Еволюція поняття «правосуддя». *Питання боротьби зі злочинністю : збірник наукових праць*. 2005. № 10. С. 186—196. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/items/6263e1f0-71f2-43a7-b141-d4832b319f43 (дата звернення: 02.03.2026).
4. Бігун В. С. Філософія правосуддя : ідея та здійснення : монографія. Київ : Видавництво «Реферат», 2011. 303 с.
5. Supreme Court of New Jersey Decision decided May 9, 1960. Henningsen v. Bloomfield Motors, Inc. 161 A.2d 69, 32 N.J. 358 (1960). URL: https://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1960/32-n-j-358-0.html (дата звернення: 02.03.2026).

УДК 35.08:349.2

Кирило Іванченко
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ПРОФЕСІЙНІСТЬ БЮРОКРАТІЇ ТА ДОТРИМАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ВИПАДКУ

Kyrylo Ivanchenko
First (Bachelor's) level higher education student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

PROFESSIONALISM OF THE BUREAUCRACY AND COMPLIANCE WITH LABOUR LEGISLATION: AN ANALYSIS OF THE UKRAINIAN CASE

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок між рівнем професійності державної бюрократії та ефективністю реалізації трудового законодавства в Україні. Теоретичною основою роботи виступає концепція раціональної бюрократії Макса Вебера та сучасні підходи до аналізу якості державного управління. На основі даних V-Dem та статистики Держпраці проаналізовано динаміку розвитку української державної служби у 2014–2023 роках. Визначено, що інституційне вдосконалення бюрократичного апарату не завжди супроводжується підвищенням ефективності трудових інспекцій через вплив ресурсних обмежень та воєнного стану.

Ключові слова: бюрократія, трудове законодавство, державна служба, правозастосування, Держпраці, воєнний стан, М. Вебер.

Abstract. The article examines the relationship between the professionalism of public bureaucracy and the effectiveness of labor law enforcement in Ukraine. The theoretical basis of the study is Max Weber's concept of rational bureaucracy and modern approaches to public administration quality assessment. Based on V-Dem data and statistics of the State Labor Service of Ukraine, the dynamics of civil service development during 2014–2023 are analyzed. It is

determined that institutional improvement of the bureaucratic apparatus does not always lead to increased effectiveness of labor inspections due to resource constraints and martial law conditions.

Keywords: bureaucracy, labor legislation, civil service, law enforcement, State Labor Service, martial law, M. Weber.

Ефективність функціонування правової держави значною мірою залежить не лише від якості законодавства, а й від здатності державних інституцій забезпечувати його реальне виконання. Особливо це стосується сфери трудових відносин, де порушення прав працівників безпосередньо впливають на рівень соціальної захищеності населення та стабільність суспільства.

Для держав із трансформаційною економікою характерною є ситуація, коли формально розвинене трудове законодавство не гарантує його належного дотримання на практиці. Саме тому важливого значення набуває аналіз професійності бюрократичного апарату, який відповідає за реалізацію норм права та контроль за їх виконанням.

Теоретичною основою дослідження є концепція раціональної бюрократії Макса Вебера. Учений розглядав бюрократію як найбільш ефективну форму організації державного управління, побудовану на чіткій ієрархії, професіоналізмі службовців, спеціалізації функцій та управлінні на основі формалізованих правил. Вебер вважав, що саме раціональна бюрократія забезпечує стабільність державного управління та передбачуваність правозастосування.

У сучасних умовах веберівська модель зазнала певної трансформації. Концепція «неовеберівської держави» поєднує класичні принципи професійної бюрократії з орієнтацією на ефективність, гнучкість управління та потреби громадянського суспільства. Проте основна ідея залишається незмінною: якість державного апарату безпосередньо впливає на здатність держави реалізовувати власні закони.

Для оцінки рівня професійності державної служби у сучасних дослідженнях використовується індекс V-Dem «Rigorous and impartial public administration», який відображає ступінь дотримання законності та неупередженості у діяльності державних службовців. Дослідження Дьюї та Ронконі доводять, що країни з більш професійною та деполітизованою бюрократією демонструють вищу ефективність трудових інспекцій і кращий рівень захисту трудових прав працівників.

Український випадок є особливо показовим через поєднання реформування державної служби після 2014 року та впливу повномасштабної війни, яка суттєво змінила умови функціонування державного апарату.

Аналіз даних V-Dem свідчить про поступове підвищення рівня професійності української бюрократії. Якщо на початку 1990-х років державна служба значною мірою зберігала риси пострадянської адміністративної системи, то після 2014 року відбулося помітне посилення принципів конкурсного добору, професійної підготовки та інституційної відповідальності.

Показник V-Dem для України зріс із 1,8 у 1991 році до 2,9 у 2023 році, що свідчить про поступове зниження рівня політизації та підвищення рівня законності в діяльності державного апарату. Особливо помітним це стало після Революції Гідності, коли реформа державної служби стала одним із ключових напрямів модернізації системи управління.

Водночас результати діяльності Державної служби України з питань праці демонструють суперечливу динаміку. Попри певне вдосконалення інституційних механізмів, система трудового контролю зіткнулася із серйозними ресурсними проблемами. Протягом останніх років спостерігається скорочення кількості інспекторів, зменшення бюджетного фінансування та зниження рівня укомплектованості кадрового складу.

Особливо складною ситуація стала після початку повномасштабної війни. Запровадження воєнного стану супроводжувалося мораторієм на більшість планових перевірок, переорієнтацією бюджетних ресурсів на потреби оборони та посиленням

навантаження на державний апарат. Унаслідок цього кількість перевірок і можливості контролю за дотриманням трудового законодавства суттєво скоротилися.

Таким чином, український досвід демонструє своєрідний інституційний парадокс: покращення якості державної служби не супроводжується автоматичним підвищенням ефективності правозастосування. Це свідчить про те, що професійність бюрократії є важливою, але недостатньою умовою для забезпечення результативного контролю у сфері трудових відносин.

Значний вплив на ефективність правозастосування має ресурсне забезпечення інспекційних органів. Скорочення кадрового складу, недостатнє фінансування та обмеження контрольних повноважень істотно знижують можливості навіть професійного бюрократичного апарату виконувати свої функції.

Разом із тим позитивні зміни також є помітними. У діяльності Держпраці спостерігається впровадження більш уніфікованих процедур перевірок, розвиток інформаційних кампаній, орієнтація на стандарти Європейського Союзу та поступове зменшення впливу політичних чинників на роботу інспекційних органів.

Отже, український випадок підтверджує існування взаємозв'язку між професійністю бюрократії та ефективністю реалізації трудового законодавства, однак цей зв'язок суттєво залежить від зовнішніх умов і ресурсного забезпечення державних інституцій. В умовах війни навіть якісний бюрократичний апарат не здатний повною мірою реалізувати свій потенціал без належного кадрового, фінансового та організаційного забезпечення.

Подальше реформування системи державного управління має поєднувати підвищення професійності державної служби із забезпеченням стабільного фінансування контрольних органів, удосконаленням трудового законодавства та розвитком механізмів суспільного контролю за діяльністю державних інституцій.

Література:

1. Dewey M., Ronconi L. Weberian Civil Service and Labor Enforcement. IZA Discussion Paper No. 16295. Bonn : IZA Institute of Labor Economics, 2023.
2. Coppedge M., Gerring J., Knutsen C. H., Lindberg S. I., Teorell J. et al. V-Dem Country-Year Dataset v16. Gothenburg : Varieties of Democracy Project, 2026.
3. V-Dem. Rigorous and impartial public administration index (v2clrspct). Our World in Data. 2024.
4. Weber M. Economy and Society. Berkeley: University of California Press, 1978.
5. Конвенція МОП № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі. 1947.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII.

References

1. Dewey M., Ronconi L. Weberian Civil Service and Labor Enforcement. IZA Discussion Paper No. 16295. Bonn : IZA Institute of Labor Economics, 2023.
2. Coppedge M., Gerring J., Knutsen C. H., Lindberg S. I., Teorell J. et al. V-Dem Country-Year Dataset v16. Gothenburg : Varieties of Democracy Project, 2026.
3. V-Dem. Rigorous and impartial public administration index (v2clrspct). Our World in Data. 2024.
4. Weber M. Economy and Society. Berkeley : University of California Press, 1978.
5. Konventsiia MOP № 81 pro inspektsiiu pratsi u promyslovosti y torhivli. 1947.
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII.

УДК 32.019.5

Єва Івко
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Yeva Ivko
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

NATIONAL INTERESTS AS A CATEGORY OF POLITICAL SCIENCE

Анотація. У доповіді досліджується категорія національних інтересів як одна з ключових у сучасній політичній науці. Проаналізовано основні підходи до трактування поняття «національні інтереси», зокрема у межах політичного реалізму та сучасних концепцій політичної суб'єктності. Розглянуто особливості формування національних інтересів у демократичних політичних системах та їхній зв'язок із діяльністю державних інститутів і громадянського суспільства. Особливу увагу приділено українському контексту та впливу сучасних політичних і безпекових викликів на реалізацію національних інтересів держави.

Ключові слова: національні інтереси, політична система, політична суб'єктність, державна політика, демократія, громадянське суспільство, національна безпека.

Abstract. The report examines the category of national interests as one of the key concepts in modern political science. The main approaches to interpreting the concept of "national interests" are analyzed, particularly within the framework of political realism and contemporary theories of political subjectivity. The study considers the peculiarities of the formation of national interests in democratic political systems and their connection with the functioning of state institutions and civil society. Particular attention is paid to the Ukrainian context and the influence of current political and security challenges on the implementation of the national interests of the state.

Keywords: national interests, political system, political subjectivity, public policy, democracy, civil society, national security.

Категорія національних інтересів належить до числа ключових понять сучасної політичної науки, оскільки саме через неї визначаються стратегічні напрями розвитку держави, зміст внутрішньої та зовнішньої політики, а також механізми взаємодії між владою, суспільством і міжнародним середовищем. В умовах глобальної політичної нестабільності, загострення безпекових викликів та трансформації міжнародних відносин проблема визначення національних інтересів набуває особливого значення. Для України ця тематика є особливо актуальною у зв'язку з необхідністю захисту державного суверенітету, забезпечення національної безпеки та збереження політичної суб'єктності в умовах російсько-української війни.

Поняття «національні інтереси» активно використовується у політичному дискурсі, державних стратегіях, міжнародних документах та наукових дослідженнях. Водночас у сучасній політичній науці відсутнє єдине універсальне визначення цієї категорії[1]. Різні наукові школи акцентують увагу на окремих аспектах проблеми, що зумовлює існування кількох підходів до її трактування.

Історично концепція національного інтересу сформувалася в межах західної політичної традиції та була пов'язана насамперед із розвитком державності. У межах політичного реалізму національні інтереси розглядалися як основа зовнішньої політики держави. Представники цього напряму вважали, що головним завданням держави є забезпечення власної безпеки, збереження суверенітету та посилення політичного впливу на міжнародній арені. За такого підходу держава виступає основним суб'єктом визначення та реалізації національних інтересів.

Разом із тим сучасні дослідження демонструють обмеженість подібного трактування. Ототожнення національних інтересів із позицією державного апарату або правлячої еліти не завжди відображає реальні потреби суспільства. У сучасних демократичних системах національні інтереси формуються під впливом різних соціальних груп, політичних інститутів, економічних суб'єктів та громадянського суспільства. Саме тому в політичній науці дедалі більшого поширення набуває підхід, відповідно до якого національні інтереси розглядаються як результат взаємодії та конкуренції різних суспільних акторів.

У працях Воронянського О. В. національні інтереси аналізуються як агрегований вираз інтересів політично суб'єктних членів суспільства, що реалізуються через механізми політичної системи держави[2]. Такий підхід дозволяє розглядати національні інтереси не як абстрактну чи незмінну категорію, а як динамічне явище, зміст якого залежить від конкретних історичних умов, рівня розвитку політичної системи та співвідношення сил між основними соціальними групами.

Важливим чинником формування національних інтересів є рівень розвитку демократичних інститутів. У демократичних державах національні інтереси формуються через політичний плюралізм, виборчі механізми, діяльність політичних партій, функціонування незалежних медіа та інститути громадянського суспільства. За таких умов відбувається узгодження інтересів різних соціальних груп та забезпечується суспільний контроль за діяльністю влади. Натомість у недемократичних системах існує ризик монополізації права визначати «національні інтереси» окремими політичними чи економічними групами.

Для сучасної України проблема реалізації національних інтересів безпосередньо пов'язана із забезпеченням державної незалежності, європейською інтеграцією, розвитком демократичних інститутів та зміцненням національної безпеки[3]. Водночас сучасні політичні процеси демонструють, що ефективна реалізація національних інтересів неможлива без активної участі суспільства, високого рівня політичної легітимності влади та функціонування ефективної системи державного управління.

Таким чином, національні інтереси є складною багатовимірною категорією політичної науки, яка поєднує інтереси особи, суспільства та держави. Їх зміст формується під впливом політичних, соціальних, економічних та безпекових чинників. Сучасна політична наука розглядає національні інтереси як результат взаємодії різних політичних суб'єктів у межах національної політичної системи. Правильне розуміння цієї категорії має важливе значення для розвитку демократичної держави, забезпечення ефективної державної політики та збереження політичної суб'єктності України в сучасних міжнародних умовах.

Література:

1. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В., Романова С. С. Політологія з модулем «Україна, Європа, світ». – 2018.
2. Воронянський О. В. Національні інтереси як категорія політичної науки // Сучасне суспільство. 2020. № 2. С. 32–41.
3. Рябов С. Г. Політологія: теорія політики : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 236 с.

References
1. Voronianskyi O. V., Zaionchkovskyi Yu. V., Romanova S. S. Politolohiia z modulem “Ukraina, Yevropa, svit”. 2018.
2. Voronianskyi O. V. Natsionalni interesy yak katehoriia politychnoi nauky. Suchasne suspilstvo. 2020. № 2. S. 32–41.
3. Riabov S. H. Politolohiia: teoriia polityky : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2019. 236 s.

УДК

Катерина Віталіївна Козлова
здобувачка вищої освіти факультету переробних і харчових виробництв
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0009-0000-6702-884X
e-mail: kkozlova464@gmail.com
Андрій Сергійович Міносян
канд. іст. наук, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0000-0003-3347-5099
e-mail:minosian02@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР СПРОТИВУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Kateryna Kozlova
Higher education student of the Faculty of Processing
and Food Production
State Biotechnological University, (SBTU)
ORCID 0009-0000-6702-884X
e-mail: kkozlova464@gmail.com
Andrii Minosian
Ph. D in History, Associate Professor,
Professor of the UNESCO Chair
“Philosophy of Human Communication”
and Social and Humanitarian Disciplines,
State Biotechnological University, (SBTU)
ORCID 0000-0003-3347-5099
e-mail:minosian02@gmail.com

NATIONAL IDENTITY AS A FACTOR IN RESISTING RUSSIAN AGGRESSION

Анотація: Розглянуто питання, пов’язані із формуванням національної ідентичності, її впливом на спротив сучасній російській агресії. Звертається увага на вплив інформаційної війни, використання ворожої пропаганди в контексті виправдання геноцидних дій і практик проти української держави. Досліджено основні ментальні характеристики українського народу, його здатність протистояти багатовічній колоніальній політиці північного агресора у боротьбі за власну незалежність, суверенітет і територіальну цілісність. Акцент зроблено на пріоритетності запровадження державної мовної політики як складової національної ідентичності. Автори доходять висновку, що сучасна російсько-українська війна вплинула на остаточний розрив з радянським минулим, його наслідками, міфологемами і наративами «руського миру», сприяла формуванню нової генерації українців в контексті самоусвідомлення політичної та культурної самостійності, окремішності, належності до української нації, її здатності розбудувати власну державу.

Ключові слова: українська державність, національна ідентичність, мовна політика, українська нація, незалежність, суверенітет, територіальна цілісність.

Abstract: The paper examines issues relating to the formation of national identity and its impact on resistance to contemporary Russian aggression. Attention is drawn to the impact of information warfare and the use of hostile propaganda in the context of justifying genocidal acts and practices against the Ukrainian state. This study examines the key psychological characteristics of the Ukrainian people and their ability to resist the northern aggressor's centuries-long colonial policy in the struggle for their independence, sovereignty and territorial integrity. The emphasis is placed on the priority of implementing a state language policy as a component of national identity. The authors conclude that the current Russian-Ukrainian war has contributed to a definitive break with the Soviet past, its consequences, the mythologems and narratives of the 'Russian world'. It has contributed to the formation of a new generation of Ukrainians in the context of a self-awareness of political and cultural independence, distinctiveness, belonging to the Ukrainian nation, and its ability to build its own state.

Keywords: Ukrainian statehood, national identity, language policy, the Ukrainian nation, independence, sovereignty, territorial integrity.

Національний супротив як форма колективного опору народу або нації за власне право на існування спрямований на збереження або відновлення державної незалежності, культурної ідентичності й права на самовизначення, духовного статку і місце в світовому суспільстві. В історичному вимірі він охоплює великий діапазон явищ: від партизанських рухів у війнах до цивільного опору окупації, а в контексті сучасної російської агресії додається великий громадянський спротив. Національний опір, з точки зору історичної інституції, виникає, коли народ чи нація опиняється в залежному стані або під зовнішньою агресією.

Історичний досвід України демонструє, що національний супротив - це постійний стан самовизначення й самоусвідомлення нації. Його спрямованість значною мірою залежить не лише від збройних ресурсів, а й від рівня моральної, культурної і символічної мобілізації суспільства. Це філософія виживання нації, де боротьба постає не просто реакцією на насильство, а є проявом духовної зрілості народу [1,с.1479].

Виміром рівня досягнення усвідомлення своєї приналежності до нації є національна свідомість, яка передбачає інтереси, потреби, установки, стереотипи, ціннісні орієнтації, почуття, настрої, звичаї і традиції членів цієї спільності, які проявляються в повсякденному житті та діяльності. Ці фактори перебувають в тісній єдності та нерозривно взаємопов'язані. В основі прояву національної самосвідомості є феномен етнічної ідентифікації – формування стійких уявлень людини про себе як про члена конкретної етнічної групи.

Історичними та культурними чинниками національної самосвідомості виступають традиції народу і його історична пам'ять, звичаї, норми поведінки, пам'ятки культури і мистецтва. Національна самосвідомість майже неможлива без функціонування національної мови, оскільки вона слугує засобом вираження і формування. На сучасному етапі існування української нації роль національної ідентичності надзвичайно зросла. На відміну від етнічної, вона спирається на свідомий вибір і залежність від раціональних чинників – усвідомлення суб'єктом ідентифікації, а саме особою, етнічною групою чи нацією, історичних, громадянських або політичних цінностей. Відокремлюються п'ять найважливіших джерел національної ідентичності:

1) людські переконання (нація існує, якщо її члени визнають один одного співвітчизниками);

2) спільне історичне минуле (визнання перемог і прийняття поразок), спільні обов'язки та спільне уявлення про майбутнє;

3) дієва ідентичність, виражена спільними рішеннями, досягненнями, результатами;

4) спільна батьківщина, держава, постійне проживання в одній країні;

5) «Національний характер», спільна культура та спільні політичні принципи [2, с.44].

В житті українського суспільства все активніше відбуваються процеси глобалізації і модернізації, що призводить до знецінення старих духовно-моральних цінностей і утворення нових. Вони є наслідком комплексу соціально-економічних проблем, який ускладнюється все більш глибокою морально-культурною кризою. Як наслідок, створюється система утилітарних цінностей: людина більшою частиною турбується лише про свої власні корисливі інтереси, не враховуючи потреби інших людей і суспільства в цілому. Тобто, утилітарність – це прояв «принципу корисності». Однак, утилітарні цінності – це забезпечення лише первинних споживацьких вимог: вони не визначають рівень духовності людини, не наповнюють змістовно усталені моральні цінності.

Українське суспільство продовжує перебувати в ситуації невизначеності ціннісних орієнтирів та відсутності твердих переконань щодо ідеалів та моральних цінностей. Проте, численні соціологічні дослідження вказують на існуючі ціннісні пріоритети українського суспільства, серед яких: справедливість, права людини, правопорядок, рівність усіх перед законом, стабільність, добробут, духовність, взаєморозуміння та взаємодопомога. Ці цінності можна визначати як систему національних цінностей, що утворюють моральну основу української нації і держави.

Духовні, моральні, релігійні цінності є основою суспільства, його «живим корінням». Неможливо подолати соціально-економічну кризу доки моральність не заполонить не лише пересічного громадянина, а й відповідального політичного діяча будь-якого рівня.

Громадянське суспільство повинно, насамперед, прагнути до створення умов, за яких можлива реалізація людиною усіх своїх задатків та здібностей. Сприятливі умови відродження культури нації засновуються на пануючих цінностях. Перш за все, свобода – це повага до свободи інших. Із поняттям свободи пов'язані такі цінності, як толерантність, співучасть, співчуття, милосердя. Потрібно з розумінням і терпінням ставитися до недоліків і помилок людини, поважати політичну точку зору і політичні погляди інших людей. Проте, жодна політична теорія не може претендувати на виключну істинність і самовпевнено вважати, що тільки вона є правильною і вірною, бо це неминуче призведе до конфронтації і конфліктів.

Важливою політичною цінністю є також солідарність – вміння правильно жити у суспільстві, допомагати іншим, усвідомлювати свою єдність з власним народом. Вона базується на розумінні людиною самої себе як частинки певної спільноти, даного народу чи світової цивілізації взагалі. Із солідарністю тісно пов'язана така цінність, як рівність, справедливість. Кожна людина повинна мати однакові можливості для реалізації своїх задатків: навчатися, займатися тією чи іншою діяльністю, брати участь у громадському і політичному житті. Справедливість – це розуміння людиною своєї відповідальності перед суспільством, перед іншими людьми. Кожна людина повинна знати свої права і обов'язки і поважати права інших людей.

Важливу роль у процесі відкриття світових цінностей відіграє відродження національного духу та самосвідомості, основою яких є національна ідея. Вона повинна піднести рівень гідності українців, сприяти формуванню усвідомлення значимості і цінності нашої держави як невід'ємної складової світової цивілізації [3, с.20].

Особливої актуальності набуває формування національної ідентичності українського суспільства в умовах глобалізації, полікультурних впливів та російсько-української війни. З одного боку, спостерігається руйнування культурних кордонів, що сприяє комунікації та самовизначенню в соціокультурному просторі, а з іншого боку, міжкультурна взаємодія та зміни цінностей можуть призвести до напружених ситуацій і конфліктів. Ця проблема виявляє кризу рівня національно-культурної ідентичності, охоплюючи особистість, соціальні групи та суспільство в цілому. Актуальність цього питання обумовлена різноманітністю населення України, представленого понад 130 національностями та народностями, кожна з яких визначає певний регіон України як свою батьківщину, що ускладнює утворення спільних національних основ у полікультурному суспільстві.

Проблеми національної ідентичності є ключовими для будь-якого народу, оскільки вони стосуються глибинних аспектів існування. У випадку України, ці питання набули особливого значення, оскільки процес здобуття незалежності поставив завдання вибору такої ідентичності, яка б сприяла найкращому варіанту формування політичної нації.

Гостра криза ідентичності, у стані якої український соціум перебуває й досі, супроводжується конкуренцією ідеологій, протистоянням українського та російського націоналізму. Необхідність чіткого визначення ідентифікаційного простору в Україні обумовлена пізнавальними та практичними завданнями. Значення останніх зростає, оскільки процеси національної ідентичності відбуваються в Україні паралельно зі зміною механізмів соціально-економічного регулювання. Новий етап соціокультурної трансформації пов'язаний із суттєвою модифікацією системи цінностей і моделей політичної поведінки.

Поняття національної ідентичності перш за все передбачає унікальність, історичну індивідуальність і наявність національної ідеї. Національна ідентичність може взаємодіяти з різними іншими формами ідентичності, такими, як класова, релігійна, етнічна, а її ідеологія може бути гнучко трансформована в інші ідеологічні форми.

Національна ідентичність у визначенні сучасних науковців вважається природною, загальною і стабільною основою соціальності. Від етнічної вона відрізняється свідомістю вибору і залежить від раціональних чинників: осмислення суб'єктом ідентифікації історичних, громадянських, політичних цінностей. Формування національної ідентичності повинно ґрунтуватися на історичній правді, національній пам'яті, ідеалах, гідності, самосвідомості та інших факторах. Підняття престижу української мови, особливо в умовах російсько-української війни, є важливим маркером формування національної ідентичності українського суспільства.

Мовне питання України вважається ключовим для національної ідентичності. Мова є не лише засобом спілкування, а й важливою частиною культурної спадщини країни на всіх етапах її становлення та розвитку. Крім того, втрата мови може призвести до втрати національної ідентичності та може призвести до розпаду суспільства.

Протягом останніх 300 років український народ стикався з наполегливою боротьбою за свою мову, починаючи з втрати державності та входження до складу Російської імперії. Український народ був змушений постійно боротися за право користування та вивчання своєї мови. Сучасна російська агресія проти України значною мірою ґрунтується на начебто притиснення і позбавлення у громадянських правах значної кількісті російськомовних в Україні, хоча, на відміну від української мови в Росії, російська в Україні мала завжди статус мови національної меншини. У лютому 2022 року було поставлено остаточну і переконливу крапку в мовному питанні України: зараз більшість українців за те, аби в Україні була єдина державна мова – українська.

Об'єднання українського народу відбувається навколо піднесення української мови та переосмислення національної історії. Ці елементи є показниками національної самоідентифікації української нації. Рідна мова є важливим засобом формування національних почуттів і гордості, є виразником національної культури. Знання рідної мови стає важливим і охоплює всі сфери життя, такі, як освіта, наука, мистецтво, драматургія, повсякденна культура і так далі. Підтримка рідної мови та повага до неї необхідні для збереження національної ідентичності.

За часи незалежності України відбулися значні зміни у вживанні української мови у багатьох суспільних сферах. Зріс престиж української мови, що посприяло зміцненню національної свідомості. Українська мова стала не лише засобом спілкування, а й генетичним елементом національної ідентичності. Сучасна українська культура багата і розвинена завдяки великій кількості літературних творів, присвячених історії, філософській думці та українським традиціям.

Важливим виміром ідентичності є її кризи. Попри значну небезпеку нестабільності, що криється за кожною кризою ідентичності, неможливо оцінювати останні виключно негативно. Період кризи дозволяє розкрити та зрозуміти всі аргументи «за» та «проти»

наявної ідентичності. Успішне подолання кризи ідентичності є найважливішим моментом для розвитку ідентичності, бо якби їх не було, не було б і суспільного поступу нації та її інститутів. Отже, важливим завданням є визначення причин, змістів та спрямованості криз колективної ідентичності та запропонування чіткої і зрозумілої більшості політики їх подолання. Таким чином, більш досконала ідентичність стане наслідком ефективного подолання існуючої кризи ідентичності і дозволить підготуватися до наступних криз. [4, с.293].

Важкі випробування війною стали потужним каталізатором для культурного та політичного самоусвідомлення українців. Ця глибока внутрішня трансформація має цілком конкретні зовнішні індикатори. Водночас, ця оновлена ідентичність не просто «відчувається», вона вимагає втілення, шукає спосіб проявити себе. Найяскравіше це відбувається через так звані «експресивні акти».

Мистецтво війни, символи спротиву стали миттєво впізнаваними «творами», що виражають ідентичність незламності. Культурно-цифровий фронт виступає лабораторією швидких норм. Ще одним масовим проявом експресивної ідентичності стали волонтерство та добровольчий рух. У цих практиках громадянська позиція та національна солідарність втілюються в конкретній, матеріальній дії. Такий перерозподіл не зводиться до декларацій, бо підкріплюється поведінковими індикаторами – зростанням участі у пожертвах, волонтерських ініціативах, горизонтальних мережах допомоги цивільним і військовим. Політика нації закріплюється практиками, які мінімізують дистанцію між дією та наміром. Емпіричні спостереження міжнародних досліджень стійкості вказують на зв'язок міжособистісної довіри й готовності брати участь у взаємодопомозі з відчуттям дієздатності під час гострої фази вторгнення [5,с171].

Своїм національним спротивом Україна надала усьому світові особистий вичерпний приклад єднання суспільства навколо ідей суверенітету та територіальної цілісності держави, збереження національної ідентичності, прав і свобод кожної людини. В умовах війни українська ідентичність проявилась у кращих зразках героїзму і самопожертви, патріотичного піднесення усіх груп і категорій населення, переважна більшість якого висловила категоричне неприйняття російських наративів, що заперечували факт існування України як самостійного суб'єкту історичного процесу. Розуміння і сприйняття українським суспільством політики неповернення до колишніх взаємовідносин із російським агресором стали важливою ознакою рішучої готовності захисту суверенітету і незалежності України [6,с.115].

Сучасні умови глобалізації та російсько-українська війна актуалізували питання формування національної ідентичності. Держава має перейматися запровадженням ефективних заходів для поширення використання української мови на всіх рівнях спілкування, забезпечення доступу до об'єктивної інформації, розвитку критичного мислення, трансформації національної свідомості, збереження демократичних цінностей, верховенства права.

Література

1. Міносян А.С., Варипаєв О.М Західна стратегія та українське питання: історичний досвід, реалії, перспективи. «Актуальні питання у сучасній науці»: журнал № 4 (34) 2025 с.1476-1489 https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489
2. Федорчук О. А., Ковальов, О. Г. Національна ідентичність як генетична матриця українського народу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, *2*(29). – 2022. – С. 42-48. DOI: https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-42-48
3. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Російська імперськість як екзистенційна загроза: український контекст./ STUDIA SLOBOZHANICA:Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції « Слобожанський гуманітарій-2025» Харків, ДБТУ, 30 квітня 2025 р.- с.18-21

4. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf
5. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Філософсько-історичний аналіз динаміки української ідентичності // Рекомендовано до друку. – 2025. – С. 170-174. Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=KghOGuIAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=KghOGuIAAAAJ:7BrZ7Jt4UNcC
6. Міносян А., Варипаєв О. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір // У Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць Вип. VII. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2024.- с.109-117). Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=KghOGuIAAAAJ&citation_for_view=KghOGuIAAAAJ:6yz0xqPARnAC

References:

1. Minosian A.S., Varypaiev O.M Zakhidna stratehiia ta ukrainske pytannia: istorychnyi dosvid, realii, perspektyvy. «Aktualni pytannia u suchasnii nautsi»: zhurnal № 4 (34) 2025 s.1476-1489 https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489.
2. Fedorchuk O. A., Kovalov, O. H. Natsionalna identychnist yak henetychna matrytsia ukrainskoho narodu. Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy, 2(29). – 2022. – S. 42-48. DOI: https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-42-48.
3. Minosian A.S., Varypaiev O.M. Rosiiska imperskis yak ekzystentsiina zahroza: ukrainskyi kontekst./ STUDIA SLOBOZHANICA:Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii « Slobozhanskyi humanitarii-2025» Kharkiv, DBTU, 30 kvitnia 2025 r.- s.18-21.
4. Stepyko M. T. Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia : monohrafiia / M. T. Stepyko. – K. : NISD, 2011. – 336 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf
5. Varypaiev O. M., Minosian A. S. Filosofsko-istorychnyi analiz dynamiky ukrainskoi identychnosti // Rekomendovano do druku. – 2025. – S. 170-174. Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=KghOGuIAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=KghOGuIAAAAJ:7BrZ7Jt4UNcC
6. Minosian A., Varypaiev O. Rosiiska ahresiia ta ukrainska identychnist: ekzystentsiinyi vymir // U Natsionalna pamiat (na vshanuvannia zhertv totalitaryzmu): zbirnyk naukovykh prats Vyp. VII. Lviv: Drukarnia LNMU imeni Danyla Halytskoho, 2024.- s.109-117). Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=KghOGuIAAAAJ&citation_for_view=KghOGuIAAAAJ:6yz0xqPARnAC

УДК 321.01:327

Наталія Сергіївна Кононенко
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Nataliia Kononenko
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

NATIONAL SOVEREIGNTY: ESSENCE, SIGNIFICANCE, AND CONTEMPORARY CHALLENGES

Анотація. У доповіді досліджується сутність національного суверенітету як базового принципу функціонування держави та політичної організації суспільства. Проаналізовано співвідношення понять «національний суверенітет» і «державний суверенітет», визначено їх роль у забезпеченні незалежності держави та реалізації права народу на самовизначення. Особливу увагу приділено сучасним викликам суверенітету в умовах глобалізації, міжнародної економічної інтеграції, інформаційних та гібридних загроз. Доведено, що реальний суверенітет держави залежить не лише від міжнародно-правового визнання, а й від рівня економічної самостійності, політичної стабільності та здатності суспільства до консолідації. На прикладі України показано, що захист національного суверенітету в сучасних умовах передбачає поєднання ефективної державної політики, громадянської активності та зміцнення національної безпеки.

Ключові слова: національний суверенітет, державний суверенітет, політична система, національна безпека, глобалізація, державність.

Abstract. The report examines the essence of national sovereignty as a fundamental principle of state functioning and political organization of society. The relationship between the concepts of "national sovereignty" and "state sovereignty" is analyzed, and their role in ensuring state independence and the people's right to self-determination is determined. Particular attention is paid to contemporary challenges to sovereignty under conditions of globalization, international economic integration, informational and hybrid threats. It is argued that real sovereignty depends not only on international legal recognition but also on the level of economic independence, political stability and the ability of society to consolidate. Using the example of Ukraine, the study demonstrates that the protection of national sovereignty in modern conditions requires a combination of effective public policy, civic participation and strengthening of national security.

Keywords: national sovereignty, state sovereignty, political system, national security, globalization, statehood.

Національний суверенітет належить до ключових категорій політичної науки, оскільки саме через нього визначається здатність держави та суспільства до самостійного існування й розвитку. У сучасних умовах проблема суверенітету набуває особливої актуальності через трансформацію міжнародних відносин, посилення глобалізаційних процесів, економічну взаємозалежність держав та поширення новітніх форм політичного впливу. Для України питання суверенітету має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення, оскільки пов'язане із захистом державності, територіальної цілісності та національної безпеки.

У політичній теорії поняття суверенітету традиційно пов'язують із верховенством влади всередині держави та її незалежністю у зовнішніх відносинах. Класичне розуміння суверенітету сформувалося у працях Ж. Бодена та Т. Гоббса, які розглядали його як абсолютну й неподільну владу держави. У подальшому концепція суверенітету набула розвитку в межах демократичної політичної традиції, де джерелом влади визнається народ [1, с. 42]. Саме тому в сучасній політичній науці важливо розмежовувати державний і національний суверенітет.

Національний суверенітет означає право народу самостійно визначати власний політичний, економічний і культурний розвиток. Його сутність полягає у можливості нації реалізовувати право на самовизначення та формувати власну систему політичних інститутів. Державний суверенітет, у свою чергу, відображає здатність державної влади здійснювати управління суспільством без зовнішнього втручання [2, с. 118]. У демократичних політичних системах ці поняття взаємопов'язані, адже саме народ виступає джерелом легітимності державної влади.

Важливість національного суверенітету визначається тим, що він забезпечує можливість збереження політичної незалежності та реалізації національних інтересів. Суверенна держава отримує можливість самостійно формувати внутрішню та зовнішню політику, визначати напрями економічного розвитку та підтримувати національну культуру й мову. Водночас суверенітет не означає ізоляції від міжнародної спільноти. Сучасні держави функціонують у системі міжнародних відносин, що передбачає участь у міждержавних організаціях та укладання міжнародних угод. Проте така взаємодія не повинна призводити до втрати здатності держави самостійно приймати стратегічні рішення.

Одним із найважливіших викликів для національного суверенітету в сучасному світі є глобалізація. Глобалізаційні процеси сприяють розвитку міжнародної торгівлі, технологічного обміну та економічної інтеграції, однак водночас посилюють залежність держав від зовнішніх політичних та економічних центрів впливу. Участь у міжнародних економічних і політичних союзах часто супроводжується передачею частини управлінських повноважень наднаціональним структурам. Це породжує дискусії щодо співвідношення інтеграції та збереження суверенітету [3, с. 76].

Суттєвий вплив на трансформацію суверенітету мають сучасні інформаційні та гібридні загрози. Якщо в традиційному розумінні захист суверенітету асоціювався переважно з військовою безпекою, то нині значного поширення набувають інформаційні війни, кіберзагрози та маніпулятивний вплив на суспільну свідомість. Через цифрові технології та масові комунікації держави можуть зазнавати зовнішнього втручання у внутрішньополітичні процеси без прямого застосування військової сили. У таких умовах ефективний захист суверенітету передбачає не лише зміцнення оборонного сектору, а й розвиток інформаційної безпеки та стійкості політичних інститутів.

Не менш важливим чинником забезпечення реального суверенітету виступає економічна незалежність держави. Надмірна залежність від зовнішніх фінансових ресурсів, енергетичних поставок або міжнародних кредитів може суттєво обмежувати свободу ухвалення політичних рішень. Саме тому рівень економічного розвитку безпосередньо впливає на здатність держави реалізовувати власні національні інтереси. Економічно слабка держава ризикує перетворитися на об'єкт зовнішнього впливу, навіть за наявності формально закріпленого суверенітету.

Для України проблема національного суверенітету має особливу актуальність у зв'язку з історичним досвідом боротьби за незалежність та сучасними безпековими викликами. Російсько-українська війна продемонструвала, що суверенітет не є статичним станом, а потребує постійного захисту й підтримки. У сучасних умовах збереження суверенітету України пов'язане не лише з військовою обороною держави, а й із розвитком демократичних інститутів, зміцненням економіки, протидією інформаційним загрозам та консолідацією суспільства.

Отже, національний суверенітет є фундаментальною умовою існування держави та реалізації права народу на самостійний розвиток. У сучасному світі його зміст поступово трансформується під впливом глобалізації, міжнародної інтеграції та новітніх форм політичного впливу. Водночас суверенітет залишається основою політичної незалежності, національної безпеки та збереження ідентичності суспільства. Для України зміцнення національного суверенітету є необхідною передумовою стабільного розвитку держави та забезпечення її майбутнього.

Література:
1. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір у контексті світової політичної думки. Харків : ХНТУСГ, 2017. 284 с.
2. Політологія : підручник / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. Київ : Академія, 2018. 568 с.
3. Кресіна І. О., Коваленко А. А. Національна безпека та суверенітет держави в умовах глобалізації // Держава і право. 2020. Вип. 87. С. 72–81.

References
1. Voronianskyi O. V. et al. Natsionalnyi suverenitet: ukrainskyi vymir u konteksti svitovoi politychnoi dumky. Kharkiv : KhNTUSH, 2017. 284 s.
2. Politolohiia : pidruchnyk / za red. O. V. Babkinoi, V. P. Horbatenka. Kyiv : Akademiia, 2018. 568 s.
3. Kresina I. O., Kovalenko A. A. Natsionalna bezpeka ta suverenitet derzhavy v umovakh hlobalizatsii. Derzhava i pravo. 2020. Vyp. 87. S. 72–81.

УДК 391

Анастасія Олександрівна Логачова
студентка 1 курсу факультету ветеринарної медицини,
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність Н6 Ветеринарна медицина,
Державний біотехнологічний університет
e-mail: anastasialohachova62@gmail.com
Науковий керівник – доцент Наталя Олександрівна Бондар
канд. іст.наук, доцент, Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ У СУЧАСНОМУ ЖИТТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧИ МОДНИЙ ТРЕНД

Anastasiia Lohachova
First-year student of the Faculty of Veterinary Medicine,
second (Master's) level of higher education,
speciality H6 Veterinary Medicine,
State Biotechnological University (SBTU)
e-mail: anastasialohachova62@gmail.com
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor, State Biotechnological University (SBTU)

TRADITIONAL UKRAINIAN CLOTHING IN MODERN LIFE: A WAY TO PRESERVE IDENTITY OR JUST A FASHION TREND

Анотація: У дослідженні розглядається позиція традиційного українського одягу у сучасному житті. Підняте на розгляд питання має актуальний статус через велику зацікавленість українців за останнє десятиліття. Проаналізовано чинники, які призвели до зростання інтересу серед громадян. Визначено чіткі межі для точного визначення ролі національного одягу у спільноті. Результати дослідження дозволяють краще зрозуміти, яке саме місце займає одяг у суспільстві і істинну роль використання традиційного вбрання.

Ключові слова: український народний костюм, Україна, традиції, сучасність, дизайн, ідентичність, мода.

Abstract: This study examines the role of traditional Ukrainian clothing in modern life. The issue under consideration is of particular relevance given the significant interest shown by Ukrainians over the past decade. The factors that have led to this growing interest among the public have been analysed. Clear boundaries have been established to precisely define the role of national

dress within the community. The findings of the study provide a better understanding of the specific place that clothing occupies in society and the true role of traditional attire.

Keywords: ukrainian folk costume, Ukraine, traditions, modernity, design, identity, fashion.

Український народний костюм за весь час свого, без перебільшення, довгого існування пройшов складний, але безцінний шлях трансформації. Це вбрання, у якому відображено як повсякденність, так і особливі моменти життя народу, його естетичні й моральні цінності. Донедавна використання народного костюма чи окремих його елементів у повсякденному житті було явищем майже винятковим, обмеженим вузьким колом фольклорних колективів або специфічними родинними урочистостями в сільській місцевості. Проте за останнє десятиліття ситуація радикально змінилася. Українські дизайнери одягу та національні бренди дедалі частіше з'являються на сторінках світових медіа. А самі українці все частіше обирають одяг з елементами традиційної культури для повсякденного вжитку. Цей процес породжує фундаментальне питання: чи є сучасне захоплення етнічними мотивами актом усвідомленого збереження ідентичності, чи це лише черговий модний тренд, зумовлений зовнішніми чинниками та політичною кон'юнктурою?

Актуальність даного дослідження зумовлена безпрецедентним зростанням зацікавленості українським етнокодом як усередині країни, так і на міжнародній арені, особливо після подій 2022 року. У часи воєнних конфліктів та соціальних катаклізмів народний одяг перетворюється на засіб маркування та засобом національної згуртованості, стаючи формою культурного опору та візуальним маніфестом національної стійкості.

Об'єктом мого дослідження виступають елементи традиційного українського костюму в сучасному соціокультурному просторі.

Предметом дослідження є функціонування елементів традиційного вбрання у сьогоденні.

Основна мета роботи полягає в з'ясуванні функціонального значення традиційного одягу в сучасному житті та визначити межу між збереженням ідентичності та комерціалізованим модним трендом.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

1. Розкрити роль традиційного вбрання як "духовної броні" та маркера суб'єктності нації в умовах війни.
2. Проаналізувати сучасні практики етнодизайну, а саме від автентичних оберегів до масових патріотичних стилізацій.
3. Визначити соціокультурний вплив комерціалізації на трансформацію та збереження автентичного етнокоду.

Традиційний український костюм є багаторівневою системою, де кожен елемент мав свою магічну та соціальну функцію. Найвідомішим елементом є вишиванка, яка розглядається дослідниками не просто як елемент вбрання, а як складна знаково-символічна система, що виконує функцію "духовної броні" [2]. Наприклад, історично процес створення сорочки був священним ритуалом. Вважалося, що через кінчики пальців та голку енергія майстрині перетікає в полотно, перетворюючи його на оберіг. Кожен елемент орнаментику мав своє філософське навантаження. Геометричні ромби, що символізували засіяне поле та родючість, дерево життя - неперервність роду, а мак слугував захистом від лихого ока [4]. У сучасному контексті вибір автентичної вишиванки є актом самоідентифікації, де сакральні коди предків стають щитом [2] у кризові моменти історії і захистом у буденному житті.

До інших критично важливих елементів, окрім вишиванки, можемо додати плечовий одяг, як-от керсетка, пошита в талію з оксамиту чи парчі, була не лише ознакою статусу, а й вишукано підкреслювала архітектуру жіночого образу через систему "вусів" та складок [6]. На західних теренах особливим художнім феноменом залишається кептар - хутряна безрукавка, чиє багате оздоблення сап'яновими аплікаціями та мідними капслями свідчило про неабиякий достаток власника. Вартість такого виробу іноді прирівнювалася до вартості худоби, що робило його справжньою родинною інвестицією. Не менш важливим є

семіотичний статус головних уборів. Очіпок та намітка виступали маркерами переходу жінки до нового соціального стану, а хустка, як давній оберіг, супроводжувала найважливіші життєві цикли, символізуючи вірність та материнську молитву [5]. Окремої уваги заслуговує комплекс прикрас: від коралів, що вважалися "добрим намистом" і ознакою здоров'я, до металевих згард та дукачів - монет-медальйонів, що займали центральне місце в композиції строю, поєднуючи в собі естетику та сакральний захист.

Трансформація народного костюма в об'єкт високої моди сприяла його виходу на міжнародну арену як символу суб'єктності нації. Сучасні практики етнодизайну демонструють вражаючу амплітуду, від делікатної реінтерпретації автентичних зразків до створення глобальних модних об'єктів. Сьогодні український етнокод став мовою світової культурної дипломатії, що підтверджується вибором провідних митців та зірок світового рівня [7]. Дизайнери, зокрема Віта Кін, Юлія Магдич та Лілія Пустовіт, перетворили вишиванку на глобальний тренд, адаптувавши її пропорції до сучасних силуетів, що було визнано провідними медіа як хіт. А вироби українських брендів, таких як Ruslan Baginskiy, Bevza, Frolov та Anna October, дедалі частіше з'являються на червоних хідниках престижних кінофестивалів та в гардеробах знаменитостей першої величини. Окрему роль у формуванні візуальної ідентичності відіграють лідери суспільної думки. Світові ікони стилю, серед яких Мадонна, Бейонсе, Белла Хадід та Кейт Гадсон, обирають українське вбрання не лише через його візуальну досконалість, а й через глибокі сенси, які воно транслює. Така експансія національного стилю у глобальний простір дозволяє подолати міф про застарілість традиції, представляючи її як інтелектуальний та актуальний продукт. У той же час аналіз гардероба, наприклад перших леді України [3], демонструє, як етностиль у державному протоколі популяризує національну ідею та сприяє культурній дипломатії. Сучасні бренди, як-от "Етнодім", наповнюють традицію новим змістом, який ототожнюється з мужністю та стійкістю [1].

Проте масова комерціалізація етностилю несе в собі певні соціокультурні виклики. Після 2022 року в Україні зафіксовано феномен "етнічного ренесансу", зумовлений безпрецедентним сплеском національної гордості. Одяг перетворився на засіб комунікації, що дозволяє ідентифікувати один одного. Проте масова комерціалізація несе ризики девальвації символів [6]. Коли сакральний символ перетворюється на тиражований принт, виникає ризик девальвації його первинного змісту, перетворення мови душі на декоративну оболонку. Важливо розуміти, що збереження автентичного етнокоду потребує не лише візуального копіювання, а й глибокого осмислення філософії традиції. Надмірне захоплення поверховими патріотичними атрибутами може призвести до втрати локальної ідентичності в умовах глобалізації [1]. Справжнє відродження культури можливе лише тоді, коли сучасний дизайн спирається на ґрунтовні мистецтвознавчі дослідження, зберігаючи баланс між інноваційністю та повагою до першоджерел.

Підводячи підсумки, можемо з упевненістю сказати, що традиційний одяг у сучасному житті не просто мода на один сезон. Це великий живий процес культурної регенерації. Межа між "трендом" та "ідентичністю" проходить через рівень усвідомленості споживача. Якщо для модного тренду характерна мінливість, то для ідентичності - тяглість сенсів. Національний одяг залишається кодом нації доти, доки за естетичною формою зберігається пошана до історичного змісту.

Література:

1. Денисюк Жанна. Вишиванка як об'єкт україноцентричного наративу та національно-культурної ідентичності в інформаційному просторі. Мистецтвознавчі записки: 36. наук. пр. 2022. Вип. 41. С. 21-28. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://doi.org/10.32461/2226-2180.41.2022.262936 .
2. Winter Greet. "Духовна броня": Формування української ідентичності через вишиванку. 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://doi.org/10.32422/cjir.776 .

3. Безугла Р. І. Український народний костюм як синтез традиції і сучасності (на прикладі вбрання перших леді України). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2022. № 3. С. 95–100. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://orcid.org/0000-0003-1190-3646 .
4. Кара-Васильєва Т. В., Заволокіна А. О. Українська народна вишивка. Київ : Либідь, 1996. 94 с.
5. Володимир Щибря, Оксана Оверчук. Маркери українства: вишиті сорочки Луганщини із фондової колекції Національного музею народної архітектури та побуту України [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://doi.org/10.17721/1728-2640.2025.160.16
6. Титаренко, В. (2024). Український народний костюм як важливе історичне явище. Ukrainian Professional Education = Українська професійна освіта, (16), 153–158. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314323 .
7. Сиваш, І. О. (2024). Традиційний одяг українців в контексті сучасного етнодизайну. Український мистецтвознавчий дискурс, (1), 180–188. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.23 .

References:

1. Denysiyuk Zhanna. Vyshyvanka as an object of Ukrainian-centric narrative and national-cultural identity in the information spase. Mystetstvoznavchi zapysky. zb. nauk., 2022 pr. 41, p 21-28 [in Ukrainian]. [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.32461/2226-2180.41.2022.262936 .
2. Winter Greet. “Spiritual Armour”: Crafting Ukrainian Identity through Vyshyvanka. 2024. [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.32422/cjir.776 .
3. Bezuhla R. (2022). Ukrainian Folk Costume as a Synthesis of Traditions and Modernity (the case study of clothes of the first ladies of Ukraine). National Academy Of Managerial Staff Of Culture And Arts Herald: Science journal, 3, 95–100 [in Ukrainian]. [Electronic resource] – Access mode: https://orcid.org/0000-0003-1190-3646 .
4. Kara-Vasylieva, T.V., & Zavolokina, A.O. (1996). Ukrainska narodna vyshyvka [Ukrainian folk embroidery]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
5. Volodymyr Shchybria, Oksana Overchuk. Markers of Ukrainian identity: embroidered shirts of the Luhansk region from the collection of the national museum of folk architecture and folkways of Ukraine. [in Ukrainian]. [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.17721/1728-2640.2025.160.16 .
6. Tytarenko, V. (2024). Ukrainian folk costume as an important historical phenomenon. Ukrainian Professional Education, 8(2), 153-158. [in Ukrainian]. [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314323 .
7. Syvash I. O. (2024). Traditional clothing of ukrainians in the context of modern ethnodesign . Ukrainian Art Discourse, (1), 180–188. [in Ukrainian]. [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.23 .

УДК

Ігор Альбертович Логвиненко
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, ХНУВС
ORCID:https://orcid.org/0000-0003-1505-4418
e-mail: igor_logv@ukr.net
Євгенія Сергіївна Логвиненко
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного і міжнародного
права та прав людини, ХНУВС

ORCID:https://orcid.org/0000-0002-7687-843X
e-mail: evgeniyalogvinenko11@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК НА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАННІСТЬ І СТАТЕВУ СВОБОДУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Ihor Lohvynenko
Candidate of Historical Sciences (PhD in History), Associate Professor,
Head of the Department of Theory and History of State and Law (KhNUIA)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1505-4418
e-mail: igor_logv@ukr.net
Yevheniia Lohvynenko
Candidate of Law (PhD in Law), Associate Professor,
Professor of the Department of Constitutional and International Law and Human Rights (KhNUIA)
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7687-843X
e-mail: evgeniyalogvinenko11@gmail.com

EVOLUTION OF THE PROTECTION OF WOMEN'S RIGHTS TO SEXUAL INVIOLABILITY AND SEXUAL FREEDOM: A HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Анотація. Розкрито особливості становлення та розвитку захисту прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу в різні історичні епохи — від стародавніх часів до сьогодення. Визначено вплив міжнародно-правових актів новітнього часу на формування національного законодавства у сфері охорони прав жінок на сексуальну недоторканність і сексуальну свободу.

Ключові слова: права жінок, статева недоторканність, статева свобода, законодавство, міжнародно-правові акти.

Abstract. The peculiarities of the formation and development of the legal protection of women's sexual inviolability and sexual freedom in different historical epochs, from ancient times to the present, are considered in the manuscript. The influence of contemporary international legal instruments on the formation of national legislation in the field of protection of women's rights to sexual inviolability and sexual freedom has been determined.

Keywords: women's rights, sexual inviolability, sexual freedom, legislation, international legal instruments.

Вступ. У глобальному вимірі рівень насильницьких дій щодо жінок, що проявляється у формі сексуальних домагань, торгівлі жінками, примусу до проституції, примусових шлюбів та інших форм, залишається критично високим. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожна п'ята дівчина зазнає сексуального насильства, а приблизно кожна третя жінка протягом життя стає жертвою сексуального насильства з боку інтимного партнера. У загальному вимірі понад 35% жінок у світі хоча б раз у житті стикалися з різними формами насильства, включно із сексуальним, з боку чоловіків. Це дає підстави стверджувати, що проблема захисту прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу є однією з найбільш масштабних і соціально значущих у сучасному світі та потребує невідкладного реагування. Саме тому історико-правовий аналіз цього явища дає можливість глибше зрозуміти його витоки, еволюцію та чинники, що впливають на сучасний стан проблеми, а також окреслити ефективні шляхи її подолання.

Історіографія питання включає значну кількість досліджень, присвячених різним аспектам захисту жінок від сексуального насильства. Різні аспекти цієї проблематики досліджували Ю. Александров, М. Бажанов, М. Шаргородський, В. Безгін, І. Бойко, І. Заварикін, О. Дашковська, О. Додуров, Л. Дорош, О. Івасюк, І. Калашніков, В. Куц, К. Левченко, С. Маслак, В. Маркін, А. Нурмухамедова, М. Хоменко та інші. Водночас, попри значний науковий доробок, цілісного історико-правового дослідження зазначеної тематики

до цього часу не здійснено.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз процесу формування та еволюції правового захисту жінок у сфері статевої недоторканності та статевої свободи в різні історичні періоди — від найдавніших цивілізацій до сучасності. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань: на основі правових пам'яток держав Стародавнього світу та Середньовіччя виявити особливості регулювання захисту статевих прав жінок; шляхом порівняльного аналізу кримінального законодавства XVIII – початку XX ст. простежити трансформацію підходів до визначення статевих злочинів та системи покарань; дослідити вплив сучасних міжнародно-правових актів на розвиток національного законодавства у сфері охорони сексуальної недоторканності та свободи жінок. У роботі вперше систематизовано та охарактеризовано основні історичні етапи становлення правового захисту жінок у зазначеній сфері та визначено їх специфічні риси. На основі аналізу кримінально-правових джерел різних епох простежено зміну уявлень про зміст статевих злочинів, їх суспільну небезпечність і систему санкцій.

Результати дослідження. Від найдавніших цивілізацій і до сьогодення кримінально-правові норми передбачали відповідальність за посягання на статеву недоторканність жінок. Водночас у державах Стародавнього світу та середньовічних суспільствах підходи до покарання за зґвалтування, а також ставлення до потерпілих істотно відрізнялися від сучасних стандартів. Зокрема, у Стародавньому Єгипті за такі діяння застосовувалися надзвичайно суворі санкції, включно з кастрацією винного, оскільки злочин розглядався як поєднання морального, соціального та репродуктивного порушення, що ставило під сумнів походження дитини.

В Індії характер і міра відповідальності за посягання на статеву недоторканність жінки залежали від соціального статусу як обвинуваченого, так і потерпілої. Закони Ману насамперед захищали жінок із категорії «двічі народжених». Згідно з цими нормами, цар мав виганяти з країни осіб, які посягали на чужих дружин, після попереднього покарання. За зґвалтування передбачалося негайне тілесне покарання, а також відповідальність за статеві контакти чоловіків нижчих варн із жінками вищих варн. Якщо чоловік «насильно оскверняв дівчину», йому відтинали два пальці та накладали штраф у 600 пан. У випадках розбещення дівчини іншою жінкою передбачався штраф у 200 пан, подвоєна шлюбна винагорода та десять ударів різками. За непристойну поведінку жінку могли публічно карати десятьма ударами батога на ринку поселення, а належність до вищих варн робила таке покарання ще більш принизливим. Водночас замість тілесного покарання іноді дозволялася сплата штрафу.

У державах Стародавнього світу перелюб розглядався як кримінально каране діяння. У Єгипті за подружню зраду чоловік міг отримати тисячу ударів батогом, а жінці відтинали ніс. Подібна санкція мала на меті позбавити жінку зовнішньої привабливості та соціальної привабливості для чоловіків. У сучасних умовах подружня зрада не є кримінальним правопорушенням і регулюється переважно нормами моралі.

Особливо суворими були покарання за адюльтер у Стародавній Індії. Це діяння відносилося до п'яти великих гріхів-злочинів (vahapatakin) поряд із убивством брахмана, пияцтвом, крадіжкою та спілкуванням зі злочинцями. Подібні класифікації зустрічаються і в інших давньоіндійських текстах — «Апастамба-дхармасутрі», «Баудхаяна-дхармасутрі» та «Васиштха-дхармасутрі», де основним видом покарання було вигнання. Крім того, у Стародавній Індії застосовувалася розгалужена система штрафів за порушення статевої поведінки, описана в «Артхашастрі». Зокрема, різні форми словесних або фізичних натяків на статеві стосунки з «чужим чоловіком» каралися штрафами (24 пани для жінки та подвоєна сума для чоловіка); фізичні дотики сексуального характеру (захоплення волосся, укуси, подряпини) також підлягали грошовим санкціям (96 пан для жінки з відповідним збільшенням для чоловіка). Порушення судових заборон щодо стосунків між чоловіком і жінкою тягнуло за собою диференційовані штрафи, а гомосексуальні відносини також підлягали покаранню.

Порівняно із Законами Ману, «Артхашастра» демонструє більш гнучкий підхід до

сексуальних правопорушень: смертна кара застосовувалася лише у випадку зґвалтування жінки високого статусу, тоді як в інших випадках переважали штрафні санкції. Законодавство також передбачало жорсткі покарання за інцестуальні та інші заборонені статеві зв'язки, включно з ампутацією статевих органів або стратою.

У Вавилоні за зґвалтування застосовувалося удушення, а за окремі форми статевих злочинів — смертна кара шляхом заливання розплавленого металу в горло. Найпоширенішою формою страти було побиття камінням, що використовувалося також за подружню зраду та гомосексуальні дії. Процедура страти передбачала поетапне кидання каміння, що мало забезпечити максимальну суворість покарання.

У правовій системі Стародавньої Греції, зокрема у законах Залевка (бл. 662 р. до н. е.), для кожного конкретного правопорушення встановлювалися чітко визначені санкції. У цьому контексті перелюбство підлягало суворому покаранню у формі осліплення винного. У період правління Харонта та Солона аналогічні санкції застосовувалися до осіб вільного стану, незалежно від того, чи йшлося про громадян поліса, чи про тих, хто не мав громадянських прав.

У римському праві первісно зґвалтування не виокремлювалося як посягання саме на статеву свободу жінки, а трактувалося ширше — як прояв фізичного насильства над особою (vis – лат.). Лише з прийняттям законів Юлія (18 р. до н. е.) подібні діяння почали кваліфікувати як образу честі, а позбавлення дівчини цноти до шлюбу розглядалося як порушення її особистого статусу та правового становища. При цьому ініціатива захисту належала батькові, під владою якого перебувала жінка.

У римському суспільстві юридичний обов'язок подружньої вірності фактично покладався лише на жінку. Спочатку вирішення питань подружньої зради залишалося на розсуд чоловіка або батька. Згодом закон Августа (18 або 17 рр. до н. е.) зобов'язував чоловіка розірвати шлюб і ініціювати судове переслідування дружини. Якщо ж він цього не робив або пробачав її, сам підлягав кримінальній відповідальності як співучасник і зазнавав вигнання з конфіскацією майна. Жінки, визнані винними у перелюбстві, підлягали засланням на острови. Подібні наслідки поширювалися і на близьких родичів, які вступали у заборонені шлюби, при цьому шлюб визнавався недійсним.

У період становлення ранньофеодальної Київської держави у Статуті князя Ярослава про церковні суди розмір відповідальності за зґвалтування визначався з урахуванням соціального статусу потерпілої та конкретних обставин злочину. Від цього залежали як компенсація потерпілій («за сором»), так і грошові стягнення на користь церковної влади — від п'яти гривень золота до однієї гривні срібла.

В Англії та Нормандії за часів Вільгельма Завойовника (1066–1087 рр.) зґвалтування жінки високого соціального стану каралося надзвичайно жорстко — кастрацією та позбавленням зору. Водночас процедура встановлення вини мала специфічний характер: у разі заперечення обвинувачення проводився судовий поєдинок. За відсутності захисника від імені жертви доведення вини фактично ставало неможливим, що істотно обмежувало її процесуальні права. Наприкінці XIII ст. англійське право зазнало змін, у результаті яких було уніфіковано підхід до захисту незайманих і заміжніх жінок у випадках сексуального насильства, а також скасовано норму, що зобов'язувала злочинця одружуватися з потерпілою. У Кримінальному уложенні Карла V («Кароліна», 1532 р.) зґвалтування було вперше чітко виокремлене як самостійний злочин. За доведеного факту передбачалася смертна кара. Водночас спроба зґвалтування оцінювалася диференційовано — з урахуванням обставин і соціального статусу обвинуваченого. Важливо, що документ не визнавав кримінальної відповідальності за зґвалтування дружини, оскільки шлюбні статеві відносини розглядалися як її юридичний обов'язок, а отже, категорія статевої свободи заміжньої жінки фактично не визнавалася. Таким чином, право того часу не містило концепції автономної статевої свободи жінки.

У європейських правових системах XVII–XIX ст. ключовою ознакою зґвалтування поступово стала не лише наявність фізичного примусу, а й відсутність добровільної згоди

потерпілої. Це призвело до формування двох основних моделей складу злочину: із застосуванням насильства та без нього, але за відсутності згоди. Подібний підхід закріплювався, зокрема, у Німецькому кримінальному уложенні 1871 р. та Кримінальному кодексі Нідерландів 1886 р..

Важливий етап у формуванні глобальних стандартів захисту прав жінок пов'язаний із прийняттям Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р.). У цьому документі було закріплено принцип рівності жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, включно з гарантіями реалізації та охорони права на статеву недоторканність і статеву свободу. Держави, які приєдналися до Конвенції, взяли на себе зобов'язання впровадити законодавчі та інші заходи, спрямовані на припинення торгівлі жінками та експлуатації проституції (ст. 6) [1].

Подальшим розвитком міжнародно-правових підходів стала Декларація ООН «Про викорінення насильства щодо жінок» (1993 р.), у якій вперше на рівні міжнародного права було сформульовано визначення насильства стосовно жінок. Воно охоплює будь-які дії, що мають гендерну природу, завдають або можуть завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди, а також включають погрози, примус і свавільне позбавлення волі як у приватній, так і в публічній сферах (ст. 1). Документ також наголошує на неприпустимості посилання на традиції, звичаї або релігійні мотиви як виправдання насильства та закликає держави до його безумовного засудження (ст. 4) [2].

Значно ширший комплекс заходів закріплено у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011 р.), відомій як Стамбульська конвенція. У ній насильство щодо жінок визначається як форма дискримінації за гендерною ознакою та порушення прав людини (ст. 3-а). Домашнє насильство трактується як сукупність фізичних, сексуальних, психологічних або економічних дій, що вчиняються в сімейному середовищі або між партнерами незалежно від спільного проживання (ст. 3-б) [3, с. 49].

Конвенція також систематизує види правопорушень, що охоплюються поняттям «насильство щодо жінок»: психологічне (ст. 33), переслідування (ст. 34), фізичне (ст. 35), сексуальне, включно зі зґвалтуванням (ст. 36), примусові шлюби (ст. 37), каліцтво жіночих геніталій (ст. 38), примусові аборти та стерилізацію (ст. 39). Держави-учасниці зобов'язуються криміналізувати зазначені діяння та забезпечити відповідальність, зокрема й за сексуальні домагання, у межах кримінального або іншого правового реагування (ст. 40) [3, с. 65–68].

Україна підписала Стамбульську конвенцію, однак її ратифікація тривалий час залишалася незавершеною. Попри це, положення документа суттєво вплинули на формування національної правової бази, зокрема на ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.). У ньому було нормативно закріплено поняття домашнього та сексуального насильства.

Домашнє насильство визначається як фізичні, сексуальні, психологічні або економічні дії (або бездіяльність), що вчиняються між членами сім'ї, родичами, колишніми чи теперішніми партнерами незалежно від спільного проживання, а також погрози їх вчинення (ст. 1, ч. 3). Сексуальне насильство розглядається як форма домашнього насильства, що охоплює будь-які сексуальні дії без добровільної згоди, незалежно від віку потерпілої особи, а також дії у присутності дитини або із залученням третьої особи (ст. 1, ч. 15) [4].

Окреме значення має закріплення профілактичних механізмів протидії насильству, серед яких — формування суспільної нетерпимості до насильницької поведінки, розвиток чутливості до проблем постраждалих осіб та визнання домашнього насильства як порушення прав людини (ст. 18, ч. 4) [4]. Це свідчить про поступову трансформацію соціального сприйняття прав жінки на сексуальну недоторканність і свободу як одного з ключових індикаторів рівня демократичного розвитку держави.

Висновкові положення. Підсумовуючи, еволюцію кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на статеву недоторканність і свободу жінок

доцільно розглядати як послідовність трьох історичних етапів.

Перший етап охоплює Стародавній світ і Середньовіччя. Для нього характерним є домінування соціально-станового підходу при визначенні покарання: вирішальне значення мав статус як потерпілої, так і правопорушника. Перелюбство вважалося кримінальним злочином, тоді як статева свобода жінки як самостійний об'єкт правового захисту фактично не визнавалася.

Другий етап (друга половина XVII – початок XX ст.) пов'язаний із поступовим формуванням правових норм, що визнають статеву свободу жінки як об'єкт охорони. Водночас кваліфікація злочину зґвалтування значною мірою залежала від оцінки поведінки потерпілої, що залишалося важливим елементом судового розсуду. Перелюбство у цей період поступово втрачає статус кримінально караного діяння і переходить у сферу морально-релігійного регулювання.

Третій, сучасний етап характеризується інтенсивною інтернаціоналізацією правових стандартів. Міжнародно-правові акти сформували універсальні принципи захисту статевої недоторканності та свободи жінки, які стали основою для гармонізації та модернізації національного кримінального законодавства.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207(дата звернення: 02.05.2019).
2. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок від 20 грудня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506 (дата звернення: 02.05.2019).
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція). *Довідник для членів парламенту.* Київ : К.І.С., 2014. 102 с.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 02.05.2019).

УДК 323.1

Олег Носатий
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ НАЦІЇ

Oleh Nosatyi
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEFINING THE PHENOMENON OF THE NATION

Анотація. У доповіді досліджуються основні теоретико-методологічні підходи до визначення феномену нації у сучасній політичній науці. Проаналізовано історичну еволюцію поняття «нація» від античного та середньовічного розуміння до сучасного політичного трактування. Розкрито зміст основних концепцій походження нації — примордіалізму,

модернізму та етносимволізму. Особливу увагу приділено співвідношенню етнічного та політичного підходів у розумінні нації, а також ролі історичної пам'яті, культури, мови та політичної самоідентифікації у процесі націєтворення. Доведено, що нація є складним динамічним соціально-політичним феноменом, який формується під впливом історичних, культурних, економічних та комунікативних чинників.
Ключові слова: нація, національна ідентичність, етнос, націєтворення, модернізм, примордіалізм, етносимволізм.

Abstract. The report examines the main theoretical and methodological approaches to defining the phenomenon of the nation in contemporary political science. The historical evolution of the concept of "nation" from ancient and medieval interpretations to its modern political meaning is analyzed. The content of the main theories of nation formation — primordialism, modernism and ethnosymbolism — is revealed. Particular attention is paid to the relationship between ethnic and political approaches to understanding the nation, as well as to the role of historical memory, culture, language and political self-identification in the process of nation-building. It is proved that the nation is a complex and dynamic socio-political phenomenon formed under the influence of historical, cultural, economic and communicative factors.
Keywords: nation, national identity, ethnos, nation-building, modernism, primordialism, ethnosymbolism.

Поняття нації належить до фундаментальних категорій політичної науки, соціології та історії. Його зміст змінювався відповідно до трансформацій суспільства, політичних інститутів і форм соціальної організації. Сучасне розуміння нації сформувалося під впливом складних історичних, культурних та політичних процесів, а тому не може розглядатися поза конкретним історичним контекстом. Водночас у сучасній науці відсутнє єдине універсальне визначення нації, що зумовлює існування значної кількості теоретичних підходів до трактування цього феномену.

Етимологічно термін «нація» походить від латинського слова *natio*, що означало народження або походження. У Стародавньому Римі це поняття використовувалося для позначення груп людей, об'єднаних спільним походженням чи етнічною належністю. Водночас політична самоідентифікація римлян ґрунтувалася насамперед на громадянстві (*civitas*), що підкреслювало політичний характер їхньої спільноти [1, с. 54]. Уже на цьому етапі можна простежити співіснування етнокультурного та політичного підходів до розуміння колективної ідентичності.

У середньовічний період зміст поняття «нація» зазнає суттєвої трансформації. Умови феодального суспільства та домінування релігійної свідомості сприяли тому, що населення поділялося переважно за становими та конфесійними ознаками. Термін «нація» починає використовуватися для позначення різних соціальних або корпоративних груп, зокрема студентських об'єднань, духовенства чи професійних спільнот. Таким чином, поняття поступово набуває соціально-політичного змісту та втрачає виключно етнічне значення.

У XV–XVII століттях розвиток централізованих держав і становлення ранньомодерних політичних систем сприяли подальшій зміні змісту поняття нації. Воно дедалі більше пов'язувалося з ідеями державності, політичної єдності та народного суверенітету. Остаточне формування сучасного політичного значення терміна відбулося після Великої французької революції, коли нація почала трактуватися як спільнота громадян — носіїв державного суверенітету та джерела політичної влади [2, с. 117].

У сучасній політичній науці дослідження нації здійснюється у двох основних напрямах: вивчення її походження та визначення сутності. Найбільш поширеними концепціями походження нації є примордіалізм, модернізм та етносимволізм.

Примордіалістський підхід розглядає націю як природну й історично первинну форму людської спільноти. У межах цієї концепції нація фактично ототожнюється з етносом, а національна належність сприймається як вроджена характеристика людини. Основою нації

вважаються так звані «первинні зв'язки»: спільність походження, мови, культури, традицій і релігії. Радикальні версії неопримордіалізму навіть пояснюють існування націй через біологічні або генетичні чинники.

Однак сучасні наукові дослідження значною мірою критикують примордіалізм за його статичність і недооцінку соціально-політичних процесів. Доведено, що етнічні та національні спільноти постійно змінюються під впливом історичних трансформацій, політичних конфліктів, міграційних процесів та економічного розвитку. Національна ідентичність формується не лише через походження, а й у результаті соціалізації та політичної інтеграції.

На противагу примордіалізму модерністський підхід пов'язує виникнення націй із процесами модернізації. Представники цієї теорії вважають, що нації є продуктом індустріального суспільства, розвитку масової освіти, комунікацій та централізованих державних інститутів. У цьому контексті нація розглядається як соціальний конструкт, сформований у процесі історичного розвитку. Для існування нації необхідною є культурна стандартизація: поширення спільної мови, системи освіти, інформаційного простору та історичної пам'яті.

Важливе місце в модерністській концепції посідає ідея «уявленої спільноти», запропонована Бенедиктом Андерсоном. Згідно з цим підходом, члени нації переважно не знайомі особисто між собою, однак усвідомлюють власну належність до єдиної політичної та культурної спільноти. Саме спільні символи, комунікація та колективні уявлення створюють відчуття національної єдності.

Проміжне місце між примордіалізмом і модернізмом займає етносимволізм. Його представники наголошують на важливості історичної пам'яті, міфів, традицій і символів у процесі формування нації. Нація розглядається як результат поєднання етнічного підґрунтя та модерних політичних процесів. При цьому вирішальне значення має не реальна кровна спорідненість, а уявлення про спільне походження та історичну долю. Значну роль у формуванні національної свідомості відіграють політичні й культурні еліти, які конструюють та поширюють національні символи й ідеї [3, с. 88].

Окреме місце у вивченні нації посідає радянська наукова традиція. У її межах етнос визначався як історично сформована спільнота людей, об'єднана мовою, культурою, територією та економічним життям. Нація розглядалася як вищий етап розвитку етносу, пов'язаний із формуванням капіталістичних відносин. Водночас радянський підхід визнавав значення соціальних чинників та політичної інтеграції у процесі націєтворення.

У сучасній політичній науці поняття нації використовується переважно у двох значеннях: як етнокультурної та як політичної спільноти. У першому випадку акцент робиться на спільності мови, культури, історичної пам'яті та традицій. У другому — на спільному громадянстві, політичних інститутах і належності до єдиного державного простору. Відповідно сучасні концепції націєтворення поєднують етнічні, соціальні, культурні та політичні чинники.

Важливе значення для розуміння феномену нації мають також методологічні підходи до її дослідження. Соціально-психологічний підхід трактує націю як форму колективної самоідентифікації та усвідомлення спільності інтересів. Феноменологічний підхід розрізняє культурну й державну націю, акцентуючи увагу на різних механізмах інтеграції суспільства. Комунікативний підхід підкреслює роль масової комунікації та інформаційного простору у формуванні відчуття належності до певної спільноти.

Отже, феномен нації є складним багатовимірним явищем, яке поєднує етнічні, політичні, культурні та психологічні елементи. Жодна з існуючих теорій не може повністю пояснити всі аспекти формування нації, однак їх поєднання дозволяє комплексно дослідити процеси націєтворення та розвитку національної ідентичності. У сучасному світі нація залишається однією з ключових форм політичної та соціокультурної організації суспільства.

Література:
1. Воронянський О. В. Нація як політичний феномен: теоретико-методологічні аспекти дослідження. Харків : ХНТУСГ, 2018. 214 с.
2. Картунов О. В. Етнополітологія : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 432 с.
3. Римаренко Ю. І. Національний розвиток і етнополітика: монографія. Київ : УАДУ, 2017. 376 с.

References
1. Voronianskyi O. V. Natsiia yak politychnyi fenomen: teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia. Kharkiv : KhNTUSH, 2018. 214 s.
2. Kartunov O. V. Etnopolitolohiia : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2019. 432 s.
3. Rymarenko Yu. I. Natsionalnyi rozvytok i etnopolityka: monohrafiia. Kyiv : UADU, 2017. 376 s

УДК 37(477):929

Єлизавета Сергіївна Овсянік
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету менеджменту, адміністрування та права
Державного біотехнологічного університету м. Харків
Науковий керівник – Ірина Петрівна Дроздова
доктор педагогічних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету, м. Харків

ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХРИСТИНИ АЛЧЕВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Yelizaveta Ovsyaniuk
a graduate of the first (bachelor's) level of higher education
at the Faculty of Management, Administration and Law
of the State Biotechnological University, Kharkiv
Scientific supervisor – Iryna Drozdova
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the UNESCO Department of "Philosophy of Human Communication" and Social and Humanitarian Disciplines
of the State Biotechnological University, Kharkiv

KHRYSTYNA ALCHEVSKA'S EDUCATIONAL AND PUBLIC-ENLIGHTENMENT ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONAL EDUCATION

Анотація: У дослідженні розкрито педагогічну та громадсько-просвітницьку діяльність Христини Алчевської в контексті розвитку української національної освіти другої половини XIX – початку XX століття. Здійснено комплексний аналіз її освітніх ініціатив, зокрема організації недільних шкіл, створення навчальної літератури та впровадження прогресивних методів навчання дорослих. Висвітлено роль Алчевської у формуванні національної свідомості через популяризацію української культури та книги. Окрему увагу приділено її внеску в розвиток жіночої освіти та діяльності в умовах імперських обмежень. З'ясовано, що педагогічна система Алчевської ґрунтувалася на принципах доступності знань, поваги до особистості та активного мислення учнів. Доведено, що її діяльність стала важливим чинником становлення української освітньої традиції та зберігає актуальність у сучасних умовах реформування освіти в Україні.

Ключові слова: Христина Алчевська; народна освіта; просвітництво; українська школа; жіноча освіта; національна свідомість; педагогічні ідеї.

Abstract: The study reveals the pedagogical and public-educational activities of Khrystyna Alchevska in the context of the development of Ukrainian national education in the second half of the 19th and early 20th centuries. A comprehensive analysis of her educational initiatives, in particular the organization of Sunday schools, the creation of educational literature and the introduction of progressive methods of adult education, is carried out. The role of Alchevska in the formation of national consciousness through the popularization of Ukrainian culture and books is highlighted. Special attention is paid to her contribution to the development of women's education and activity under imperial restrictions. It is found that Alchevska's pedagogical system was based on the principles of accessibility of knowledge, respect for the individual and active thinking of students. It is proven that her activities became an important factor in the formation of the Ukrainian educational tradition and remain relevant in the modern conditions of educational reform in Ukraine.

Keywords: Khrystyna Alchevska; public education; education; Ukrainian school; women's education; national consciousness; pedagogical ideas.

Постановка проблеми. Вивчення життєпису Христини Данилівни Алчевської досі є актуальним, оскільки ми прагнемо краще зрозуміти коріння української освіти на тлі сучасних змін у школі. Питання про те, як зробити навчання зрозумілим для кожного, створити демократичне середовище та застосовувати нові підходи у викладанні, досі залишаються ключовими для наших науковців. Міркуючи про родину Алчевських, ми маємо змогу усвідомити, як саме просвітництво та підтримка культури допомагали українцям зберігати свою ідентичність навіть під значним тиском імперської влади. Ми бачимо, що сучасні фахівці постійно звертаються до біографії Христини Данилівни, адже її внесок у створення недільних шкіл, розробку навчальних книжок та активна позиція у суспільстві стали тим фундаментом, на якому згодом вибудовувалася вся наша національна культура та освіта [2].

Методи дослідження. У процесі підготовки тез використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, що забезпечили всебічний аналіз педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності Христини Данилівни Алчевської. Зокрема, застосовано *історико-педагогічний метод* для вивчення розвитку освітніх ідей у контексті суспільно-культурних процесів другої половини XIX – початку XX століття. *Біографічний метод* дав змогу простежити життєвий шлях діячки та виявити чинники, що вплинули на формування її педагогічних поглядів.

Аналіз і синтез наукових джерел використано для узагальнення існуючих підходів до оцінки її діяльності, а також для систематизації фактологічного матеріалу. *Порівняльний метод* дозволив зіставити педагогічні ідеї Алчевської з іншими освітніми практиками того часу. Крім того, застосовано *метод узагальнення* для формулювання висновків щодо значення її спадщини для розвитку сучасної української освіти та можливостей практичного використання її ідей у сьогоднішніх освітніх умовах. Основним завданням є *комплексний аналіз* педагогічних поглядів та здобутків Христини Алчевської на ниві народної освіти а також з'ясування її внеску до виховання національної свідомості через живе слово та знання. Об'єктом виступає система освітніх та громадських ініціатив Христини Алчевської в контексті соціокультурних процесів другої половини XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи постать Христини Алчевської, ми звертаємо увагу на те, що вона розпочала свою справу в часи суворих заборон, проте змогла відкрити в Харкові особливу приватну недільну жіночу школу, яка працювала понад пів століття. Христина почала друкувати свої статті у прогресивній газеті «Колокол» під псевдонімом Українка вона закликала жінок вчитись самим і навчати людей в народних школах. Ми виділяємо те, що в основі її викладацького підходу лежали

зрозумілість матеріалу, повага до особистості та продумані методи навчання. Алчевська організувала товариство грамотності та першу громадську бібліотеку (нині державна наукова бібліотека імені Короленка) Велике значення має її робота з дорослими учнями, що яскраво проявилося у створенні масштабної праці «Що читати народу?», де вперше було впорядковано перелік книг, дійсно корисних для простої людини [1]. Хоча над цією книжкою працювало багато тогочасних науковців та вчителів, саме завдяки наполегливості та хисту Алчевської організувати процес цей великий задум став реальністю.

Під час роботи ми помітили, що просвітницька діяльність Христини Данилівни не обмежувалася лише викладанням. Вона активно просувала українську культуру, що підтверджується фактом відкриття у Харкові першого у світі пам'ятника Тарасові Шевченку. Цей вчинок був не просто художнім жестом, а важливою заявою, яка показала силу українського духу та міцність наших традицій на Слобожанщині та Донбасі [3]. Варто зауважити , що родина Алчевських змінила життя східного регіону України, адже вони не тільки будували заводи, а й паралельно відкривали школи, бібліотеки та лікарні, дбаючи про розвиток людей.

Вивчаючи здобутки просвітительки, ми звертаємо увагу на використання нею сучасних на той час способів навчання, зокрема звукового методу вивчення літер, обговорення прочитаних книжок та залучення учнів до розмов про важливі суспільні проблеми. Справжній талант педагога вона проявила на своїх дітях. Вони отримали чудову освіту ,усі шестеро дітей виросли яскравими особистостями. Х. Д. Алчевська була щасливою дружиною і матір'ю. Олексій Кирилович, як і Христина Данилівна, любив свій народ не лише до глибини великої душі, а й до глибини власної кишені. Донецько-Юріївський металургійний завод (пізніше – Алчевський металургійний комбінат) спочатку давав немалі прибутки, біля нього виросло робітниче містечко, яке згодом одержало назву Алчевськ. На початку ХХ століття розпочалася глибока економічна криза. Масове безробіття вдарило по банках, підприємцях і робітниках. О.К. Алчевський єдиний з усіх підприємців півдня Росії не звільняв своїх робітників.

Школа, створена Алчевською, була справжнім експериментальним майданчиком, де перевірялися передові ідеї, щоб не просто навчити селян та робітників читати, а й спонукати їх до роздумів про власне життя [2]. Ми відзначаємо, що завдяки наполегливості Христини Данилівни тисячі жінок змогли отримати початкову освіту, що стало справжнім проривом для тогочасного суспільства, де навчання для простого народу було рідкістю. Після смерті чоловіка Христина Алчевська починає працювати ще більше щоб приглушити свій біль.

Робота Алчевської мала чітку проукраїнську спрямованість, навіть попри те, що в тодішніх школах офіційно забороняли використовувати рідну мову. Вона постійно спілкувалася з відомими діячами українського відродження, допомагала поширювати книжки класиків нашої літератури та прищеплювала своїм учням любов до рідного краю. Це дає нам підстави стверджувати, що створена нею система навчання мала на меті виховати свідому людину, яка вміє самостійно мислити та розуміє свою роль у суспільстві [3]. Зятем Христини Данилівни Алчевської (відомої педагогині та просвітительки) був Олексій Миколайович Бекетов. Він був видатним архітектором, академіком архітектури та чоловіком її доньки – Алчевської Ганни Олексіївни. Олексій Бекетов створив проєкти багатьох відомих будівель у Харкові, включаючи житлові будинки для родини Алчевських та будівлю Харківського комерційного банку, яким керував його тесть Олексій Кирилович Алчевський. На її надгробку зроблений напис «Просвітителька народу».

Померла 15 серпня 1920 року у Харкові. Іменем Христини Алчевської названо 28 курінь УПЮ ім. Княгині Ольги. Іменем Алчевської названо Борзнянську загальноосвітню школу І—ІІІ ступенів. Іменем Алчевської названо Алчевську спеціалізовану школу № 1. Вулиця Христини Алчевської у містах Дніпро, Кривий Ріг, Кременчук, Луганськ, Львів та Чернігів. У місті Київ є провулок Христини Алчевської.

Висновки. Христина Алчевська суттєво вплинула на становлення української школи, адже вона перетворила звичайне поширення знань на продуману систему навчання за

науковими правилами. Новизна полягає в тому, що ми бачимо у постаті просвітительки організаторку великого культурного руху, яка змогла об'єднати довкола спільної справи освічених людей із різних куточків країни та різних верств населення. Практичне значення нашого дослідження ми вбачаємо в тому, що методи Алчевської можна брати за основу при створенні сучасних курсів для дорослих і громадських проєктів.

Література:

1. Христина Алчевська (1841—1920). Дослідники та просвітителі. Видатні Українці: Довідник. 2010. URL: https://uahistory.co/book/vidatniukrainci/62.php.

2. Христина Алчевська: Цікаві факти з життя просвітительки, яка змінила освіту України. URL: https://myplanet.com.ua/hrystyna-alchevska-czikavi-fakty-z-zhyttya-prosvitytelky-yaka-zminyla-osvitu-ukrayiny/. .

3. Олексій та Христя Алчевська: як одна родина змінила обличчя Донбасу на століття вперед. Суспільне Культура. URL: https://suspilne.media/culture/815147-rodina-alcevskih-akou-bula-inteligencia-ukrainskogo-shodu-do-radanskoi-kolonizacii/.

References:

1. Alchevska, K. (1841–1920). (2010). Doslidnyky ta prosvityteli. Vydatni ukraintsi: Dovidnyk. Retrieved from https://uahistory.co/book/vidatniukrainci/62.php

2. Khrystyna Alchevska: Tsikavi fakty z zhyttia prosvitytelky, yaka zminyla osvitu Ukrainy. (n.d.). Retrieved from https://myplanet.com.ua/hrystyna-alchevska-czikavi-fakty-z-zhyttya-prosvitytelky-yaka-zminyla-osvitu-ukrayiny/

3. Oleksii ta Khrystia Alchevski: Yak odna rodyna zminyla oblychchia Donbasu na stolittia vpered. (n.d.). Suspilne Kultura. Retrieved from https://suspilne.media/ culture/815147-rodina-alcevskih-akou-bula-inteligencia-ukrainskogo-shodu-do-radanskoi-kolonizacii/

УДК

Катерина Андріївна Окунєва
здобувачка вищої освіти факультету переробних і харчових виробництв
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
e-mail: 77777fekla77777@gmail.com
Науковий керівник: Андрій Сергійович Міносян
канд. іст. наук, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0000-0003-3347-5099
e-mail:minosian02@gmail.com

ГЕН УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Kateryna Okunieva
Higher education student of the Faculty of Processing and Food Production
State Biotechnological University, (SBTU)
e-mail: 77777fekla77777@gmail.com
Scientific supervisor: Andrii Minosian
Ph. D in History, Associate Professor, Professor of the UNESCO Chair
"Philosophy of Human Communication"
and Social and Humanitarian Disciplines,
State Biotechnological University, (SBTU)
ORCID 0000-0003-3347-5099
e-mail: minosian02@gmail.com

THE GENESIS OF UKRAINIAN IDENTITY: HISTORY AND THE PRESENT DAY

Анотація: Розглянуто питання, пов'язані із визначенням української ідентичності як головної складової сучасної української нації у її боротьбі з російським агресором. Досліджено вплив історичної пам'яті на формування нової генерації українців, її відповідальності за розбудову модерної демократичної держави. Значна увага приділяється розвитку і поширенню рідної мови як основного конструкту національного світогляду, відповідності національним традиціям, родинним зв'язкам на тлі багатолітньої вітчизняної історії. Акцент зроблено на усвідомленні належності до української нації в контексті супротиву російській агресії, боротьбі за суверенітет і територіальну цілісність. Підкреслюється, що самосвідомість проявляється у щоденних вчинках, волонтерстві, взаємодопомозі, здатності до відновлення та відповідальності за власну державу.

Ключові слова: національна ідентичність, історична пам'ять, російська агресія, українська мова, суверенітет, незалежність.

Abstract: The paper examines issues relating to the definition of Ukrainian identity as a key component of the modern Ukrainian nation in its struggle against the Russian aggressor. The study examined the influence of historical memory on the development of a new generation of Ukrainians and their responsibility for building a modern democratic state. Considerable attention is paid to the development and promotion of the native language as the cornerstone of the national worldview, in keeping with national traditions and family ties, against the backdrop of the country's long history. The emphasis is on fostering a sense of belonging to the Ukrainian nation in the context of resistance to Russian aggression and the struggle for sovereignty and territorial integrity. It is emphasised that self-awareness is reflected in everyday actions, volunteering, mutual support, the capacity for recovery, and a sense of responsibility towards one's own country.

Keywords: national identity, historical memory, Russian aggression, the Ukrainian language, sovereignty, independence.

У сучасному глобалізованому світі, де кордони між культурами стають дедалі прозорішими, а інформаційні потоки й міграції розмивають національні відмінності, питання ідентичності постає з особливою гостротою. У добу гібридних війн і постійних викликів воно перетворюється не лише на культурну, а й на безпекову проблему. Що означає бути українцем? Чи визначається це лише мовою, традиціями та історією, чи існує щось глибше − певний «ген», що формує цінності, стійкість і прагнення до свободи?

Говорячи про українську ідентичність, частіше використовують метафору «гену», не маючи в сенсі біологічні ознаки, а розуміючи це як сплав історичної пам'яті, культурного коду, мови та фундаментальних цінностей, таких, як свобода та гідність. Науково доведено , що «чистих» націй не буває, тому українська ідентичність є не просто спадковість, а внутрішня сила, що пробуджується у критичні моменти та керує нашими діями. Водночас, соціологічні дослідження підтверджують складну й різноманітну структуру населення України. Проте генетика не визначає національність у сучасному розумінні, вона лише створює основу, на якій уже вибудовується ідентичність через культуру, історію та свідомий вибір особистості.

Історично склалося так, що українська ідентичність формувалася на рівні культури, історії та свідомості в умовах боротьби за свободу і незалежність. У центрі цього розвитку завжди була ідея автономії та створення власної державної організації. Протягом кількох століть Україна, долаючи чисельні труднощі і перешкоди, шляхом важкої боротьби, втрат і випробувань намагалася реалізувати споконвічне право на існування самостійної держави. [4, с.111]. Саме це прагнення й слід розглядати як ядро «гену українця».

Історична пам'ять відіграє ключову роль у формуванні українського генетичного коду: вона передає досвід поколінь, формує колективну свідомість і впливає на сучасні суспільні процеси. Навіть у періоди найжорсткішого тиску, який проявлявся у забороні рідної мови, політичних репресій, геноцидних дій і практик російсько-радянських владних адміністрацій, коли «українська земля була наскрізь просякнута кров'ю», українська ідентичність зберігала своє існування в піснях, літературі, родинній пам'яті [3,с.1478].

Творчість видатних українських митців, таких, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка стала духовним заповітом українського народу, своєрідним носієм національного «коду», що передає ідеї гідності, свободи та боротьби.

Особливого значення у формуванні національної ідентичності набула рідна мова, яка увібрала в себе національну пам'ять, традиції та родинні історії, збагативши сучасну українську націю досвідом поколінь, історико-культурною спадщиною. Бездержавний період у вітчизняній історії, що хронологічно був представлений переважно XIX століттям, не позбавив українців почуттів гідності і свободи, трансформувавшись у культурно-освітню діяльність, піднесення політичної активності, створення і появи українських політичних партій і організацій, що викликало жорстку реакцію з боку царської адміністрації [1,с.408]. Поява безлічі інструкцій, наказів, заборони на будь-які прояви української самосвідомості ще більше вплинуло на здатність і готовність вітчизняного політикуму ставити і вирішувати питання в контексті розбудови національної держави [2,с.52].

Події початку XXI століття стали справжнім випробуванням і водночас підтвердженням усвідомленням українців своєї національної ідентичності. Революція Гідності 2013−2014 р.р. стала символом внутрішнього пробудження нації, моментом, коли гідність перестала бути абстрактним поняттям і перетворилася на життєвий принцип.

Повномасштабна війна ще більше актуалізувала питання національної ідентичності. У складних умовах українці демонструють високий рівень об'єднання, самосвідомості та відповідальності. Війна стала каталізатором переосмислення ролі кожного громадянина. Особливо яскраво це проявляється у щоденних вчинках людей. Волонтерство, взаємодопомога, підтримка армії, збереження культури − усе це є проявами «гену українця».

Важливим аспектом є також психологічна стійкість, демонстрація високого рівня здатності до відновлення, поєднання емоційності та готовності до відповідальних дій в контексті захисту власної держави [5, с. 20].

Бути українцем − це означає не лише знати свою історію, а й творити її, зберігаючи гідність, поважаючи свободу та бути готовим захищати ці цінності. Це - відповідальність за минуле, активна життєва позиція, віра у світле майбутнє. Сьогодні культурний код українця не зникає − він зміцнюється, проявляється у вчинках людей: у допомозі іншим, у боротьбі, у щоденній праці та незламній вірі. Саме тому це не лише спадковість, а свідомий власний вибір особистості, її відповідальності перед державою і власним народом.

Література:

1. Дрогомирецька М., Міносян А. Фактор гідності в українському культурно-історичному просторі / Матеріали Всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю « Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу» (з нагоди 125-річчя від дня народження), 12-13 червня 2025 р.//Львів , Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2025.-с.404-409 https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/
2. Міносян А. Культурно-освітня політика в Україні в історичній ретроспективі./*Rossica Olomucensia.* Vol. L Casopis pro ruskou a slovanskou filologii. Num.1 Olomouc 2011 с.51-54.
3. Міносян А.С., Варипаєв О.М Західна стратегія та українське питання: історичний досвід, реалії, перспективи. «Актуальні питання у сучасній науці»: журнал № 4 (34) 2025 с.1476-1489 https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489
4. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір./ Національна пам'ять(на вшанування жертв тоталітаризму): Збірник наукових праць.Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького . Випуск VII.2024.с.109-116 URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/03c42838-ae08-486c-b080-a757009fba15/content

5. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Російська імперськість як екзистенційна загроза: український контекст./ STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій-2025» Харків, ДБТУ, 30 квітня 2025р.- с.18-21. URL: https://www.researchgate.net/publication/394286276_Rosijska_imperskist_ak_ekzistencijna_zagroza_ukrainskij_kontekst

References:

1. Drohomyretska M., Minosian A. Faktor hidnosti v ukrainskomu kulturno-istorychnomu prostori / Materialy Vseukrainskoi multydystsyplinarnoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu « Yurii Lypa: stratehiia natsii ta kultura ukrainskoho dukhu» (z nahody 125-richchia vid dnia narodzhennia), 12-13 chervnia 2025 r.//Lviv, Drukarnia LNMU imeni Danyla Halytskoho, 2025.-s.404-409 https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/
2. Minosian A. Kulturno-osvitnia polityka v Ukraini v istorychnii retrospektyvi./Rossica Olomucensia. Vol. L Casopis pro ruskou a slovanskou filologii. Num.1 Olomouc 2011 s.51-54.
3. Minosian A.S., Varypaiev O.M Zakhidna stratehiia ta ukrainske pytannia: istorychnyi dosvid, realii, perspektyvy. «Aktualni pytannia u suchasnii nautsi»: zhurnal № 4 (34) 2025 s.1476-1489 https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489
4. Minosian A.S., Varypaiev O.M. Rosiiska ahresiia ta ukrainska identychnist: ekzystentsiinyi vymir./ Natsionalna pamiat(na vshanuvannia zhertv totalitaryzmu): Zbirnyk naukovykh prats.Lviv: Drukarnia LNMU imeni Danyla Halytskoho . Vypusk VII.2024.s.109-116 URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/03c42838-ae08-486c-b080-a757009fba15/content
5. Minosian A.S., Varypaiev O.M. Rosiiska imperskis yak ekzystentsiina zahroza: ukrainskyi kontekst./ STUDIA SLOBOZHANICA: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Slobozhanskyi humanitarii-2025» Kharkiv, DBTU, 30 kvitnia 2025r.- s.18-21. URL: https://www.researchgate.net/publication/394286276_Rosijska_imperskist_ak_ekzistencijna_zagroza_ukrainskij_kontekst

УДК 392.81

Дар`я Анатоліївна Півень
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА, БЮРОКРАТІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ КРИЗИ

Daria Piven
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

POLITICAL ELITE, BUREAUCRACY, AND POLITICAL CRISES

Анотація. Досліджено політичну еліту та державну бюрократію як ключові суб'єкти владних відносин у сучасній політичній системі. Проаналізовано механізми функціонування політичного істеблішменту, особливості формування правлячої еліти та роль контреліти у забезпеченні політичної конкуренції й оновлення владної системи. Значну увагу приділено

феномену владної ренти, її зв'язку з бюрократизацією державного апарату, рентоорієнтованою поведінкою політичних акторів та впливом на ефективність державного управління. Окремо розглянуто проблему делегітимації влади внаслідок концентрації ресурсів у руках вузьких політичних груп, а також роль демократичних інститутів у стримуванні зловживань владою. На прикладах українських політичних криз, зокрема «касетного скандалу», Помаранчевої революції та Революції Гідності, проаналізовано взаємодію правлячої еліти та контреліти. Також охарактеризовано стратегічну та комунікативну функції політичної еліти у процесі забезпечення стабільності держави та суспільної легітимності влади.

Ключові слова: політична еліта, державна бюрократія, владна рента, контреліта, політична криза, політична система, легітимність влади, демократичні інститути.

Abstract. The report examines political elites and state bureaucracy as key actors within the system of power relations in modern political systems. It analyzes the mechanisms of political establishment functioning, the formation of ruling elites, and the role of counter-elites in ensuring political competition and renewal of the power structure. Particular attention is paid to the phenomenon of political rent, its connection with bureaucratization of the state apparatus, rent-seeking behavior of political actors, and its impact on the effectiveness of public administration. The study also explores the problem of delegitimization of power caused by the concentration of resources in the hands of narrow political groups and the role of democratic institutions in preventing abuse of power. Using examples of Ukrainian political crises, including the "Cassette Scandal," the Orange Revolution, and the Revolution of Dignity, the interaction between ruling elites and counter-elites is analyzed. In addition, the strategic and communicative functions of political elites in maintaining state stability and public legitimacy are characterized.

Keywords: political elite, state bureaucracy, political rent, counter-elite, political crisis, political system, legitimacy of power, democratic institutions.

Політичний істеблішмент у сучасних політичних системах виступає не просто сукупністю осіб, наділених владними повноваженнями, а складним інституційним середовищем, у межах якого формуються механізми ухвалення стратегічних рішень, розподілу ресурсів та визначення основних напрямів суспільного розвитку. Саме політична еліта забезпечує функціонування державного апарату, координує діяльність владних структур і формує політичний курс держави, що надає їй визначальний вплив на всі сфери суспільного життя[1].

Особливістю політичної еліти є її привілейований доступ до інструментів державного управління, адміністративних ресурсів та механізмів формування політики[2]. Саме це коло осіб бере участь у виробленні внутрішньої та зовнішньої політики, здійснює контроль над функціонуванням державних інститутів та акумулює політичний капітал. У межах політичної системи еліта виконує роль координатора владних процесів, визначаючи характер взаємодії між державою, суспільством та економічними групами впливу. Водночас у демократичних політичних системах влада не може існувати виключно як закрита структура. Поряд із правлячою елітою функціонують політичні сили, орієнтовані на перегляд існуючого розподілу влади та зміну політичного курсу держави. Такі групи формують контреліту, яка виступає важливим елементом політичної конкуренції та механізмом оновлення владної системи. Саме наявність контреліти забезпечує можливість циркуляції еліт, політичної альтернативи та запобігає перетворенню влади на замкнену корпоративну структуру.

Відсутність реального політичного суперництва створює передумови для бюрократизації державного апарату та концентрації влади у руках вузького кола осіб, зацікавлених у збереженні власного політичного та економічного становища. У таких умовах поступово формується феномен владної ренти, який полягає у використанні службового статусу та адміністративних повноважень для отримання додаткових політичних, економічних або соціальних переваг[3]. Сутність владної ренти полягає в тому, що

представники політичної та бюрократичної еліти використовують контроль над державними ресурсами, регуляторними механізмами та адміністративними процедурами для забезпечення власних інтересів. Фактично йдеться про рентоорієнтовану поведінку, за якої доступ до державних інститутів перетворюється на джерело системного накопичення ресурсів. У таких умовах бюрократія набуває не лише статусу управлінського апарату, а й самостійного політичного актора, здатного впливати на розподіл суспільних ресурсів і відтворювати власне домінуюче становище[4]

Політична рента формується внаслідок монопольного доступу окремих груп до механізмів державного регулювання, бюджетних потоків, приватизаційних процесів або адміністративного впливу на економічну сферу. Це призводить до того, що державні рішення ухвалюються не в інтересах суспільства, а в інтересах окремих політико-економічних груп. Наслідком таких процесів стають зростання корупції, послаблення ефективності державного управління, поглиблення соціальної нерівності та поступова втрата суспільної довіри до державних інститутів[5].

Для мінімізації впливу владної ренти необхідним є функціонування системи стримувань і противаг, здатної забезпечити контроль за діяльністю політичної еліти та державної бюрократії. Вирішальне значення у цьому процесі мають незалежна судова система, прозорість діяльності органів влади, ефективні антикорупційні механізми, функціонування демократичних інститутів та активність громадянського суспільства. Особливу роль відіграє принцип поділу влади, який обмежує можливість концентрації політичних ресурсів у руках окремих осіб або груп.

Не менш важливим механізмом протидії рентоорієнтованій поведінці є формування професійної державної служби, діяльність якої ґрунтується на принципах компетентності, політичної нейтральності та підзвітності суспільству. За відсутності професійного адміністративного апарату бюрократія перетворюється на інструмент обслуговування корпоративних інтересів правлячої еліти, що поглиблює політичні кризи та знижує ефективність державного управління.

Показовим прикладом взаємодії правлячої еліти, контреліти та механізмів владної ренти є українські політичні процеси початку XXI століття. У період «касетного скандалу» значна частина державних інститутів фактично перебувала під контролем політико-економічних груп, які отримували ренту через механізми приватизації та контроль над енергетичними ресурсами. У цих умовах сформувалася контреліта, представлена частиною політичного керівництва, що дистанціювалася від чинної влади та створила альтернативний центр політичного тяжіння. Зокрема, вагому роль у цьому процесі відіграли Віктор Ющенко та Юлія Тимошенко, які використали «касетний скандал» як інструмент делегітимації чинного політичного режиму[6].

Нездатність правлячої еліти інтегрувати контреліту в існуючу систему влади або здійснити реформування політичних механізмів спричинила затяжну політичну кризу, яка завершилася Помаранчевою революцією 2004 року. Аналогічні процеси спостерігалися і під час Революції Гідності, коли суспільне невдоволення концентрацією влади, корупційними практиками та відмовою від євроінтеграційного курсу призвело до масштабної делегітимації політичного режиму.

У сучасній політичній науці політична еліта розглядається не лише як група, що володіє владними ресурсами, а як соціальний прошарок, відповідальний за забезпечення стабільності політичної системи та координацію суспільних процесів. Однією з ключових функцій еліти є стратегічна функція, зміст якої полягає у визначенні довгострокових пріоритетів розвитку держави, формуванні політичного курсу та створенні механізмів реалізації ухвалених рішень.

Показовим прикладом ефективної реалізації стратегічної функції стала післявоєнна модернізація Японії у 1950–1970-х роках, коли політичне керівництво країни сформувало модель прискореного економічного розвитку, що забезпечила перетворення держави на одного зі світових економічних лідерів. Водночас неспроможність політичної еліти

адаптуватися до нових історичних умов може призводити до системних криз, що яскраво проявилося в період політичного та економічного застою в СРСР за часів Леоніда Брежнєва.

Не менш важливою є комунікативна функція політичної еліти, яка полягає у забезпеченні взаємодії між державою та суспільством, репрезентації інтересів різних соціальних груп та формуванні суспільного консенсусу щодо державної політики. Через механізми публічної комунікації, діяльність політичних партій, парламентських інститутів та засобів масової інформації еліта формує простір суспільної дискусії та підтримує легітимність влади.

Ефективна реалізація комунікативної функції значною мірою визначає рівень суспільної довіри до держави. Прикладом успішного використання політичної комунікації стала діяльність Франкліна Делано Рузвельта в період Великої депресії, коли активна взаємодія з громадянами та реалізація програми «Нового курсу» сприяли стабілізації соціально-економічної ситуації та зміцненню довіри населення до державних інститутів.

Таким чином, політична еліта та державна бюрократія є визначальними елементами політичної системи, від діяльності яких залежить стабільність держави, ефективність управління та рівень суспільної довіри до влади. Водночас концентрація владних ресурсів і поширення рентоорієнтованої поведінки створюють передумови для політичних криз, делегітимації державних інститутів та посилення соціальної напруги. Саме тому функціонування демократичних механізмів контролю, політичної конкуренції та професійної державної служби залишається необхідною умовою забезпечення стабільного розвитку сучасної політичної системи.

Література:

1. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення //Українознавчий альманах. – 2012. – №. 8. – С. 205-207.

2. Козовець М. А. Політична еліта як суб’єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства //Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2017. – Т. 33. – №. 2. – С. 74-87.

3. Балацька О. Б. Формування інституту консолідації політичної еліти в сучасній Україні //автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00. 02. – 2010.

4. Воронянський О. Проблема суб’єктності суверенітету в контексті технології здійснення влади //Evropský politický a právní diskurz. – 2015. – №. 4. – С. 205-209.

5. Дутчак А. В. Владна концепція розподілу доходів //Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. – 2014. – №. 717. – С. 16-19.

6. Калініченко В. В. и др. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. – 2016.

References

1. Voronianskyi O. Natsionalna elita suchasnoi Ukrainy: problema vyznachennia. Ukrainoznavchyi almanakh. 2012. № 8. S. 205–207.
2. Kozovets M. A. Politychna elita yak subiekt derzhavotvorennia v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva. Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. 2017. T. 33. № 2. S. 74–87.
3. Balatska O. B. Formuvannia instytutu konsolidatsii politychnoi elity v suchasnii Ukraini. Avtoreferat dysertatsii kandydata politychnykh nauk: 23.00.02. 2010.
4. Voronianskyi O. Problema subiektnosti suverenitetu v konteksti tekhnolohii zdiisnennia vlady. Evropský politický a právní diskurz. 2015. № 4. S. 205–209.
5. Dutchak A. V. Vladna kontseptsiia rozpodilu dokhodiv. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Ekonomika. 2014. № 717. S. 16–19.
6. Kalinichenko V. V. et al. Istoriia Ukrainy: vid naidavnishykh chasiv do sohodennia. 2016.

УДК 330.101

Катерина Сергіївна Попова
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ

Kateryna Popova
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

ECONOMIC POWER AND THE MECHANISM OF ITS REPRODUCTION

Анотація. Досліджується економічна влада як одна з ключових форм суспільного впливу в умовах сучасної глобальної економіки. Проаналізовано сутність економічної влади, її структурні елементи та механізми функціонування. Особливу увагу приділено процесам концентрації капіталу, монополізації ринків, інституційному впливу великого бізнесу та ролі цифрових технологій у трансформації сучасних економічних відносин. Визначено, що в умовах цифровізації вагомого значення набуває контроль над інформацією, даними та технологічними платформами, що створює нові форми економічного домінування. Обґрунтовано, що економічна влада не є статичним явищем, а постійно відтворюється через систему економічних, політичних та інформаційних механізмів. Зроблено висновок про необхідність ефективного державного регулювання та антимонопольної політики для запобігання надмірній концентрації економічної влади.

Ключові слова: економічна влада, капітал, монополізація, цифровізація, економічна нерівність, ринок, інформаційні ресурси, транснаціональні корпорації.

Abstract. The report examines economic power as one of the key forms of social influence in the conditions of the modern global economy. The essence of economic power, its structural elements and mechanisms of functioning are analyzed. Particular attention is paid to the processes of capital concentration, market monopolization, institutional influence of large businesses and the role of digital technologies in the transformation of modern economic relations. It is determined that under digitalization conditions control over information, data and technological platforms becomes especially important, creating new forms of economic domination. It is substantiated that economic power is not a static phenomenon but is constantly reproduced through a system of economic, political and informational mechanisms. The conclusion is made about the necessity of effective state regulation and antimonopoly policy to prevent excessive concentration of economic power.

Keywords: economic power, capital, monopolization, digitalization, economic inequality, market, information resources, transnational corporations.

Економічна влада є однією з базових складових функціонування сучасного суспільства, оскільки саме через систему економічних відносин здійснюється розподіл ресурсів, визначаються напрями розвитку виробництва та формуються механізми соціального впливу. В умовах глобалізації та цифровізації значення економічної влади істотно зростає, адже контроль над фінансовими потоками, інформаційними ресурсами й технологіями перетворюється на визначальний чинник політичного та соціального домінування.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасна економіка характеризується високим рівнем концентрації капіталу, посиленням ролі транснаціональних корпорацій та швидким

розвитком цифрових платформ. Це створює нові механізми впливу на суспільство і водночас породжує ризики монополізації економічного простору та поглиблення соціальної нерівності.

Метою доповіді є аналіз сутності економічної влади та механізмів її відтворення в умовах сучасної економічної системи.

Економічна влада являє собою здатність окремих суб'єктів або соціальних груп впливати на поведінку інших учасників економічних відносин шляхом контролю над ресурсами, капіталом, власністю та інформацією. Її функціонування безпосередньо пов'язане із системою економічної власності, яка визначає можливості доступу до засобів виробництва, фінансових активів та інвестиційних ресурсів.

У структурі економічної влади можна виділити кілька основних компонентів. Першим є контроль над матеріальними ресурсами та капіталом, який забезпечує можливість впливати на виробничі процеси та ринок праці. Другим компонентом виступають управлінські механізми, що дозволяють приймати стратегічні рішення у сфері економіки. Третім елементом є контроль над інформацією, технологіями та цифровими комунікаціями, роль яких у сучасних умовах постійно посилюється.

Економічна влада не є незмінною категорією, оскільки її існування підтримується через механізми постійного відтворення. Одним із головних механізмів виступає концентрація капіталу. Накопичення прибутку створює можливість для великих компаній розширювати власний економічний вплив шляхом інвестування, поглинання конкурентів та контролю нових ринків. Унаслідок цього посилюється економічна нерівність і формується домінування великих корпоративних структур.

Іншим важливим механізмом є монополізація ринків. Домінуючі компанії отримують можливість впливати на ціноутворення, обмежувати конкуренцію та встановлювати власні правила функціонування економічного середовища. Монополізація сприяє концентрації економічної влади у вузького кола суб'єктів та послаблює ринкову конкуренцію [1, с. 214].

Значну роль у відтворенні економічної влади відіграє інституційний вплив великого бізнесу на державну політику. Економічно потужні суб'єкти можуть впливати на процес ухвалення політичних рішень через механізми лобіювання, фінансування політичних проєктів та участь у формуванні нормативно-правової бази. У результаті виникає тісний взаємозв'язок між економічною та політичною владою.

В умовах цифровізації особливого значення набуває технологічний фактор. Сучасні цифрові платформи та інформаційні технології формують нові моделі економічного домінування, у яких головним ресурсом стають дані та інформаційні потоки. Компанії, що контролюють цифрову інфраструктуру, отримують можливість впливати не лише на економічні процеси, а й на соціальну поведінку користувачів [2, с. 97].

Суттєві трансформації відбуваються і в системі ринку праці. Великі корпорації здатні визначати рівень зайнятості, умови праці та рівень заробітної плати, що формує економічну залежність працівників. У сучасних умовах це проявляється також через поширення платформеної зайнятості та цифрових форм трудових відносин.

У XXI столітті економічна влада дедалі більше переходить від контролю над традиційними матеріальними ресурсами до контролю над інформацією, інноваціями та технологічними мережами. Це призводить до формування нових моделей глобального економічного впливу, у яких провідну роль відіграють цифрові корпорації та технологічні компанії.

Отже, економічна влада є складним багатовимірним явищем, що поєднує матеріальні, організаційні та інформаційні ресурси впливу. Її основою виступає контроль над капіталом, власністю, технологіями та системами управління економічними процесами.

Відтворення економічної влади здійснюється через концентрацію капіталу, монополізацію ринків, інституційний вплив та технологічне домінування. У сучасних умовах особливого значення набуває контроль над цифровими платформами, інформаційними потоками та великими масивами даних.

Надмірна концентрація економічної влади створює загрози для конкуренції, соціальної рівноваги та демократичних механізмів управління. Саме тому важливим завданням сучасної держави є забезпечення ефективної антимонопольної політики, підтримка конкурентного середовища та контроль за діяльністю великих економічних суб'єктів.

Література

1. Бєляєв О. О., Бебело А. С., Масліченко С. О. Інституціональні складові формування ринкової економіки. – 2002.

2. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю. Влада як системний елемент економічних відносин: механізм відтворюваності //Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – №. 174. – С. 109-117.

3. Предборський В. А. Перерозподіл власності та влади як функція тіньової економіки //Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №. 1. – С. 3-6.

References

1. Bieliaiev O. O., Bebelo A. S., Maslichenko S. O. Instytutsionalni skladovi formuvannia rynkovoi ekonomiky. 2002.
2. Voronianskyi O. V., Kulishenko T. Yu. Vlada yak systemnyi element ekonomichnykh vidnosyn: mekhanizm vidtvoriuvanosti. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka. 2016. № 174. S. 109–117.
3. Predborskyi V. A. Pererozpodil vlasnosti ta vlady yak funktsiia tinovoi ekonomiky. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. 2012. № 1. S. 3–6.

УДК 329.15

Владислав Віталійович Рішко
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ІДЕОЛОГІЯ ТА ТЕОРІЯ КОМУНІЗМУ: ЕВОЛЮЦІЯ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Vladyslav Rishko
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

IDEOLOGY AND THEORY OF COMMUNISM: EVOLUTION, MAIN DIRECTIONS, AND CONTEMPORARY INTERPRETATIONS

Анотація. У доповіді досліджується комунізм як складний і багатовимірний феномен політичної думки, що поєднує ідеологічні, соціально-філософські та економічні концепції. Проаналізовано історичну еволюцію комуністичних ідей від ранніх утопічних моделей до формування наукового комунізму та сучасних постмарксистських інтерпретацій. Розмежовано ненаукові форми комунізму, що ґрунтувалися на морально-етичних уявленнях про соціальну рівність, та науковий комунізм, який сформувався як теоретична система аналізу суспільного розвитку. Особливу увагу приділено марксизму як одному з провідних напрямів наукового комунізму, а також альтернативним течіям — анархокомунізму, комуналізму, лівому неомарксизму та сучасним теоріям цифрового комунізму. Визначено,

що сучасні комуністичні концепції дедалі більше зосереджуються на проблемах глобальної нерівності, контролю над інформацією, цифрової економіки та трансформації праці.
Ключові слова: комунізм, науковий комунізм, марксизм, утопічний соціалізм, неомарксизм, цифровий капіталізм, соціальна рівність, політична ідеологія.

Abstract. The report examines communism as a complex and multidimensional phenomenon of political thought combining ideological, socio-philosophical and economic concepts. The historical evolution of communist ideas from early utopian models to the formation of scientific communism and modern post-Marxist interpretations is analyzed. A distinction is made between non-scientific forms of communism based on moral and ethical ideas of social equality and scientific communism as a theoretical system for analyzing social development. Particular attention is paid to Marxism as one of the leading branches of scientific communism, as well as to alternative trends such as anarcho-communism, communalism, left neo-Marxism and modern theories of digital communism. It is determined that contemporary communist concepts increasingly focus on problems of global inequality, control over information, the digital economy and the transformation of labor.
Keywords: communism, scientific communism, Marxism, utopian socialism, neo-Marxism, digital capitalism, social equality, political ideology.

Комунізм є однією з найбільш впливових політичних та соціально-філософських ідеологій модерної доби. Його виникнення було пов’язане з розвитком індустріального суспільства, загостренням соціальної нерівності та пошуком альтернативних моделей суспільного устрою. У різні історичні періоди комуністичні ідеї набували різних форм — від морально-утопічних концепцій суспільної рівності до складних теоретичних моделей аналізу економічних і політичних процесів.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні глобальні трансформації — цифровізація економіки, зростання майнової нерівності, концентрація інформаційних ресурсів та трансформація ринку праці — знову актуалізують дискусії щодо природи капіталізму, соціальної справедливості та альтернативних моделей розвитку суспільства. У цих умовах дослідження комуністичної теорії дозволяє краще зрозуміти еволюцію політичної думки та сучасні ідеологічні процеси.

Метою доповіді є аналіз еволюції комуністичної теорії та ідеології, визначення основних напрямів комунізму та їхнього місця в сучасній політичній думці.

Перші форми комуністичних уявлень виникли задовго до формування модерної політичної науки. Їхньою основою були морально-етичні уявлення про соціальну рівність, спільність майна та справедливий розподіл благ. Подібні ідеї простежуються у філософських концепціях античності, ранньохристиянських громадах та окремих релігійних рухах середньовіччя.

У ранньомодерну епоху значний вплив на розвиток комуністичних уявлень мали праці Томаса Мора та Томмазо Кампанелли, у яких описувалися моделі суспільства без приватної власності та соціальної експлуатації. Однак ці концепції мали переважно утопічний характер, оскільки ґрунтувалися не на аналізі реальних економічних процесів, а на моральному ідеалі справедливого суспільства.

У XIX столітті формується утопічний соціалізм, представлений працями Анрі Сен-Сімона, Шарля Фур’є та Роберта Оуена. Представники цього напряму виступали за колективні форми господарювання, соціальну рівність та обмеження приватного капіталу, однак не створили цілісної теорії суспільного розвитку.

Формування наукового комунізму пов’язане з працями Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, які вперше спробували пояснити суспільний розвиток через аналіз економічних відносин і класової боротьби. На відміну від утопічних концепцій, марксизм прагнув спиратися на науковий аналіз історичних процесів. Основою марксистської теорії став історичний матеріалізм, відповідно до якого розвиток суспільства визначається способом

виробництва та характером економічних відносин. Марксизм розглядає історію як процес боротьби соціальних класів за контроль над ресурсами та засобами виробництва. Центральним елементом марксистської теорії є концепція додаткової вартості, згідно з якою прибуток капіталіста виникає через привласнення результатів праці найманих працівників. Саме ця форма економічної експлуатації, на думку Маркса, є основою капіталістичної системи.

Водночас марксизм є лише одним із напрямів наукового комунізму. У межах цієї традиції сформувалися й інші течії:

- анархокомунізм, представлений працями Петра Кропоткіна та Михайла Бакуніна, який заперечував необхідність централізованої держави;
- комуналізм, що акцентував увагу на місцевому самоврядуванні та автономних громадах;
- радикальний синдикалізм, який розглядав професійні спілки як основу майбутнього суспільного устрою;
- лівий комунізм, що критикував бюрократизацію соціалістичних держав та державний централізм.

Таким чином, науковий комунізм не був однорідною теорією, а являв собою систему різних підходів до проблем соціальної нерівності та організації суспільства.

У XX столітті комуністична теорія зазнала значних змін під впливом політичної практики та глобальних історичних процесів. Після революційних подій у Росії виникла модель державного соціалізму, що поєднувала централізовану економіку, політичну монополію партії та державний контроль над виробництвом.

Однак практична реалізація комуністичних моделей спричинила появу численних суперечностей. Надмірна централізація влади, бюрократизація управління та обмеження політичної конкуренції стали предметом критики навіть серед представників лівої політичної думки.

У другій половині XX століття формується неомарксизм, представники якого — Антоніо Грамші, Герберт Маркузе, Юрген Габермас та інші — змістили акцент із суто економічних питань на проблеми культури, комунікації, масової свідомості та інформаційного контролю. Неомарксистські концепції розглядали сучасний капіталізм не лише як економічну систему, а і як механізм культурного домінування, який формує суспільні цінності через освіту, медіа та інформаційні технології.

У XXI столітті комуністичні концепції зазнають подальшої трансформації. Сучасні ліві теорії дедалі більше концентруються на проблемах цифрової економіки, автоматизації праці, глобальної нерівності та контролю над інформаційними ресурсами.

Одним із новітніх напрямів є концепція цифрового комунізму, представники якої вважають, що розвиток автоматизації та інформаційних технологій створює можливість для скорочення економічної нерівності та формування нових моделей суспільного виробництва.

Водночас сучасні комуністичні теорії значну увагу приділяють питанням:

- контролю над цифровими платформами;
- концентрації даних у великих корпорацій;
- трансформації трудових відносин;
- глобальної економічної нерівності;
- екологічної кризи та обмеженості ресурсів.

Сучасна ліва політична думка дедалі частіше поєднує соціально-економічну проблематику з питаннями екології, гендерної рівності, інформаційної безпеки та демократичного контролю над технологіями.

Отже, комунізм є складним і багатовимірним феноменом політичної думки, який пройшов тривалий шлях еволюції — від ранніх утопічних концепцій до сучасних теорій цифрового суспільства. Ненаукові форми комунізму ґрунтувалися переважно на морально-етичних уявленнях про соціальну рівність, тоді як науковий комунізм прагнув пояснити суспільний розвиток через аналіз економічних та політичних процесів. Марксизм став одним

із найвпливовіших напрямів цієї традиції, однак не вичерпував усього різноманіття комуністичних теорій. Сучасні напрями комуністичної думки дедалі більше орієнтуються на аналіз цифрового капіталізму, інформаційної влади та глобальної нерівності. Це свідчить про те, що комуністична теорія продовжує трансформуватися відповідно до змін сучасного суспільства та нових соціально-економічних викликів.

Література

1. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В., Романова С. С. Політологія з модулем «Україна, Європа, світ». – 2018.
2. Шубін О.В. Марксизм як ідеологічна течія // Енциклопедія історії України: Т. 6: - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.: іл.. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Marksizm_techiya (останній перегляд: 15.05.2026)
3. Westoby A. The Evolution of Communism. New York, 1990

References

1. Voronianskyi O. V., Zaionchkovskyi Yu. V., Romanova S. S. Politolohiia z modulem “Ukraina, Yevropa, svit”. 2018.
2. Shubin O. V. Marksizm yak ideolohichna techiia. Entsyklopediia istorii Ukrainy. T. 6. Kyiv : Naukova dumka, 2009. 790 s. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Marksizm_techiya (data perehliadu: 15.05.2026).
3. Westoby A. The Evolution of Communism. New York, 1990.

УДК 330.341.2:351.746.1

Дар’я Сергіївна Свинарьова
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Daria Svynarova
Bachelor’s Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

ECONOMIC SOVEREIGNTY AS THE FOUNDATION OF NATIONAL SECURITY

Анотація .Досліджується економічний суверенітет як одна з ключових передумов забезпечення національної безпеки держави. Проаналізовано сутність економічного суверенітету, його ресурсний і функціональний виміри, а також взаємозв’язок із системою економічної безпеки. Визначено основні загрози економічному суверенітету України в умовах глобалізації та воєнного стану: залежність від імпорту стратегічних ресурсів, сировинний характер експорту, зовнішню боргову залежність та вплив іноземного капіталу на стратегічні галузі економіки. Обґрунтовано, що економічний суверенітет є не лише умовою стабільного розвитку держави, а й важливим чинником її політичної незалежності та обороноздатності. Особливу увагу приділено сучасним напрямам зміцнення економічної безпеки України, зокрема розвитку національного виробництва, технологічної модернізації, підтримці малого бізнесу та диверсифікації зовнішньоекономічних зв’язків.

Ключові слова: економічний суверенітет, національна безпека, економічна безпека, державна незалежність, економічна політика, глобалізація, воєнний стан.

Abstract. The report examines economic sovereignty as one of the key foundations of national security. The essence of economic sovereignty, its resource and functional dimensions, and its relationship with the system of economic security are analyzed. The main threats to Ukraine's economic sovereignty under conditions of globalization and martial law are identified, including dependence on imports of strategic resources, the raw-material orientation of exports, external debt dependence, and the influence of foreign capital on strategic sectors of the economy. It is substantiated that economic sovereignty is not only a prerequisite for stable state development, but also an important factor of political independence and defense capability. Particular attention is paid to modern directions of strengthening Ukraine's economic security, including the development of domestic production, technological modernization, support for small businesses, and diversification of foreign economic relations.

Keywords: economic sovereignty, national security, economic security, state independence, economic policy, globalization, martial law.

У сьогоденні однією з головних засад національної безпеки будь-якої держави є економічний суверенітет. Під цим поняттям розуміють право країни самостійно визначати напрями розвитку власної економіки, незважаючи на зовнішній тиск з боку інших держав. Саме завдяки цьому принципу держава здатна захищати свої національні інтереси, забезпечувати розвиток і протистояти внутрішнім та зовнішнім факторам. В умовах повномасштабного вторгнення в Україну особливої уваги слід приділити стану економіки, адже саме її ослаблення може негативно вплинути на оборону держави. Як пише Андрієнко М. В., економічний суверенітет — це коли держава має верховенство у своїй економіці та не дозволяє іншим урядам втручатися в її справи [1, с. 10].

Економічний суверенітет слід розглядати в двух напрямах: ресурсний та функціональний. З одного боку, економічний суверенітет передбачає володіння державою своїми ресурсами та засобами виробництва, а з іншого - це можливість самостійно реалізовувати економічну політику, зокрема у сфері оподаткування, підтримку вітчизняних виробників, захист тощо [1, с. 8]. Ця засада тісно пов'язана з економічної безпекою, адже забезпечує стабільний розвиток держави та її стійкість. За словами Г.О. Пухтаєвича, економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави [2, с. 137]. За відсутності економічного суверенітету держава стає вразливою, особливо коли інші країни намагаються диктувати свої правила. Для України питання загрози економічного суверенітету є не теоретичним, а практичним. Значна частина загроз пов'язана із залежністю від імпорту у важливих сферах, зокрема в енергетиці, а також з тим, що український експорт досі в основному складається із сировини, а не з готової продукції. Крім цього, високий рівень зовнішнього боргу створює ризики для економічної самостійності держави.У статті Утенкової К. О. підкреслюється, що ці загрози окреслені офіційно у статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», де наголошується на проблемах сировинного експорту, боргової залежності, надмірної частки іноземного капіталу у стратегічних секторах та недостатній диверсифікації паливно-енергетичних ресурсів [2, с. 134]. Як підкреслює Барон І. Г., економічна безпека має трактуватися як динамічна здатність економіки розвиватися та адаптуватися, а не як статичний стан. У статті наголошується, що відсутність такої здатності до якісної зміни «призводить до застою і стагнації будь-якої системи» [3, с. 20]. На практиці це означає, що накопичення, наприклад, надмірного державного боргу може обмежувати можливості інвестувати в оновлення виробничої бази, сповільнюючи технологічний розвиток.

Я вважаю, для того щоб посилити економічну безпеку держави, слід діяти за кількома напрямами.

По-перше, необхідно забезпечити стабільне економічне зростання та відновлення промислового виробництва, що є основою для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

По-друге, держава має сприяти залученню ефективних інвестицій і створенню нових робочих місць, адже це сприяє зменшенню рівня безробіття та підвищенню добробуту населення.

По-третє, важливо зменшувати дефіцит державного бюджету та скорочувати обсяги державного боргу, оскільки зниження боргового навантаження зміцнює фінансову стійкість країни й мінімізує зовнішні ризики [1, с. 12].

Закон України «Про основи національної безпеки України» прямо вказує, що економічна безпека — це захист від таких ризиків [4]. Судова практика теж дає свої плоди - не раз вирішувалось питання щодо стратегічних об'єктів, які в жодному разі не можна віддавати без згоди держави.

На мою думку, Україна робить великі та правильні кроки. Ми відмовилися від російського газу, почали виробляти більше власної зброї, шукаємо ринки в Європі, в свою чергу треба більше вкладати в освіту, науку, нові технології. Також важливо зменшити борги і підтримувати малий бізнес. Тільки за таких умов економічний суверенітет стане справжньою основою безпеки.

Отже, економічний суверенітет — це не просто слова, а реальний інструмент захисту країни. Він допомагає тримати баланс між відкритістю до світу та збереженням власної незалежності, в першу чергу для України його зміцнення — це шлях до сильної економіки і надійної безпеки.

Література:

1. Андрієнко М. В. (2018). Ключова роль економічного суверенітету в контексті забезпечення безпеки держави в економічній сфері. Науковий вісник: Державне управління, № 1, с. 7–13. URL: https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/6/2/7
2. Утенкова К. О. (2019). Економічна безпека як складова національної безпеки України. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм", вип. 9, с. 133–144. URL: https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/14463/13597
3. Барон І. Г. (2019). Економічна безпека держави як базова комплексна категорія екосестейту. Економічний вісник, № 3, с. 16–24. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2019/3/EV20193_016-024.pdf
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 № 2469-VIII (чинна редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

References

1. Andriienko M. V. Kliuchova rol ekonomichnoho suverenitetu v konteksti zabezpechennia bezpeky derzhavy v ekonomichnii sferi. Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia. 2018. № 1. S. 7–13. URL: https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/6/2/7
2. Utenkova K. O. Ekonomichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriia "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm". 2019. Vyp. 9. S. 133–144. URL: https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/14463/13597
3. Baron I. H. Ekonomichna bezpeka derzhavy yak bazova kompleksna katehoriia ekosesteitu. Ekonomichnyi visnyk. 2019. № 3. S. 16–24. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2019/3/EV20193_016-024.pdf
4. Zakon Ukrainy "Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy" vid 21.06.2018 № 2469-VIII (chynna redaktsiia). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

УДК 321.01

Анастасія Сергіївна Стрельцова
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ НАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Anastasiia Streltsova
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

POLITICAL SUBJECTIVITY OF THE NATION AND THE PROBLEM OF SOVEREIGNTY REALIZATION IN THE MODERN STATE

Анотація. У доповіді здійснено політологічний аналіз феномену національного суверенітету як фундаментальної характеристики сучасної політичної системи. Розглянуто основні теоретичні підходи до трактування суверенітету, визначено співвідношення понять «народний суверенітет», «державний суверенітет» та «національний суверенітет». Досліджено політичний зміст поняття «нація» як спільноти політично суб'єктних громадян, що виступають носіями верховної влади. Проаналізовано механізми реалізації національного суверенітету через систему державних інститутів та громадянського суспільства. Особливу увагу приділено суперечностям функціонування національного суверенітету в умовах сучасних політичних трансформацій, глобалізаційних процесів і конкуренції соціально-політичних груп за доступ до ресурсів влади. Обґрунтовано, що національний суверенітет має не лише юридичний, а й соціально-політичний характер, оскільки відображає рівень політичної участі громадян, демократичності суспільства та ефективності реалізації колективних інтересів нації.

Ключові слова: національний суверенітет, політична система, нація, державний суверенітет, народний суверенітет, громадянське суспільство, політична влада.

Abstract. The report provides a political science analysis of national sovereignty as a fundamental characteristic of the modern political system. The main theoretical approaches to the interpretation of sovereignty are examined, and the relationship between the concepts of "popular sovereignty," "state sovereignty," and "national sovereignty" is defined. The political meaning of the concept of "nation" as a community of politically active citizens who act as bearers of supreme power is explored. The mechanisms of implementing national sovereignty through the system of state institutions and civil society are analyzed. Particular attention is paid to the contradictions of the functioning of national sovereignty in the conditions of contemporary political transformations, globalization processes, and competition among socio-political groups for access to power resources. It is substantiated that national sovereignty has not only a legal but also a socio-political character, as it reflects the level of citizens' political participation, the degree of democracy in society, and the effectiveness of implementing the collective interests of the nation.

Keywords: national sovereignty, political system, nation, state sovereignty, popular sovereignty, civil society, political power.

Проблема національного суверенітету належить до числа базових категорій політичної науки, оскільки безпосередньо пов'язана з питаннями державності, політичної влади, легітимності та механізмів реалізації суспільних інтересів. У сучасних умовах

глобалізації, міжнародної економічної взаємозалежності та інформаційного впливу питання збереження й реалізації національного суверенітету набуває особливої актуальності.

Традиційно суверенітет розглядався як верховенство державної влади у внутрішній політиці та її незалежність у міжнародних відносинах. Проте сучасна політична наука дедалі частіше трактує суверенітет не лише як юридичну властивість державного апарату, а як характеристику всієї політичної системи суспільства. У цьому контексті національний суверенітет виступає формою реалізації колективної політичної волі громадян, об'єднаних у політичну спільноту[1].

Метою доповіді є дослідження національного суверенітету як політичної категорії, визначення його основних суб'єктів, механізмів реалізації та внутрішніх суперечностей.

Поняття суверенітету сформувалося в європейській політичній думці раннього модерного часу та було пов'язане із становленням централізованої держави. У класичному розумінні суверенітет означав верховенство влади всередині країни та незалежність у зовнішньополітичній сфері. У сучасній політичній теорії існує кілька підходів до трактування суверенітету. Найпоширенішими є концепції державного, народного та національного суверенітету. Народний суверенітет передбачає визнання народу джерелом влади та реалізується через демократичні механізми — вибори, референдуми, політичну участь громадян. Державний суверенітет характеризує політико-правову незалежність державного апарату та його виключне право на здійснення владних функцій[2].

Національний суверенітет має складніший характер, оскільки пов'язаний із політично організованою спільнотою громадян — нацією. У цьому випадку носієм суверенітету виступає не лише державний механізм, а політична нація як колективний суб'єкт влади. Саме тому національний суверенітет не можна зводити виключно до юридичного статусу держави[3]. Сучасні дослідження підкреслюють, що суверенітет формується не лише через правові інститути, а й через реальний баланс соціальних, економічних та політичних ресурсів у суспільстві. Унаслідок цього проблема суверенітету виходить за межі суто юридичного аналізу й набуває виразного політичного змісту.

У сучасній політичній науці поняття «нація» розглядається переважно як політична, а не лише етнокультурна категорія. Нація виступає спільнотою громадян, об'єднаних спільним політичним простором, системою інститутів, прав та обов'язків. Політична нація формується через механізми громадянської інтеграції, політичної участі та колективної ідентичності. Її члени виступають суб'єктами влади та мають право брати участь у формуванні державної політики. Саме тому національний суверенітет реалізується через механізми державної влади, однак не обмежується ними.

Водночас нація не є внутрішньо однорідною спільнотою. У межах будь-якого суспільства існують різні соціальні групи, політичні сили та економічні інтереси, що перебувають у стані конкуренції. Це означає, що реалізація національного суверенітету завжди пов'язана з боротьбою за контроль над державними інститутами та механізмами прийняття рішень[4].

У демократичних політичних системах важливим завданням є забезпечення рівного доступу громадян до участі у політичному процесі. Лише за таких умов національний суверенітет може виступати вираженням колективної волі суспільства, а не інтересів окремих політичних чи економічних груп. Реалізація національного суверенітету здійснюється через систему політичних інститутів, які забезпечують функціонування державної влади та участь громадян у політичному процесі.

Основним механізмом реалізації суверенітету є державний апарат, що включає органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Саме через ці інститути відбувається формування політичних рішень, реалізація внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечення правопорядку та захист національних інтересів. Водночас важливу роль відіграють інститути громадянського суспільства — політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації, суспільні рухи[5]. Вони забезпечують комунікацію між суспільством і державою, формують громадську думку та сприяють політичній мобілізації населення.

Національний суверенітет має суперечливий характер, оскільки поєднує інтереси держави, суспільства та окремої особи. Однією з головних проблем є співвідношення між принципом народовладдя та необхідністю збереження стабільності політичної системи. Національний суверенітет значною мірою залежить від рівня політичної активності громадян і ступеня їхнього впливу на процес прийняття рішень. Якщо політична система забезпечує відкриту конкуренцію та демократичний контроль над владою, суверенітет набуває реального змісту. Натомість концентрація влади в руках вузької елітної групи призводить до деформації механізмів представництва та звуження можливостей суспільного контролю[6]. Іншою важливою суперечністю є конфлікт між національними інтересами та процесами глобалізації. У сучасному світі держави дедалі більше залежать від міжнародних економічних, фінансових та інформаційних структур, що обмежує можливості повністю автономного політичного розвитку.

Особливого значення набувають інформаційні та економічні чинники впливу на суверенітет. Контроль над інформаційними потоками, технологічними ресурсами та фінансовими механізмами стає важливим елементом політичної влади. Унаслідок цього реальний рівень суверенітету визначається не лише формальною незалежністю держави, а й її здатністю контролювати стратегічні ресурси та забезпечувати політичну самостійність.

Для України проблема національного суверенітету є особливо актуальною в умовах війни, зовнішнього політичного тиску та необхідності захисту державної незалежності. Це потребує не лише військового захисту держави, а й зміцнення інституційної спроможності політичної системи та розвитку громадянського суспільства.

Національний суверенітет реалізується через систему взаємопов’язаних суб’єктів політичного процесу. Першим рівнем виступає громадянин як носій політичних прав і свобод. Саме через політичну участь громадян формується легітимність влади та забезпечується функціонування демократичних механізмів. Другим рівнем є нація як політична спільнота громадян. Вона виступає колективним носієм суверенітету та визначає стратегічні напрями розвитку держави. Третім рівнем є національна держава, яка виступає інституційним механізмом реалізації політичної волі суспільства. Через державні інститути здійснюється управління суспільними процесами, забезпечується правопорядок та захищаються національні інтереси.

Тому національний суверенітет є комплексною політичною категорією, яка відображає рівень самостійності політичної системи та здатність нації реалізовувати власні інтереси через механізми державної влади. Реальний зміст суверенітету визначається ступенем участі громадян у політичному житті, рівнем розвитку демократичних інститутів і здатністю держави забезпечувати права та свободи людини. Його сутність полягає не лише у формальній незалежності держави, а й у реальному забезпеченні політичних прав громадян, демократичному характері влади та можливості суспільства впливати на процес прийняття політичних рішень. Сучасний національний суверенітет формується під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників: соціальної структури суспільства, рівня розвитку політичних інститутів, глобалізаційних процесів та міжнародної конкуренції.

Отже, національний суверенітет слід розглядати як динамічну характеристику політичної системи, що визначає здатність суспільства зберігати політичну самостійність, реалізовувати колективні інтереси та забезпечувати демократичний розвиток держави.

Література:

1. Воронянський О. В. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків : ХНТУСГ, 2017. 284 с.
2. Санковська Т. І. Основні підходи до розуміння державного суверенітету //Актуальні проблеми політики. – 2014. – №. 53. – С. 80-88.
3. Воронянський О. В. Суверенітет: проблема суб’єктності в контексті сучасних політичних трансформацій. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки. 2018. № 3. С. 12–18.

4. Воронянський О. Проблема суб'єктності суверенітету в контексті технології здійснення влади //Evropský politický a právní diskurz. – 2015. – №. 4. – С. 205-209.
5. Кучеренко І. М. Трансформація влади в сучасній Україні: моральна й політична специфіка //Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України. – 2010. – №. 1. – С. 191-200.
6. Воронянський О. Проблема суб'єктності суверенітету в контексті технології здійснення влади //Evropský politický a právní diskurz. – 2015. – №. 4. – С. 205-209.

References

1. Voronianskyi O. V. Natsionalnyi suverenitet: ukrainskyi vymir v konteksti svitovoi politychnoi dumky. Kharkiv : KhNTUSH, 2017. 284 s.
2. Sankovska T. I. Osnovni pidkhody do rozuminnia derzhavnoho suverenitetu. Aktualni problemy polityky. 2014. № 53. S. 80–88.
3. Voronianskyi O. V. Suverenitet: problema subiektnosti v konteksti suchasnykh politychnykh transformatsii. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia: Politychni nauky. 2018. № 3. S. 12–18.
4. Voronianskyi O. Problema subiektnosti suverenitetu v konteksti tekhnolohii zdiisnennia vlady. Evropský politický a právní diskurz. 2015. № 4. S. 205–209.
5. Kucherenko I. M. Transformatsiia vlady v suchasnii Ukraini: moralna y politychna spetsyfika. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 2010. № 1. S. 191–200.
6. Voronianskyi O. Problema subiektnosti suverenitetu v konteksti tekhnolohii zdiisnennia vlady. Evropský politický a právní diskurz. 2015. № 4. S. 205–209.

УДК

Валерія Андріївна Фік
студентка 1 курсу факультету ветеринарної медицини,
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність Н6 Ветеринарна медицина,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
lerafik29@gmail.com
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Valeria Fik
First-year student of the Faculty of Veterinary Medicine,
second (Master's) level of higher education,
speciality H6 Veterinary Medicine,
State Biotechnological University (SBTU)
lerafik29@gmail.com
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor, State Biotechnological University (SBTU)

VOLUNTEER MOVEMENT AS A KEY ELEMENT OF CIVIL SOCIETY IN TIMES OF WAR

Анотація: У статті розглядається волонтерський рух як ключовий елемент громадянського суспільства в умовах війни. Проаналізовано суть поняття волонтерства, визначено головні напрями роботи волонтерів під час воєнних дій, зокрема підтримку військових, надання гуманітарної, медичної та психологічної допомоги населенню. Окрему

увагу приділено значенню волонтерського руху у зміцненні національної стійкості, консолідації суспільства та формуванні активної громадянської позиції. Визначено, що волонтерський рух виступає стратегічним об’єктом держави та створює умови для повоєнного відновлення.
Ключові слова: волонтерський рух, війна, громадянське суспільство, національна стійкість, гуманітарна допомога.

Abstract: The article examines the volunteer movement as a key element of civil society in wartime. It analyses the essence of the concept of volunteering and identifies the main areas of volunteers’ work during military operations, in particular supporting the armed forces and providing humanitarian, medical and psychological assistance to the population. Particular attention is paid to the significance of the volunteer movement in strengthening national resilience, consolidating society and fostering active citizenship. It is established that the volunteer movement serves as a strategic asset for the state and creates the conditions for post-war recovery.
Keywords: volunteer movement, war, civil society, national resilience, humanitarian aid.

Війна є справжнім випробуванням для кожної держави та її населення. Вона призводить до глибоких трансформацій в економічній, політичній та соціальній сферах. Саме в такі часи особливо цінним стає громадянське суспільство — сукупність активних громадян, громадських організацій, благодійних фондів і ініціатив, що діють незалежно від держави, але працюють на користь суспільства. Волонтерський рух є одним із найвагоміших проявів громадянського суспільства. Саме волонтери першими відгукуються на кризові ситуації, надають допомогу військовим, цивільним, переселенцям та жертвам війни. В умовах війни українське громадянське суспільство, волонтерські та благодійні організації взяли на себе вирішення найбільш гострих проблем. [2] Волонтерство перетворилося з соціальної ініціативи на стратегічний чинник, що забезпечує національну стійкість.

Громадянське суспільство — це сукупність добровільних об’єднань людей, які діють незалежно від держави, щоб реалізувати свої спільні інтереси, права та ідеї. Серед основних функцій громадянського суспільства виділяють: нагляд за роботою влади; активну участь у житті країни та прийнятті рішень; формування громадської думки; захист прав та свобод кожного та надання допомоги тим, хто її потребує. Під час війни громадянське суспільство стає помічником держави, допомагаючи там, де офіційні структури не встигають або мають обмежені можливості.

Волонтерство — це форма діяльності, яка ґрунтується на добровільній участі, безкорисливому сприянні та активній громадянській позиції. В Україні воно має глибокі корені, пов'язані із традиціями громади та благодійністю. Проте саме події 2014 року, а згодом і повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році, стали каталізаторами розвитку цієї сфери. В останні роки волонтерство стало не лише символом суспільної солідарності, а й важливим інструментом підтримки оборони країни, подолання гуманітарних викликів та забезпечення стабільності в суспільстві.[1]

Головні напрями волонтерської діяльності в період війни включають:

1. Допомога військовим — забезпечення необхідним одягом, харчовими продуктами, ремонт техніки, підтримка з медичного та психологічного боку. Волонтери оперативніше вирішують проблеми фронту, ніж офіційні структури.
2. Гуманітарна допомога цивільному населенню — забезпечення продуктами, водою, ліками, організація евакуації та підтримка внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та людей з інвалідністю.
3. Медичне та психологічне волонтерство — допомога людям, які зазнали травм психологічного чи фізичного характеру, зокрема реабілітація поранених та робота з дітьми, що пережили травматичний досвід.

4. Інформаційне волонтерство — протидія дезінформації, кіберзахист, організація фінансової підтримки через онлайн-платформи (донати або створення банків для збирання коштів) та координація міжнародної допомоги.

Волонтерський рух відіграє важливу роль у зміцненні держави. Він об'єднав суспільство, демонструючи, що колективні дії здатні компенсувати недоліки офіційних структур у складний час. Люди стали усвідомлювати свою роль у допомозі державі та суспільству. Волонтерство допомогло сформувати нові соціальні цінності, а саме: солідарність, взаємодопомога та патріотизм. В умовах війни волонтерська діяльність стала символом єдності українського народу, боротьби, стійкості та відданості країні. Українські волонтерські організації привернули увагу світової спільноти, ставши прикладом для інших країн. [1]

Водночас ця діяльність стикається з низкою проблем, таких як емоційне вигорання, нестабільне фінансування, проблеми безпеки, бюрократичні перепони, координаційні виклики та ризики шахрайства. Їх вирішення можливе через конструктивну співпрацю між державою, бізнесом та громадськими організаціями. У воєнний час взаємодія держави та волонтерів виходить на новий рівень — формуються спільні проєкти, закріплюються законодавчі механізми підтримки, волонтери стають активними учасниками ухвалення рішень. Залучення міжнародних організацій, урядів, бізнесу та української діаспори дозволило суттєво зміцнити ресурсну базу, розширити можливості допомоги та інтегрувати український волонтерський рух у глобальний гуманітарний контекст. Міжнародні організації проводять моніторинг гуманітарної ситуації в Україні для визначення пріоритетних напрямків допомоги.[1]

Перспективи волонтерства після війни визначають його трансформацію відповідно до нових викликів — участь у відбудові країни, соціальна адаптація ветеранів, розвиток локальних ініціатив та зміцнення демократичних принципів. Волонтерський рух може стати фундаментом для модернізації суспільства.

Отже, можна дійти висновку, що волонтерський рух під час війни є не лише свідченням гуманізму, а й важливим стратегічним ресурсом для держави. Він відображає високий рівень згуртованості суспільства, відповідальності людей, здатність до самоорганізації та вирішення проблем. Волонтерство в Україні трансформувалося з локальних громадських ініціатив у стратегічний сектор громадянського суспільства, що забезпечує стабільність та адаптацію країни до воєнних викликів. У період військових дій волонтери підтримують Збройні сили України, допомагають та рятують постраждалих, організовують евакуацію, сприяють зміцненню морального духу суспільства та активно впливають на розвиток громадянської свідомості. Цей рух став невід'ємною складовою громадянського суспільства, що забезпечує стійкість держави, згуртованість народу та закладає фундамент для мирного розвитку у майбутньому.

Література:

1. Трофименко А.В., Макаров І.О. Вісник Маріупольського Державного Університету. Серія: Історія. Політологія. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни: основні тенденції розвитку. https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/politologia/article/view/339/334
2. Мацелюк Ю.М., Луценко В.Р., Савчук Н.І. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. https://politicus.od.ua/6_2022/5.pdf

References:

1. Trofimenko A.V., Makarov I.O. Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science. The volunteer movement in Ukraine during full-scale war: main trends in development. https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/politologia/article/view/339/334
2. Matselyuk Y.M., Lutsenko V.R., Savchuk N.I. The volunteer movement in Ukraine during military aggression. https://politicus.od.ua/6_2022/5.pdf

УДК 355. 01: 327

Сергій Володимирович Фролов
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін, ДБТУ,
ORCID 0000-0003-2537-4650
e-mail: frolovsergy1962@gmail.com

ВІЙНА ЯК ФАКТОР СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Sergey Frolov
PhD in History, Senior Lecturer at the Department
UNESCO and Social Protection
State Biotechnological University
ORCID 0000-0003-2537-4650
e-mail: frolovsergy1962@gmail.com

WAR AS FACTOR IN WORLD POLITICS

Анотація: У статті розглядаються тенденції розвитку та трансформації сучасної системи світової політики. Проблема використання військової сили у міжнародних відносинах є однією з найскладніших та багатогранних. Утвердження що «війна є продовженням політики» можна розглядати з різних точок зору. У тому числі розглядаючи політику як відкладену війну. Війни є ключовим чинником світової політики. Конфлікти іманентно властиві як людині, так і міжнародному співтовариству. В умовах наростання глобальної економічної кризи, провідні світові гравці все частіше починають вдаватися до силових засобів вирішення своїх внутрішніх та зовнішніх проблем. Внаслідок цього актуальним стає необхідність переосмислення та більш глибшого вивчення тенденцій розвитку та трансформації сучасної світової політики. Війна стає однією із глобальних проблем в сучасних геополітичних умовах. Відбуваються радикальні зміни природи та сутності війни. Революційні зміни у галузі новітніх технологій призвели до формування нових парадигм міжнародних конфліктів. Серед яких особливе місце посідає феномен гібридних воєн. В останні роки тема гібридних воєн набуває все більшої актуальності, оскільки стає найбільш поширеним інструментом міждержавного суперництва.

Ключові слова: війна, світова політика, міжнародні відносини, гібридна війна.

Abstract: The article examines the trends in the development and transformation of the contemporary system of global politics. The problem of the use of military force in international relations is one of the most complex and multifaceted. The assertion that "war is a continuation of politics" can be viewed from various perspectives. Including by viewing politics as suspended war. Wars constitute a key factor in global politics. Conflicts are inherent to both humankind and the international community.. Amidst the global economic crisis, leading global players are increasingly resorting to forceful means to resolve their internal and external problems. Consequently, the rethinking and deeper study of the trends in the development and transformation of contemporary global politics have become a matter of pressing relevance. War is becoming one of the global problems in the current geopolitical landscape. Radical changes are taking place in the nature and essence of war. Revolutionary changes in the field of cutting-edge technologies have led to the emergence of new paradigms of international conflict. Among these, the phenomenon of hybrid warfare occupies a special place. In recent years, the topic of hybrid warfare has gained increasing relevance, as it has become the most widespread instrument of interstate rivalry.

Key words: war, world politics, international relations, hybrid wars.

Міжнародні конфлікти та війни завжди знаходились в центрі уваги дослідників в галузі міжнародних відносин та світової політики. Фактично міжнародні відносини як

наукова дисципліна почала формуватися після завершення Першої світової війни. Це була спроба дати відповідь на питання, що стало причиною війни та чи існують можливості не допустити подібного в майбутньому. На жаль, запобігти Другій світовій війні не вдалося, однак міжнародні конфлікти як фактор світової політики міцно зайняли своє місце в дослідженнях міжнародних відносин. Перша світова війна змусила дослідників замислитись про причини її розвитку не лише з історичної точки зору. Питання було поставлено також і в політологічному сенсі. При написанні статті були використані методи історично-описовий та політичної аксіоматики. Це дало можливість розглядати війну як вагомий інструмент вирішення протиріч між суб'єктами світової політики.

При розгляді фактору військової сили у світовій політиці слід виділити кілька моментів. Насамперед, це проблема співвідношення війни та політики, аналіз якої дозволяє побачити їхній взаємний вплив, а також місце, яке займає війна у міжнародних відносинах. По-друге, це проблема факторів, що впливають на військову міць держави. Це і рівень суспільно-політичної організації суспільства, розвиток продуктивних сил і багато іншого. При розгляді ролі військової сили у світовій політиці необхідно мати на увазі основні положення, що характеризують співвідношення війни і політики. Як писав К. Клаузевіц: «Ми навпаки, стверджуємо , що війна є нічим іншим, як продовженням політичних відносин із залученням інших засобів. Тут говоримо «із залученням інших засобів», щоби таким чином підкреслити, що ці політичні відносини не припиняються під час самої війни, не перетворюються на щось зовсім інше, але, по суті продовжуються які б засоби при цьому не використовували, що основні напрями, за якими розвиваються воєнні події, визначає політика, яка впливає на війну аж до укладання миру» [1, с. 212]. Війна стає основним фактором вирішення міжнародних питань. Проте, трактування війни як продовження політики насильницькими засобами може містити ширший набір засобів і методів. Це можуть бути і організація пропагандистських кампаній й підтримка політичної опозиції, різноманітних терористичних груп тощо. Більше того, країни можуть проводити військові дії, не розриваючи дипломатичних відносин. В даний час ми спостерігаємо кризу та розпад колишньої системи міжнародних відносин. Скільки часу знадобиться на формування нової системи сказати складно. Але те, що світ вступив у смугу турбулентності, факт безперечний. Війну і політику не можна ні розривати, ні протиставляти, хоча війна - вельми специфічний вид політики, здатний розвиватися за своїми законами. Система взаємовідносин між державами складна і різноманітна, вона не зводиться лише до силових методів. Проте слід наголосити, що політика неможлива без застосування сили чи загрози її застосування. Війна може стати наслідком нездатності вирішити назрілі суперечності в рамках системи міжнародних відносин іншими методами. Використання військової сили, як крайнього засобу вирішення проблем, пов'язано із ризиками й непередбачуваними наслідками для всіх учасників конфлікту. Війну легше почати, ніж її закінчити. Проте, короткочасність і можливий позитивний результат нерідко становлять чималу спокусу, породжують прагнення спростити ситуацію, вирішити проблему одним ударом. В останні роки у світовій політиці гостро постала проблема співвідношення політичних та військових методів. У процесі боротьби за реалізацію довгострокових інтересів можливе виникнення циклу воєн, об'єднаних однією проблемою. Яскравим прикладом може бути Перша і Друга світові війни, об'єднані єдиним тридцятирічним циклом. В історії бували й іншого роду приклади - участь країн у війнах без усвідомлення довгострокових інтересів, а часто й усупереч таким. Як правило, це пов`язано з неправильним розумінням державних інтересів, надмірною ідеологізацією зовнішньої політики. У конфлікти, що не відповідають державним інтересам, можуть бути втягнуті слабкі країни, змушені слідувати за сильнішим партнером. Під час Другої світової війни у такій ролі опинилася Італія.

Визначення політичних цілей у війні відіграє не менш важливу роль, ніж вибір союзників. Якщо виходити зі становища, що війна є продовженням політики (іншими засобами), то незрозуміла постановка мети веде до розпорошення сил і засобів, неможливості виділити вирішальний напрямок, головного ворога. Повертаючись до подій

Першої світової війни ми бачимо, що російська армія на початку війни слідувала політичним вимогам союзників, як наслідок, це призвело до розпилення сил, відсутності стратегічного плану. Наслідком чого було поразка двох армій у Східній Пруссії з усіма негативними наслідками. Важливим фактором, що забезпечує успішне виконання військових завдань, пов'язано з вибором зручного моменту для початку бойових дій. На вибір часу для початку війни впливає і перебільшення внутрішньої нестабільності у потенційного противника, що веде до применшення його рішучості та можливостей. Як приклад, можна згадати уявлення німецького керівництва про міцність ладу та режиму Радянського Союзу напередодні Другої світової війни. У цьому випадку мала місце поширена в політиці помилка - замість реальної ситуації бачили лише те, що хотіли побачити, що укладалося у рамки вже прийнятих планів та відповідало уявленням правлячої верхівки. Не менш небезпечним може стати прагнення розв'язати "маленьку переможну війну", покликану зміцнити режим й змусити замовкнути незадоволених. На деякий час досягти подібної мети можливо, але невдача загрожує ще більш масштабними внутрішньополітичними потрясіннями. На сучасному етапі розвитку світу ми можемо спостерігати подальше поглиблення процесів глобалізації, зростання інформаційних технологій, появи нових видів озброєнь. Можна спостерігати посилення боротьби між ведучими світовими гравцями. Іде боротьба за майбутнє, а точніше хто кого від нього відсіче. Вкотре світ опинився на порозі нових серйозних випробувань. Відбуваються глобальні зміни у системі міжнародних відносин. Сучасною тенденцією світових конфліктів стають гібридні війни. «Сьогодні людство стоїть перед викликом гібридних війн, подобається нам це чи ні. Саме такі війни породжують формування нового гібридного світу, а точніше, - гібридного світоустрою» [2, с. 7]. В умовах наростання глобальної економічної кризи, провідні світові гравці все частіше починають вдаватися до силових засобів вирішення своїх внутрішніх та зовнішніх проблем. Внаслідок цього актуальним стає необхідність переосмислення та глибшого вивчення тенденцій розвитку та трансформації сучасної світової політики. Науковий прогрес змінює матеріально-технічну основу війни. Впровадження космічних, інформаційних та комп'ютерних технологій, високоточної зброї, БпЛА, робототехніки, зумовлює серйозні зміни у збройних конфліктах.

Розвиток концепцій «нових війн» і, зокрема гібридних, є суворою реальністю сучасного світу. Нові війни та їх наслідки породжують геополітичні зрушення, економічні кризи, соціальну напругу тощо. Людство вступило в смугу трансформацій та глобальних змін. Найближче майбутнє людства буде аж ніяк не мирним та благополучним. Наше суспільство в цілому, повинно бути готовим протистояти загрозам і небезпекам, що знову виникають.

Література:

1. Клаузевіц К. Найважливіші принципи ведення війни / пер. з нім. С. Іванчук. Київ: Арій, 2025. 384 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.

References:

1. Klauzevits K. Naivazhyvishi prynsypy vedennia viiny / S. Ivanchuk, Trans. Kyiv: Arii, 2025. 384 p.
2. Horbulin V.P. (ed.) Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafia. Kharkiv: Folio, 2017. 496 p.

УДК 321.01:342.1

Валентина Вільданівна Хамітова
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Valentyna Khamitova
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

NATIONAL SOVEREIGNTY AS AN ELEMENT OF THE POLITICAL SYSTEM OF SOCIETY

Анотація. Розглянуто феномен національного суверенітету як ключового елемента політичної системи суспільства. Розкривається його співвідношення з категоріями народного та державного суверенітету, визначається роль політичної нації як носія суверенної влади. Проаналізовано механізми реалізації суверенітету через інститути політичної системи та громадянського суспільства. Обґрунтовано, що ефективність національного суверенітету безпосередньо залежить від рівня розвитку демократичних інститутів та політичної участі громадян.

Ключові слова: національний суверенітет, політична система, держава, політична нація, громадянське суспільство, демократія, політична участь, легітимність влади

Abstract. The article examines the phenomenon of national sovereignty as a key element of the political system of society. It explores its correlation with popular and state sovereignty and defines the political nation as the primary bearer of sovereign power. The mechanisms of sovereignty implementation through political institutions and civil society are analyzed. It is substantiated that the effectiveness of national sovereignty depends on the level of democratic institutional development and citizen participation.

Keywords: national sovereignty, political system, state, political nation, civil society, democracy, political participation, legitimacy of power.

Проблема національного суверенітету належить до базових категорій політичної науки, оскільки вона визначає принципи організації влади, механізми її легітимації та характер взаємодії держави і суспільства. У сучасних умовах трансформації політичних систем та посилення глобальних викликів питання суверенітету набуває особливої актуальності для України як держави, що перебуває у процесі активного державотворення та захисту власної політичної незалежності.

Історично концепт суверенітету сформувався у працях європейських мислителів раннього Нового часу, однак його зміст зазнає постійної еволюції відповідно до змін у структурі політичної влади. У сучасній політичній теорії виокремлюють народний, національний і державний суверенітет, які перебувають у складній взаємодії та не завжди мають однозначне співвідношення.

Народний суверенітет визначається як верховенство влади народу, який є джерелом легітимності державної влади. Його реалізація здійснюється через інститути прямої та представницької демократії, зокрема вибори, референдуми та механізми громадського контролю. У цьому контексті народ виступає первинним суб'єктом політичної влади.

Національний суверенітет, у свою чергу, пов'язаний із політичною нацією як колективним суб'єктом, що реалізує право на самовизначення та управління власними політичними процесами. Нація в сучасному розумінні є не лише етнокультурною спільнотою, а насамперед політичною спільнотою громадян, об'єднаних спільним правовим статусом і участю в державному управлінні.

Державний суверенітет характеризує верховенство державної влади всередині країни та її незалежність у зовнішніх відносинах. Водночас він не повністю тотожний національному суверенітету, оскільки держава виступає інституційним механізмом реалізації волі політичної нації.

Реалізація національного суверенітету відбувається в межах політичної системи суспільства, яка включає державні інститути, політичні партії, виборчі механізми та інститути громадянського суспільства. Саме ця система забезпечує перетворення політичної волі громадян у публічну політику та управлінські рішення.

Важливою характеристикою сучасних політичних систем є їх конкурентний характер. Різні соціальні групи та політичні актори змагаються за вплив на процес прийняття рішень, використовуючи економічні, інформаційні та організаційні ресурси. Така конкуренція є необхідною умовою функціонування демократичного суспільства.

Разом із тим концентрація влади в руках вузьких елітних груп створює ризики формалізації суверенітету, коли політична участь громадян стає обмеженою, а механізми представництва втрачають ефективність. У таких умовах виникає розрив між формальним і реальним здійсненням суверенітету.

Ключовою умовою ефективної реалізації національного суверенітету є розвиток громадянського суспільства, яке забезпечує контроль за владою, участь громадян у політичних процесах та баланс інтересів у суспільстві. Саме через громадянське суспільство реалізується горизонтальна взаємодія між державою та індивідом.

Отже, національний суверенітет є системоутворюючим елементом політичної системи суспільства, що визначає її демократичний характер, рівень інституційної зрілості та ефективність політичного управління.

Література:

1. Прієшкіна О. В., Харченко О. О. Політико-правова теорія державного суверенітету в умовах глобалізації та євроінтеграції // Правова держава. 2022. № 45. С. 12–21. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254361
2. Лемак О. В. Національний суверенітет в умовах глобалізації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право. 2024. № 83. С. 33–40. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.13
3. Воронянський О. Проблема суб'єктності суверенітету в контексті технології здійснення влади //Evropský politický a právní diskurz. – 2015. – №. 4. – С. 205-209.
4. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. – 2017.
5. Берч В. Народний суверенітет – фундаментальний принцип конституціоналізму // Конституційно-правові академічні студії. 2023. № 1. С. 25–31. DOI: https://doi.org/10.24144/2663-5399.2023.1.03

References

1. Priieshkina O. V., Kharchenko O. O. Polityko-pravova teoriia derzhavnoho suverenitetu v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii. Pravova derzhava. 2022. № 45. S. 12–21. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254361
2. Lemak O. V. Natsionalnyi suverenitet v umovakh hlobalizatsii: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni aspekty. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pravo. 2024. № 83. S. 33–40. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.13

3. Voronianskyi O. Problema subiektnosti suverenitetu v konteksti tekhnolohii zdiisnennia vlady. Evropský politický a právní diskurz. 2015. № 4. S. 205–209.
4. Voronianskyi O. V. et al. Natsionalnyi suverenitet: ukrainskyi vymir v konteksti svitovoi politychnoi dumky. 2017.
5. Berch V. Narodnyi suverenitet – fundamentalnyi pryntsyp konstytutsionalizmu. Konstytutsiino-pravovi akademichni studii. 2023. № 1. S. 25–31. DOI: https://doi.org/10.24144/2663-5399.2023.1.03

УДК 398.3:391.91-053.2(477)

Вадим Вячеславович Чижов
здобувач вищої освіти ОП «Ветеринарна медицина»
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-1527-0356
e-mail: karas2216@gmail.com
науковий керівник - Андрій Сергійович Міносян
канд. іст. наук, доцент, професор кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3347-5099
e-mail: minosian02@gmail.com

ЛЯЛЬКА-МОТАНКА ЯК ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Vadym Chyzhov
Higher Education Student, "Veterinary Medicine" Educational Program
State Biotechnology University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-1527-0356
e-mail: karas2216@gmail.com
Scientific supervisor - Andrii Minosian
PhD in History, Associate Professor, Professor of the UNESCO Chair
"Philosophy of Human Communication" and Social Sciences and Humanities
State Biotechnology University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3347-5099
e-mail: minosian02@gmail.com

MOTANKA DOLL AS A HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC REFLECTION OF UKRAINIANS

Анотація. Досліджено ляльку-мотанку як унікальний історико-етнографічний феномен та носій культурного коду українського народу. Проаналізовано генезу мотанки від архаїчного сакрального об’єкту до сучасного символу національної ідентичності. Особливу увагу приділено відображення безликості, символіці хреста та семантиці кольорів у структурі цього оберегу. Виявлено значення мотанки у збереженні історичної пам’яті та консолідації сучасного українського соціуму в умовах боротьби за суверенітет та територіальну цілісність.

Ключові слова: лялька-мотанка, етнокультурний код, оберіг, українська ідентичність, сакральна символіка, національні традиції.

Abstract. The study examines the motanka doll as a unique historical and ethnographic phenomenon and a carrier of the Ukrainian people's cultural code. The genesis of the motanka is analyzed, tracing its evolution from an archaic sacred object to a modern symbol of national identity. Special attention is paid to the representation of facelessness, the symbolism of the cross, and the semantics of colors within the structure of this amulet. The research highlights the

significance of the motanka in preserving historical memory and consolidating modern Ukrainian society amidst the struggle for sovereignty and territorial integrity.

Keywords: motanka doll, ethno-cultural code, amulet, Ukrainian identity, sacred symbolism, national traditions.

Лялька - мотанка, що репрезентує духовну сутність українського народу, є матеріальною спадщиною та одним із найдавніших і водночас найглибших за змістом елементом традиційної української культури. У сучасному науковому дискурсі вона розглядається як складний етнокультурний феномен, який поєднує у собі архаїчні вірування, символічні системи та історичний досвід, збережений у наявних витворах декоративно-ужиткового мистецтва. Українська лялька-мотанка була не просто побутовим предметом, а оберегом, що символізував безперервний зв'язок поколінь. Процес її створення відбувався шляхом намотування-накручування-зав'язування тканини і ниток. Можна сказати, що витоки мотанки сягають дохристиянського періоду, коли антропоморфні зображення виконували сакральні функції та були пов'язані з культом родючості, жіночого начала і циклічністю життя, а згодом трансформувалися у більш осяжну площину мотаних ляльок.

Упродовж століть функції мотанки змінювалися, проте її значення як оберегу залишалося незмінним. У традиційному українському суспільстві вона виконувала захисну, обрядову та виховну функції, залишаючись важливим елементом родинної та календарної обрядовості. «Забавки головніші таки: Возик. Це або справдї що небуть на колїсцях наче возик зроблено.... чи коряк, чи човник. Пузир або яке инше тарахкотало...Одні з них зімою поважають ся, а инщі тільки лїтом, а то є і такі, що коли завгодно, як кукли майстрюванні.» [1, с. 74 - в цих словах передано сенс створення і існування лялки мотанки].

Важливою рисою таких ляльок (кукол) було те, що мотанки виготовлялися без використання голки, шляхом намотування тканини, що символізувало безперервність життєвого циклу та енергетичну цілісність, а у сам процес створення ляльки вкладалася певна інтенція, побажання здоров'я, добробуту чи захисту, що надає їй рис сакрального об'єкту. В цьому плані мотанка виступає своєрідним «носієм культурного коду», через який транслюються традиції, моральні норми та світоглядні уявлення українців. Вона є не лише в певних аспектах дитячою іграшкою, а й обрядовим предметом, що використовувався в ритуалах, пов'язаних із родючістю, оберегами та святами. [2, с. 218].

Однією з ключових особливостей української мотанки є її безликість, яка має глибоке символічне значення. Відсутність обличчя інтерпретується як спосіб уникнення персоніфікації та «одухотворення» предмету, що могло б, за народними уявленнями та забубонами, спричинити небажані наслідки. Натомість, така лялька набуває універсального характеру, стаючи символом узагальненого образу людини. У традиційній народній антропоморфній символіці замість зображення обличчя нерідко зберігається хрестоподібний знак, який інтерпретується як космогонічний символ. Він уособлює структурну гармонію чотирьох сторін світу, відображає принцип єдності природних стихій та акумулює уявлення про життєдайну сонячну енергію. Колористичні характеристики, застосовані під час формування хрестоподібного елементу, так само як і його морфологічні варіації, наділялися сакральною семантикою та виконували функцію знаково-кодової системи. У межах цієї системи кожен колір і конфігурація хреста корелювали з певними світоглядними уявленнями, обрядовими функціями або захисними чинниками.

Матеріали, з яких виготовляється мотанка, також мають символічне значення та яскраву символичну насиченість. Використання природних матеріалів, таких, як лляна та вовняна тканина, а також соломи, уособлює архаїчні уявлення про нерозривний зв'язок людини з довкіллям і її залучення до циклічних ритмів природи. Кожен структурний компонент ляльки, від колористичних параметрів тканини до техніки намотування ниток, виконує функцію носія певного семантичного навантаження в межах традиційної символічної системи.

Зокрема, кольорова палітра має чітко окреслену семіотичну інтерпретацію: червоний колір корелює з уявленнями про життєву енергію, вітальність та апотропеїчний потенціал, в той час як білий асоціюється з чистотою, сакральністю та духовною трансцендентністю, а чорний, своєю чергою, символізує землю як джерело родючості та онтологічної основи буття. Таким чином, матеріально-колористичні характеристики мотанки функціонують як елементи кодифікованої знакової системи традиційної культури. Та варто зазначити, що у різних історико-етнографічних регіонах сформувалися свої традиції виготовлення ляльок, що відрізняються кольоровою гаммою, орнаментикою, формою та функціональним призначенням.

Вивчення традиційної ляльки-мотанки включає в себе широкий спектр естетичних знань, розкриває світ речей, предметів у культурному контексті. [6, с. 246]. Традиційна лялька-мотанка функціонує як значущий елемент у процесах конструювання та репрезентації національної ідентичності, особливо в умовах інтенсивних соціально-політичних трансформацій, пов'язаних з світоглядними цінностями, що формують відчуття належності окремої людини до певної нації [3, с. 114]. Упродовж XX-XXI століть цей артефакт зазнав суттєвої семантичної трансформації: від утилітарного предмета побутової культури він еволюціонував у символічне втілення української культурної традиції та духовно-світоглядних цінностей.

У періоди національної мобілізації та культурного відродження спостерігається зростання інтересу до традиційних форм матеріальної та нематеріальної культури, зокрема до мотанки. Українці, залишаючись висококультурною етнічною спільнотою, про що свідчать джерела і література минулих років, являють собою приклад відданості основам цивілізації [4, с. 18], пам'яті поколінь та ідентифікації себе як єдиної нації зі своєю культурою та традиціями. Це свідчить про здатність такого виробу, як лялька-мотанка, виконувати функції культурного маркера, ідентифікаційного коду та інтегративного символу, що сприяє консолідації соціуму на основі спільних історико-культурних наративів і національної пам'яті. Як тут не згадати народну мудрість, що стверджує про неможливість «відкрити свої двері чужим ключем» [5, с. 4].

Отже, розгляд лялки мотанки як історико-етнографічного відображення українців буде сприяти пізнанню українського народу, його славетної історії, культури, збереженню родинних традицій, загально людських цінностей.

Література:

1. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу : матеріали з полудневої Київщини / зібрав Мр. Г. ; обробив З. Кузеля. *Матеріяли до українсько-руської етнольогії*. Львів : З друк. НТШ під зарядом К. Беднарського, 1907. Т. 9. 170 с. (Матеріали Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові).
2. Козоріз А. В. Лялька-мотанка в контексті народних традицій і сучасних культурних практик. / *Література та культура Полісся. Серія: Філологічні науки*. 2025. Вип. 112, № 26. С. 217–226. DOI: https://doi.org/10.31654/2520-6966-2025-26F-112-217-226.
3. Міносян А., Варипаєв О. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір // У Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць Вип. VII. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2024. – с. 109-117.
4. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Російська імперськість як екзистенційна загроза: український контекст. / STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій-2025» Харків, ДБТУ, 30 квітня 2025 р. – с. 18-21.
5. Резніченко Г. В. Іграшки-мотанки : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. 104 с. + 32 с. вкл.
6. Стрілець О. В. До традицій етнодизайну: українська лялька-мотанка. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 244-247

References:
1. Mr. H. (Collector), & Kuzela, Z. (Ed.). (1907). *Dytyna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu: Materialy z poludnevoi Kyivshchyny* [The child in the customs and beliefs of the Ukrainian people: Materials from southern Kyiv region]. (Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology, Vol. 9). Shevchenko Scientific Society.
2. Kozoriz, A. V. (2025). Lialka-motanka v konteksti narodnykh tradytsii i suchasnykh kulturnykh praktyk [The motanka doll in the context of folk traditions and modern cultural practices]. *Literature and Culture of Polissya. Series: Philological Sciences*, *112*(26), 217–226. https://doi.org/10.31654/2520-6966-2025-26F-112-217-226
3. Minosian, A., & Varypaiev, O. (2024). Rosiiska ahresiia ta ukrainska identychnist: ekzystentsiinyi vymir [Russian aggression and Ukrainian identity: An existential dimension]. In National Memory (In commemoration of the victims of totalitarianism): Collection of Scientific Papers (Issue VII, pp. 109–117). Danylo Halytsky LNMU Press.
4. Minosian, A. S., & Varypaiev, O. M. (2025). Rosiiska imperskist yak ekzystentsiina zahroza: ukrainskyi kontekst [Russian imperialism as an existential threat: The Ukrainian context]. In STUDIA SLOBOZHANICA: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Slobozhanskyi Humanitarian – 2025" (pp. 18–21). State Biotechnology University.
5. Reznichenko, H. V. (2012). *Ihrashky-motanky: Navch.-metod. posib.* [Motanka toys: Educational and methodological guide]. Navchalna Knyha — Bohdan.
6. Strilets, O. V. (2013). *Do tradytsii etnodyzainu: Ukrainska lialka-motanka* [Towards the traditions of ethnodesign: The Ukrainian motanka doll]. National Pedagogical Dragomanov University.

УДК 94(477):323.232

Анастасія Олександрівна Швечкова
магістрант 1 року навчання за спеціальністю
Н6 «Ветеринарна медицина»,
Державний біотехнологічний університет
e-mail: nsharshitskaya@gmail.com
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент, Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

МІФИ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ЯК ЗБРОЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Anastasiia Shvechkova
1st year Master's student of the specialty
H6 "Veterinary Medicine",
State Biotechnological University
e-mail: nsharshitskaya@gmail.com
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor, State Biotechnological University (SBTU)

SOVIET PROPAGANDA MYTHS AS A WEAPON OF INFORMATION WARFARE AGAINST UKRAINIAN IDENTITY

Анотація. У дослідженні аналізується роль радянських пропагандистських міфів у процесі деформації української національної ідентичності. Розглянуто ключові наративи про «спільну колиску» та штучне конструювання образу «молодшого брата». Визначено, як історичні фальсифікації минулого століття трансформувалися у методи сучасної інформаційної агресії. Наголошено на важливості деколонізації історичної пам’яті для зміцнення національної безпеки.

Ключові слова: пропаганда, історична пам'ять, українська ідентичність, інформаційна війна, деколонізація, радянські міфи.

Abstract. The study analyses the role of Soviet propaganda myths in the process of deforming Ukrainian national identity. Key narratives about the "common cradle" and the artificial construction of the "younger brother" image are examined. It determines how historical falsifications of the last century have transformed into methods of modern information aggression. The importance of decolonising historical memory to strengthen national security is emphasised.

Keywords: propaganda, historical memory, Ukrainian identity, information warfare, decolonisation, Soviet myths.

Вступ. У сучасних умовах повномасштабної агресії інформаційний фронт є не менш важливим, ніж мілітарний. Росія активно використовує реставровані радянські міфи для заперечення суб'єктності України [3, с. 14]. Пропаганда в радянському розумінні — це не просто поширення інформації, а тотальна система маніпуляції свідомістю, що використовувалася державним апаратом для легітимізації своєї влади та нівелювання будь-яких проявів інакомислення. Радянський режим використовував пропаганду як засіб соціальної інженерії, створюючи викривлену картину реальності, де інтереси партії ототожнювалися з «волею народу». Україна в цій системі займала особливе місце, оскільки контроль над її історією та ідентичністю був наріжним каменем імперської конструкції СРСР. Проводячи паралель із сучасністю, можна стверджувати, що в підходах Російської Федерації до ведення інформаційної політики практично нічого не змінилося. Сучасні наративи про «єдиний народ» та «історичні території» є прямою реставрацією сталінських та брєжнєвських ідеологем, адаптованих до нових медіареалій.

Методи дослідження. У роботі використано історико-порівняльний метод та метод дискурс-аналізу для вивчення трансформації пропагандистських гасел у часі.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальним міфом радянської ідеології стала концепція «Київської Русі як спільної колиски трьох братніх народів». Цей наратив мав на меті легітимізувати домінування Москви та перетворити українську історію на додаток до російської [3, с. 142]. Концепція «спільної колиски», остаточно сформована в 1930-1950-х роках, штучно розривала тяглість українського етногенезу, представляючи появу українців як результат «розпаду» єдиної давньоруської народності. Як зазначає Н. Яковенко, тяглість української ідентичності часто ігнорувалася на користь імперських інтересів, що створювало підґрунтя для сучасної агресії [4, с. 18-20]. Розкриваючи це питання ширше, слід зауважити, що будь-які факти самостійного політичного або культурного розвитку українських земель у складі Великого князівства Литовського чи Речі Посполитої подавалися виключно як «період іноземного гніту», з якого українці нібито мріяли вирватися заради «возз'єднання» з Росією [3, с. 315].

Іншим потужним інструментом було таврування будь-яких спроб самовизначення як «буржуазного націоналізму». Цей термін з'явився на початку XX ст. і був нерозривно пов'язаний із більшовицькою ідеологією, де все, що не відповідало класовому підходу та партійній лінії, оголошувалося ворожим. У радянському дискурсі «буржуазний націоналізм» став універсальним ярликом для дискредитації національно-визвольних рухів. Цей термін активно використовували щодо Центральної Ради, уряду Директорії та українських соціалістичних партій, які прагнули державної незалежності. Навіть прихильність до української мови чи культури в межах радянської системи могла бути розцінена як «націоналістичний ухил» [2, с. 45-48].

Пропаганда також вибудувала цілу систему історичних ярликів, які накладалися на український національний рух для його демонізації.

Мазепинство — ярлик, успадкований ще від Російської імперії, який асоціювався зі «зрадою» та «підступністю». Радянська пропаганда трансформувала образ гетьмана Івана Мазепи з політичного діяча, що шукав виходу з-під деспотії, на символ віроломства проти «братньої єдності».

Петлюрівщина — термін, що використовувався для дискредитації періоду УНР. Симона Петлюру представляли виключно як «погромника» та «авантюриста», замовчуючи державницьку діяльність тогочасного українського уряду.

Найбільш живучим та ідеологічно насиченим ярликом радянської пропаганди став термін «бандерівці». Сконструйований у 1940-х роках, він пройшов еволюцію від означення прихильників конкретної політичної фракції (ОУН під проводом С. Бандери) до універсального пропагандистського кліше, яким маркували будь-кого, хто виступав за державну незалежність України.

Радянська пропаганда цілеспрямовано вибудовувала міф про «бандерівців» на основі трьох ключових маніпуляцій:

1. Ототожнення з нацизмом: Радянський апарат свідомо ігнорував антинацистську боротьбу УПА та арешти лідерів ОУН нацистами, натомість насаджуючи тезу про «німецько-українських націоналістів». Це дозволяло режиму використовувати перемогу над нацизмом у Другій світовій війні для моральної дискредитації українського визвольного руху в очах не лише радянського суспільства, а й міжнародної спільноти [3, с. 382].
2. Образ «нелюда» та «бандита»: Через засоби масової інформації, кінематограф та літературу бандерівці зображувалися виключно як жорстокі злочинці, що діють проти «мирного народу». Це робилося для того, щоб витіснити з масової свідомості політичну мету руху — відновлення суверенітету і підмінити її кримінальним або садистським підтекстом.
3. Етнічний та регіональний поділ: Пропаганда намагалася представити «бандерівщину» як вузькорегіональне «галицьке» явище, яке нібито було чужим для жителів Центральної та Східної України. Це було частиною стратегії «розколу» українців, що мала на меті запобігти консолідації нації навколо ідеї незалежності.

Як зазначає С. Плохій, радянська влада десятиліттями підтримувала цей міф через систему освіти та КДБ, створюючи колективну травму та страх перед самим словом «бандерівець» [3, с. 412]. У сучасному російському дискурсі цей міф отримав нове життя. Сьогодні термін «бандерівці» (або його похідне — «необандерівці») використовується Кремлем як основний інструмент дегуманізації не лише військових ЗСУ, а й усього цивільного населення України. Сучасна російська пропаганда повністю запозичила радянську методику: використання цього ярлика автоматично знімає потребу в аргументації та слугує «виправданням» для воєнних злочинів, подаючи їх як «продовження боротьби з фашизмом» 1945 року.

Окреме місце в системі ідеологічних маніпуляцій посідав міф про «споконвічну єдність», який слугував фундаментом для заперечення права українців на власну мову, культуру та політичний вибір. Цей наратив базувався на твердженні, що українці та росіяни є «одним народом», а будь-які відмінності між ними є «штучними», «наносними» або внесеними ворожими зовнішніми силами. У радянській інтерпретації цей міф трансформувався у концепцію «спільної історичної долі», де Україна розглядалася лише у зв'язці з Росією, а будь-яка спроба самостійного шляху трактувалася як історична аномалія.

Важливою складовою цього міфу була дискредитація української мови. Пропаганда систематично поширювала тезу про українську мову як про «сільське наріччя» або «зіпсовану полонізмами» російську мову [1, с. 112]. Такий підхід мав на меті не лише принизити статус української культури, а й обґрунтувати політику русифікації як процес «повернення до природного стану єдності». Будь-який розвиток самобутньої української ідентичності оголошувався «інтригою Заходу» (австро-угорським генштабом, польською шляхтою тощо), що повністю перегукується із сучасними тезами російського керівництва про Україну як «анти-Росію».

Російська ідеологія завжди заперечувала суб'єктність української нації та стверджувала, що справжня суверенність України нібито можлива лише в партнерстві з Росією. Таким чином, радянський концепт «молодшого брата» еволюціонував у сучасну ідеологему «триєдиної Русі», яка використовується для виправдання повномасштабного

вторгнення та геноцидної політики стирання української ідентичності під виглядом «денацифікації».

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що радянська пропаганда була не просто інструментом поширення ідеології, а цілісною системою деструкції української національної ідентичності. Через конструювання фундаментальних міфів, таких як «спільна колиска трьох братніх народів», радянський апарат намагався позбавити Україну її історичної суб'єктності, перетворивши її минуле на вторинний додаток до імперського наративу Москви.

Система ідеологічних ярликів — від «мазепинства» та «буржуазного націоналізму» до «бандерівщини» — слугувала механізмом делегітимізації будь-яких спроб українського державотворення. Ці терміни свідомо спотворювалися, наповнювалися негативними конотаціями «зради» та «злочинства», щоб розірвати зв'язок між народом та його національними лідерами. Особливу роль у цьому процесі відіграв міф про «споконвічну єдність», який через лінгвоцид та культурну асиміляцію готував ґрунт для повного розчинення українства в «єдиному радянському народі».

Аналіз сучасної інформаційної політики Російської Федерації свідчить про пряму спадковість радянських методів. Сучасна агресія проти України супроводжується реставрацією старих пропагандистських кліше, де термін «бандерівці» знову використовується як основний засіб дегуманізації нації та виправдання геноцидних дій під лозунгами «денацифікації». Таким чином, інформаційна війна, що триває сьогодні, є прямим продовженням радянської політики знищення української ідентичності.

У цьому контексті відновлення правдивої історичної пам'яті та повна деколонізація гуманітарної сфери є не просто академічним завданням, а питанням національної безпеки. Тільки через деконструкцію радянських міфів та утвердження власного історичного наративу Україна може вибудувати надійний імунітет проти сучасних та майбутніх маніпуляцій агресора.

Література:

1. Гримич М. В. Антропологія простору. Т. 1: Культурний ландшафт Києва та околиць. Київ: Дуліби, 2016. 264 с.
2. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
3. Яковенко Н. М. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2023. 412 с.
4. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 1998. 276 с.

References:

1. Hrymych, M. V. (2016). Antropolohiia prostoru. T. 1: Kulturnyi landshaft Kyieva ta okolyts [Anthropology of space. Vol. 1: Cultural landscape of Kyiv and its environs]. Duliby.
2. Plokhy, S. M. (2016). Brama Yevropy. Istoriia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti [The Gates of Europe: A History of Ukraine from the Scythian Wars to Independence]. Family Leisure Club.
3. Yakovenko, N. M. (2023). Narysy istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy [Essays on the history of medieval and early modern Ukraine]. Krytyka.
4. Dziuba, I. M. (1998). Internatsionalizm chy rusyfikatsiia? [Internationalism or Russification?]. KM Academia.

УДК 321.01:342.1

Аліна Шевченко
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ПРОБЛЕМА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Alina Shevchenko
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

STATE SOVEREIGNTY AND THE PROBLEM OF ITS REALIZATION

Анотація. У доповіді розглянуто державний суверенітет як юридично та політично визначену властивість держави здійснювати верховну владу на власній території та виступати самостійним суб'єктом міжнародних відносин, проаналізовано його структурні ознаки та механізми практичної реалізації в умовах сучасної політичної системи, а також розкрито співвідношення державного, народного і національного суверенітету, з акцентом на конкретні обмеження суверенітету, що виникають унаслідок діяльності міжнародних інституцій, економічної взаємозалежності та інформаційних впливів, окремо досліджено трансформацію суверенітету України в умовах збройної агресії РФ.

Ключові слова: державний суверенітет, політична система, держава, народний суверенітет, національний суверенітет, міжнародне право, легітимність влади, Україна.

Abstract. The report examines state sovereignty as a legally and politically defined property of the state to exercise supreme authority within its territory and act as an independent subject of international relations, analyzes its structural features and mechanisms of implementation within the modern political system, and explores the relationship between state, popular, and national sovereignty, with emphasis on concrete limitations arising from international institutions, economic interdependence, and information influence, as well as the transformation of Ukraine's sovereignty under conditions of armed aggression by the Russian Federation.

Keywords: state sovereignty, political system, state, popular sovereignty, national sovereignty, international law, legitimacy of power, Ukraine.

Державний суверенітет у сучасній політичній науці визначається не як абстрактний принцип, а як юридично закріплена та інституційно забезпечена здатність держави самостійно ухвалювати обов'язкові для всіх суб'єктів політики рішення на власній території та реалізовувати їх через систему органів публічної влади, при цьому його практичний зміст безпосередньо залежить від функціонування політичної системи, рівня інституційної спроможності держави та характеру її взаємодії із зовнішнім середовищем[1].

Державний суверенітет складається з двох взаємопов'язаних елементів: внутрішнього суверенітету, який полягає у верховенстві державної влади над усіма іншими соціальними інститутами всередині країни, та зовнішнього суверенітету, який означає юридичну рівність держав у міжнародній системі та відсутність формальної підлеглості іншим державам[2].

Конкретними ознаками державного суверенітету є:

- монополія держави на законне застосування примусу через поліцію, армію та судову систему;
- виключне право ухвалення законів, обов'язкових для всіх осіб на території держави;

- наявність незалежної системи органів влади, яка не підпорядковується зовнішнім політичним центрам;
- контроль над територією та державними кордонами;
- самостійність у формуванні бюджету, податкової політики та зовнішньополітичного курсу.

У практичному вимірі ці ознаки реалізуються через конституційні норми, систему державного управління та механізми примусу, однак ступінь їх повноти залежить від реальної політичної та економічної спроможності держави.

Народний суверенітет у функціональному вимірі означає не декларативне, а процедурно закріплене право громадян впливати на формування органів влади через вибори, референдуми та інші форми політичної участі, що прямо визначає легітимність державної влади [3]. Національний суверенітет у сучасному розумінні пов'язаний із політичною нацією як структурованою спільнотою громадян[4], яка функціонує через спільні інститути держави, правову систему та політичні процедури, і саме ця нація виступає носієм колективного права на самовизначення, включаючи право на збереження державності та політичної автономії.

У реальній політичній системі ці форми суверенітету не існують ізольовано, а взаємодіють через інститути представництва, партійну систему та механізми конституційного контролю, що забезпечує їх інтеграцію в єдиний державний механізм.

У XXI столітті реалізація державного суверенітету обмежується низкою об'єктивних факторів, серед яких ключовими є участь держав у міжнародних організаціях, які встановлюють обов'язкові правила регулювання економічної, правової та безпекової політики; залежність національних економік від глобальних фінансових ринків; а також розвиток цифрових технологій, які створюють нові форми впливу на внутрішню політику держав через інформаційні операції та кіберінфраструктуру[5]. Ці фактори призводять до того, що суверенітет набуває не абсолютного, а функціонального характеру, коли держава зберігає формальну незалежність, але фактично змушена координувати свої рішення із зовнішніми акторами, що впливає на обсяг її реальної політичної автономії.

Практична реалізація суверенітету України забезпечується через мобілізацію внутрішніх ресурсів, функціонування системи національної безпеки, дипломатичну взаємодію з міжнародними партнерами та правове закріплення статусу держави як жертви збройної агресії, що формує основу для міжнародної підтримки та санкційного тиску на державу-агресора. Суверенітет України в умовах збройної агресії РФ проявляється через одночасне функціонування державних інститутів в умовах воєнного стану, збереження конституційного ладу та безперервність роботи органів влади, попри часткову втрату контролю над окремими територіями, що є прямим порушенням міжнародно визнаних принципів територіальної цілісності та політичної незалежності. Державний суверенітет у сучасних умовах слід розглядати як інституційно організовану здатність держави здійснювати владні функції в межах власної території та забезпечувати їх легітимність через політичну систему, при цьому його реалізація залежить не лише від юридичного закріплення, а й від реальної спроможності державних інститутів діяти в умовах зовнішніх обмежень і внутрішніх викликів.

Література:

1. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. – 2017.
2. Прієшкіна О. В., Харченко О. О. Політико-правова теорія державного суверенітету в умовах глобалізації та євроінтеграції // Правова держава. 2022. № 45. С. 12–21. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254361
3. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади //Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – №. 2. – С. 216-221.

4. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації //Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2011. – №. 9. – С. 255-260.
5. Наумкіна С. М., Кіняк А. О. Трансформація державного суверенітету в умовах глобального впливу транснаціональних акторів // Політичне життя. 2025. № 4. С. 112–120. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.18

References

1. Voronianskyi O. V. et al. Natsionalnyi suverenitet: ukrainskyi vymir v konteksti svitovoi politychnoi dumky. 2017.
2. Priieshkina O. V., Kharchenko O. O. Polityko-pravova teoriia derzhavnoho suverenitetu v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii. Pravova derzhava. 2022. № 45. S. 12–21. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254361
3. Voronianskyi O. V. Rol natsionalnoho suverenitetu v lehitymatsii derzhavnoi vlady. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. 2012. № 2. S. 216–221.
4. Voronianskyi O. V. Kontsept natsionalnoho suverenitetu yak pryntsyp realizatsii politychnykh prav natsii. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. 2011. № 9. S. 255–260.
5. Naumkina S. M., Kiniak A. O. Transformatsiia derzhavnoho suverenitetu v umovakh hlobalnoho vplyvu transnatsionalnykh aktoriv. Politychne zhyttia. 2025. № 4. S. 112–120. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.18

УДК

Петро Сергійович Шевченко
студент 1 курсу факультету лісового господарства
та деревооброблювальних технологій та землевпорядкування,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність G18 Геодезія та землеустрій,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МАТЕРІАЛЬНІЙ ДОПОМОЗІ ТА ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

Petro Shevchenko
First-year student at the Faculty of Forestry,
Woodworking Technologies and Land Management,
first (bachelor’s) level of higher education,
specialising in G18 Geodesy and Land Management,
State Biotechnological University (SBTU)
Scientific advisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor,
State Biotechnological University (SBTU)

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANISATIONS IN PROVIDING MATERIAL AID AND SUPPORTING THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE DURING RUSSIA’S FULL-SCALE INVASION

Роль громадських організацій у гуманітарній допомозі та відновленні України під час повномасштабного вторгнення Росії є визначальною для забезпечення стійкості держави, оскільки вони виступають ключовими агентами оперативного реагування, соціальної підтримки та інституційної трансформації, поєднуючи локальну експертизу з міжнародними ресурсами.

Після початку повномасштабної агресії Росії проти України у 2022 році система гуманітарного реагування України зазнала суттєвої трансформації, у якій громадські організації, або неурядові організації (НУО), посіли центральне місце. Вони забезпечили доступ до важкодоступних територій, оперативне виявлення потреб населення та адресне надання допомоги, що значно підвищило ефективність міжнародних програм.

Наукові дослідження підкреслюють, що НУО виступають як ключові посередники у реалізації міжнародної допомоги, виконуючи функцію «локалізації» гуманітарних процесів. Зокрема, у дослідженні "The Role of Non-Governmental Organizations in Implementing International Economic Assistance to Ukraine under Wartime Conditions" зазначається, що саме локальні організації забезпечують найбільш ефективне використання ресурсів завдяки глибокому розумінню соціально-економічного контексту громад [1]. Такий підхід відповідає сучасним концепціям гуманітарної політики, які наголошують на важливості передачі повноважень місцевим акторам.

Важливим аспектом діяльності НУО є їхня здатність до адаптації в умовах невизначеності. На відміну від державних інституцій, які часто обмежені нормативними процедурами, вони демонструють високий рівень гнучкості та інноваційності. Це підтверджується дослідженням "Because the Social Work Never Ends…", де показано, що навіть у критичних умовах війни організації змогли зберегти безперервність соціальних і медичних послуг, зокрема у сфері лікування та профілактики хронічних захворювань [2]. Таким чином, громадський сектор фактично виконує функцію буфера, що компенсує перевантаження державної системи.

У контексті післявоєнного відновлення значення НУО лише зростає. Згідно зі звітами World Bank, масштаби руйнувань вимагають комплексного підходу до реконструкції, у якому громадські організації відіграють роль не лише виконавців, а й партнерів у розробці стратегій розвитку [3]. Вони беруть участь у відбудові інфраструктури, підтримці малого бізнесу, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та формуванні соціального капіталу, що є критично важливим для довгострокової стабільності країни.

Крім того, громадські організації сприяють розвитку демократичного врядування та підзвітності. У випадку України це проявляється у зростанні довіри до волонтерського руху та громадських ініціатив, що підтверджується дослідженнями Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation [5].

Водночас, попри значний потенціал, громадський сектор стикається з низкою викликів. Серед них - обмежений доступ до прямого міжнародного фінансування, кадрове виснаження волонтерів та недостатня координація між різними акторами. Як зазначається у звітах International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, ефективність гуманітарної системи значною мірою залежить від налагодження партнерств і зміцнення інституційної спроможності локальних організацій [4].

Отже, неурядові організації (НУО) в Україні трансформувалися з допоміжного елементу соціальної системи у стратегічний ресурс держави в умовах війни. Їхня діяльність охоплює не лише надання гуманітарної допомоги, а й участь у процесах відновлення, розвитку та демократизації суспільства. Подальше посилення ролі НУО - через інституційну підтримку, розширення фінансування та інтеграцію у державну політику - є необхідною умовою ефективної реконструкції України та формування її стійкого майбутнього.

Література

1. The Role of Non-Governmental Organizations in Implementing International Economic Assistance to Ukraine under Wartime Conditions // ResearchGate. 2023. URL:ResearchGate

2. Because the Social Work Never Ends: A Qualitative Study Exploring How NGOs Responded to Emerging Needs During the War in Ukraine // ResearchGate. 2023. URL: ResearchGate
3. World Bank Group, European Commission, United Nations, Government of Ukraine. *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment.* URL: Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released
4. Ukraine Crisis Operational Reports. URL: Ukraine Crisis Reports and Operational Updates
5. Дослідження громадської думки щодо волонтерського руху. URL: https://i-soc.com.ua/ua/news/ukrainci-volonterstvo-doslidzhennya-2024/?utm_source

References

1. The Role of Non-Governmental Organizations in Implementing International Economic Assistance to Ukraine under Wartime Conditions. (2023). ResearchGate. Retrieved from ResearchGate
2. Because the Social Work Never Ends: A Qualitative Study Exploring How NGOs Responded to Emerging Needs During the War in Ukraine. (2023). ResearchGate. Retrieved from ResearchGate
3. World Bank Group, European Commission, United Nations, Government of Ukraine. *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3)*. Available at: Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released
4. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). *Ukraine Crisis Operational Updates*. Available at: Ukraine Crisis Reports and Operational Updates
5. Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. (2024). *Ukraintsi i volonterstvo: doslidzhennia 2024*. https://i-soc.com.ua/ua/news/ukrainci-volonterstvo-doslidzhennya-2024/

УДК

Аліна Віталіївна Шпак
студентка 1 курсу факультету ветеринарної медицини,
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність Н6 Ветеринарна медицина,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
53alinashpak@gmail.com
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

РЕЄСТРОВЕ КОЗАЦТВО ЯК ПРООБРАЗ ПРОФЕСІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ: ІСТОРИЧНІ УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Alina Shpak
First-year student of the Faculty of Veterinary Medicine,
second (Master's) level of higher education,
speciality H6 Veterinary Medicine,
State Biotechnological University (SBTU)
53alinashpak@gmail.com
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor,
State Biotechnological University (SBTU)

REGISTERED COSSACKS AS A PROTOTYPE OF A PROFESSIONAL UKRAINIAN ARMY: HISTORICAL LESSONS FOR CONTEMPORARY STATEHOOD

Анотація: У статті досліджується реєстрове козацтво XVI–XVII століть як унікальний феномен у становленні професійної збройної сили на українських землях.

Проаналізовано основні характеристики реєстрового козацтва: правову легітимацію, тактичний професіоналізм, роль армії як суб'єкта державотворення, геополітичну визначеність та економічний базис оборони. Через порівняльно-історичний метод встановлено паралелі між інституційними засадами реєстру та сучасними принципами будівництва Збройних Сил України. Обґрунтовано актуальність козацького досвіду для осмислення трансформацій ЗСУ в умовах повномасштабної війни 2022–2024 рр. та визначення стратегічних орієнтирів сучасної воєнної доктрини.

Ключові слова: реєстрове козацтво, професійна армія, Збройні Сили України, державотворення, воєнна доктрина, козацька традиція, українська державність.

Abstract: The article examines the registered Cossacks of the 16th–17th centuries as a unique phenomenon in the formation of a professional armed force on Ukrainian lands. The key characteristics of the registered Cossacks are analysed: legal legitimisation, tactical professionalism, the role of the army as an agent of state-building, geopolitical determination, and the economic foundation of defence. Using the comparative-historical method, parallels are established between the institutional principles of the register and the contemporary principles governing the development of the Armed Forces of Ukraine. The relevance of the Cossack experience is substantiated for understanding the transformations of the AFU during the full-scale war of 2022–2024 and for defining the strategic orientations of modern military doctrine.

Keywords: registered Cossacks, professional army, Armed Forces of Ukraine, state-building, military doctrine, Cossack tradition, Ukrainian statehood.

Вступ. Реєстрове козацтво XVI–XVII століть є унікальним феноменом української військової та державно-правової думки. Заснований польською короною як регулярне прикордонне військо, реєстр козаків поступово перетворився на самостійну соціально-військову інституцію з власними традиціями, правовою культурою та національною свідомістю. В умовах повномасштабного збройного вторгнення Росії в Україну, розпочатого 24 лютого 2022 р., та масштабної трансформації Збройних Сил України, дослідження цього феномену набуває не лише наукової, а й гострої практичної актуальності. Реєстрове козацтво є показовим прикладом того, як на теренах України вперше формувалася ідея професійного, законодавчо закріпленого й соціально інтегрованого війська. Звернення до цього досвіду дозволяє глибше осмислити витоки сучасної військової культури українців і знайти в минулому відповіді на актуальні виклики сьогодення.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів: історико-генетичний — для простеження еволюції реєстру від його виникнення до Гетьманщини; порівняльно-історичний — для зіставлення козацьких військових інституцій із сучасними структурами ЗСУ та стандартами НАТО; проблемно-хронологічний — для аналізу ключових переломних моментів у правовому та організаційному становленні реєстрового козацтва. Використано також методи ретроспективного та актуалізаційного аналізу, що уможливлюють проєкцію уроків минулого на виклики сучасної воєнної доктрини та державотворення.

Основна частина. Перший офіційний реєстр козаків нараховував лише 300 осіб і був затверджений Сигізмундом II Августом 1572 р. Проте вже протягом наступного століття ця кількість неодноразово зростала — від 6 до 40 тисяч вояків у різні роки. Це свідчить про органічний запит українського суспільства на організовану збройну силу, здатну виконувати функції захисту кордонів і підтримання суспільного порядку [3, с. 45]. Паралелі з сучасністю очевидні: після 2014 р. Україна провела кілька хвиль мобілізації й реорганізації армії, а після 2022 р. — фактично здійснила перехід до армії воєнного часу, що налічує понад мільйон осіб.

По-перше, інституціалізація та правова легітимація. Реєстрове козацтво стало першим в українській історії прикладом законодавчого оформлення статусу людини зі зброєю: козаки отримували земельні наділи, звільнення від податків і право на судову автономію. Як і тоді, сьогодні правова врегульованість статусу військового є запорукою стабільності армії.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», оновлений у 2024 р. в умовах повномасштабної війни, закріплює сучасні аналоги цих гарантій — грошове забезпечення, страхування, пільги для ветеранів. Проте, як і в козацьку добу, повна реалізація цих норм на практиці залишається системним завданням. Прийняття у 2023–2024 рр. законів про статус ветеранів та реабілітацію учасників бойових дій є кроком у напрямку, який реєстровці окреслили ще чотири століття тому.

По-друге, спеціалізація та тактичний професіоналізм. На відміну від ополчень, реєстровці були навченими вояками, які опановували лінійний стрій, артилерійську справу та мобільну оборону за допомогою «таборів» із возів — прообразу сучасних польових укріплень. Їхня тактика у битвах під Хотином (1621) і Батогом (1652) засвідчила здатність до гнучкого реагування на виклики поля бою [4, с. 113]. Аналогію з сьогоденням знаходимо у досвіді Збройних Сил України після 2022 р.: саме спеціалізовані підрозділи — бригади безпілотних систем, штурмові та аеромобільні частини — виявилися найбільш ефективними. Перехід ЗСУ від масового призову до модульної, контрактної армії із вузькою спеціалізацією є прямим відлунням того самого принципу: якість понад кількість.

По-третє, армія як суб'єкт державотворення. Реєстрові козаки були не лише воїнами, а й окремим привілейованим станом із правом голосу у Варшавському сеймі та власним судочинством [2, с. 67]. Саме з їхнього середовища вийшли лідери Визвольної війни 1648–1657 рр. — постать Богдана Хмельницького є найяскравішим прикладом. Це явище ілюструє принцип, актуальний і сьогодні: армія, що відчуває себе частиною нації, а не лише інструментом влади, є найбільш стійкою й мотивованою силою. У сучасній Україні ветерани дедалі активніше входять у публічну політику, громадянське суспільство, місцеве самоврядування. Цей процес є органічним продовженням козацької традиції, за якої захисник Батьківщини мав право і обов'язок брати участь у її розбудові.

По-четверте, питання лояльності і геополітичного вектора. Хронічна суперечність між службою польській короні та захистом власних станових і національних інтересів підривала єдність реєстру, провокувала збройні виступи (1630, 1637–1638 рр.) і врешті стала каталізатором Хмельниччини [1, с. 34; 5, с. 22]. Відсутність чіткого визначення стратегічного вектора розвитку козацької держави надалі ослаблювала її потенціал. Для сучасної України цей досвід є нагадуванням про необхідність недвозначного курсу на євроатлантичну інтеграцію як фундаменту оборонної доктрини. Офіційне закріплення у Конституції України (2019) прагнення до членства в НАТО та ЄС — це саме той рівень стратегічної визначеності, якого так бракувало козацькій старшині XVII ст.

По-п'яте, економічний базис армії та суспільний договір. Реєстровці отримували землю й самостійно дбали про частину свого спорядження в обмін на військову службу, що формувало культуру особистої відповідальності та зацікавленості у захисті Батьківщини. Хоча сучасна держава бере на себе повне матеріальне забезпечення армії, принцип нерозривного зв'язку між обороноздатністю та економічним суверенітетом зберігає повну актуальність. Збільшення видатків державного бюджету України на оборону до понад 20% ВВП у 2022–2024 рр., розвиток вітчизняного ВПК та програми забезпечення ветеранів житлом є сучасними формами того самого суспільного договору між державою і воїном, що існував у реєстровому козацтві.

Окремої уваги заслуговує аспект колективної пам'яті та військової ідентичності. Реєстрове козацтво сформувало тривкі символи, ритуали й цінності, що пережили саму інституцію і стали частиною загальноукраїнської культурної матриці. Козацький етос — поєднання особистої звитяги, братерства, відданості громаді — сьогодні відроджується у середовищі ЗСУ, добровольчих батальйонів та територіальної оборони. Це явище свідчить про глибинну спадкоємність між першим українським реєстром і сучасною армією, яка боронить державу в умовах екзистенційної загрози [6, с. 41].

Висновки. Реєстрове козацтво є не лише сторінкою минулого, а й живою лабораторією для осмислення засад сучасної збройної сили. П'ять ключових уроків — правова легітимація, тактичний професіоналізм, громадянська ідентичність армії,

геополітична визначеність та економічна основа оборони — зберігають свою евристичну цінність у контексті побудови боєздатних Збройних Сил України XXI ст. Досвід повномасштабної війни 2022–2024 рр. підтвердив правоту тих, хто вбачав у козацькій традиції прообраз справжньої народної і водночас професійної армії: стійкість українських захисників у боях за Маріуполь, Бахмут, Авдіївку та Харківщину є прямим продовженням духу Хотинської та Берестецької битв. Вивчення реєстрового козацтва як воєнно-державного феномену є необхідним елементом наукового, освітнього й меморіального дискурсу про українську державність і має посісти гідне місце у вітчизняній воєнно-історичній науці.

Література

1. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Чернігів: Сіверянська думка, 1996. 286 с.

2. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. 592 с.

3. Сергійчук В. І. Армія Богдана Хмельницького. Київ: Українська видавнича спілка, 1996. 160 с.

4. Мицик Ю. А. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Дніпропетровськ: ДДУ, 1996. 262 с.

5. Чухліб Т. В. Козаки і монархи. Міжнародне визнання Гетьманщини в роки правління Івана Мазепи. Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. 416 с.

6. Горобець В. М. Козацька держава. Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. 303 с.

7. Остах Ю. П. Трансформація поглядів на застосування Збройних Сил України у контексті військового будівництва (1991–2016). Українське військо: від давнини до сьогодення: збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції (1–2 грудня 2016 р.). Київ: НУОУ, 2016. С. 14–37.

8. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII (зі змінами, внесеними у 2024 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 (дата звернення: 01.04.2025).

9. Цюрупа М. В. Військова еліта України: її місце і роль у структурі правлячого класу. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2007. 26 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tsiurupa_viiskova.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

10. Павлова О. Реалізація соціального потенціалу ветеранів військових дій як елемент трансформації українського суспільства. Науково-теоретичний альманах Грані. 2023. Т. 26. № 5. С. 127–131. DOI: 10.15421/1723112.

11. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Європейська та євроатлантична інтеграція: Transition Book 2019. Київ: Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2019. 68 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-prezentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

12. Пирожков С. І. та ін. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 552 с.

References

1. Lepyavko, S. (1996). Kozatski viyny kintsya XVI st. v Ukraini [Cossack Wars of the Late 16th Century in Ukraine]. Siverska dumka.

2. Yavornytskyi, D. I. (1990). Istoriya zaporozkykh kozakiv [History of the Zaporozhian Cossacks] (Vol. 1). Naukova dumka.

3. Serhiichuk, V. I. (1996). Armiya Bohdana Khmelnytskoho [The Army of Bohdan Khmelnytsky]. Ukrainska vydavnycha spilka.

4. Mytsyk, Yu. A. (1996). Dzherela z istoriyi Natsionalno-vyzvolnoi viyny ukrayinskoho narodu seredyny XVII st. [Sources on the History of the National Liberation War of the Ukrainian People in the Mid-17th Century]. DNU.

5. Chukhhlib, T. V. (2002). Kozaky i monarhy. Mizhnarodne vyznannya Hetmanshchyny v roky pravlinnya Ivana Mazepy [Cossacks and Monarchs. International Recognition of the Hetmanate during Ivan Mazepa's Rule]. Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny.

6. Horobets, V. M. (2007). Kozatska derzhava [Cossack State]. Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny.

7. Ostakh, Yu. P. (2016). Transformatsiia pohliadiv na zastosuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy u konteksti viiskovoho budivnytstva (1991–2016) [Transformation of Views on the Employment of the Armed Forces of Ukraine in the Context of Military Construction (1991–2016)]. Ukrainske viisko: vid davnyny do sohodennia. Kyiv: NUOU, pp. 14–37.

8. Verkhovna Rada Ukrainy. (1992, with 2024 amendments). Pro viiskovyi obovyazok i viiskovu sluzhbu [On Military Duty and Military Service]: Law of Ukraine No. 2232-XII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12

9. Tsiurupa, M. V. (2007). Viiskova elita Ukrainy: yii mistse i rol u strukturi pravliachogo klasu [Military Elite of Ukraine: Its Place and Role in the Ruling Class Structure]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.

10. Pavlova, O. (2023). Realizatsiia sotsialnoho potentsialu veteraniv viiskovykh dii yak element transformatsii ukrainskoho suspilstva [Realisation of the Social Potential of War Veterans as an Element of Ukrainian Society Transformation]. Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani, 26(5), 127–131. DOI: 10.15421/1723112.

11. Uriadovyi ofis koordynatsii yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii. (2019). Yevropeiska ta yevroatlantychna intehratsiia: Transition Book 2019 [European and Euro-Atlantic Integration: Transition Book 2019]. Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

12. Pyrozhkov, S. I. et al. (2022). Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzennia hibrydnykh zahroz [National Resilience of Ukraine: Strategy of Responding to Challenges and Anticipating Hybrid Threats]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.

УДК 14:301:32

Iliana Vladlenova
Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Philosophy,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-6958-7183
e-mail:Iliana.Vladlenova@khpi.edu.ua

THE PROBLEM OF DEMOCRACY TRANSFER: A NECESSARY CONDITION

Keywords: democracy transfer, authoritarianism, existential crisis, geopolitics, elites.

Formulation of the problem. This paper analyzes the current issue of transferring democratic institutions and clarifies the concept of "democratic institution transfer" within the context of modern geopolitical processes. Through an analysis of successful and unsuccessful cases of democracy transfer, the author argues that such a transfer is possible only under one specific condition: an existential crisis that undermines confidence in the continued survival of the state.

Research methods. The existential approach is a methodology, emphasizing limit situations, meaning, and the threat to existence, which allows for identifying a sense of internal rupture and a re-evaluation of values.

Main part of the paper. In his book «The End of History and the Last Man» Francis Fukuyama wrote about the inevitable triumph of democracy [1]. However, by the mid-2000s, it became evident that this triumph had not occurred. Fukuyama revised his views, becoming a prominent critic of "forced" democracy transfer. In his work «State-Building: Governance and World Order in the 21st Century», he argues that democracy, as a means of limiting power, requires functioning institutions: a police force, administration, and a tax system [2]. He asserts that democracy cannot be promoted where these systems are absent; from Fukuyama's perspective, it is virtually impossible to create democratic institutions from the outside because democracy must rely on established internal rules. To support this, Fukuyama cites the negative experiences of Iraq and Afghanistan, while notably avoiding the case of Vietnam in his background arguments. In both his early and late works, Fukuyama attempts to "fit" historical events into his theories, which reveals both the limitations of his approach and his internal contradictions.

Fukuyama's concept underestimates the role of the existential foundations of statehood. For instance, he explains the successful building of democratic institutions in Japan by claiming that Japan was already a highly organized state. However, Meiji-era Japan possessed the world's strongest theocratic, disciplined bureaucracy, which was fundamentally not aimed at democratic legitimation. Before the adoption of the U.S.-drafted Constitution, the entire Japanese state system was concentrated on imperial power under strict militarism. Similarly, South Korea, prior to active American influence and the division of the peninsula, had rigid traditions of centralized administration and very weak democratic institutions. Korea maintained a strong hierarchy and an authoritarian-administrative model far removed from democracy.

Nevertheless, both Japan and South Korea are successful cases of democratic institution transfer. The key factor is that these countries faced the threat of total extinction. Their elites were presented with a clear choice: either preserve their statehood by adopting democratic values or cease to exist. They found themselves in an existential crisis and a "limit situation" (in Karl Jaspers' terms) that precluded their further existence as political subjects on the map. This served as a powerful trigger, catalyzing the transfer of democratic institutions to protect their sovereignty.

This existential threat and the fear of losing autonomy forced these countries—despite their rigid authoritarian traditions—to build democratic state apparatuses in exchange for U.S. protection. Essentially, the Japanese accepted a democratic Constitution to avoid the total collapse of the nation. As for Korea, it had been stripped of its immunity, its culture suppressed, and a sense of injustice grew alongside the existential crisis. Following the Korean War in the 1950s, South Korea was an impoverished nation heavily dependent on American aid, while the threat from the North raised the existential question of survival. Had the South not become economically stronger than the North, it would have been subjugated.

However, the most important trigger was not economic, but existential: the role of the U.S. as a security guarantor. The United States acted as a shield against external threats, which allowed these nations to focus all resources on developing an American-style economy (based on private property) and democratic institutions. Thus, we identify the primary condition for the transfer of democratic institutions: an existential crisis—the realization of a threat questioning the nation's existence—and a vital secondary condition: the presence of a security guarantor who promotes these democratic values. Under such conditions, the U.S. was able to dictate its terms.

Under the 1947 Japanese Constitution, the country is prohibited from maintaining an army [3]. However, responsibility for Japan's security legally shifted to the U.S., codified in the 1951 Treaty of Mutual Cooperation and Security, granting the U.S. the right to station military bases on Japanese territory in exchange for protection [4;5]. South Korea is permitted to maintain an army, yet its security was integrated into the American legal system via the 1953 treaty [6]. This treaty stipulates that an attack on either party in the Pacific region is considered a threat to the other. Furthermore, for a significant period, the command of Korean forces was legally transferred to a

U.S. general under the UN Command, stimulating the development of the army and technological systems along American lines. The U.S. also officially included Japan and South Korea in its "extended deterrence" doctrine, meaning that a nuclear attack on these countries is treated as an attack on Washington.

In contrast, the Budapest Memorandum lacked specific legal obligations. After the collapse of the Soviet Union, Ukraine possessed a massive nuclear arsenal but relinquished it in exchange for "respect for its sovereignty and existing borders." When Russia seized Crimea and parts of Eastern Ukraine in 2014, the U.S. did not fulfill its perceived obligations because there were no security guarantees implying an automatic military response. There was no enforcement mechanism for the signatories; moreover, Ukraine did not fall within the "vital interests" zone of the United States. Ultimately, this served as a lesson for the world: one must either possess nuclear weapons or have ironclad legal security commitments from those who do.

New Cases of 2026: Venezuela and Iran. In 2026, a U.S. operation took place in Venezuela to capture Maduro as part of a new strategy called the Dunroe Doctrine, named after Donald Trump [7]. The Americans carried out this force action using special forces directly in Caracas. Nicolas Maduro and his wife were captured and taken to the USA. Despite the fact that the state lost its authoritarian leader, the Chavismo regime endured; the old elite did not lose the levers of control. And the point is not that Venezuela lacks some special democratic institutions on the basis of which democracy can be built; the point is that Venezuela does not face a global problem related to its survival. That is, from the standpoint of both military and economic threats: there is neither an existential crisis nor limit situations in the spirit of Karl Jaspers. Also, the USA did not undertake to provide security guarantees to the opposition forces. There is no threat related to the problem of the existence of the Venezuelan nation and political subjectivity. A similar situation emerged in Iran. On February 28, 2026, as a result of a joint U.S. and Israeli operation, the Supreme Leader of Iran was killed; nevertheless, the regime endured and the transfer of democratic institutions did not begin [8].

Conclusion. From the perspective of existentialists, for example, Sartre, an existential crisis arises from an internal clash with certain problems that affect the fundamental foundations of being: the meaning of existence, freedom of choice, and responsibility for the choice. And although the basic concepts of existentialism are directed at the individual as a subject of experiences, it is also effective to use them to describe the existential problems of a nation as a whole, when individuality merges into a single social structure. We encounter such an approach, for example, in Spengler, Toynbee, or Jaspers [9;13;14]. K. Jaspers generally speaks of the spiritual situations of the age, while Carl Schmitt, within the framework of his political existentialism, speaks of the "state of exception," when moments occur where the political order faces a threat to its existence [10]. It is important to note that an existential crisis, by exposing the problem of existence, actually returns freedom to the subject. Old rigid institutions, hierarchy, and the caste system with their elites can no longer protect the state from external threats—they turn into "nothing." For Heidegger, nothing manifests itself every time in the face of the collapse of the habitual meaning of things. For Heidegger, nothing is an ontological category of the disclosure of the world [12]. In essence, the nation makes a choice: a radical break with old traditions and the start of a completely new project. There is a real existential threat that leads to a break with the existing tradition, and the next stage is the mobilization of the nation, including a certain group of reformers who are ready to take responsibility for the destruction of the old identity and the formation of a new one. However, most authoritarian regimes live in a state of chronic, rather than existential, crisis, and nothing indicates that the country might disappear from the political map—therefore, in such conditions, the transfer of democracy is impossible. Thus, we identify the main condition for the transfer of democratic institutions: an existential crisis—the awareness of a threat that calls into question the existence of the nation and the state—and important conditions: the presence of a group of internal reformers within the country who are ready to take responsibility for their choice, and a security guarantor who promotes these democratic values.

Bibliography

1. Fukuyama Francis. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992. 418 p.
2. Fukuyama Francis. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century. Ithaca: Cornell University Press, 2004. 137 p.
3. The Constitution of Japan (1947). Tokyo: Government Printing Office, 1947. 40 p.
4. Security Treaty between the United States and Japan. San Francisco: United States Department of State, 1951. 4 p.
5. Treaty of Mutual Cooperation and Security between the United States and Japan. Washington, D.C.: United States Department of State, 1960. 12 p.
6. Mutual Defense Treaty between the United States and the Republic of Korea. Washington, D.C.: United States Department of State, 1953. 3 p.
7. United States Department of Justice. Superseding Indictment against Nicolás Maduro Moros and Cilia Adela Flores de Maduro. New York: Southern District of New York, January 5, 2026. 42 p.
8. Government of the Islamic Republic of Iran. Official Declaration on the Martyrdom of the Supreme Leader Ali Khamenei and the 2026 Iran War. Tehran: Ministry of Foreign Affairs, March 1, 2026. 4 p.
9. Jaspers Karl. Man in the Modern Age. London: Routledge & Kegan Paul, 1951. 208 p.
10. Schmitt Carl. Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty. Chicago: University of Chicago Press, 2005. 116 p.
11. Sartre Jean-Paul. Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology. New York: Philosophical Library, 1956. 638 p.
12. Heidegger Martin. Being and Time. New York: Harper & Row, 1962. 589 p.
13. Spengler Oswald. The Decline of the West. New York: Alfred A. Knopf, 1926. 443 p.
14. Toynbee Arnold. A Study of History: Abridgement of Volumes I–VI. Oxford: Oxford University Press, 1987. 617 p.
15. Memorandum on security assurances in connection with Ukraine’s accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Budapest Memorandum). Budapest: United Nations Treaty Series, 1994. 6 p.

References

1. Fukuyama, F. (1992). The end of history and the last man. Free Press.
2. Fukuyama, F. (2004). State-building: Governance and world order in the 21st century. Cornell University Press.
3. Government of Japan. (1947). The Constitution of Japan. Government Printing Office.
4. Government of the Islamic Republic of Iran. (2026, March 1). Official declaration on the martyrdom of the Supreme Leader Ali Khamenei and the 2026 Iran war. Ministry of Foreign Affairs.
5. Heidegger, M. (1962). Being and time (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927).
6. Jaspers, K. (1951). Man in the modern age (E. Paul & C. Paul, Trans.). Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1931).
7. Sartre, J.-P. (1956). Being and nothingness: An essay on phenomenological ontology (H. E. Barnes, Trans.). Philosophical Library. (Original work published 1943).
8. Schmitt, C. (2005). Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty (G. Schwab, Trans.). University of Chicago Press. (Original work published 1922).
9. Spengler, O. (1926). The decline of the West (C. F. Atkinson, Trans.). Alfred A. Knopf. (Original work published 1918).
10. Toynbee, A. J. (1987). A study of history: Abridgement of volumes I–VI (D. C. Somervell, Ed.). Oxford University Press.

11. U.S. Department of Justice. (2026, January 5). Superseding indictment against Nicolás Maduro Moros and Cilia Adela Flores de Maduro. Southern District of New York.
12. U.S. Department of State. (1951). Security treaty between the United States and Japan.
13. U.S. Department of State. (1953). Mutual defense treaty between the United States and the Republic of Korea.
14. U.S. Department of State. (1960). Treaty of mutual cooperation and security between the United States and Japan.
15. United Nations. (1994). Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Budapest Memorandum). Treaty Series, 1861(31529).

УДК 1:004.8

Марія Андріївна Андрєєва
здобувач вищої освіти ОП «Ветеринарна медицина»
Державний біотехнологічний університет
https://orcid.org/0009-0006-0247-7090
e-mail: mariia.andrieieva11@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ЕМПАТІЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА: ЧОМУ МИ ДОВІРЯЄМО ІМІТАТОРУ ЕМОЦІЙ БІЛЬШЕ, НІЖ ТВАРИНІ З РЕАЛЬНИМИ ПОЧУТТЯМИ?

Mariia Andrieieva
Higher Education Student of the Veterinary Medicine Programme
State Biotechnological University
https://orcid.org/0009-0006-0247-7090
e-mail: mariia.andrieieva11@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

EMPATHY AS A PHILOSOPHICAL PROBLEM: WHY DO WE TRUST AN EMOTION SIMULATOR MORE THAN AN ANIMAL WITH REAL FEELINGS?

Емпатію звично вважають ознакою людської винятковості. Проте нейробіологія й етологія давно ускладнили таке уявлення: основи співпереживання виявляються і в тварин, тоді як сучасні системи штучного інтелекту навчилися дуже переконливо відтворювати емпатійні реакції, не маючи ані болю, ані радості, ані страху як власного досвіду. Парадокс постає не в тому, що машина «відчуває», а в тому, що людина дедалі охочіше приписує їй розуміння, натомість жива істота з реальними почуттями часто лишається на периферії довіри. Мета дослідження полягає у виявленні філософських і комунікативних підстав такої асиметрії.

У роботі поєднано історико-філософський, герменевтичний, порівняльний і феноменологічний підходи. Історико-філософський аналіз дав змогу простежити зміну уявлень про емпатію від вчування до інтерсуб'єктивності; герменевтичний, уточнити роль розуміння Іншого; порівняльний, зіставити тваринну емпатію та алгоритмічну імітацію; феноменологічний, відрізнити переживання від функціонального відтворення його зовнішніх ознак.

Поняття емпатії ввійшло в модерну гуманітарну традицію як переклад німецького Einfühlung, але, як зауважує Т. Матюх, сама проблема тривалий час залишалася «анонімною»: її осмислювали через симпатію, співчуття, розуміння, співбуття [4, с. 87-91]. У такій перспективі важливо не змішувати емпатію із простим емоційним схваленням. Симпатія підтримує, емпатія ж вимагає входження у чужий стан, навіть коли він не збігається з нашими оцінками. Звідси і значення феноменологічної лінії, від Е. Гуссерля до Е. Штейн, де емпатія постає умовою виходу за межі соліпсичного світу.

Нейробіологічне відкриття дзеркальних нейронів ще більше посилило цю лінію міркування. Воно показало, що чужа дія, біль чи напруга можуть бути вписані в наш досвід не лише інтелектуально, а й тілесно. Саме тому емпатія не зводиться до мовної формули. Ф. де Вааль, аналізуючи поведінку приматів, показує, що співпереживання має глибоке еволюційне коріння: тварини здатні втішати, реагувати на страждання іншого, змінювати

власну поведінку під впливом чужого стану [5, с. 55-56]. Їхня емпатія не декларативна, зате реальна.

ШІ працює інакше. Його «емоційна чутливість» є відтворенням алгоритмічних патернів, а не переживанням, тому йдеться не про суб'єкта пізнання, а про систему, що моделює емоційно релевантну реакцію [1, с. 8-9]. Сучасний ШІ є радше симулятором мислення, ніж повноцінним носієм інтенціональності, волі та уяви [2, с. 1-2]. Для теми емпатії цей акцент принциповий. Соціальний ефект співпереживання тут породжується не почуттям, а вдало сконструйованим знаком почуття.

Довіра до такої симуляції має кілька причин. А. Лой слушно пов'язує емпатію з мовленням як соціальною дією: висловлене співпереживання стає помітним і дієвим у комунікативному полі [3, с. 49-50]. Машина говорить нашою мовою, дотримується звичних формул уваги, не втомлюється, не дратується, не збивається з тону. Тварина ж, попри автентичний емоційний стан, не може артикулювати його в людських мовних кодах. Її співприсутність потрібно розчитувати через погляд, жест, наближення, реакцію на біль. Тут додаються антропоморфізм і зручність: людина легше довіряє тому, що звучить знайомо, відповідає передбачувано і не вимагає складної інтерпретації. У підсумку зрозумілість починає важити більше, ніж автентичність, а комунікативна ефективність, більше, ніж реальне переживання.

Емпатія має довгу філософську історію і не вміщується ні в психологічний автоматизм, ні в мовну техніку. Тварини здатні до справжнього співпереживання, хоч воно часто лишається невербалізованим. ШІ, навпаки, успішно відтворює зовнішні ознаки емпатії, не маючи внутрішнього досвіду. Перевага, яку людина надає такому імітатору, виростає з влади мовлення, антропоморфного дизайну, передбачуваності й когнітивної зручності. Тут і виникає головний етичний ризик: знецінення реальних почуттів тих, хто не говорить нашою мовою, але справді здатен страждати й відгукуватися на чужий біль.

Література

1. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2(6). С. 1-10. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
2. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 7. С. 1-21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
3. Лой А. Мовлення та емпатія в соціальному мисленні людини. Філософсько-антропологічний підхід. Філософська думка. 2017. № 4. С. 47-65. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001075619
4. Матюх Т. Поняття «емпатія»: витоки та трансформації в історико-філософському процесі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». 2015. Вип. 17. С. 87-92. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3890/
5. Waal F. de. Das Prinzip Empathie: Was wir von der Natur für eine bessere Gesellschaft lernen können. München: Hanser, 2011. 351 S. URL: https://d-nb.info/1008580627

References

1. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., Silvestrova, O. Yu. (2025). Emotsiinyi intelekt ta shtuchnyi intelekt: filosofska refleksiia subiektnosti v protsesakh piznannia [Emotional intelligence and artificial intelligence: Philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes]. Filosofiia ta upravlinnia, 2(6), 1-10. https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
2. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia [Philosophy of science and artificial intelligence: Deconstruction of the subject and a new ontology of cognition]. Visnyk humanitarnykh nauk, 7, 1-21. https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177

3. Loy, A. (2017). Movlennia ta empatiia v sotsialnomu myslenni liudyny. Filosofsko-antropolohichnyi pidkhid [Speech and empathy in human social thinking: A philosophical-anthropological approach]. Filosofska dumka, 4, 47-65. https://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001075619
4. Matiukh, T. (2015). Poniattia «empatiia»: vytoky ta transformatsii v istoryko-filosofskomu protsesi [The concept of empathy: Origins and transformations in the historical-philosophical process]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filosofiia», 17, 87-92. https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3890/
5. de Waal, F. B. M. (2011). Das Prinzip Empathie: Was wir von der Natur für eine bessere Gesellschaft lernen können. Hanser. https://d-nb.info/1008580627

УДК 811.161.2

Людмила Володимирівна Бабай
старший викладач
кафедри європейських мов, ДБТУ
e-mail: Lydmila_babay@ukr.net
Ігор Ігорович Кравченко
студент 174-23Б-01 групи
e-mail: Zellgod1212@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД ТА СУЧАСНА НОРМАЛІЗАЦІЯ

Lydmila Babay
Senior Lecturer Department of European Languages, DBTU
e-mail: Lydmila_babay@ukr.net
Igor Kravchenko
student of 174-23B-01 group, DBTU
e-mail: Zellgod1212@gmail.com

TRANSFORMATION OF UKRAINIAN TERMINOLOGY IN THE SOVIET PERIOD AND ITS MODERN NORMALIZATION

Анотація. У статті проаналізовано політику лінгвоциду щодо української термінології в радянський період (1930–1980-ті роки). Розглянуто механізми заміни термінів (лексична заміна, граматична уніфікація, калькування, семантичний зсув), уточнено статистику втрат (близько 14,5 тис. термінів за першими бюлетенями, загалом — до 60–70 % питомої лексики). Охарактеризовано ідеологічне обґрунтування, хронологію та етапи лінгвоциду, зокрема «золоте десятиріччя» (1921–1933), «хрущовську відлигу» як псевдовідновлення та застійні 1970–1980-ті роки. Окрему увагу приділено сучасній нормалізації української термінології: створенню галузевих словників, розробці ДСТУ, діяльності термінологічних комісій. Зроблено висновок, що подолання наслідків лінгвоциду потребує системної державної політики, поєднання національних традицій із міжнародними терміноелементами та підвищення термінологічної культури фахівців.

Ключові слова: лінгвоцид, українська термінологія, русифікація, «Термінологічні бюлетені», ІУНМ, трансформація, нормалізація, ДСТУ.

Abstract. The article analyzes the policy of linguocide against Ukrainian terminology in the Soviet period (1930s–1980s). The mechanisms of term replacement (lexical substitution, grammatical unification, calquing, semantic shift) are examined; the statistics of losses (about 14.5 thousand terms according to the first bulletins alone, and up to 60–70 % of original vocabulary in total) are specified. The ideological justification, chronology and stages of the linguocide are characterized, including the «golden decade» (1921–1933), the «Khrushchev Thaw» as a pseudo-

recovery, and the stagnation period of the 1970s–1980s. Special attention is paid to the current state of normalization of Ukrainian terminology: creation of industry dictionaries, development of DSTU standards, activities of terminological commissions. It is concluded that overcoming the consequences of linguocide requires a systematic state policy, a combination of national traditions with international term elements, and raising the terminological culture of specialists.

Keywords: linguocide, Ukrainian terminology, Russification, «Terminological bulletins», IUNM, transformation, normalization, DSTU.

Термінологія є найбільш керованою частиною мови, тому в тоталітарних системах вона стає інструментом цілеспрямованого мовного впливу. Радянська мовна політика щодо української термінології є класичним прикладом лінгвоциду – свідомого нищення національної термінологічної системи з метою руйнування наукової, професійної та культурної комунікації. На відміну від стихійних мовних змін, лінгвоцид був інституційним, плановим і документально закріпленим. Мета роботи – проаналізувати механізми, масштаби та наслідки цієї трансформації, а також окреслити сучасні шляхи подолання її наслідків.

Важливість теми зумовлена тим, що українська термінологія досі перебуває в стані невизначеності: паралельно функціонують питомі терміни, русифіковані відповідники та новітні англіцизми. Без розуміння історичних причин цього стану неможливо виробити ефективну державну термінологічну політику.

Передумови: «золоте десятиріччя» Інституту української наукової мови

У 1920-х роках в Україні відбувалося активне державне будівництво, одним із напрямів якого було створення власної наукової термінології. Центральну роль у цьому процесі відігравав Інститут української наукової мови (ІУНМ), заснований 1921 року при Всеукраїнській академії наук. За короткий, але надзвичайно плідний період (1921–1933) ІУНМ створив близько 50 галузевих словників, які охоплювали природничу, технічну, медичну, правничу, мистецьку, економічну, військову та інші термінології. Було вироблено наукові принципи термінотворення: моносемія (однозначність), системність, мотивованість, милозвучність. Інститут підготував плеяду фахівців-термінологів (О. Курило, М. Сулиму, В. Сімовича), видав фундаментальний «Російсько-український словник» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова.

Як зазначає Г. Наконечна, цей період термінознавець А. Вовк назвав «золотим десятиріччям» української термінології. Саме ця спадщина стала головним об'єктом знищення після 1933 року, оскільки вона демонструвала спроможність української мови обслуговувати всі сфери науки незалежно від російської. Жодна інша радянська республіка не мала настільки розвиненої термінологічної школи, тому саме українська термінологія зазнала наймасштабнішого нищення.

Хронологія та механізми лінгвоциду

1. Початковий етап (1933–1935). Ліквідація ІУНМ та «Термінологічні бюлетені»

У 1933 році ІУНМ ліквідовано, його співробітників звинуватили в «націоналістичному шкідництві», багатьох розстріляли або заслали. Замість ІУНМ Інститут мовознавства АН УРСР видав серію «Термінологічних бюлетенів» (1933–1935), які стали головним знаряддям нищення. За різними підрахунками, близько 14,5 тисячі питомих українських термінів було замінено на російські відповідники або кальки.

Процес лінгвоциду відбувався за кількома напрямами.

Лексична заміна передбачала пряму заборону українських термінів та введення російських відповідників.

Приклади: *бурштин → янтар*, *копальня → шахта*, *линва → трос*, *численник → числітель*, *прав опис → орфографія*, *промінь → луч*, *завдання → задача*, *водень → гідроген → водород*, *сухоти → туберкульоз*, *слизняк → молюск*.

Граматична уніфікація полягала у зміні роду за російським зразком: *бензина* (ж. р.) → *бензин* (ч.р.), *синтеза → синтез*, *метода → метод*, *ема́ль* (ч. р.)

→ *емáль* (ж.р.), *бандероль* (ч.р.) → *бандероль* (ж.р.). Ці зміни не мали внутрішньомовних підстав.

Калькування – створення термінів за російськими моделями: *платня* → *зарплата*, *відсоток* → *процент*, *довідник* → *справочник*, *виробник* → *продуцент*.

Семантичний зсув – зміна значення питомих термінів під російським впливом: *черговий* («той, хто чергує» → «наступний»), *порядковий* («той, що має порядок» → «числівник, що означає місце в ряді»).

2. Ідеологічне обґрунтування

У партійних документах 1933–1934 років українську термінологію 1920-х було оголошено «національним шкідництвом», «буржуазним націоналізмом», «відривом від братньої російської мови». Лінгвоцид подавався як «боротьба за чистоту мови» та «уніфікація термінології єдиним радянським народом». Аналогічні процеси відбувалися в інших республіках, але найбільш масованого нищення зазнала саме українська термінологія через її високий розвиток.

3. Етап закріплення (1935–1950-ті роки)

Після виходу бюлетенів українську термінологію 1920-х заборонено в наукових виданнях, технічній документації, освіті. Підручники перевидавали з новою термінологією, викладання в школах і вузах велося переважно російською мовою. Українська мова зберігалася лише в художній літературі та початковій школі.

4. «Хрущовська відлига» (кінець 1950-х – 1960-ті) як псевдовідновлення

Після смерті Сталіна з'явилися нові російсько-українські словники, дозволили викладання окремих предметів українською. Однак, як зауважує Т. Панько, ці словники будувалися за принципом «найменшого розходження» з російською мовою. Будь-який термін, що не збігався з російським, відкидався як «штучний». Фактично це була м'якша форма консервації русифікованої термінології. Приклад: російському *бревно* у 1920-х відповідало *колода*; словники відлиги закріпили дублети з перевагою *бревно*; лише в сучасних словниках *колода* повернуто як основний термін.

5. Застійний період (1970–1990-ті)

У 1970–1980-х роках українська термінологія перебувала в стані стагнації, яка законсервувала нав'язані русифіковані форми. Нові терміни (в ІТ, економіці, техніці) вводилися через російську мову без перекладу (*комп'ютер*, *дисплей*, *файл*) або з грубими кальками (*програмне забезпечення* замість *програми*). Українські термінологи працювали переважно в дозволених сферах (граматика, фонетика), уникаючи нових галузей.

Масштаби та наслідки лінгвоциду

1. Кількісні втрати

За підрахунками сучасних термінознавців (Г. Наконечна, М. Зарицький, Б. Михайлишин), українська термінологія втратила не менше 60–70 % питомої лексики, створеної в 1920-х роках. Найбільших втрат зазнали терміносистеми природничих наук (до 80 %), технічних (до 75 %), військових (до 85 %), правничих (до 70 %), економічних (до 65 %).

2. Якісні наслідки

Розрив термінологічної традиції**.** Терміни 1920-х стали невідомими навіть фахівцям.

Приклади: *пруг* (пружина), *ритниця* (креслення), *сумісник* (конденсатор), *керма* (руль) . Відновлення потребує архівних досліджень.

Зросійщення наукового мислення**.** Українські дослідники змушені були користуватися російською термінологією навіть пишучи українською. Наукова українська мова часто є «підстрочним перекладом» з російської.

Варіантність і нестабільність. Паралельне побутування питомих та нав'язаних форм створює труднощі для стандартизації: *відсоток / процент*, *сполука / з'єднання*, *довідник / справочник*, *завдання / задача*.

Низька термінологічна культура фахівців**.** Багато поколінь виховувалися на російській термінології. Частина науковців досі воліє користуватися російськими термінами, вважаючи їх «звичнішими», що гальмує нормалізацію.

Сучасна нормалізація як подолання наслідків лінгвоциду

1. Період 1991–2020-х років: досягнення та проблеми

Після 1991 року почалося системне відновлення української термінології. Видано понад 600 термінологічних словників. Найважливіші: «Російсько-український словник наукової термінології» за ред. Л. Симоненко (1994, 2003), «Українсько-російський словник науково-технічної термінології» (1995), періодичний «Термінологічний вісник» (з 1993 року). Створено Комітет наукової термінології НАН України (1993) та Термінологічну комісію при МОН України. Розроблено ДСТУ 1.5:2015 «Правила розроблення, викладення, оформлення термінологічних стандартів».

Проблеми: варіантність, надмірна англіцизація, недофінансування, низька термінологічна свідомість фахівців, відсутність єдиного державного реєстру.

2. Основні завдання сучасної нормалізації

Ревізія та повернення питомих термінів 1920-х (там, де вони функціональні): *колода* замість *бревно*, *відсоток* замість *процент*, *довідник* замість *справочник*.

Уніфікація – усунення варіантності: *дистрибутор / дистриб'ютор*, *отримувач / одержувач*, *файл / збірка*.

Стандартизація – закріплення термінів у ДСТУ. Планується створення єдиної термінологічної бази даних онлайн.

Протидія надмірній англіцизації: *коворкінг → спільнопростір*, *пітчинг → представлення*, *фідбек → зворотний зв'язок*. Виважене ставлення до запозичень: *інтернет*, *комп'ютер* доцільно залишити.

Створення єдиної державної термінологічної політики – координація міністерств, НАН України, закладів освіти, закріплення на рівні закону.

3. Методологічні підходи

Як зазначає Б. Михайлишин, нормалізація – це не система заборон, а «самоочищувальний вічний двигун» термінології. Найпродуктивнішим є поміркований підхід, що поєднує національні ресурси (питомі терміни 1920-х, народну лексику), міжнародні терміноелементи (греко-латинські корені) та виважену англіцизацію, уникаючи надмірної русифікації. І. Кочан наголошує, що нормалізація має враховувати галузеві традиції та комунікативну доцільність.

4. Практичні рекомендації

Рекомендується: створити державний онлайн-реєстр термінологічних стандартів; забезпечити обов'язкове використання стандартів у державних закупівлях, технічній документації, освітніх програмах; підвищити термінологічну культуру фахівців через спеціальні курси; залучити громадськість до обговорення (краудсорсингові платформи); стимулювати видання галузевих словників за державний кошт; інтегрувати українську термінологію в міжнародні бази даних (IATE, ISO, IEEE).

Радянська мовна політика 1930–1980-х років щодо української термінології була свідомим лінгвоцидом. Головним знаряддям стали «Термінологічні бюлетені» 1933–1935 років, які замінили близько 14,5 тис. питомих термінів на російські відповідники. Механізми лінгвоциду: лексична заміна, граматична уніфікація, калькування, семантичний зсув. У результаті українська термінологія втратила 60–70 % питомої лексики, створеної в 1920-х роках. Найбільших втрат зазнали природничі, технічні, військові, правничі та економічні терміносистеми.

Наслідки лінгвоциду: розрив традиції, зросійщення наукового мислення, варіантність, низька термінологічна культура. Сучасна нормалізація (з 1991 року) досягла успіхів: понад 600 словників, термінологічні комісії, ДСТУ. Однак залишаються проблеми: варіантність, надмірна англіцизація, недофінансування.

Перспективи досліджень – аналіз конкретних терміносистем (медичної, правничої, ІТ, військової) та розробка пропозицій щодо їх стандартизації з урахуванням питомої лексики 1920-х років та міжнародних терміноелементів.

Література

1. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.
2. Наконечна Г.В. Українська науково-технічна термінологія: Історія і сьогодення. Львів: Кальміус, 1999. 220 с.
3. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства. Київ: НАН України, 2004. 148 с.
4. Кочан І.М. Українське термінознавство 1960–1990-х років. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 8–12.
5. Михайлишин Б.П. Нормалізація термінології та її збагачення – заодно чи хто кого? Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2000. № 402. С. 45–49.

References

1. Panko T.I., Kochan I.M., Matsiuk H.P. Ukrainian Terminology. Lviv: Svit, 1994. 216 p.
2. Nakonechna H.V. Ukrainian Scientific and Technical Terminology: History and Present. Lviv: Kalmius, 1999. 220 p.
3. Zarytskyi M.S. Current Issues of Ukrainian Terminology Studies. Kyiv: NAS of Ukraine, 2004. 148 p.
4. Kochan I.M. Ukrainian terminology of the 1960s–1990s. Journal of Lviv Polytechnic National University. Series «Problems of Ukrainian Terminology». 2012. No. 733. P. 8–12.
5. Mykhailyshyn B.P. Normalization of terminology and its enrichment – together or who dominates whom? Journal of Lviv Polytechnic State University. Series «Problems of Ukrainian Terminology». 2000. No. 402. P. 45–49.

УДК 28-58:141.4:159.9.018

Ніна Іванівна Білокопитова
кандидат філософських наук,
докторант кафедри філософії, публічного управління
та соціальної роботи, ЗНУ
ORCID http://orcid.org/0000-0002-7260-0705
e-mail: nina_turk@ukr.net
Карім Ель Гуессаб
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії, публічного управління
та соціальної роботи, ЗНУ
ORCID https://orcid.org/0000-0003-3555-1235
e-mail: karimk@ukr.net

«ЗІКР» ЯК ПРАКТИКА САМОРЕГУЛЯЦІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Nina Bilokopytova
Candidate of Philosophical Sciences (PhD in Philosophy),
at the Department of philosophy, public administration
and social work, ZNU
ORCID http://orcid.org/0000-0002-7260-0705
e-mail: nina_turk@ukr.net

Karim El Guessab
Doctor of Science, Hab. Associate Professor
at the Department of philosophy, public administration
and social work, ZNU
ORCID https://orcid.org/0000-0003-3555-1235
e-mail: karimk@ukr.net

"DHIKR" AS A PRACTICE OF SELF-REGULATION IN CONDITIONS OF SOCIAL TURBULENCE: A PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Анотація: У дослідженні розглядаються «зікр» як традиційна суфійська практика в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. Особлива увага приділяється його функціонуванню не лише як релігійного ритуалу, але й як специфічної техніки внутрішньої концентрації та ритмізації свідомості. Обґрунтовується потенціал зікру як ефективного інструменту психоемоційної саморегуляції в ситуаціях соціальної нестабільності, тривоги та інформаційного перевантаження. Методологічно дослідження спирається на міждисциплінарний підхід, що інтегрує філософський аналіз із напрацюваннями психології свідомості та теорії афектів. У результаті зикр інтерпретується як практика, здатна формувати стійкі структури уваги, тілесної присутності та афективної рівноваги в динамічному соціальному середовищі.

Ключові слова: зікр, суфізм, саморегуляція, афективність, соціальна турбулентність, духовні практики.

Abstract: The study examines *dhikr* as a traditional Sufi practice within the context of contemporary sociocultural transformations. Particular attention is paid to its functioning not only as a religious ritual but also as a specific technique of inner concentration and the rhythmization of consciousness. The paper substantiates the potential of *dhikr* as an effective tool of psycho-emotional self-regulation in situations of social instability, anxiety, and information overload. Methodologically, the study is based on an interdisciplinary approach that integrates philosophical analysis with insights from the psychology of consciousness and affect theory. As a result, *dhikr* is interpreted as a practice capable of forming stable structures of attention, embodied presence, and affective balance within a dynamic social environment.

Keywords: dhikr, Sufism, self-regulation, affectivity, social turbulence, spiritual practices.

Сучасний світ характеризується високим рівнем невизначеності, нестабільності та фрагментації соціального досвіду, що описується через концепт «плинної модерності» З. Баумана [2]. У його інтерпретації сучасність постає як стан «ліквідності», в якому соціальні форми втрачають стабільність, а індивід змушений самостійно конструювати життєві стратегії, перебуваючи між свободою та екзистенційною вразливістю (MDPI). У таких умовах посилюється потреба в практиках, здатних забезпечити внутрішню стабільність суб'єкта.

Однією з таких практик є «зікр» (араб. *dhikr* «пам'ятання»), що займає центральне місце в суфійській традиції. У класичному розумінні зікр виступає як акт постійного згадування Бога через повторення імен, формул або внутрішню концентрацію. Водночас у ширшому філософському сенсі він може бути інтерпретований як техніка спрямування свідомості, що формує специфічний режим уваги та афективної регуляції.

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, що поєднує філософський аналіз, герменевтику та концепти психології свідомості й теорії афектів. Об'єктом дослідження виступають суфійські духовні практики у сучасному соціокультурному контексті, тоді як предметом є «зікр» як специфічна техніка регуляції уваги та психоемоційних станів. Методи включають концептуальний аналіз, порівняльну інтерпретацію (зокрема зіставлення із *mindfulness*) та контекстуалізацію у межах теорій плинної модерності й метамодерну.

З позиції філософії, доцільно співвіднести зикр із концепцією «технологій себе» М.Фуко [4], який розглядав духовні практики як способи, за допомогою яких суб'єкт здійснює роботу над собою, трансформуючи власну свідомість і спосіб буття. У цьому контексті зікр постає як дисциплінарна й водночас трансформаційна практика, спрямована на формування внутрішньої цілісності суб'єкта.

З точки зору психології релігії, інтерпретація зікру може бути поглиблена через ідеї В.Джеймса [5], який у праці «Різноманіття релігійного досвіду» підкреслював значення індивідуального переживання та внутрішніх станів свідомості як основи релігійності. Джеймс наголошував, що повторювані духовні практики здатні змінювати емоційний стан людини, формуючи відчуття спокою, сенсу та внутрішньої гармонії.

У своєму медичному дослідженні «Звук слів викликає афективні реакції мозку» (2018), науковці: Араш Аріані, Чун-Тін Хсу та Артур М.Джейкобс [1], зазначали, що дослідження є першою спробою зрозуміти реакцію мозку на афективний потенціал, що лежить у звучанні слів. Відповідно до об'єднуючої нейронної мережі для афективної обробки звуку, ми спостерігали BOLD-відповіді у верхній скроневій ділянці, острівці та премоторній корі, що свідчить про те, що афективність у звучанні слів має спільну мережу обробки з іншими типами емоційних голосових сигналів. Таким чином, наше дослідження надає перші нейровізуалізаційні докази феномену, який давно використовується в поезії та мистецтві, тобто викликання афективних (та естетичних) реакцій шляхом використання певних слів зі специфічними звуковими патернами. Наші дані також свідчать про те, що люди чутливі до афективної інформації у звучанні слів, навіть коли увага не спрямована на цей аспект [1]. Зікр як практика, що включає тіло, мову, афект і сакральне значення, сприяє поєднанню фрагментів розпорошеної свідомості у багатовимірну цілісність. У добу цифрової фрагментації й увагового дефіциту зікр може розглядатися як глибока техніка концентрації, ретелесного «заземлення» та реенчантменту буття [3].

У сучасному науковому дискурсі подібні ефекти досліджуються в рамках практик *mindfulness*, які визначаються як форми усвідомленої уваги до теперішнього моменту. Емпіричні дослідження демонструють, що такі практики сприяють зниженню тривожності, регуляції емоцій та покращенню когнітивної стабільності, зокрема в умовах інформаційного перевантаження та соціального стресу (Rockefeller University Press). У цьому сенсі зікр може розглядатися як традиційний аналог або навіть глибша форма подібних практик, оскільки включає не лише увагу, але й трансцендентний вимір.

Особливу увагу слід приділити метамодерному контексту, який характеризується коливанням між раціональністю та духовним пошуком. У цьому середовищі спостерігається «повернення» духовних практик, але вже у трансформованому вигляді, поза жорсткими інституційними рамками. Як показують сучасні дослідження, духовність у «плинному» суспільстві набуває індивідуалізованого та прагматичного характеру, часто виконуючи функцію психологічної адаптації до невизначеності (MDPI). Таким чином, зікр постає як багатовимірне явище, яке поєднує релігійний, філософський і психологічний аспекти. В умовах соціальної турбулентності це явище може розглядатися як ефективний механізм внутрішньої стабілізації, що дозволяє суб'єкту відновлювати цілісність досвіду та підтримувати психоемоційну рівновагу.

Висновки Тож, зікр, як суфійська практика має значний потенціал для осмислення у сучасному гуманітарному дискурсі. Його інтерпретація через призму концепцій З.Баумана, М.Фуко, В.Джеймса та сучасних досліджень mindfulness відкриває перспективи міждисциплінарного аналізу духовних практик як форм саморегуляції в умовах нестабільного світу. Це дозволяє по-новому осмислити роль релігійного досвіду в культурі пізньої модерності та метамодерну.

Література:
1. Aryani A., Hsu C.T., Jacobs A.M. The Sound of Words Evokes Affective Brain Responses. *Brain Sci*. 2018 May 23. 8 (6). 94. doi.org/10.3390/ brainsci8060094 URL: https://www.mdpi.com/2076-3425/8/6/94
2. Бауман, Зиґмунт. *Плинні часи: життя в добу непевности* / Пер. з англ. Антона Марчинського, Київ: Критика, 2013. 176 с.
3. Білокопитова Н, «Зікр» як феномен свідомості: суфійська містика в епоху метамодерної нейроантропології, "*Актуальні проблеми філософії та соціології*", №55/ 2025, 3-11, DOI https://doi.org/10.32782/apfs.v055.2025.1
4. Foucault M. *Technologies of the Self* // Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault / ed. by L. H. Martin, H. Gutman, P. H. Hutton. Amherst: University of Massachusetts Press, 1988. P. 16–49.
5. James, William *Varieties of Religious Experience*. 2010 https://www.pinkmonkey.com/dl/library1/book1126.pdf

References:
1. Aryani A., Hsu C.T., Jacobs A.M. (2018). The Sound of Words Evokes Affective Brain Responses. *Brain Sci*. 8 (6). 94. doi.org/10.3390/ brainsci8060094 URL: https://www.mdpi.com/2076-3425/8/6/94
2. Bauman, Zygmunt. (2013). Plynniy chas: zhyttya v dobu nepevnosty [Fluctuating Times: Life in an Age of Uncertainty] / Transl. Anton Marchyns′kyi, Kyyiv: Krytyka, 176 c.
3. Bilokopytova N. I. (2025). “Dhikr” as a phenomenon of consciousness: Sufi mysticism in the era of metamodern neuroanthropology, *Current problems of philosophy and sociology*, №55, 3-11, DOI https://doi.org/10.32782/apfs.v055.2025.1
4. Foucault M. (1988). *Technologies of the Self* // Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault / ed. by L. H. Martin, H. Gutman, P. H. Hutton. Amherst: University of Massachusetts Press, P. 16–49.
5. James, William (2010). *Varieties of Religious Experience*. https://www.pinkmonkey.com/dl/library1/book1126.pdf

УДК 1:32:37

Олексій Васильович Гоголь
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 274 Автомобільний транспорт,
Державний біотехнологічний університет, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-7054-2022
e-mail: gogololeksiy1807@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

Oleksii Hohol
Bachelor’s degree student,
Specialty 274 Automobile Transport,
State Biotechnological University, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-7054-2022
e-mail: gogololeksiy1807@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

CRITICAL THINKING AS A FACTOR IN THE FORMATION OF CIVIC IDENTITY UNDER CONDITIONS OF INFORMATION THREATS

Анотація: У статті розглянуто критичне мислення як філософсько-освітню умову формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. Показано, що в умовах війни, інформаційного тиску, цифрового перевантаження та поширення маніпулятивних медійних практик критичне мислення виходить за межі суто інтелектуальної навички і набуває значення суспільної компетентності. З'ясовано зв'язок між критичним мисленням, медіаграмотністю, інформаційною безпекою, гуманітарною освітою та історичною пам'яттю. Обґрунтовано, що філософська освіта формує здатність до автономного судження, аргументованого аналізу, критичного читання наративів і відповідального ставлення до минулого. Доведено, що громадянська ідентичність у сучасному суспільстві постає не як пасивно успадкована формула, а як результат свідомої інтелектуальної праці, яка перетворює людину з об'єкта інформаційного впливу на суб'єкта культурного, історичного та політичного самовизначення.

Ключові слова: критичне мислення, громадянська ідентичність, медіаграмотність, інформаційна безпека, філософська освіта, історична пам'ять, демократичне суспільство

Abstract: The article examines critical thinking as a philosophical and educational condition for the formation of civic identity in contemporary Ukraine. It shows that under the conditions of war, information pressure, digital overload, and the spread of manipulative media practices, critical thinking goes beyond a purely intellectual skill and becomes a socially significant competence. The paper clarifies the relationship between critical thinking, media literacy, information security, humanitarian education, and historical memory. It argues that philosophical education develops the ability for autonomous judgment, reasoned analysis, critical reading of narratives, and responsible attitudes toward the past. It is demonstrated that civic identity in modern society should not be understood as a passively inherited formula, but as the result of conscious intellectual work that transforms a person from an object of informational influence into a subject of cultural, historical, and political self-determination.

Keywords: critical thinking, civic identity, media literacy, information security, philosophical education, historical memory, democratic society

У сучасній Україні критичне мислення вже не є факультативною інтелектуальною вправою. Війна, інформаційний тиск, цифрове перевантаження і навмисне виробництво фальшивих смислів змінюють саму ситуацію публічного життя. Уразливість до дезінформації означає не тільки помилку у перевірці окремого факту. Вона послаблює здатність людини до власного судження, відповідального вибору і розуміння себе як частини політичної спільноти.

Критичне мислення пов'язане з формуванням громадянина, який не просто споживає інформацію, а перевіряє її, бачить контекст, виявляє приховані інтереси і не віддає власне судження готовим наративам. Його філософське ядро становить дисципліна судження: уміння бачити структуру аргументу, приховані передумови, межу між фактом, оцінкою та інтерпретацією.

Методологічну основу тез становить поєднання історико-філософського, аналітичного, герменевтичного, порівняльного та дискурсивного підходів. Історико-філософський аналіз дає змогу уточнити зміст критичного мислення як інтелектуальної практики; аналітичний підхід виявляє зв'язки між критичним мисленням, громадянською ідентичністю, медіаграмотністю, інформаційною безпекою та історичною пам'яттю; герменевтика дозволяє розглядати гуманітарну освіту як простір інтерпретації культурних і політичних наративів.

Українська філософська традиція слушно пов'язує критичне мислення з практичним застосуванням логіки. А. Конверський визначає його як прикладну логіку, зорієнтовану на

рефлексію дискурсу й аргументації [5, с. 22]. Для теми громадянської ідентичності це принципово. У публічному просторі людина майже не зустрічає «чистого факту». Вона має справу з уже оформленими дискурсами, оцінками, інтерпретаціями і способами подачі. Громадянська зрілість починається там, де суб'єкт бачить не лише повідомлення, а й механізм його нав'язування.

Л. Усанова, І. Усанов та О. Штепа наголошують, що критичне мислення є усвідомленим, самостійним, рефлексивним, цілеспрямованим, обґрунтованим і самоорганізованим [9, с. 49]. В. Надурак додає важливий акцент: критичне мислення постійно згадується в контексті боротьби з дезінформацією, а бездумні виборці становлять загрозу демократії [7, с. 130]. Отже, йдеться не про скепсис заради скепсису, а про культуру відповідального вибору. Людина, яка не вміє аналізувати підстави, швидко стає залежною від медійного враження, харизми промовця або емоційної мобілізації.

С. Холодинська показує, що філософія посідає ключове місце у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти, бо навчає бачити логічні помилки, будувати аргументацію і оцінювати складні явища в соціокультурному контексті [10, с. 206-207]. Філософія тут не є додатковою гуманітарною прикрасою. Вона працює як захист від кліпового мислення, надміру інформації та маніпулятивної комунікації. Освіта має навчити не погоджуватися автоматично з першою, найемоційнішою або найпомітнішою версією реальності.

У площині національної безпеки ця проблема стає ще гострішою. Дослідники прямо пов'язують розвиток критичного мислення з інформаційною безпекою населення і підкреслюють його значення для захисту національних інтересів в умовах війни [11, с. 72]. Безпека перестає бути лише технічною або кібернетичною справою. Вона входить у сферу освіти, культури, світогляду. Захищеною є не тільки спільнота з цифровими бар'єрами, а передусім спільнота, здатна розрізняти правдиве і правдоподібне, аргумент і навіювання, пам'ять і пропаганду.

Цифрове середовище додає до цієї проблеми новий рівень. Сучасний ШІ не є повноцінним суб'єктом пізнання, а радше симулятором мислення, який імітує аналітичні функції без інтенціональності, волі та уяви [3, с. 1]. Для критичного мислення важлива не сама технологічна новизна, а звичка людини делегувати машині первинну оцінку смислу. У такій ситуації громадянська автономія потребує не тільки фактчекінгу, а й розуміння меж алгоритмічної поради.

Цю лінію посилює ідея «симбіотичної освіти». Людська воля компенсує дефіцит агентності алгоритмів, а студент переходить від ролі споживача інформації до ролі оператора смислів [2, с. 37]. Такий підхід добре працює для громадянської освіти. Критичний суб'єкт не відмовляється від цифрових інструментів, але не дозволяє їм замінити власну оцінку. Алгоритм може пришвидшити пошук, порівняти версії, зібрати матеріал. Смисл, відповідальність і остаточне судження залишаються людською роботою.

ШІ змінює не лише технічне середовище, а й моральну структуру комунікації, розмиваючи межу між суб'єктом і об'єктом та посилюючи тенденцію делегованої агентності [4, с. 242]. Для громадянської ідентичності це небезпечно тим, що людина може втрачати не погляди, а саму навичку відповідати за них. Критичне мислення повертає суб'єкта у точку відповідальності: хто говорить, з якою метою, на які підстави спирається, що вимагає від адресата.

Інформаційний тиск впливає не лише на факти, а й на образ спільноти. Б. Бевза, аналізуючи національну ідентичність у межах критичного дискурс-аналізу, стверджує, що вона є продуктом дискурсу [1, с. 34]. Інтерналізація ідентичності відбувається через зіставлення людиною себе з образом, який пропонує дискурс ідентичності [1, с. 33]. Громадянська ідентичність тому не зводиться до успадкованої формули або набору гасел. Вона потребує здатності критично входити в національний наратив, співвідносити його з історичним досвідом, етичними критеріями і реальними викликами спільного життя.

Освітній простір у цьому процесі має не службову, а формотворчу роль. О. Любовець показує, що вища освіта є одним із важливих чинників формування загальнолюдських і громадянських цінностей, а соціально-гуманітарні дисципліни впливають на становлення активної громадянської позиції молоді [6, с. 37]. В. Надурак слушно зауважує, що критичне мислення є міждисциплінарним проєктом і в багатьох країнах його викладання забезпечують саме філософи [7, с. 144-145]. Педагогіка критичного мислення не може триматися на пасивному переказі матеріалу. Вона потребує діалогу, зіставлення позицій, проблемних завдань і роботи з аргументом.

Історична пам'ять також потребує критичного прочитання. О. Топузов підкреслює, що формування національної ідентичності є визначальним національним інтересом, а освітня галузь виступає широким ретранслятором політики держави у сфері минулого [8, с. 14]. Сучасні освітні документи, за його спостереженням, орієнтують педагогів на протидію дезінформації, яку країна-агресор поширює щодо історії України [8, с. 15]. Пам'ять у такому випадку стає не архівом і не ритуалом, а полем відповідальної роботи. Без критичного мислення вона легко перетворюється на пафос або піддається зовнішньому перекодуванню.

Критичне мислення в сучасних українських умовах виконує значно ширшу функцію, ніж освітня технологія. Воно формує тип громадянина, здатного до автономного судження, відповідального ставлення до інформації, опору маніпуляції, зрілого переживання історичної пам'яті й участі у демократичному суспільстві. Філософська освіта в цьому сенсі є однією з інтелектуальних основ суспільної стійкості.

Громадянська ідентичність постає не як готова спадщина, а як результат постійної внутрішньої праці. Людина вчиться розрізняти джерело й наратив, аргумент і тиск, пам'ять і міфологізацію, цифрову підказку і власне рішення. Саме тут критичне мислення перетворює її з об'єкта інформаційного впливу на суб'єкта культурного, історичного та політичного самовизначення.

Література

1. Бевза Б. П. Сутнісні виміри національної ідентичності у контексті критичного дискурс-аналізу. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки. 2023. № 8. С. 32-39. DOI: https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.5.
2. Варипаєв О. М. Філософсько-методологічні засади використання ШІ в освіті. Освіта в цифровому світі : збірка наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної онлайн-конференції / за заг. ред. М. О. Антонченко. Суми : НІКО, 2026. С. 37-44. DOI: https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31889377.
3. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. Т. 12. С. 1-21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177.
4. Варипаєв О., Гуменюк С., Котун К., Вольський Д., Вернудіна І. AI Philosophy: Challenges to Man's Identity and Moral Norms. International Journal on Culture, History, and Religion. 2025. Vol. 7, Special Issue 1. P. 242-255. DOI: https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.194.
5. Конверський А. Є. Критичне мислення : підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2020.
6. Любовець О. Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій української молоді. Освітологія. 2021. № 10. С. 37-44. DOI: https://doi.org/10.28925/2226-3012.2021.104.
7. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2022. Т. 28, № 2. С. 128-159. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7.

8. Топузов О. М. Політика пам’яті та її реалізація в сучасній українській освіті. Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам’яті (український і зарубіжний дискурси) : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 травня 2024 р. / за наук. ред. Н. П. Дічек. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2024. С. 14-16. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748644/1/text.pdf.
9. Усанова Л., Усанов І., Штепа О. Формування критичного мислення в системі компетентнісної підготовки фахівців. Українська професійна освіта. 2024. № 16. С. 49-56. DOI: https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314293.
10. Холодинська С. М. Роль філософії у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2025. № 14. С. 206-218. DOI: https://doi.org/10.31498/2617-2038.14.2025.345704.
11. Kurylo V., Karaman O., Bader S., Pochynkova M., Stepanenko V. Critical thinking as an information security factor in the modern world. Social & Legal Studios. 2023. Vol. 6, No. 3. P. 67-74. DOI: https://doi.org/10.32518/sals3.2023.67.

References

1. Bevza, B. P. (2023). Sutnisni vymiry natsionalnoi identychnosti u konteksti krytychnoho dyskurs-analizu [Essential dimensions of national identity in the context of critical discourse analysis]. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia: Politychni nauky, (8), 32-39. https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.5
2. Varypaiev, O. M. (2026). Filosofsko-metodolohichni zasady vykorystannia ShI v osviti [Philosophical and methodological foundations of using AI in education]. In M. O. Antonchenko (Ed.), Osvita v tsyfrovomu sviti (pp. 37-44). NIKO. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31889377
3. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: Dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia [Philosophy of science and artificial intelligence: The deconstruction of the subject and a new ontology of cognition]. Visnyk humanitarnykh nauk, 12, 1-21. https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
4. Varypaiev, O., Hhumeniuk, S., Kotun, K., Volskyi, D., & Vernudina, I. (2025). AI Philosophy: Challenges to Man's Identity and Moral Norms. International Journal on Culture, History, and Religion, 7(SI1), 242-255. https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.194
5. Konverskyi, A. Ye. (2020). Krytychne myslennia [Critical thinking] (2nd ed.). Tsentr uchbovoi literatury.
6. Liubovets, O. (2021). Vyshcha osvita yak chynnyk formuvannia tsinnisnykh oriientatsii ukrainskoi molodi [Higher education as a factor in shaping the value orientations of Ukrainian youth]. Osvitolohiia, (10), 37-44. https://doi.org/10.28925/2226-3012.2021.104
7. Nadurak, V. (2022). Krytychne myslennia: Poniattia ta praktyka [Critical thinking: Concept and practice]. Filosofiia osvity. Philosophy of Education, 28(2), 128-159. https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7
8. Topuzov, O. M. (2024). Polityka pamiati ta yii realizatsiia v suchasnii ukrainskii osviti [Politics of memory and its implementation in contemporary Ukrainian education]. In N. P. Dichek (Ed.), Istoriia ta filosofiia osvity v nezalezhnii Ukraini: Vymiry istorychnoi pamiati (ukrainskyi i zarubizhnyi dyskursy) (pp. 14-16). Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748644/1/text.pdf
9. Usanova, L., Usanov, I., & Shtepa, O. (2024). Formuvannia krytychnoho myslennia v systemi kompetentnisnoi pidhotovky fakhivtsiv [Formation of critical thinking in the system of competency-based specialist training]. Ukrainska profesiina osvita, (16), 49-56. https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314293
10. Kholodynska, S. M. (2025). Rol filosofii u formuvanni krytychnoho myslennia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh informatsiinoho suspilstva [The role of philosophy in forming critical thinking of higher education students in the information society]. Sotsialno-

humanitarni nauky ta publichne administruvannia, (14), 206-218. https://doi.org/10.31498/2617-2038.14.2025.345704
11. Kurylo, V., Karaman, O., Bader, S., Pochynkova, M., & Stepanenko, V. (2023). Critical thinking as an information security factor in the modern world. Social & Legal Studios, 6(3), 67-74. https://doi.org/10.32518/sals3.2023.67

УДК 005.57:316.77:81’27

Валерій Миколайович Губін
студент 4 курсу факультету менеджменту, адміністрування та права,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність А5 Професійна освіта
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-6347-7193
e-mail: gubinvalerij362@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

МОВНА ТА КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Valerii Hubin
4th-year student, Faculty of Management, Administration and Law,
First (Bachelor’s) level of higher education,
Specialty A5 Vocational Education,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-6347-7193
e-mail: gubinvalerij362@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

LINGUISTIC AND CULTURAL COMMUNICATION IN THE ERA OF GLOBAL AND NATIONAL TRANSFORMATIONS

Сучасні глобальні й національні трансформації змінюють саму природу управлінської комунікації. Міжнародні економічні зв’язки стають щільнішими, бізнес-процеси дедалі частіше переходять у цифрове середовище, а українські організації водночас адаптуються до європейських стандартів і працюють в умовах тривалої суспільної напруги. За таких обставин мовна та культурна комунікація вже не є допоміжним каналом передавання інформації. Вона стає ресурсом управління, від якого залежить якість рішень, довіра в команді, здатність домовлятися з партнерами й утримувати організаційну стійкість. Особливо відчутною ця проблема є для менеджменту, який працює на межі різних мов, професійних кодів і культурних очікувань.

Методологічно дослідження спирається на аналіз і синтез, порівняльно-типологічний підхід, системне бачення комунікації та узагальнення управлінської практики. Аналіз дає змогу розглянути окремі елементи комунікаційного процесу, синтез повертає їх у цілісну модель міжкультурної взаємодії. Порівняльний підхід потрібний для розуміння відмінностей між культурними моделями, зокрема в логіці Г. Хофстеде. Системний підхід показує, що управлінське повідомлення існує не лише в мові, а й у жестах, інтонації, статусних дистанціях, очікуваннях щодо часу, відповідальності й форми зворотного зв’язку.

У класичній теорії менеджменту комунікація описується як процес передавання й прийняття змісту між людьми. С. Роббінс і М. Коултер виокремлюють джерело, кодування, повідомлення, канал, декодування, отримувача та зворотний зв’язок [4, с. 120]. У

міжнародному середовищі кожен із цих етапів легко деформується. Перешкодою стає не тільки слабке знання іноземної мови, а й різне тлумачення професійних термінів, управлінських сигналів і навіть простих слів на кшталт «терміново», «якісно», «ефективно». Цифровізація додає ще один рівень складності: менеджер має володіти не лише мовою партнера, а й етикетом віртуальної взаємодії, де пауза, тон повідомлення або швидкість відповіді можуть сприйматися як ознака довіри, дистанції чи неповаги.

Глобалізація утвердила англійську мову як робочу лінгва франка бізнесу. Вона спрощує документообіг, стандартизує програмні інтерфейси й полегшує доступ до міжнародних ринків. Проте спільна мова не гарантує спільного розуміння. Навпаки, часто виникає небезпечна ілюзія, ніби переклад автоматично знімає культурну різницю. Управлінська практика показує інше: однаково сформульоване завдання може бути сприйняте як жорсткий наказ, запрошення до дискусії або загальна рекомендація залежно від культурної норми, у якій працює команда. Саме тут мовна компетентність переходить у ширшу міжкультурну компетентність.

Культурні виміри Г. Хофстеде залишаються важливим інструментом для пояснення того, чому одна й та сама управлінська модель по-різному діє в різних середовищах. Дистанція влади впливає на готовність працівників сперечатися з керівником або брати участь у колективному ухваленні рішень. Індивідуалізм і колективізм визначають, як люди сприймають мотивацію, відповідальність і визнання результату. Уникання невизначеності показує, наскільки команда потребує детальних інструкцій, регламентів і гарантій перед змінами. Маскулінність або фемінність культури зміщує акценти між конкуренцією, результативністю, співпрацею та якістю робочого середовища [1, с. 102-105]. Для менеджера ці виміри не є готовими рецептами, але вони допомагають не сплутати культурну норму з особистою неефективністю працівника.

Український контекст додає до цієї проблематики ще один вимір. Національні трансформації відбуваються не в нейтральному просторі, а в умовах війни, боротьби за суб'єктність і постійного тиску на українську ідентичність. Мовно-культурний чинник постає як частина державотворення: боротьба за українську державність нерозривно пов'язана із захистом мови, історичної пам'яті, демократичних цінностей і здатності суспільства до консолідації [2, с. 196-200]. Для сучасного менеджменту цей висновок має практичне значення. Комунікація українських підприємств із міжнародними партнерами не зводиться до бізнес-етикету. Вона водночас представляє країну, пояснює її досвід, формує довіру до української професійності й стійкості.

Російська агресія розглядається як виклик не лише Україні, а й системі європейських демократичних цінностей та міжнародної безпеки [3, с. 466-470]. Цей акцент важливий для теми мовної та культурної комунікації, бо глобальний бізнес сьогодні працює в середовищі, де політичні, культурні й етичні смисли швидко входять у сферу управління. Український менеджер має бути не тільки перекладачем між ринками. Він дедалі частіше стає посередником між досвідом воєнної реальності, європейською нормативністю та конкретними очікуваннями партнерів. У такій ролі помилка комунікації може коштувати не лише контракту, а й репутаційної довіри.

Розвиток міжкультурної компетентності менеджера передбачає поєднання трьох рівнів. Когнітивний рівень охоплює знання історії, соціальних норм, релігійних і професійних кодів партнерів. Емоційний рівень пов'язаний з емпатією, культурною чутливістю, витримкою в ситуаціях невизначеності. Поведінковий рівень виявляється у здатності змінювати стиль лідерства, переговорів і зворотного зв'язку відповідно до конкретного контексту [4, с. 410]. Організації, які інвестують у таку компетентність, отримують не декоративну перевагу, а реальний управлінський ресурс. Культурна різниця тоді не блокує роботу, а відкриває ширший набір рішень, бо різні способи бачення проблеми можуть працювати на інноваційність команди.

Мовна та культурна комунікація в епоху глобальних і національних трансформацій стає однією з умов стратегічної життєздатності організації. Менеджмент у міжнародному

середовищі не може обмежуватися передаванням інструкцій, контролем виконання й формальною ввічливістю. Йому потрібне глибше розуміння того, як мова, культура, пам'ять, статусні очікування й цифрові канали змінюють сприйняття управлінських рішень. Для України цей висновок особливо важливий: євроінтеграція бізнесу потребує не тільки технічного пристосування до стандартів, а й здатності говорити зі світом зрозуміло, гідно й переконливо, не втрачаючи власного культурного ядра.

Література

1. Гофстеде Г., Гофстеде Г. Я., Мінков М. Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival. 3rd ed. New York: McGraw-Hill, 2010. 576 p. URL: https://www.mheducation.com/highered/mhp/product/cultures-organizations-software-mind-third-edition.html
2. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Політика умиротворення агресора в контексті розбудови української держави. STUDIA SLOBOZHANICA: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій - 2021», Харків, 2 грудня 2021 р. Харків: ДБТУ, 2021. С. 194-200. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16885169
3. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Russian Aggression and Existential Challenges of the Modern World: Ukrainian Context. Selected Papers of VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development, Kyiv, 15-17 May 2024. Kyiv: NUFT, 2024. P. 466-473. DOI: https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52
4. Роббінс С. П., Коултер М. Management. 14th ed., Global ed. Harlow: Pearson Education Limited, 2018. 748 p. URL: https://books.google.com/books/about/Management.html?id=MoCbswEACAAJ

References

1. Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). Cultures and organizations: Software of the mind: Intercultural cooperation and its importance for survival (3rd ed.). McGraw-Hill. https://www.mheducation.com/highered/mhp/product/cultures-organizations-software-mind-third-edition.html
2. Minosian, A. S., & Varypaiev, O. M. (2021). Polityka umyrotvorennia ahresora v konteksti rozbudovy ukrainskoi derzhavy [Policy of appeasement towards an aggressor in the context of formation of Ukrainian state]. STUDIA SLOBOZHANICA: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference "Slobozhanskyi Humanitarii - 2021" (pp. 194-200). DBTU. https://doi.org/10.5281/zenodo.16885169
3. Minosian, A. S., & Varypaiev, O. M. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. In Selected Papers of VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development (pp. 466-473). National University of Food Technologies. https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52
4. Robbins, S. P., & Coulter, M. (2018). Management (14th ed., Global ed.). Pearson Education Limited. https://books.google.com/books/about/Management.html?id=MoCbswEACAAJ

УДК 316.347:008:316.42

Маргарита Олександрівна Гущіна
студентка 2 курсу факультету переробних та харчових виробництв,
спеціальність G13 харчовий технолог
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-5038-8298
e-mail: ritohka2012@gmail.com

Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Margaryta Hushchina
2nd year student at the faculty of food processing and food production,
specialty G13 food technologist
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-5038-8298
e-mail: ritohka2012@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

NATIONAL IDENTITY AS A CULTURAL PHENOMENON UNDER CONDITIONS OF SOCIAL CHANGE

Культурне середовище активно формує національну свідомість особистості. Йдеться не просто про формальну приналежність до держави. Нація живе у глибокому синтезі історичного досвіду, рідної мови, спільних традицій та символічної пам'яті [5, с. 79 та 105; 6, с. 13 та 20]. Під час жорстоких криз саме спільна ідентичність перетворюється на потужний щит та гарантує внутрішню стійкість суспільства. Ентоні Сміт абсолютно вірно підкреслював глибоке проникнення національної свідомості у всі без винятку сфери людського життя [5, с. 151]. Наша робота глибоко аналізує теорію національної ідентичності, переосмислюючи український історичний досвід крізь призму нових медіа й сучасної освіти [1, с. 1039 та 1040; 2, с. 206 та 209; 3, с. 521 та 536; 4, с. 109 та 117].

Сучасний світ не послабив національну ідентичність, а зробив її ще помітнішою. «Якщо справді є глобальні феномени, то це таки нації й націоналізм», пише Е. Сміт [5, с. 150]. Концептуально нація поєднує громадянські й територіальні, а також етнічні й генеалогічні виміри. Саме ця багатовимірність надає ідентичності гнучкості та стійкості. Вона окреслює простір спільного життя, формує межі політичної та культурної солідарності, зберігає «духовну географію» народу [5, с. 25].

Для України проблема національно-культурної ідентичності має не лише теоретичний, а й безпосередньо історичний зміст. М. Козловець слушно пов’язує сучасний вибір моделі розвитку з кризою збереження національного «Я» у глобалізованому світі [3, с. 524]. Україна, за С. Гантінгтоном, належить до «зони міжцивілізаційних збуджень», а Ю. Павленко підкреслював, що праслов’янство «за всіма своїми істотними ознаками ... було суспільством європейським» [3, с. 526]. Не менш показове спостереження В. Янева про духовну «межовість», транзитність і перехідність українського буття, що впливає на державотворчі процеси [3, с. 526]. Такі оцінки важливі й тепер, коли національна ідентичність проходить випробування війною, політичною нестабільністю та глобальним інформаційним тиском.

У цьому контексті продуктивним є звернення до праць, де російська агресія розглядається як спроба нищення української ідентичності в її екзистенційному вимірі. Автори переконливо показують, що самоідентифікація, самосвідомість і відповідальність за долю країни стали важливими чинниками консолідації українського суспільства, а демократичні цінності дедалі чіткіше входять до змісту української ідентичності [4, с. 114–115]. За цих умов культура перестає бути лише сферою символічного репрезентування. Вона стає простором опору, пам’яті та солідарності.

Суттєво змінився й медійний вимір ідентичності. Нові медіа відкривають простір для швидкого поширення культурних кодів, історичних наративів і мовних практик, але водночас посилюють ризики маніпуляції та уніфікації. Ю. Єршов показує, що національний

дискурс не зникає в цифровому середовищі, а переходить у нові форми, пристосовані до логіки мережевої комунікації [2, с. 207–208]. Тому медіаграмотність і здатність критично працювати з інформацією стають не зовнішнім додатком, а умовою збереження культурної самобутності.

Окремої ваги набуває освітнє середовище. Освіта передає історичну пам'ять живою. Вона вчить відрізняти справжні цінності від нав'язаних моделей. О. Варипаєв разом із А. Міносяном абсолютно слушно визначають гуманітарну сферу простором формування автономної моралі та глибокого критичного мислення [1, с. 1039 та 1040]. Рідна мова стає потужним носієм пам'яті, а символи створюють непорушний спільний смисловий горизонт.

Національна ідентичність не зникає, а просто еволюціонує. Її міцність вимагає органічного поєднання культурної спадщини з тверезим судженням та реальними громадянськими діями. Для України згадане питання набуває екзистенційної ваги. Йдеться про безкомпромісний захист власного історичного досвіду та святе право залишатися собою посеред жорстокої війни.

Література

1. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039–1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
2. Єршов Ю. М. National Identity in New Media. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2015. Vol. 200. P. 206–209. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.053
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/6217/
4. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір. Національна пам’ять (на вшанування жертв тоталітаризму) : зб. наук. пр. Львів : ЛНМУ ім. Данила Галицького, 2024. Вип. VII. С. 109–117. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/handle/123456789/67227
5. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с. URL: https://litopys.org.ua/smith/smi.htm
6. Тейлор Ч. Джерела себе: творення новочасної ідентичності. Київ : Дух і Літера, 2005. 696 с. URL: https://www.newlib.org.ua/dzherela-sebe/

References

1. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039–1052. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
2. Ershov, Y. M. (2015). National identity in new media. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 200, 206–209. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.053
3. Kozlovets, M. A. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii. Zhytomyr Ivan Franko State University Publishing House. https://eprints.zu.edu.ua/6217/
4. Minosian, A. S., Varypaiev, O. M. (2024). Rosiiska ahresiia ta ukrainska identychnist: ekzystentsiinyi vymir. Natsionalna pamiat (na vshanuvannia zhertv totalitaryzmu), 7, 109–117. https://repo.btu.kharkiv.ua/handle/123456789/67227
5. Smith, A. D. (1994). Natsionalna identychnist (P. Tarashchuk, Trans.). Osnovy. https://litopys.org.ua/smith/smi.htm
6. Taylor, C. (2005). Dzherela sebe: Tvorennia novochasnoi identychnosti. Dukh i Litera. https://www.newlib.org.ua/dzherela-sebe/

УДК 372.881.111.1

Катерина Олексіївна Дегтярьова,
старший викладач кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету
ORCID: 0000-0002-7772-5195
E-mail: kate.ua21@gmail.com

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Kateryna Dehtiarova,
Senior Lecturer of the Department of European Languages
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: 0000-0002-7772-5195
Email: kate.ua21@gmail.com

A FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL OF PROFESSIONAL COMMUNICATION FOR FUTURE SPECIALISTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

У сучасних умовах глобалізації, активного розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції освітнього простору зростає роль іншомовної підготовки майбутніх фахівців. Сучасний ринок праці висуває нові вимоги до професійної підготовки спеціалістів, які повинні не лише володіти професійними знаннями, а й бути здатними здійснювати ефективну комунікацію у міжнародному професійному середовищі.

У цьому контексті іноземна мова виступає важливим інструментом професійної комунікації та сприяє формуванню конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Особливого значення набуває викладання іноземної мови у немовних закладах вищої освіти, де мовна підготовка інтегрується з професійною підготовкою студентів.

Дослідники підкреслюють, що іншомовна комунікативна компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутнього спеціаліста, оскільки забезпечує ефективну взаємодію у міжнародному професійному середовищі та доступ до сучасних наукових знань і професійної інформації [1].

Метою праці є аналіз ролі іноземної мови як інструменту професійної комунікації майбутніх фахівців немовних спеціальностей та визначення перспектив розвитку іншомовної підготовки у закладах вищої освіти.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і педагогічних методів дослідження.

Зокрема, теоретичний аналіз наукової та методичної літератури було застосовано з метою вивчення сучасних підходів до викладання іноземної мови у закладах вищої освіти та визначення ролі іншомовної підготовки у формуванні професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Метод узагальнення та систематизації наукових джерел дозволив проаналізувати сучасні дослідження з проблеми професійно орієнтованого навчання іноземної мови та визначити основні тенденції розвитку іншомовної освіти у немовних закладах вищої освіти.

Також було використано порівняльний метод, який дав змогу зіставити різні підходи до організації навчання іноземної мови професійного спрямування та визначити найбільш ефективні методи формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Крім того, застосовано метод педагогічного узагальнення, що дозволив проаналізувати практичний досвід викладання іноземної мови у немовних закладах вищої освіти та окреслити перспективні напрями вдосконалення іншомовної підготовки студентів.

Основна частина

У сучасному світі іноземна мова є не лише засобом міжкультурної комунікації, а й важливим інструментом професійної діяльності. Глобалізаційні процеси, розвиток міжнародної співпраці, участь у міжнародних дослідницьких проєктах та академічній

мобільності зумовлюють необхідність володіння іноземною мовою на достатньому рівні для ефективної професійної взаємодії.

Для студентів немовних спеціальностей іншомовна підготовка стає важливою складовою їхньої професійної компетентності. Вона забезпечує можливість доступу до міжнародних наукових джерел, професійної літератури, сучасних досліджень і технологій. Крім того, знання іноземної мови дозволяє майбутнім фахівцям брати участь у міжнародних конференціях, стажуваннях, освітніх програмах та професійних обмінах.

Науковці зазначають, що іншомовна комунікативна компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутнього фахівця, оскільки вона забезпечує ефективну взаємодію у професійному середовищі та доступ до міжнародного наукового простору [1].

Дослідники підкреслюють, що іншомовна комунікативна компетентність включає кілька взаємопов'язаних компонентів: мовний, соціокультурний, професійний та комунікативний. Саме поєднання цих компонентів забезпечує ефективну професійну комунікацію у міжнародному середовищі [2].

Важливим аспектом формування іншомовної компетентності є розвиток умінь використовувати мову у професійних ситуаціях. Це передбачає здатність вести професійні дискусії, працювати з науковими текстами, презентувати результати досліджень, брати участь у ділових переговорах та професійних обговореннях.

Таким чином, іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей повинна бути спрямована не лише на формування мовних знань, а й на розвиток практичних навичок професійного спілкування.

Однією з ключових тенденцій сучасної методики викладання іноземних мов є орієнтація на професійні потреби студентів. У зв'язку з цим значного поширення набув підхід English for Specific Purposes (ESP), який передбачає навчання іноземної мови з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності студентів.

Основною метою ESP є формування здатності використовувати іноземну мову у професійній сфері. Для цього у навчальний процес інтегруються спеціалізовані тексти, професійна термінологія, автентичні матеріали та комунікативні ситуації, характерні для конкретної галузі діяльності [3].

Викладання іноземної мови студентам немовних спеціальностей має певні особливості. По-перше, воно повинно враховувати специфіку професійної підготовки студентів та бути тісно пов'язаним з їхньою майбутньою професією. По-друге, навчальний процес має бути орієнтований на розвиток практичних комунікативних навичок, а не лише на засвоєння граматичних правил та лексичних одиниць.

Важливим елементом сучасного навчання є використання інтерактивних методів. Серед них особливу ефективність демонструють:

- комунікативні вправи, спрямовані на розвиток навичок усного та письмового мовлення;
- рольові ігри, що моделюють реальні професійні ситуації;
- проєктне навчання, яке дозволяє студентам працювати з професійною інформацією іноземною мовою;
- аналіз професійних кейсів, що сприяє розвитку критичного мислення та комунікативних умінь.

Використання таких методів сприяє активному залученню студентів до навчального процесу та підвищує ефективність засвоєння іншомовного матеріалу [4].

Сучасний освітній процес неможливо уявити без використання цифрових технологій. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для навчання іноземної мови та сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу.

Онлайн-платформи, електронні навчальні ресурси, інтерактивні додатки та мультимедійні матеріали дозволяють урізноманітнити навчання та створити більш інтерактивне освітнє середовище. Крім того, цифрові інструменти забезпечують доступ до

великої кількості автентичних матеріалів, таких як наукові статті, відеолекції, подкасти та професійні вебінари.

Використання цифрових технологій також сприяє розвитку автономії студентів у навчанні. Завдяки онлайн-ресурсам вони можуть самостійно вдосконалювати мовні навички, працювати з професійною літературою та брати участь у міжнародних освітніх спільнотах [5].

Крім того, цифрові технології дозволяють організовувати міжнародну комунікацію між студентами різних країн, що сприяє розвитку міжкультурної компетентності та формуванню навичок реального іншомовного спілкування.

Попри значну роль іноземної мови у професійній підготовці студентів немовних спеціальностей, існує низка проблем, які ускладнюють ефективну організацію навчального процесу.

Однією з основних проблем є обмежена кількість навчальних годин, відведених на вивчення іноземної мови у багатьох освітніх програмах. Це не завжди дозволяє сформувати достатній рівень іншомовної комунікативної компетентності.

Ще однією проблемою є різний рівень підготовки студентів, які вступають до закладів вищої освіти. У результаті викладачам доводиться адаптувати навчальний процес до різних мовних можливостей студентів.

Також важливим чинником є мотивація студентів до вивчення іноземної мови. У деяких випадках студенти немовних спеціальностей не усвідомлюють значення іншомовної підготовки для своєї майбутньої професійної діяльності [3].

Водночас сучасні освітні тенденції відкривають нові перспективи для вдосконалення іншомовної підготовки. Серед основних напрямів розвитку можна виділити:

- інтеграцію іноземної мови з професійними дисциплінами;
- впровадження міждисциплінарного підходу до навчання;
- використання сучасних цифрових технологій;
- розвиток академічної мобільності студентів;
- створення професійно орієнтованих навчальних програм з іноземної мови.

Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності іншомовної підготовки та формуванню у студентів навичок професійної комунікації у міжнародному середовищі.

Отже, іноземна мова відіграє важливу роль у професійній підготовці студентів немовних спеціальностей та виступає ефективним інструментом професійної комунікації.

Формування іншомовної професійної комунікативної компетентності сприяє підвищенню конкурентоспроможності майбутніх фахівців, забезпечує доступ до міжнародних наукових ресурсів і сприяє розвитку міжнародного співробітництва.

Ефективність іншомовної підготовки значною мірою залежить від використання сучасних методів навчання, інтеграції мовної та професійної підготовки, а також впровадження інноваційних освітніх технологій.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці нових моделей професійно орієнтованого навчання іноземної мови та вдосконаленні методичних підходів до формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей.

Література

1. Хвалибога Т. І., Паласюк М. І. Особливості і перспективи формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів закладів вищої освіти. Медична освіта. 2022.
2. Mukan N., Kozubska S. Professional communicative competence of IT specialists in a foreign language: scientific and pedagogical discourse of the problem. Молодь і ринок. 2024.
3. Герасимчук Г. А., Ковальчук О. М., Мельничук О. В. Особливості викладання іноземної мови професійного спрямування для студентів немовних спеціальностей ЗВО. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2024.

4. Normuratova V., Kinjemuratova A. Problems in Teaching English for Specific Purposes in Non-Linguistic Universities. European Scholar Journal. 2024.
5. Dou A., Chan S., Win M. Changing visions in ESP development and teaching: past, present and future vistas. Frontiers in Psychology. 2023.

УДК 811.161.2:81

Катерина Сергіївна Дружинська
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність D3 «Менеджмент», ДБТУ
email: katia.druzhinskaia@gmail.com
Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **Князь Т.М.**
Державний біотехнологічний університет

МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Katerina Druzhinskaia
student of the second (master's) level of higher education,
specialty D3 "Management",
State Biotechnological University (SBTU)
email: katia.druzhinskaia@gmail.com
Scientific supervisor – PhD, Associate Professor **Kniaz T.M.**
State Biotechnological University

LANGUAGE AS A TOOL OF IDENTITY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що активно ввійшли в життя суспільства, створили принципово нове середовище – глобальне, інтерактивне, міжнаціональне. Глобалізаційні процеси трансформують не лише економіку чи інформаційне поле, а й глибинні механізми самоідентифікації особистості в межах певної лінгвоспільноти.

Безперервний культурний обмін, висока мобільність та інтеграція у всесвітню мережу створюють простір, де ідентичність втрачає колишню статичність і монолітність. У цьому контексті мова є визначальним інструментом, що дає змогу маркувати культурні пріоритети, відображати національно-культурний досвід та окреслювати межі між «власним» і «запозиченим». Мовна виступає транслятором історичного, культурного досвіду суспільства. Вона фіксує не лише факти, а й специфіку їхнього сприйняття: систему оцінок, символіку та асоціативні зв'язки.

В епоху світової глобалізації мовну інтеграцію у широкому значенні розуміють як процес стандартизації, уніфікації мовних засобів у сферах використання мови, пов'язаних із суспільно-політичним, економічним, культурним життям сучасного суспільства. У вузькому значенні – асоціюють із питаннями запозичення, передусім з англійської мови [1, с.36]. Спостерігаємо активну інтеграцію англізмів у мовний ресурс, про що свідчить продуктивність і частотність цих запозичень. Джерелом англізмів постає фахова мова інформаційних і техногенних технологій, менеджменту, бізнесу тощо (наприклад, *андроїд, веббраузер, вебсайт, лепбук, воркшоп).*

Англійська мова дедалі частіше виступає універсальним медіумом у різних видах дискурсу (медійний, науковий, політичний тощо), технологічних розробках та міжнародному бізнесі. Попри те, що це пришвидшує інтелектуальний обмін, виникає ризик певної залежності від ключових лінгвістичних центрів. У таких реаліях національні мови нерідко втрачають позиції в професійному середовищі, що обмежує їхню функціональну сферу.

У соціальних мережах викристалізовуються специфічні мовні практики: абревіатури, гібридні лексеми та запозичення, що миттєво стають частиною щоденної комунікації. Алгоритми цифрових платформ нерідко надають пріоритет контенту домінуючими мовами,

стимулюючи відповідний вибір користувачів. Водночас віртуальний простір відкриває нові горизонти для підтримки національних мов через створення локального контенту та освітніх ініціатив.

Ефективна взаємодія між культурами вимагає не просто володіння знаннями мови, а й глибокої інтерпретації культурних контекстів. Однакові мовні конструкції можуть набувати полярних значень залежно від сфери їх використання. Це відображується у стилістиці аргументації, ступені відвертості та емоційному забарвленні мовлення. У бізнес-середовищі такі нюанси безпосередньо корелюють із рівнем довіри та результативністю діалогу. Саме тому сучасна мовна компетентність обов'язково передбачає розвинений міжкультурний складник [2, с.17-18].

Освітня система посідає особливе місце у вибудовуванні мовної стратегії та ціннісного каркаса особистості. Саме через академічні програми утверджуються лінгвістичні стандарти, стимулюється критичний аналіз та вміння оперувати багатомовними інформаційними масивами. У глобалізованому світі освіта покликана гармонізувати розвиток навичок міжнародного спілкування із засадами національної мовної самобутності. Нехтування цим балансом створює загрозу нівелювання культурної автентичності або формування фрагментарної, поверхневої ідентичності.

Інтенсифікація міграції та академічна мобільність докорінно трансформують комунікативні звички індивідів. Перебуваючи у полікультурному просторі, людина динамічно адаптує своє мовлення до запитів аудиторії, комбінуючи доступні лінгвістичні ресурси. Це сприяє кристалізації гнучкої ідентичності, що здатна до трансформацій відповідно до соціальних обставин. У такому контексті транслінгвізм сприймається не як порушення нормативної бази, а як раціональна та дієва стратегія взаємодії в умовах суспільного різноманіття [3, с.61-32].

Фундаментальне значення має державна мовна політика. Вона регламентує сфери та обсяги застосування національної мови, визначає інструменти її підтримки та принципи взаємодії з іншими лінгвістичними системами. Зважена стратегія держави враховує як внутрішні суспільні запити, так і зовнішні виклики епохи глобалізації. Її пріоритетом є не обмеження багатомовності, а розбудова умов, за яких національна мова стає самодостатнім і повноцінним засобом сучасної комунікації.

Для українського контексту мовне питання є стратегічним вектором. Воно нерозривно пов'язане не лише з історичним спадком, а й із процесами розбудови держави, інформаційним захистом та консолідацією громадян. Посилення позицій української мови в медійному просторі, освітній галузі, бізнесі та публічній сфері сприяє формуванню єдиного комунікативного простору, що нівелює соціальну розрізненість і зміцнює загальнонаціональну єдність.

Крім того, доречно розглядати економічний вимір мови. У сучасних ринкових реаліях лінгвістична компетентність перетворюється на цінний ресурс, що безпосередньо впливає на конкурентність фахівця. Хоча володіння мовами міжнародного спілкування відкриває ширші кар'єрні горизонти, воно водночас стимулює попит на якісну локалізацію товарів і сервісів. Глобальні компанії змушені адаптувати власну стратегію взаємодії з клієнтами, враховуючи їхні мовно-культурні особливості, що підтверджує роль мови як вагомого економічного інструменту [1, с.35-36].

Таким чином, в епоху глобалізації мова виконує важливі функції, зокрема відкриває шлях до світових інтелектуальних ресурсів і водночас виступає гарантом культурної цілісності. Попри трансформації під впливом технологічного прогресу, міграційних хвиль чи політичних рішень, її засаднича роль залишається незмінною: мова допомагає людині самоідентифікуватися у глобальному просторі, вибудовувати соціальні зв'язки та відтворювати унікальне культурне середовище своєї приналежності.

Література:
1. Косович Ольга, Чорній Раїса. «Мовна» євроінтеграція, глобалізація і проблема ідентичності. Київ: Folia Philologica, 2023. Вип.4. С.34-42.
2. Олексенко Роман, Ситник Юлія. Мовна ідентичність як засіб самовизначення та самоідентифікації в умовах посттоталітарного суспільства. Полтава: Українська професійна освіта, 2017. С.16-23.
3. Лелека Тетяна. Мовна глобалізація: особливості та перспективи. Кропивницький: Наукові записки. Серія: Філологічні науки, 2025. Вип. 3(214). С.60-66.

References:
1. Kosovych Olha, Chornii Raisa. “Movna” yevrointehratsiia, hlobalizatsiia i problema identychnosti [“Linguistic” European integration, globalization, and the problem of identity], Folia Philologica, 2023, 4, 34–42, doi: https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2022/4/5
2. Oleksenko Roman, Sytnyk Yuliia. Movna identychnistʹ yak zasib samovyznachennia ta samoidentyfikatsii v umovakh posttotalitarnoho suspilstva. Poltava: Ukrainska profesiina osvita, 2017. 16-23 p.
3. Leleka Tetiana. Movna hlobalizatsiia: osoblyvosti ta perspektyvy. Kropyvnytskyi: Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky, 2025, 3, 60-66 p.

УДК 17.022:165.74

Даля Леонідівна Кобелєва
кандидат філософських наук,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін, ДБТУ
ORCID: 0000-0003-3139-1561
e-mail: daliakobelieva@btu.kharkov.ua

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Dalia Kobelieva
PhD in Philosophy,
Associate Professor at the UNESCO Department
«Philosophy of Human Communication»
and Social-Humanitarian Disciplines,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: 0000-0003-3139-1561
e-mail: daliakobelieva@btu.kharkov.ua

HUMANISTIC VALUES AND RESPONSIBILITY

Анотація: У статті ми пропонуємо розглянути еволюцію однієї із фундаментальних гуманістичних цінностей – відповідальності. Зазначена цінність, з одного боку, є логічним висновком із запропонованої гуманізмом ціннісної системи, але, з іншого боку, вона є однією з найбільш «незручних» цінностей, яка ніколи не була послідовно втілена, та навіть у сучасній раціональній культурі застосовується чимало прийомів для того, щоб її уникнути. Ми спробуємо простежити цінність відповідальності від її витоків до її розуміння у сучасному світі, та виявити ті протиріччя, які виникають у сучасній культурі та пов’язані із необхідністю уникати втілення зазначеної цінності. Даний аналіз важливий з огляду на те, що сучасна культура продовжує позиціонувати себе як гуманістична, але водночас реальний перебіг подій постійно вступає у протиріччя з гуманістичними цінностями. Така ситуація, на нашу думку, потребує філософського осмислення.

Ключові слова: гуманізм, цінності, відповідальність, етика, науково-технічний прогрес.

Abstract: In this article, we propose to examine the evolution of one of the fundamental humanistic values – responsibility. This value, on the one hand, represents a logical conclusion derived from the value system proposed by humanism, but on the other hand, it is one of the most "inconvenient" values, which has never been consistently implemented and, even in modern rational culture, numerous techniques are employed to avoid it. We will attempt to trace the value of responsibility from its origins to its contemporary understanding and to identify the contradictions that arise in today's culture in connection with the tendency to evade the realization of this value. Such an analysis is important given that contemporary culture continues to position itself as humanistic, while at the same time the actual course of events constantly falls into contradiction with humanistic values. In our view, this situation requires philosophical reflection.

Keywords: humanism, values, responsibility, ethics, scientific and technological progress.

Постановка проблеми. Сучасна культура являє собою дуже складний та багатовимірний феномен, але її аналіз неможливий без розгляду гуманістичних цінностей. Сучасний гуманізм, у свою чергу, також є надзвичайно різноманітним та таким, що складається з багатьох ідей, цінностей та настанов, які часто суперечать одні одним. Крім того, є проблема співвідношення гуманістичних цінностей та інших, не менш важливих для сучасного соціокультурного простору ідей, наприклад, наукового та технічного прогресу. Отже, розглядаючи сучасну культуру та суспільство, необхідно не тільки зіставляти суперечливі ціннісні парадигми, але і розбиратись із суперечностями усередині кожної з них.

Щодо протиріч між різними «правильними» способами життя, «правильними» цілями та цінностями, можна виділити фундаментальну сучасну проблему розбіжності між науково-технічним прогресом та прогресом людяності. Ще у добу Відродження та Нового часу не було сумнівів щодо того, що природа має підкоритись людині і покращити її існування, але вже у XX столітті майже ні в кого не залишилось сумнівів щодо глобальних розбіжностей між цілями науки та цілями людини. Із інструмента для людини, наука перетворюється в інструмент проти людини. І мова йде не тільки про прикрі та трагічні випадки, коли технології виходять з-під контролю або свідомо використовуються проти людини. Мова йде про загальну логіку розвитку науки, яка не передбачає жодних обмежень, адже вона рухається до істини, якою б ми її не розуміли. Водночас, як виявилось, людині не так сильно потрібна істина, і вона, скоріше бажає рухатись до власного комфорту, кращого життя. Як виявилось, ідея кращого життя далеко не завжди пов'язана із можливостями науково-технічного прогресу.

В результаті приходимо до того, що людське життя і сама людина, якою ми її знаємо, вступає у суперечність з логікою розвитку науки і техніки та з їх цілями. Замість того, щоб допомагати людині, наука створює все більше і більше засобів для її знищення. На допомогу людині приходить етика, і ми потрапляємо в дивну ситуацію суперечності між етикою та істиною. Хоча, скоріш за все, ця суперечність не є чимось новим для людської цивілізації, але в сучасному контексті вона стає все більш очевидною. Етика намагається стримати науковий прогрес вигадуючи все нові правила і заборони, для яких все важче знайти обґрунтування, оскільки вони самі походять з різних ціннісних парадигм. В результаті маємо цікаву ситуацію, коли наука (пошук істини та об'єктивності) стикається з обмеженнями у вигляді калейдоскопу цінностей, які не мають жодного об'єктивного обґрунтування. Хоча мають спільну мету – не дати людині зникнути або перетворитися на щось кардинально інше.

Таким чином, ми впритул підходимо до розгляду гуманістичних цінностей, які найбільш посприяли становленню сучасної культури. Саме гуманізм переконав людину в тому, що вона сильна і творча, що вона не обмежена нічим і має можливості змінювати світ і себе відповідно до власних вподобань. Водночас, в процесі своєї еволюції гуманізм змінюється до невпізнаваності. З'являються такі напрями, як неогуманізм, постгуманізм, трансгуманізм, аналізу яких присвячено багато сучасних робіт [1; 2; 4; 6; 7]. Всі автори

вказують на те, що у своїх різних перевтіленнях гуманізм впадає у суперечності сам із собою. Наприклад, постгуманізм не вважає за потрібним виділяти людину із навколишнього середовища та протиставляти її йому. Трансгуманізм, навпаки, як справжній гуманізм виділяє людину, але вимагає її змін із використанням можливостей сучасної науки і техніки. Таким чином, людина вже не є самостійною та такою, що задає формат існування світу, а стає такою, що потрапляє у залежність від власних розробок.

Отже, як бачимо, ціннісний світ сучасної культури є дуже суперечливим. Є чимало проблемних питань, які потребують, в тому числі, детального філософського аналізу. Але у даній статті нам хотілося б зосередити увагу на одному із багатьох сучасних протиріч – протиріччі між цінностями гуманізму щодо відповідальності та тим, як ці цінності втілюється у сучасному світі. Не складно помітити, що сучасна культура має серйозні проблеми із відповідальністю за свої дії, як на глобальному, так і на індивідуальному рівні. Можемо виділити також певні психологічні складнощі щодо зазначеного питання. Отже, проблема відповідальності, на наш погляд, потребує відповідної уваги.

Методи дослідження. У статті ми пропонуємо порівняти те, як розуміє відповідальність перший гуманізм, який починає розвиватись у XIV–XV столітті, з тим, як сприймається ця проблема у XX столітті, та тим, як реалізується відповідальність у XXI столітті. Таким чином, ми застосовуємо метод історичного аналізу та порівняльний метод. Також, ми пропонуємо проаналізувати певні цінності, які висуваються на противагу ідеї відповідальності, як от релігійні цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманізм виникає та розвивається як певна філософська школа або концепція у добу Відродження. Основна ідея пов’язана з тим, що центральною темою та проблемою стає людина у всьому розмаїтті її проявів. З одного боку, відбувається відокремлення від середньовічного світогляду, який розглядає людину лише як прояв божественної волі, а не як самостійного агента. До того ж зводить існування людини лише до духовних (душевних) проявів, розглядаючи все тілесне, скоріше, як перешкоду на шляху повернення до Бога. З іншого боку, гуманісти не просто повертають людині її цілісність, поєднуючи душу з тілом, але й змінюють місце людини у світі. Навіть не виходячи далеко за межі християнства, вони приходять до абсолютно протилежних висновків, ніж приходили середньовічні мислителі.

У гуманістів людина займає місце в середині світу. Момент створення людини та світу Богом не заперечується, але, по суті, виноситься за дужки. Логічно продовжуючи думки перших гуманістів, приходимо до того, що не має значення, хто і коли створив світ і людину. Головне що тепер людина вільна чинити так, як сама забажає. Вона не має жодного обмеження своєї волі як щодо себе, так і щодо світу природи. Людина тепер, буквально, сама себе створює відповідно до власних ідей та бажань. Ці ідеї ми можемо побачити в тексті Мірандоли «Промова про гідність людини». «Ні сталої осілості, ні власної подоби, ні певної служби Ми не даємо тобі, о Адаме, і якої осілості, подоби чи служби ти забажаєш, таку за власною волею і з власного розсуду отримаєш і володітимеш нею. <…> Я поставив тебе посередині світу, щоб ізвідти тобі було зручніше оглядати все, що існує в ньому. Ми не зробили тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти, як вільний і знаменитий скульптор і творець самого себе, безперешкодно надав собі того образу, який уподобаєш. <…> О найвища щедрість Бога-Отця, неперевершене й дивовижне щастя людини, якій дано мати те, чого захоче, й бути тим, ким забажає! [3, с. 45]».

Разом з тим, важко не помітити цілком логічних наслідків такої свободи. Якщо людина робить все на власний розсуд, якщо людська воля не підкорюється волі божественній, то і відповідальність за себе, своє буття, свої вчинки та їх наслідки людина теж повністю бере на себе. Тут ми можемо констатувати факт, що так не відбулося. Зрадівши тому, що можна чинити на власний розсуд, людина водночас виявилася не готовою до того, щоб взяти всю відповідальність за свої дії на себе. Частково це, звісно, пов’язано з тим, що людина бере участь у процесах, які мають більший масштаб та тривалість, ніж її власне

життя, і, не маючи достатньої уяви та високого рівня критичного мислення, дійсно, важко відповідати за те, чого не можеш збагнути. Але проблема не тільки в цьому.

За 500 років від початку розвитку гуманістичних цінностей та становлення гуманістичної культури Сартр звернув увагу на те, що сучасна культура не така вже і гуманістична. І ось чому. «Якщо існування справді передує сутності, то людина відповідальна за те, що вона є. У такий спосіб від початку екзистенціалізм віддає кожній людині у володіння буття і покладає на неї повну відповідальність за існування. Але коли ми говоримо, що людина відповідальна, то це не означає, що вона відповідальна лише за свою індивідуальність. Вона відповідає за всіх людей. [5, с. 51]» Таким чином, у XX столітті екзистенціалізм стає тим напрямом, який намагається повернути справжні цінності гуманізму і втілити їх послідовно, а не вибірково, як це було до того. Однак, екзистенціалізм лише звернув увагу на цю проблему, але не зміг змінити глобальний перебіг подій та повернути забуті цінності у сучасний гуманізм.

У свою чергу, сучасний гуманістичний світогляд зазнає постійних змін, і лише за XX–початок XXI століття він пройшов декілька ітерацій: неогуманізм, постгуманізм, трансгуманізм. Як не дивно, в цих гуманістичних напрямах ставилось питання навіть про те, чи варто залишати людину в «центрі» світу, чи можна поширити гуманізм на природу в цілому (це таки було зроблено), чи суперечать одне одному людяність та техніка. Але дуже мало приділялось уваги питанню відповідальності. Або, якщо сказати більш точно, це питання все частіше порушується у контексті відповідальності людини за світ загалом. Але така відповідальність, на нашу думку, знаходиться поза межами людської компетенції.

По-перше, не людина створила світ і навіть не була при цьому присутня. Отже, іде мова не про відповідальність за створення, а про відповідальність за знищення, що нам вже під силу. Але знищити ми можемо лише невеличку частинку світу, яка мала значення суто для нас, і ніяк не впливала на Всесвіт. По-друге, така відповідальність є логічним висновком з того, що ми поширюємо гуманізм на весь світ, уявляючи, що весь світ є нашим світом. Звідси випливає чимало наслідків, як от гуманне ставлення до природи і подібні до цього речі. Але все це не має жодного стосунку до реальності як такої і є виключно плодом людської фантазії. Отже, в даному випадку, ми несемо відповідальність в межах власного фантазування.

Тому, така відповідальність хоча й є провідною темою для пропаганди в усьому світі, але ні на що істотно не впливає. Відповідальність має бути співмірною людському буттю. Саме про таку відповідальність сучасність «забула». Саме про таку відповідальність говорить Сартр, коли намагається повернути нас до послідовного гуманізму. Будучи автором самої себе, свого життя та життя навколо себе, людина не хоче відповідати за свої вчинки. Звісно, частина відповідальності, яка лежить в юридичній або етичній площині, все ж таки переслідує людину. Але в усіх сферах, де її можна уникнути, людина намагається «не бачити» наслідків зі своїх дій.

Більше того, задля уникнення відповідальності сучасна культура використовує такі цінності, що абсолютно їй суперечать. Інакше яким чином в сучасному раціональному та гуманістичному світі може існувати релігійний світогляд? Розглянувши цю проблему навіть на одному прикладі християнства, можемо побачити, що вимога до повного підкорення власної волі Богу та вимога повністю покладатись на власну волю підпадають під логічний закон суперечності. Але це не заважає сучасній людині «перемикатись» між раціональним та релігійним світоглядом за потреби. Дуже часто така потреба пов'язана саме зі спробами уникнути відповідальності за ті події, що трапляються з тією чи іншою людиною. Не шукати раціональних причин, а перекласти все на «Божу волю».

Висновки. Таким чином, можемо прийти до наступних висновків. Або сучасна культура є частково гуманістичною та не ставить перед собою завдання послідовно втілювати ідеї гуманізму. В цьому випадку виникають питання щодо цінності та доцільності такої культури, особливо у контексті загрози, яку становлять штучні алгоритми обробки даних, і можливо мислення. Або сучасна культура є еклектичною і не підпадає повністю під

жодну з ціннісних парадигм. Тоді набагато легше пояснити, яким чином уживаються разом раціональний та гуманістичний світогляд, як наука співіснує з етикою, як глобальна відповідальність замінює відповідальність особисту тощо.

У цьому разі, на прикладі проблеми відповідальності можемо також прийти до висновків, що сучасна культура не є гуманістичною, або раціональною, або релігійною. Вона є комфортною. Сучасний світогляд – це сукупність різнорідних та суперечливих цінностей, кожна з яких задовольняє певну потребу людини в певний час та в певному місці. Психологічний та матеріальний комфорт виступають головними факторами, навколо яких обертається культура. Виходить, що людство виявилося неспроможним (принаймні поки що) побудувати культуру за власним проєктом. Ми змогли створити лише окремі цінності, але не ціннісну систему, залишаючись у межах суто біологічної програми еволюції.

Література:

1. Гоц Л. С. Трансгуманізм не постгуманізм: експлікація актуальної семантики понять. Питання культурології. 2021. № 38. С. 54–64.
   DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.245648
2. Косс А. Трансформації гуманізму: між наукою і філософією. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. Вип. 42(2). С. 57–63.
   DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.10
3. Мірандола Дж. Промова про гідність людини. Всесвіт: український журнал іноземної літератури. 2013. № 11–12. С. 38–63.
4. Олещенко В. Зміна парадигми гуманізму як наслідок глобальної інформатизації. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2025. Вип. 62. С. 140–148.
   DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.15
5. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. Психологія і суспільство. 2022. № 2 (86). С. 49–65.
   DOI: https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049
6. Сухомлинська О. Від гуманізму до неогуманізму, постгуманізму та трансгуманізму: педагогічне прочитання. Філософія освіти. 2024. Т. 30, № 1. С. 75–89.
   DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-1-5
7. Ходанич Ю. М. Сутність гуманізму крізь призму уявлень про природу людини. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2022. Т. 5, № 1. С. 58–64.
   DOI: https://doi.org/10.15421/342208

References:

1. Hots, L. S. (2021). Transhumanizm ne posthumanizm: eksplikatsiia aktualnoi semantyky poniat. Pytannia kulturolohii, (38), 54–64. https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.245648
2. Koss, A. (2023). Transformatsii humanizmu: mizh naukoiu i filosofiieiu. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii, 42(2), 57–63. https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.10
3. Mirandola, G. (2013). Promova pro hidnist liudyny. Vsesvit: ukrainskyi zhurnal inozemnoi literatury, (11–12), 38–63.
4. Oleshchenko, V. (2025). Zmina paradyhmy humanizmu yak naslidok hlobalnoi informatyzatsii. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii, (62), 140–148. https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.15
5. Sartre, J.-P. (2022). Ekzystentsializm – tse humanizm. Psykholohiia i suspilstvo, 2(86), 49–65. https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049
6. Sukhomlynska, O. (2024). Vid humanizmu do neohumanizmu, posthumanizmu ta transhumanizmu: pedahohichne prochytannia. Filosofiia osvity = Philosophy of Education, 30(1), 75–89. https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-1-5

7. Khodanych, Yu. M. (2022). Sutnist humanizmu kriz pryzmu uiavlen pro pryrodu liudyny. Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh, 5(1), 58–64. https://doi.org/10.15421/342208

УДК 130.2:316.7]:392.8

Катерина Віталіївна Козлова
студентка 2 курсу факультету переробних і харчових виробництв
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність G13 «Харчові технології»
Державний біотехнологічний університету (ДБТУ)
ORCID 0009-0000-6702-884X
e-mail: kkozlova464@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ЇЖА ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Kateryna Kozlova
Second-year student in the Department of Processing and Food Production
First (bachelor's) level of higher education
Major: G13 "Food Technology"
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID 0009-0000-6702-884X
e-mail: kkozlova464@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

FOOD AS A MARKER OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY

Їжа належить до тих форм повсякденності, де біологічне дуже швидко переходить у культурне. Спосіб приготування, склад страв, ритм застілля, святкові й пісні настанови, звичка частувати і пам'ять про «свою» їжу формують не менш промовисту мову спільноти, ніж одяг, побут або обряд. У такій перспективі філософія їжі постає окремим аналітичним полем, яке дозволяє бачити у харчуванні не лише задоволення вітальної потреби, а й соціальний, етичний, естетичний та ідентифікаційний феномен [3, с. 320-324; 4, с. 39-40].

У роботі поєднано культурологічний, історико-антропологічний та герменевтичний підходи. Така оптика дає змогу розглядати їжу одночасно як щоденну практику, символічний код і спосіб самоопису спільноти. Важливим є й зіставлення філософських підходів до осмислення їжі з історією українських гастрономічних практик, де через локальні продукти, ритуали й застільні звичаї проступає досвід національного саморозпізнавання [3, с. 323-324; 6, с. 46-47].

Їжа в працях сучасних дослідників розглядається як явище, що поєднує тілесність і культуру, смак і світогляд, індивідуальну потребу і наддиндивідуальні смисли [3, с. 321-323]. Взаємовплив їжі та культури визначає патерни особистої, культурної й національної ідентичності, а сама їжа супроводжує людину впродовж життя як частина ритуалів, свят і повсякденних форм співбуття [4, с. 38-40]. Для українського матеріалу це особливо виразно. Національна кухня формується не як механічний перелік рецептів, а як культурний код, у якому зійшлися аграрний цикл, регіональні продукти, релігійний календар, гостинність і родинна пам'ять.

Антична традиція додає до цього ще один важливий ракурс. Вже в ранніх філософських моделях ставлення до їжі осмислювалося через напруження між аскетизмом і гедонізмом, а постаті Платона та Епікура фіксували різні способи співвідношення тілесності,

міри й насолоди [2, с. 228-229]. Така оптика важлива і для українського матеріалу, бо дозволяє побачити: харчові практики ніколи не були лише побутовими, вони від самого початку впліталися у ширші уявлення про людину, норму і культурний лад.

Дослідження О. Казакевич показує, що в добу модерного націєтворення традиційні страви ставали не периферійною деталлю побуту, а одним із символів національної ідентичності, через який окреслювалися культурні та національні межі [5, с. 85]. Борщ і вареники в такому контексті важать більше, ніж звичні назви їжі. Вони перетворюються на знаки впізнавання, на форми відмежування від чужого і водночас на спосіб збирання власного історичного досвіду. Гастрономічна традиція тут працює не в декоративному реєстрі, а в символічному. Вона допомагає закріпити уявлення про окремішність українського культурного простору [5, с. 85-86].

Показово, що така символічна функція діє не лише через перелік «національних» страв, а й через повторювані форми спільного вживання їжі. Коли страва входить у свято, родинний ритуал, благодійний ярмарок чи публічне частування, вона виходить за межі приватної звички. Саме так культурна пам'ять переходить у впізнаваний соціальний жест, а кухня починає працювати як мова спільноти [5, с. 85-86; 6, с. 46-47].

Не менш важливим є соціальний вимір. В. В. Ніколенко переконливо доводить, що гастрономічні маркери мають значний інтеграційний потенціал. Вони можуть прискорювати формування нової ідентичності й водночас зберігати відчуття належності до певної соціокультурної спільноти [6, с. 46-47]. Через спільний стіл відтворюється досвід взаємодії, солідарності, уявлень про своє і чуже. Українська кухня з її регіональною багатоваріантністю не розмиває цієї єдності, а, навпаки, робить її глибшою, бо демонструє спільний стиль культури в різних локальних формах.

В умовах війни та масової міграції ідентифікаційний потенціал їжі лише посилився. Г. Бондаренко зауважує, що для українців за кордоном збереження повсякденних харчових практик і звичних продуктів підтримує відчуття дому, а страви національної кухні дедалі частіше виконують символічно-комунікаційну функцію [1, с. 60-64]. Домашня їжа стає способом не втратити себе, благодійні ярмарки й частування перетворюються на форму культурної присутності, а гастрономія входить у простір сучасної культурної дипломатії. Звідси й особлива вага публічних кулінарних подій, де смак працює як мова пам'яті й підтримки. О. Плюта слушно підкреслює, що в реаліях російсько-української війни збереження гастрономічної ідентичності є одним із пріоритетних завдань, бо саме вона може поставати однією з фундаментальних основ панукраїнської ідентичності [7, с. 181-182]. Українська страва сьогодні означає не лише смак, а й пам'ять, присутність, стійкість.

Водночас гастрономічна репрезентація України назовні працює не тільки на рівні емоційної симпатії. Вона переводить культуру у форму зрозумілого щоденного досвіду, де інша людина входить у контакт з країною не через абстрактне гасло, а через ритуал гостинності, смак і розповідь, пов'язану зі стравою. Саме тому кулінарна традиція виявляється важливою не лише для самозбереження, а й для видимої присутності України у світі [1, с. 60-64; 7, с. 181-182].

Висновки. Їжа в українській культурі є одним із щоденних носіїв національної ідентичності. Через неї фіксуються способи життя, історичний досвід, уявлення про спільність і культурні межі. Філософський аналіз дозволяє побачити за повсякденним столом складну систему символів, у якій борщ, вареники, ритуали гостинності, святкова й домашня їжа працюють як знаки належності до свого культурного світу. За умов війни, вимушеного переселення і глобальної комунікації ця функція не слабшає, а стає ще виразнішою.

Література

1. Бондаренко Г. Українська кухня як сучасний ідентифікаційний маркер. Матеріали до української етнології. 2024. Вип. 23 (26). С. 60-64. DOI: https://doi.org/10.15407/mue2024.23.060

2. Варипаєв О. М. Розвиток та головні доктрини філософії їжі в античності. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2016. Вип. 1(23). С. 223-231. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16729565
3. Варипаєв О. М. Філософія їжі: концептуальні підходи до осмислення феномену. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2012. Вип. 1(2). С. 319-325. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/d88d8d06-599a-42ce-821d-33df14af596a/content
4. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Філософія їжі як маніфестація національної ідентичності. Studia Slobozhanica: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій - 2023», 6 квітня 2023 р. Харків: ДБТУ, 2023. С. 37-48. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/items/3e15c0d8-786b-4a5a-af91-238d83452cf8
5. Казакевич О. «Політична кухня» української ідентичності: гастрономічна традиція як чинник націєтворення у другій половині XIX - на початку XX століття. Eminak. 2019. № 3 (27). С. 85-93. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).314
6. Ніколенко В. В. Гастрономічна культура в процесах формування громадянської ідентичності: теоретичний огляд проблеми. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2015. Т. 18, № 7. С. 46-52. DOI: https://doi.org/10.15421/1715134
7. Плюта О. Збереження гастрономічної ідентичності в умовах російсько-української війни: постановка проблеми. Питання культурології. 2025. № 45. С. 181-193. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325052

References

1. Bondarenko, H. (2024). Ukrainian cuisine as a modern identification marker. Materials to Ukrainian Ethnology, 23(26), 60-64. https://doi.org/10.15407/mue2024.23.060
2. Varypaiev, O. M. (2016). Development and main doctrines of the philosophy of food in antiquity. Economic Strategy and Prospects for the Development of Trade and Services, 1(23), 223-231. https://doi.org/10.5281/zenodo.16729565
3. Varypaiev, O. M. (2012). Philosophy of food: Conceptual approaches to understanding the phenomenon. Economic Strategy and Prospects for the Development of Trade and Services, 1(2), 319-325. https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/d88d8d06-599a-42ce-821d-33df14af596a/content
4. Varypaiev, O. M., & Minosian, A. S. (2023). Food philosophy as a manifestation of national identity. In Studia Slobozhanica: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference "Slobozhanskyi Humanitarian - 2023" (pp. 37-48). State Biotechnological University. https://repo.btu.kharkiv.ua/items/3e15c0d8-786b-4a5a-af91-238d83452cf8
5. Kazakevych, O. (2019). "Political cuisine" of Ukrainian identity: Gastronomic tradition as a factor in the formation of the nation in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. Eminak, 3(27), 85-93. https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).314
6. Nikolenko, V. V. (2015). Gastronomic culture in the formation of civil identity: Theoretical overview of the problem. Grani, 18(7), 46-52. https://doi.org/10.15421/1715134
7. Pliuta, O. (2025). Preservation of gastronomic identity in the context of the Russian-Ukrainian war: Problem statement. Issues in Cultural Studies, 45, 181-193. https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325052

УДК 159.9:355.01

Світлана Григорівна Корнієнко
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії імені М. Д. Култаєвої,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
ORCID: 0000-0003-3838-7805
e-mail: s.pylypenko@hnpu.edu.ua

ВІДНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ ТРАВМИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Svitlana Korniienko
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the M. D. Kultaieva Department of Philosophy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
ORCID: 0000-0003-3838-7805
e-mail: s.pylypenko@hnpu.edu.ua

RESTORATION OF SUBJECTIVITY IN THE CONTEXT OF WAR TRAUMA: A PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL DIMENSION

Анотація. У статті здійснено філософсько-психологічний аналіз проблеми відновлення суб'єктності особистості в умовах воєнної травми. Зазначено, що травматичний досвід війни порушує не лише емоційну рівновагу людини, а й її здатність до самовизначення, дії, довіри, смислового орієнтування та збереження внутрішньої цілісності. Показано, що копінг-ресурси й адаптаційні стратегії є важливими психологічними механізмами подолання травматичного досвіду, оскільки забезпечують можливість емоційної саморегуляції, когнітивної переоцінки, підтримання соціальних зв'язків і відновлення здатності діяти в умовах невизначеності. Водночас доведено, що психологічне подолання воєнної травми не може бути повністю відокремлене від культурно-пам'яттєвого контексту, у якому людина осмислює пережите. Філософія пам'яті дає змогу розглядати травму не лише як індивідуальний психічний досвід, а як подію, включену в ширший простір мови, свідчення, культурної ідентичності та боротьби за право на власний голос. Наголошено, що повоєнне відновлення потребує не тільки стабілізації психоемоційного стану, а й повернення людині здатності бути суб'єктом власного життя, пам'ятати, свідчити, діяти та проєктувати майбутнє.

Ключові слова: воєнна травма, суб'єктність, копінг-ресурси, адаптаційні стратегії, психологічна стійкість, культурна пам'ять.

Abstract. The article presents a philosophical and psychological analysis of the problem of restoring subjectivity under conditions of war-related trauma. It is substantiated that the traumatic experience of war disrupts not only a person's emotional balance, but also the capacity for self-determination, action, trust, meaning-making, and preservation of inner integrity. The article shows that coping resources and adaptive strategies are important psychological mechanisms for overcoming traumatic experience, as they enable emotional self-regulation, cognitive reappraisal, maintenance of social ties, and restoration of the ability to act under conditions of uncertainty. At the same time, it is argued that psychological recovery from war trauma cannot be fully separated from the cultural and memorial context in which the individual interprets what has been experienced. The philosophy of memory allows trauma to be considered not only as an individual psychological experience, but also as an event embedded in the broader space of language, testimony, cultural identity, and the struggle for the right to one's own voice. It is emphasized that post-war recovery requires not only stabilization of the psycho-emotional state, but also the restoration of the individual's capacity to be a subject of one's own life, to remember, to testify, to act, and to project the future.

Keywords: war trauma, subjectivity, coping resources, adaptive strategies, cultural memory.

Постановка проблеми. Війна створює для людини ситуацію межового випробування, у якій руйнуються базові умови безпеки та життєвої стабільності. Йдеться не лише про безпосереднє переживання небезпеки, втрати чи вимушених змін, а про глибшу трансформацію внутрішнього досвіду людини: зміну ставлення до майбутнього, ослаблення почуття контролю, руйнування звичних соціальних ролей, виснаження емоційних і поведінкових ресурсів. У таких умовах особистість змушена не просто реагувати на окремі стресові події, а тривалий час існувати в ситуації підвищеної невизначеності. Саме тому проблема відновлення суб'єктності набуває особливої актуальності. Суб'єктність у цьому контексті доцільно розуміти як здатність людини зберігати можливість самовизначення, вибору, відповідальної дії та осмислення власного досвіду навіть у ситуації руйнування звичних життєвих структур.

Психологічний рівень цієї проблеми розкривається через поняття копінг-ресурсів, адаптаційних стратегій і резилієнтності. Вони визначають, яким чином людина мобілізує внутрішні й зовнішні ресурси, чи здатна звертатися по допомогу, регулювати емоційний стан, підтримувати соціальні зв'язки й зберігати можливість діяти в умовах нестабільності. Проте воєнна травма не є лише індивідуально-психологічним переживанням. Людина переживає її всередині певного культурного простору, де поняття «справедливість», «гідність», «добро» визначають морально-ціннісну систему. Саме тому філософсько-психологічне осмислення воєнної травми потребує поєднання двох вимірів: психологічного, пов'язаного з копінг-ресурсами і філософського, пов'язаного з пам'яттю та вимогою чути голос постраждалого.

Методи дослідження. У дослідженні використано теоретико-аналітичний та герменевтичний методи. На підставі теоретико-аналітичного методу осмислено основні підходи до розуміння стресу, копінгу, психологічної стійкості та суб'єктності особистості (Р. Лазарус, С. Фолкман, С. Гобфолл). Герменевтичний метод використано для інтерпретації воєнної травми як досвіду, що потребує не лише психологічної стабілізації, а й смислового опрацювання. Це дало змогу розглядати пам'ять як форму повернення людині та культурі права на власний «голос». У цьому аспекті важливими є концепції А. Ассман і П. Рікера, які дають змогу розглядати пам'ять не лише як індивідуальну здатність пригадування, а як складну культурну практику збереження, трансформації та осмислення досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнна травма актуалізує проблему стресу як тривалого досвіду втрати безпеки, контролю та звичних життєвих орієнтирів. Стрес у сучасній психології розглядається не лише як негативна реакція на зовнішній подразник, а як складний процес взаємодії людини із ситуацією, що потребує мобілізації ресурсів. У концепції Р. Лазаруса і С. Фолкман особливо важливим є положення про когнітивну оцінку: людина реагує не лише на саму подію, а й на її суб'єктивне значення [4]. У цьому контексті травматичний досвід війни не може бути зведений лише до факту зовнішньої загрози. Головна увага приділяється тому, як людина осмислює подію, які ресурси має для її подолання, чи відчуває себе здатною діяти, чи бачить можливість підтримки та майбутньої перспективи. Відповідно копінг не є одноразовою реакцією на стресову подію. Він постає як тривалий процес підтримання психологічної рівноваги в умовах нестабільності. Людина змушена щоразу заново вибудовувати межу між виснаженням і здатністю діяти, між страхом і саморегуляцією, між відчуттям безсилля і мінімальним простором контролю. Саме тому копінг-ресурси слід розуміти не як абстрактний «запас сил», а як систему внутрішніх і зовнішніх можливостей, що допомагають особистості зберігати цілісність.

До внутрішніх копінг-ресурсів належать емоційна стабільність, здатність до саморегуляції, когнітивна гнучкість, досвід попереднього подолання труднощів, реалістична самооцінка, рефлексивність і ціннісні орієнтири. Зовнішніми ресурсами є підтримка близьких, професійна психологічна допомога, участь у спільнотах, волонтерські практики, освітнє або професійне середовище. Їхнє значення полягає в тому, що вони допомагають

людині не ототожнювати себе повністю з травматичною подією, а зберігати певну дистанцію щодо пережитого.

Ресурсна концепція С. Гобфолла дає змогу глибше зрозуміти специфіку воєнної травматизації. Згідно з цією концепцією, стрес виникає тоді, коли людина втрачає значущі ресурси, перебуває під загрозою їх втрати або не отримує очікуваного результату після вкладення власних зусиль [3]. Війна створює саме таку ситуацію множинної втрати: людина може одночасно втрачати житло, безпеку, соціальне оточення, професійну визначеність, тілесну недоторканність, довіру до майбутнього. Тому психологічна допомога в умовах війни не може обмежуватися лише зниженням симптомів тривоги чи стресу. Вона має бути спрямована на відновлення ресурсної основи особистості.

У цьому контексті особливого значення набуває поняття суб'єктності. Психологічне відновлення не означає швидке повернення до попереднього стану, оскільки війна часто радикально змінює життєву ситуацію людини. Йдеться радше про поступове відновлення здатності бути учасником власного життя: приймати посильні рішення, підтримувати соціальні зв'язки, просити про допомогу, планувати короткострокові дії, регулювати емоційний стан і зберігати відчуття власної гідності. У такому розумінні адаптація не є пасивним пристосуванням до травматичної реальності. Вона є збереженням здатності діяти всупереч її руйнівному впливу.

Важливим компонентом відновлення суб'єктності є резилієнтність. К. Коннор і Дж. Девідсон розглядають її як характеристику, пов'язану зі здатністю долати тривогу, депресивні стани та стресові реакції [2]. Однак у воєнному контексті резилієнтність не слід розуміти як відсутність болю або вразливості. Навпаки, вона передбачає здатність переживати складний досвід без повної втрати особистісної організації, поступово відновлювати зв'язок із собою, іншими людьми та майбутнім.

Значущим чинником психологічної стійкості є соціальна підтримка. Дослідження Ф. Озбая та співавторів засвідчують, що якісна соціальна підтримка може посилювати стійкість до стресу, зменшувати ризики травматичних наслідків і підтримувати психологічне благополуччя [5]. У воєнних умовах соціальна підтримка набуває не лише емоційного, а й екзистенційного значення: вона повертає людині досвід належності до спільноти, зменшує ізольованість і допомагає зберегти відчуття, що особистий біль не є повністю приватним і безмовним. Однак саме тут психологічний вимір відновлення суб'єктності переходить у філософсько-культурний. Людина переживає травму не лише як приватну психологічну подію, а й у межах спільноти та певної системи значень, через які травматичний досвід може бути названий, зрозумілий і включений у ширший горизонт смислу. Якщо травма залишається неназваною, вона часто перетворюється на «внутрішню німотність». Якщо вона отримує мову свідчення, то відкривається можливість для її смислового опрацювання.

Філософія пам'яті у цьому контексті постає не як допоміжна практика, а як важливий вимір відновлення суб'єктності. Пам'ять не лише зберігає минуле, а й допомагає людині та спільноті встановити зв'язок між індивідуальним пригадуванням, історичною репрезентацією та етичною відповідальністю (П. Рікер) [6]. Інакше кажучи, пам'ять у цьому разі не є пасивним збереженням минулого. Вона постає як форма спротиву тим наративам, які намагаються знецінити травму, розмити відповідальність агресора або представити насильство як «історичну неминучість». Тому філософія пам'яті набуває значення не лише теоретичної рефлексії, а й етичної практики: вона допомагає назвати травму, розрізнити жертву й агресора, зберегти гідність постраждалого та не дозволити насильству бути витісненим у «безмовність».

У цьому сенсі психологічне подолання травми й культурна пам'ять пов'язані. Особистість відновлює здатність діяти не в абстрактному просторі, а в певному культурному просторі, де історія, свідчення, солідарність і пам'ять про спільний досвід стають смисловими ресурсами. «Через спільні символи індивіди беруть участь у спільній пам'яті та спільній ідентичності» [1, с. 143]. Якщо копінг-стратегії дають людині інструменти психологічного самозбереження, то пам'ять культури надає цьому самозбереженню

глибшого сенсу: вона повертає людині відчуття, що її біль не є приватною випадковістю, а входить у ширший досвід боротьби за гідність, свободу і майбутнє. Водночас важливо уникнути спрощення: пам'ять не повинна перетворюватися на «застигле» страждання, а психологічна адаптація – на «примирення» з насильством. Відновлення суб'єктності означає складніший процес: визнати травму, назвати її, не витіснити біль, але й не дозволити йому повністю визначити майбутнє людини.

Висновки. Воєнна травма є складним досвідом, що порушує не лише психоемоційний стан людини, а й її здатність до самовизначення, дії, довіри, пам'яті та смислового орієнтування. У таких умовах відновлення суб'єктності постає як центральне завдання філософсько-психологічної підтримки. Йдеться не про швидке повернення до довоєнної «норми», а про поступове відновлення здатності людини діяти, підтримувати зв'язки, осмислювати пережите й проєктувати майбутнє. Особливо важливим є розуміння дезадаптивних стратегій, що фіксують людину в безсиллі: самоізоляції, заперечення, пасивності, відмови від допомоги, емоційного «оніміння», тотальної ідентифікації з травмою. На культурному рівні аналогом дезадаптації може стати або мовчання про травму, або її некритична міфологізація. Саме тому важливим є повернення людини до простору пам'яті та смислу, у якому пережите не зникає, але перестає бути єдиною підставою її майбутнього.

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2014. 440 с.
2. Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Depression and Anxiety. 2003. Vol. 18, No. 2. P. 76–82.
3. Hobfoll S. E. Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress. American Psychologist. 1989. Vol. 44, No. 3. P. 513–524.
4. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer, 1984. 445 p.
5. Ozbay F., Johnson D. C., Dimoulas E., Morgan C. A. III, Charney D., Southwick S. Social Support and Resilience to Stress: From Neurobiology to Clinical Practice. Psychiatry (Edgmont). 2007. Vol. 4, No. 5. P. 35–40.
6. Ricoeur P. Memory, History, Forgetting / trans. by K. Blamey, D. Pellauer. Chicago ; London : University of Chicago Press, 2004. 624 p.

References:

1. Assman A. Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiati / per. z nim. K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudin. Kyiv : Nika-Tsentr, 2014. 440 s.
2. Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Depression and Anxiety. 2003. Vol. 18, No. 2. P. 76–82.
3. Hobfoll S. E. Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress. American Psychologist. 1989. Vol. 44, No. 3. P. 513–524.
4. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer, 1984. 445 p.
5. Ozbay F., Johnson D. C., Dimoulas E., Morgan C. A. III, Charney D., Southwick S. Social Support and Resilience to Stress: From Neurobiology to Clinical Practice. Psychiatry (Edgmont). 2007. Vol. 4, No. 5. P. 35–40.
6. Ricoeur P. Memory, History, Forgetting / trans. by K. Blamey, D. Pellauer. Chicago ; London : University of Chicago Press, 2004. 624 p.

УДК 004.8:165.12:316.77

Дмитро Вячеславович Кошевой
аспірант
Державний біотехнологічний університет, Україна
ORCID: 0009-0001-9779-1122
e-mail: dimagreentea@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

КОГНІТИВНА АВТОНОМІЯ СУБ'ЄКТА В ЕПОХУ АЛГОРИТМІЧНИХ СИМУЛЯКРІВ

Dmytro Koshevoi
Postgraduate student
State Biotechnological University, Ukraine
ORCID: 0009-0001-9779-1122
e-mail: dimagreentea@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

COGNITIVE AUTONOMY OF THE SUBJECT IN THE AGE OF ALGORITHMIC SIMULACRA

Сучасна цифровізація вже не зводиться до технічного полегшення комунікації чи пошуку інформації. Алгоритмічне середовище дедалі частіше входить між суб'єктом і світом, непомітно перебираючи на себе функції добору, ранжування й інтерпретації подій. Користувач ніби залишається вільним, але маршрут його уваги дедалі щільніше прокладається рекомендаційними системами, економікою кліку, короткими стимулами й логікою безперервного залучення. У цій ситуації проблема когнітивної автономії набуває не лише медіакультурного, а й філософсько-антропологічного значення.

Алгоритмізація змінює не тільки канали доступу до інформації. Вона торкається способів переживання, мислення й оцінювання. Глибока рефлексія поступається швидкому ковзанню фрагментами, а культурний контент усе частіше редукується до емоційного тригера, придатного для просування. Людина ризикує втратити позицію автономного творця смислів і опинитися в ролі прогнозованого об'єкта, чиї реакції, смаки й навіть ціннісні вибори стають матеріалом для машинного моделювання.

У тезах використано міждисциплінарний підхід, що поєднує філософський, культурологічний та критико-медіальний аналіз. Теоретичну рамку становлять концепція симулякрів Ж. Бодріяра [1], теорія «наглядового капіталізму» Ш. Зубофф [5], поняття «інформаційної бульбашки» Е. Парізера [7] і дослідження Н. Карра про вплив цифрового середовища на увагу та читання [6]. Для уточнення проблеми суб'єктності залучено праці О. Варипаєва про ШІ як симулятор мислення, симбіотичну освіту та алгоритмічну імітацію емоційної чутливості [2, с. 1-2; 3, с. 37-40; 4, с. 8-9].

Крізь призму Бодріяра цифрова платформа постає не дзеркалом реальності, а механізмом виробництва гіперреальності [1]. Персоналізована стрічка не показує світ «як він є». Вона збирає конфігурацію образів, повідомлень і реакцій, здатну утримати користувача всередині платформи. Звідси виникає тиха епістемологічна підміна: замість відкритої зустрічі зі складністю світу суб'єкт отримує середовище, налаштоване на вже зафіксовані патерни його поведінки.

Другий вимір проблеми пов'язаний із перетворенням поведінкових даних на ресурс влади. Платформи працюють не лише з явними діями, а й з мікрореакціями: часом затримки погляду, швидкістю прокручування, поверненням до теми, ритмами активності. У логіці Зубофф такий «поведінковий надлишок» стає матеріалом для прогнозування й модифікації

поведінки [5]. Цифрове середовище начебто підлаштовується під людину, але водночас звужує простір випадкової зустрічі з чужою позицією, незручним фактом або повільною думкою.

Інформаційна бульбашка, описана Парізером, небезпечна не тільки обмеженням джерел [7]. Вона поступово відучує суб'єкта від зіставлення позицій. Чуже й суперечливе відсіюється, знайоме й емоційно комфортне підкріплюється. Так формується не просто індивідуалізована картина світу, а майже герметичний режим сприйняття, у якому людина дедалі частіше зустрічає не реальність, а відлуння власних звичок.

Проблема уваги в цьому режимі стає центральною. Н. Карр показує, що цифрове середовище перебудовує практики читання, заохочуючи поверхове переміщення між фрагментами замість послідовного заглиблення в текст [6]. Повільне читання складних філософських і наукових праць уже не є лише культурною звичкою. Воно працює як дисципліна відновлення суб'єктності: вимагає концентрації, витримки, готовності тримати напругу аргументу без миттєвої винагороди.

Сучасний ШІ не є повноцінним суб'єктом пізнання, а радше симулятором мислення, який відтворює аналітичні операції без внутрішньої інтенціональності, волі та уяви [2, с. 1-2]. Для теми когнітивної автономії це принципово. Алгоритм може впорядковувати, передбачати, рекомендувати й переконливо імітувати інтелектуальну відповідь, але не бере на себе смислової відповідальності. Там, де людина делегує йому не рутину, а сам акт судження, виникає не розширення свободи, а її непомітне згортання.

У праці про використання ШІ в освіті пропонується модель «симбіотичної освіти», де людська воля компенсує дефіцит інтенціональності алгоритмів, а студент перестає бути споживачем інформації й стає оператором смислів [3, с. 37-40]. Такий підхід добре переноситься на ширшу медіакультурну ситуацію. Когнітивна автономія не означає втечу від технологій. Вона означає здатність працювати з ними як з інструментами, не віддаючи їм право остаточного добору, оцінки й тлумачення.

Ще гострішим стає питання емоційної симуляції. «Емоційна чутливість» ШІ ґрунтується на алгоритмічному відтворенні патернів, а не на внутрішньому переживанні [4, с. 8-9]. Саме тому персоналізований контент може бути не просто зручним. Він здатен тонко працювати з настроями, страхами, імпульсами, не маючи ні емпатії, ні відповідальності. У межах економіки уваги така симуляція стає особливо небезпечною, бо емоція перетворюється на канал керування поведінкою.

Практичним вираженням когнітивної автономії може бути створення «цифрового тертя»: відмова від нескінченного скролінгу, обмеження рекомендаційних блоків, ручний добір джерел, повернення до хронологічної подачі інформації, дисципліна повільного читання і звичка перевіряти походження тверджень. Не йдеться про технофобію. Йдеться про повернення паузи між імпульсом і дією, бо саме в цій паузі ще можливі судження, сумнів і вибір.

Алгоритмічна детермінація не долається лише приватною самодисципліною, хоча без неї неможлива перша лінія захисту суб'єктності. Потрібна ширша гуманітарна відповідь: розвиток критичного читання, інформаційної гігієни, епістемологічної пильності та навичок усвідомленої взаємодії з цифровими платформами. Освіта має вчити не тільки користуватися інструментами, а й бачити їхню приховану логіку.

Когнітивна автономія в епоху алгоритмічних симулякрів зберігається там, де людина не розчиняється в машинно зібраній картині світу. Вона здатна зупинити автоматичну реакцію, поставити запитання до джерела, витримати складність тексту й не підмінити власне судження комфортною рекомендацією. У світі, де інформаційні потоки дедалі частіше організовані не логікою істини, а логікою утримання уваги, така здатність стає умовою культурного самозбереження суб'єкта.

Література

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Основи, 2004. 230 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf.
2. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 7. С. 1-21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177.
3. Варипаєв О. М. Філософсько-методологічні засади використання ШІ в освіті. Освіта в цифровому світі : збірка наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної онлайн-конференції / за заг. ред. М. О. Антонченко. Суми : НІКО, 2026. С. 37-44. DOI: https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31889377.
4. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2(6). С. 1-10. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02.
5. Зубофф Ш. Епоха наглядового капіталізму. Битва за людське майбутнє на нових рубежах влади / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2020. 536 с. URL: https://shoshanazuboff.com/book/about/.
6. Carr N. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. New York : W. W. Norton & Company, 2010. 280 p. URL: https://wwnorton.com/books/9780393357820.
7. Pariser E. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. New York : Penguin Press, 2011. 304 p. URL: https://www.penguin.co.uk/books/181850/the-filter-bubble-by-pariser-eli/9780241954522.

References

1. Baudrillard, J. (2004). Symuliakry i symuliatsiia [Simulacra and simulation] (V. Khovkhun, Trans.). Osnovy. https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf
2. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: Dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia. Visnyk humanitarnykh nauk, (7), 1-21. https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
3. Varypaiev, O. M. (2026). Filosofsko-metodolohichni zasady vykorystannia SHI v osviti. In M. O. Antonchenko (Ed.), Osvita v tsyfrovomu sviti (pp. 37-44). NIKO. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31889377
4. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., & Silvestrova, O. Yu. (2025). Emotional intelligence and artificial intelligence: Philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes. Philosophy and Governance, 2(6), 1-10. https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
5. Zuboff, S. (2020). Epokha nahliadovoho kapitalizmu: Bytva za liudske maibutnie na novykh rubezhakh vlady. Nash Format. https://shoshanazuboff.com/book/about/
6. Carr, N. (2010). The shallows: What the Internet is doing to our brains. W. W. Norton & Company. https://wwnorton.com/books/9780393357820
7. Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the Internet is hiding from you. Penguin Press. https://www.penguin.co.uk/books/181850/the-filter-bubble-by-pariser-eli/9780241954522

УДК

Олександр Миколайович Краснощок
Здобувач
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1661-5210
e-mail: oleksandrkrasnosok533@gmail.com
Науковий керівник - Андрій Сергійович Міносян,
канд. іст. наук, доцент, професор кафедри
ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ORCID 0000-0003-3347-5099
andrii.minosian@btu.kharkov.ua

МОНОПОЛІЗАЦІЯ МЕДІАПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК ДЕФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Oleksandr Krasnoshchok
Student
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1661-5210
e-mail: oleksandrkrasnosok533@gmail.com
Scientific supervisor: Andrii Minosian
Candidate of Historical Sciences (PhD in History),
Associate Professor at the UNESCO Chair of
Philosophy of Human Communication and
Social and Humanitarian Disciplines,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3347-5099
e-mail: minosian02@gmail.com

THE MONOPOLISATION OF THE MEDIA LANDSCAPE AS A FACTOR IN THE DISTORTION OF SOCIAL AND CULTURAL COMMUNICATION

Анотація: Проаналізовано сучасний стан мовної та культурної комунікації крізь призму функціонування медіа простору. Висвітлено суперечності поміж кількісним зростанням інформаційних каналів та змістовною уніфікацією контенту. Досліджуються механізми опосередкованого впливу фінансово-політичних структур на редакційну політику, що заміщує реальний діалог трансляцією стандартизованих наративів. Особливу увагу приділено економічній логіці культурного виробництва, яка в умовах війни стимулює відтворення перевірених форматів та формування «замкнених екосистем» (зокрема, у вітчизняному кіно- та телепросторі). Проаналізовано роль держави в підтримці культури в умовах обмежених ресурсів, а також амбівалентність аудиторії, чий запит на новизну часто вступає в конфлікт з інерцією споживання певного продукту. Зроблено висновок, що розвиток комунікативної системи залежить від здатності інституційних та індивідуальних акторів долати примітивізацію мови та шукати баланс між економічною доцільністю і культурною привабливістю.

Ключові слова: мовна комунікація, культура, економічний прагматизм, підтримка культури, критичне мислення, український медіапростір.

Abstract: The current state of linguistic and cultural communication is analysed through the prism of the functioning of the media landscape. The contradictions between the quantitative growth of information channels and the substantive standardisation of content are highlighted. The mechanisms of indirect influence by financial and political structures on editorial policy are examined, which replaces genuine dialogue with the broadcasting of standardised narratives. Particular attention is paid to the economic logic of cultural production, which, in wartime conditions, stimulates the reproduction of tried-and-tested formats and the formation of ‘closed ecosystems’ (in particular, in the domestic film and television landscape). The role of the state in supporting culture under conditions of limited resources is analysed, as well as the ambivalence of the audience, whose demand for novelty often conflicts with the inertia of consuming a particular product. It is concluded that the development of the communication system depends on the ability of institutional and individual actors to overcome the simplification of language and to strike a balance between economic expediency and cultural appeal.

Keywords: linguistic communication, culture, economic pragmatism, cultural support, critical thinking, the Ukrainian media landscape.

Якщо намагатися осмислити сучасний стан мовної та культурної комунікації, виникає відчуття певної подвійності. З одного боку, кількість інформації, каналів і форматів зросла настільки, що говорити про дефіцит доступу вже не доводиться. Проте, ця доступність не гарантує різноманіття змісту. Скоріше, навпаки, іноді з'являється враження, що за зовнішньою множинністю ховається досить вузький спектр позицій, які постійно відтворюються в різних варіаціях. Ця ситуація особливо помітна в медіасередовищі, яке сьогодні фактично формує рамки суспільної комунікації.

Формально існує велика кількість медіаплатформ, але їхня реальна автономія часто викликає питання. Переважна частина контенту так чи інакше пов'язана з великими фінансовими або політичними структурами. І це не обов'язково проявляється у прямій цензурі. Набагато частіше вплив здійснюється опосередковано, через редакційну політику, фінансування, відбір тем або навіть через алгоритмічні механізми поширення інформації.

У такій конфігурації мовна комунікація поступово змінює свою природу. Вона перестає бути відкритим простором для взаємодії різних точок зору і натомість стає каналом трансляції вже сформованих наративів [1, с.152]. Ці наративи можуть виглядати як нейтральні або загальноприйняті, але на практиці вони нерідко відображають інтереси окремих груп [3, с. 76]. Проблема тут не лише в тому, що певні теми отримують більше уваги, ніж інші. Більш суттєвим є те, що сам спосіб подання інформації про ці теми стає стандартизованим. Ця стандартизація, можливо, не завжди очевидна на перший погляд.

Вона проявляється у продубльованих формулюваннях, у схожих інтонаціях, у передбачуваній структурі аргументації. Зрештою, виникає ефект, коли різні джерела сповідують майже однакові підходи. У такому середовищі складно вести повноцінний діалог, оскільки сама мова втрачає гнучкість і здатність до нюансування. Разом із цим не можна ігнорувати той факт, що сучасна комунікація значною мірою визначається економічною логікою. Виробництво контенту потребує ресурсів, а ресурси, в свою чергу, концентруються в обмеженій кількості центрів. Це створює умови, за яких корисніше відтворювати вже перевірені формати, ніж ризикувати із запровадженням нових [2, с. 1045]. У підсумку з'являється певна циклічність, коли ті самі ідеї, образи та навіть люди постійно повертаються в інформаційний простір.

Цей ефект особливо відчутний у сфері культурного виробництва, зокрема в кіно та телебаченні.

Сучасний український медіапростір дає чимало прикладів того, як одні й ті ж актори регулярно з'являються в різних проєктах, часто пов'язаних із тими самими каналами або продакшн-студіями. Причому мова не лише про окремі випадки. Для споживача може скластись враження певної замкнутої екосистеми, де кадрові та творчі ресурси циркулюють у межах обмеженого кола. З одного боку, це можна пояснити прагматичними міркуваннями. Відомі актори гарантують стабільну аудиторію, знижують ризики для виробників і полегшують просування продукту. У ситуації економічної нестабільності, яка посилюється війною, така стратегія виглядає цілком раціональною. Проте водночас вона обмежує можливості для оновлення культурного простору [4, с. 64]. Нові обличчя та ідеї з'являються значно повільніше, ніж могли б. У цьому контексті культурна комунікація стикається з додатковими труднощами. Вона не лише залежить від медіа, але й сама формує певні смисли, які впливають на суспільне сприйняття реальності. Коли цей процес стає надто однорідним, виникає ризик звуження культурного поля [5, с. 155]. Різноманіття не зникає повністю, але його видимість суттєво зменшується. Варто також враховувати роль держави в цьому процесі. Питання державної підтримки культури завжди було складним і неоднозначним.

У мирний час дискусії зазвичай точаться навколо ефективності фінансування, пріоритетів і критеріїв відбору проєктів. Однак в умовах війни ситуація змінюється кардинально. Основні ресурси спрямовуються на створення безпеки, що цілком зрозуміло. Водночас це означає, що культурна сфера отримує менше уваги та підтримки.

Це не обов'язково призводить до негайних негативних наслідків. Культура має певну інерцію і здатна функціонувати навіть за обмежених ресурсів.

Однак у довгостроковій перспективі така ситуація може призвести до поступового виснаження, що проявлятеметься у меншій кількості нових проектів скороченні можливостей для експеременту, обмеження конкуренції тощо [6, с. 220]. Менша кількість нових проєктів, скорочення можливостей для експерименту, зниження конкуренції. Усе це впливає на якість культурної комунікації. Разом із тим не варто розглядати аудиторію як пасивного спостерігача. Вона також бере участь у формуванні медіасередовища, хоча цей вплив не завжди усвідомлюється. Вибір контенту, звички перегляду, реакції на нові формати. Усе це визначає, які проєкти отримують розвиток, а які залишаються на периферії. У цьому сенсі попит і пропозиція перебувають у постійній взаємодії.

Цікаво, що глядачі нерідко демонструють суперечливу поведінку. З одного боку, існує запит на новизну, на оригінальні історії, на незвичні формати. З іншого, у реальному споживанні часто переважає вибір знайомого і передбачуваного контенту. Це створює своєрідну інерцію, яка підтримує вже існуючі моделі виробництва.

Повертаючись до мовного аспекту, варто звернути увагу на ще одну тенденцію. У сучасних медіа мова дедалі частіше використовується як інструмент спрощення. Складні теми подаються у максимально доступній формі, що саме по собі не є проблемою. Проблема виникає тоді, коли це спрощення переходить у примітивізацію. Зникають нюанси, скорочується глибина аналізу, а дискусія зводиться до набору готових тез. У таких умовах стає складніше формувати критичне мислення. Яке потребує різноманітності підходів і можливості порівняння. Якщо ж інформаційний простір пропонує обмежений набір інтерпретацій, то й можливості для осмислення звужуються.

Це не означає, що критичне мислення зникає повністю. Але воно вимагає значно більших зусиль з боку індивіда. Водночас не можна ігнорувати роль нових медіа та цифрових платформ. Вони відкривають альтернативні можливості для комунікації, які не залежать від традиційних центрів впливу. Незалежні автори, невеликі студії, локальні культурні ініціативи отримують шанс донести свої ідеї до аудиторії.

Проте, їхній вплив часто обмежений масштабами і ресурсами. Крім того, цифрове середовище має власні обмеження, такі як, алгоритми поширення контенту, орієнтація на залученість, конкуренція за увагу. Усе це формує специфічну логіку, яка не завжди сприяє розвитку глибокої комунікації. Короткі формати, емоційна подача, швидка зміна тем. У такому контексті складні культурні або мовні питання можуть просто губитися.

Таким чином, сучасна мовна та культурна комунікація формується під впливом певних взаємопов'язаних факторів.

Серед них можна виділити економічну концентрацію медіаресурсів, обмеженість державної підтримки культури в умовах війни, інерцію аудиторних запитів і специфіку цифрового середовища. Жоден із цих факторів не є визначальним сам по собі, але разом вони створюють досить складну систему. Важливо також зазначити, що ця система не є статичною. Вона постійно змінюється, реагуючи на політичні, економічні та соціальні процеси. Глобалізація, з одного боку, сприяє обміну ідеями та культурними практиками.

З іншого, вона може підсилювати залежність від великих міжнародних платформ і стандартів. Національні трансформації, у свою чергу, формують власні виклики і пріоритети. Нарешті маємо стверджувати зробити висновок, що проблема мовної та культурної комунікації в сучасних умовах не має простого вирішення. Вона пов'язана з балансом між привабливісттю і контролем, між різноманіттям і стандартизацією, між економічною доцільністю і культурною цінністю. Попри існуючі підстави для обґрунтованої критики, варто також враховувати об'єктивні обмеження, в яких функціонує ця система. Ймовірно, подальший розвиток багато в чому буде залежати від здатності різних акторів, як інституційних, так і індивідуальних, шукати нові форми взаємодії. Це не гарантує швидких змін, але створює передумови для поступового розширення простору комунікації. І саме в цьому, можливо, полягає один із ключових викликів сучасності.

Література:
1. Почепцов Г. Г. Віртуальні війни. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 224 с.
2. Варипаєв О.М., Міносян А.С. Ціннісні орієнтації як фактор встановлення світогляду здобувача вищої освіти / «Наукові інновації та передові технології» журнал випуск № 5 (45), 2025, с. 1039–1053. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052 /zenodo.15448858. (фахова, категорія Б).
3. Макар В., Макух-Федоркова І. Комунікація та пропаганда в міжнародних відносинах DOI: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12015. (дата звернення: 15.04.2026)
4. Петрова І.В. Культурні та креативні індустрії: проблема визначень // Питання культурології. – 2022. – № 39. – С. 63–77. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256902.
5. Чупрій Л.В., Настояща К.В., Марутян Р.Р. Культурні практики населення України під час війни: аналітичний звіт. – Київ: Видавництво НДІУ; Видавництво «Міленіум», 2023. – 230 с.
6. Кіянка І., Туркало М. Державна культурна політика в умовах війни в Україні // Наукові перспективи. – 2025. – № 8 (38). – С. 214–226. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-214-226.

References:
1. Pocheptsov, G. G. Virtual Wars. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2017. 224 pp.
2. Varipaev, O. M., & Minosyan, A. S. Value orientations as a factor in shaping the worldview of higher education students / 'Scientific Innovations and Advanced Technologies' journal, issue No. 5 (45), 2025, pp. 1039–1053. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052 /zenodo.15448858. (specialist, category B).
3. Makar V., Makukh-Fedorova I. Communication and Propaganda in International Relations DOI: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12015. (accessed: 15 April 2026)
4. Petrova I.V. Cultural and creative industries: the problem of definitions // Issues in Cultural Studies. – 2022. – No. 39. – pp. 63–77. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256902.
5. Chupriy L.V., Nastyashcha K.V., Marutyan R.R. Cultural Practices of the Ukrainian Population During the War: An Analytical Report. – Kyiv: NDIU Publishing House; Millennium Publishing House, 2023. – 230 pp.
6. Kiyanka I., Turkalo M. State cultural policy in the context of the war in Ukraine // Scientific Perspectives. – 2025. – No. 8 (38). – pp. 214–226. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-214-226.

УДК 130.2:316.32:004.8

Ксенія Вячеславівна Кузнєцова
студентка другого курсу факультету переробних та харчових виробництв,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність G13 Харчові технології,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID https://orcid.org/ 0009-0009-6703-5113
e-mail: k78633923@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ФІЛОСОФІЯ ТА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ XXI СТОЛІТТЯ

Kseniia Kuznietsova
Second-year student of the Faculty of Processing and Food Industries,
first (bachelor's) level of higher education, specialty G13 Food Technologies,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID https://orcid.org/ 0009-0009-6703-5113
e-mail: k78633923@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

PHILOSOPHY AND CULTURE IN THE CONTEXT OF GLOBAL SOCIAL TRANSFORMATIONS OF THE 21ST CENTURY

XXI століття радикально змінило саму конфігурацію культурного простору. Глобалізація вже не зводиться до руху товарів, капіталів і інформації. Вона входить у сферу пам'яті, цінностей, стилів життя, мовлення, повсякденних жестів. Питання культури постає не як периферійний додаток до соціальних процесів, а як місце, де найвиразніше видно напругу між універсалізацією та самобутністю [1, с. 185–189; 4, с. 29–41; 5, с. 105–107].

Дослідження спирається на порівняльний, герменевтичний, соціокультурний і філософсько-антропологічний підходи. Така оптика дала змогу розглянути глобальні суспільні зрушення не лише як зовнішній цивілізаційний процес, а і як зміну способів культурного переживання світу, форм самоідентифікації та моделей комунікації.

У працях про глобалізацію культури слушно наголошено, що світова інтеграція не усуває культурних відмінностей, а часто робить їх гострішими. Разом із поширенням універсальних зразків посилюється потреба в локалізації, захисті власних символів, мови, історичної пам'яті [4, с. 29–41]. Діалог культур за таких умов не є м'якою формулою співіснування. Йдеться про складний процес вибіркового прийняття, опору, адаптації й синтезу, в якому спільнота щоразу заново окреслює межі свого культурного «я» [5, с. 105–107]. Саме тому глобалізація культури може відкривати простір взаємозбагачення, але так само легко переходить у стандартизацію, якщо універсальна форма починає витісняти внутрішній зміст [1, с. 185–189].

Ситуація ускладнюється тоді, коли глобальні процеси дедалі більше опосередковуються цифровим середовищем та системами штучного інтелекту. Цифрова реальність уже не є просто технічним інтерфейсом; вона формується як окрема онтологічна сфера, де знання виникає у взаємодії інформаційних структур, а штучний інтелект виконує радше функцію симулятора мислення, ніж автономного суб'єкта пізнання [2, с. 2–4, 15–16]. Для культурної проблематики це має принципове значення. Алгоритм може впорядкувати потоки текстів, образів і реакцій, але він не переживає традицію, не входить у досвід пам'яті, не знає сумніву, втрати чи символічної вірності. Культурний зміст народжується глибше, там, де присутні інтенція, відповідальність і внутрішня робота смислу.

Ще виразніше межа між людським і машинним проступає у сфері емоцій та комунікації. У статті про взаємозв'язок емоційного та штучного інтелекту підкреслено, що емоційна чутливість ШІ зводиться до відтворення алгоритмічних патернів, тоді як людський емоційний досвід пов'язаний із переживанням, пам'яттю, оцінкою, тілесністю [3, с. 1–2, 8–9]. Звідси випливає важливий культурний висновок. Навіть високоточна симуляція емпатії не дорівнює реальному співпереживанню, а отже не може повністю замінити ті форми взаєморозуміння, на яких тримаються довіра, солідарність, ритуал, спільна травма й історична пам'ять. Культура залишається живою не тому, що накопичує дані, а тому, що перетворює досвід на смисл.

Третя лінія, яка суттєво поглиблює тему, стосується делегованої агентності. Алгоритмічний вплив змінює не лише технічне середовище, а й моральну структуру

комунікації, поступово розмиваючи межі між суб’єктом, інструментом і відповідальністю [6, с. 242–243, 247–249]. У глобальному культурному просторі це означає більше, ніж появу нових сервісів. Виникає спокуса передати машинним системам відбір значущого, оцінку бажаного, формування смаків, навіть моделювання «правильної» реакції. Тоді універсалізація культури набуває нової, вже алгоритмічної форми. Вона діє тихіше, ніж політичний або економічний тиск, але часто глибше, бо входить у сам механізм сприйняття світу. Людський вимір культури в такій ситуації потребує не декларативного захисту, а послідовної гуманізації технологічного розвитку, збереження простору сумніву, вибору та моральної відповідальності.

Культура XXI століття тому й залишається полем напруженого діалогу між глобальним і локальним. Перспективною видається не ізоляція від світових процесів і не пасивне копіювання універсальних моделей, а вибіркове засвоєння зовнішніх форм із збереженням внутрішнього ціннісного ядра [1, с. 185–189; 4, с. 29–41; 5, с. 105–107]. За умов цифрової глобалізації та поширення ШІ такий підхід набуває нового сенсу, бо культура дедалі більше залежить від того, чи збереже людина здатність інтерпретувати, співпереживати й відповідати за власні рішення [2, с. 16–17; 6, с. 249–250].

Глобальні суспільні трансформації XXI століття змінюють культуру не лише на рівні інституцій або каналів комунікації. Змінюється сам спосіб присутності людини у світі смислів. Штучний інтелект посилює процеси уніфікації, пришвидшує циркуляцію культурних форм і водночас загострює питання суб’єктності, ідентичності, меж морального вибору. За таких умов культура виконує не декоративну, а світоглядно-захисну функцію. Саме в ній зберігається людська міра смислу, без якої глобальний світ легко перетворюється на впорядкований, але внутрішньо збіднений простір.

Література

1. Ареф’єва А. Ю. Глобалізаційні процеси в культурі сучасності. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 116 (1). С. 185–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_116(1)__46
2. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб’єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 7. С. 1–21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
3. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб’єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2 (6). epg0032. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Глобалізація культури: протиріччя та тенденції розвитку. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 2 (33). С. 29–41. DOI: https://doi.org/10.21564/2075-7190.33.109668
5. Осипова Г., Садовська Н. Культура і діалог культур у контексті глобалізації. Схід. 2010. № 3 (103). С. 105–107. https://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=66888
6. Varypaiev O., Hhumeniuk S., Kotun K., Volskyi D., Vernudina I. AI Philosophy: Challenges to Man's Identity and Moral Norms. International Journal on Culture, History, and Religion. 2025. Vol. 7, Special Issue 1. P. 242–255. DOI: https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.194

References

1. Arefieva, A. Yu. (2017). Hlobalizatsiini protsesy v kulturi suchasnosti. Hileia: naukovyi visnyk, 116(1), 185–189. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_116(1)__46
2. Danylian, O. H., & Dzoban, O. P. (2017). Hlobalizatsiia kultury: protyrichchia ta tendentsii rozvytku. Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, 2(33), 29–41. DOI: https://doi.org/10.21564/2075-7190.33.109668
3. Osypova, H., & Sadovska, N. (2010). Kultura i dialoh kultur u konteksti hlobalizatsii. Skhid, 3(103), 105–107. https://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=66888

4. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia. Visnyk humanitarnykh nauk, 7, 1–21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
5. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., & Silvestrova, O. Yu. (2025). Emotsiinyi intelekt ta shtuchnyi intelekt: filosofska refleksiia subiektnosti v protsesakh piznannia [Emotional intelligence and artificial intelligence: Philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes]. Philosophy and Governance, 2(6), epg0032. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
6. Varypaiev, O., Hhumeniuk, S., Kotun, K., Volskyi, D., & Vernudina, I. (2025). AI philosophy: Challenges to man's identity and moral norms. International Journal on Culture, History, and Religion, 7(SI1), 242–255. DOI: https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.194

УДК 1(477):929

Михайло Олександрович Куксов
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету менеджменту, адміністрування та права
Державного біотехнологічного університету м. Харків
Науковий керівник – Ірина Петрівна Дроздова
доктор педагогічних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету, м. Харків

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: «ФІЛОСОФ СВОБОДИ І МУДРОСТІ»

Mykhailo Kuksov
a graduate of the first (bachelor's) level of higher education
at the Faculty of Management, Administration and Law
of the State Biotechnological University, Kharkiv
Scientific supervisor – **Iryna Drozdova**
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the UNESCO Department of "Philosophy of Human Communication" and Social and Humanitarian Disciplines
of the State Biotechnological University, Kharkiv

GRIGORIY SKOVORODA: «PHILOSOPHER OF FREEDOM AND WISDOM»

Анотація. У тезах проаналізовано філософську спадщину Григорія Сковороди крізь призму категорій свободи та мудрості. Розкрито сутність його вчення про три світи, ідею «внутрішньої людини» та концепцію «сродної праці» як основи гармонійного існування особистості. Особливу увагу приділено антропоцентричному характеру філософії Сковороди, де ключове місце займає самопізнання як шлях до духовної свободи та щастя. Висвітлено педагогічні погляди мислителя, зокрема його критику схоластичного навчання та утвердження принципів природовідповідності й діалогічності. Обґрунтовано значення його ідей у контексті сучасних суспільних викликів, зокрема збереження національної ідентичності та формування психологічної стійкості особистості. Доведено, що філософія Сковороди залишається актуальним інструментом духовного розвитку людини та важливим чинником осмислення місця особистості у світі.

Ключові слова: Григорій Сковорода; філософія; свобода; сродна праця; самопізнання; національна ідентичність; духовність.

Abstract. The theses analyze the philosophical heritage of Hryhoriy Skovoroda through the prism of the categories of freedom and wisdom. The essence of his teaching about the three worlds, the idea of the "inner man" and the concept of "related labor" as the basis of the harmonious existence of the individual are revealed. Special attention is paid to the anthropocentric nature of Skovoroda's philosophy, where self-knowledge as the path to spiritual freedom and happiness occupies a key place. The thinker's pedagogical views are highlighted, in particular his criticism of

scholastic teaching and the affirmation of the principles of naturalness and dialogicity. The significance of his ideas in the context of modern social challenges is substantiated, in particular the preservation of national identity and the formation of psychological stability of the individual. It is proved that Skovoroda's philosophy remains a relevant tool for the spiritual development of man and an important factor in understanding the place of the individual in the world.

Keywords: Hryhoriy Skovoroda; philosophy; freedom; related labor; self-knowledge; national identity; spirituality.

Постановка проблеми. Постать Григорія Сковороди посідає особливе місце в історії української філософської думки та духовної культури. Його вчення сформувалося в добу глибоких суспільних трансформацій, проте не втратило своєї актуальності й у сучасних умовах, коли питання внутрішньої свободи, самопізнання та життєвого покликання набувають нового значення. Сковорода виступив як мислитель, який поставив у центр філософії людину, її духовний світ та здатність до саморозвитку.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення філософської спадщини Сковороди в контексті сучасних викликів, зокрема пошуку особистісної гармонії та збереження національної ідентичності. Його ідеї про «сродну працю», «внутрішню людину» та духовну свободу відкривають нові можливості для формування ціннісних орієнтирів сучасної людини. Метою нашого дослідження є комплексний аналіз філософської концепції Григорія Сковороди крізь призму категорій свободи та мудрості, визначення її значення для українського суспільства, а також виявлення актуальності його ідей для сучасної людини. Об’єктом виступає літературно-філософська спадщина мислителя, зокрема його наукові праці, діалоги та поетичні твори.

Методи дослідження. У процесі підготовки тез, присвячених філософській спадщині Григорія Сковороди, використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечили цілісний аналіз його вчення.

Застосовано **історико-філософський метод** для з’ясування особливостей формування ідей мислителя в контексті української духовної традиції XVIII століття. **Герменевтичний метод** дав змогу інтерпретувати тексти Сковороди, розкрити зміст його філософських категорій, зокрема «сродної праці», «внутрішньої людини» та концепції трьох світів.

Аналіз і синтез наукових джерел використано для узагальнення підходів до вивчення його творчості у вітчизняній і зарубіжній науці. **Порівняльний метод** дозволив зіставити ідеї Сковороди з філософськими концепціями доби Просвітництва. Крім того, застосовано **метод узагальнення та систематизації**, що сприяв формулюванню висновків щодо актуальності вчення Сковороди для сучасного суспільства, зокрема у контексті самопізнання, свободи та духовного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постать Григорія Сковороди є однією з найважливіших для української духовної культури, адже він став уособленням ідей Просвітництва. Ця тема є важливою сьогодні, бо ми знову вчимося розуміти ідеї Сковороди, щоб краще розбратися в собі та знайти свою справжню внутрішню свободу. На сьогоднішній час при тиску на українську культуру, вчення Григорія Сковороди про «сродну працю» та «внутрішню людину» виступає не лише як історичне надбання, а й як дієвий інструмент психологічної стійкості та саморозвитку [2].

Спадщина Сковороди завжди перебувала в центрі уваги наукової спільноти. Дослідженням його життя та творчості займалися такі видатні вчені, як Д. Чижевський, Л. Ушкалов, І. Драч, М. Попович та багато інших. Сучасні дослідники, зокрема представники Харківської філософської школи, акцентують увагу на антропоцентричності його вчення та важливості педагогічних ідей мислителя для сучасної освітньої моделі [3].

Головною ідеєю Григорія Сковороди є вчення про три світи: макрокосм (всесвіт), мікрокосм (людина) та світ символів (Біблія). Кожен із цих світів має дві природи – видиму (матеріальну) та невидиму (духовну, божественну). Справжня мудрість, за Сковородою, полягає у вмінні за зовнішньою оболонкою речей побачити їхню духовну суть [1].

Центральне місце в цій системі посідає людина, яка повинна пізнати саму себе, щоб знайти шлях до щастя.

Пріоритетом у спадщині Сковороди є ідея «сродної праці». Він стверджував, що кожна людина народжується з певним природним обдаруванням, і її головне завдання розпізнати цей дар і реалізувати його в житті.

Свобода в розумінні філософа – це не відсутність зовнішніх обмежень, а можливість жити і працювати згідно своїх вподобань. Саме через «сродну працю» людина набуває стану гармонії та «сердечного миру», що є синонімом справжнього щастя [1; 2].

Саме Григорій Сковорода заклав основи концепції «внутрішнього я». Його знаменитий афоризм «Світ ловив мене, та не спіймав» ілюструє перемогу внутрішньої свободи над матеріальними спокусами та соціальним тиском. У педагогічній складовій Григорій Сковорода виступав проти схоластичності і впроваджував навчання через діалог та самопізнання. Його підхід спирався на принципі природності: виховання має лише допомагати природі людини розквітнути, а не ламати її під загальні стандарти [2; 3].

Особливого значення Григорій Сковорода набув в контексті боротьби за культурну незалежність. Незважаючи на спроби привласнення його спадщини, творчість Григорія сковороди глибоко вкорінена в українську культуру, мову та традицію Києво-Могилянської академії. Філософ став першим у Східній Європі, хто поставив у центр унікальність особистості та її право на власний шлях [2]. Його вчення про чесність та духовне багатство залишається орієнтиром для формування моральних цінностей сучасного суспільства.

Висновки. Філософська спадщина Григорія Сковороди становить цілісну систему поглядів на людину, світ і сенс життя, в основі якої лежить ідея гармонії між внутрішнім покликанням і зовнішньою діяльністю. Доведено, що Сковорода одним із перших у європейській філософській традиції акцентував увагу на унікальності особистості та її праві на самореалізацію. Його педагогічні ідеї, засновані на принципах природовідповідності та розвитку внутрішнього потенціалу людини, мають важливе значення для сучасної освіти.

Актуальність вчення Сковороди полягає в тому, що воно пропонує ефективні орієнтири для подолання духовних криз, формування національної свідомості та розвитку гармонійної особистості в умовах сучасного світу. Григорій Сковорода розробив цілісне вчення про людину, в якому справжня мудрість неможлива без внутрішньої свободи. Ключовими у його вченні є його ідеї філософа як поради і дієвий засіб підтримки душевного стану щодо самопізнання та пошуку внутрішніх сил в сучасних умовах для справи за покликанням («сродної праці») є самопізнання та внутрішньої свободи, що визначають шлях до особистого щастя і духовної рівноваги, рецептом щасливого життя, актуальним у будь-які часи.

Література:

1. Багалій, Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. С коворода. [Харків]: Держвидав України, 1926. 393 с.: URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0012666.

2. Кремень В. Г. Філософія Григорія Сковороди в контексті людиноцентризму. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. № 4 (2). URL: https://visnyk.naps. gov. ua/index.php/journal/article/view/288/351.

3. Григорій Сковорода: Філософія життя і творчості «Українського Сократа» ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, Наукова бібліотека. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/items/6bfb0e0f-ece6-40eb-9125-82b079029 6f9.

References:

1. Bahalii, D. I. (1926). Ukrainskyi mandrovanyi filosof Hryhorii Skovoroda. Derzhvydav Ukrainy. Retrieved from https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB

&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0012666

2. Kremen, V. H. (2022). Filosofiia Hryhoriia Skovorody v konteksti liudynotsentryzmu. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 4(2). Retrieved from https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/288/351

3. Hryhorii Skovoroda: Filosofiia zhyttia i tvorchosti "Ukrainskoho Sokrata". (n.d.). Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody, Naukova biblioteka. Retrieved from https://dspace.hnpu.edu.ua/items/6bfb0e0f-ece6-40eb-9125-82b0790296f9

УДК 338.48:008(477.83)

Павло Вікторович Кучер
кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму,
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського
ORCID 0009-0009-3254-0283
e-mail: pavlokuch@gmail.com
Лідія Олексіївна Тимошенко
майстер спорту, старший викладач кафедри спортивного туризму,
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського
ORCID: 0000-0003-2984-3135
e-mail lidalwow@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Pavlo Kucher
PhD in Geography, Associate Professor of the Department of Tourism,
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture
ORCID 0009-0009-3254-0283
e-mail pavlokuch@gmail.com
Lidiia Tymoshenko
Master of Sports, Senior Lecturer of the Department of Sports Tourism,
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture
ORCID: 0000-0003-2984-3135
e-mail: lidalwow@gmail.com

FUNCTIONING OF CULTURAL AND EDUCATIONAL OBJECTS OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW (ON THE EXAMPLE OF LVIV REGION)

Анотація: У дослідженні розглядаються особливості функціонування культурно-пізнавальних об'єктів України в умовах воєнного стану на прикладі Львівської області. Проаналізовано трансформацію діяльності музеїв, культурних центрів та екскурсійних організацій під впливом безпекових викликів. Визначено ключові напрями адаптації, зокрема цифровізацію, впровадження онлайн-форматів та зміну підходів до взаємодії з аудиторією. Окрему увагу приділено заходам із збереження культурної спадщини та розвитку альтернативних туристичних маршрутів.

Ключові слова: культурна спадщина, музеї, воєнний стан, цифровізація, туризм, Львівська область.

Abstract: The study examines the functioning of cultural and educational objects in Ukraine under martial law, focusing on the Lviv region. It analyzes transformations in museums, cultural centers, and excursion activities under security challenges. Key adaptation directions include digitalization, implementation of online formats, and changes in audience engagement. Special attention is paid to the protection of cultural heritage and the development of alternative tourist routes.

Keywords: cultural heritage, museums, martial law, digitalization, tourism, Lviv region.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації суттєво вплинуло на функціонування культурно-пізнавальних об'єктів України. Зміна безпекового середовища, обмеження пересування населення та загроза знищення культурної спадщини зумовили необхідність адаптації діяльності музеїв, культурних центрів і екскурсійних організацій [1; 4].

Методи дослідження. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу, узагальнення та контент-аналізу аналітичних звітів міжнародних і національних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри складні умови воєнного стану, культурні інституції України зберігають основні функції – просвітницьку, соціальну та комунікаційну [5; 6]. Львівська область, як відносно безпечний регіон, стала важливим осередком збереження культурної діяльності та прийому внутрішньо переміщених осіб.

Зокрема, Львівський історичний музей адаптував діяльність шляхом поєднання традиційних експозицій із цифровими форматами, тоді як Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького активно використовує відкритий простір для проведення безпечних культурних заходів. Важливу роль відіграє Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького, яка здійснює цифровізацію колекцій та заходи зі збереження фондів.

Одним із ключових напрямів трансформації стала цифровізація, що передбачає розвиток віртуальних турів, онлайн-виставок та освітніх платформ [2; 7]. Це забезпечує доступ до культурного продукту в умовах обмеженого фізичного відвідування.

Важливим напрямом адаптації культурно-пізнавальних об'єктів стало впровадження кризового менеджменту та нових управлінських підходів. Зокрема, установи культури змушені оперативно реагувати на зміну безпекової ситуації, впроваджувати гнучкі графіки роботи, адаптувати внутрішні процеси до умов воєнного стану та забезпечувати безпеку відвідувачів і персоналу. Це сприяло формуванню нової моделі управління культурними інституціями, орієнтованої на стійкість і швидке реагування на зовнішні виклики.

Водночас культурні установи виконують важливу соціальну функцію, організовуючи благодійні заходи, освітні програми та ініціативи для внутрішньо переміщених осіб [1].

Крім того, культурні установи Львівської області активно інтегруються у систему неформальної освіти. Проведення лекцій, інтерактивних занять, виставок та культурно-освітніх програм сприяє підвищенню рівня обізнаності населення щодо історії, культури та сучасних подій в Україні. Така діяльність є особливо важливою в умовах інформаційної війни, оскільки формує національну ідентичність та сприяє зміцненню суспільної стійкості.

Значна увага приділяється збереженню культурної спадщини через евакуацію фондів, створення захищених сховищ і цифрових архівів [4; 5].

Окремої уваги заслуговує міжнародна співпраця у сфері охорони культурної спадщини. Українські культурні інституції взаємодіють із міжнародними організаціями, що дозволяє отримувати методичну, фінансову та експертну підтримку. Це сприяє впровадженню сучасних практик консервації, документування та цифрового збереження культурних цінностей, а також інтеграції українського культурного простору у світовий контекст.

Екскурсійна діяльність також зазнала трансформації: скорочено тривалість екскурсій, адаптовано маршрути до безпекових вимог, зросла популярність аудіогідів і самостійних маршрутів [3; 8]. У Львівській області активно формуються нові туристичні маршрути, спрямовані на висвітлення української ідентичності та історії спротиву.

Висновки. Функціонування культурно-пізнавальних об'єктів України в умовах воєнного стану характеризується високим рівнем адаптивності та трансформаційності. Основними тенденціями є цифровізація, впровадження кризового менеджменту, посилення соціальної та освітньої функцій культурних інституцій, трансформація екскурсійної діяльності та активізація заходів із збереження культурної спадщини. Досвід Львівської

області демонструє ефективні практики забезпечення сталості культурного сектору, що можуть бути використані як модель для інших регіонів України в умовах кризових викликів.

Література

1. Гончаренко О. Трансформація діяльності музеїв України в умовах воєнного стану // Культурологічна думка. 2023.
2. Мацюк О. Цифровізація музейної справи в Україні: виклики війни // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2022.
3. Пінчук О., Котляр Л. Зміни у поведінці туристів та розвитку екскурсійних послуг під час війни // Географія та туризм. 2023.
4. International Council of Museums. Museums in Ukraine: Emergency Actions and Adaptation Strategies. 2022.
5. UNESCO. Ukraine Cultural Heritage Damage and Response Reports. 2022–2024.
6. Міністерство культури та інформаційної політики України. Звіт про стан культурної спадщини та музейних установ у період війни. Київ, 2023.
7. Український культурний фонд. Аналітичний огляд стану культурного сектору України у 2023 році. Київ, 2023.
8. Офіс розвитку туризму та курортів України. Аналітичні матеріали щодо туристичної діяльності в умовах воєнного стану. Київ, 2023.

References

1. Honcharenko, O. (2023). Transformatsiia diialnosti muzeiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Kulturolohichna dumka.
2. Matsiuk, O. (2022). Tsyfrovizatsiia muzeinoi spravy v Ukraini: vyklyky viiny. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv.
3. Pinchuk, O., & Kotliar, L. (2023). Zminy u povedintsi turystiv ta rozvytku ekskursiinykh posluh pid chas viiny. Heohrafiia ta turyzm.
4. International Council of Museums. (2022). Museums in Ukraine: Emergency actions and adaptation strategies.
5. UNESCO. (2022–2024). Ukraine cultural heritage damage and response reports.
6. Міністерство культури та інформаційної політики України. (2023). Zvit pro stan kulturnoi spadshchyny ta muzeinykh ustanov u period viiny. Kyiv.
7. Український культурний фонд. (2023). Analitychnyi ohliad stanu kulturnoho sektoru Ukrainy u 2023 rotsi. Kyiv.
8. Офіс розвитку туризму та курортів України. (2023). Analitychni materialy shchodo turystychnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu. Kyiv.

УДК 391:746.3(477):008(477)"20"

Анастасія Сергіївна Лапченко,
кандидат історичних наук, доцент
старший викладач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0000-0002-0031-6481
e-mail: lapchenko_a@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Anastasiia Lapchenko,
PhD in History, Associate Professor
Senior Lecturer f the Department UNESCO Chair
"Philosophy of Human Communication"

and social and humanitarian disciplines
State biotechnological university (SBTU)
ORCID 0000-0002-0031-6481
e-mail: lapchenko_a@ukr.net

THE TRANSFORMATION OF TRADITIONAL UKRAINIAN EMBROIDERY IN THE CONTEMPORARY SOCIOCULTURAL CONTEXT.

Анотація. У статті досліджується трансформація української вишивки як традиційного культурного феномена у сучасному соціокультурному просторі. Розглядається її семіотична природа як системи символів, що передає етнокультурні смисли, світоглядні уявлення та національну ідентичність. Проаналізовано історичну еволюцію вишивки, її побутові та обрядові функції, а також механізми збереження традиції через родинну передачу, етнографічні дослідження та освіту. Окрема увага приділена чинникам сучасної трансформації, зокрема глобалізації, цифровізації, розвитку fashion-індустрії та впливу соціальних мереж. Визначено нові форми функціонування вишивки у брендовій культурі, аксесуарах та авторських виробах. Обґрунтовано зміну її функцій від сакральної до ідентифікаційної та комунікативної. Показано, що вишивка є динамічною системою, яка поєднує традицію і сучасність та виступає інструментом культурної репрезентації України у глобальному контексті.

Ключові слова: Українська вишивка, семіотика, культурна ідентичність, трансформація традицій, соціокультурний простір, глобалізація, культурна комунікація.

Abstract. The article examines the transformation of Ukrainian embroidery as a traditional cultural phenomenon within the contemporary sociocultural space. It explores embroidery as a semiotic system of symbols that conveys ethnocultural meanings, worldview patterns, and national identity. The study analyzes its historical evolution, everyday and ritual functions, as well as mechanisms of tradition preservation through family transmission, ethnographic research, and education. Special attention is given to modern factors of transformation, including globalization, digitalization, the development of the fashion industry, and the influence of social media. New forms of embroidery usage in branded culture, accessories, and автор's design products are identified. The shift of its functions from sacred to identity-building and communicative is substantiated. It is concluded that Ukrainian embroidery is a dynamic cultural system that integrates tradition and modernity and serves as a tool of Ukraine's cultural representation in the global context.

Keywords: Ukrainian embroidery, semiotics, cultural identity, tradition transformation, sociocultural space, globalization, cultural communication.

У сучасному глобалізованому світі зростає значення міжкультурної комунікації та збереження національної ідентичності. Нематеріальна культурна спадщина, зокрема українська вишивка, виступає важливим носієм культурних кодів і цінностей. Актуальним є дослідження трансформації вишивки як не лише традиційного мистецтва, а й сучасного соціокультурного феномену.

Дослідження української вишивки має тривалу наукову традицію, що бере початок з етнографічних праць XIX століття, зокрема у працях Олени Пчілки та Федора Вовка, які одними з перших здійснили систематизацію орнаментальних мотивів і регіональних особливостей народного мистецтва [2; 3]. У сучасному науковому дискурсі українська вишивка розглядається як складна культурно-символічна система, що репрезентує етнічну ідентичність та історичну пам'ять. Серед українських дослідників значний внесок у вивчення декоративного мистецтва зробили Тетяна Кара-Васильєва та Оксана Косміна, які аналізують вишивку в контексті розвитку традиційного мистецтва та його трансформацій у модерній культурі [4; 5; 6]. У міжнародній науковій літературі подібні підходи простежуються у працях Елізабет Вілсон, яка розглядає текстиль як носій соціальних значень і форму

культурної комунікації в глобалізованому світі [7]. Сучасні дослідження акцентують на семіотичному, ідентифікаційному та комунікативному потенціалі вишивки як візуальної мови культури. Водночас її трансформація в умовах глобалізації, цифровізації та комерціалізації залишається недостатньо дослідженою та потребує подальшого теоретичного осмислення.

Українська вишивка в традиційному суспільстві функціонує як складна семіотична система, у якій кожен елемент має закодоване значення. Орнаменти, кольори та композиційні мотиви виступають не лише декоративними засобами, а й носіями інформації про світогляд, вірування та соціальні уявлення. Вишивка може розглядатися як своєрідний «текст без слів», який передає культурні смисли через візуальні коди. Орнаментальні структури формують цілісну систему знаків, що передають уявлення про світобудову, людину та її місце в природі. Мотиви часто мають багатошарову інтерпретацію: один і той самий символ може одночасно нести оберегову, естетичну та ідентифікаційну функції. Таким чином, вишивка виступає універсальним засобом культурної комунікації в межах традиційного суспільства.

Основні символи: 1. Ромб (один із найдавніших і найпоширеніших символів української вишивки, який часто інтерпретується як знак родючості та жіночого начала. У семіотичному вимірі він також може означати засіяне поле або землю як джерело життя. Його повторюваність в орнаментах підкреслює циклічність природи та відтворення життя), 2. Хрест (виконує функцію універсального знака гармонії та рівноваги. Він символізує поєднання чотирьох сторін світу, баланс стихій і захисний оберіг. У традиційній культурі хрест також виконує функцію сакрального центру, що структурує простір), 3. Дерево життя (космологічний символом, який відображає уявлення про зв'язок між світами — підземним, земним і небесним. Воно символізує безперервність поколінь, родову пам'ять та духовний розвиток. У вишивці цей мотив часто виконується як центральний композиційний елемент) 4. Рослинні мотиви (калина, барвінок, виноград чи дуб - уособлюють життєву силу, красу, родинність та безперервність життя. Через такі мотиви природа постає як сакральний простір, пов'язаний із людиною).

Кольорова символіка: 1.Червоний у традиційній вишивці символізує життєву енергію, любов, силу та захист. Він часто асоціюється з кров'ю як джерелом життя і родинною єдністю. У поєднанні з іншими кольорами він підсилює сакральне значення орнаменту. 2.Чорний колір у вишивці не має негативного значення, а радше символізує землю, стабільність і захист. Він також може уособлювати глибину, пам'ять та зв'язок із предками. У поєднанні з червоним створює класичну дуальність життя і землі. 3.Білий символізує чистоту, духовність і світло. Він часто використовується як фон або контрастний елемент, що підкреслює інші символи. У семіотичному сенсі білий колір відображає ідею гармонії та сакрального простору. 4. Зелений асоціюється з природою, відновленням і зростанням. Він символізує молодість, оновлення життєвого циклу та гармонію з довкіллям. У вишивці цей колір підкреслює зв'язок людини з природним світом.

Українська вишивка історично сформувалася як важливий елемент побуту та обрядової культури, тісно пов'язаний із життєвим циклом людини. Вона супроводжувала народження, весілля та інші ключові ритуали, виконуючи захисну та символічну функції. Передача технік і орнаментів відбувалася переважно в межах родини та локальної громади, що забезпечувало безперервність традиції. Знання закріплювалися через практику, де кожне покоління додавало власні інтерпретації до усталених форм. Важливу роль у фіксації орнаментів відіграли етнографічні дослідження XIX–XX століть, які систематизували регіональні особливості вишивки [2; 3]. Освітні інституції та художні школи сприяли збереженню технік і їх передачі новим поколінням.

У сучасному світі на розвиток вишивки впливають процеси глобалізації, що відкривають культурні простори та сприяють взаємопроникненню традицій. Урбанізація змінює спосіб життя, зменшуючи побутову функцію вишивки та посилюючи її символічне значення. Важливу роль відіграють цифрові технології, які дозволяють створювати машинну

вишивку та цифрові орнаменти. Масова культура та fashion-індустрія активно переосмислюють традиційні мотиви, інтегруючи їх у сучасний дизайн. Водночас війна стала чинником актуалізації національної ідентичності, посиливши інтерес до традиційних символів як знаків єдності та культурного спротиву.

Сучасні форми трансформації вишивки проявляються через її інтеграцію у світову моду та дизайнерські практики. Традиційні орнаменти зазнають стилізації, набуваючи нових естетичних форм, але зберігаючи символічне ядро. Вишивка стає елементом цифрового дизайну, графіки та мультимедійного мистецтва. Вона активно використовується у публічних заходах, медіапросторі та культурних ініціативах. Попри зміни форми, її семантична основа залишається стабільною та впізнаваною.

У сучасному соціумі відбувається зміна функцій вишивки: від сакрального оберега вона трансформується у символ ідентичності. Вона виходить за межі локальної традиції та стає глобальним культурним знаком. Вишивка використовується як засіб самовираження, що відображає індивідуальність людини. Водночас вона виступає маркером національної свідомості та культурної приналежності. Також вона функціонує як інструмент культурної комунікації у міжнародному просторі.

Особливого значення набуває вишивка як інструмент «м'якої сили» у культурній дипломатії. Вона використовується у публічному та офіційному просторі як візуальна мова без мовних бар'єрів. Через неї Україна репрезентує свою історію, традиції та цінності на міжнародній арені. Вишивка стає важливим елементом культурного іміджу держави, що формує позитивне сприйняття України у світі. Важливу роль у популяризації відіграють сучасні бренди, які переосмислюють традиційні орнаменти у модному контексті.

У сучасному соціокультурному просторі українська вишивка активно інституціоналізується через дизайнерські бренди. Серед найвідоміших — Etnodim, який інтерпретує вишивку як сучасну культурну мову, поєднуючи традиційні орнаменти з мінімалістичним міським стилем. Бренд Vita Kin здобув міжнародне визнання, перетворивши українську вишивку на елемент luxury fashion і представивши її на світових подіумах. Також значну роль відіграють Yuliya Magdych, Foberini, GUNIA Project, які поєднують етнографічну спадщину з сучасним дизайном та арт-практиками. Ці бренди формують новий рівень культурної репрезентації України у глобальному контексті [8; 9].

Паралельно з великими брендами активно розвиваються малі виробники та майстрині, які працюють через соціальні мережі, зокрема Instagram. Вони створюють індивідуальні вишиванки на замовлення, часто використовуючи автентичні техніки або їх сучасні інтерпретації. Така діяльність формує «мережеву ремісничу культуру», у якій вишивка стає не лише виробом, а й формою персональної культурної ідентичності. Instagram-майстрині та локальні ательє забезпечують швидке поширення традиції, адаптуючи її до сучасної цифрової комунікації. Зокрема, вишивка активно використовується не лише в одязі, але й в аксесуарах — сумках, косметичках, чохлах для техніки та елементах інтер'єрного декору, які поширюються через Instagram-магазини та авторські сторінки майстрів (наприклад, численні локальні майстерні типу *@vyshyvanka_atelier*, *@embroidered.ua* або подібні сторінки ручної роботи, що працюють у форматі індивідуальних замовлень). Окремим напрямом є інтеграція вишивки у прикраси та біжутерію, де традиційні орнаменти трансформуються у мініатюрні символічні форми; яскравим прикладом є авторські прикраси з історичним змістом *@legacy_by_sia*, які поєднують текстильні елементи з металом чи деревом і створюють оберегові прикраси сучасного дизайну.

Додатково вишивка з'являється у форматі авторських арт-об'єктів, де фрагменти орнаментів використовуються як декоративні панно, текстильні інсталяції та елементи сучасного інтер'єру. Також поширюється практика персоналізованої вишивки на замовлення — ініціали, символи родини або індивідуальні мотиви, що підсилює її функцію як носія особистої ідентичності. У цифровому просторі ці практики підсилюються візуальною культурою Instagram і TikTok, де процес створення виробу стає частиною контенту, а не

лише кінцевий результат. Таким чином, вишивка поступово переходить у формат «лайфстайл-об'єкта», зберігаючи при цьому символічне ядро традиції.

Таким чином, українська вишивка функціонує у двох взаємопов'язаних вимірах: як високий дизайнерський продукт міжнародних брендів і як автентична ручна практика малих виробників. Це створює багаторівневу систему культурної репрезентації, у якій традиція не зникає, а трансформується відповідно до сучасних соціокультурних умов. Водночас вишивка зберігає своє символічне ядро, залишаючись носієм культурної пам'яті та ідентичності. Її розвиток демонструє здатність традиційного мистецтва інтегруватися у глобальний культурний простір, зберігаючи автентичність і набуваючи нових функцій.

Література:

1. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. Прага: Укр. Громадський Видавн. Фонд, б.р. 354 с.
2. Кара-Васильєва Т. В. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво, 2008. 464 с.
3. Кара-Васильєва Т. В., Чорноморець А. Д. Українська вишивка. Київ: Либідь, 2002. 160 с.
4. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Т. 1. Лісостеп. Степ. Київ: Балтія-Друк, 2006. 160 с.
5. Лапченко А. С. Селянські промисли на Харківщині (Слобожанщині) в роки нової економічної політики (1921–1928 рр.): автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2018. 287 с.
6. Пчілка О. Украинскій народный орнаментъ: вышивки, ткани, писанки. Київ: Тип. С. В. Кульженка, 1876. 64 с.
7. Wilson E. Adorned in Dreams: Fashion and Modernity. London: I.B.Tauris, 2003. 290 p.
8. Черуха А. Etnodim: 16 років вишивки. Harper's Bazaar Ukraine. 2025. URL: https://harpersbazaar.com.ua/lifestyle/talking/16-rokiv-vyshyvky-shlyakh-transformatsiyi-brendu-suchasnoho-vyshytoho-odyahu-etnodim/ (дата звернення: 27.04.2026).
9. 10 українських брендів вишиванок. RBC Ukraine. 2025. URL: https://newsukraine.rbc.ua/news/10-ukrainian-vyshyvanka-brands-that-turned-1747047516.html (дата звернення: 27.04.2026).

References:

1. Vovk, F. (n.d.). *Studii z ukrainskoi etnohrafii ta antropolohii* [Studies in Ukrainian ethnography and anthropology]. Ukrainskyi Hromadskyi Vydavnychyi Fond. [in Ukrainian]
2. Kara-Vasylieva, T. V. (2008). *Istoriia ukrainskoi vyshyvky* [History of Ukrainian embroidery]. Mystetstvo. [in Ukrainian]
3. Kara-Vasylieva, T. V., & Chornomorets, A. D. (2002). *Ukrainska vyshyvka* [Ukrainian embroidery]. Lybid. [in Ukrainian]
4. Kosmina, O. (2006). *Tradytsiine vbrannia ukraintsiv. T. 1. Lisostep. Step* [Traditional clothing of Ukrainians. Vol. 1]. Baltiia-Druk. [in Ukrainian]-
5. Lapchenko, A. S. (2018). Selianski promysly na Kharkivshchyni (Slobozhanshchyni) v roky novoi ekonomichnoi polityky (1921–1928 rr.) [Peasant crafts in Kharkiv region (Slobozhanshchyna) during the new economic policy (1921–1928)] (Extended abstract of PhD dissertation). Kharkiv National University of V. N. Karazin. [in Ukrainian]
6. Pchilka, O. (1876). *Ukrainskii narodnyi ornament: vyshyvky, tkany, pysanky* [Ukrainian folk ornament: embroidery, fabrics, pysanky]. Typ. S. V. Kulzhenka. [in Ukrainian]
7. Wilson, E. (2003). *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. I.B.Tauris.
8. Cherukha, A. (2025). Etnodim: 16 rokiv vyshyvky [Etnodim: 16 years of embroidery]. Harper's Bazaar Ukraine. https://harpersbazaar.com.ua/lifestyle/talking/16-rokiv-vyshyvky-shlyakh-transformatsiyi-brendu-suchasnoho-vyshytoho-odyahu-etnodim/ [in Ukrainian]

9. RBC Ukraine. (2025). 10 Ukrainian vyshyvanka brands that turned tradition into a global trend. https://newsukraine.rbc.ua/news/10-ukrainian-vyshyvanka-brands-that-turned-1747047516.html

УДК 140.8:17:007:316.77

Марина Олегівна Мазоренко,
кандидат філософських наук
доцент, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціогуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет.
orcid.org/0000-0001-8903-7851
e-mail: m.mazorenko@btu.kharkov.ua

ФІЛОСОФСЬКЕ БАЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ МАС-МЕДІА

Maryna Mazorenko
Ph.D in Philosophy, associate professor,
associate professor UNESCO Chair “Philosophy of Human Communication”
and social and humanitarian disciplines,
State Biotechnological University, (SBTU)

PHILOSOPHICAL VISION OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE MASS MEDIA SYSTEM

У сучасному світі медіа виступають важливим механізмом формування громадської думки та соціального управління. Вони виконують конструктивні функції інформування та формування спільного комунікативного простору, водночас можуть мати й деструктивний вплив, створюючи певні стереотипи щодо подій, явищ і соціальних груп, що іноді призводить до небезпечних для суспільства наслідків [2].

Завдяки універсальності та широкому охопленню аудиторії медіа забезпечують поширення не лише базових знань про суспільство, а й впливають на те, як людина усвідомлює та інтерпретує свою роль у ньому. Вони виконують функцію посередника між культурними символами та особистістю, сприяючи не лише розумінню соціальних процесів, а й адаптації індивідів до постійних трансформацій суспільних умов [1, с. 330].

У сучасному інформаційному середовищі відбувається поєднання різних медіаканалів, технологій і форматів подання інформації. Медіаконвергенція сприяє створенню універсальних інформаційних продуктів, доступних через різні комунікаційні платформи. Таку трансформацію можна визнати як *конвергенцію медіа.*

Значно зросла роль соціальних мереж. Соціальні мережі стали важливим інструментом поширення інформації та формування громадської думки. Вони виконують функції альтернативних каналів комунікації, що впливають на швидкість і масштаб розповсюдження новин.

Сучасні медіа орієнтуються на активну взаємодію з аудиторією. Коментарі, репости, лайки та інші інструменти цифрової комунікації забезпечують оперативний зворотний зв’язок між медіа та користувачами. Це позначається на видозміні інтерактивності і зворотнього зв’язку з аудиторією.

Безаперечно, нині віртуальна реальність суттєво впливає на особистість, її сприйняття світу, поведінкові моделі та емоційні реакції, відкриваючи нові можливості для самореалізації й комунікації, водночас породжуючи низку психологічних викликів і ризиків.

У сучасному медіасередовищі персоналізація інформаційного контенту реалізується завдяки цифровим технологіям, алгоритмам рекомендацій, системам штучного інтелекту. Завдяки алгоритмам і аналітиці даних медіаплатформи пропонують користувачам індивідуалізований інформаційний контент, що відповідає їхнім інтересам і інформаційним потребам. Водночас надмірна персоналізація може призводити до формування так званих «інформаційних бульбашок», коли користувач отримує лише обмежене коло інформації, що може звужувати його інформаційний горизонт і впливати на формування громадської думки.

Зазначене спричиняє загострення проблем достовірності інформації. Розширення інформаційного простору супроводжується поширенням фейкових новин, дезінформації та маніпулятивних повідомлень. Звідси є потреба в посиленні значення медіаграмотності та критичного мислення аудиторії.

Науковці всебічно обговорюють трансформаційні процеси щодо мережевого суспільства та нових моделей комунікації. У сучасному суспільстві медіа функціонують у межах мережевої структури комунікацій, де інформаційні потоки стають глобальними та децентралізованими, що зокрема відзначав Мануель Кастельс.

Таким чином, трансформаційні процеси в системі мас-медіа зумовлені розвитком цифрових технологій, змінами у способах комунікації та посиленням ролі аудиторії в інформаційному просторі, що сприяє формуванню нової медійної реальності сучасного суспільства.

Література

1. Грабар Н. Г. Трансформація моделі соціалізації особистості в сучасному суспільстві. Харків, 2025 URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/items/2338d175-037c-4c64-a5a7-2cb30c3d85f5 (дата звернення: 09.04.2026)
2. Мазоренко М.О. Феномен мас-медіа в культурному просторі інформаційного суспільства : філософсько-антропологічний аналіз: автореферат дис. . канд. філос. наук : 09.00.04; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2012. 18 с.

References:

1. Grabar N. H. (2025) Transformatsiia modeli sotsializatsii osobystosti v suchasnomu suspilstvi
2. Mazorenko M.O. Fenomen mas-media v kulturnomu prostori informatsiinoho suspilstva : filosofsko-antropolohichnyi analiz: avtoreferat dys. .kand. filos. nauk : 09.00.04; Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kh., 2012. 18 s.

УДК 101.1:316.77:004.9

Макаров Олександр Олександрович
аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б.Шада
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-0014-7531
e-mail: o.o.makarov@karazin.ua

AMBIGUÏTÉ ПОСТІСТИНИ: КОЛИ КОЖНА ПРАВДА КОЛИВАЄТЬСЯ ВСЕРЕДИНІ СЕБЕ

Makarov Oleksandr O.
PhD Student, Faculty of Philosophy
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-0014-7531
e-mail: o.o.makarov@karazin.ua

AMBIGUÏTÉ OF POST-TRUTH: WHEN EVERY TRUTH OSCILLATES FROM WITHIN

Анотація. У тезах розглядається концепт ambiguïté постістини як якісно новий епістемологічний режим, що доповнює й критично розширює теорію модальної влади Стіва Фуллера. Якщо Фуллер описує постістину як арену конкуруючих, але внутрішньо послідовних дискурсів, ambiguïté вказує на нестабільність всередині кожного дискурсу, де факт і фікція взаємно контамінують одне одного. Концепт синтезує феноменологічну традицію Мерло-Понті з теорією постістини для аналізу цифрових технологій – deepfake, LLM, алгоритмів персоналізації – як генераторів конститутивної нестабільності знання. Пропонується типологія трьох режимів модальної влади: платонівського (монополізація необхідного), фуллерівського (плюралізація можливого) та ambiguïté (нестабільність можливого). Містифікація «Ботюля» аналізується як парадигматичний прояв ambiguïté, де фікція породжує продуктивне знання не попри, а через свою амбівалентність.

Ключові слова: ambiguïté, постістина, модальна влада, феноменологія, цифрові технології, епістемологія, амбівалентність.

Abstract. The paper examines the concept of post-truth *ambiguïté* as a qualitatively new epistemological regime that supplements and critically extends Steve Fuller's theory of modal power. Where Fuller describes post-truth as an arena of competing but internally consistent discourses, *ambiguïté* points to instability within each discourse, where fact and fiction mutually contaminate one another. The concept synthesizes Merleau-Ponty's phenomenological tradition with post-truth theory to analyze digital technologies – deepfakes, LLMs, personalization algorithms – as generators of constitutive epistemic instability. A typology of three modal power regimes is proposed: Platonic (monopolization of the necessary), Fullerian (pluralization of the possible), and *ambiguïté* (instability of the possible). The «Botul» hoax is analyzed as a paradigmatic manifestation of *ambiguïté*, where fiction generates productive knowledge not despite, but through its ambivalence.

Keywords: ambiguïté, post-truth, modal power, phenomenology, digital technologies, epistemology, ambivalence.

Вступ. Істина має дивну властивість: чим довше вона існує, тим менше схожа на те, чим є насправді. Ніцше описав цей механізм із хірургічною точністю – «рухома армія метафор» поступово твердне до стану канону [5]. Але сьогодні відбувається щось інше: правда не просто твердне – вона починає коливатися всередині себе. Не між собою і чужою правдою, а у власному центрі – там, де раніше здавалося щось стійке. Постістина в інтерпретації Стіва Фуллера [2] – це демократизація модальної влади: кожен отримує інструменти для конструювання власних версій реальності, що змагаються між собою за статус «необхідного». Але що відбувається, коли проблема полягає вже не в різноманітті правд, а в тому, що кожна правда є внутрішньо амбівалентною? Коли кордон між фактом і фікцією стає конститутивно хитким не між двома дискурсами, а всередині одного? Саме це питання породжує необхідність концепту ambiguïté постістини. Французьке *ambiguïté* – не просто «неоднозначність» у звичному сенсі розмитості чи нечіткості. У феноменологічній традиції Мерло-Понті це фундаментальна структура досвіду: стан, у якому протилежності не виключають, а конституюють одне одного [4]. Застосований до постістини, цей концепт описує епістемологічний режим, де кожен дискурс є внутрішньо роздвоєним – він не просто конкурує з іншими версіями реальності, а несе власне заперечення всередині себе.

Методи дослідження. Методологічну основу складає імманентна критика: замість зовнішнього спростування фуллерівської моделі, дослідження виявляє її сліпу пляму зсередини. Феноменологічний підхід Мерло-Понті [4] забезпечує концептуальний ресурс для осмислення ambiguïté як фундаментальної структури досвіду, що не вміщується в бінарні опозиції. Компаративний аналіз трьох режимів модальної влади дозволяє систематизувати логіки знання без темпоральної лінійності. Ілюстративний аналіз кейсів – містифікації

«Ботюля», deepfake-технологій та великих мовних моделей – застосовується як засіб верифікації концептуальної рамки через емпіричні феномени.

Основна частина. Фуллер пропонує провокативний тезис: постістина – це не деградація епістемології, а її демократизація [2]. Відстежуючи тяглість від платонівської монополії на «необхідне», через софістичну комерціалізацію діалектики й протестантську грамотність, до цифрової доби, він показує: питання завжди було не в тому, «що є істиною», а в тому, «хто має право визначати межі можливого». Постістина в цій оптиці – кульмінація процесу, де кожен отримує інструменти драматурга: не нав'язувати альтернативні версії «правди», а робити видимим випадкове там, де мало панувати неминуче.

Однак ця модель залишає поза увагою суттєвий феномен. Фуллер бачить постістину як арену, де конкурують внутрішньо послідовні дискурси. Але що стається, коли сам дискурс втрачає внутрішню цілісність? Коли проблема – не різноманіття правд, а те, що кожна правда одночасно проголошує й заперечує себе? Саме тут виникає необхідність концепту ambiguïté – режиму, де кожен наратив є калейдоскопом, а не аргументом, де факт і фікція не конкурують, а взаємно контамінують одне одного [4]. Якщо у Фуллера питання звучить «який дискурс переможе?», то в ambiguïté – «чи може дискурс залишатися стабільним?»

Пропонована типологія трьох режимів модальної влади описує не історичну еволюцію, а співіснуючі логіки знання. Платонівський режим монополізує необхідне, приховуючи конструйованість реальності: альтернативи постають як апоретичні, а існуючий порядок – як онтологічна даність. *Фуллерівський режим* плюралізує можливе, перетворюючи знання на поле боротьби за гегемонію, де перемагає не найістинніший, а найпереконливіший дискурс. *Ambiguïté* виявляє нестабільність можливого: кожен дискурс є внутрішньо амбівалентним, а різниця між необхідним і можливим постійно коливається. Це не тимчасовий збій – це структура сучасного знання [3].

Парадигматичним проявом ambiguïté є містифікація «Ботюля» (1999). Фредерік Парr опублікував книгу «La Vie sexuelle d'Emmanuel Kant» від імені вигаданого мислителя Жана-Батіста Ботюля, поєднуючи автентичні цитати з Канта з абсурдними тлумаченнями. У 2010 році Бернар-Анрі Леві процитував неіснуючого Ботюля як реального автора у власній книзі, розв'язавши медійний скандал. Але навіть після розкриття «Ботюль» не втратив продуктивності: його цитували на семінарах, він стимулював перечитування Канта. У фуллерівській логіці це була б одна з конкуруючих версій реальності. Ambiguïté виявляє інше: текст «Ботюля» не є чіткою альтернативою, а внутрішньо нестабільним дискурсом, де факт і фікція контамінують одне одного, породжуючи знання не попри обман, а через нього [1]. Брехня тут не протистоїть істині – вона стає інструментом її продукування.

Цифрові технології радикалізують цю логіку, перетворюючи ambiguïté з окремого кейсу на операційну норму знання. Deepfake не пропонує «альтернативну версію» події – він робить кожне відео конститутивно двозначним: питання вже не «справжнє це чи фейкове», а «чи можливо однозначно визначити справжність?» [3]. Великі мовні моделі демонструють ambiguïté як структурну властивість: їхні «галюцинації» – правдоподібні, але хибні твердження – не є помилками, які можна усунути. Вони відображають стохастичну природу систем, що генерують текст без онтологічного «якоря» істини, існуючи в зоні, де «правда» і «помилка» – артефакти людської інтерпретації [4]. Алгоритми персоналізації не множать наративи, як у Фуллера, а фрагментують саму структуру реальності, створюючи індивідуалізовані зони ambiguïté, де кожен «факт» містить власне заперечення.

Висновки. Ambiguïté постістини не скасовує фуллерівську модель, а виявляє її сліпу пляму: внутрішню нестабільність дискурсів, де не конкуренція між наративами, а їхній власний внутрішній розлом стає визначальною рисою сучасного знання. Феноменологічна традиція Мерло-Ponty підказує: ambiguïté – не дефект досвіду, а його фундаментальна умова [4]. У цифрову епоху ця умова стала операційною нормою: deepfake, LLM та алгоритми рекомендацій генерують реальність як поле напруги, де стабільність – ілюзія, а амбівалентність – нова норма. Відтак завдання епістемології змінюється: не боротися за гегемонію свого наративу і не шукати «чисту» істину по той бік невизначеності, а навчитися

мислити всередині калейдоскопу – перетворюючи нестабільність із загрози на умову продуктивного філософування.

Література
1. Botul J.-B. La Vie sexuelle d'Emmanuel Kant (présentation, traduction et notes de Frédéric Pagès). Paris: Mille et une nuits, 1999. 96 p.
2. Fuller S. Post-Truth: Knowledge as a Power Game. London: Bloomsbury Academic, 2018. 200 p.
3. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities. Oxford: Oxford University Press, 2023. 320 p.
4. Merleau-Ponty M. Phénoménologie de la perception. Paris: Gallimard, 1945. 534 p.
5. Nietzsche F. On Truth and Lies in a Non-Moral Sense. In: D. Breazeale (Trans. & Ed.) Philosophy and Truth: Selections from Nietzsche's Notebooks of the Early 1870's. New York: Humanities Press, 1979. P. 79–97.

References
1. Botul, J.-B. (1999). La vie sexuelle d'Emmanuel Kant (F. Pagès, Trans. & Ed.). Mille et une nuits.
2. Fuller, S. (2018). Post-truth: Knowledge as a power game. Bloomsbury Academic.
3. Floridi, L. (2023). The ethics of artificial intelligence: Principles, challenges, and opportunities. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780192840307.001.0001
4. Merleau-Ponty, M. (1945). Phénoménologie de la perception. Gallimard.
5. Nietzsche, F. (1979). On truth and lies in a non-moral sense. In D. Breazeale (Trans. & Ed.), Philosophy and truth: Selections from Nietzsche's notebooks of the early 1870's (pp. 79–97). Humanities Press.

УДК 141.32:004.8

Кіра Максимівна Міхальова
студентка групи 125-23б-01, бакалавр
факультет менеджменту, адміністрування та права, ДБТУ
ORCID https://orcid.org/0009-0006-4796-9187
e-mail: mihalevakira061@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Kira Mykhalova
Bachelor student, group 125-23b-01
Faculty of Management, Administration and Law, SBTU
ORCID https://orcid.org/0009-0006-4796-9187
e-mail: mihalevakira061@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

FREEDOM AND RESPONSIBILITY IN JEAN-PAUL SARTRE'S PHILOSOPHY IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Анотація. У статті переосмислено сартрівські поняття свободи, проекту, ситуації та самоомани в контексті поширення штучного інтелекту. Доведено, що ШІ не скасовує людської свободи, проте створює нові форми ухилення від неї через делегування інтерпретації, судження й відповідальності алгоритмічним системам. Показано різницю між

мовною вправністю і розумінням, окреслено освітні наслідки алгоритмічної підтримки та обґрунтовано, що людська воля і герменевтична відповідальність залишаються незамінними. Введено модель симбіотичної освіти, де стратегічне управління смислом зберігається за людиною.
Ключові слова: свобода, відповідальність, Жан-Поль Сартр, самоомана, проект, ситуація, штучний інтелект, агентність, симбіотична освіта, смислотворення.

Abstract. The article reinterprets Sartre's concepts of freedom, project, situation, and self-deception in the context of the spread of artificial intelligence. It argues that AI does not abolish human freedom, but generates new forms of evasion through the delegation of interpretation, judgment, and responsibility to algorithmic systems. The paper clarifies the difference between linguistic fluency and understanding, outlines the educational consequences of algorithmic support, and shows that human will and hermeneutic responsibility remain irreplaceable. It introduces the model of symbiotic education, in which strategic control over meaning remains human.
Keywords: freedom, responsibility, Jean-Paul Sartre, self-deception, project, situation, artificial intelligence, agency, symbiotic education, meaning-making.

Проблема свободи повертається сьогодні не в класичному вигляді, де на першому плані стоять примус, заборона, зовнішня влада. Напруження змістилося в іншу точку, ближче до самого акту судження. Загроза виникає не лише там, де людину грубо позбавляють можливості діяти, а й там, де вона майже добровільно відступає від власної інтерпретації, передаючи частину мислення технічно вправній системі. Такий відступ легко маскується під раціональність. На такому тлі Сартр знову звучить різко і сучасно. Не через загальні фрази про гідність людини і не через абстрактний культ автономії. Його філософія зачіпає глибший шар. Свобода тут не збігається з набором можливостей, не тотожна юридичному праву вибору, не вичерпується психологічною силою волі. Йдеться про спосіб буття свідомості, яка не має готової сутності, не збігається із собою як річ, не знаходить для себе остаточної опори в жодній ролі. Людина у Сартра існує як рух за межі наявного, як проект, як напруження між фактичним і можливим. Звідси походить і відповідальність. Вона не нав'язується зовні після вибору. Вона вже вшита у саму форму людського існування.

Цифрова доба додає до старої проблеми новий матеріал. Машина не забирає свободу у прямому сенсі. Вона не робить вибір замість людини в онтологічному вимірі. Натомість вона створює середовище, в якому втеча від свободи стає майже непомітною. Не треба більше виправдовуватися долею, традицією чи наказом. Сартрівські поняття свободи, проекту, ситуації та самоомани в такому полі перестають бути лише історико-філософським сюжетом і перетворюються на інструмент діагностики. Питання полягає вже не в тому, чи вільна людина в епоху алгоритмів. Значно гостріше звучить інше, якими способами вона звикає відмовлятися від власного судження, не називаючи такий жест поразкою.

Дослідження спирається на історико-філософський аналіз основних положень Жан-Поля Сартра, порівняльне залучення сучасних інтерпретацій свободи, дії, проекту й ситуації, а також на філософсько-антропологічний підхід, що дозволяє пов'язати онтологію людської свободи з новими формами інтелектуального делегування у цифровому середовищі.

Свобода у Сартра починається не з волі й не з морального рішення у звичному сенсі. Початок лежить глибше, у самій структурі свідомості. Свідомість не є щільною річчю серед речей. Вона не має важкої, замкненої тотожності предмета, який просто збігається із собою. Її спосіб буття інший. Вона існує як відстань до себе, як незавершеність, як внутрішня несталість, що не дозволяє закам'яніти у готовій формі. Сартр визначає буття-для-себе через присутність до себе, але така присутність не означає спокійної самототожності. Навпаки, вона можлива лише там, де в буття вже вкралася тріщина. Свідомість є собою у формі самоприсутності, а не в режимі повного збігу із собою [7, с. 187–188]. У цій внутрішній неповноті і відкривається простір свободи.

Через таку оптику сартрівська свобода різко відрізняється від буденної мови вибору. Повсякденна уява зазвичай пов'язує свободу з переліком доступних альтернатив. Сартр відсуває таке розуміння вбік. Для нього свобода не є окремою властивістю людини, яку можна було б додати або відняти, посилити чи послабити, наче ще одну психічну функцію. Вона становить сам спосіб її буття. У найвідомішій формулі Сартр говорить прямо: свобода не є якимось сущим, вона є самим буттям людини [7, с. 625]. Тут уже немає місця для м'якої метафори про «внутрішню свободу». Йдеться про онтологічний діагноз. Людина не володіє свободою як інструментом. Вона несе її як неминучий спосіб існування.

Звідси випливає ще одна важлива річ. Центр людської дії не збігається з волею у вузькому психологічному значенні. Свідомість не складається з окремих відсіків, де рефлексія і воля ніби стоять над усім іншим та керують ним. У сартрівській оптиці вольовий акт уже не виступає первинною пружиною вчинку. Перед ним лежить глибший шар, дорефлексивне спрямування свідомості, те фундаментальне націлення, яке вже організує світ цілей, значень, мотивів і прийнятних можливостей. Тут і з'являється поняття проекту. Воно не зводиться до плану, наміру чи продуманого задуму. Проект у Сартра має значно глибший статус. Через нього людина вибудовує відношення до ситуації, через нього певні обставини набувають ваги, а інші відступають у тінь. Мотив не лежить переді мною як готова причина. Він стає мотивом лише в горизонті мети. Причина постає як причина лише у світлі певного кінця, що вже організує бачення ситуації [7, с. 632]. У такому ракурсі світ перестає бути інертною сумою фактів. Він уже структурований людським спрямуванням. Один і той самий фрагмент реальності може виявитися бар'єром, шансом, зайвою деталлю, спокусою або ресурсом. Усе залежить від того, ким суб'єкт себе проектує бути.

Свободу не можна відривати від ситуації. Відомий парадокс Сартра звучить так: свобода існує лише в ситуації, а ситуація існує лише через свободу [7, с. 684]. Пояснення тут не декоративне. Людська реальність повсюди натрапляє на опори й перешкоди, яких не створювала, але вони набувають значення лише через вільний вибір, яким вона є. Ситуація не скасовує свободу. Вона дає їй матеріал. Свобода не зникає в ситуації. Вона надає ситуації форму людського значення.

Свідомість, яка не збігається із собою і не має готової сутності, намагається втекти від власної свободи, сховавшись або в чистій фактичності, або в чистій трансценденції. В одному випадку людина каже собі: я вже цілком визначений, я є моя роль, моя посада, мій характер, моя функція. В іншому, навпаки, поводиться так, ніби жоден вчинок, жодне минуле, жодна соціальна форма її не стосується. Самоомана живе в цій грі взаємного підміщення. Через таку підміну свобода не зникає, але затемнюється. Сам Сартр визначає вихідний нерв самоомани жорстко й без психологічних пом'якшень. Вона є вірою, а не просто брехнею [7, с. 177]. І далі, ще гостріше, віра руйнується самою своєю рефлексивністю: вірити означає знати, що віриш, а знати, що віриш, означає вже не вірити повністю [7, с. 179]. У самоомані немає спокійної темряви, де суб'єкт просто нічого не бачить. Навпаки, там є напружене, нервове співіснування знання і ухилення, прозорості й затуманення. Свідомість не може повністю ліквідувати власну свободу, але може виробити режими поведінки, у яких відповідальність стає менш видимою, менш гостро переживаною, менш вимогливою.

Найвідоміший приклад, офіціант у кафе, через століття не втрачає сили саме тому, що показує механіку такого ухилення майже фізично. Жести надто точні, голос надто уважний, рухи надто правильно зіграні. Увесь силует ніби зібраний з механічної дисципліни. Сартр дивиться на нього і бачить не професійну сумлінність, а гру. Досить придивитися, щоб зрозуміти: він грає у те, що є офіціантом [7, с. 166]. У такому жесті не просто соціальна маска. Тут виявляється спроба перетворити живу свідомість на річ, на функцію, на завершений тип. Людина намагається бути собою так, як чорнильниця є чорнильницею. Саме ця спокуса і є серцевиною самоомани.

У самоомані суб'єкт намагається гіпостазувати власну роль як даність, водночас нейтралізуючи значущість тих дій, завдяки яким така роль узагалі тримається. Отже,

самоомана не просто приховує свободу. Вона користується її плодами, щоб удавати, ніби свободи вже немає. Роль, характер, професія, інституційна мова, навіть певний тип переконливого мовлення, усе це може слугувати матеріалом для такої операції.

Мовна переконливість сучасних систем і становить той новий горизонт, у якому свобода випробовується не забороною, а спокусою полегшення. Велика мовна модель здатна відтворювати форму осмисленої відповіді так вправно, що зовнішній ефект мислення починає підміняти саме мислення. К. Маховальд із колегами пропонують тут вирішальне розрізнення між формальною мовною компетентністю, тобто знанням правил і статистичних регулярностей мови, та функціональною мовною компетентністю, тобто здатністю користуватися мовою в реальних ситуаціях світу [6, с. 1]. У цьому розриві і прихована головна небезпека. Система, яка вражає синтаксичною вправністю, багатством стилю й швидкістю побудови зв'язного тексту, легко сприймається як носій розуміння, хоча насправді між мовною зібраністю і смисловим досвідом пролягає дистанція, яку не можна скасувати красивою відповіддю.

Така дистанція визначає сам статус ШІ у полі пізнання. Навіть там, де машина продукує текст, близький до академічного, інтерпретативного чи діалогічного мовлення, не з'являється внутрішня інтенціональність, не виникає вольове відношення до істини, не формується досвідова напруга між сумнівом, відповідальністю і рішенням. Для сучасних LLM формальна компетентність у англійській мові наближається до людського рівня, тоді як функціональна компетентність лишається фрагментарною й нерівною [6, с. 1].

У сартрівських термінах ідеться про нову сцену самоомани. Суб'єкт не втрачає свободу в буквальному сенсі, але охоче ховає її під видимістю технічно забезпеченого результату. Готова відповідь починає виглядати як уже виконане судження. Плавна аргументація починає правити за осмислення. Відредагований текст бере на себе не лише функцію інструмента, а й функцію внутрішнього алібі. Людина ніби все ще присутня у процесі, проте найважливіше вже віддано назовні, первинне зусилля інтерпретації, вибір критерію, відповідальність за акцент, за тон, за смисловий відбір. У такій конфігурації ШІ працює не як повноцінний суб'єкт, а як надзвичайно зручний посередник, через якого можна частково ухилитися від власної свободи, не називаючи такий жест відступом. ШІ не є повноцінним суб'єктом пізнання, а виконує роль симулятора мислення, який імітує аналітичні функції без внутрішньої інтенціональності, волі та уяви [3, с. 1].

Сучасні ШІ-системи дедалі активніше беруть участь у процесах генерації, структурування й інтерпретації знання, але залишаються позбавленими саморефлексії, цілепокладання та внутрішньої мовленнєвої інтенції [3, с. 1]. Небезпечна тут не тільки машина, а й форма довіри до неї. Мислення редукується не тоді, коли комп'ютер «перемагає» людину, а тоді, коли людина починає вважати машинну збірку смислу достатньою для себе.

Освіта стає першим великим полем, де така редукція набирає інституційної форми. Очікування від ШІ в освіті часто будуються на нерозумінні наявних технічних можливостей, браку знання про реальний стан AIED і на надто вузьких уявленнях про функції освіти в суспільстві [5, с. 542]. Освіта постає тут не як канал доставки інформації і не як техніка підвищення вимірюваних результатів. Вона має ширший, людський, культурний і громадянський вимір, який руйнується щоразу, коли її починають оцінювати лише через продуктивність, адаптивність і контрольовану ефективність.

Освітнє середовище тому і є таким показовим, що в ньому делегування має подвійний ефект. Зростає значення метакогнітивного виміру навчання, де людина має не просто користуватися інструментом, а розуміти, як і чому будується відповідь, які межі має система і що лишається в зоні власного судження [5, с. 543; 560].

У такому ракурсі ШІ справді може посилювати навчання, але лише за умови, що людина не виходить із процесу як носій судження. Перевага алгоритмічної підтримки виявляється не там, де вона витісняє суб'єкта, а там, де змушує його працювати точніше, уважніше, рефлексивніше. [2, с. 37; 43; 5, с. 563].

Запропонована дослідниками модель симбіотичної освіти виходить із того, що людська воля компенсує дефіцит агентності алгоритмів [2, с. 37]. Важлива сама логіка компенсації. Машина може виконувати частину операцій краще, швидше, точніше, але не здатна надати цим операціям екзистенційного напряму. Вона не формує проекту, не переживає відповідальності, не вирішує, що варте знання, а що лише інформаційний шум. Саме тому студент у такій моделі перестає бути споживачем готової інформації й має ставати оператором смислів [2, с. 37]. Майбутнє освіти полягає не в конкуренції, а у формуванні симбіотичної компетентності, що означає здатність делегувати рутину, залишаючи собі стратегічне управління та відповідальність [2, с. 43]. У цьому формулюванні зібрано майже всю антропологічну суть проблеми. Делегування як таке не є злом. Воно стає небезпечним лише тоді, коли разом із рутиною людина починає віддавати машині стратегічний вимір, тобто вибір рамки, інтерпретаційного горизонту, етичної ваги, смислового акценту. Інакше кажучи, загроза не в самому інструменті, а в розмитті кордону між операцією та судженням.

М. Кукельберг переводить розмову про ШІ за межі класичної моралі відповідальності за наслідок і ставить питання ширше, як ми взагалі виробляємо смисл у світі, насиченому даними, кореляціями та ймовірностями. Його підхід цінний тим, що вводить поняття наративної та герменевтичної відповідальності. Кукельберг прямо пише, що нашим людським завданням залишається осмислювати ШІ, разом із ШІ і, якщо потрібно, проти ШІ [4, с. 2437]. Тут свобода постає вже не лише як онтологічна структура свідомості, а як непередаваний герменевтичний обов'язок. Машина може брати участь у виробництві смислових конфігурацій, може навіть співформувати наративи повсякденності, але носієм відповідальності за остаточне смислотворення лишається людина.

Емоційна чутливість алгоритмічних систем, хоч би якою переконливою вона здавалася у сферах підтримки, сервісу чи комунікації, не дорівнює переживанню. ШІ лише симулює емоційну чутливість без внутрішнього переживання емоційного досвіду, а також не володіє самосвідомістю чи рефлексією, які є ключовими ознаками суб'єктності у філософії пізнання [1, с. 9].

Проблема штучного інтелекту виявляється значно глибшою за питання інструментальної користі. Жодна технічна ефективність не знімає питання про того, хто судить, хто інтерпретує, хто бере на себе вагу смислу. Сартр допомагає побачити в цифровій ситуації не просто зміну технологічного середовища, а перебудову самих режимів втечі від свободи. Там, де раніше людина ховалася за роллю, інституцією або соціальною функцією, тепер вона дедалі частіше ховається за бездоганно сформульованою машинною відповіддю. У такому середовищі свобода слабшає не під ударами примусу, а під дією звички делегувати інтерпретацію, судження і відповідальність. Самоомана вже не потребує грубої маски. Їй досить ефективності, швидкості й комфорту. Машина може генерувати текст, моделювати мовлення, оптимізувати рутину, навіть супроводжувати навчання. Остаточне значення, вибір горизонту, етична вага і відповідальність за прийняте лишаються там, де Сартр колись і розмістив свободу, в людині, яка не має права остаточно сховатися від власного судження.

Література

1. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2(6). DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02.

2. Варипаєв О. М. Філософсько-методологічні засади використання ШІ в освіті. Освіта в цифровому світі: збірка наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної онлайн-конференції / за заг. ред. М. О. Антонченко. Суми: НІКО, 2026. С. 37–44. DOI: https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31889377.

3. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. Вип. 7. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177.

4. Coeckelbergh, M. Narrative responsibility and artificial intelligence: How AI challenges human responsibility and sense-making. AI & Society. 2023. Vol. 38. P. 2437–2450. DOI: https://doi.org/10.1007/s00146-021-01375-x.
5. Holmes, W., & Tuomi, I. State of the art and practice in AI in education. European Journal of Education. 2022. Vol. 57, No. 4. P. 542–570. DOI: https://doi.org/10.1111/ejed.12533.
6. Mahowald, K., Ivanova, A. A., Blank, I. A., Kanwisher, N., Tenenbaum, J. B., & Fedorenko, E. Dissociating language and thought in large language models. Trends in Cognitive Sciences. 2024. Vol. 28, No. 6. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tics.2024.01.011.
7. Sartre, J.-P. Being and Nothingness / translated by Sarah Richmond. New York: Washington Square Press, 2021. 832 p.

References

1. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., & Silvestrova, O. Yu. (2025). Emotsiinyi intelekt ta shtuchnyi intelekt: filosofska refleksiia subiektnosti v protsesakh piznannia. Filosofiia ta upravlinnia, 2(6). https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
2. Varypaiev, O. M. (2026). Filosofsko-metodolohichni zasady vykorystannia ShI v osviti. In M. O. Antonchenko (Ed.), Osvita v tsyfrovomu sviti: zbirka naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi onlain-konferentsii (pp. 37–44). NIKO. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31889377
3. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia. Visnyk humanitarnykh nauk, (7). https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
4. Coeckelbergh, M. (2023). Narrative responsibility and artificial intelligence: How AI challenges human responsibility and sense-making. AI & Society, 38, 2437–2450. https://doi.org/10.1007/s00146-021-01375-x
5. Holmes, W., Tuomi, I. (2022). State of the art and practice in AI in education. European Journal of Education, 57(4), 542–570. https://doi.org/10.1111/ejed.12533
6. Mahowald, K., Ivanova, A. A., Blank, I. A., Kanwisher, N., Tenenbaum, J. B., & Fedorenko, E. (2024). Dissociating language and thought in large language models. Trends in Cognitive Sciences, 28(6). https://doi.org/10.1016/j.tics.2024.01.011
7. Sartre, J.-P. (2021). Being and nothingness (S. Richmond, Trans.). Washington Square Press.

УДК 331.101:005.95/.96

Поліна Віталіївна Міхнєва
студентка 2-го курсу факультету менеджменту, адміністрування та права,
Державний біотехнологічний університет
https://orcid.org/0009-0009-5309-4980
e-mail: pmihneva894@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО СУЧАСНИХ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Polina Mikhnieva
Second-year student, Faculty of Management, Administration and Law,
State Biotechnological University
https://orcid.org/0009-0009-5309-4980
e-mail: pmihneva894@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

PHILOSOPHICAL REFLECTION ON ATTITUDES TOWARD LABOR: FROM CLASSICAL CONCEPTS TO MODERN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES

Ставлення до праці сьогодні змінюється разом із самим способом життя. Бізнес і організації дедалі уважніше придивляються до цінностей молодих працівників, їхніх очікувань, уявлень про кар'єру, баланс між роботою й особистим життям. Праця більше не сприймається лише як інструмент виживання. Для значної частини людей вона пов'язана з гідністю, самореалізацією, психологічним комфортом, відчуттям сенсу. Водночас напруга між роботою як обов'язком, джерелом доходу і простором особистого розвитку нікуди не зникає. Саме тому філософське осмислення праці зберігає актуальність і для сучасного управління персоналом.

Робота спирається на порівняльно-історичний, герменевтичний та аксіологічний підходи. Їх використано для зіставлення класичних філософських інтерпретацій праці з сучасними уявленнями про мотивацію працівника, а також для аналізу управлінських практик, у яких поєднуються економічні, моральні та особистісні чинники.

Тривалий час праця справді була передусім засобом задоволення базових потреб. Якщо виходити з ієрархії потреб А. Маслоу, неважко побачити, що для більшості людей головним мотивом трудової діяльності лишалося забезпечення їжею, житлом, безпекою, добробутом родини. За таких умов праця часто мала примусовий і важкий характер, а право вибору професії було обмеженим соціальним походженням, традицією або жорсткими потребами середовища.

У філософії Карла Маркса праця постає як родова, творча здатність людини, спосіб реалізації активності та свободи. Проте в капіталістичній системі вона втрачає цей зміст, стає зовнішньою, примусовою, відчуженою від працівника. Людина втрачає контроль і над власною діяльністю, і над її результатами; праця дедалі більше підпорядковується логіці виживання та нагромадження вартості [4, с. 48]. Марксистська критика важлива й тепер, бо нагадує: робота, позбавлена внутрішнього змісту, легко перетворює людину на функцію економічного механізму.

Іншу лінію розуміння праці пропонує Г. Сковорода через концепцію сродної праці. Її не можна звести до раз і назавжди знайденого фаху. Сродна праця може змінюватися разом із життєвими обставинами, внутрішнім розвитком, досвідом людини. Її цінність пов'язана не лише з результатом, а й із самим процесом, із відчуттям залученості, покликання, духовної відповідності обраній справі [5, с. 113-115]. Для сучасної людини цей акцент особливо важливий, бо дозволяє бачити в роботі не тільки механізм доходу, а й форму самопізнання.

Кантівська традиція, навпаки, загострює тему обов'язку. Для Канта моральна дія не зводиться до користі чи емоційного задоволення; вона визначається вимогою чинити належне, навіть коли це не збігається з особистим комфортом [7, с. 211]. Такий підхід допомагає тверезо поглянути на працю як на сферу відповідальності. Робота не завжди приносить насолоду, однак не може триматися лише на примусі. У практичній філософії Канта особливо вагомою залишається вимога «ставитись до людства, як у власній особі, так і в особі будь-кого іншого, завжди як до мети, і ніколи тільки як до засобу» [3, с. 13]. Для сфери управління персоналом це одна з головних нормативних меж.

Сучасні емпіричні дані показують, що єдиного ставлення до праці вже немає. За даними Pew Research Center, половина опитаних працівників розглядає свою нинішню роботу як кар'єру, 15% як сходинку до неї, а 35% лише як спосіб заробити на життя. Молодь значно рідше сприймає роботу як кар'єру: серед працівників віком 18-29 років так відповіли 28%, тоді як у старших групах цей показник сягає близько половини або більше [6, с. 19-20]. Відчутною стає й інша зміна: зростає значення не тільки заробітку, а й гнучкості, психологічного комфорту, можливості не розчинитися в професійній ролі.

Тут сучасні управлінські практики виходять на новий рівень складності. Дослідники, аналізуючи взаємодію емоційного інтелекту та штучного інтелекту в бізнес-комунікаціях,

показують, що навіть найефективніші цифрові системи лише моделюють емоційну чутливість, але не стають автономним суб'єктом пізнання [1, с. 8-9]. Для HR-практик цей висновок принциповий. Алгоритми можуть допомагати в аналізі поведінки, комунікації чи мотивації, проте вони не здатні замінити людське розуміння праці як морально й екзистенційно навантаженої сфери.

Не менш важливою є й інша думка. Автори наголошують, що професіоналізація без гуманітарного виміру робить людину лише функціональним елементом системи, позбавленим глибшого смислу та індивідуальності [2, с. 38]. У трудових відносинах це означає, що працівник не може розглядатися лише як ресурс або виконавець. Ефективне управління починається там, де організація визнає в ньому особистість із власними цілями, межами, здібностями й правом на самореалізацію. Людиноцентричний підхід не заперечує дисципліни чи результативності, але не дозволяє зводити роботу до безособової корисності [2, с. 34-35].

Звідси випливають і практичні висновки для сучасного менеджменту. Керівнику важливо поєднувати кілька оптик одночасно: бачити в праці і сферу відповідальності, і простір розвитку, і джерело матеріальної стабільності. Працівникові потрібні не лише чіткі завдання й справедлива винагорода, а й можливість професійного зростання, повага до його гідності, гнучкі формати роботи, підтримка ініціатив і відчуття соціальної значущості власного внеску. Управлінська модель, що ігнорує один із цих рівнів, або швидко виснажує людину, або не дає їй відчути сенс роботи.

Класичні філософські концепції не дають однієї остаточної відповіді на питання про правильне ставлення до праці, проте окреслюють головні межі сучасної дискусії. Маркс нагадує про небезпеку відчуження, Сковорода про потребу внутрішньої відповідності праці людині, Кант про моральний вимір обов'язку і неприпустимість ставлення до людини лише як до засобу. Сучасні практики управління персоналом потребують не вибору між цими моделями, а їх продуманого поєднання. Оптимальною лишається така організація праці, за якої робота забезпечує матеріальну стабільність, не руйнує особистість і водночас відкриває простір для професійного та людського розвитку. Ідеальна праця не обов'язково є однією справою на все життя, але вона має відповідати етапу розвитку людини і не суперечити її гідності.

Література

1. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2(6). С. 1-10. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02.
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Philosophical, historical, and cultural aspects of humanitarian training in the educational environment. Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal. 2024. Issue 31. P. 31-40. DOI: https://doi.org/10.47451/hum2024-05-01.
3. Єрмоленко А. Практична філософія Іммануеля Канта і сучасна етика відповідальності. Філософська думка. 2024. № 2. С. 7-29. DOI: https://doi.org/10.15407/fd2024.02.007.
4. Овчаров О. Феномен праці й відчуження у філософії К. Маркса. Південноукраїнські наукові студії: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2023. С. 48. URL: https://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/24208
5. Откович К. Сродна праця у філософії Григорія Сковороди як концепція розвитку та формування цінностей впродовж життя. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Вип. 48. С. 113-119. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.14.
6. Lin L., Horowitz J. M., Fry R. How Americans view their jobs in 2024. Pew Research Center. 2024. December 10. P. 19-20. URL:

https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2024/12/PST_2024.12.10_americans-jobs_report.pdf
7. Misselbrook D. Duty, Kant, and Deontology. British Journal of General Practice. 2013. Vol. 63, No. 609. P. 211. DOI: https://doi.org/10.3399/bjgp13X665422.

References

1. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., Sylvestrova, O. Yu. (2025). Emotional intelligence and artificial intelligence: Philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes. Philosophy and Governance, 2(6), 1-10. https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2024). Philosophical, historical, and cultural aspects of humanitarian training in the educational environment. Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal, 31, 31-40. https://doi.org/10.47451/hum2024-05-01
3. Yermolenko, A. (2024). Practical philosophy of Immanuel Kant and the modern ethics of responsibility. Filosofska Dumka, (2), 7-29. https://doi.org/10.15407/fd2024.02.007
4. Ovcharov, O. (2023). The phenomenon of labor and alienation in the philosophy of K. Marx. In Pivdennoukrainski naukovi studii: Proceedings of the 8th All-Ukrainian scientific and practical conference (p. 48). Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. https://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/24208
5. Otkovych, K. (2023). Natural labor in the philosophy of Hryhorii Skovoroda as a concept of development and formation of values throughout life. Visnyk of the Lviv University. Series Philosophical and Political Studies, 48, 113-119. https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.14
6. Lin, L., Horowitz, J. M., & Fry, R. (2024, December 10). How Americans view their jobs in 2024. https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2024/12/PST_2024.12.10_americans-jobs_report.pdf
7. Misselbrook, D. (2013). Duty, Kant, and deontology. British Journal of General Practice, 63(609), 211. https://doi.org/10.3399/bjgp13X6654

УДК 17:159.9:61

Артем Юрійович Мунтян
здобувач вищої освіти 2 курсу спеціальності 181 «Харчові технології»
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна
0009-0001-5987-5114
e-mail: Muntyan2000@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ФІЛОСОФІЇ ЕТИКИ, МОРАЛІ І ДУХОВНОСТІ: ВІД АБСТРАКТНОСТІ ДО МЕДИКАЛІЗАЦІЇ

Artem Muntian
second-year higher education student, specialty 181 Food Technologies
State Biotechnological University, Kharkiv, Ukraine
0009-0001-5987-5114
e-mail: Muntyan2000@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

A CONTEMPORARY UNDERSTANDING OF THE PHILOSOPHY OF ETHICS, MORALITY AND SPIRITUALITY: FROM ABSTRACTION TO MEDICALISATION

Анотація. У статті досліджено біопсихосоціальні механізми, через які моральний вибір, нечесність, альтруїзм, моральна травма та ціннісні орієнтації пов’язані зі станом мозку, імунної системи, мікробіома і психічного здоров’я. На матеріалі нейробіологічних, психонейроімунологічних та генетичних досліджень показано, що етичні рішення не зводяться до абстрактної норми, а мають вимірювані фізіологічні наслідки. Обґрунтовано, що моральна дезінтеграція підвищує рівень стресу, виснажує когнітивні ресурси і погіршує саморегуляцію, тоді як просоціальна поведінка, смисложиттєва спрямованість і розвинений емоційний інтелект підтримують винагородні, адаптаційні та відновлювальні механізми організму. Показано, що осмислення моралі й духовності має не лише медико-біологічний, а й освітньо-світоглядний вимір, оскільки моральна автономія, критична рефлексія та емоційна компетентність формуються в культурі й освіті. Зроблено висновок, що сучасна етика дедалі виразніше постає як сфера, де філософський, психологічний і соматичний виміри людського буття поєднуються в єдину дослідницьку перспективу.

Ключові слова: психосоматика моралі, біологія совісті, нейробіологія етики, моральна травма, зв’язок тіла і психіки, ціннісні орієнтації, емоційний інтелект, вісь кишківник-мозок

Abstract. The article examines the biopsychosocial mechanisms through which moral choice, dishonesty, altruism, moral injury and value orientations are linked to the condition of the brain, the immune system, the microbiome and mental health. Drawing on neurobiological, psychoneuroimmunological and genetic studies, it is shown that ethical decisions are not reducible to abstract norms, but have measurable physiological consequences. It is argued that moral disintegration increases stress, depletes cognitive resources and weakens self-regulation, whereas prosocial behaviour, meaning-oriented life strategies and developed emotional intelligence support reward, adaptive and restorative mechanisms of the organism. The paper demonstrates that the interpretation of morality and spirituality has not only a medical and biological, but also an educational and worldview dimension, since moral autonomy, critical reflection and emotional competence are formed in culture and education. It is concluded that contemporary ethics increasingly appears as a field in which philosophical, psychological and somatic dimensions of human existence are united within a single research perspective.

Keywords: psychosomatics of morality, biology of conscience, neurobiology of ethics, moral injury, mind-body connection, value orientations, emotional intelligence, gut-brain axis

Сучасна наука дедалі послідовніше показує, що мораль, духовність і психічне здоров’я не можна розглядати ізольовано від тілесних процесів. Людський організм функціонує як біопсихосоціальна система, у якій ціннісні орієнтації, спосіб переживання провини, характер соціальної взаємодії та смисложиттєві настанови відбиваються на роботі мозку, імунної системи і поведінковій регуляції. Тому етична криза вже не виглядає суто абстрактною темою. Вона має нейробіологічні, психосоматичні та соціально-медичні наслідки. Метою статті є з’ясувати, як моральний вибір, нечесність, альтруїзм, моральна травма і смислова організація життя пов’язані з фізіологічними механізмами організму та чому ця проблема потребує не лише біомедичного, а й філософсько-освітнього осмислення.

Нейробіологічні дослідження морального судження засвідчують, що етичні рішення не є тільки холодним раціональним підрахунком. У класичному дослідженні Дж. Гріна та співавторів фМРТ показала, що особистісні моральні дилеми, пов’язані з прямим завданням шкоди іншому, активують зони, дотичні до емоційної та соціальної обробки досвіду, тоді як безособові ситуації значно більше спираються на когнітивний контроль [1, с. 2105-2108]. Отже, моральна реакція виявляється вбудованою у глибинні механізми людського виживання. Людина не просто обирає між варіантами, вона тілесно переживає сам факт етичного вибору. Саме тому мораль у сучасному розумінні постає не лише як культурна норма, а і як форма біологічно та емоційно вкоріненої саморегуляції.

Схожий висновок стосується і неправди. Д. Ланглібен та співавтори довели, що свідома брехня вимагає значно більшого нейрокогнітивного напруження, ніж повідомлення правди. Під час обману активуються ділянки мозку, відповідальні за конфлікт, контроль і гальмування природної відповіді [2, с. 262-272]. Правда, отже, виявляється менш енергозатратним режимом функціонування нервової системи, а брехня, навпаки, потребує додаткового витрачання когнітивних ресурсів. У філософському плані це важливо тому, що чесність набуває не лише морального, а й соматичного значення: нечесність є не просто порушенням норми, а практикою, яка підсилює внутрішній конфлікт і виснажує механізми контролю.

Просоціальна поведінка має протилежний ефект. У дослідженні Х. Молла та співавторів благодійна пожертва супроводжувалася активацією фронто-мезолімбічних мереж винагороди, пов'язаних із переживанням позитивного підкріплення [3, с. 15623-15628]. Це означає, що допомога іншому не є для організму суто зовнішнім моральним обов'язком. Вона залучає ті самі системи, які підтримують мотивацію, відчуття значущості дії та внутрішнє підкріплення. Отже, альтруїзм слід розглядати не як романтизований жест, а як поведінку, що має чіткий нейробіологічний субстрат і підтримує стани, сприятливі для психологічної стійкості.

Психонейроімунологія, своєю чергою, показує, що тривалий моральний конфлікт і хронічний стрес руйнують організм системно. Метааналіз С. Сегерстром і Г. Міллера, який охопив тридцять років досліджень, засвідчив: короткочасний стрес може мобілізувати захисні сили, проте хронічне напруження поступово пригнічує імунну відповідь, послаблює клітинний захист і погіршує здатність організму до відновлення [4, с. 601-630]. У такій перспективі моральний дистрес уже не можна зводити до неприємного психологічного стану. Якщо людина тривалий час живе в ситуації внутрішнього розщеплення, прихованої провини, страху викриття або системного приниження власних переконань, наслідки цього накопичуються не лише на рівні свідомості, а й на рівні фізіології.

Важливо й те, що моральні переживання мають виразну тілесну форму. М. Дей і Д. Бобосел показали, що переживання провини пов'язане зі зміною суб'єктивного сприйняття власної ваги: людина буквально відчуває моральний тягар як фізичну обтяженість [5]. Такі результати не слід спрощувати до метафори. Вони засвідчують, що психіка і тіло не просто взаємодіють, а утворюють цілісний простір проживання етичного досвіду. Провина, сором, приховування і внутрішнє самозвинувачення не залишаються на рівні абстрактних смислів. Вони втілюються у відчуттях, соматичному напруженні та зміні способу переживання власного тіла.

Особливо руйнівним є стан моральної травми. В. Вільямсон, Ш. Стевелінк і Н. Грінберг у систематичному огляді довели, що моральне ушкодження, пов'язане з дією всупереч власним переконанням, бездіяльністю або переживанням зради, істотно підвищує ризики депресії, посттравматичних розладів і суїцидальної поведінки [6, с. 339-346]. Це дає підстави говорити, що етичне руйнування особистості має цілком реальні клінічні наслідки. Людина страждає не лише від зовнішньої події, а й від неможливості зберегти внутрішню цілісність. Саме тут проблема моралі переходить із площини загальних настанов у площину психічного виживання.

Не менш промовистими є дослідження молекулярного рівня. Б. Фредріксон та співавтори показали, що евдемонічне благополуччя, пов'язане зі смислом, ціннісною спрямованістю та орієнтацією на благо, відрізняється від суто гедонічного переживання задоволення навіть за геномною експресією [7, с. 13684-13689]. Інакше кажучи, питання про те, заради чого живе людина, не є байдужим для її організму. Додатково це підтверджують нові дані про вісь кишківник-мозок. Дослідження M. Falkenstein та співавторів засвідчило, що склад мікробіома здатний впливати на соціальне прийняття рішень і реакції на справедливість [8]. Таким чином, моральність і тілесність виявляються пов'язаними значно тісніше, ніж це припускали традиційні дихотомії між духом і тілом.

Водночас біологізація моралі не означає її редукції до нейрохімії чи мікробіології. Дослідники переконливо показують, що освітнє середовище має розглядатися як простір формування етичної свідомості, критичної рефлексії та моральної автономії студента [9, с. 1039-1040]. У наступній праці вони трактують емоційний інтелект не як факультативну «м'яку навичку», а як трансверсальну компетентність, що поєднує саморегуляцію, відповідальність, емпатію та діяльнісну взаємодію [10, с. 1083; 1092]. Для нашої теми це принципово важливо. Якщо моральний вибір має вимірювані соматичні наслідки, то підтримка етичної культури, емоційної зрілості й ціннісної структури особистості стає не лише гуманітарним, а й антропологічно необхідним завданням освіти.

Отже, сучасне розуміння етики, моралі і духовності виходить далеко за межі абстрактного нормативізму. Моральний вибір впливає на нейронні, імунні, генетичні та поведінкові механізми; нечесність і моральний дистрес підвищують внутрішнє напруження; просоціальні практики підтримують системи винагороди; смисложиттєва орієнтація і ціннісна автономія виявляються пов'язаними з більш стійкими моделями психофізіологічного функціонування. Тому проблема моралі в XXI столітті має розглядатися водночас у філософському, психологічному, освітньому і медико-біологічному вимірах. Лише така інтегральна перспектива дозволяє адекватно зрозуміти, чому духовність і етика не зникають у добу науки, а, навпаки, набувають нової доказової ваги.

Список використаних джерел

1. Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., Cohen, J. D. An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. Science. 2001. Vol. 293(5537). P. 2105-2108. DOI: https://doi.org/10.1126/science.1062872.
2. Langleben, D. D., Loughead, J. W., Bilker, W. B., Ruparel, K., Childress, A. R., Busch, S. I., Gur, R. C. Telling truth from lie in individual subjects with fast event-related fMRI. Human Brain Mapping. 2005. Vol. 26(4). P. 262-272. DOI: https://doi.org/10.1002/hbm.20191.
3. Moll, J., Krueger, F., Zahn, R., Pardini, M., de Oliveira-Souza, R., Grafman, J. Human fronto-mesolimbic networks guide decisions about charitable donation. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 2006. Vol. 103(42). P. 15623-15628. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.0604475103.
4. Segerstrom, S. C., Miller, G. E. Psychological stress and the human immune system: a meta-analytic study of 30 years of inquiry. Psychological Bulletin. 2004. Vol. 130(4). P. 601-630. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.4.601.
5. Day, M. V., Bobocel, D. R. The weight of a guilty conscience: Subjective body weight as an embodiment of guilt. PLoS ONE. 2013. Vol. 8(7). Article e69546. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069546.
6. Williamson, V., Stevelink, S. A. M., Greenberg, N. Occupational moral injury and mental health: Systematic review and meta-analysis. The British Journal of Psychiatry. 2018. Vol. 212(6). P. 339-346. DOI: https://doi.org/10.1192/bjp.2018.55.
7. Fredrickson, B. L., Grewen, K. M., Coffey, K. A., Algoe, S. B., Firestine, A. M., Arevalo, J. M. G., Ma, J., Cole, S. W. A functional genomic perspective on human well-being. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 2013. Vol. 110(33). P. 13684-13689. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.1305419110.
8. Falkenstein, M., Simon, M.-C., Mantri, A., Weber, B., Koban, L., Plassmann, H. Impact of the gut microbiome composition on social decision-making. PNAS Nexus. 2024. Vol. 3(5). Article pgae166. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae166.
9. Варипаєв, О. М., Міносян, А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039-1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052.
10. Варипаєв, О. М., Міносян, А. С. Емоційний інтелект як трансверсальна компетентність у професійній освіті: двоконтурна модель імплементації. Наука і

техніка сьогодні. 2026. № 1(55). С. 1083-1099. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1083-1099.

References

1. Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. Science, 293(5537), 2105-2108. DOI: https://doi.org/10.1126/science.1062872.
2. Langleben, D. D., Loughead, J. W., Bilker, W. B., Ruparel, K., Childress, A. R., Busch, S. I., & Gur, R. C. (2005). Telling truth from lie in individual subjects with fast event-related fMRI. Human Brain Mapping, 26(4), 262-272. DOI: https://doi.org/10.1002/hbm.20191.
3. Moll, J., Krueger, F., Zahn, R., Pardini, M., de Oliveira-Souza, R., & Grafman, J. (2006). Human fronto-mesolimbic networks guide decisions about charitable donation. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 103(42), 15623-15628. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.0604475103.
4. Segerstrom, S. C., Miller, G. E. (2004). Psychological stress and the human immune system: A meta-analytic study of 30 years of inquiry. Psychological Bulletin, 130(4), 601-630. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.4.601.
5. Day, M. V., & Bobocel, D. R. (2013). The weight of a guilty conscience: Subjective body weight as an embodiment of guilt. PLoS ONE, 8(7), e69546. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069546.
6. Williamson, V., Stevelink, S. A. M., Greenberg, N. (2018). Occupational moral injury and mental health: Systematic review and meta-analysis. The British Journal of Psychiatry, 212(6), 339-346. DOI: https://doi.org/10.1192/bjp.2018.55.
7. Fredrickson, B. L., Grewen, K. M., Coffey, K. A., Algoe, S. B., Firestine, A. M., Arevalo, J. M. G., Ma, J., Cole, S. W. (2013). A functional genomic perspective on human well-being. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 110(33), 13684-13689. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.1305419110.
8. Falkenstein, M., Simon, M.-C., Mantri, A., Weber, B., Koban, L., Plassmann, H. (2024). Impact of the gut microbiome composition on social decision-making. PNAS Nexus, 3(5), pgae166. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae166.
9. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Value orientations as a factor in shaping the worldview of higher education students [Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039-1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052.
10. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2026). Emotional intelligence as a transversal competence in professional education: A two-circuit implementation model [Emotsiinyi intelekt yak transversalna kompetentnist u profesiinii osviti: dvokonturna model implementatsii]. Nauka i tekhnika sohodni, 1(55), 1083-1099. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1083-1099.

УДК 130.2:316.774:355.01

Катерина Андріївна Окунєва
студентка 2 курсу факультету переробних і харчових виробництв,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти , спеціальність G13 Харчові технології,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID https://orcid.org/0009-0006-9693-2671
e-mail: 77777fekla77777@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

РИТУАЛ, МЕМ І СВІДЧЕННЯ: ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА ВІЙНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Kateryna Okunieva
Student of the 2nd year of the Faculty of Processing and Food Production,
of the first (bachelor) level of higher education, specialty G13 Food technologies
State Biotechnology University (SBTU)
ORCID https://orcid.org/0009-0006-9693-2671
e-mail: 77777fekla77777@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

RITUAL, MEME AND TESTIMONY: THE VISUAL CULTURE OF WAR AS A PHILOSOPHICAL PROBLEM OF REPRESENTATION

Сучасна війна розгортається не лише у фізичному просторі, але й на екранах смартфонів, перетворюючи візуальну культуру на ключове поле битви за сенси. Вона втратила традиційну дистанцію: більше не обмежується офіційними зведеннями чи ретельно відібраними кадрами фотокореспондентів. Натомість війна постає як безперервний алгоритмічний потік цифрових образів, що формує автономну семіотичну реальність. У цьому контексті виникає фундаментальна філософська проблема: як поєднати три різнорідні режими візуального, ритуальний, меметичний та свідченнєвий, і як саме візуальне конструює реальність війни, балансуючи між сакральним, іронічним та етико-юридичним вимірами. Війна як абсолютна травма руйнує здатність мови та образу до адекватної репрезентації. Реальне є тим, що радикально опирається символізації; воно проривається у вигляді травматичного надлишку, який не піддається повному означуванню [2, с. 3; 5, с. 1-2].

Алгоритмічний медіапростір у такій ситуації не лише транспортує образи, а й змінює саму архітектоніку пізнання. Цифрова реальність дедалі виразніше постає як окрема онтологічна сфера, де знання виникає не тільки як відображення світу, а як результат взаємодії інформаційних структур. Через це воєнне зображення варто розглядати не як нейтральний слід події, а як елемент середовища, що саме продукує нові режими видимості, довіри й смислу [5, с. 2-4].

Війна продукує гібридні візуальні форми, що руйнують класичну опозицію «правда / симулякр». Одним із найстійкіших режимів цієї культури залишається ритуал. Військовий ритуал, похорон, присяга, знищення символу ворога, переноситься в медіапростір, зберігаючи архаїчні функції: структурування часу, легітимацію насильства та подолання жаху перед смертю. У цифрову епоху він трансформується у цифрове оплакування: стіни пам’яті в соцмережах, фото знищеної техніки як трофеї, репости світлин загиблих із підписами-заклинаннями («Не пробачимо, не забудемо»). Поширення піксельних свічок, уніфікованих зображень-присвят чи чорно-білих портретів полеглих стає сучасною формою колективної скорботи. Через повторення цих візуальних патернів суспільство зцілює свої розриви, формуючи спільне «колективне тіло». Ритуал у медіа стає способом зробити смерть «оплакуваною», адже тільки те життя, що отримує видимість, може викликати колективну жалобу; решта залишається в зоні невидимого «голого життя» [1, с. 43-44].

Паралельно з ритуалом функціонує мем, амбівалентний механізм психологічної адаптації та інформаційного спротиву. Від фото «привіт з Бучі» до жартів про «бавовну», військовий мем виконує подвійну роль: з одного боку, він знімає напругу та позбавляє ворога демонічної величі, редукуючи його до абсурду; з іншого, здійснює естетизацію жаху та сприяє звиканню до насильства. Мем розмиває межу між свідком і глядачем: поширюючи вірусний жарт про смерть, користувач стає співучасником ритуалу знеболення. Філософськи це явище розкривається через ризоматичні моделі, де сенс поширюється без центру, а також через концепцію цинічного. Мем, це ідеологія в її сучасній формі: не наївна віра, а цинічна дистанція, яка не перешкоджає, а навпаки, підтримує функціонування системи. Медіа

сьогодні є формою життя; суб'єктивність сама стає медіумом медіа, перетворюючись на канал для вірусного тиражування. Водночас мем несе ризик баналізації зла: зведення насильства до іронічної картинки перетворює трагедію на інструмент розваги, посилюючи десенсибілізацію [7, с. 24-30].

Третій режим, свідчення, постійно конкурує з ритуалом і мемом за увагу. Класичне свідчення вимагало автентичності, тілесної присутності та усвідомлення неможливості повного переказу травми. Сьогодні ж найбільш разючі кадри війни зняті не людським оком, а машинами, дронами, бойовими камерами, системами спостереження. Це створює феномен деантропоцентризованого «об'єктивного» свідчення, позбавленого суб'єктивності на момент зйомки. Таке свідчення завжди запізніле: воно постає уривками без повного наративу, фото дрона, скріншот переписки, запис GoPro. Надлишок зображень страждання призводить до блокади афекту: війна в реальному часі стає розвагою. Для того, щоб бути поміченим, свідчення часто змушене використовувати меметичні механізми поширення, ризикуючи втратити серйозність і етичну вагу. Філософська проблема полягає в інтеграції «машинного» погляду в людський наратив пам'яті, адже видимість визначає, чиє життя вважається вартим жалоби, а чиє, ні [4, с. 17-18; 5, с. 17].

До цього додається ще одна обставина. У дослідженні емоційного й штучного інтелекту автори наголошують, що ШІ не є автономним суб'єктом пізнання, а його «емоційна чутливість» залишається формою алгоритмічного відтворення. Для візуальної культури війни це означає, що машинне свідчення не можна ототожнювати з моральною присутністю свідка: система здатна підсилювати, сортувати й навіть симулювати афективні сигнали, але не переживає того, що розпізнає. Саме тут виникає розрив між технічною обробкою болю і етичною відповідальністю за нього [6, с. 8-9].

У цій тріаді особливо гостро постає аналіз цифрової етики, нової оптичної етики, що виникає саме в умовах алгоритмічного медіапростору. Цифрова етика тут перестає бути абстрактним правилом «не поширюй шкоду» і перетворюється на конкретну філософську проблему відповідальності за видимість. По-перше, алгоритми соцмереж, платформи як Meta, X чи TikTok, стають не нейтральними каналами, а активними етичними агентами: вони вирішують, яке страждання буде amplified, а яке приховане в shadow-ban, створюючи ефект «цифрової grievability». По-друге, виникає проблема згоди та вразливості: чи має користувач моральне право репостити зображення загиблого чи пораненого, перетворюючи приватне тіло на публічний ритуал чи мем? Це пряме порушення етики, воно стає піксельним контентом, доступним для лайків і коментарів. По-третє, поява deepfake-технологій і AI-генерованих «свідчень» руйнує онтологію доказу: коли машинне свідчення можна підробити, справжнє страждання втрачає статус автентичності, а етика переходить від «бачити, значить вірити» до «верифікувати, значить етично відповідати». Нарешті, цифровий капіталізм уваги робить травму товаром: платформи монетизують наш емпатичний імпульс, перетворюючи ритуал і свідчення на engagement-фабрику, а мем, на вірусний контент, що приносить прибуток. Таким чином, цифровий суб'єкт опиняється в пастці: він одночасно є свідком, співтворцем і споживачем, але рідко усвідомлює свою співучасть у виробництві гіперреальності [1, с. 43-44; 6, с. 5-9].

Український контекст робить цю проблему ще гострішою. Російська агресія працює не лише як військове насильство, а і як системне нав'язування імперських наративів, спрямованих проти української ідентичності та самого права на видимість у світовому просторі. Через це цифровий образ війни ніколи не є лише медіаподією: він входить у боротьбу за історичну пам'ять, політичне визнання та екзистенційне самоствердження спільноти [3, с. 466-468].

Візуальна культура війни демонструє радикальну перехідність форм: вчорашнє свідчення легко стає завтрашнім мемом, а ритуал без свідчення вироджується в чисту пропаганду, мем без ритуалу, у кітч, а свідчення без меметичного потенціалу залишається непоміченим. Етичний парадокс полягає в тому, що сучасний глядач більше не обирає між цими режимами, а постійно перемикається між ними в одному алгоритмічному потоці.

Класична етика зору, що виходила з можливості дистанції та рефлексії, втрачає силу. Сучасний суб'єкт занурений у потік і потребує нової оптичної етики, здатності розрізняти, коли зображення допомагає нам бути свідками правди, а коли перетворює нас на пасивних споживачів чужого болю, посилюючи ідеологічну структуру реальності [4, с. 10, 18; 7, с. 27-30].

Таким чином, філософія візуальної культури війни має стати аналізом умов, за яких візуальне стає свідченням або перестає ним бути. Запропонований термін посттравматичне бачення позначає цей новий режим, у якому минуле насильство постійно воскресає у формі повторюваних образів, але вже без катарсису, у стані перманентної травматичної повторюваності. Завдання філософії, не засуджувати мем чи ритуал, а зрозуміти, як у їхній взаємодії, під контролем цифрової етики, народжується можливість справжнього етичного погляду на війну, що відновлює відповідальність перед Реальним страждання і перед Іншим у його цифровій вразливості.

Література

1. Butler Judith. Precarious life: the powers of mourning and violence. London ; New York : Verso, 2004. 168 p. URL: https://www.wkv-stuttgart.de/uploads/media/butler-judith-precarious-life.pdf
2. Lacan Jacques. The symbolic, the imaginary, and the real. In: On the Names-of-the-Father / translated by Bruce Fink. Cambridge : Polity Press, 2013. P. 1-52. URL: https://lacanianworksexchange.net/wp-content/uploads/2023/06/19530708LacanSymbo.PDF.pdf
3. Minosian A., Varypaiev O. Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. Selected Papers of VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development, May 15-17, 2024. Kyiv : NUFT, 2024. P. 466-473. DOI: https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52
4. Sontag Susan. Regarding the pain of others. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2003. 131 p. URL: https://files.blogs.baruch.cuny.edu/wp-content/blogs.dir/5635/files/2017/10/Sontag_Susan_2003_Regarding_the_Pain_of_Others.split-and-merged-1.pdf
5. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 7. С. 1-21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
6. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. Філософія та управління. 2025. № 2(6). С. 1-10. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
7. Žižek Slavoj. The sublime object of ideology. 2nd ed. London ; New York : Verso, 2008. 272 p. URL: https://altexploit.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/slavoj-zizek-the-sublime-object-of-ideology-second-edition-the-essential-zizek-2009.pdf

References

1. Butler, J. (2004). Precarious life: The powers of mourning and violence. Verso. https://www.wkv-stuttgart.de/uploads/media/butler-judith-precarious-life.pdf
2. Lacan, J. (2013). The symbolic, the imaginary, and the real. In J. Lacan, On the names-of-the-father (B. Fink, Trans., pp. 1-52). Polity Press. https://lacanianworksexchange.net/wp-content/uploads/2023/06/19530708LacanSymbo.PDF.pdf
3. Minosian, A., & Varypaiev, O. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. In Selected papers of VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development (pp. 466-473). NUFT. https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52
4. Sontag, S. (2003). Regarding the pain of others. Farrar, Straus and Giroux. https://files.blogs.baruch.cuny.edu/wp-content/blogs.dir/5635/files/2017/10/Sontag_Susan_2003_Regarding_the_Pain_of_Others.split-and-merged-1.pdf

5. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia [Philosophy of science and artificial intelligence: The deconstruction of the subject and a new ontology of cognition]. Visnyk Humanitarnykh Nauk, (7), 1-21. https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
6. Varypaiev, O., Bairamova, O., & Silvestrova, O. (2025). Emotional intelligence and artificial intelligence: Philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes. Philosophy and Governance, 2(6), 1-10. https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02
7. Žižek, S. (2008). The sublime object of ideology (2nd ed.). Verso. https://altexploit.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/slavoj-zizek-the-sublime-object-of-ideology-second-edition-the-essential-zizek-2009.pdf

УДК

Валерія Віталіївна Олійник
студентка 1 курс факультету ветеринарної медицини,
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність Н6 Ветеринарна медицина, ДБТУ
e-mail: 77471hrhdb@gmail.com
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

МОВА ЯК ПРОВІДНА СИЛА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Valeriia Oliinyk
First-year student of the Faculty of Veterinary Medicine,
second (Master's) level of higher education,
Specialty N6 Veterinary Medicine, State Biotechnological University (SBTU)
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor,
State Biotechnological University (SBTU)

LANGUAGE AS THE DRIVING FORCE OF THE UKRAINIAN PEOPLE

Сила сучасного українського народу значною мірою ґрунтується на збереженні та розвитку національних традицій, обрядів, пісенної творчості й усної народної спадщини. Водночас особливе місце в цьому контексті посідає мова як ключовий чинник формування національної ідентичності. Українська мова постає як генетика духовної спадщини народу, що супроводжує людину від народження і впродовж усього життя. Вона демонструє історичний досвід поколінь та зміни нашої нації в лінії часу світу, слугує невичерпним джерелом національної пам'яті. Через мову передаються знання, цінності й уявлення про світ, формуючи тісний та міцний зв'язок між поколіннями.

Українська мова завжди була основним елементом творення нашої нації. Українська мова пройшла складний шлях від переслідування, заборони використання, до розквіту, визнання та загального вжитку. За часів Російської імперії українська мова постійно зазнавала утисків: заборон на розмовну та літературну діяльність, а також сумнозвісних наказів, таких як Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.), що призвели до заборони використання української мови у книгах, журналах, газетах, шкільних підручниках та у викладанні [1; 3]. Також були накладені заборони проти вистав та публічних читань українською мовою. Усе це спрямовувалося на знищення мови, проте ми бачимо неймовірну силу людей, які її оберігали. Протести та підпільна праця згуртовували й об'єднували український народ. Українці ставали єдиним цілим, адже мали солов'їну мову, яка є справжньою візитною карткою у суспільстві. Знання та вживання української мови розкривають внутрішній світ людей, їхні цінності, повагу до культури та своєї історії.

Звичайно, не варто забувати, що українська мова розвивалась завдяки активній діяльності українців — письменників, літераторів, мовознавців, які усвідомлювали, що саме мова в майбутньому стане надійною опорою для всієї України. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Пантелеймон Куліш, Ліна Костенко та інші митці своєю творчістю, словом і громадянською позицією підтримували розвиток української мови навіть у найскладніші історичні періоди. Вони не лише писали рідною мовою, а й відстоювали її право на існування, розширювали її можливості, збагачували лексику, формували літературні норми та передавали духовні цінності народу. Завдяки таким людям у часи заборон, утисків і переслідувань українське слово ставало формою тихого, але потужного спротиву, що допомагав зберегти національну ідентичність і віру в майбутнє. Ці діячі прагнули, щоб мова стала таким собі зв'язуючим фактором, який об'єднає народ, захистить його духовний світ і дасть відчуття чистоти, гідності та свободи буття. Завдяки їхній наполегливості українська мова перетворилася на символ незалежності, сили духу й внутрішньої свободи.

У сучасних умовах, в умовах війни, українська мова відіграє роль щита для народу. Вона підтримує людей у найскладніші часи, зокрема в періоди окупації, під час обстрілів і вибухів, додаючи сили для спротиву російській агресії та формуючи стійку громадянську позицію і право на власний вибір. Мова допомагає усвідомити, що українці — вільна й сильна нація, яка протягом багатьох років зіштовхується з утисками, заборонами та насиллям, але попри це, зберегли свою культуру, гідність і прагнення до незалежності.

У часи війни українська мова звучить як символ незламності: у волонтерських ініціативах, у зверненнях військових, у щоденному спілкуванні людей, які підтримують одне одного. Вона допомагає зберігати внутрішню стійкість, передавати правду світові та протистояти інформаційним впливам. Через рідне слово формується віра в перемогу, зміцнюється національна свідомість і народжується відчуття спільної відповідальності за майбутнє країни. Українська мова стає промінчиком світла в затьмареному й тривожному сьогоденні, даруючи людям надію, внутрішню опору та відчуття єдності. Вона зігріває душу, допомагає вистояти в складні моменти й нагадує про силу, гідність і незламність українського народу.

Найбільш влучно описав значення мови в житті людей видатний український прозаїк і драматург Панас Мирний: «Найбільше і найдорожче добро кожного народу — це його мова, та жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподівання, розум, досвід, почування» [5].

Література:

1. Валуєвський циркуляр // Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Valuievskyj_tsyrkuliar
2. Виховний захід «Мова єднає всіх» // На Урок. URL: https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-mova-dna-vsih-286473.html
3. Емський акт 1876 // Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Emsky_akt_1876
4. Чому українська мова важлива сьогодні // Ukr.net. URL: https://www.ukr.net/news/details/lifestyle/107180157.html
5. 35 найкращих висловів про рідну мову // Освіта Нова : освітній портал. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/4284-35-naikrashchykh-vysloviv-pro-ridnu-movu

References
1. Valuevskyi tsyrkuliar // Entsyklopediia istorii Ukrainy URL: http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Valuievskyj_tsyrkuliar
2. Vykhovnyi zakhid «Mova yednaie vsikh» // Na Urok URL: https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-mova-dna-vsih-286473.html
3. Emskyi akt 1876 // Entsyklopediia istorii Ukrainy. URL: http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Emsky_akt_1876
4. Chomu ukrainska mova vazhlyva sohodni // Ukr.net. URL: https://www.ukr.net/news/details/lifestyle/107180157.html
5. 35 naikrashchykh vysloviv pro ridnu movu // Osvita Nova : osvitnii portal URL: https://osvitanova.com.ua/posts/4284-35-naikrashchykh-vysloviv-pro-ridnu-movu

УДК 101.1:808.5:82-7

Наталія Валеріївна Попова
кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії
імені професора Й.Б. Шада
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8168-1017
e-mail: nataliia.v.popova@karazin.ua

ФІЛОСОФІЯ РІДКО ПРОКИДАЄТЬСЯ В ПРИСТОЙНИХ МІСЦЯХ: АНЕКДОТ ЯК РИТОРИЧНА ОПЕРАЦІЯ

Nataliia Popova
Associate Professor, Department of Theoretical and Practical Philosophy
named after Professor J.B. Schad
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

PHILOSOPHY RARELY WAKES UP IN DECENT PLACES: THE ANECDOTE AS A RHETORICAL OPERATION

Анотація. Розвідка досліджує анекдот як самостійну риторичну операцію, що не ілюструє філософську думку, а здійснює її. На матеріалі анекдотів про Декарта, Геракліта, Іоанна Скотта Еріугену та Гадамера показано, що анекдот діє інакше, ніж аргумент: він не запрошує до згоди, а створює ситуацію, з якої вже складно вийти, не змінившись. Анекдот випереджає рефлексію – він відбувається раніше, ніж встигає оформитися позиція. У цьому сенсі він близький до парадоксу і до міфу, але відрізняється від них дозволом утратити серйозність. Через аналіз роману Тібора Фішера «The Thought Gang» розглядається крайня форма цього зміщення: філософська традиція як простір, який можна не продовжувати, а грабувати – витягуючи не системи, а моменти, в яких сенс виявився можливим.

Ключові слова: анекдот, риторична операція, філософське мовлення, ситуаційність, аргумент, міф, парадокс.

Abstract. The paper examines the anecdote as an autonomous rhetorical operation that does not illustrate philosophical thought but enacts it. Drawing on anecdotes about Descartes, Heraclitus, John Scottus Eriugena, and Gadamer, it argues that the anecdote functions differently from argument: rather than inviting agreement, it constructs a situation from which one cannot easily exit

unchanged. The anecdote precedes reflection – it occurs before a position has time to take shape. In this sense it resembles paradox and myth, yet differs from both in its permission to abandon seriousness. Through an analysis of Tibor Fischer's novel The Thought Gang, the paper explores the extreme form of this displacement: the philosophical tradition treated not as something to be continued but to be robbed – extracting not systems, but the moments in which meaning first became possible.

Keywords: anecdote, rhetorical operation, philosophical discourse, situatedness, argument, myth, paradox.

Вступ. Філософія рідко прокидається в пристойних місцях. Іноді вона приходить до тями на стосі порножурналів – у чужій квартирі, без одягу, без спогадів і під акомпанемент поліції, що вже ламає двері [2]. Платон запропонував би відволіктися від видимості й звернутися до сутності. Кант нагадав би про умови можливості досвіду. Обидва зробили б це цілком переконливо – в аудиторії, але не на підлозі, лицем вниз. Проблема, яку філософія зазвичай воліє не обговорювати, – це питання про те, що саме вона робить у ситуаціях, де жоден з її ресурсів не спрацьовує. Ця розвідка присвячена саме такому питанню: чому анекдот – форма, яку академічна традиція зазвичай не відносить до легітимних інструментів мислення, – іноді виявляється точнішим за аргумент. І що це говорить про природу самого філософського мовлення.

Методи дослідження. Основу дослідження становить риторична критика – аналіз того, як анекдот конструює смислову подію: не через переконання, а через зміщення точки сприйняття [5]. Герменевтичний підхід дозволяє розглядати анекдот не як ілюстрацію до думки, а як самостійний спосіб її передачі – текст, що вимагає інтерпретації, але чинить опір остаточному прочитанню [1]. Додатково залучається *аналіз ситуаційності* у традиції пізнього Вітґенштайна: увага до того, в якій саме ситуації висловлювання набуває сенсу – і що відбувається, коли ця ситуація виявляється нелепою, комічною або прямо скандальною [6]. Саме перетин цих трьох оптик дозволяє описати анекдот не як риторичний прийом, а як *епістемологічну подію* – момент, у якому мислення відбувається раніше, ніж встигає оформитися.

Основна частина. Декарт, у відомому анекдоті, дотягнувся до свого *cogito* в печі. Буквально – заліз усередину, щоб не замерзнути, і виявив, що темрява й тиша розташовують до метафізики. Зовні – війна, солдати, невлаштованість. Усередині – тепло і повна невизначеність щодо того, чи існуєш ти взагалі. Чому саме в цей момент – коли серйозне раптом виявляється поруч із чимось безглуздо простим – приходить думка? Майже непомітно. Раніше, ніж читач вирішив, погоджуватися йому чи ні. Це і є те, що відрізняє анекдот від аргументу. З аргументом можна сперечатися, його можна розібрати, відкласти, відкинути. Анекдот – як і міф – спочатку доводиться пережити, і лише потім, якщо пощастить, спробувати зрозуміти. Але до цього моменту він уже зробив своє: змістив точку, з якої ти дивишся. І повертатися назад стає якщо не неможливим, то принаймні дивним. У цьому сенсі анекдот не доводить – він *відбувається*. Він не запрошує до згоди, а створює ситуацію, з якої вже складно вийти, не змінившись.

Фалес у романі Фішера – щур [2]. Його впіймали, посадили в клітку й назвали іменем філософа. Він не міркує про воду. Не падає в колодязь. Він просто сидить. Дивиться. І, на відміну від усіх інших, не намагається нічого пояснити. Це не пародія. Це гранична форма того ж зміщення: коли від філософії залишається мінімум – не теза, не аргумент, а просто ситуація, в якій більше нічого додати, – анекдот починає поводитися як міф. Він не спростовує філософа, але й не дає йому залишитися в спокої: обволікає, зміщує, підставляє під думку іншу поверхню.

Тут варто зупинитися і назвати те, що відбувається. Філософський анекдот – це не байка і не біографічна деталь. Це особлива дискурсивна форма, що функціонує на межі між наративом і аргументом, між прикладом і спростуванням. Його сила – не в достовірності (більшість таких історій апокрифічні або відверто вигадані), а в *структурі зіткнення*:

серйозна думка раптом опиняється в невідповідній ситуації – і саме ця невідповідність змушує її звучати інакше [5]. Анекдот не пояснює філософа – він його *дописує*, додаючи вимір, якого в жодному трактаті немає: тілесність, випадковість, нелепість обставин, у яких думка все одно відбувається. Саме тому філософські анекдоти такі живучі – і саме тому їх так складно включити в академічний текст, не знищивши їхню силу. Вони не ілюструють – вони заражають [1]. Наприклад, Іоанн Скотт Еріугена при дворі короля Карла Лисого: король, перебуваючи в забористому настрої, велить подати філософу рибу: дві великі й одну маленьку – і пропонує розділити «по справедливості» з двома огрядними монахами. Еріугена довго не думає. Підтягує до себе дві великі. Монахам залишає маленьку. «Це і є справедливість?» – питає король. Еріугена дивиться на монахів, потім на рибу. «Бачите, – каже він, – ось два великих і один маленький карасик. І тут – два великих і один маленький». На цьому, якщо вірити розповіді, розмова закінчилася. Або, що вірогідніше, тільки почалася. Бо в якийсь момент стає незрозуміло, про що взагалі йшлося. Про рибу. Про монахів. Або про те, що робить «одне» одним і тим самим у різних місцях. Пізніше це, звісно, акуратно розкладуть. Назвуть. Пов'яжуть з універсаліями. Але в цьому поясненні майже не залишиться того моменту, в якому тарілка раптом виявляється аргументом, а розподіл риби – філософією.

Гадамер, за власним зізнанням, завжди насилу писав – бо йому весь час здавалося, що за спиною стоїть Гайдеґґер і дивиться. Жодної теорії. Жодного аргументу. Просто ситуація. Але в ній несподівано стає видно більше, ніж у ретельному викладі. Філософія тут уже не виглядає як система чи традиція. Радше як простір, у якому ти ніколи не один. Де за кожною фразою – чиясь присутність. І в цей момент відбувається майже непомітний зсув: ти вже не читаєш про це – ти вже всередині.

Саме тут – в анекдоті – риторика виявляє свою справжню природу. Не як набір прийомів, спрямованих на переконання, а як те, що вже сталося раніше, ніж з'явилося слово для його позначення. Як форма, в якій думка проходить, не чекаючи дозволу і не питаючи, чи готовий ти з нею погодитися. Анекдот близький до парадоксу: він теж будується на зіткненні того, що не повинно збігатися [5]. Різниця, можливо, лише в тоні – парадокс зберігає серйозність, анекдот дозволяє собі її втратити. Але працюють вони однаково. І, власне, це і є риторика – не як прикраса мовлення, а як спосіб його запуску.

Гроббс [2] при цьому не губиться. Він не працює з історією філософії – він її грабує. Бере не системи й не аргументи, а окремі ходи, сцени, дивні епізоди, які з якоїсь причини продовжують працювати поза своїм контекстом. Він витягує історії, як витягують гроші з погано охоронюваного банку, не особливо дбаючи про те, як вони туди потрапили і кому належали. І, що неприємно, це працює краще, ніж акуратне слідування традиції. Бо традиція намагається зберегти сенс. А Гроббс – момент, у якому цей сенс взагалі виявився можливим. І тут варто зупинитися ще раз – але вже не заради Гроббса, а заради нас. Бо те, що він робить у романі, відбувається щодня і без його відома. Філософські анекдоти не зникли – вони просто змінили носій. Те, що колись передавалося усно між учнями, потім осідало в діогенівських хроніках, а потім жило в університетських коридорах, тепер циркулює у форматі мему, треду, короткого відео. Логіка та сама: стиснута ситуація, невідповідність, зміщення – і думка, що встигає проскочити раніше, ніж ти вирішив, чи погоджуватися [5]. Форма змінилася. Швидкість зросла. Але анекдот як епістемологічна подія нікуди не подівся – він лише став непомітнішим, бо тепер виглядає як розвага, а не як філософія. Що, якщо подумати, робить його ще небезпечнішим – і ще цікавішим.

Висновки. Філософія рідко прокидається в пристойних місцях – просто тому, що не встигає туди дістатися. Вона надто зайнята тим, що відбувається раніше: у випадкових сценах, у безглуздих історіях, в анекдотах, які ніхто не збирався зберігати, але які чомусь виявляються живучішими за будь-які системи. Платон залишається в текстах. Кант – в аргументах. А філософія – в тому, що з ними відбувається, коли вони перестають бути тільки текстами й аргументами. Анекдот як риторична операція не ілюструє думку – він її здійснює.

Він не запізнюється, як аргумент, і не претендує на завершеність, як система. Він просто трапляється – і в цьому, можливо, і є його найстійкіша філософська форма.

Література

1. Gadamer H.-G. Truth and Method / transl. by J. Weinsheimer, D. G. Marshall. New York: Crossroad, 1989. 594 p.
2. Fischer T. The Thought Gang. London: Secker & Warburg, 1994. 248 p.
3. Lupton D. E. C. The Embodied Computer/User // Body & Society. 1995. Vol. 1, № 3–4. P. 97–112.
4. Merleau-Ponty M. Phenomenology of Perception / transl. by C. Smith. London: Routledge & Kegan Paul, 1962. 544 p.
5. Rorty R. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 201 p.
6. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / transl. by G. E. M. Anscombe. Oxford: Blackwell, 1953. 250 p.

References

1. Gadamer, H.-G. (1989). Truth and method (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Crossroad.
2. Fischer, T. (1994). The thought gang. Secker & Warburg.
3. Lupton, D. E. C. (1995). The embodied computer/user. Body & Society, 1(3–4), 97–112.
4. Merleau-Ponty, M. (1962). Phenomenology of perception (C. Smith, Trans.). Routledge & Kegan Paul.
5. Rorty, R. (1989). Contingency, irony, and solidarity. Cambridge University Press.
6. Wittgenstein, L. (1953). Philosophical investigations (G. E. M. Anscombe, Trans.). Blackwell.

УДК 316.77

Анастасія Валеріївна Походенко
студентка бакалаврату факультету
Переробних і харчових виробництв,
Державний біотехнологічний університет (G13-ХТ-15б-стн)
ORCID 0009-0001-0162-2034
e-mail: gazelpohod@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ЦИФРОВА МЕДІАЦІЯ МОВНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Anastasia Pokhodenko
Undergraduate student, Faculty of
Processing and Food Production,
State University of Biotechnology (G13-HT-15b-stn)
ORCID 0009-0001-0162-2034
e-mail: gazelpohod@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

DIGITAL MEDIATION OF LANGUAGE AND CULTURAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: CHALLENGES AND TRANSFORMATIONS OF IDENTITY

Сьогодні, коли техніка стрибає вперед кожного дня, люди починають спілкуватися інакше. Замість простих розмов екрани, лінки, повідомлення за мить. Через це культури стикаються частіше, навіть не помічаючи того. Слова тепер живуть у хмарах, а значення шукають серед алгоритмів. Ідентичність більше не тримається лише на традиціях, вона плавиться в потоках даних. Серед усього цього важко не помітити: те, як ми передаємо зміст через цифрові простори, стало своєрідним перекладачем між світами. Цей процес уже не просто допоміжний, авін формує правила гри.

З кожним роком мови змінюються швидше - причина в тому, як люди тепер постійно перебувають у контакті. Тепер мова це не просто спосіб говорити одне з одним, а ще й те, через що людина показує, хто вона така за походженням. Дослідники помітили: коли культури починають частіше торкатися одна одної, народжуються незвичайні мовні суміші. Багато людей вже живуть у реальності, де кажуть кількома мовами водночас це стало нормою для великих міст. Старі моделі пояснення того, як мови розвиваються, більше не працюють так чітко, як раніше. [1, с. 164]

Серед таких процесів, міжкультурна комунікація, що працює не просто як передача повідомлень, а радше як простір для народження свіжих культурних змістів. Цифрова реальність додає свої нюанси: тут переплітаються різні фони, способи говорити і писати, мовні звички кожного. З одного боку, контакт між людьми з окремих культур; результат живе видозмінювання правил мовлення, поява тактик спілкування, які неможливо було передбачити раніше. Усе це разом малює картину культури, що не стоїть на місці, а постійно перемішує себе з чужим.

Цифрові технології змінюють спосіб контактів, медіа тепер не просто передають повідомлення, вони переплавляють культури. Соцмережі тут не випадковість: вони виявляються місцем, де люди навчаються один одного розуміти через пости, образи й короткі дописи. Дослідження показує: коли мова й звичаї вже не заважають, світ стає єдиним полем розмов [2, с. 164].

Але от цифровий простір дає шанс на багато нового - і водночас пускає в хід чимало загроз. Наприклад, люди часто ледаче сприймають те, що бачать онлайн, і тому починають плутати справжню культуру з примітивними образами. Соцмережі то об'єднують людей через спільні теми, то розхитують зв'язки , бо кожен трактує одне й те ж по-своєму, залежно від свого культурного фону. Тож тепер найголовніше - тренувати здатність аналізувати і розуміти інших навіть тоді, коли вони зовсім не такі, як ти.

Важливо враховувати, як цифрова спілкування формує особистість. Сьогодні образ «я» уже не стоїть на місці він пливе, має багато шарів, залежить від ситуації. Цифра надає цьому руху прискорення. На просторах мереж кожен складає себе наче пазл: одне обличчя для друзів, інше для незнайомців. Дослідники помітили: платформи не просто дзеркало суспільства, вони перетворюються на лабораторію нового «я» [2, с. 165].

Плинність цифрової ідентичності не скасовує потреби у внутрішньому ціннісному осерді. Варипаєв і Міносян, розглядаючи світогляд фахівця як основу професійної діяльності, пов’язують його з ієрархією цінностей, соціальною відповідальністю і розумінням суспільної ролі власної практики [4, с. 16–17]. Для мовної й культурної комунікації в мережі це означає, що швидке перемикання кодів, платформ і стилів не є нейтральним, за ним стоїть спосіб, у який людина тримає власну культурну позицію і вибудовує межі відкритості до іншого.

Мова тепер більше ніж просто слова. Замість того щоб говорити однією мовою, люди все частіше переходять з однієї на іншу прямо під час розмови. Цей перехід допомагає відчути себе частиною кількох світів водночас. Хтось говорить українською вдома, англійською на роботі, і раптом утнуває фразу російською чи польською, не тому що забув правила, а тому що так природніше. Такі змішані способи спілкування формують особливий стиль життя. Дослідники помічають: коли людина перемикається між мовами, вона одночасно виражає свою культуру, професію, навколишнє середовище. Немає тут простих шаблонів, кожен випадок унікальний. [3, с. 2].

Ще одна риса цифрового спілкування , поєднання різних форм: слова, малюнки, звук і відео. Такий підхід дає змогу краще долати мовні бар'єри під час контактів між культурами. Емодзі, наприклад, чи меми допомагають людям зрозуміти одне одного, хоча й говорять на різних мовах. Вони працюють як спільна мова без перекладу. З дослідження Ткачука видно, що жести, образи та інтонація через екран стають ключ до почуттів і змісту [2 с. 167].

З іншого боку, коли цифрові технології впливають на культуру, це часто тягне за собою несподівані ефекти , наприклад, проблеми з чесним використанням традицій або контроль над інформацією. Тим часом, доступ до таких технологій є далеко не однаковим серед різних груп людей. Глобальні тренди у музичному чи образотворчому мистецтві починають замінювати регіональні форми самовираження, через що деякі практики просто перестають передаватися далі. Дослідники помічають: коли світові мови займають все більше простору, маловживані мови опиняються під тиском, а разом із ними й особливий спосіб життя їхніх носіїв [1, с. 70].

Ось чому тепер частіше звертаються до деколоніальних ідей, коли дивляться на міжкультурну взаємодію, вони допомагає уникнути переваги саме західних способів розуміння світу. Не так давно науковці почали наголошувати: без урахування місцевих реалій та різниці в побуті неможливо правильно описати те, як люди по всьому світі обмінюються думками. Так, наприклад, стає очевидним - потрібні нові форми знань, де знаходитимуть місце й голоси, що довгий час лишались за кадром [3, с. 1].

Особливо гостро цифрова медіація проявляє себе там, де йдеться не лише про обмін смислами, а й про захист самої можливості бути собою в культурному та мовному сенсі. У праці про українську ідентичність в екзистенційному вимірі дослідники показують, що самоусвідомлення, відповідальність і вірність демократичним цінностям стають підставою для збереження спільноти під тиском агресії [5, с. 114–116]. У цифровому просторі цей вимір теж працює: мова, образ, публічний допис, вибір платформи чи способу самопрезентації можуть підтримувати ідентичність, а можуть непомітно розмивати її.

Цифрова допомога в спілкуванні між мовами й культурами під час глобалізації - справа нелегка. З одного боку, з'являються нові способи контактів, ширші можливості для обміну, активніший діалог між світами. Але разом із тим існує загроза втрати унікальності культур, повільна зміна самосвідомості людей. Тут важливо шукати підходи до спілкування, які не забудуть про великі світові рухи, однак не пропустять окремі деталі регіонів.

Література:

1. Elmurodova N. U. Globalization and language changes: the role of intercultural communication. International Journal of Artificial Intelligence. 2025. Vol. 5, No. 7. P. 68–70. URL: https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/5739
2. Tkachuk A. Social media and intercultural communication. Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education. 2024. Vol. 28, No. 2. P. 163–172. DOI: https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-163-172
3. Zabrodskaja A., Milani T. M. Signs in context: multilingual and multimodal texts in semiotic space. International Journal of the Sociology of Language. 2014. No. 228. P. 1–6. DOI: https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0002
4. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світогляд фахівця як основа професійної діяльності. Інноваційні технології і методика викладання гуманітарних дисциплін: теорія і практика технічних закладів вищої освіти: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем вищ. освіти і науки, м. Харків, 18 квіт. 2024 р. Харків: ХНАДУ, 2024. С. 16–18. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/65796124-a0b3-4300-b418-3f3fb8d20a10/content
5. Міносян А., Варипаєв О. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір. Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): зб. наук. пр. Львів: ЛНМУ ім. Данила Галицького, 2024. Вип. VII. С. 109–117. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/handle/123456789/67227

УДК 37.014.5

Людмила Олексіївна Радіонова,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова,
https://orcid.org/0000-0001-9691-1199,
e- mail: sociopolis@ukr.net
Інна Олександрівна Михайлова
кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова,
https://orcid.org/0000-0003-0530-1235,
e- mail: inna19.09.mykhailova@gmail.com

МІЖ ПРАВОВИМ ІДЕАЛІЗМОМ ТА ПОЛІТИЧНИМ РЕАЛІЗМОМ: КАНТІВСЬКО-ГЕГЕЛІВСЬКА ДИЛЕМА ВІЙНИ, МИРУ ТА СТІЙКОСТІ В СУЧАСНОМУ МІСТІ

Radionova Ludmila,
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social and Human Sciences,
Department, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
https://orcid.org/0000-0001-9691-1199,
e- mail: sociopolis@ukr.net
Mykhailova Inna,
Candidate of Political Sciences,
Associate Professor of the Department of Social and Human Sciences
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
https://orcid.org/0000-0001-9691-1199,
e- mail: sociopolis@ukr.net

BETWEEN LEGAL IDEALISM AND POLITICAL REALISM: THE KANTIAN-HEGELIAN DILEMMA OF WAR, PEACE, AND STABILITY IN THE MODERN CITY

Анотація. У роботі досліджується трансформація сучасного світового порядку крізь призму філософських концепцій І. Канта та Г. В. Ф. Гегеля. Проаналізовано протистояння універсального правового ідеалізму та історичного реалізму в умовах глобальних конфліктів і ерозії міжнародних інститутів. Особливу увагу приділено інтерпретації війни, миру та справедливості, а також застосуванню цих концепцій у контексті стійкості міст і держав, зокрема України. Обґрунтовано необхідність синтезу кантівських принципів правової держави та гегелівської моделі ефективної інституційної влади як основи досягнення справедливого миру.

Ключові слова. Кант, Гегель, міжнародне право, війна, мир, справедливість, стійкість, держава, місто.

Abstract. The paper examines the transformation of the modern world order through the prism of the philosophical concepts of I. Kant and G. V. F. Hegel. The confrontation between universal legal idealism and historical realism in the context of global conflicts and the erosion of international institutions is analyzed.Particular attention is paid to the interpretation of war, peace, and justice, as well as the application of these concepts in the context of the resilience of cities and states, in particular Ukraine.The necessity of synthesizing Kantian principles of the rule of law and the Hegelian model of effective institutional power as the basis for achieving a just peace is substantiated.

Keywords: Kant, Hegel, international law, war, peace, justice, stability, state, city.

Постановка проблеми. Сучасний світовий порядок переживає глибоку трансформацію, де класичні уявлення про війну, мир та справедливість проходять випробування реальними конфліктами. Глобальні процеси сьогодні визначаються

протистоянням двох фундаментальних парадигм: універсального правового ідеалізму та історичного реалізму. В умовах ерозії міжнародних інститутів та повернення фактору сили, звернення до філософської спадщини Іммануїла Канта та Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля дозволяє глибше зрозуміти природу сучасних викликів та знайти шляхи до встановлення справедливого миру. Сучасні глобальні процеси характеризуються кризою міжнародного правопорядку та зростанням ролі силових чинників у міждержавних відносинах. У цих умовах актуалізується суперечність між нормативно-правовими ідеалами миру та справедливості й реальною політичною практикою, що часто спирається на принципи сили та суверенітету. Це зумовлює необхідність переосмислення класичних філософських підходів до розуміння війни, миру та держави, зокрема концепцій І. Канта та Г. В. Ф. Гегеля, для пошуку ефективних моделей забезпечення стійкості та справедливого миру в сучасному світі.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і філософських методів, зокрема: порівняльний аналіз – для зіставлення концепцій Канта та Гегеля; герменевтичний метод – для інтерпретації класичних філософських текстів; системний підхід – для розгляду держави та міста як цілісних соціально-політичних систем;метод узагальнення – для формулювання висновків щодо сучасних глобальних процесів і практики України.

Основна частина. Філософія І. Канта базується на ідеї автономії особистості та морального закону, «категоричного імперативу». Кантівська модель – мир через право та справедливість це ідеальна модель. У контексті глобальних процесів кантівський підхід пропонує нормативно-етичну модель світу, коли людина як найвища цінність. Кожна особистість має абсолютну гідність і не може бути засобом для реалізації політичних планів. Справедливість, за Кантом, полягає в дотриманні прав людини. Свобода особистості має обмежуватися правом, щоб не перетворитися на свавілля. Держава ж є об’єднанням людей, підпорядкованих правовим законам, мета якої – відповідність устрою принципам права, а не просто матеріальний добробут.

Кант виступав критиком війни як явища, що суперечить розуму. Він обґрунтовував необхідність створення федерації вільних держав, де міжнародне право має нормативний характер і спрямоване на поступове усунення війни як засобу вирішення конфліктів [1]. Сучасний європейський правовий простір та міжнародні організації (ООН, ЄС) значною мірою втілюють цей кантівський проєкт наднаціонального правопорядку, де право має пріоритет над державним суверенітетом.

Кантівська модель сьогодні вимагає стійкість через демократичне врядування та цифровізацію, бо ця модель базується на ідеї прозорості, участі громадськості та верховенства права. Вона розглядає місто як простір реалізації автономії особистості [2]. Використання цифрових інструментів для нейтралізації корупції та забезпечення доступу до ресурсів навіть в умовах кризи. Це втілення кантівської ідеї «публічності», де прозорість процесів мінімізує свавілля влади. Стійкість забезпечується через високий рівень довіри між мешканцями та міською владою. Коли кожен громадянин відчуває свою гідність і цінність як «мета», а не «засіб», це створює мережеву стійкість, здатну витримувати зовнішні шоки, гарантування рівного доступу до укриттів, медицини та інформації як вияв правової справедливості.

На противагу Канту, Г. В. Ф. Гегель розглядає державу не як похідну від волі індивідів, а як вищу форму свободи та «дійсність моральної ідеї». У його системі поняття війни та миру набувають іншого значення, держава є живим організмом, а суверенітет – виявом її індивідуальності. Для Гегеля війна це не помилка, а спосіб прояву суверенітету та «провітрювання» нації. Суперечки між державами, якщо їхні волі не доходять згоди, часто можуть бути вирішені лише силою. Гегель вважав, що міжнародне право не є «дійсним» правом у повному розумінні, оскільки воно не має примусової сили, а відносини між державами зберігають характер «природного стану» [3]. Сьогодні ми спостерігаємо ренесанс гегельянства у концепціях «реальної політики» та багатополярного світу, де інтереси

великих держав і фактор сили стають домінуючими над міжнародними договорами. Глобальні процеси сучасності демонструють глибоке протиріччя між кантівською «формою» та гегелівським «змістом», міжнародні організації, побудовані за кантівською моделлю, дедалі частіше виявляються безсилими перед прямими конфліктами та актами агресії. Світ повертається до сприйняття війни як інструменту захисту національних інтересів, а не як «злочину проти людства» [4].

Кантівські універсальні правила стикаються із зростанням націоналізму та ідеєю «духу народу» як за Гегелем, що проявляється у формуванні закритих регіональних блоків. Заравз епоха, де світ залишається «кантіанським» у своїх деклараціях та торговельних зв'язках, але стає глибоко «гегельянським» у реальних політичних діях.

Для сучасної України дилема війни, миру та справедливості має практичне екзистенційне значення [5]. Українська Конституція орієнтована на кантівські принципи – верховенство права, гідність людини та поділ влад. Умова війни змушує державу посилювати свою роль як гаранта суверенітету та територіальної цілісності. Держава розширює функції безпеки, що вимагає постійного балансу між необхідністю захисту та збереженням громадянських свобод. Україна стала живим майданчиком, де ці класичні концепції проходять перевірку реальністю, намагаючись поєднати ідеали правової держави з ефективністю державної влади в умовах агресії.

Гегелівська модель передбачає стійкість як «Державний організм» та інституційну міцність. Ця модель акцентує увагу на ієрархії, суверенітеті міста як частини державного цілого та ефективності вертикального управління. В умовах війни місто розглядається як «фортеця». Гегелівський підхід виправдовує розширення повноважень місцевої влади заради збереження цілісності міської громади та її виживання. Стійкість залежить не від індивідуальних дій, а від міцності інституцій (комунальних служб, військових адміністрацій). Місто діє як єдиний організм, де кожен «орган» (служба) виконує функцію заради життєдіяльності всього цілого.

Стійкість живиться через усвідомлення колективної ідентичності, наприклад, «Харків – місто-герой». Це гегелівський «об'єктивний дух», який згуртовує людей навколо ідеї захисту свого простору. Оптимальна стратегія стійкості сьогодні поєднує обидва підходи, це Кантівська «форма» через дотримання прав людини, волонтерська активність громад, відкриті дані, та Гегелівський «зміст» через сильну територіальну оборону, чітку роботу апарату управління, мобілізацію ресурсів для захисту суверенітету.

Висновки. Глобальні виклики сучасності підтверджують, що ані чистий правовий ідеалізм, ані беззастережний етатизм не можуть забезпечити сталий розвиток цивілізації. Справедливий мир можливий лише за умови балансу, коли правова держава за Кантом підкріплюється ефективною та спроможною державною владою за Гегелем, здатною захистити цей правопорядок. Сучасні процеси вказують на необхідність реформування міжнародного права таким чином, щоб воно перестало бути лише «декларацією обов'язків» і набуло реальних механізмів примусу до миру, забезпечуючи справедливість для кожної нації та особистості. Глобальні процеси показують, що найбільш стійкими є ті міста, які змогли поєднати кантівську прозорість із гегелівською інституційною спроможністю. Війна в Україні доводить, що справедливий мир починається з міста, яке здатне захистити свою свободу через ефективне врядування та незламність духу. Поєднання теорій Канта та Гегеля з прикладними аспектами стійкості міст є надзвичайно актуальним для сучасної України.

Література:

1. Clemens M. Francis Fukuyama. Liberalism and Its Discontents. Philosophy in Review 2023. 43(1):16-18. DOI:10.7202/1098273ar
2. Радіонова Л. О., Михайлова І. О. Кант vs Гегель: права держава і державний етатизм у контексті сучасної України. Національні інтереси України: науково-практичний журнал. 2026. № 4(21) 2026. С. 2490-2500. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-4(21) (журнал), https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2490-2500 (стаття)

3. Mearsheimer, J. J. The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities. Yale University Press, 2021. Режим доступу: https://www.sackett.net/MearsheimerGreatDelusion.pdf
4. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20
5. Указ Президента України «Про Стратегію воєнної безпеки України» від 25.03.2021 № 121/2021. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text

References:

1. Clemens M. Francis Fukuyama. Liberalism and Its Discontents. Philosophy in Review 2023. 43(1):16-18. DOI:10.7202/1098273ar [in the USA]
2. Radionova L. O., Mykhaylova I. O. [Radionova L. O., Mykhaylova I. O.]Kant vs Hehel′: prava derzhava i derzhavnyy etatyzm u konteksti suchasnoyi Ukrayiny [Kant vs. Hegel: the right state and state statism in the context of modern Ukraine] Natsional′ni interesy Ukrayiny: naukovo-praktychnyy zhurnal. 2026. № 4(21) 2026. S. 2490-2500. [National interests of Ukraine: scientific and practical journal. 2026. No. 4(21) 2026. P. 2490-2500] DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-4(21) (magazine), https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2490-2500 (article) [in Ukraine]
3. Mearsheimer, J. J. The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities. Yale University Press, 2021. URL: https://www.sackett.net/MearsheimerGreatDelusion.pdf [in the USA]
4. Zakon Ukrayiny «Pro osnovy natsional′noho sprotyvu» vid [Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Resistance"] from 16.07.2021 No. 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 [in Ukraine]
5. Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro Stratehiyu voyennoyi bezpeky Ukrayiny» vid 25.03.2021 № 121/2021 [Decree of the President of Ukraine “On the Military Security Strategy of Ukraine” dated March] 25, 2021 No. 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text [in Ukraine]
6. Clemens M. Francis Fukuyama. Liberalism and Its Discontents. Philosophy in Review 2023. 43(1):16-18. DOI:10.7202/1098273ar [in the USA]

УДК 130.2:004

Антон Романович Самойленко
студент 2 курсу , факультету менеджменту, адміністрування та права,
перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
спеціальністю F5 “Кібербезпека та захист інформації”
Державний університет (ДБТУ)
ORCID https://orcid.org/0009-0001-5905-691X
e-mail: antonsamoylenko42@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Anton Samoilenko
2nd year student, Faculty of Management, Administration and Law,
First (bachelor's) rank of great enlightenment
specialty F5 “Cybersecurity and information security”
State University (SBTU)
ORCID https://orcid.org/0009-0001-5905-691X
e-mail: antonsamoylenko42@gmail.com

Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

CULTURAL IDENTITY IN THE ERA OF DIGITALIZATION: A PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE

Цифровізація давно перестала бути зовнішнім технічним додатком до людського життя. Вона стала середовищем щоденного перебування, способом комунікації, самопрезентації та пам'яті. Культурна ідентичність за таких умов формується не лише через родину, мову й локальну традицію, а й через платформи, стрічки новин, візуальні тренди та алгоритмічний відбір змісту. Н. М. Столярчук пов'язує цифровізацію культури з розмиванням колишньої монолітності ідентичності та переходом до її плинних, мережевих форм [4, с. 28–35]. М. П. Требін, своєю чергою, описує Homo Digitalis як людину, чия поведінка, сприйняття світу та цифрова ідентичність формуються у взаємодії з віртуальними середовищами, профілями, аватарами й цифровими слідами [5, с. 5–43].

У роботі використано філософсько-антропологічний, соціокультурний і порівняльний підходи. Аналітичну основу становлять праці з проблем цифрової культури, кліпового мислення, аксіологічних трансформацій молоді та українського досвіду збереження культурної тяглості в умовах зовнішнього тиску.

У доцифрову добу самоідентифікація спиралася передусім на стабільне середовище, мову, сімейну пам'ять і локальну спільноту. Тепер людина водночас належить і до реального соціального простору, і до множинних глобальних мереж. Такий стан розширює можливості самовираження, але послаблює спадкоємність досвіду. Особливо виразно це помітно у студентському середовищі. Цифрове освітнє середовище та новітні технології, зокрема генеративний штучний інтелект, посилюють прагматичні тенденції, але водночас загострюють потребу в критичному мисленні, адаптивності й моральній саморефлексії. Отже, культурна ідентичність у цифрову епоху є не лише символічною, а й ціннісною проблемою. [2, с. 1039–1040].

Другий вимір змін пов'язаний із механізмами цифрової самопрезентації. Публічний профіль у мережі рідко збігається з живим, суперечливим людським досвідом. Селективне конструювання образу себе, постійне порівняння з іншими та залежність від реакцій аудиторії поступово зміщують центр уваги з внутрішньої цілісності на керований зовнішній ефект. Дослідження з проблем штучного інтелекту, сучасних технологій і права в Україні додатково наголошують на ризиках алгоритмічного посередництва, профілювання та зростання залежності від цифрових платформ [6, с. 5–7]. У результаті людина дедалі частіше бачить не світ у його складності, а відфільтрований потік уже відібраних для неї сигналів.

Таке середовище прямо впливає і на стиль мислення. С. Бушуєв, Г. Корчова, Ю. Красильник, М. Руденко та Б. Козир показують, що інформаційне перевантаження, швидке перемикання уваги і домінування фрагментарного контенту стимулюють розвиток кліпового мислення у здобувачів вищої освіти [1, с. 76–94]. За таких умов складніше утримувати довгу інтелектуальну напругу, читати великі тексти, повертатися до історичної пам'яті як до внутрішньо пережитого досвіду, а не до набору готових знаків. Культура починає споживатися швидко, уривчасто, без достатньої глибини, а отже, ідентичність дедалі частіше набуває мозаїчного, ситуативного характеру.

Для українського контексту проблема має ще гостріший вимір. Збереження рідної мови, культурних та історичних традицій безпосередньо пов'язане із самоідентифікацією та усвідомленням місця українського народу в європейській цивілізації [3, с. 196–197]. За умов зовнішньої агресії культурна ідентичність перестає бути приватною справою стилю чи смаку. Вона стає формою внутрішньої стійкості, громадянської солідарності та опору уніфікації. Той самий авторський підхід підкреслює вагу консолідації суспільства навколо національних традицій, демократичних свобод і загальнокультурних цінностей [3, с. 199–200]. Гуманітарна освіта в такій ситуації виконує не декоративну, а світоглядну функцію, бо

дає молоді мову для осмислення себе поза диктатом тренду [1, с. 90–92; 2, с. 1048–1049; 6, с. 5–7].

Цифровізація відкриває нові канали комунікації та самовираження, але водночас робить культурну ідентичність менш стабільною, більш залежною від платформених логік і темпу інформаційного споживання. Головний виклик полягає не у відмові від технологій, а у виробленні свідомих практик користування ними. Критичне мислення, цифрова гігієна, повільне читання, увага до мови, історичної пам'яті та ціннісних орієнтацій створюють умови, за яких людина може залишатися відкритою світові, не втрачаючи власного культурного коріння.

Література

1. Бушуєв С., Корчова Г., Красильник Ю., Руденко М., Козир Б. Розвиток кліпового мислення здобувачів вищої освіти в інформаційному оточенні. Інформаційні технології і засоби навчання. 2024. Т. 99, № 1. С. 76–94. DOI: https://doi.org/10.33407/itlt.v99i1.5376.
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039–1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Політика умиротворення агресора в контексті розбудови української держави. STUDIA SLOBOZHANICA: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2021», 2 грудня 2021 р. Харків: ДБТУ, 2021. С. 194–200. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16885169.
4. Столярчук Н. М. Ідентичність в умовах цифровізації культури. Матеріали підвищення кваліфікації культурологів. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С. 28–35. URL: https://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/647/17181/36514-1?inline=1
5. Требін М. П. Homo Digitalis: трансформація ідентичності в епоху цифрових технологій. У: Людина в цифровому суспільстві: сучасні тренди: монографія / [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків: Право, 2025. С. 5–43. URL: https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/37431
6. Штучний інтелект, сучасні технології та право в Україні: монографія [Електронне видання] / за заг. ред. О. А. Костенка; ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ; Одеса: Фенікс, 2026. 356 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/2100_monografiya_finish.pdf

References

1. Bushuiev, S., Korchova, H., Krasylnyk, Yu., Rudenko, M., & Kozyr, B. (2024). Rozvytok klipovoho myslennia zdobuvachiv vyshchoi osvity v informatsiinomu otochenni. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, 99(1), 76–94. https://doi.org/10.33407/itlt.v99i1.5376. Retrieved from https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/5376
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039–1052. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Minosian, A. S., Varypaiev, O. M. (2021). Polityka umyrotvorennia ahresora v konteksti rozbudovy ukrainskoi derzhavy. In STUDIA SLOBOZHANICA: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and methodological conference "Slobozhanskyi Humanitarian – 2021" (pp. 194–200). Kharkiv: State Biotechnological University. https://doi.org/10.5281/zenodo.16885169. Retrieved from https://repo.btu.kharkov.ua//handle/123456789/8719

4. Stoliarchuk, N. M. (2023). Identychnist v umovakh tsyfrovizatsii kultury. In Materialy pidvyshchennia kvalifikatsii kulturolohiv (pp. 28–35). Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University. Retrieved from https://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/647/17181/36514-1?inline=1
5. Trebin, M. P. (2025). Homo Digitalis: transformatsiia identychnosti v epokhu tsyfrovykh tekhnolohii. In Liudyna v tsyfrovomu suspilstvi: suchasni trendy [A person in a digital society: modern trends] (pp. 5–43). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/37431
6. Kostenko, O. A. (Ed.). (2026). Shtuchnyi intelekt, suchasni tekhnolohii ta pravo v Ukraini. Kyiv; Odesa: Phoenix. Retrieved from https://ippi.org.ua/sites/default/files/2100_monografiya_finish.pdf

УДК 130.2

Катерина Сергіївна Седюк
студентка 1 скороченого курсу факультету
факультету переробних і харчових виробництв,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність G13 Харчові технології,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-4581-2557
e-mail: sedukkata@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ФІЛОСОФІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: НОВІ ПРАКТИКИ КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ

Kateryna Serhiyivna Sedyuk
student of the Faculty of Processing and Food
Production, State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-4581-2557
e-mail: sedukkata@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

PHILOSOPHY OF EVERYDAY LIFE IN CONDITIONS OF SOCIAL CHANGES: NEW PRACTICES OF CULTURE AND IDENTITY

Анотація: Життя звичайного дня - це більше, ніж просто повторення справ. У філософії його почали сприймати серйозно саме тепер, коли суспільство швидко міняється. Замість того щоб лишатися фоном, воно перетворюється на майданчик для створення значень, звичок, себе самого. Глобальні процеси, цифрова техніка, нові форми життя - все це ламає старі режими. Навіть ритуали, хоча їх часто вважають застарілими, допомагають людям триматися разом у хаотичний час. Життєсвіт те, де кожен день складає навколишню реальність разом із особистим досвідом. Сьогоднішня самосвідомість пливе, ламається на шматки, формується крізь звичайні справи, особливо онлайн. У буденному житті правила не просто повторюються, там можуть зародити зміни. Досліджувати звичайне далі важливо, бо воно відкриває сутність нових культурних рухів.

Ключові слова: повсякденність, філософія повсякденності, культура, ідентичність, соціальні зміни, ритуали, життєсвіт, культурні практики, цифрове середовище, соціальна реальність

Abstract: The life of an ordinary day is more than just the repetition of tasks. In philosophy, it has begun to be taken seriously only now, as society is rapidly changing. Instead of remaining a background, it turns into a platform for creating meaning, habits, and the self. Global processes, digital technologies, new forms of life, all of these destroy old regimes. Even rituals, although often considered outdated, help people stay together in chaotic times. The world of life is a place where each day composes the surrounding reality together with personal experience. Modern self-consciousness flows, breaks into pieces, and is shaped through ordinary tasks, especially online. In everyday life, rules are not simply repeated, there they can lead to changes. It is important to explore the ordinary more deeply, as it reveals the essence of new cultural movements.

Keywords: everyday life, philosophy of everyday life, culture, identity, social changes, rituals, lifeworld, cultural practices, digital environment, social reality

У наш час філософія звертає увагу на те, що відбувається просто навколо, не тому що стало модно, а через розуміння: саме це лежить у основі того, як люди існують разом. Колись звичайні справи, повторення, побутові шаблони вважали зайвим фоном, зараз же бачать у них каркас культури, зв'язків між людьми, самої особистості. Не тільки великі переломи змінюють суспільство, найглибші переміни проникають крізь звично невидиме життя. У такому житті немає лише одноманітності: там виробляються способи сприйняття світу, реакції, правила взаємин. Людина діє прямо, ґрунтуючись на знайомих значеннях, на тому, що давно прийнято як даність [3, с. 417–418]. Цей простір не плоский, він складений із численних верств реальності, які перетинаються, чинять тиск один на одного, створюючи багатошаровий досвід [3, с. 418–419].

Час від часу науковці наголошували: звичайне життя - це повторення, однак воно ніколи не буває справжньо схожим на попереднє. Під тиском суспільних, матеріальних чи культурних сил побут усе новий і новий. Особливо помітно це стало тепер, коли люди пов'язані через мережі, мають доступ до величезних потоків даних, а світ стиснувся. Зміни торкаються самого способу проживання часу й простору. Вони формують те, як влаштована наша спільнота. Звичайні речі довкола це не лише процедури, які треба пройти. Це майданчик, де кожного разу складається реальність. Люди в ній не просто беруть участь, вони її вигадують, крок за кроком. На кожному кроці люди бачать реальність очима минулого, вражень і того, що закладено з дитинства [3, с. 419–420]. Ось чому звичайне життя перетворюється на майданчик зустрічей особистості з суспільством. Коли старі системи слабшають, коли кожен все частіше живе за своїми правилами, коли немає однієї правильної дороги виникає новий фон для буття. Так ось тепер звичайні дні складаються з окремих шматків, ніби пазл без загального малюнка. А те, хто ти такий, стрибає, міняється, наче вітер, що не стоїть на місці. Ритуали, одне з ключових явищ, коли люди намагаються знайти опору серед суспільних перетворень.

Натомість науковці помічають: замість того щоб зникати, вони міняють обличчя й живуть далі в інших образах. Тепер вони рідше дотримуються строгого порядку, частіше налаштовані під окрему особистість, потрапляють навіть у найзвичайніші моменти дня. Коли все хитається, норми бліднуть, а минуле втрачає силу - саме тоді повертається потреба у таких діях, що хоч якось тримають реальність разом. У непростому світі люди знаходять опору через ритуали - це наче мости між минулим і теперішнім. Часто саме вони дають відчуття стабільності серед невизначеності. Символіка таких дій формує порядок там, де його немає. Так, спільні практики об'єднують, хоча на перший погляд здаються простими повтореннями. Певна послідовність жестів чи слів створює внутрішню єдність. Іноді важливо не те, що робиш, а як це вписується в довгий ланцюг традиції. Минулі покоління залишають слід у сьогоденні саме так. Разом із тим кожен акт має глибше значення, аніж може здаватися. Ці форми поведінки тримають особистість на плаву серед хаосу. Ось чому старі способи продовжують мати силу й зараз [4, с. 134–135].

Кризові періоди особливо виразно показують, що ідентичність складається не лише з декларацій чи великих символів. Вона тримається й на повсякденних формах співбуття, на

дрібних актах самовизначення, через які людина відмовляється повертатися до нав’язаних моделей минулого. За такого погляду буденність постає не нейтральним тлом, а простором культурного спротиву і збереження себе [2, с. 115–116].

Згадати слід: нинішні обряди, частіше прості повторення, ніж глибоке символічне діяння. Часто приховуються в тому, як людина прокидається, щось пише чи просто перевіряє телефон. Хоча ці дії не нагадують стародавні традиції, все ж допомагають тримати порядок у поведінці, закріплювати знайомства, давати пояснення світові [4, с. 135]. Увагу тут звертають на те, як маленькі кроки кожного дня переплітаються з великими суспільними силами. Одночасно вони виникають через особистий вибір, спілкування, але й живуть за правилами, заданими суспільством і культурою загалом [6, с. 229].

Замість стабільності, зміна, а вже через неї культура набуває нового вигляду. Нещодавні дослідження показують: у важкі моменти ритуали не зникають, навпаки, видозмінюються. Тепер вони схожі радше на внутрішню звичку, аніж на закріплений обряд, і проявляються там, де їх найменше очікували б серед домашніх справ, слів, завдань. Старі норми втрачаються, реальність хилиться, ось тоді й зростає потреба в тому, що тримає, упорядковує, повторюється. Ритуал стає такою точкою опори, хоча й у незвичному вигляді. У міру того як час йде, ці дії неначе закріплюють особистість у навколишньому середовищі. Замість хаосу порядок через повторення одного й того ж жесту або слова. Люди відчувають себе частиною чогось більшого не завдяки гучним оголошенням, а крізь те, що роблять разом кожного разу. Так прості на перший погляд практики створюють внутрішню стабільність. Навколо них формується почуття спільності, немов невидимий зв'язок. Вони працюють наче точка опори там, де все решта зсувається. У такий спосіб старі форми лишаються важливими навіть тепер.

Сьогоднішні обряди нерідко виглядають просто, це можуть бути звичайні дії, як-от порядок прокидання чи спосіб перевіряти телефон. Хоч вони й не нагадують старовинні традиції, проте допомагають керувати життям, триматися разом із іншими, знаходити значення там, де, здавалося б, його нема [4, с. 135]. Усе те саме стосується й філософського погляду на будень: воно показує, як маленькі щоденні кроки поступово складаються в велике суспільне полотно. Прості вчинки людей утворюються через безпосередні контакти, але водночас їх формує загальна система правил, яку важко побачити оком [6, с. 229]. Усе частіше дивляться на те, як матеріали впливають на звичайне життя. У контексті історії дизайну – це простір, де живуть економіка й культура. Через непритязливі речі, домашні артефакти чи створені форми проявляється суспільна дійсність. Культурні шифри проглядаються саме там, серед оцього оточення [5, с. 1–2].

З кожним роком учених більше приваблює звичайне життя - те, що оточує нас щодня. Цей напрям уже не належить одній науці: тут перетинаються думки філософів, соціологів, істориків, антропологів, навіть дизайнерів. Замість великих систем увага до маленьких діянь, яким колись не надавали значення. Саме в таких деталях проглядаються правила, за якими живуть люди. Повсякденне стає не просто темою для спостереження, а своєрідним способом побачити справжнє обличчя суспільства. Через прості речі можна зрозуміти, як зароджуються норми, що формує людину всередині групи [5, с. 1].

У повсякденному житті важливе значення має те, де й коли воно відбувається. Цей процес ніколи не позбавлений від місця чи моменту, вони разом формують особливості суспільного буття [3, с. 420–421]. Коли змінюється швидкість подій або коли робочі години перетинаються з часом для себе, сам устрій буднів починає дратувати.

Зв'язок того, що постійно відбувається, і особистого шляху кожної людини. Через те, що вже пережите, фільтрується все довкола. Саме цей пласт минулого позначає, як розуміти кожну ситуацію. А ще він обирає за нас: на чому зупинитися, а про що навіть не замислюватись. Простими словами - звичне створює своєрідний каркас, всередині якого складається наш зоровий досвід. Той простір, де ми живемо, одночасно формує й обмежує те, що можемо побачити. Ось так досвід зовсім не просто випадковий. Підказують його формування мова, школа, те, хто поруч живе. Через це одна подія може бути для когось

легкою, а для іншого - важкою. Саме тому побачене кожним стає своїм, адже світ проходить через особисту призму.

Тепер все крутиться швидше - це міняє правила гри. Безперестанку треба встигати, слухати новини, тримати руку на пульсі - світ стає тоншим. Один за одним стрибаєш між справами, увага не затримується довго ніде. Коли нема коли думати, реальність починає бліднути. Навіть те, що було звично, тепер нагадує рух без зупинок чи смислу. Тут уже починає мінятися й культура. З'являється шматковий стиль, увагу перетворюють на короткі кадри, головне, якомога швидше використати те, що перед очима. А поруч при цьому росте інше - бажання думати про кожен крок, повільно жити, вертатися до того, що має глибший сенс. Через це добре видно: звичайне життя ніколи не буває простим за своєю природою; всередині нього одночасно живуть протилежності.

Тіло має значення просто в тому, як живемо кожного дня. Через нього ми торкаємось світу, чуємо його, зважаємо на те, що відбувається довкола. Спати, їсти, ходити - ось із таких дрібниць складається буття. Дослідники помічали: навіть обід може говорити про походження, звичаї або образ життя [3, с. 420]. Ось чому звичайні справи - це не тільки про суспільність чи культуру, а й про те, як ми фізично перебуваємо у світі. Складність криється там, де все це разом: дії, тіла, правила. Тож аналізувати таке важко. Адже ніщо не стоїть окремо.

Буденність інколи стає місцем, де людина тренується. Навчання трапляється завжди - не тільки в класах, а й просто під час ранкових справ. Спостерігаючи за іншими, починаєш копіювати жести, фрази, реакції. Цей процес проникає непомітно, наче запах кави вранці. У такий спосіб звичайні моменти перетворюються на учора без оцінок. Згадаймо, тепер важко чітко поділити одне на інше, праця, відпочинок, домашнє життя все частіше накладається одне на одне. Замість того щоб сидіти в офісі, хтось пише листи за вечерею. Інколи телефон дзвонить опівночі - наче нагадуючи, що ти ніколи не вимикаєшся. Так з'являються шанс пограти з графіком, проте разом з цим приходять напруга й плутанина.

Особливо помітно це серед студентської молоді, чия світоглядна парадигма нині змінюється під тиском війни, глобалізації та нестабільності. Повсякденні практики навчання, спілкування і самоорганізації тут уже не відокремлені від процесу формування ідентичності, а університетське середовище дедалі виразніше працює як простір її інтеграції [1, с. 36–37].

Особливо важко стає, коли всередині починає хитатися все звикле. Кожного дня немає ясної опори, навколо плутанина, а всередині теж безлад. Це торкається не лише справ, а й того, ким себе сприймаєш. Втрачаючи розклад, людина втрачає частину себе. Зрештою, буденне життя далебі не тло, а серце всього. У ньому проростають звички, у ньому вирощується сенс, там живуть переваги. Зміни починаються ось так: майже непомітно, потім раптом охоплюють уже все довкола. Ось чому погляд на звичайні речі виявляє суспільні зрушення не як теорії, а як те, що відчуває кожен. Може, саме цей погляд, усе, що потрібно, аби орієнтуватися в тому, якою стає наша доба.

Звичайне життя триває, хоча в ньому часом проглядаються інакші способи дій, не завжди очевидні. Через маленькі повторювані кроки люди можуть мимоволі заперечувати те, що давно вважається нормальним. Ці невеликі порушення правил ростуть там, де ніхто спеціально не шукає протесту. Несподівано серед звичної рутини починають прокльовуватися нові значення старих дій. Саме так здається: кожна дрібниця має шанс перетворитися на знак чогось більшого.

Не треба забувати, що звичайні справи нерозривно пов'язані з часом. Через дії людина не лише живе у потоці хвилин, а й формує його: праця, перерви, звичні обряди. Сьогодення постійно руйнує цей лад, тому час наче розпливається чи висихає. Відчуваєш те, що й дні стрибають, і продуктивність падає сама собою. Таке собі життя, воно ніби живий організм, що міняється через те, що відбувається навколо та всередині. Не просто повторює суспільні рухи, а водночас саме штовхає їх уперед. Через це вивчати його стає ключем до того, як влаштований теперішній час.

Замисливши над тим, що ми робимо кожен день, помічаєш - це не просто звичка. У таких дрібницях проглядається, як змінюється суспільство навколо. Наприклад, сніданок або дорога на роботу можуть багато розповісти про те, хто ми тепер. Через прості вчинки люди невидимо створюють новий спосіб життя. Іноді саме там, у буденному, найвиразніше видно зрушення.

Література

1. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світоглядна трансформація студентства в умовах соціополітичних викликів України // Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 05 червня 2025 р., м. Херсон. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2025. С. 35–40. DOI: https://doi.org/10.31235/osf.io/qwbtj_v1
2. Міносян А., Варипаєв О. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір // Національна пам’ять (на вшанування жертв тоталітаризму) : збірник наук. пр. Львів : ЛНМУ ім. Данила Галицького, 2024. Вип. VII. С. 109–117. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/handle/123456789/67227
3. Betilmerzaeva M., Mazaeva T., Yakhyaeva A., Gapurov S. Daily life as a phenomenon of modern philosophical discourse. The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. 2019. P. 417–421. DOI: https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.12.04.57
4. Jakubovská V., Jakubovská K., Moravčíková E. Philosophical reflection on selected contemporary rituals of the everyday. Journal of Education Culture and Society. 2025. No. 2. P. 133–146. DOI: https://doi.org/10.15503/jecs2025.3.133.146
5. Jia H. A review of research progress in the design history of everyday life. Heliyon. 2025. Vol. 11. Article e40865. DOI: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e40865
6. Veal A. J. Everyday life and everyday leisure. International Journal of the Sociology of Leisure. 2023. Vol. 6. P. 225–248. DOI: https://doi.org/10.1007/s41978-023-00134-0

References

1. Varypaiev, O. M., & Minosian, A. S. (2025). Svitohliadna transformatsiia studentstva v umovakh sotsiopolitychnykh vyklykiv Ukrainy [Worldview transformation of students under the sociopolitical challenges of Ukraine]. In Aktualni problemy vykladannia osvitnikh komponentiv sotsialno-humanitarnoho spriamuvannia u vyshchii shkoli: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (pp. 35–40). Kherson State Maritime Academy. https://doi.org/10.31235/osf.io/qwbtj_v1
2. Minosian, A., & Varypaiev, O. (2024). Rosiiska ahresiia ta ukrainska identychnist: ekzystentsiinyi vymir [Russian aggression and Ukrainian identity: existential dimension]. Natsionalna pamiat (na vshanuvannia zhertv totalitaryzmu): Zbirnyk naukovykh prats, 7, 109–117. Retrieved from https://repo.btu.kharkiv.ua/handle/123456789/67227
3. Betilmerzaeva, M., Mazaeva, T., Yakhyaeva, A., & Gapurov, S. (2019). Daily life as a phenomenon of modern philosophical discourse. The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, 417–421. https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.12.04.57
4. Jakubovská, V., Jakubovská, K., & Moravčíková, E. (2025). Philosophical reflection on selected contemporary rituals of the everyday. Journal of Education Culture and Society, 2, 133–146. https://doi.org/10.15503/jecs2025.3.133.146
5. Jia, H. (2025). A review of research progress in the design history of everyday life. Heliyon, 11, e40865. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e40865
6. Veal, A. J. (2023). Everyday life and everyday leisure. International Journal of the Sociology of Leisure, 6, 225–248. https://doi.org/10.1007/s41978-023-00134-0

УДК 811.161.2:81

Дарина Русланівна Сусла
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність G18 «Геодезія та землеустрій», ДБТУ
email: cycla3005@gmail.com
Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **Князь. Т.М.**
Державний біотехнологічний університет

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ

Daryna Susla
student of the first (bachelor's) level of higher education,
specialty G18 «Geodesy and land management»,
State Biotechnological University (SBTU)
email: cycla3005@gmail.com
Scientific supervisor – PhD, Associate Professor **Kniaz. T.M.**
State Biotechnological University

THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN THE FORMATION OF LANGUAGE AWARENESS

Медіадискурс є соціально-регулятивним механізмом, що певним чином впливає на формування суспільної думки за допомогою вербального відображення важливих культурних, когнітивних, аксіологичних процесів в українському суспільстві [2, с. 77]. Соціальні мережі, як частина «нових медіа», є одним із провідних каналів комунікації, відповідно дозволяють користувачам самостійно створювати та поширювати контент. Вони не лише забезпечують швидкий обмін інформацією, а й створюють принципово новий тип середовища, у якому поєднано різні форми комунікації.

Останніми роками питання вивчення мовних особливостей соціальних мереж набули активного розвитку в лінгвістиці. Українські дослідники зосереджують увагу передусім на лексичних інноваціях, трансформації лексико-фразеологічних одиниць, а також на функціонуванні української мови в цифровому середовищі. Одним із провідних напрямів дослідження є аналіз неологізмів і сленгу соціальних мереж. Зокрема, С.В. Венідіктов вивчає молодіжний сленг як результат медіаспоживання. М. Степаненко аналізує соціальні мережі і формування модних трендів. Науковці підкреслюють, що інтернет-комунікація сприяє появі так званих медіаіндукованих неологізмів, які виникають унаслідок активної взаємодії користувачів, спрощення мовлення та прагнення до економії мовних засобів. Отже, процеси впливу соціальних мереж на формування мовної особистості становлять інтерес, що свідчить про актуальність пропонованої теми.

Українські медіа різних жанрів швидко реагують на всі зміни, що відбуваються в суспільстві відповідною мовною стратегією. Очевидною є відкритість соціальних мереж до інтеграції неологізмів, англізмів, скорочень, абревіатур у мовний ресурс. У соціальних мережах формується специфічний мовний простір, у якому поєднуються розмовна мова і сленг (наприклад, ***крінж*** *(щось сороміцьке, незручне),* ***хайп*** *(ажіотаж, популярність),* ***рофл*** *(жарт, сміх),* ***флексити*** *(хизуватися),* ***токсик*** *(токсична людина),* ***залипати*** *(довго дивитися / читати щось*)), інтернет-абревіатури (***IMHO*** *– на мою думку,* ***LOL*** *– голосно сміюся,* ***OMG*** *– о Боже,* ***BTW*** *– до речі,* ***ASAP*** *– якнайшвидше*). Спостерігаємо використання як традиційних, так і трансформованих фразеологізмів, наприклад: ***зробити з мухи слона*** – «перебільшувати»; ***ні риба ні м'ясо*** – «щось невиразне»; ***як сніг на голову*** – «раптово»; ***ловити хайп*** – «користуватися популярністю теми»; ***зловити крінж*** – «відчути сором за когось»; ***плюс вайб*** – «щось створило гарний настрій».

Соціальні мережі формують нові моделі мовлення, що ґрунтуються на принципах економії мовних засобів і швидкості передачі інформації. Це зумовлює появу змішаної форми спілкування, для якої характерні стисліть, емоційна насиченість та використання

невербальних елементів (емодзі, мемів, графічних символів). Наприклад, емоційні маркери та реакції: «аааа», «ооо», «ммм», «жиза» (життєво), «плюсую» (погоджуюсь), «мінус» (несхвалення). Фрази, що походять із мемів: «це база» (щось очевидне, правильне), «я в шоці» (іронічно або перебільшено) «нічого не ясно, але дуже цікаво» , «очікування / реальність», «а можна без цього?». У соціальних платформах Інстаграм, Фейсбук, Твіттер спостерігаємо домінування, як правило, відносно короткого, емоційно насиченого тексту. Це формує звичку до лаконічності, використання простих синтаксичних конструкцій. Разом з тим спостерігаємо трансформацію традиційних мовних норм: зменшується увага до орфографічних, пунктуаційних, лексичних норм сучасної української літературної мови, натомість зростає роль контексту та візуальних засобів у передачі змісту.

Водночас соціальні мережі виступають важливим інструментом формування мовної ідентичності. Відображення ідентичності через мовні засоби в соціальних мережах – це процес конструювання власного «Я», де мова виступає інструментом самопрезентації, маркером приналежності до певної групи та засобом інтелектуального, культурного самовираження. З одного боку, користувачі свідомо або підсвідомо адаптують своє мовлення до певних онлайн-спільнот, наслідуючи їхні мовні практики, стиль і лексику. З іншого боку, в онлайн-середовищі користувачі обирають такі мовні стратегії, щоб продемонструвати свої цінності, погляди та національну чи соціальну належність. Це сприяє формуванню індивідуального мовного образу, коли людина обирає стиль комунікації (діловий, іронійний, професійний, дружній), тон і навіть мовний код (українська, англіцизована мова). При цьому соцмережі створюють навички швидкої адаптації мовлення до різних аудиторій, розширюють мовний досвід в аспекті контакту з різними діалектами, мовами.

Сучасні цифрові платформи, зокрема соціальні мережі, є основними інструментами соціальної комунікації. Вони забезпечують розповсюдження інформації, широке охоплення та пряме спілкування з аудиторією. Однак соціальні платформи певним чином можуть впливати на сприйняття реальності та критичне мислення користувачів, що є важливим фактором у формуванні мовної свідомості. В умовах цифрового середовища мовна поведінка трансформується, адже «інтернет-комунікація характеризується практичною відсутністю цензурних обмежень та не потребує встановлення формальних зв’язків з власниками або редакційними колегіями медійних установ» [1, с. 219].

Таким чином, соціальні мережі безпосередньо впливають на формування мовної свідомості сучасної особистості. Вони функціонують як канал комунікації між громадянами, владою та міжнародною спільнотою. Використання неологізмів, трансформацій лексико-фразеологічних одиниць у соціальних мережах свідчить про лінгвістичну динаміку в українському суспільстві. Мовні засоби відображають усі соціокультурні процеси, викликані технологічним прогресом і глобалізацією. Мова, яку використовують у соціальних мережах, виступає інструментом самопрезентації та засобом інтелектуального, культурного самовираження.

Література:

1. Данько-Сліпцова Анна, Коваленко Наталія, Жорнокуй Уляна. Вплив соціальних мереж на формування громадської думки під час кризових ситуацій: соціолінгвістичний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 35 (74). № 3. 2024. С.218-226. DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.2/35
2. Князь Тетяна. Вербалізація байдужості засобами фразеології української мови в сучасному медійному дискурсі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2025. (50). 75-91. DOI: https://doi.org/10.17721/APULTP.2025.50.75-91

References:

1. Danko-Sliptsova Anna, Kovalenko Nataliia, Zhornokui Uliana. Vplyv sotsialnykh merezh na formuvannia hromadskoi dumky pid chas kryzovykh sytuatsii: sotsiolinhvistychnyi

aspect [The influence of social networks on the formation of public opinion during crisis situations: a sociolinguistic aspect]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka Tom 35 (74) № 3 2024. S.218-226. DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.2/35
2. Kniaz Tetiana. Verbalizatsiia baiduzhosti zasobamy frazeolohii ukrainskoi movy v suchasnomu mediinomu dyskursi [The verbalization of indifference through the means of phraseology of the Ukrainian language in modern media discourse]. Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka. 2025. (50). 75-91.

УДК 811.161.2:004.056:81’374:378

Олена Василівна Тихоненко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри європейських мов, ДБТУ
ORCID: 0000-0002-4569-9869
e-mail: tykhonenko_olena@ukr.net
Інна Юріївна Підгородецька,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри європейських мов, ДБТУ
ORCID: 0000-0003-4402-033X

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З КІБЕРБЕЗПЕКИ

Olena Tykhonenko,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of European Languages, SBTU
ORCID: 0000-0002-4569-9869
e-mail: tykhonenko_olena@ukr.net
Inna Pidhorodetska,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of European Languages, SBTU

LEXICOGRAPHIC RESOURCES AS A MEANS OF FORMING TERMINOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE CYBERSECURITY SPECIALISTS

У сучасних умовах цифровізації суспільства і стрімкого розвитку інформаційних технологій більш значущою стає проблема якісної підготовки фахівців у сфері кібербезпеки. Важливим складником їхньої професійної компетентності є термінологічна грамотність, що забезпечує точність фахового мислення, розуміння спеціалізованих текстів і ефективну професійну комунікацію державною мовою. Це питання є основним на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, де відбувається передусім засвоєння фахової лексики у поєднанні з опрацюванням правопису термінів.

Розвиток галузі кібербезпеки зумовлює постійне оновлення терміносистеми, що актуалізує використання сучасних лексикографічних ресурсів у навчальному процесі.

Метою дослідження є визначення ролі лексикографічних ресурсів у формуванні термінологічної компетентності майбутніх фахівців з кібербезпеки в межах курсу української мови за професійним спрямуванням та обґрунтування їх дидактичного потенціалу.

Проблема розвитку професійної мовної компетентності та засвоєння термінології неодноразово ставала предметом наукових досліджень у галузі лінгвістики, педагогіки і прикладної термінології. Дослідники, зокрема Л. Симоненко, О. Тараненко, В. Карабан, Н. Непийвода, а також зарубіжні науковці S. Pearson і M. Cabré, підкреслюють, що термінологія є основою професійного мислення та провідним інструментом фахової комунікації. У наукових працях наголошується на необхідності системного засвоєння термінів, їх

семантичної організації та функціонування в дискурсі. Сучасні дослідження також акцентують увагу на проблемах стандартизації термінології кібербезпеки та її уніфікації як чинника ефективної міждисциплінарної взаємодії [4].

Лексикографічні ресурси виконують важливі функції у формуванні термінологічної компетентності здобувачів: забезпечують систематизацію термінів, їх нормативне тлумачення, сприяють уніфікації професійної мови та розвитку навичок точного слововживання. Значну роль відіграють галузеві словники та глосарії з інформаційних технологій і кібербезпеки, що репрезентують усталені українські відповідники й допомагають уникати невмотивованих запозичень і кальок [1]. Вагомими є й сучасні глосарії, у яких термінологію подано в міждисциплінарному аспекті, що сприяє формуванню цілісного уявлення про понятєвий апарат галузі [2; 3]. Окрему групу становлять електронні ресурси, зокрема словник платформи «Кібер Брама», який забезпечує доступ до актуальної термінології й полегшує її первинне засвоєння [5].

Вагомим складником формування термінологічної компетентності є засвоєння правопису термінів кібербезпеки з опорою на лексикографічні джерела. Правописні норми регулюються «Українським правописом» (2019) і фаховими словниками та відображають загальну тенденцію до уніфікації терміносистеми. Запозичені терміни, що активно функціонують у сфері кібербезпеки, адаптуються до фонетичних і орфографічних норм української мови: *сайт, файл, хакер, логін*; подвоєння приголосних здебільшого не зберігається (*акаунт, спам, фішинг*).

У сучасному правописі унормовано написання складних слів з іншомовними компонентами, які пишуться разом: *а-, анти-, веб-, де-, дез-, дис-, інтер-, кібер-, контра-, пост-: асинхронний, антивірус, антифішинг, вебсайт, вебсторінка, вебресурс, веббраузер, деактивація, дезінформація, дешифрування, дисфункція, інтерфейс, інтерактивний, кібербезпека, кіберзахист, кіберпростір, кіберзлочинність, кібершахрайство, кіберполіція, контратака, контрзаходи, постобробка, постаутентифікація.* Наявність варіативних форм у сучасній практиці зумовлює необхідність опори на словники як на нормативне джерело під час засвоєння правильного написання термінів. Наприклад, у професійному мовленні трапляються варіанти *аккаунт / акаунт, веб сайт / вебсайт, фаєр вол / фаєрвол*, однак нормативними є форми *акаунт, вебсайт, фаєрвол.*

Окремої уваги потребує вивчення уніфікації термінів та розмежування близьких за значенням понять, зокрема *кібербезпека* і *кіберзахист*, які мають різні сфери вживання в науковому та нормативному дискурсі. Важливим є також усвідомлення доцільності використання українських відповідників (наприклад, *захист даних, інформаційна безпека*) поряд з іншомовними одиницями.

Формування термінологічної компетентності передбачає впровадження системи лінгводидактичних завдань, орієнтованих на активне використання лексикографічних ресурсів і закріплення правопису термінів. Ефективними є терміноаналітичні завдання («Зіставте визначення терміна автентифікація в різних словниках і визначте найбільш точне»), завдання на моделювання терміносистем («Складіть міні-глосарій (10–12 термінів) із теми «Кіберзагрози»), а також правописно-орієнтовані вправи («Виправте помилки: кибербезпека, веб сайт, аккаунт, фаєр вол»). Доцільним є використання кейс-орієнтованих завдань, що передбачають опис кіберінцидентів із застосуванням нормативної української термінології, а також комунікативних завдань, спрямованих на створення фахових текстів із дотриманням усталених термінологічних норм.

Застосування такої системи завдань забезпечує перехід від пасивного засвоєння термінів до їх активного використання у професійному мовленні. Формування термінологічної компетентності доцільно розглядати як поетапний процес, що охоплює засвоєння, систематизацію та практичне застосування термінологічних одиниць.

Отже, лексикографічні ресурси є ефективним засобом формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців з кібербезпеки на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, оскільки забезпечують системне опанування професійної

лексики та її нормативного правопису. Використання словників у поєднанні з дидактично орієнтованими завданнями сприяє формуванню точності й уніфікованості фахового мовлення. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні ефективних методик інтеграції лексикографічних ресурсів у процес професійної підготовки майбутніх фахівців з кібербезпеки.

Література

1. Англо-український глосарій термінів IT-технологій та кібербезпеки / О. С. Пальчевська та ін. Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2025. 266 с. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/17040 (дата звернення: 09.04.2026).
2. Англо-український словник термінів з інформаційних технологій та кібербезпеки / А. Я. Гладун та ін. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 380 с. URL: https://ela.kpi.ua/handle/123456789/45895 (дата звернення: 09.04.2026).
3. Кібербезпека : глосарій / Т. Пазковскі, В. Собчук, О. Лаптєв. Львів : Новий Світ-2000, 2026. 244 с.
4. Кузьмененко А. Менеджмент кіберзахисту та мовна політика: роль української професійної термінології. Modern Philology. 2025. Вип. 4. С. 112–117. URL: https://www.researchgate.net/publication/397309182 (дата звернення: 09.04.2026).
5. Словник кібербезпеки. Кібер Брама. URL: https://stopfraud.gov.ua/vocabulary (дата звернення: 09.04.2026).

References

1. Palchevska, O. S., et al. (2025). *Anhlo-ukrainskyi hlosarii terminiv IT-tekhnolohii ta kiberbezpeky*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet bezpeky zhyttiediialnosti. https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/17040.
2. Hladun, A. Ya., et al. (2018). *Anhlo-ukrainskyi slovnyk terminiv z informatsiinykh tekhnolohii ta kiberbezpeky*. Kyiv: KPI imeni Ihoria Sikorskoho. https://ela.kpi.ua/handle/123456789/45895.
3. Pazkovski, T., Sobchuk, V., & Laptiev, O. (2026). *Kiberbezpeka: hlosarii*. Lviv: Novyi Svit-2000.
4. Kuzmenenko, A. (2025). Menedzhment kiberzakhystu ta movna polityka: Rol ukrainskoi profesiinoi terminolohii. *Modern Philology*, (4), 112–117. https://www.researchgate.net/publication/397309182.
5. Kiber Brama. (n.d.). *Slovnyk kiberbezpeky*. Retrieved April 9, 2026, from https://stopfraud.gov.ua/vocabulary.

УДК 1:004.056:[316.42:008]

Вероніка Анатоліївна Тіхонова
здобувачка РВО, групи 125-23б-01, бакалавр
факультет менеджменту, адміністрування та права, ДБТУ
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-8291-7300
e-mail: tikhonova.veronika.uni@gmail.com
Науковий керівник - Олексій Михайлович Варипаєв
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет

ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ДОБУ ДИПФЕЙКІВ: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

Veronika Tikhonova
acquirer of Higher Education Level, group 125-23b-01, bachelor

Faculty of Management, Administration and Law,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-8291-7300
e-mail: tikhonova.veronika.uni@gmail.com
Research Supervisor - Oleksiy Varypaev
Candidate of Philosophical Sciences (PhD in Philosophy)
Associate Professor, State Biotechnological University

DIGITAL IDENTITY IN THE AGE OF DEEPFAKES: THE ONTOLOGICAL ASPECT OF IDENTITY SECURITY

Анотація: У даній статті досліджено проблему цифрової ідентичності через призму технологій дипфейків. Основна увага приділяється не лише технічним аспектам захисту інформації, а й філософському розумінню безпеки особистості. У даній статті розглядається криза довіри у цифровому середовищі та пропонується шляхи подолання епістемологічного хаосу через поєднання алгоритмічних методів детекції з розвитком медіаграмотності та критичного мислення.

Ключові слова: цифрова ідентичність, дипфейки, онтологічна безпека, кібербезпека, довіра, штучний інтелект, соціальна інженерія.

Absctract: This article examines the problem of digital identity through the prism of deepfake technologies. The main attention is paid not only to the technical aspects of information protection, but also to the philosophical understanding of personal security. The crisis of trust in the digital environment is considered and ways to overcome epistemological chaos are proposed through a combination of algorithmic detection methods with the development of media literacy and critical thinking.

Keywords: digital identity, deepfakes, ontological security, cybersecurity, trust, artificial intelligence, social engineering.

Вступ. Ми живемо в дивний час, коли наше «цифрове я» стає вагомішим за фізичне.Ми вже не просто «користуємося інтернетом», ми живемо в ньому, створюючи свій цифровий образ, який стає частиною нашої особистості. Проте з появою нових технологій, таких як штучний інтелект (ШІ, Artificial Intelligence, ai) та дипфейків (deepfakes, технологій глибокого синтезу медіа) виникла проблема: “екзистенційна криза безпеки”. Питання стосовно захисту особистої інформації стає с кожнім днем все більш актуальним та також виникає нагальна потреба дослідити онтологічну безпеку - стан, за якого людина впевнена у власній ідентичності. Дипфейки руйнують цю стабільність, оскільки вони відчужують зовнішні ознаки особистості, такі як обличча та голос, від самого суб`єкта, що ставить під загрозу спокійне та беспечне використання інтернету речей, або медії.

Методи дослідження. Для розкриття цієї теми був обран шлях поєднання філософської рефлексії з практичним аналізом кіберзагроз, та використовуван метод критичного аналізу сучасних технологій штучного інтелекту, щоб зрозуміти, де саме закінчується математика і починається маніпуляція свідомістю. Феноменологічний підхід дозволив глянути на цифрову ідентичність не як на набір байтів, а як на спосіб існування сучасної людини. Також значну роль зіграв міждисциплінарний аналіз, залучаючи праці з філософії техніки та етики, щоб вибудувати цілісну картину того, як дипфейки руйнують суспільну довіру.

Основна частина. Коли ми говоримо про кібербезпеку, ми часто показуємо складні коди та фаєрволи. Але дипфейки б’ють по тому, що захистити найважче - по нашому сприйняттю істини. Раніше ми вірили власним очам: «якщо я бачу це на відео, значить це правда». Сьогодні це правило більше не працює. З філософської точки зору, ми опинилися у світі симулякрів, про які писав Жан Бодріяр.[1] Дипфейк - це копія, яка не має оригіналу. Коли відео з вашою участю створюється алгоритмом без вашої згоди, ваша особистість ніби

роздвоюється. Одна частина належить вам, а інша - стає інструментом у руках зловмисників. Це і є головний онтологічний виклик: як зберегти цілість свого «Я», коли ваш образ може бути використаний проти вас у будь-якій точці планети. [1, 5]

На мою думку, технічні системи виявлення фейків (Deepfake Detection) - це лише половина рішення. Звісно, нам потрібні алгоритми, які аналізують частоту моргання чи мікрорухи м'язів обличчя, щоб відрізнити живу людину від синтезованої. Але проблема в тому, що нейромережі вчаться обманювати швидше, ніж ми вчимося їх ловити. Це вічна гонка озброєн. Справжня небезпека криється у «дивіденді брехні». Це феномен, коли сама наявність дипфейків дозволяє злочинцям заявити: «це відео - підробка», навіть якщо воно справжнє. Так руйнується епістемологічний фундамент суспільства: ми перестаємо знати, що є фактом [4].

Розглянемо приклад із повсюдного життя або бізнесу. Уявіть телефонний дзвінок від керівника, який голосом, що не викликає сумнівів, попросіть терміново переказати кошти на новий рахунок. Або відеодзвінок у Zoom, де ви бачите знайоме обличчя колеги, але насправді це лише цифрова маска. Це не сценарій наукової фантастики, це реальність соціальної інженерії нового покоління. Тут біометрія, яка вважалася найнадійнішим способом ідентифікації, перетворюється на вразливість. Ваше обличчя тепер - це публічний пароль, який можна скопіювати з будь-якого фото в Instagram. Це змушує нас переглядати саму концепцію довіри. Ми маємо перейти до моделі «Zero Trust» не тільки в комп'ютерних мережах, а й у міжособистісному спілкуванні.

Модель «Zero Trust» (або «Нульова довіра») - це зараз «золотий стандарт» у кібербезпеці. Якщо раніше безпека будувалася за принципом фортеці (будуються високі стіни навколо мережі, а всередині всім довіряють), то «Zero Trust» каже: «Нікому не довіряй, завжди перевіряй». Це створює цікавий філософський парадокс: щоб почуватися в безпеці, людина має перебувати в стані постійної підозри. З погляду технічного захисту інформації, такий підхід допомагає мінімізувати шкоду від соціальної інженерії . Проте з гуманітарного боку це серйозний виклик для культури спілкування. Ми змушені будувати нові цифрові протоколи довіри, де автентичність особистості підтверджується не лише візуальним образом, а й складними криптографічними ланцюжками. [3]

Сьогодні захист цифрової ідентичності має стати частиною загальної культури. Ми повинні вчити людей не просто користуватися антивірусами, а розвивати «цифровий скептицизм». Це не означає параною, це означає розуміння того, як працюють технології.

Проблема критичності сприйняття підтверджується результатами досліджень. Наприклад, згідно з даними Національного Університету Сінгапуру, люди не здатні розпізнати підроблене аудіо, навіть якщо їх заздалегідь попередили про можливість маніпуляцій. [8] Це доказує те, що наша біологічна здатність відрізняти «своє» від «чужого» на рівні слуху чи зору досягла своєї межі. Ми більше не можемо покласти на органи чуття як на надійний інструмент верифікації.

Одним із технічних виходів, який зараз активно обговорюється у світовій спільноті, є впровадження стандарту C2PA (Coalition for Content Provenance and Authenticity), або «цифрового паспорта» для кожного файлу. Такий криптографічний підпис містить інформацію про місце, час та пристрій зйомки, та його неможливо непомітно змінити. Це повертає нам те, що у філософії називається «генеалогічною істиною» - можливість відстежити шлях інформації від її першоджерела до екрана користувача [7].

Проте тут виникає інша небезпека: чи не стане така тотальна верифікація інструментом цензури? Якщо ми будемо довіряти лише «підписаному» контенту, то анонімність, яка була базовою цінністю інтернету, може зникнути. Це ставить нас перед складним вибором між абсолютною безпекою та особистою свободою.

Окрім технічних засобів, ми потребуємо нових юридичних інструментів. Сьогодні у багатьох країнах тривають дискусії щодо запровадження обов'язкового маркування будь-якого контенту, створеного за допомогою ШІ. Європейський «AI Act» - це одна з перших спроб на рівні закону змусити розробників додавати «водяні знаки» до результатів роботи

нейромереж. Я вважаю, що це правильний крок, але він не вирішує проблему «чорного ринку» ШІ-інструментів, які будуть створюватися без жодних обмежень.

Цікавим є феномен, який дослідники Боббі Чезні та Даніель Сітрон називають «ефектом заперечення» (liar's dividend). Суспільство стає настільки зневіреним, що будь-який реальний доказ злочину можна оголосити дипфейком. Це створює ідеальне середовище для безкарності. Уявіть правопорушника, чию провину зафіксовано на відео, але він просто каже: «Це згенеровано штучним інтелектом». Без надійних засобів медіа-криміналістики (Media Forensics), які стають критично важливим напрямом у захисті інформації, правосуддя ризикує перетворитися на театр абсурду [9].

З погляду міждисциплінарного аналізу, ми бачимо, що боротьба з дипфейками потребує створення «когнітивного імунітету» у населення. Опитування Gallup показують, що рівень довіри до медіа падає пропорційно до зростання доступності інструментів ШІ. [6] Коли довіра зникає, суспільство починає фрагментуватися на закриті групи («інформаційні бульбашки»), де люди вірять лише «своїм». Це руйнує культуру діалогу, на якій тримається демократія. Тому захист інформації сьогодні - це не тільки про шифрування, а й про збереження здатності суспільства домовлятися про те, що є реальним.

Найбільша загроза дипфейків не в тому, що нас можуть обманути, а в тому, що ми можемо перестати прагнути правди. Коли все навколо здається сконструйованим, виникає спокуса взагалі відмовитися від пошуку істини. Тому спеціалісти, які займаються безпекою даних, сьогодні мають бути трохи філософами та психологами. Вони захищають не просто файли на диску, вони захищають можливість людей довіряти один одному. Це фундамент будь-якої культури, і якщо він впаде, ніякі технічні засоби нас не врятують.[2]

Висновки. Підбиваючи підсумки, хочу сказати, що епоха дипфейків - це не кінець ідентичності, а її новий, складніший етап. Феноменологічний аналіз показує, що ми переживаємо трансформацію сприйняття себе: наше обличчя перестає бути нашою приватною власністю в цифровому просторі. Ми маємо усвідомити, що наша безпека тепер залежить від поєднання трьох факторів: сильних алгоритмів перевірки (таких як блокчейн-сертифікація), чітких міжнародних законів та нашого власного перевіреного критичного мислення.

Цифрова ідентичність стала крихкою, але саме це змушує нас більше цінувати справжність і відповідальність за кожен цифровий слід. Майбутнє галузі захисту інформації - у створенні екосистеми «прозорої автентичності», де людина знову зможе відчути себе в безпеці, знаючи, що її голос і обличчя належать тільки їй. Ми повинні повернути собі право на реальність у світі, який дедалі більше стає цифровою ілюзією.

Література:

1. Бодріяр Ж. Симулякри та симуляція. Paris : Galilée, 1981. 234 с.
2. О. Комар Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу. Глава 7 // Філософія науки : електронний навч. посібник / Кафедра філософії та методології науки КНУ ім. Тараса Шевченка. URL: http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/7-ch.htm (дата звернення: 28.04.2026).
3. Модель з нульовою довірою. Вікіпедія : вільна енциклопедія. 2022. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Модель_з_нульовою_довірою (дата звернення: 28.04.2026).
4. Моларондо Сабріна Дивіденд брехуна: як відбувається капіталізація фейків. Medium. 2020. URL: https://vezhelina.medium.com/дивіденд-брехуна-як-відбувається-капіталізація-фейків-d7f593ce57cf (дата звернення: 28.04.2026).
5. Симулякри та симуляція. Вікіпедія : вільна енциклопедія. 2005. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Simulacra_and_Simulation (дата звернення: 28.04.2026).
6. Megan Brenan Gallup. Confidence in Media Falls to All-Time Low. 2023. URL: https://news.gallup.com/poll/512861/media-confidence-mired-lows.aspx (дата звернення: 28.04.2026).

7. C2PA Technical Specification v.1.3 / Coalition for Content Provenance and Authenticity. 2023. URL: https://spec.c2pa.org/specifications/specifications/1.0/specs/C2PA_Specification.html (дата звернення: 28.04.2026).
8. Елізабет Дж. Тех , Мелвін Дж. Яп Humans cannot reliably detect AI-generated. PLOS ONE. 2023. URL: https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0285972 (дата звернення: 28.04.2026).
9. The EU Artificial Intelligence Act / European Parliament. 2024. URL: https://artificialintelligenceact.eu/ (дата звернення: 28.04.2026).

References:

1. Baudrillard, J. (1981). Simulacra and Simulation. Paris: Galilée. 234 p.
2. Komar, O. Epistemological Models of Modern Scientific Discourse. Chapter 7 // Philosophy of Science: Electronic Study Guide / Department of Philosophy and Methodology of Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/7-ch.htm (Accessed: 28.04.2026).
3. Zero Trust Security Model. Wikipedia: The Free Encyclopedia. 2022. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Модель_з_нульовою_довірою (Accessed: 28.04.2026).
4. Molarondo, Sabrina. Liar's Dividend: How the Capitalization of Fakes Occurs. Medium. 2020. URL: https://vezhelina.medium.com/дивіденд-брехуна-як-відбувається-капіталізація-фейків-d7f593ce57cf (Accessed: 28.04.2026).
5. Simulacra and Simulation. Wikipedia: The Free Encyclopedia. 2005. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Simulacra_and_Simulation (Accessed: 28.04.2026).
6. Megan Brenan. Gallup. Confidence in Media Falls to All-Time Low. 2023. URL: https://news.gallup.com/poll/512861/media-confidence-mired-lows.aspx (Accessed: 28.04.2026).
7. C2PA Technical Specification v.1.3 / Coalition for Content Provenance and Authenticity. 2023. URL: https://spec.c2pa.org/specifications/specifications/1.0/specs/C2PA_Specification.html (Accessed: 28.04.2026).
8. Elizabeth J. Teh, Melvin J. Yap. Humans cannot reliably detect AI-generated. PLOS ONE. 2023. URL: https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0285972 (Accessed: 28.04.2026).
10. The EU Artificial Intelligence Act / European Parliament. 2024. URL: https://artificialintelligenceact.eu/ (Accessed: 28.04.2026).

УДК 392.8(477):130.2:327.82

Тетяна Михайлівна Туль,
учитель української мови та літератури комунального закладу
«Харківський ліцей № 23 Харківської міської ради»,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист
https://orcid.org/0009-0008-6509-5430
e-mail: taniatul2016@gmail.com

ГАСТРОНАЦІОНАЛІЗМ ТА КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО БОРЩУ

Tetiana Tul,
Teacher of Ukrainian Language and Literature, Municipal Institution
“Kharkiv Lyceum No. 23 of Kharkiv City Council”,
Highest Qualification Category Specialist, Teacher-Methodologist
https://orcid.org/0009-0008-6509-5430
e-mail: taniatul2016@gmail.com

GASTRONATIONALISM AND CULTURAL DIPLOMACY: PHILOSOPHICAL AND CULTUROLOGICAL DIMENSION OF UKRAINIAN BORSCHT

Анотація. У статті розглянуто український борщ як символічний феномен, у якому повсякденна харчова практика переходить у площину гастронаціоналізму, культурної дипломатії та деколонізації. Показано, що в умовах російсько-української війни борщ перестає бути лише родинною стравою і набуває значення маркера національної ідентичності, внутрішньої консолідації та міжнародної репрезентації України. Методологічну основу становлять філософсько-культурологічний аналіз, герменевтика повсякдення, підходи філософії їжі та студії нематеріальної культурної спадщини. Особливу увагу приділено визнанню культури приготування українського борщу ЮНЕСКО, проблемі культурної апропріації та ролі гастрономічної спадщини як мови спротиву.
Ключові слова: гастронаціоналізм, український борщ, культурна дипломатія, філософія їжі, деколонізація, національна ідентичність, ЮНЕСКО.

Abstract. The article examines Ukrainian borscht as a symbolic phenomenon in which everyday food practice moves into the sphere of gastronationalism, cultural diplomacy, and decolonization. It is shown that during the Russian-Ukrainian war borscht ceases to be merely a family dish and becomes a marker of national identity, internal consolidation, and international representation of Ukraine. The methodological framework combines philosophical and cultural analysis, hermeneutics of everyday life, philosophy of food, and studies of intangible cultural heritage. Special attention is paid to UNESCO's recognition of the culture of Ukrainian borscht cooking, the problem of cultural appropriation, and the role of gastronomic heritage as a language of resistance.
Keywords: gastronationalism, Ukrainian borscht, cultural diplomacy, philosophy of food, decolonization, national identity, UNESCO.

Їжа в гуманітарному дискурсі давно вийшла за межі біологічної потреби. Вона зберігає історичну пам'ять, позначає соціальні межі, передає досвід родини й громади, формує мову належності. У мирному житті такі значення часто лишаються майже непомітними, розчиненими в домашній рутині. Війна змінює оптику. Те, що здавалося звичним, раптом набуває політичної ваги, а страва, приготована на кухні, в укритті чи за кордоном, стає способом сказати, хто ми є і чого не дозволимо привласнити.

Український борщ особливо виразно виявляє цю зміну. У сучасному дискурсі він постає не лише як страва, а як місце конструювання ідентичності, де, за формулою Б. Навратілової, ідентичності можуть бути «переозначені, перебудовані й сконструйовані» [11, с. 343]. У працях О. Варипаєва філософія їжі окреслюється як аналітична галузь, що дозволяє бачити в харчових практиках не периферію культури, а один із її первинних носіїв [2, с. 223-224; 4, с. 38-39]. Для теми борщу ця теза є принциповою: буденна страва працює як культурний текст, у якому зчитуються пам'ять, травма, гостинність, спротив і потреба у власному голосі.

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що борщ пройшов шлях від родинної страви до інструмента культурної дипломатії. У контексті російсько-української війни він став знаком протидії зовнішній апропріації, а не декоративним елементом етнографічного репертуару. М. Лесів слушно визначає борщ як «символічну політичну зброю спротиву» [9, с. 72], а В. Гоцловська стисло формулює нову воєнну ситуацію: «навіть суп стає політикою» [7, с. 22]. Мета роботи полягає в тому, щоб розкрити філософсько-культурологічний зміст цієї трансформації, показавши борщ як явище гастронаціоналізму, внутрішньої консолідації та міжнародного символічного представництва України.

Методологічну основу становлять філософсько-культурологічний аналіз, герменевтика повсякдення, елементи семіотики їжі, студії національної ідентичності та концепція гастронаціоналізму. Харчова практика розглядається як текст, у якому матеріальний склад страви не відділяється від ритуалу, пам'яті, мовлення, соціального жесту й політичної ситуації. Такий підхід дає змогу поєднати аналіз джерел про борщ, рішення

ЮНЕСКО, медійних реакцій, гастродипломатичних практик і праць з філософії їжі. Важливим є й антропологічний вимір, адже борщ існує не в абстрактній кулінарній схемі, а в родинному досвіді, регіональних варіантах і в ситуаціях воєнного розриву.

Поняття гастронаціоналізму пояснює, чому суперечки довкола страви не зводяться до кулінарної дрібниці. С. Ассман наголошує, що нація підтримується через «повсякденні/банальні акти» приготування, обговорення й споживання їжі [5, с. 4]. Виробництво та споживання страв допомагають утримувати «емоційну силу національної прив'язаності» [5, с. 3]. У випадку борщу йдеться не лише про смак, а про право називати власну традицію власною. А. Боргіні підкреслює, що «ідентичність рецепта» може ставати джерелом соціальної напруги [6, с. 734]. Тому боротьба за борщ є боротьбою за символічний порядок, у якому рецепт, назва, спосіб подачі й пам'ять про походження набувають ознак культурного суверенітету.

Філософія їжі, розроблена у працях О. Варипаєва, допомагає уникнути поверхового прочитання цієї проблеми. У статті про античні доктрини філософії їжі автор показує, що ставлення до їжі від початку пов'язувалося з уявленнями про місце людини у світі, межі тілесного, міру, аскезу й задоволення [2, с. 224-229]. Для сучасного українського досвіду важливо не механічно переносити античну опозицію аскетизму й гедонізму, а побачити інше напруження: між виживанням і пам'яттю, між родинною звичкою і політичним жестом, між приватним смаком і публічним правом на культурну спадщину.

Інша праця О. Варипаєва та А. Міносяна прямо пов'язує їжу з національною ідентичністю. Автори розглядають харчові практики як патерни особистої, культурної та національної належності, що супроводжують людину протягом життя й закріплюються у звичаях, ритуалах, формах гостинності [4, с. 38-45]. Борщ у цьому сенсі є не застиглим рецептом, а рухомою формою єдності. Він має десятки локальних версій, але саме ця варіативність робить його сильним знаком України. Регіональні відмінності, про які пише О. Брайченко, не розмивають образ страви, а показують українську гастрономічну спадщину як поліфонічну, здатну з'єднувати різні території, родинні пам'яті й локальні смаки [1, с. 29].

Під час війни борщ став особливо важливим для внутрішньої консолідації. За спостереженням М. Лесів, попри етнічну й культурну різноманітність сучасних українців, їх об'єднує традиція приготування борщу, навіть якщо ця традиція має різні акценти [9, с. 68]. Відсутність єдиного канонічного рецепта тут не вада, а культурна перевага. Борщ утримує спільність не через стандартизацію, а через впізнаваність, спільний ритуал і право кожної родини мати власний спосіб приготування. Саме так щоденна кухня перетворюється на простір непоказної, але стійкої солідарності.

У воєнний час харчові практики українців набули екзистенційного змісту. О. Варипаєв у дослідженні про філософію їжі в Україні під час війни трактує їжу як механізм збереження культурної пам'яті та відтворення соціального порядку в умовах радикальної нестабільності [3, с. 199-205]. На цьому тлі борщ у волонтерській кухні, у домі переселенців, у діаспорному благодійному просторі чи на дипломатичному прийомі виконує подвійну роботу. Він годує і водночас повертає людині відчуття дому. Він не скасовує травму, але дає їй культурну форму, у якій зберігається людяність.

Політичний вимір борщу став очевидним у так званій борщовій війні. Російські спроби представити борщ як частину власної національної кухні активізували українську відповідь, у якій взяли участь культурні дослідники, шеф-кухарі, дипломати, медіа й громадські ініціативи. Кампанія Є. Клопотенка, описана В. Гоцловською, перетворила кулінарну суперечку на доказову роботу з повернення історичного статусу українського борщу [7, с. 23]. Такий процес є не лише публічним захистом рецепта. Він працює як акт деколонізації, де нація відновлює межі власного культурного простору.

Міжнародне визнання культури приготування українського борщу ЮНЕСКО 1 липня 2022 року закріпило цей процес інституційно. Комітет визнав, що російська агресія загрожує життєздатності елемента, оскільки переміщення носіїв традиції руйнує можливість вирощувати локальні продукти, збиратися разом і практикувати цю форму культурного

життя [12, с. 2]. У самому описі ЮНЕСКО борщ постає як вираз гостинності, що «об'єднує людей» різного віку, статі й походження [12, с. 6]. Для України це рішення стало не просто формальною перемогою у сфері нематеріальної спадщини. Воно легітимізувало право говорити про борщ як про українську культурну практику на глобальному рівні.

Гастродипломатія доповнила цей символічний захист зовнішньополітичним змістом. Українські шеф-кухарі, культурні інституції та діаспорні ініціативи використовують національну кухню як мову, зрозумілу там, де політичні аргументи потребують емоційного підсилення. У матеріалі Л. Корнілова йдеться про включення гастродипломатії до стратегії українського МЗС, зокрема через презентацію українських кухарів за кордоном [8, с. 2]. Дж. Мендельсон Форман прямо називає «борщову дипломатію» незвичним, але дієвим способом здобувати підтримку для України [10, с. 1]. Тут борщ стає не сувеніром, а формою м'якої сили, яка працює через смак, гостинність і пам'ять.

Водночас важливо не перетворювати борщ на музейний знак. Його сила полягає в живій повсякденності. М. Лесів пише, що страва, яка вийшла з родинного столу на міжнародну політичну арену, повертається у побут уже «трансформованою політикою» [9, с. 71]. Українці тепер готують її з іншим усвідомленням. Родинна кухня, соціальні мережі, волонтерські простори й дипломатичні події підтримують один смисловий ланцюг. Борщ лишається їжею, але в ньому вже присутні війна, пам'ять, втрата, впертість і право на власне ім'я.

Філософсько-культурологічний аналіз українського борщу показує, що гастрономічна практика може ставати повноцінним носієм національної суб'єктності. Борщ не втрачає своєї буденної природи, але саме ця буденність робить його переконливим символом. Він входить у політику не через штучну ідеологізацію, а через захист того, що люди реально готують, пам'ятають, передають і впізнають як своє.

У вимірі гастронаціоналізму борщ позначає право на культурне самовизначення; у вимірі внутрішньої консолідації він з'єднує регіони, родини й досвіди війни; у вимірі культурної дипломатії відкриває Україну світові не лише як жертву агресії, а як культуру з глибокою пам'яттю та власною мовою гостинності.

Література

1. Брайченко О., Гримич М., Лильо І., Резніченко В. Україна. Їжа та історія. Київ: їzhakultura; Український інститут, 2021. 256 с. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/ukraine-food-and-history-2.pdf
2. Варипаєв О. М. Розвиток та головні доктрини філософії їжі в античності. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2016. Вип. 1(23). С. 223-231. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16729565
3. Варипаєв О. М. Філософія їжі в Україні у воєнний час: етнокультурні моделі та екзистенційні реалії. Культурологічний альманах. 2025. № 2(14). С. 199-206. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.24
4. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Філософія їжі як маніфестація національної ідентичності. STUDIA SLOBOZHANICA: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій-2023», 6 квітня 2023 р. Харків: ДБТУ, 2023. С. 37-48. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/33821
5. Assmann S. Culinary heritage in Asia: National and regional identities, reflections from the field. Routledge Open Research. 2024. Vol. 3, Article 6. DOI: https://doi.org/10.12688/routledgeopenres.18143.1
6. Borghini A. What Is a Recipe? Journal of Agricultural and Environmental Ethics. 2015. Vol. 28, No. 4. P. 719-738. DOI: https://doi.org/10.1007/s10806-015-9556-9
7. Gocłowska W. Kontekstualizacja użyć nazwy barszcz ukraiński w mediach społecznościowych po 24 lutego 2022 roku. Studia Językoznawcze. 2023. No. 22. S. 17-27. DOI: https://doi.org/10.18276/sj.2023.22-02

8. Kornilov L. S. Borscht, Nationalism, & Identity: A Soup Story. CrossWorks, 2024. URL: https://crossworks.holycross.edu/mont_prize/18/
9. Lesiv M. Not All Quiet on the Culinary Front: The Battle Over Borshch in Ukraine. FOLKLORICA: Journal of the Slavic, East European, and Eurasian Folklore Association. 2022. Vol. 25. P. 58-77. DOI: https://doi.org/10.17161/folklorica.v25i1.18334
10. Mendelson Forman J. Ukraine's Borsch Diplomacy: How a National Dish Could Become a Symbol of Ukraine's Struggle Against Russia. Inkstick. 2021. URL: https://inkstickmedia.com/ukraines-borsch-diplomacy/
11. Navrátilová B. Elements of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine in the Construction of the National Identity. In: Book of Abstracts and Contributed Papers of the 5th Congress of Slavic Geographers and Ethnographers. Belgrade, 2024. P. 343-356. DOI: https://doi.org/10.46793/CSGE5.343BN
12. UNESCO. Culture of Ukrainian Borscht Cooking. Intangible Cultural Heritage. 2022. URL: https://ich.unesco.org/en/USL/culture-of-ukrainian-borscht-cooking-01852

References

1. Braichenko, O., Hrymych, M., Lylio, I., & Reznichenko, V. (2021). Ukraine. Food and history. ïzhakultura; Ukrainian Institute. https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/ukraine-food-and-history-2.pdf
2. Varypaiev, O. M. (2016). Development and main doctrines of the philosophy of food in antiquity. Economic Strategy and Prospects for Trade and Services Development, 1(23), 223-231. https://doi.org/10.5281/zenodo.16729565
3. Varypaiev, O. M. (2025). Philosophy of food in Ukraine during wartime: Ethnocultural models and existential realities. Culturological Almanac, 2(14), 199-206. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.24
4. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2023). Philosophy of food as a manifestation of national identity. In STUDIA SLOBOZHANICA: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference "Slobozhanskyi Humanitarian-2023" (pp. 37-48). State Biotechnological University. https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/33821
5. Assmann, S. (2024). Culinary heritage in Asia: National and regional identities, reflections from the field. Routledge Open Research, 3, Article 6. https://doi.org/10.12688/routledgeopenres.18143.1
6. Borghini, A. (2015). What is a recipe? Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 28(4), 719-738. https://doi.org/10.1007/s10806-015-9556-9
7. Gocłowska, W. (2023). Kontekstualizacja użyć nazwy barszcz ukraiński w mediach społecznościowych po 24 lutego 2022 roku. Studia Językoznawcze, 22, 17-27. https://doi.org/10.18276/sj.2023.22-02
8. Kornilov, L. S. (2024). Borscht, nationalism, & identity: A soup story. CrossWorks. https://crossworks.holycross.edu/mont_prize/18/
9. Lesiv, M. (2022). Not all quiet on the culinary front: The battle over borshch in Ukraine. FOLKLORICA: Journal of the Slavic, East European, and Eurasian Folklore Association, 25, 58-77. https://doi.org/10.17161/folklorica.v25i1.18334
10. Mendelson Forman, J. (2021, December 23). Ukraine's borsch diplomacy: How a national dish could become a symbol of Ukraine's struggle against Russia. Inkstick. https://inkstickmedia.com/ukraines-borsch-diplomacy/
11. Navrátilová, B. (2024). Elements of the intangible cultural heritage of Ukraine in the construction of the national identity. In Book of Abstracts and Contributed Papers of the 5th Congress of Slavic Geographers and Ethnographers (pp. 343-356). https://doi.org/10.46793/CSGE5.343BN
12. UNESCO. (2022). Culture of Ukrainian borscht cooking. Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/USL/culture-of-ukrainian-borscht-cooking-01852

УДК 81'243

Інна Володимирівна Удовенко
кандидат філологічних наук, доцент кафедри європейських мов, ДБТУ
orcid. org/0000-0003-2054-2045
e-mail:innaudovenko@gmail.com
Людмила Анатоліївна Подворна
старший викладач кафедри європейських мов, ДБТУ
orcid. org/0009-0006-9956-918
e-mail: liudmylapodvorna@gmail.com

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Inna Udovenko
Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology),
Associate Professor at the Chair of European Languages, State Biotechnological University (SBTU)
orcid. org/0000-0003-2054-2045
e-mail:innaudovenko@gmail.com
Liudmyla Podvorna
Senior Lecturer at the Chair of European Languages, State Biotechnological University (SBTU)
orcid. org/0009-0006-9956-918
e-mail: liudmylapodvorna@gmail.com

INTERCULTURAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Міжкультурна компетентність у сучасному світі стає однією з ключових навичок, необхідних для ефективної комунікації, професійної діяльності та особистісного розвитку. У контексті вивчення іноземних мов вона набуває особливого значення, оскільки мова виступає не лише засобом передачі інформації, а й відображенням культури, цінностей, норм поведінки та способу мислення її носіїв [1].

Перш за все, міжкультурна компетентність передбачає здатність розуміти, поважати та приймати культурні відмінності. Вивчення іноземної мови без ознайомлення з культурним контекстом є неповним, адже значна частина змісту комунікації прихована у культурних кодах, традиціях, соціальних нормах і навіть невербальній поведінці. Саме тому ефективне мовне навчання має поєднувати лінгвістичні та культурологічні компоненти [2].

Другим важливим аспектом є формування толерантності та відкритості до іншого. У процесі міжкультурної взаємодії студенти навчаються не лише сприймати нову інформацію, а й переосмислювати власні культурні установки. Це сприяє розвитку критичного мислення, здатності уникати стереотипів і упереджень. Таким чином, міжкультурна компетентність виступає важливим чинником виховання громадян світу, здатних до конструктивного діалогу [3].

Третім ключовим положенням є те, що міжкультурна компетентність включає кілька взаємопов'язаних компонентів: знання, уміння та ставлення. До знань належать відомості про культурні особливості країни, мова якої вивчається (традиції, історія, соціальні норми). Уміння передбачають здатність використовувати ці знання у реальних комунікативних ситуаціях, адаптувати свою поведінку відповідно до культурного контексту. Ставлення ж включає відкритість, повагу, емпатію та готовність до міжкультурного діалогу.

Важливу роль у формуванні міжкультурної компетентності відіграють методи навчання. Сучасна методика викладання іноземних мов орієнтується на комунікативний підхід, який передбачає використання автентичних матеріалів, інтерактивних завдань, рольових ігор, проєктної діяльності. Такі методи дозволяють студентам зануритися у реальні ситуації міжкультурної комунікації, розвиваючи не лише мовні навички, а й культурну чутливість [4].

Окрему увагу слід приділити використанню інформаційно-комунікаційних технологій. Інтернет, соціальні мережі, онлайн-платформи відкривають широкі можливості для безпосереднього контакту з носіями мови, участі у міжнародних проєктах, перегляду

автентичного контенту. Це значно розширює межі традиційного навчання та сприяє формуванню реального міжкультурного досвіду.

Ще одним важливим аспектом є роль викладача у формуванні міжкультурної компетентності. Викладач виступає не лише джерелом знань, а й посередником між культурами. Він має створювати сприятливе середовище для діалогу, заохочувати студентів до обговорення культурних відмінностей, формувати атмосферу взаємоповаги. Водночас важливо уникати нав'язування оцінок та стереотипних уявлень про інші культури [5].

Не менш важливою є проблема міжкультурних непорозумінь. Нерозуміння культурних особливостей може призводити до комунікативних бар'єрів, конфліктів і навіть дискримінації. Саме тому розвиток міжкультурної компетентності сприяє запобіганню таких ситуацій, формуючи навички ефективної взаємодії в багатокультурному середовищі [6].

У сучасних умовах глобалізації значення міжкультурної компетентності постійно зростає. Міжнародна мобільність, розвиток бізнесу, освіти та науки вимагають від людини здатності працювати у мультикультурних командах, спілкуватися з представниками різних культур і знаходити спільну мову. У цьому контексті вивчення іноземних мов стає не лише освітньою необхідністю, але й важливим інструментом соціалізації.

Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти у процесі формування міжкультурної компетентності. Рівень їхнього попереднього досвіду, мотивації, а також власна культурна ідентичність впливають на сприйняття іншої культури. Тому навчальний процес має бути гнучким і адаптивним, передбачати диференційований підхід та створення умов для самовираження студентів у міжкультурному середовищі.

Ще одним важливим напрямом є інтеграція міжкультурного компонента в усі види мовленнєвої діяльності: читання, письмо, аудіювання та говоріння. Наприклад, аналіз автентичних текстів дозволяє глибше зрозуміти культурні реалії, а дискусії на міжкультурні теми сприяють розвитку аргументації та критичного мислення. Такий комплексний підхід забезпечує не лише засвоєння мовного матеріалу, але й формування здатності ефективно діяти в реальних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Нарешті, слід підкреслити значення безперервності розвитку міжкультурної компетентності. Вона не формується миттєво, а потребує тривалого часу, практики та постійного вдосконалення. Упродовж життя людина стикається з новими культурними контекстами, що вимагає гнучкості мислення та готовності до навчання. Таким чином, міжкультурна компетентність є динамічною характеристикою особистості, яка розвивається разом із досвідом і є запорукою успішної інтеграції у сучасне глобальне суспільство.

Підсумовуючи, можна зазначити, що міжкультурна компетентність є невід'ємною складовою процесу вивчення іноземних мов. Вона забезпечує ефективність комунікації, сприяє особистісному розвитку та формує готовність до взаємодії у глобалізованому світі. Її розвиток має бути цілеспрямованим, системним і інтегрованим у всі етапи мовного навчання. Саме такий підхід дозволить підготувати конкурентоспроможних, відкритих і культурно свідомих фахівців майбутнього.

Література :

1. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon : Multilingual Matters, 1997. 124 p.
2. Kramsch C. Context and culture in language teaching. Oxford : Oxford University Press, 1993. 295 p.
3. Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence // Journal of Studies in International Education. 2006. Vol. 10, № 3. P. 241–266.
4. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied Linguistics. 1980. Vol. 1, № 1. P. 1–47.
5. Thorne S. L. The "intercultural turn" and language learning in the context of new media // Telecollaboration 2.0. Bern : Peter Lang, 2010.
6. Hall E. T. Beyond culture. New York : Anchor Books, 1976. 298 p.

УДК-37.013

Людмила Володимирівна Фірсова,
канд. філос. наук, проф. кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0000-0002-8966-9397
e-mail: firsova_l@ukr.net

РАЦІОНАЛЬНЕ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Liudmyla Firsova,
Cand. filos. science, professor UNESCO Chair "Philosophy of Human Communication"
and social and humanitarian disciplines
State biotechnological university (SBTU)
ORCID 0000-0002-8966-9397
e-mail: firsova_l@ukr.net

RATIONAL AND EXISTENTIAL: THE PROBLEM OF RELATIONSHIP

Співвідношення раціонального та екзистенційного – це фудаментальна філософська проблема, яка полягає у взаємодії між розумним, логічним пізнанням світу та особистістним переживанням буття. Мова йде про об'єктивні та суб'єктивні аспекти пізнання. В сучасній соціокультурній глобальній реальності питання про сутність світу та можливості жити та виживати в ньому призвели до зміни статусу онтологічних та екзистенціальних тем, які стали розглядатися не тільки як проблеми методології, а здобули власну онтологічну нішу у філософсикому дискурсі.

Взагалі, це не нова фундаментальна проблема в історії філософії. Починаючи від найдавніших міфів та легенд люди намагаються розгадати таємницю життя щоб відповісти на питання про навколишній світ і сенс людського життя. В сучасній філософії спостерігається тренд до об'єднання антропологічної та онтологічної проблематики на метафізичному рівні, змістивши акцент з понять, які описують обєктивний світ взагалі, відносини між людьми та соціальне життя людей, на ті, які концентруються на відносинах між людиною та буттям, а після цього про інші людські відносини.

Антрополого-онтологічна позиція сучасної метафізики оперує категоріями екзистенціального підходу, які є своєрідними концептуальними метафорами. Окрім понять різного рівня узагальнення, вони включають ряд образів культурного та особистісного планів. Вони мають незрівнянно більший інтерпретаційний потенціал, ніж традиційні категорії, більш зрозумілі людині в повсякденні. Наприклад, це такі категорії як щастя, свобода, віра, натхнення,духовність, доля, вибір та інші.

Філософське пізнання передбачає інтерпретацію екзістенціалів як якісних визначень буття, що володіє самостійним існуванням, тобто особистого буття-екзистенції.Таке буття антиномічно по своїй природі, тому що, з однієї сторони, воно спрямовано всередину самого себе, а з другої сторони, залишається частиною буття вцілому. Тому вирішення екзистенційних питань потребує певної позиції щодо онтологічної картини світу. В сьогоденні співіснують протилежні позиції, що визначають статус буттєвості як такої. Одна передбачає наявність абсолютних онтологічних підстав цінності, шкали, щодо яких можна розуміти та оцінювати окреме буття людини. Ці ідеї ми знаходимо ще у Платона з його світом ідей, а подалі Декарт, Спіноза, Шеллінг, Гегель.

Друга позиція загального релятивізму, розачарування в будь-якій обєктивній вірі у всіх змістовних сенсах життя. Це передбачає повернення до свого внутрішнього світу, яке позначається поняттям Сьорена К'єркегора «існування». Послідовне проведення ідеї відсутності абсолютних начал, з якими можна було б зіставити свої та чужі вчинки, призводить до думки про безцільність людського ісування, абсурдності буття. К'єркегор першим побачив людину саме як субєктивну онтологічну єдність, спробував перенести центр істини до людини, визначивши її як зацікавленість, і тим самим повернув субєкту одну

з обєктивних підстав. Не випадково обєктом інтеллектуальної рефлексії у Сьорена К'єркегора стали екзістенціальні стани людини такі як страх, відчай, вибір та інше.

Трагічне світовідчуття характерне і для всього екзистенціалізму в цілому, суть підходу якого полягає в положенні станів переживання людиною світу як визначальних значень світу. Переживання щось завжди індивідуальне, пов'язане із душевними станами конкретної людини, породжене її відчуттями та враженнями зовнішнього світу. Відповідно екзистенційні стани мають метафізичний статус. Екзистенціали узагальнено виражають властиві всім людям найбільш значущі для них як мислимі, так і чуттєві стани, що відчуваються і є категоріями специфічної філософської рефлексії, що виражає людську суб'єктивність, через яку людині і надається уявлення про світ.

Таким чином, дослідження в рамках екзистенційного підходу здійснюється шляхом опису напруги між буттям як таким та екзистенцією як буттям, що відокремилося в суб'єкті. Ця напруга ініційована зв'язком трансцендентних підстав, іманентних до буттєвої сфери з екзистенційним мікрокосмом особистості (значення світу інтерпретуються як суб'єктні, радикально залежні від суб'єкта). Ця обумовленість уможливлює філософське проникнення в сутність речей.

Релятивістський підхід, під впливом якого сформувалася екзистенційна філософія, безумовно, має велике евристичне значення для науки, проте він породив найгострішу проблему у сфері «практичного розуму», тобто в тій теоретичній позиції, яка трактує про становище людини у світі та суспільстві, про життєве самовизначення та вибір. Мораль, право, політика опинилися в вельми нестійкому становищі, оскільки некласична філософія зруйнувала віру в існування абсолютних засад, на які могла б орієнтуватися людина у своїй діяльності.

Тоді філософське висвітлення таких душевних станів, якими є прагнення, очікування, надія, віра набуває виключно ірраціонального характеру з акцентом на чуттєво-емоційні засади, що набувають чи не самоцінного характеру. Вони штовхають людину на пошуки тієї стійкої, незалежної від місця, часу та умов платформи, на якій вона змогла би впевнено стояти.

Отже, можна зробити висновок, що проблема екзистенційних станів людини, тобто проблема життєвого самовизначення і вибору є найважливішою у світлі сучасних філософських знань.

При цьому, незважаючи на накопичений людством багаж раціональних знань, що пропонує широкий спектр відповідей на задані питання, ряд дослідників вважає, що пропоновані проблеми засобами науки не розв'язні, Виникає необхідність в екзистенційному типі філософствування. Цей вибір ціннісно-світоглядна установка, неминуча і необхідна передумова філософсько-антропологічних досліджень, Людина дуже і дуже упереджена до знання про себе, тому що від того, як вона розпорядиться цим знанням, залежить її доля. Отже, питання сьогодні ставиться так: чи хочемо ми зрозуміти людину, виходячи з абсолютних, онтологічних підстав буття як людського, так і буття взагалі.

Література:

1. К'єркегор С. Страх і трепет. Діалектична лірика. Апріорі. 2025, 381с.

УДК 316.77:316.647.82

Тетяна Євгенівна Храбан
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та перекладу,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
https://orcid.org/0000-0001-5169-5170
xraban.tatyana@gmail.com

СЕКСИСТСЬКИЙ ГУМОР ЯК ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА: ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Tetiana Khraban
PhD in Philology, Associate Professor,
Department of English Language and Translation,
Kyiv Aviation Institute State University
https://orcid.org/0000-0001-5169-5170
xraban.tatyana@gmail.com

SEXIST HUMOR AS A DISCOURSIVE PRACTICE: GENDER DIFFERENCES AND SOCIAL FUNCTIONS IN THE UKRAINIAN SEGMENT OF SOCIAL MEDIA

Анотація: Це дослідження використовує критичний дискурс-аналіз у межах конфліктного підходу з опорою на концепції гендерних і медіадосліджень для вивчення гендерно зумовленого гумору в україномовних спільнотах Facebook. Емпіричну базу становлять 104 гумористичні патерни (66, спрямованих на жінок, і 38 – на чоловіків), зібрані в період з грудня 2023 року по лютий 2025 року. Гумор розглядається як гендерно маркований дискурсивний ресурс, що використовується для конструювання, репрезентації та узгодження гендерної ідентичності в цифровому середовищі. Результати свідчать, що чоловічий і жіночий гумор відрізняються не лише стилістично, а й за своїми комунікативними цілями та соціокультурними функціями. Зокрема, чоловічий гумор часто сприяє відтворенню традиційних гендерних ієрархій через механізми стереотипізації, стигматизації, об'єктивації та вульгаризації. Натомість жіночий гумор нерідко виконує функцію опору, використовуючи пародію, іронію та гіперболізацію для критики усталених норм і соціальної нерівності. Загалом дослідження підкреслює необхідність розмежування сексистського та феміністичного гумору, а також ставить під сумнів підривний потенціал гумору, заснованого на лукізмі та вульгарності.
Ключові слова: сексистський гумор, феміністичний гумор, гендерні стереотипи.

Abstract: This study employs critical discourse analysis within a conflict-based framework, integrating concepts from gender and media studies to investigate gender-specific humor in Ukrainian-language Facebook communities. The empirical dataset consists of 104 humor patterns (66 male-oriented and 38 female-oriented), collected between December 2023 and February 2025. Humor is conceptualized as a gendered discursive resource used for constructing, performing, and negotiating gender identity in digital environments. The findings indicate that men's and women's humor differ not only stylistically but also in their communicative purposes and sociocultural functions. In particular, men's humor often reinforces traditional gender hierarchies through mechanisms such as stereotyping, stigmatization, objectification, and vulgarization, thereby supporting social dominance. In contrast, women's humor frequently operates as a form of resistance, employing parody, irony, and exaggeration to challenge established norms and critique inequality. Overall, the study emphasizes the importance of distinguishing between sexist and feminist humor and questions the subversive potential of humor grounded in lookism and vulgarity.
Keywords: sexist humor, feminist humor, gender stereotypes.

Постановка проблеми. У цифрову епоху соціальні мережі постають одним із ключових просторів формування, відтворення та трансформації гендерних уявлень. З одного боку, вони сприяють поширенню і закріпленню гендерних стереотипів, а з іншого – створюють можливості для їх критики та перегляду . Водночас онлайн-комунікація фактично переносить гендерну конфронтацію з міжособистісного рівня у ширший публічний і навіть глобальний контекст [1]. Попри формальну заборону відкритих форм дискримінації, у сучасному суспільстві активно функціонують її приховані прояви, які є більш небезпечними

через складність їх розпізнавання та соціальну легітимізацію. Особливе місце серед таких прихованих форм посідає сексистський гумор, який виходить за межі розваги і здатен викликати амбівалентні реакції – від сміху до обурення [2]. Більше того, він представляє чоловіків і жінок у нерівному світлі, тим самим сприяючи відтворенню соціальної ієрархії та закріпленню гендерної асиметрії. Водночас сучасні дослідження свідчать, що гумор може виконувати і протилежну функцію, виступаючи інструментом критики, спротиву та переосмислення гендерних ролей [3]. Саме ця подвійність – між підтримкою і підривом соціальних норм – робить сексистський гумор важливим об'єктом наукового аналізу. У цьому контексті особливої уваги потребує український сегмент соціальних мереж, де взаємодіють традиційні патріархальні установки та сучасні тенденції до гендерної рівності. Відтак дослідження сексистського гумору дозволяє глибше зрозуміти механізми не лише відтворення, але й трансформації гендерних відносин у сучасному суспільстві.

Метою дослідження є виявлення, системний опис і порівняльний аналіз особливостей сексистського гумору в українському сегменті соціальної мережі Facebook, а саме – встановлення відмінностей між гумором, об'єктом якого є жінки (умовно визначеним як «чоловічий» гумор), та гумором, об'єктом якого є чоловіки (умовно визначеним як «жіночий» гумор), із подальшим визначенням їхніх функцій, дискурсивних характеристик і ролі у відтворенні або оскарженні гендерних стереотипів.

Методи дослідження. Матеріалом дослідження стали 104 гумористичні патерни, зібрані в україномовному сегменті соціальної мережі Facebook у період з грудня 2023 року по лютий 2025 року . При цьому кількісний розподіл засвідчив перевагу гумору, об'єктом якого є жінки (66 одиниць), порівняно з гумором, спрямованим на чоловіків (38 одиниць). Дослідження здійснювалося в межах конфліктного підходу, згідно з яким гумор розглядається як форма соціальної взаємодії, що може виступати зброєю, формою нападу або засобом захисту [4]. Водночас застосування критичного дискурс-аналізу дозволило дослідити взаємозв'язок між мовними практиками гумору та ширшими соціальними структурами .

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного аналізу встановлено, що гумор, об'єктом якого є жінки, доцільно розглядати в межах двох основних типів – доброзичливого сексистського гумору і ворожого сексистського гумору. Така класифікація відповідає теорії амбівалентного сексизму, яка передбачає поєднання позитивних і негативних установок щодо жінок. Зокрема, доброзичливий сексизм передбачає уявлення про жінок як таких, що потребують захисту, турботи і водночас мають відповідати традиційним ролям, тоді як ворожий сексизм базується на ідеї домінування чоловіків і запереченні здатності жінок до соціально значущих ролей. Важливо підкреслити, що навіть доброзичливий гумор не є нейтральним, оскільки, попри відсутність відкритої агресії, він сприяє закріпленню традиційних гендерних ролей і тим самим опосередковано підтримує соціальну нерівність. У цьому випадку гумор виконує функцію нормалізації гендерних стереотипів, роблячи їх соціально прийнятними та менш помітними. Натомість ворожий гумор має більш виражений дискримінаційний характер і спрямований на приниження жінок через використання таких механізмів, як стереотипізація, стигматизація, об'єктивація та вульгаризація.

З іншого боку, гумор, об'єктом якого є чоловіки, демонструє принципово іншу функціональну спрямованість. Передусім він часто виступає як реактивна форма дискурсу, що імітує та пародіює чоловічий гумор. Його характерною рисою є копіювання шаблону і гіперболізація, що дозволяє досягати комічного ефекту через перебільшення і викривлення традиційних уявлень про маскулінність. У цьому сенсі жіночий гумор можна розглядати як форму критичного дискурсу, спрямованого на деконструкцію гендерних норм. Крім того, встановлено, що функціональне навантаження гумору значною мірою залежить від його гендерної спрямованості. Так, чоловічий гумор здебільшого виконує функції соціального регулювання, самоствердження та підтримки існуючої ієрархії. Він сприяє консолідації групи та водночас підкреслює відмінності між «своїми» і «чужими». Натомість жіночий

гумор частіше виконує критичну функцію, оскільки спрямований на критику і оспорювання сексизму та використовується як інструмент символічного опору.

Особливу увагу слід приділити унічижувальному гумору, який є спільним для обох типів, але має різні соціальні наслідки. До його основних проявів належать «стереотипізація», «лукізм», «об'єктивація», «вульгаризація» та «стигматизація». У випадку гумору щодо жінок ці механізми сприяють закріпленню дискримінаційних установок і підтримці соціальної ієрархії. Водночас у випадку гумору щодо чоловіків вони можуть виконувати функцію критики, спрямованої на висміювання традиційних моделей маскулінності, таких як гіперболізована сексуальність або схильність до деструктивної поведінки. Не менш важливим є кількісний аспект дослідження, який засвідчив перевагу гумору, спрямованого на жінок . Цей факт свідчить про те, що, попри сучасні тенденції до гендерної рівності, патріархальні установки залишаються впливовими у суспільстві. Відтак гумор стає одним із механізмів їхнього відтворення та легітимації.

Висновки. Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що сексистський гумор є складним і багатофункціональним явищем, яке не можна розглядати виключно як форму розваги. З одного боку, він виступає інструментом підтримки соціального порядку, закріплюючи гендерні ролі та ієрархії. З іншого боку, він може виконувати підривну функцію, сприяючи переосмисленню і трансформації цих ролей. Підсумовуючи, слід зазначити, що, попри спільну категорію «сексистський гумор», чоловічий і жіночий гумор мають принципово різну природу. Чоловічий гумор, навіть у своїх м'яких формах, здебільшого сприяє відтворенню гендерної нерівності, тоді як жіночий гумор може розглядатися як «підривний феміністський гумор», що критикує, протистоїть і ставить під сумнів сексизм. Отже, дослідження сексистського гумору відкриває перспективи для глибшого розуміння механізмів соціальної взаємодії, а також для розробки стратегій подолання гендерної дискримінації в сучасному цифровому середовищі.

Література:

1. Chen X., Zheng L. Relationships of modern sexism and misogyny to feminist attitudes and engagement in China. Women's Studies International Forum. 2023. Vol. 101. P. 1–10. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2023.102847.
2. Ford T.E., Olah A.R. Disparagement humor and prejudice: Advances in theory and research. In: Strick M., Ford T.E. (eds.) The social psychology of humor. Routledge/Taylor & Francis Group. 2021. P. 151–169. https://doi.org/10.4324/9781003042440-9-13.
3. Khraban T. Military dark humor as a form of adaptive processes and the individual's response to fear of death (psycholinguistic aspect). Alfred Nobel University Journal of Philology. 2021. Vol. 1, No. 21. P. 243–251. https://doi.org/10.32342/2523-4463-2021-1-21-25.
4. Khraban T. Feminist humor in the Ukrainian social media. Ukrainian Society. 2023. Vol. 84, No. 1. P. 144–159. https://doi.org/10.15407/socium2023.01.166

References:

1. Chen, X., & Zheng, L. (2023). Relationships of modern sexism and misogyny to feminist attitudes and engagement in China. Women's Studies International Forum, 101, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2023.102847
2. Ford, T.E., & Olah, A.R. (2021). Disparagement humor and prejudice: Advances in theory and research. In M. Strick & T. E. Ford (eds.) The social psychology of humor. (pp. 151-169). Routledge/Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.4324/9781003042440-9-13
3. Khraban, T. (2021). Military dark humor as a form of adaptive processes and the individual's response to fear of death (psycholinguistic aspect). Alfred Nobel University Journal of Philology, 1(21), 243-251. https://doi.org/10.32342/2523-4463-2021-1-21-25
4. Khraban, T. (2023). Feminist humor in the Ukrainian social media. Ukrainian society 84(1), 144-159. https://doi.org/10.15407/socium2023.01.166

УДК 130.2:316.42(477)

Аліна Григорівна Чернявська
студентка факультету ветеринарної медицини,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-9446-809X
acherniavska10@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Alina Cherniavska
Student of the Faculty of Veterinary Medicine,
State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-9446-809X
acherniavska10@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE IDENTITY OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Глобалізація змінює не лише економічні маршрути й комунікаційні канали. Під її впливом перебудовуються способи, якими суспільство описує власне минуле, теперішнє і майбутнє. Для України проблема ідентичності загострена війною, прискореною європейською інтеграцією та цифровим середовищем, де колективні уявлення виникають швидше, ніж усталюються культурні смисли. За таких умов ідентичність варто розуміти не як застиглий набір ознак, а як процес самовизначення, у якому історична пам'ять, мова, цінності й символи постійно вступають у нові зв'язки [3, с. 116-118].

У роботі поєднано соціально-філософський, аксіологічний, культурологічний і герменевтичний підходи. Порівняльний аналіз дав змогу зіставити глобальні впливи з українським історичним і воєнним контекстом, що допомогло точніше побачити, як трансформації цінностей, освітнього середовища й цифрових комунікацій позначаються на формуванні суспільної та студентської ідентичності [1, с. 35-36; 2, с. 1039-1040].

Основна частина. Глобалізація відкриває простір культурного діалогу, але водночас послаблює звичні межі між локальним і наднаціональним. У такій ситуації українська ідентичність не може зберігатися лише як спадок. Її доводиться щоразу відтворювати в мові, освіті, культурній пам'яті й громадянській участі. Молодь реагує на ці зміни найшвидше. Студентство як мобільна соціальна група першим відгукується на суспільні зрушення, випробовуючи нові ціннісні моделі й форми самоопису; тому університет постає не лише місцем передачі знань, а й простором життєвого самовизначення та смислотворення [1, с. 35-36].

Ціннісний вимір цієї проблеми особливо промовистий. У дослідженні ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти показано, що поряд із прагненням до матеріального благополуччя й професійного успіху зберігається висока значущість відповідальності, емпатії та самореалізації [2, с. 1039-1040]. Така напруга між прагматичним і моральним не свідчить про розпад ідентичності. Навпаки, вона показує її живу перебудову в суспільстві, що проходить крізь кризу, війну і швидку зміну соціальних орієнтирів. Саме тому гуманітарна освіта набуває більшої ваги. Вона не просто доповнює професійну підготовку, а формує здатність пов'язувати особистий вибір із ширшим горизонтом відповідальності, критичної рефлексії та громадянської присутності. Сучасні освітні технології, зокрема

генеративний штучний інтелект, лише підсилюють потребу в критичному мисленні й моральній саморефлексії [2, с. 1040; 1043-1044].

Помітну роль у трансформації ідентичності відіграє цифровий простір. Соціальні мережі давно перестали бути лише технічним інструментом спілкування. Вони стали середовищем, де виробляються звички взаємодії, моделі самопрезентації, політичні реакції й культурні симпатії. Безвідповідальне занурення в мережевий простір посилює зовнішні інформаційні впливи на світогляд молоді та політичну культуру, що особливо небезпечно в ситуації інформаційної агресії [4, с. 297]. Для українського суспільства такий висновок має принципове значення. Конструювання ідентичності сьогодні відбувається не тільки через школу, родину чи культурну традицію, а й через стрічку новин, візуальні символи, цифрові спільноти. Питання інформаційної культури й критичного мислення вже не можна виносити за межі розмови про національну самототожність.

Воєнний досвід зробив ці процеси ще виразнішими. Російська агресія виявила, що національна ідентичність не зводиться до декларативної належності. Вона проявляється як здатність до солідарності, до захисту спільного символічного простору, до переосмислення історичної пам'яті, мови, культурних маркерів і громадянського обов'язку. Національна ідентичність постає організуючим принципом студентського світогляду й актом ідентифікаційного спротиву в умовах гібридної агресії [1, с. 36]. Паралельно посилюється інтерес молоді до волонтерської діяльності та соціально значущих ініціатив, а це вже показник того, що українська ідентичність дедалі більше переживається не як абстракція, а як практична етика спільності [2, с. 1040].

Водночас українська ідентичність не є замкненою. Глобалізований світ змушує її бути відкритою, рухомою, здатною до діалогу. У такій перспективі продуктивніше говорити не про розчинення національного в глобальному, а про складний баланс між відкритістю і самозбереженням. Культурна самобутність не заперечує європейського чи світового виміру, але вимагає внутрішнього ціннісного стрижня, без якого будь-яка інтеграція швидко перетворюється на наслідування. Саме тому мова, культура, історична пам'ять і освітні практики залишаються не периферією, а ядром українського способу бути в сучасному світі [3, с. 118-120].

Ідентичність українського суспільства в умовах глобалізації формується на перетині зовнішніх викликів і внутрішньої ціннісної роботи. Війна загострила потребу в національній самоідентифікації, цифрове середовище пришвидшило вироблення нових форм колективного самосприйняття, а освітній простір виявився одним із головних місць, де поєднуються знання, пам'ять, відповідальність і громадянська зрілість. Філософське осмислення української ідентичності сьогодні має враховувати не лише культурну спадковість, а й динаміку цінностей, медійних практик і воєнного досвіду, через які суспільство заново визначає себе.

Література

1. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світоглядна трансформація студентства в умовах соціополітичних викликів України // Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 05 червня 2025 р., м. Херсон. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2025. С. 35-36. DOI: 10.31235/osf.io/qwbtj_v1
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти // Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039-1052. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Малахова О. М. Цінності культури в умовах глобалізації // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2014. Вип. 7. С. 116-121. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2014_7_24

4. Міносян А. С., Варипаєв О. М., Коршунова І. М. Соціальні мережі в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (MicroCAD-2017) : тези доповідей XXV Міжнар. наук.-практ. конф., 17-19 трав. 2017 р. Харків : НТУ «ХПІ», 2017. Ч. IV. С. 297. URL: kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2017/S24/tez_mic_17_IV_p297-p297.pdf

References

1. Varypaiev, O. M., & Minosian, A. S. (2025). Svitohliadna transformatsiia studentstva v umovakh sotsiopolitychnykh vyklykiv Ukrainy [Worldview transformation of students under the sociopolitical challenges of Ukraine]. In Aktualni problemy vykladannia osvitnikh komponentiv sotsialno-humanitarnoho spriamuvannia u vyshchii shkoli: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (pp. 35-36). Kherson: Kherson State Maritime Academy. DOI: 10.31235/osf.io/qwbtj_v1
2. Varypaiev, O. M., & Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity [Value orientations as a factor in shaping the worldview of higher education students]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039-1052. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Malakhova, O. M. (2014). Tsinnosti kultury v umovakh hlobalizatsii [Cultural values under globalization]. Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury, 7, 116-121. Retrieved from nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2014_7_24
4. Minosian, A. S., Varypaiev, O. M., & Korshunova, I. M. (2017). Sotsialni merezhi v konteksti rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini [Social networks in the context of the development of the information society in Ukraine]. In Informatsiini tekhnolohii: nauka, tekhnika, tekhnolohiia, osvita, zdorovia (MicroCAD-2017): Proceedings of the 25th International Scientific and Practical Conference (Part IV, p. 297). Kharkiv: NTU KhPI. Retrieved from kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2017/S24/tez_mic_17_IV_p297-p297.pdf

УДК 378.091.212:37.013.73:314.151.3-054.73(477)

Єлизавета Шелест
студентка 2 курсу, другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 211 Ветеринарна медицина,
Державний біотехнічний університет (ДБТУ)
ORCID https://orcid.org/0009-0006-4796-9187
e-mail: elisabeth.shelest@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

СТУДЕНТ ЯК СУБ'ЄКТ У РОЗРИВІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСВІТИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Yelyzaveta Shelest
2nd year student of the single-cycle Master's programme of higher education,
specialty 211 Veterinary Medicine,
State Biotechnology University (SBTU)
ORCID https://orcid.org/0009-0006-4796-9187
e-mail: elisabeth.shelest@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

THE STUDENT AS A SUBJECT IN RUPTURE: PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL DIMENSIONS OF EDUCATION UNDER FORCED DISPLACEMENT

Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року радикально порушило життєві траєкторії мільйонів українців. Для студентства війна стала не лише безпековим, побутовим чи організаційним викликом. Вона змінила саму фактуру навчання: авдиторія могла переміститися в укриття, у тимчасове житло, у вікно відеозв'язку, у чужий університет за межами країни. Освітній досвід втратив просторову сталість, а разом із нею похитнулися щоденні ритми, звички, способи самоідентифікації. Вимушено переміщений студент постає тут не тільки як об'єкт соціальної адаптації, а як суб'єкт глибокого антропологічного зсуву.

Дослідники показують, що війна змінює свідомість людини, зачіпає її цінності, ідентичність, уявлення про життя, смерть, надію та способи пристосування до нової реальності [7, с. 154–155]. Студентське переміщення варто розуміти саме в цій ширшій рамці. Йдеться не про суто логістичну зміну місця навчання, а про кризовий досвід, у якому руйнується звична єдність простору, біографії та освітнього шляху.

Проблема, відповідно, полягає в тому, як втрата звичного освітнього середовища модифікує саму природу навчання, як вона впливає на формування особистості, характеру, соціальної поведінки, а також чи зберігає студент-переселенець попередню суб'єктність, чи входить у якісно інший досвід пізнання. Продуктивним для опису такого досвіду є образ студента-мандрівника. У дисертаційному дослідженні О. Варипаєва мандрівництво постає як феномен, що виростає з просторової метафорики, але не вичерпується географічним рухом; воно переходить у духовну площину і стає способом самоосмислення [1, с. 18]. У цьому світлі студент у розриві є не просто людиною, відірваною від своєї alma mater. Перед нами суб'єкт, чий шлях мислення, навчання і саморозуміння проходить крізь досвід втрати, переходу і повторного збирання світу. Образ мандрівника тут не романтизує вигнання, а дозволяє точніше побачити його внутрішню структуру.

Феноменологічний підхід допомагає зрозуміти, що університетська авдиторія, знайомі сходи, коридор, улюблене місце в бібліотеці не є нейтральним фоном освітнього процесу. Життєсвіт людини конституюється через повторювані тілесні практики в конкретних місцях, а категорії «свого» і «чужого» простору мають не лише географічний, а й екзистенційний зміст [8, с. 31–35]. Руйнування звичного середовища тому є не просто незручністю. Воно вражає той фундамент, на якому тримається здатність суб'єкта орієнтуватися у світі, сприймати нове і надавати пережитому смисл. Звичка в такій перспективі є осадженим у тілі досвідом минулого. За умов стабільності її майже не помічають: тіло саме знає маршрут, рука пам'ятає жести, а свідомість звільняється для власне навчальних дій. Після різкої зміни середовища ця мовчазна підтримка зникає. Людина змушена одночасно засвоювати новий навчальний зміст і відбудовувати просторово-тілесну базу, без якої засвоєння взагалі стає крихким. Саме тому феноменологія переміщених звичок описує вигнання як перебування «між двома світами», коли пам'ять про попереднє місце не зникає, але вже не може бути реалізована у звичній практиці [5].

Порушення просторової опори майже неминуче зачіпає й наративну форму «я». Ідентичність не зводиться до внутрішнього ядра, яке залишається незмінним за будь-яких обставин; вона підтримується через безперервне переказування власної біографії, через упорядкування подій і досвідів у послідовність, що робить життя зрозумілим для самої людини. Вигнання і вимушене переселення руйнують саме таку розповідь. Дослідження екзильних наративів показує, що суб'єкт опиняється в стані лімінальності та непевної належності, де колишня система самоопису вже не працює, а нова ще не склалася [6, с. 1–2]. Для студента це означає розрив не лише з містом чи університетом, а й з попередньою версією себе. Необхідність жити й навчатися в новому семіотичному та соціальному середовищі, опановувати іншу мову або інший мовний режим, інші культурні коди та поведінкові очікування формує додаткову чутливість до відмінності. С. Терепищий переконливо показує, що в таких обставинах може складатися особлива якість навчання: зростає відкритість до діалогу, готовність до співпраці, загострюється увага до людей довкола [3, с. 125; 127–130]. Транслінгвальна компетентність у такому випадку є не тільки

мовною навичкою, а й способом пізнання, який робить суб'єкта більш гнучким, уважним до смислових переходів, менш замкненим у межах однієї концептуальної системи.

У цьому місці особливо важливим стає аксіологічний вимір освіти. Освітнє середовище є простором формування ціннісної автономії, моральної рефлексії та відповідального ставлення до себе й інших [2, с. 1039–1040]. Для переміщеного студента ця теза набуває додаткової ваги. Нове середовище може або посилити прагматичну логіку виживання, коли освіта сприймається лише як інструмент стабілізації, або відкрити глибший горизонт, у якому втрата, вразливість і вимушена мобільність перетворюються на досвід етичного дорослішання.

Після розриву суб'єктність відновлюється не тільки через індивідуальне зусилля. Аналіз Е. Бубліль показує, що зцілення життєсвіту пов'язане з особистою і колективною індивідуацією, тобто з поверненням до себе через нові форми співбуття, взаємного визнання, участі у спільному світі [4, с. 469–472]. Переміщений студент повертає здатність повноцінно навчатися не шляхом простого витіснення травматичного досвіду, а через поступове входження в нову спільноту, через викладачів, одногрупників, сусідів, повсякденні практики довіри, малі жести включення, завдяки яким чужий простір починає набувати рис свого.

Дослідження воєнного екзистенційного досвіду додає до цього ще одну важливу лінію. У кризових умовах активуються не лише страх, втрата та тривога, а й нові форми солідарності, емпатії, взаємної підтримки і пошуку спільного смислу [7, с. 160]. Саме тому університет, який приймає переміщених студентів, не може мислитися просто як інституція академічного сервісу. Його місія ширша. Він стає простором гостинності, де людині повертають ритм, мову, соціальні зв'язки і можливість знову відчути себе причетною до спільного світу.

Університетське середовище за таких обставин набуває і виразного морального змісту. У статті про ціннісні орієнтації студентської молоді підкреслено, що вища школа може функціонувати як простір моральної орієнтації, розвитку емпатії, критичного мислення, соціального інтелекту й рефлексії [2, с. 1048–1049]. Для вимушено переміщених студентів це означає потребу не лише у формальному доступі до курсів, а й у гуманітарно насичених практиках підтримки: менторстві, міждисциплінарних семінарах, волонтерських і комунікативних середовищах, де навчання знову стає способом збирання власної суб'єктності, а не тільки механізмом отримання диплома.

Переміщений статус студента не є патологічним відхиленням від норми освітнього суб'єкта. Навпаки, саме він оголює приховані умови будь-якого навчання, його залежність від місця, тілесної звички, мови, спільноти, наративної безперервності та ціннісної опори. Вимушене переміщення робить видимим те, що у стабільних обставинах працює мовчки. Досвід українського студентства воєнного часу показує, що розрив, попри всю його болючість, може ставати не лише джерелом втрати, а й умовою нової рефлексивності, стійкості, транскультурної чутливості та відповідальнішого ставлення до власного освітнього шляху. Філософсько-антропологічний аналіз такого досвіду відкриває перед нами не тільки карту страждання, а й карту відновлення.

Література

1. Варипаєв О. М. Мандрівництво у східнослов'янській культурі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2000. 19 с. DOI: https://doi.org/10.31235/osf.io/qk8mv_v1
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039-1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Терепищий С. Гостинний транслінгвальний життєсвіт: феноменологія досвіду переміщених студентів. Studia Warmińskie. 2025. Т. 62. С. 123-138. DOI: https://doi.org/10.31648/sw.11974

4. Boublil E. Healing the Lifeworld: On Personal and Collective Individuation. Continental Philosophy Review. 2022. Vol. 55(4). P. 469-485. DOI: https://doi.org/10.1007/s11007-022-09578-9
5. Cavallaro M., Konderak L. “A Memory That Serves No Purpose”: Exploring Exile Experience through the Phenomenology of Displaced Habits. 2024. URL: https://www.academia.edu/118313878/_A_Memory_That_Serves_No_Purpose_Exploring_Exile_Experience_through_the_Phenomenology_of_Displaced_Habits
6. Holohan S., Sirriyeh A. Editorial: Narrating Exile. Frontiers in Sociology. 2024. Vol. 9. Article 1347417. DOI: https://doi.org/10.3389/fsoc.2024.1347417
7. Rudenko O., Varypaiev O., Tsoi T., Donii N., Bolotnikova I. The Study of Military Conflict: Human Existence in Times of Distress. Journal of Law and Political Sciences. 2025. Vol. 46(2), Special Issue. P. 154-168. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17130549
8. Seamon D. Lifeworld, Place, and Phenomenology: Holistic and Dialectical Perspectives. Journal of Philosophical Investigations. 2024. Vol. 18(48). P. 31-52. DOI: https://doi.org/10.22034/jpiut.2024.18406

References

1. Varypaiev, O. M. (2000). Mandrivnytstvo u skhidnoslovianskii kulturi (Extended abstract of Candidate of Philosophical Sciences dissertation). V. N. Karazin Kharkiv National University. https://doi.org/10.31235/osf.io/qk8mv_v1
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039-1052. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Terepyshchyi, S. (2025). The Hospitable Translanguaging Lifeworld: A Phenomenology of the Displaced Students Experience. Studia Warmińskie, 62, 123-138. https://doi.org/10.31648/sw.11974
4. Boublil, E. (2022). Healing the lifeworld: On personal and collective individuation. Continental Philosophy Review, 55(4), 469-485. https://doi.org/10.1007/s11007-022-09578-9
5. Cavallaro, M., & Konderak, L. (2024). “A Memory That Serves No Purpose”: Exploring exile experience through the phenomenology of displaced habits. Retrieved from https://www.academia.edu/118313878/_A_Memory_That_Serves_No_Purpose_Exploring_Exile_Experience_through_the_Phenomenology_of_Displaced_Habits
6. Holohan, S., & Sirriyeh, A. (2024). Editorial: Narrating exile. Frontiers in Sociology, 9, Article 1347417. https://doi.org/10.3389/fsoc.2024.1347417
7. Rudenko, O., Varypaiev, O., Tsoi, T., Donii, N., & Bolotnikova, I. (2025). The study of military conflict: Human existence in times of distress. Journal of Law and Political Sciences, 46(2), Special Issue, 154-168. https://doi.org/10.5281/zenodo.17130549
8. Seamon, D. (2024). Lifeworld, place, and phenomenology: Holistic and dialectical perspectives. Journal of Philosophical Investigations, 18(48), 31-52. https://doi.org/10.22034/jpiut.2024.18406

УДК 159. 378.04

Любов Іванівна Юрченко
доктор філософських наук, професор,
Національний університет цивільного захисту України
https://orcid.org/0000-0003-4957-338X
e-mail: vl7733153@gmail.com
Андрій Сергійович Міносян
канд. іст. наук, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID 0000-0003-3347-5099
e-mail: minosian02@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ ВІЙНИ

Liubov Yurchenko,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
National University of Civil Protection of Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-4957-338X,
e-mail: vl7733153@gmail.com
Andrii Minosian
Ph. D in History, Associate Professor,
Professor of the UNESCO Chair
"Philosophy of Human Communication"
and Social and Humanitarian Disciplines,
State Biotechnological University, (SBTU)
ORCID 0000-0003-3347-5099
e-mail:minosian02@gmail.com

PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND REHABILITATION OF THE AFFECTED POPULATION IN CONDITIONS OF WAR

Анотація. Симптоми у людей, які постраждали від воєнної агресії, проявляються у різних вимірах — соціальному, медичному та психологічному. Ефективність подолання тривожних розладів і процесу відновлення значною мірою визначається злагодженою взаємодією фахівців і волонтерів, чітким розмежуванням їхніх зон відповідальності та визначенням напрямів спільної діяльності.

Психологічна допомога постраждалим, зокрема внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям із пораненнями, ветеранам, які проходять реабілітацію, та членам їхніх родин, потребує детального вивчення і аналізу. Проблеми діагностики й часткової профілактики розладів адаптації та медико-психологічних наслідків бойових дій у сучасних умовах стали метою наших досліджень. Серед основних чинників зниження психологічного благополуччя тимчасово переміщених осіб із зон бойових дій, можна назвати втрату близьких і значні матеріальні збитки – ці аспекти необхідно враховувати під час розробки програм реабілітації. Паралельно аналізуються симптоматичні чинники постстресових психічних розладів, пов'язані з особливостями військової служби, соціально-демографічними характеристиками та індивідуально-психологічними рисами.

Ключові слова: реабілітація, постраждале населення, війна, соціально-демографічні умови.

Abstract. The symptoms experienced by individuals affected by military aggression manifest across various dimensions—social, medical, and psychological. The effectiveness of overcoming anxiety disorders and the recovery process largely depends on the coordinated interaction of specialists and volunteers, clear delineation of their areas of responsibility, and the identification of directions for joint activities.

Psychological assistance to affected individuals—including internally displaced persons, wounded military personnel, veterans undergoing rehabilitation, and their family members—requires detailed study and analysis. The issues of diagnosis and partial prevention of adjustment disorders and the medical-psychological consequences of combat actions in modern conditions have become the focus of our research. Among the main factors contributing to the decline in psychological well-being of temporarily displaced persons from combat zones are the loss of loved ones and significant material damage—these aspects must be taken into account when developing

rehabilitation programs. In parallel, symptomatic factors of post-stress mental disorders are analyzed, associated with the specifics of military service, socio-demographic characteristics, and individual psychological traits.

Keywords: rehabilitation, affected population, war, socio-demographic conditions.

Дослідження шляхів збереження соціальної адаптованості людини, відновлення її життєвої активності та підвищення психологічного благополуччя в умовах тривалих травматичних переживань є надзвичайно актуальним завданням. Його успішне вирішення залежить від багатьох чинників, умов і обставин. Симптоми у людей, які постраждали від воєнної агресії, проявляються у різних вимірах — соціальному, медичному та психологічному. Ефективність подолання тривожних розладів і процесу відновлення значною мірою визначається злагодженою взаємодією фахівців і волонтерів, чітким розмежуванням їхніх зон відповідальності та визначенням напрямів спільної діяльності.

Психологічна допомога постраждалим, зокрема внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям із пораненнями, ветеранам, які проходять реабілітацію, та членам їхніх родин, нині активно вивчається й аналізується.

Проблеми діагностики й часткової профілактики розладів адаптації та медико-психологічних наслідків бойових дій у сучасних умовах стали предметом досліджень багатьох науковців. Серед основних чинників зниження психологічного благополуччя жінок, тимчасово переміщених із зон бойових дій, дослідники називають втрату близьких і значні матеріальні збитки — ці аспекти необхідно враховувати під час розробки програм реабілітації. Українські фахівці також аналізують симптоматичні чинники постстресових психічних розладів, пов’язані з особливостями військової служби, соціально-демографічними характеристиками та індивідуально-психологічними рисами.

Дослідження шляхів збереження соціальної адаптованості людини, відновлення її життєвої активності та підвищення психологічного благополуччя в умовах тривалих травматичних переживань є надзвичайно актуальним завданням. Його успішне вирішення залежить від багатьох чинників, умов і обставин. Симптоми у людей, які постраждали від воєнної агресії, проявляються у різних вимірах — соціальному, медичному та психологічному. Ефективність подолання тривожних розладів і процесу відновлення значною мірою визначається злагодженою взаємодією фахівців і волонтерів, чітким розмежуванням їхніх зон відповідальності та визначенням напрямів спільної діяльності.

Психологічна допомога постраждалим, зокрема внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям із пораненнями, ветеранам, які проходять реабілітацію, та членам їхніх родин, нині активно вивчається й аналізується.

Проблеми діагностики й часткової профілактики розладів адаптації та медико-психологічних наслідків бойових дій у сучасних умовах стали предметом досліджень багатьох науковців. Серед основних чинників зниження психологічного благополуччя жінок, тимчасово переміщених із зон бойових дій, дослідники називають втрату близьких і значні матеріальні збитки — ці аспекти необхідно враховувати під час розробки програм реабілітації. Українські фахівці також аналізують симптоматичні чинники постстресових психічних розладів, пов’язані з особливостями військової служби, соціально-демографічними характеристиками та індивідуально-психологічними рисами.

На жаль, автори лише окреслюють напрями психологічної профілактики, і більшість із них не має безпосереднього психологічного характеру. Питаннями запобігання негативним психічним станам і посттравматичним стресовим розладам у військовослужбовців, а також наданням психологічної допомоги в умовах бойових дій активно займаються в психологічному науковому полі. Водночас навіть у межах цих численних досліджень недостатньо уваги приділено подальшій психологічній реабілітації постраждалих.

Американські вчені M. Frain, M. Bethel та M. Bishop розробили алгоритми психологічної реабілітації ветеранів війни з обмеженими можливостями, застосовуючи комплексний підхід [1, с.14-15; 2б с.59-63]. Ці ж автори досліджують також психологічні

чинники (самоефективність, стигма, резилієнтність) як важливі функції для реабілітації [3, с.120-122]. M. Tamez, R. Hazler розширюють модель дослідження, зокрема з урахуванням гендерно-специфічних аспектів психологічної реабілітації ветеранів [4, с.51-52].

Психологічна реабілітація працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій, які виконували службові обов'язки на Сході України, детально аналізується І. Ушаковою та О. Черновою [5, с.241-247]. Автори визначають її як систему заходів, спрямованих на відновлення й корекцію психологічних функцій та особистісних якостей, створення сприятливих умов для розвитку здорової, соціально активної особистості. На їхню думку, психологічна реабілітація сприяє усвідомленій та активній участі людини у власному відновленні, поверненню її до соціального життя, забезпеченню прав, соціальних гарантій і позитивного суспільного ставлення. Проте, на нашу думку, у цьому контексті мова радше йде про соціальну, ніж про психологічну реабілітацію, що частково нівелює її специфіку.

Проблему розмежування різних видів реабілітації — психологічної, медико-психологічної, професійно-психологічної та соціально-психологічної — порушує у своїх працях А. Мельник [6, с.103-104]. На його думку, психологічна реабілітація є різновидом психологічної допомоги, спрямованої на відновлення втрачених або порушених психічних функцій і здоров'я. Медико-психологічна реабілітація передбачає використання психологічних ресурсів військовослужбовців для подолання наслідків поранень і травм, зменшення больових відчуттів, підготовку до операцій і відновлення після них. Професійно-психологічна реабілітація має на меті відновлення професійно важливих якостей, переорієнтацію та адаптацію військових до нових умов праці, подолання втоми й підвищення працездатності.

На думку О. Друзя соціально-психологічну реабілітацію варто розуміти як створення навколо ветеранів сприятливого соціального середовища, яке сприяє їхній адаптації та відновленню [7, с.46]. .

Окремі дослідження присвячено соціально-психологічному аналізу наслідків воєнних дій. Так, під час вивчення міжетнічного конфлікту в Судані (Дарфурська криза) було встановлено, що війна призводить до руйнації особистості, зростання кількості психічних і поведінкових відхилень, поширення наркоторгівлі. Спостерігається ескалація насильства щодо жінок, розпад сімей і залучення дітей до примусової праці або військової служби. Лонгітюдні дослідження та історичні факти підтверджують, що травми війни не зникають самі собою – без належного втручання вони часто передаються наступним поколінням [8, с.365-389; 9, с.187]. .

Міжнародний досвід, зокрема реабілітаційні програми, реалізовані в Боснії та Камбоджі, продемонстрував реальну можливість відновлення зруйнованого життя мирного населення, завдяки ресурсно-орієнтованій психотерапії [10, с.553-563].

Однак чинна парадигма гуманітарної допомоги та постконфліктного відновлення залишається недосконалою, адже зосереджується переважно на тяжких обставинах, які пережили травмовані люди, і водночас приділяє недостатню увагу питанню особистісної ідентичності та активній участі самих постраждалих у процесі власного відновлення та відбудови суспільства [11, с.113-115].

У даній роботі пропонується окреслити специфіку соціально-психологічних впливів на особистість, травмовану війною, а також визначити етапи соціально-психологічної реабілітації, їхній зміст та послідовність. Виходячи з цього, актуальним є пошук відповідей на запитання: яким чином психологи можуть сприяти загоєнню «ран війни»; як підтримати та повернути до повноцінного життя різні групи населення, що постраждали внаслідок бойових дій; чи можливо залучити рекреаційний і відновлювальний потенціал природного середовища до процесу реабілітації.

Історично поняття «реабілітація» трактувалося як відновлення попереднього стану, доброго імені чи прав людини, яку було безпідставно звинувачено. Згодом термін набув ширшого змісту — як сукупність медичних, педагогічних, психологічних і юридичних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я та працездатності людини. У сучасному

розумінні реабілітація — це комплексна допомога, яка передбачає не лише компенсацію втрат чи порушень, а й повернення особистості до активного суспільного життя, її максимально повну професійну та соціальну інтеграцію.

Зазвичай розрізняють дві основні групи реабілітації — медичну та соціальну. Медична реабілітація включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення здоров'я після хвороб, операцій або травм, а також на компенсацію втрачених функцій організму. Вона охоплює фізичну реабілітацію (відновлення фізичного стану і працездатності), психіатричну (допомогу людям із психічними розладами), наркологічну (подолання залежностей) та реабілітацію осіб із фізичними чи сенсорними обмеженнями.

Соціальна реабілітація передбачає заходи, спрямовані на повернення людини до активного життя в суспільстві, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної діяльності. Вона може мати політичний характер (відновлення репутації лідерів чи партій), кримінально-правовий (повернення доброго імені безпідставно звинуваченим), трудовий або професійний (працевлаштування, перенавчання, адаптація до нових умов праці) та соціально-економічний (відновлення матеріальної стабільності та незалежності).

Психологічна реабілітація відрізняється від простого повернення людини до попереднього стану. Її сутність полягає у стимулюванні життєтворчої активності — здатності людини переосмислювати, перепроектовувати власне життя та реалізовувати нові життєві плани у сімейній, професійній, особистісній сферах. Це процес відновлення внутрішньої сили, прагнення до самозміни, відкритості до нового досвіду, переоцінки цінностей і пошуку нових форм самореалізації.

Під психологічними технологіями реабілітації особистості розуміємо сукупність прийомів, методів, технік та інтервенцій, спрямованих на підтримку й відновлення здатності людини до життєтворення. Форми колективної взаємодії, у межах яких ці технології застосовуються, можуть бути різноманітними: групові заняття, стратегічні сесії, розробка майстер-планів розвитку соціально-психологічної реабілітології як науково-практичної галузі тощо. Використання соціально-психологічних знань, теорій і методів для підвищення рівня суб'єктивного благополуччя людини також становить важливий елемент цих технологій.

Процес психологічного відновлення особистості умовно поділяється на три етапи — підготовчий**,** базовий **і** підтримувальний, кожен із яких передбачає використання специфічних технологій і відповідних технік. Ефективність реабілітації забезпечується лише за умови гармонійного поєднання процедурно-технічних засобів із ціннісно-смисловими аспектами відновлення психологічного здоров'я.

На підготовчому етапі доцільно застосовувати такі технології:

- подолання низької мотивації до життя;
- пошук і формування ефективних мотиваторів;
- активізація «сліпих зон» уваги.

Серед основних технік цього етапу слід виділита такі:

1. Стимулювання бажання до самозмін, виклик позитивних спогадів і наслідування позитивних прикладів — усе це сприяє подоланню апатії та підвищенню внутрішньої мотивації.
2. Формування образу бажаного майбутнього, активізація внутрішніх ресурсів для подолання труднощів і залучення підтримки близького оточення, що допомагає створювати нові мотиватори розвитку.
3. Техніки усвідомлення власного дня, подолання надмірної фіксації на проблемі та активізація рефлексії, які розширюють саморозуміння та дозволяють переосмислити власні «сліпі зони».

На базовому етапі рекомендується застосовувати технології:

- творчого проектування майбутнього через усвідомлені життєві вибори**;**
- практичної апробації нового життєвого проєкту за допомогою актуальних завдань;

- реалізації поставлених цілей шляхом поступової адаптації до мирного життя та відновлення компетентної активності.

До технологій цього етапу належать:

1. Формування відповідальності за власне життя, пробудження інтересу до нового, переосмислення особистої історії — усе це сприяє готовності до самостійних рішень.
2. Оцінювання ресурсів та обмежень, зважування необхідних зусиль, визначення пріоритетів, що допомагає людині ставити реалістичні життєві цілі.
3. Техніки упорядкування спогадів**,** зміни масштабу пережитого та спільного аналізу ситуації, що забезпечують вибір адекватного напряму особистісних змін і підвищують ефективність життєвих стратегій.

Практична реалізація цих технологій можлива у різних форматах — від індивідуальних або групових зустрічей до кількаденних сесій чи тематичних майстер-класів.

На підтримувальному етапі, який водночас має профілактичний характер, доцільно застосовувати універсальні технології, що формують замкнене «коло» реабілітації, у якому кожен досягнутий рівень сприяє переходу на новий, більш глибокий рівень відновлення.

Серед таких технологій ключовою є переінтерпретація травматичних спогадів. Дослідження свідчать, що уникнення переосмислення травматичного досвіду негативно корелює з рівнем психологічного благополуччя. Так, у дослідженні серед мирних мешканців Косова, які постраждали від війни, встановлено, що ті, хто уникав осмислення власних переживань, демонстрували гірше психологічне функціонування і нижчу задоволеність життям порівняно з тими, хто цей досвід прийняв і переосмислив.

Для стимулювання процесу переосмислення й інтеграції травматичного досвіду доцільно застосовувати техніки наративно-смислового аналізу власного життя, зміни перспективи бачення подій, порівняння версій «Я-чуттєвого» та «Я-рефлексивного», фрагментації особистісного наративу, а також створення штучних розривів у послідовності оповіді. Кожна нова версія історії сприяє тому, що людина починає сприймати себе не лише як головного героя, який пережив травматичні події, але й як автора власного життєвого сценарію — того, хто прагне відтворити події максимально правдиво, глибоко та з повагою до власного досвіду і тих, з ким цим досвідом ділиться.

Наступною важливою технологією є формування нового ставлення до травми як до потенційного ресурсу розвитку. Відомо, що після пережитої травми у значної частини людей (від 30 до 70 %) спостерігається посттравматичне зростання, коли починають відбуватися позитивні зміни в житті. Цей процес залежить від того, наскільки людина здатна усвідомити, переосмислити й інтегрувати болісний досвід у свій життєвий контекст. Посттравматичне зростання проявляється у поглибленні взаємин з близькими, у відкритті власної сили й стійкості поряд із вразливістю. Реалізація цієї технології забезпечується за допомогою психоедукації**,** інформування про можливість посттравматичного розвитку, застосування технік позитивної переоцінки ситуації**,** формування нових життєвих перспектив **та** перетворення руйнівної енергії стресу на відновлювальну.

На підтримувальному етапі доцільно застосовувати технологію опосередкованого впливу на особистість через створення екологічно сприятливого середовища життєдіяльності**. У** західній практиці цей напрям відомий як «природна реабілітація» (nature-based rehabilitation) — форма терапії, що має значний потенціал для відновлення після травматичних переживань. Її ефективність пояснюється створенням умов для тісної взаємодії людини з природою, що сприяє зниженню тривожності, активації поведінкової активності, десенсибілізації та відновленню контролю над симптомами.

Показовим є дослідження, у якому вивчався вплив природної терапії на ветеранів із посттравматичними розладами. Протягом десяти тижнів вони відвідували дендрарій та терапевтичний сад, брали участь у садових роботах, виконували дихальні та релаксаційні вправи під супроводом психолога. Індивідуальні психотерапевтичні зустрічі також проводилися просто неба. Учасники відзначали, що природа ставала для них простором без

вимог і тиску, де вони відчували безпеку й спокій, що сприяло позитивним змінам у психоемоційному стані.

Емпіричні дані свідчать, що люди, які мають часті контакти з природним середовищем, легше долають кризові переживання. Зокрема, взаємодія з природою має особливо потужний реабілітаційний ефект для тих, хто пережив глибоку травму. Імовірно, це пов'язано зі здатністю природи виступати збагачувальним середовищем, яке допомагає людині по-новому орієнтуватися у світі, відкривати нові способи самосприйняття та усвідомлення власних ресурсів.

Психологічна реабілітація спрямована на активізацію життєтворчого потенціалу особистості, яка зазнала травматичних впливів. Її мета — відновити здатність до самозмін, до усвідомленого проєктування власного майбутнього та реалізації цього проєкту в різних сферах життя.

Перспективи подальших досліджень полягають у концептуалізації накопиченого досвіду реабілітаційної роботи та розробленні адресних технологій, адаптованих до специфіки травматичних переживань.

Література

1. Frain, M. P., Bethel, M., & Bishop, M. (2010). A rehabilitation model for veterans of Iraq and Afghanistan wars. Journal of Rehabilitation, 76(1), 13–21.
2. Tschopp, M. K., Frain, M. P., & Bishop, M. (2009). Empowerment variables for rehabilitation clients on perceived beliefs concerning work quality of life domains. WORK, 33(1), 59–65.
3. Bishop, M., Frain, M. P., Rumrill, P. D., & Rymond, C. (2009). The relationship of self-management and disease modifying therapy use to employment status among adults with multiple sclerosis. Journal of Vocational Rehabilitation, 31(2), 119–127.
4. Tamez, M. A., Hazler, R. J. (2014). Expanding Frain, Bishop, and Bethel's rehabilitation model to address needs of female veterans. Journal of Rehabilitation, 80(4), 50–57.
5. Ушакова І. М., Чернова О. В. (2016). Проблема психологічної реабілітації працівників ДСНС України, які виконували свої професійні обов'язки в зоні збройного конфлікту. Проблеми екстремальної та кризової психології: збірник наукових праць. Вип. 19. Харків: НУЦЗУ. С. 241–250.
6. Мельник А. П. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що перебували в умовах бойових дій // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2015. – № 4 (29). – С. 100–105.
7. Друзь О. В. Напрямки медико-психологічної профілактики постстресових психічних розладів у учасників локальних бойових дій / О. В. Друзь, І. О. Черненко // Український вісник психоневрології. 2017. Т. 25. Вип. 1 (90). С.45-48.
8. Rangel Sámano, A. The Causes of the Darfur War. An Analysis Based on Barbara Harff's Model. Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales, 2016, Vol. 61, No. 228, pp. 365–390. DOI: 10.1016/S0185-1918(16)30052-6
9. McDonald, L., Mollica, R. F., Kelley, S. D., Tor, S., & Halilovic, M. (2012). Essential guidance for psychosocial assistance in post-conflict settings. Acta Medica Academica, 41(2), 186–198.
10. Steinert, C., et al. (2017). Resource activation for PTSD in Cambodia. Psychological Medicine, 47(3), 553–564.
11. Л. Юрченко, М. Харламов, Л. Гонтаренко. Ретроспективний аналіз фізичної та професійної реабілітації. Проблеми екстремальної та кризової психології 2024. № 2(8), с.112-123.

References:

1. Frain, M. P., Bethel, M., & Bishop, M. (2010). A rehabilitation model for veterans of Iraq and Afghanistan wars. Journal of Rehabilitation, 76(1), 13–21.

2. Tschopp, M. K., Frain, M. P., & Bishop, M. (2009). Empowerment variables for rehabilitation clients on perceived beliefs concerning work quality of life domains. WORK, 33(1), 59–65.
3. Bishop, M., Frain, M. P., Rumrill, P. D., & Rymond, C. (2009). The relationship of self-management and disease modifying therapy use to employment status among adults with multiple sclerosis. Journal of Vocational Rehabilitation, 31(2), 119–127.
4. Tamez, M. A., Hazler, R. J. (2014). Expanding Frain, Bishop, and Bethel's rehabilitation model to address needs of female veterans. Journal of Rehabilitation, 80(4), 50–57.
5. Ushakova I. M., Chernova O. V. (2016). Problema psykholohichnoi reabilitatsii pratsivnykiv DSNS Ukrainy, yaki vykonuvaly svoi profesiini oboviazky v zoni zbroinoho konfliktu. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 19. Kharkiv: NUTsZU. S. 241–250.
6. Melnyk A. P. Psykholohichna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtsiv, shcho perebuvaly v umovakh boiovykh dii // Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky. – 2015. – № 4 (29). – S. 100–105.
7. Druz O. V. Napriamky medyko-psykholohichnoi profilaktyky poststresovykh psykhichnykh rozladiv u uchasnykiv lokalnykh boiovykh dii / O. V. Druz, I. O. Chernenko // Ukrainkyi visnyk psykhonevrolohii. 2017. T. 25. Vyp. 1 (90). S.45-48.
8. Rangel Sámano, A. The Causes of the Darfur War. An Analysis Based on Barbara Harff's Model. Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales, 2016, Vol. 61, No. 228, pp. 365–390. DOI: 10.1016/S0185-1918(16)30052-6
9. McDonald, L., Mollica, R. F., Kelley, S. D., Tor, S., & Halilovic, M. (2012). Essential guidance for psychosocial assistance in post-conflict settings. Acta Medica Academica, 41(2), 186–198.
10. Steinert, C., et al. (2017). Resource activation for PTSD in Cambodia. Psychological Medicine, 47(3), 553–564.
11. L. Yurchenko, M. Kharlamov, L. Hontarenko. Retrospektyvnyi analiz fizychnoi ta profesiinoi reabilitatsii. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii 2024. № 2(8), s.112-123

УДК 811.111

Тетяна Миколаївна Агібалова
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов Харківського
національного автомобільно-дорожнього університету
ORCID http://orcid.org/0000-0003-4612-4845
e-mail: tanika.fem@gmail.com
Михайло Андрійович Бондаренко,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
механічного факультету Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК МОДЕЛЬ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

Tetiana Ahibalova
Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology),
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Kharkiv National Automobile and Highway University
ORCID http://orcid.org/0000-0003-4612-4845
e-mail: tanika.fem@gmail.com
Mykhailo Bondarenko
1st-cycle (Bachelor's) degree student
at the Faculty of Mechanical Engineering,
Kharkiv National Automobile and Highway University

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCE AS A MODEL FOR MODERN LANGUAGE EDUCATION

Залучення цифрових технологій у модель сучасної комунікації надало майже безмежні можливості для моделювання міжкультурної взаємодії мовців з урахуванням персоналізованого підходу до їхніх потреб, що суттєво змінило методики викладання мов. Освіта на основі штучного інтелекту пропонує переваги навчання, яке є більш персоналізованим, гнучким, інклюзивним і цікавим. Такий підхід може забезпечити викладачам і студентам використання інструментів, які дозволяють реагувати не тільки на те, що вивчається, але й на те, як це вивчається і як почувається при цьому студент [3].

Сьогодні штучний інтелект також ставить такі критичні питання, як-от: етичні дилеми, недосконаліть пропонованих варіантів і порушення традиційних методів оцінювання. Таким чином, розвиток обізнаності в галузі штучного інтелекту й адаптивних навичок є необхідною умовою для сприяння відповідальному використанню технологій. На думку науковців, ретельні дослідження в численних галузях знань є необхідними для оцінки впливу алгоритмічних інтелектуальних систем на когнітивні здібності, метакогнітивні здібності та креативність людини. Людство повинно водночас учитися з ШІ і вивчати ШІ, щоб він став потужним союзником у прагненні до пошуків та інновацій, а не перепоною, яка підриває наші власні здібності [4].

Попри широке застосування й доведену високу ефективність штучного інтелекту для покращення лінгвістичної точності й позитивний вплив в подоланні психологічних бар'єрів у процесі продукування висловлювань іноземною мовою, інтеграція цих технологій у вищу освіту все ще супроводжується значним переліком недостатньо досліджених і невирішених питань.

Хоча Індустрія 6.0 обіцяє тим, хто шукає нові, більш ефективні шляхи опанування іноземних мов, технологічні іновації в можливостях ШІ на рівні навчання в метавсесвіті, голографічних симуляцій і навіть використання прийому контекстуалізації лексики, коли AR-окуляри можуть накладати переклади та контекстуальні підказки на реальні об'єкти, на даний час штучний інтелект може лише імітувати, а не створювати особистий досвід вражень і переживань, що є перепоною для емпатії і толерантності, а отже ставить під загрозу міжкультурну чутливість.

Саме поняття міжкультурної компетентності (МКК) є неоднозначним з точки зору дидактики й мовознавства й не може бути уніфікованим, принаймні на сучасному етапі розвитку наукового знання, адже воно перебуває на перетині постійно змінних соціокультурних, політичних та технологічних факторів.

Оскільки культуру можна умовно уявити як простір, в якому перебуває кожен індивід, постійно беручи участь у створенні та реінтерпретації смислів, норм і цінностей, то і МКК не може бути зведена до засвоєння фіксованого набору уявлень про традиції певних етносів, адже має забезпечувати міжкультурну чутливість. Вона вимагає постійної рефлексії, діалогу й адаптації до динамічних контекстів взаємодії, що наразі й створює підстави для теоретичної невизначеності цього поняття.

Сучасні наукові студії підкреслюють необхідність інтегрованих підходів, що поєднують інструменти AWE з педагогічною підтримкою для максимізації результатів навчання [2]. Проте коли LLM-агенти використовуються для симуляції міжкультурної взаємодії, вони можуть синхронно відтворювати або посилювати культурну упередженість і стереотипи, навчаючись на узагальнених масивах даних [1]. Цей недолік може бути багатократно підсилений у випадках, коли ШІ не здатний розрізняти конотативну або стилістичну компоненту мовлення, такі художні прийоми, як контекстуальні іронія і постіронія, сарказм, гротеск тощо.

Виходячи з цього можна очікувати, що нейромережа може спричинити зворотний ефект на мовця, ще більше віддаляючи його від інтеркультурної обізнаності. Це зумовлює коригування мети сучасної методики: орієнтуватися на формування міжкультурної компетентності мовця в тісному взаємозв'язку з нейтралізацією зазначеного зворотного ефекту, що досягається через системний аналіз і обґрунтування гібридного (змішаного) навчання. Гібридний підхід, у свою чергу, забезпечує результативну інтеграцію ШІ в освітній процес.

У контексті інноваційних процесів у сучасній мовній освіті міжкультурна компетентність є водночас ціллю й інструментом навчання. Вона не лише визначає потрібний обсяг знань і навичок для адаптації індивіда у мультикультурному просторі, а водночас представляє собою педагогічний механізм, який регламентує способи організації освітнього процесу, педагогічні стратегії й ціннісні орієнтири студентів.

Так, освітяни на підставі емпіричних досліджень підтверджують позитивний вплив цифрових ресурсів на підвищення лінгвістичної точності письма й покращення загальної якості академічних робіт. Вони відзначають зниження граматичних помилок за умови, що студенти послідовно використовували системи редагування й автоматичного оцінювання письма. Це підтверджує ефективність ШІ-інструментів для самокорекції, але водночас подекуди може викликати занепокоєння щодо ризику надмірної залежності від штучних помічників.

Впровадження таких цифрових агентів на основі штучного інтелекту, як ChatGPT, Google Gemini, Claude, Duolingo, Mondy Chatbot, Memrise, GrammarlyGo, Replika і Kuki для розмовної практики, дозволяє імітувати реальну комунікацію й тренувати говоріння або письмову взаємодію в безпечному асинхронному середовищі. Симуляційні сценарії, створені за допомогою технологій ШІ, дають можливість гнучкої адаптації до всіх викликів, із якими може стикатися мовець у міжкультурній взаємодії.

Завдяки колаборації можливостей ШІ й викладача знижується рівень стереотипізації, генералізації і надмірного когнітивного навантаження мовця, що дозволяє уникнути

небезпеки демотивації. Сучасні цифрові інструменти, включно з платформами для редагування текстів, автоматичного оцінювання письма та симуляції комунікативних сценаріїв, забезпечують системну підтримку і сприяють зниженню психологічних бар'єрів, оскільки мовець зосереджується не на власних побоюваннях і переживаннях, а на завданнях змістового та прагматичного характеру, на аналізі комунікативних стратегій співрозмовника й на розвитку здатності адекватно реагувати в різних культурних контекстах. Такий фокус дозволяє студенту поступово переключити увагу з власної тривожності на ефективну взаємодію, що сприяє формуванню міжкультурної компетентності.

Література:

1. Dai, D. W, Zhu, H, & Chen G. (2025). How does interaction with LLM powered chatbots shape human understanding of culture? The need for Critical Interactional Competence (CritIC). *Annual Review of Applied Linguistics*, 45, 28-49. https://doi.org/10.1017/S0267190525000054.
2. Dincel, A. & Saygi, A. (2024). Evaluating Grammarly's Impact on EFL Students: Perceptions and Proficiency-Based Engagement. *Journal of Language and Education Review*, 3(2), 10-31. https://jolangedu.net/wp-content/uploads/2024/12/vol-3-no-2-02-r-article-evaluating-grammarlys-impact-on-efl-students-asiye-dincel-asli-saygi.pdf.
3. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M. & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed. An argument for AI in Education. London: Pearson.
4. Yan, L., Greiff, S., Teuber, Z. et al. (2024). Promises and challenges of generative artificial intelligence for human learning. Nat Hum Behav, 8, 1839-1850. https://doi.org/10.1038/s41562-024-02004-5.

References:

1. Dai, D. W, Zhu, H, & Chen G. (2025). How does interaction with LLM powered chatbots shape human understanding of culture? The need for Critical Interactional Competence (CritIC). *Annual Review of Applied Linguistics*, 45, 28-49. https://doi.org/10.1017/S0267190525000054.
2. Dincel, A. & Saygi, A. (2024). Evaluating Grammarly's Impact on EFL Students: Perceptions and Proficiency-Based Engagement. *Journal of Language and Education Review*, 3(2), 10-31. https://jolangedu.net/wp-content/uploads/2024/12/vol-3-no-2-02-r-article-evaluating-grammarlys-impact-on-efl-students-asiye-dincel-asli-saygi.pdf.
3. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M. & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed. An argument for AI in Education. London: Pearson.
4. Yan, L., Greiff, S., Teuber, Z. et al. (2024). Promises and challenges of generative artificial intelligence for human learning. Nat Hum Behav, 8, 1839-1850. https://doi.org/10.1038/s41562-024-02004-5.

УДК: УДК 378.031.212:[159.947:159.944.4]:172.13

Єлизавета Валеріївна Бабак,
здобувачка вищої освіти ІІІ курсу (ОР бакалавр)
НІІ міжнародної освіти та гуманітарних наук
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова
E-mail: lizababak11@gmail.com
Олена Олександрівна Долгопол,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9545-2290
E-mail: dolgop_helen@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Yelyzaveta Babak,
3rd-year student (Bachelor's degree)
of the Educational and Scientific Institute of International
Education and Humanities, O. M. Beketov National University of Urban Economy
E-mail: lizababak11@gmail.com
Olena Dolhopol,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, O. M. Beketov
National University of Urban Economy
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9545-2290
E-mail: dolgop_helen@ukr.net

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF RESILIENCE AND CIVIC RESPONSIBILITY OF STUDENT YOUTH IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Анотація: У дослідженні розглядаються психологічні чинники формування резильєнтності та громадянської відповідальності студентської молоді в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема воєнного стану, інформаційної нестабільності та соціально-економічних трансформацій. Проаналізовано роль емоційної стійкості, ціннісних орієнтацій, соціальної підтримки та особистісної зрілості у процесі адаптації молоді до кризових умов. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між рівнем резильєнтності та активною громадянською позицією студентів. Визначено, що розвиток критичного мислення, саморегуляції та соціальної відповідальності сприяє формуванню здатності до ефективного подолання стресу та участі у суспільному житті. Результати дослідження можуть бути використані для розробки психологічних програм підтримки студентської молоді.

Ключові слова: резильєнтність, студентська молодь, громадянська відповідальність, психологічна стійкість, соціальні виклики, адаптація, саморегуляція.

Abstract: The study examines psychological factors in the formation of resilience and civic responsibility of student youth under contemporary social challenges, particularly martial law, information instability, and socio-economic transformations. The roles of emotional stability, value orientations, social support, and personal maturity in the process of youth adaptation to crisis conditions are analyzed. Special attention is paid to the correlation between the level of resilience and the active civic position of students. It is determined that the development of critical thinking, self-regulation, and social responsibility contributes to the formation of the ability to effectively overcome stress and participate in public life. The results of the research can be used to develop psychological support programs for student youth.

Keywords: resilience, student youth, civic responsibility, psychological stability, social challenges, adaptation, self-regulation.

Постановка проблеми. В умовах сучасної глобальної нестабільності, що для українського суспільства поглиблюється викликами повномасштабної війни, питання психологічного виживання та розвитку молодого покоління набуває стратегічного значення. Студентський вік є критичним періодом, коли особистість не лише засвоює професійні компетенції, а й вибудовує цілісну систему ціннісних орієнтацій, що визначають її подальшу життєву траєкторію. Поняття резильєнтності, яке тривалий час розглядалося переважно в

контексті індивідуальної стресостійкості, сьогодні потребує переосмислення як складний соціально-психологічний феномен. Він нерозривно пов'язаний із громадянською відповідальністю, оскільки здатність особистості протистояти кризовим явищам прямо залежить від її інтегрованості у суспільні процеси та усвідомлення власної суб'єктності. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання суперечності між зростаючим рівнем тривожності молоді та суспільним запитом на проактивного, відповідального громадянина, здатного до конструктивної діяльності в умовах невизначеності. За твердженням Е. Грішина, сучасна особистість розвивається в умовах постійної невизначеності, що вимагає високого рівня саморефлексії та здатності до смислотворення [1, с. 47]. У цьому аспекті резильєнтність виступає як механізм інтеграції складного досвіду, зокрема травматичного, у цілісну картину світу. Водночас громадянська відповідальність допомагає надати цьому досвіду соціально значущого виміру, перетворюючи індивідуальні переживання на джерело активної позиції та участі у спільних процесах. Таким чином, вивчення механізмів формування резильєнтності через призму громадянської позиції дозволяє розробити ефективні стратегії психологічного супроводу в системі вищої освіти. Як зазначають І. Книш та Н. Підбуцька, резильєнтність не є вродженою сталою характеристикою, а формується в процесі взаємодії особистості з життєвими викликами, набуваючи рис життєстійкості через досвід подолання труднощів [2, с.14]. Вчений підкреслює, що ключовими компонентами цього процесу є залученість, контроль і прийняття виклику, які забезпечують активну позицію людини щодо власного життя. У контексті студентської молоді ці компоненти безпосередньо корелюють із розвитком громадянської відповідальності, адже саме відчуття контролю над подіями та включеність у соціальні процеси формують готовність діяти в інтересах суспільства.

Методи дослідження. З позиції соціальної психології, як підкреслює Є. Базика, особистість формується у процесі включення в систему соціальних відносин, де значну роль відіграють групові норми, цінності та ідентичності [3, с. 36]. Студенти, які схильні до оптимістичного пояснювального стилю, частіше демонструють проактивну поведінку та готовність брати відповідальність за власні дії. Це створює підґрунтя для формування активної громадянської позиції, де відповідальність сприймається не як тягар, а як можливість впливати на соціальну реальність.Для досягнення мети дослідження було застосовано комплекс теоретичних та емпіричних методів, що дозволяють охопити проблему на різних рівнях. Теоретичний базис ґрунтується на методах дедукції та індукції під час аналізу наявних концепцій життєстійкості та соціальної адаптації. У роботі використано порівняльний аналіз для зіставлення вітчизняних та закордонних підходів до розуміння психологічної пружності. Емпірична складова передбачає використання психодіагностичного інструментарію, спрямованого на виявлення рівнів резильєнтності та параметрів громадянської самосвідомості. Зокрема, було застосовано методики оцінки індивідуальних ресурсів подолання стресу, тести на визначення локусу контролю та опитувальники ціннісних пріоритетів. Математико-статистична обробка даних проводилася з використанням кореляційного аналізу, що дозволило встановити характер та щільність зв'язків між внутрішньою стійкістю особистості та її готовністю брати на себе відповідальність за суспільні зміни. Такий методологічний підхід забезпечив об'єктивність висновків та репрезентативність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна природа резильєнтності студента розглядається як динамічна здатність до відновлення психологічного гомеостазу після впливу деструктивних чинників зовнішнього середовища. Як доводить Г. Лазос, оптимізм як когнітивний стиль мислення відіграє важливу роль у формуванні психологічної стійкості, оскільки впливає на інтерпретацію подій і рівень віри у власні можливості [4, с. 18]. В основі цього процесу лежить когнітивна гнучкість, яка дозволяє молодій людині не лише сприймати кризову ситуацію як виклик, а й знаходити в ній можливості для особистісного зростання. Важливим аспектом формування такої стійкості є емоційна саморегуляція, що базується на вмінні розпізнавати та контейнувати інтенсивні

переживання, пов’язані з безпековими ризиками та соціальною нестабільністю. У цьому контексті студентське середовище виступає потужним фактором розвитку як резильєнтності, так і громадянської відповідальності. Саме через взаємодію в групі, участь у спільних ініціативах та переживання колективного досвіду формується відчуття причетності та відповідальності за спільне благо. У цьому контексті громадянська відповідальність виступає не як зовнішній обов’язок, а як внутрішній ресурсний стан. Усвідомлення належності до спільноти та участь у волонтерській чи громадській діяльності створюють специфічний захисний буфер, який запобігає розвитку відчуття безпорадності та екзистенційного вакууму. Особлива увага в дослідженні приділяється взаємозв’язку між рівнем особистісної зрілості та активною громадянською позицією. Студенти з високим рівнем резильєнтності демонструють схильність до інтернального локусу контролю, що проявляється у переконанні, що власні зусилля можуть вплинути на перебіг подій навіть у складних обставинах воєнного часу. Громадянська відповідальність у такому разі стає інструментом реалізації цієї агентності. Коли студент залучається до вирішення соціально значущих завдань, відбувається трансформація індивідуального стресу в колективну дію, що має виражений терапевтичний ефект. Це підтверджує тезу про те, що соціально корисна активність є одним із найбільш дієвих механізмів формування психологічної пружності в юнацькому віці. Крім того, формування резильєнтності неможливе без розвитку критичного мислення та медіаграмотності. В умовах гібридних загроз здатність аналізувати інформаційні потоки та протистояти маніпуляціям стає складовою психологічної безпеки особистості. Громадянська відповідальність тут проявляється у відповідальному ставленні до поширення інформації та здатності зберігати когнітивну автономію. Важливу роль у цьому процесі відіграє освітнє середовище закладу вищої освіти, яке має виступати не лише транслятором знань, а й майданчиком для відпрацювання навичок демократичної взаємодії. Інтеграція методів арт-терапії та соціально-емоційного навчання в навчальний процес дозволяє студентам безпечно опрацьовувати травматичний досвід та зміцнювати міжособистісні зв’язки, що є фундаментом соціальної підтримки як ключового компонента резильєнтності. Аналіз результатів показує, що формування громадянської відповідальності без належного рівня психологічної стійкості може призвести до швидкого емоційного вигорання та апатії. Тому в системі підготовки майбутніх фахівців необхідно дотримуватися балансу між стимулюванням соціальної активності та навчанням технік психологічного відновлення. Резильєнтність забезпечує витривалість особистості, тоді як громадянська відповідальність надає цій витривалості ціннісної спрямованості. Разом вони утворюють цілісний комплекс, що дозволяє студентській молоді ефективно адаптуватися до змін та виступати драйвером суспільної модернізації навіть у найбільш несприятливих умовах.

Висновки. Результати дослідження продемонстрували, що резильєнтність та громадянська відповідальність студентської молоді перебувають у стані складної діалектичної взаємодії. Психологічна стійкість є фундаментом, на якому вибудовується готовність до усвідомленої суспільної діяльності, тоді як громадянська позиція насичує життя студента сенсами, що критично важливо для збереження ментального здоров’я під час тривалих криз. Ефективне формування цих якостей вимагає системного підходу в межах освітнього процесу, що поєднує психологічну підтримку, розвиток м’яких навичок та створення реальних можливостей для участі в громадському житті. Основним вектором подальшої роботи має стати розробка та впровадження комплексних програм, спрямованих на перетворення університетського середовища на простір безпеки та розвитку, де кожен студент зможе зміцнити свою внутрішню пружність та реалізувати свій потенціал як відповідального громадянина. Такий підхід забезпечить не лише професійну успішність майбутніх фахівців, а й стійкість усього суспільства перед обличчям сучасних і майбутніх викликів. Отже, узагальнюючи наукові підходи, можна стверджувати, що резильєнтність і громадянська відповідальність мають спільну психологічну основу, яка полягає в активній суб’єктній позиції особистості, здатності до осмислення досвіду та включеності в соціальні

процеси. Їхній взаємозв'язок відкриває нові можливості для побудови ефективних моделей психологічної підтримки студентської молоді в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Грішин Е. Складна життєва ситуація як передумова формування резильєнтності особистості. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». 2022. Вип. 65. С. 25–41. Режим доступу: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/3796
2. Книш І., Підбуцька Н. Резильєнтність людини: трансформація наявних і пошук інноваційних дидактичних практик [Електронний ресурс] / І. Книш, Н. Підбуцька // Науковий журнал ТИПУС–КНРІ. – 2024. – № 4. – С. 3–20. – Режим доступу: http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/320459
3. Кризова психологія [Електронний ресурс]: конспект лекцій для студентів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти, спец. 053 «Психологія» /уклад. Є.Л. Базика; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т психології та соціальної роботи. Одеса : ОНУ, 2024 – 65 с. Режим доступу: https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/39257
4. Лазос Г. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень /Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. – Вип. 14. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; – Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. – Вип. 14. – 64 с. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

References:

1. Hrishyn, E. (2022). Complex life situation as a prerequisite for the formation of individual resilience. Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Series "Psychology", 65, 25–41. Retrieved from http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/3796
2. Knysh, I., & Pidbutska, N. (2024). Human resilience: Transformation of existing and search for innovative didactic practices. TIPUS–KHPI Scientific Journal, 4, 3–20. Retrieved from http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/320459
3. Bazyka, Ye. L. (Comp.). (2024). Crisis psychology: Lecture notes for bachelor's degree students majoring in 053 "Psychology". Odesa I. I. Mechnikov National University. Retrieved from https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/39257
4. Lazos, H. P. (2018). Resilience: Conceptualization of the concept and review of modern research. In Actual Problems of Psychology (Vol. 3: Counseling Psychology and Psychotherapy, Issue 14, pp. 26–64). H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

УДК 378.014.25:001(477:4)

Інна Андріївна Борзенкова
студентка 4 курсу факультету менеджменту, адміністрування та права,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти , спеціальність А5 Професійна освіта
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID https://orcid.org/0009-0004-3338-9523
e-mail: innaborzenkova552@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР

Borzenkova Inna Andriivna
4th-year student, Faculty of Management, Administration and Law,
First (Bachelor's) level of higher education, , Specialty A5 Vocational Education,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID https://orcid.org/0009-0004-3338-9523
e-mail: innaborzenkova552@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

STRATEGIC PRIORITIES AND MECHANISMS FOR INTEGRATING UKRAINE'S EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC SYSTEM INTO THE EUROPEAN INTELLECTUAL SPACE

Сучасний дискурс навколо європейського вектору української освіти вже давно перестав бути лише політичним гаслом. Це наш спосіб залишитися на інтелектуальній мапі світу. Коли ми говоримо про «єдиний інтелектуальний простір», ми маємо на увазі не паперову звітність, а будівництво такої екосистеми, де український диплом чи наукова ідея матимуть таку саму вагу в Парижі чи Берліні, як і в Києві. Після 2022 року, коли Україна отримала статус кандидата в ЄС, ми перетнули межу, яку дослідники влучно охрестили «екзистенційно-модернізаційним етапом» [3, с. 22].

Це точка неповернення. Або ми синхронізуємося з Європою зараз, або назавжди залишимося в статусі інтелектуального донора для більш успішних країн. Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що війна вимагає від нас не просто відновлення стін університетів чи шкіл, а повноцінного перезавантаження за європейськими лекалами. Нам потрібна освіта, яка є не тягарем для бюджету, а реальним гарантом національної безпеки та драйвером економіки.

Важливо не втратити гуманітарну основу інтеграції: дослідники розглядають університет як простір, де професійна підготовка поєднується зі світоглядним самовизначенням студентства [2, с. 35-36].

Щоб наше дослідження було об'єктивним, ми застосували цілий «коктейль» методологічних підходів. По-перше це статистичний та техніко-економічний аналіз середовища діяльності ЗВО України у порівнянні з країнами ЄС. Це дозволило нам провести своєрідну «національну діагностику» освітньої системи та виявити критичні розриви між деклараціями та реальністю [4, с. 352].

По-друге, ми використали ретроспективний аналіз еволюції євроінтеграції (за О. Глушко), що дало змогу виокремити чотири стадії трансформації, від наївного накопичення досвіду в 90-х до нинішнього екзистенційного виклику [3, с. 24]. Також ми застосували контент-аналіз нормативно-правових актів та матеріалів спеціалізованих видань із публічного адміністрування [6, с. 70-76]. Таке поєднання методів дозволило нам не лише описати «болі» системи, а й запропонувати конкретні інструменти (KPI) для її лікування.

Шлях нашої освіти до європейської сім'ї ніколи не був прогулянкою в парку. Ми пройшли через довгі роки адаптації та спроб «здаватися» кращими, ніж ми є. Але саме четвертий етап, який розпочався у 2022 році, зняв усі маски. Як зазначає Оксана Глушко, інтеграція шкільної та вищої освіти сьогодні є «клеєм», що тримає нашу систему вкупі з європейською, не даючи їй розвалитися в часи війни [3, с. 29].

Це означає, що ми маємо зробити наше освітнє поле максимально прозорим. Український студент, де б він не опинився, має відчувати, що його знання є конвертованою валютою. Впровадження європейських стандартів сьогодні не примха Брюсселя, а наш внутрішній план Маршалла для мізків, який має зупинити деградацію людського капіталу.

Вчені трактують гуманізацію освіти як противагу фрагментованому, техноцентричному мисленню: без гуманітарного ядра фахова підготовка звужує розвиток особистості до професійної функції [1, с. 31-40].

Давайте будемо чесними: українським університетам важко пробитися в світові рейтинги не через брак розумних людей, а через застарілу систему управління. Дослідження І. Гращенко та Р. Янкового підтверджують: ми зациклені на процесах, а Європа на результатах. Нам критично необхідно впроваджувати нові KPI (ключові показники ефективності) [4, с. 363].

Університет має перестати бути бюрократичним «заводом» із видачі дипломів. Він повинен стати гнучким хабом знань. Це вимагає відмови від моделі «звіту для галочки» на користь моделі «дифузії знань». Орієнтація на європейські цінності не про кількість годин у розкладі, а про формування особистості, яка здатна конкурувати в глобальному світі, де знання застарівають швидше, ніж друкується підручник.

Будь-яка реформа «задихнеться» в кабінетах, якщо її не підтримає адекватний менеджмент. Наукові розвідки у сфері публічного адміністрування [6, с. 74] чітко вказують на те, що євроінтеграція є нашим головним управлінським мейнстримом. Але нам потрібні нові правила гри: менше контролю з боку міністерства, більше автономії для ЗВО.

Це має бути перехід до горизонтального управління. Університет сам має знаходити партнерів у ЄС, сам вибудовувати стратегію та сам відповідати за свою репутацію. Роль держави тут бути фасилітатором, який прибирає бар'єри на митниці чи у фінансах, щоб грантові кошти від Horizon Europe чи Erasmus+ не «кисли» на казначейських рахунках через застарілі інструкції.

Дослідники пов'язують реорганізацію освітнього процесу з вихованням відповідальної громадянської позиції; без такої культури автономія університету легко стає формальним самоуправлінням [5, с. 40-45].

Фундаментом сучасного Європейського дослідницького простору (ERA) є принцип Open Science. Для України це шанс перестати бути лише «споживачем» допомоги і стати архітектором спільних проєктів. Це означає повну цифрову прозорість досліджень та інтеграцію в хмарні інфраструктури (EOSC).

Мова йде про стратегію «циркуляції талантів» замість їх «витоку». Якщо вчений може реалізувати крутий проєкт тут, в Україні, маючи при цьому прямий доступ до європейських баз даних та інструментів, він залишиться частиною нашого інтелектуального продукту. Світ рухається зі швидкістю світла, і звіти ЮНЕСКО невблаганно про це нагадують [7, с. 1-3]. Будь-яка пауза в реформах сьогодні є відкатом у «сіру зону» інтелектуального занепаду.

Інтеграція це не фінішна стрічка, а марафон, який ми змушені бігти зі швидкістю спринту. Ми прагнемо до європейських стандартів не тому, що це «модно», а тому, що це дає нам шанс бути успішними. Від еволюції шкільної освіти за Глушко до зміни економічних важелів в університетах за Гращенко, все це вектори однієї стратегії.

Наш інтелектуальний потенціал є єдиною валютою, яка не знецінюється під час війни, якщо ми вчасно надамо їй сучасну європейську форму. Тільки через повноцінне партнерство з ЄС, реальну автономію університетів та впровадження жорстких стандартів якості Україна зможе збудувати економіку знань, яка стане серцем нашої перемоги та відновлення. Ми маємо бути не просто частиною Європи, ми маємо стати її інноваційним локомотивом.

Література

1. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Philosophical, historical, and cultural aspects of humanitarian training in the educational environment. Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal. 2024. Issue 31. P. 31-40. DOI: https://doi.org/10.47451/hum2024-05-01
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світоглядна трансформація студентства в умовах соціополітичних викликів України. Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі : матеріали III

Міжнар. наук.-практ. конф., 05 червня 2025 р., м. Херсон. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2025. С. 35-40. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.5318201
3. Глушко О. Еволюція європейської інтеграції України у галузі шкільної освіти. Український педагогічний журнал. 2024. № 4. С. 18-29. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-4-18-29
4. Гращенко І. С., Янковой Р. В. Проблеми та перспективи інтеграції вищої освіти України в європейський освітній простір. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України», 2 жовтня 2015 р. 2015. Спец. вип. : Серія «Економічні науки». С. 352-363. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/806
5. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Формування політичної культури студентства в контексті реорганізації освітнього процесу. Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 червня 2023 р. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2023. С. 40-45. URL: https://ksma.ks.ua/wp-content/uploads/2023/08/ЗБІРНИК-матеріалів-конф._ХДМА-3.pdf
6. Публічне управління та митне адміністрування. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2022. URL: https://customs-admin.umsf.in.ua/vspec-2022
7. UNESCO Science Report: The Race Against Time for Smarter Development. Paris : UNESCO Publishing, 2021. 758 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377250

References

1. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2024). Philosophical, historical, and cultural aspects of humanitarian training in the educational environment. Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal, 31, 31-40. DOI: https://doi.org/10.47451/hum2024-05-01
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Worldview transformation of students under sociopolitical challenges of Ukraine. In Actual problems of teaching social and humanitarian educational components in higher education (pp. 35-40). Kherson State Maritime Academy. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.5318201
3. Hlushko, O. (2024). Evolution of Ukraine's European integration in the field of school education. Ukrainian Pedagogical Journal, (4), 18-29. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-4-18-29
4. Grashchenko, I. S., & Yankovoi, R. V. (2015). Problems and prospects of integrating Ukraine's higher education into the European educational space. Bulletin of Kyiv National University of Technologies and Design. Special issue: Economic Sciences, 352-363. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/806
5. Minosian, A. S., Varypaiev, O. M. (2023). Formation of students' political culture in the context of reorganization of the educational process. In Actual problems of teaching social and humanitarian educational components in higher education (pp. 40-45). Kherson State Maritime Academy. URL: https://ksma.ks.ua/wp-content/uploads/2023/08/ЗБІРНИК-матеріалів-конф._ХДМА-3.pdf
6. Public Administration and Customs Administration. (2022). Special issue dedicated to European integration topics. University of Customs and Finance. URL: https://customs-admin.umsf.in.ua/vspec-2022
7. UNESCO. (2021). UNESCO science report: The race against time for smarter development. UNESCO Publishing. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377250

УДК 377:159.922.7-058.65

Катерина Сергіївна Горденко
викладач технологічних дисциплін,
голова Циклової Комісії технологічних дисциплін, ЛАФК
e-mail: katagordenko@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ: АДАПТИВНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Kateryna Hordenko
Lecturer of Technological Disciplines,
Head of the Subject Cycle Commission of the Technological Disciplines,
LAPC (Lypkovativka Agricultural Professional College)
e-mail: katagordenko@gmail.com

PROFESSIONAL REINTEGRATION OF VETERANS: ADAPTIVE EDUCATIONAL PROGRAMS AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Процес повернення ветеранів до цивільного життя є складним багатогранним викликом, який вимагає від держави та суспільства системного підходу. Одним із ключових аспектів успішної адаптації є професійна реінтеграція — можливість знайти гідну роботу, реалізувати свій потенціал та забезпечити фінансову незалежність [6, с. 12]. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти (ЗПТО) сьогодні стають основними майданчиками для такої трансформації, оскільки вони здатні забезпечити швидку перепідготовку за прикладними спеціальностями, що є критично важливим для відновлення економіки.

Проблема полягає в тому, що традиційні освітні підходи часто не враховують специфічний досвід ветеранів, їхні психологічні особливості та потребу в інтенсивному опануванні практичних навичок без зайвого теоретичного навантаження. Актуальність теми зумовлена необхідністю розробки та впровадження гнучких моделей навчання, які б поєднували професійну підготовку з інтенсивною психологічною реабілітацією та враховували інклюзивні вимоги до організації освітнього простору [5, с. 45].

Для написання роботи було використано комплекс методів наукового пізнання. Аналіз нормативно-правової бази дозволив визначити державні гарантії щодо перепідготовки ветеранів. Порівняльний метод було застосовано для вивчення міжнародного досвіду (зокрема програм НАТО та США) та можливостей його адаптації в Україні. Також використано метод систематизації для формування структури психологічного супроводу та метод моделювання для розробки структури адаптивної навчальної програми.

Професійна реінтеграція ветеранів у системі ПТО має базуватися на принципі андрагогіки — навчанні дорослих, які мають життєвий досвід і чітку мотивацію. Першочерговим завданням є створення адаптивних навчальних програм. Такі програми повинні передбачати: скорочення термінів навчання за рахунок визнання результатів неформальної та інформальної освіти (навичок, отриманих під час військової служби); модульну побудову курсу, що дозволяє поетапно опановувати професію; акцент на цифрових та «зелених» навичках, що є затребуваними в аграрному та промисловому секторах [1, с. 42; 7, с. 88].

Важливим елементом адаптивності є індивідуалізація графіка навчання. Багато ветеранів поєднують навчання з лікуванням, реабілітацією або роботою, тому використання змішаного навчання (blended learning) та дистанційних платформ є критично необхідним [2, с. 102]. Крім того, освітні програми повинні включати компоненти з основ підприємницької діяльності, оскільки значна частина ветеранів схильна до відкриття власної справи, зокрема у фермерському господарстві [4, с. 210].

Проте, зміна професії — це лише частина шляху. Психологічна підтримка в закладах освіти виступає фундаментом, без якого навчання може бути неефективним. Ветерани часто

стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), відчуттям соціальної ізоляції або нерозуміння з боку цивільного оточення [3, с. 14-16]. Психологічний супровід у ЗПТО має бути інтегрованим і включати:

1. Обов'язкову підготовку педагогічного складу (викладачів, майстрів виробничого навчання) з питань психології травми, методів ненасильницького спілкування та конфліктології.
2. Створення груп самодопомоги та ветеранських просторів (хабів) на базі ЗПТО, де принцип «рівний-рівному» дозволяє ветеранам відчувати підтримку спільноти.
3. Регулярний моніторинг ментального здоров'я слухачів та доступ до індивідуальних консультацій з практичним психологом, який спеціалізується на роботі з учасниками бойових дій [9, с. 55].

Окрему увагу слід приділити фізичній доступності та інклюзивності майстерень і лабораторій. Професійна реінтеграція осіб з інвалідністю внаслідок війни вимагає використання асистивних технологій та переобладнання робочих місць під потреби ветеранів.

Ефективна реінтеграція неможлива без тісної співпраці з роботодавцями. Заклади освіти мають виступати посередниками, організовуючи виробничу практику на підприємствах, які реалізують програми корпоративної соціальної відповідальності та готові до найму ветеранів. Це забезпечує не лише передачу технологічних знань, а й м'яку соціальну інтеграцію в трудовий колектив [8, с. 210].

Розвиток системи професійної освіти в контексті роботи з ветеранами вимагає відмови від жорстких академічних стандартів на користь гнучкості та людиноцентричності. Адаптивні програми дозволяють ветеранам у стислі терміни отримати кваліфікацію, що відповідає запитам сучасного ринку праці, а комплексна психологічна підтримка створює умови для успішної соціальної адаптації.

Державна політика у сфері ПТО має бути спрямована на створення безбар'єрного освітнього простору, де ветеран сприймається як активний суб'єкт відновлення країни. Перспективним напрямком є розробка галузевих стандартів перепідготовки (зокрема в агротехнологічному секторі) та розширення фінансової підтримки ЗПТО, що впроваджують ветеранські освітні ініціативи.

Література

1. Барбицька В. Г. Адаптація ветеранів війни до цивільного життя в умовах сучасних викликів. *Вісник психології*. 2024. № 12..
2. Державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти: зб. нормат. актів / упоряд. М. І. Коваль. Київ : Освіта, 2023. 144 с.
3. Максименко С. Д., Терлецька Ю. М. Психологічні особливості соціалізації осіб, що повернулися з зони бойових дій. *Психологія і суспільство*. 2025. № 2.
4. Організація малого бізнесу в аграрному секторі для ветеранів : практ. посіб. / за ред. О. М. Левченка. Полтава : ПДАУ, 2024. 256 с.
5. Повоєнне відновлення України: роль професійної освіти : аналіт. доп. / Ін-т проф. освіти. Київ, 2025. 112 с.
6. Рекомендації щодо організації освітнього процесу для ветеранів та учасників бойових дій : метод. посібник / МОН України. Київ, 2023. 68 с.
7. Розвиток професійних компетентностей в умовах цифрової трансформації : монографія / за ред. П. К. Петренка. Львів : Світ, 2024. 310 с.
8. Соціальна адаптація та професійна реабілітація військовослужбовців : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15-16 берез. 2026 р.). Київ : КНУ, 2026. 320 с.
9. Федорець М. В. Психологічний супровід дорослих у закладах професійної освіти. *Професійна освіта*. 2024. № 4 (101).

УДК 72.025.4:004.9

Ірина Олексіївна Данченко
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет,
https://orcid.org/0000-0003-0103-8142
irinadanchenco@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ЇХ ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ У ЗБЕРЕЖЕННІ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Iryna Danchenko
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the UNESCO Department of Philosophy of Human Communication and Social and Humanitarian Disciplines,
State Biotechnological University
https://orcid.org/0000-0003-0103-8142
irinadanchenco@gmail.com

INNOVATIVE RECONSTRUCTION TECHNOLOGIES AND THEIR EDUCATIONAL POTENTIAL IN THE PRESERVATION OF UNESCO WORLD HERITAGE

Анотація. У тезах досліджуються сучасні технології реконструкції зруйнованих об'єктів культурної спадщини в умовах воєн, природних катастроф та антропогенних впливів. Особливу увагу приділено таким інструментам, як 3D-сканування, інформаційне моделювання будівель (BIM), штучний інтелект та безпілотні літальні апарати. Розглянуто можливості інтеграції цифрових технологій у освітній процес. Доведено, що інтеграція таких технологій у освітні програми сприяє розвитку цифрових компетентностей здобувачів освіти та формує навички роботи з інноваційними інструментами.

Ключові слова: всесвітня спадщина ЮНЕСКО, реконструкція, цифрові технології, 3D-сканування, штучний інтелект, освіта.

Abstract. The theses explore modern technologies for the reconstruction of destroyed cultural heritage sites in the context of wars, natural disasters and anthropogenic impacts. Particular attention is paid to such tools as 3D scanning, building information modeling (BIM), artificial intelligence and unmanned aerial vehicles. The possibilities of integrating digital technologies into the educational process are considered. It is proven that the integration of such technologies into educational programs contributes to the development of digital competencies of students and forms skills in working with innovative tools.

Keywords: : UNESCO World Heritage Site, reconstruction, digital technologies, 3D scanning, BIM, artificial intelligence, education.

Постановка проблеми Культурна та природна спадщина є невід'ємною складовою історичної пам'яті людства, яка відображає розвиток суспільства, його цінності та ідентичність. Проте в сучасних умовах вона зазнає значних загроз, пов'язаних із воєнними конфліктами та глобальними викликами.

Зокрема, війна в Україні та збройні конфлікти по всьому світі призводять до масштабного знищення історичних пам'яток. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання застосування сучасних технологій для реконструкції та збереження культурної спадщини.

Методи дослідження теоретичний аналіз та синтез джерел із досліджуваної проблеми, вивчення нормативно-правових документів, стандартів – для характеристики стану розкриття проблеми в науковій літературі, уточнення сутності основних понять і

категорій, виокремлення їх змістових структур; порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних й експериментальних даних; узагальнення досвіду.

Виклад основного матеріалу Вивчення об'єктів світової культурної спадщини відіграє важливу роль у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти, поєднуючи гуманітарні знання з сучасними технологічними підходами. Ознайомлення з діяльністю ЮНЕСКО та аналіз об'єктів зі Списку всесвітньої спадщини сприяють розвитку критичного мислення, культурної обізнаності та глобальної відповідальності.

У процесі навчання здобувачі освіти набувають навичок міждисциплінарного аналізу, поєднуючи знання з історії, архітектури, інформаційних технологій і екології.

Одним із ключових напрямів розвитку у сфері збереження культурної спадщини є цифровізація. Завдяки технологіям 3D-сканування створюються точні цифрові моделі об'єктів, які можуть бути використані для їх подальшого відновлення.

Важливим прикладом є реконструкція Собор Паризької Богоматері, де цифрові моделі допомогли відтворити архітектурні елементи після пожежі. Такі підходи дозволяють не лише відновлювати об'єкти, але й створювати їх цифрові копії для збереження.

Розвиток технологій дозволяють зараз широко застосовуються безпілотні літальні апарати для дослідження пошкоджених об'єктів. Вони забезпечують: аерофотозйомку; створення тривимірних моделей місцевості; моніторинг стану об'єктів у реальному часі. Дрони є особливо ефективними у небезпечних або важкодоступних зонах. Штучний інтелект (AI) відіграє дедалі важливішу роль у процесах реконструкції об'єктів культурної спадщини, забезпечуючи новий рівень точності та автоматизації. Сучасні алгоритми машинного навчання здатні аналізувати великі обсяги історичних даних, включаючи фотографії, креслення, архівні документи та тривимірні моделі, що дозволяє відтворювати втрачені елементи пам'яток із високою достовірністю.

Зокрема, нейронні мережі можуть реконструювати відсутні частини архітектурних об'єктів на основі аналогів або частково збережених структур.

Крім того, AI використовується для автоматичного виявлення пошкоджень, оцінки технічного стану будівель і прогнозування подальших руйнувань. Важливим напрямом є також генеративні моделі, які дозволяють створювати кілька варіантів реконструкції, що дає змогу фахівцям обирати найбільш автентичний варіант.

У поєднанні з технологіями 3D-сканування та інформаційне моделювання будівель **(**Building Information Modeling**)** є сучасним технологічним тандемом у будівництві, архітектурі та інжинірингу, що дозволяє швидко створити точну цифрову копію реального об'єкта та використовувати її для проектування, реконструкції чи експлуатації, це, в свою чергу, значно розширює можливості дослідників і реставраторів, сприяючи ефективному збереженню культурної спадщини навіть у складних умовах.

Важливу роль у збереженні культурної спадщини відіграють міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО. Вони координують проєкти, надають експертну підтримку та сприяють фінансуванню реконструкційних робіт.

Сучасні технології реконструкції культурної спадщини мають значний потенціал для інтеграції в освітній процес та міждисциплінарні дослідження. Використання 3D-моделей, віртуальної та доповненої реальності дозволяє створювати інтерактивні навчальні середовища, що сприяють глибшому розумінню історико-культурних об'єктів. Зокрема, платформи Google Arts & Culture забезпечують доступ до цифрових колекцій і віртуальних екскурсій.

Інтеграція таких технологій у освітні програми сприяє розвитку цифрових компетентностей здобувачів освіти та формує навички роботи з інноваційними інструментами. Співпраця університетів із міжнародними організаціями відкриває можливості для участі студентів у практичних проєктах.

Інноваційні технології реконструкції культурної спадщини відкривають широкі можливості для модернізації освітнього процесу під час викладання дисципліни, присвяченої

діяльності ЮНЕСКО. Їх застосування дозволяє перейти від традиційних лекційних форматів до інтерактивного, практикоорієнтованого навчання.

Штучний інтелект також може використовуватися в освітньому процесі для аналізу історичних даних, створення моделей реконструкції та прогнозування змін стану об'єктів. Такий підхід дозволяє студентам ознайомитися з сучасними інструментами дослідження та підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Важливим напрямом є інтеграція міжнародного досвіду через участь у спільних освітніх і наукових проєктах, ініційованих міжнародними організаціями. Це сприяє розвитку глобального мислення та формуванню професійних компетентностей.

Таким чином, впровадження інноваційних технологій реконструкції у викладання дисципліни «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО» забезпечує підвищення якості освіти, розвиток цифрових і аналітичних навичок студентів, а також формування відповідального ставлення до збереження культурної спадщини.

Проблеми та виклики Попри значний розвиток технологій реконструкції культурної спадщини, існує низка суттєвих проблем, що ускладнюють їх ефективне застосування.

Насамперед це обмежене фінансування, оскільки проєкти цифрової реконструкції потребують значних інвестицій у обладнання, програмне забезпечення та підготовку фахівців.

Додатковим викликом є складність забезпечення автентичності відновлених об'єктів, адже навіть за наявності цифрових моделей неможливо повністю відтворити історичну матеріальність і контекст пам'ятки.

Важливими залишаються й етичні питання, пов'язані з доцільністю реконструкції: чи варто відновлювати об'єкт у первісному вигляді, чи зберігати його як свідчення руйнування.

Окрім цього, існують технічні обмеження, зокрема нестача точних архівних даних, складність обробки великих масивів інформації та обмеженість доступу до пошкоджених територій, особливо в умовах збройних конфліктів, таких як війна в Україні.

Також важливою проблемою є недостатній рівень міждисциплінарної координації між істориками, інженерами та IT-фахівцями, що може знижувати якість кінцевих результатів реконструкції.

Висновки Сучасні технології значно розширюють можливості реконструкції культурної спадщини. Використання цифрових інструментів в процесі навчання здобувачами освіти, таких як 3D-моделювання, геоінформаційні системи та віртуальні платформи та інші, сприяє розвитку цифрової грамотності та вмінь працювати з великими обсягами інформації. Крім того, вивчення світової спадщини формує у студентів ціннісні орієнтири щодо збереження культурного надбання людства, що є важливим елементом професійної підготовки фахівців у різних галузях.

Інтеграція відповідних технологій в освітній процес сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців та забезпечує збереження всесвітньої спадщини для майбутніх поколінь.

Література:

1. ЮНЕСКО. World Heritage List. URL: https://whc.unesco.org (дата звернення: 06.04.2026).
2. ICOMOS. Guidance on Post-Trauma Recovery and Reconstruction. URL: https://www.icomos.org (дата звернення: 06.04.2026).
3. CyArk. Digital Preservation of Cultural Heritage. URL: https://www.cyark.org (дата звернення: 06.04.2026).
4. Addison A. C. Emerging trends in virtual heritage // IEEE Multimedia. 2018. Vol. 25, № 1. P. 98–101.
5. Vincent M. Digital reconstruction in cultural heritage. London: Routledge, 2020. 215 p.
6. The World Bank. Culture in Crisis: Policy Note. URL: https://www.worldbank.org (дата звернення: 06.04.2026).

7. Google Arts & Culture. Virtual Museums and Heritage. URL: https://artsandculture.google.com (дата звернення: 06.04.2026).

References:

1. UNESCO. World Heritage List. URL: https://whc.unesco.org (accessed 06.04.2026).
2. ICOMOS. Guidance on Post-Trauma Recovery and Reconstruction. URL: https://www.icomos.org (accessed 06.04.2026).
3. CyArk. Digital Preservation of Cultural Heritage. URL: https://www.cyark.org (accessed 06.04.2026).
4. Addison A. C. Emerging trends in virtual heritage // IEEE Multimedia. 2018. Vol. 25, No. 1. P. 98–101.
5. Vincent M. Digital reconstruction in cultural heritage. London: Routledge, 2020. 215 p.
6. The World Bank. Culture in Crisis: Policy Note. URL: https://www.worldbank.org (accessed 06.04.2026).
7. Google Arts & Culture. Virtual Museums and Heritage. URL: https://artsandculture.google.com (accessed 06.04.2026).

УДК 377.091.3:378.22(4)(043.2)

Ірина Олексіївна Данченко
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін, ДБТУ
ORCID: 0000-0003-0103-8142
e-mail: irinadanchenco@gmail.com
Аліна Олександрівна Засядьвовк
магістрант / здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А5 «Професійна освіта
факультету менеджменту, адміністрування та права, ДБТУ
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-8330-2830
e-mail: miluflodex@gmail.com

МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ: НІМЕЧЧИНА, ФІНЛЯНДІЯ, ПОЛЬЩА

Iryna Danchenko
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the UNESCO Department of Philosophy of Human Communication
and Social and Humanitarian Disciplines, SBTU
ORCID: 0000-0003-0103-8142
e-mail: irinadanchenco@gmail.com
Alina Zasiadvovk
applicant for the second (master's) level
of higher education in the speciality A5 «Vocational education»
of the Faculty of Management, Administration and Law, SBTU
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-8330-2830
e-mail: miluflodex@gmail.com

MODELS OF VOCATIONAL EDUCATION MASTER'S TRAINING: A COMPARATIVE ANALYSIS: GERMANY, FINLAND, POLAND

Анотація: У дослідженні розглядаються концептуальні та практичні аспекти підготовки магістрів професійної освіти у Німеччині, Фінляндії та Польщі в контексті європейських освітніх стандартів. Проаналізовано національну термінологію та моделі професійного навчання, зокрема роль дуальної системи, дослідницько-орієнтованого підходу

та Болонського процесу у формуванні компетентностей майбутніх викладачів. Окрему увагу приділено структурним елементам магістерських програм, розподілу кредитів ECTS та особливостям організації педагогічної практики. Визначено спільні тенденції до інституалізації навчання, посилення практико-орієнтованості та інтеграції з ринком праці. Водночас виявлено унікальні особливості систем: від німецької трифазної структури до специфічних фінських траєкторій професійного розвитку. Результати аналізу дають змогу усвідомити цілісність систем професійної підготовки викладачів у зазначених країнах та чинники, що забезпечують високу якість магістерської освіти в сучасних умовах.

Ключові слова: професійна освіта, підготовка магістрів, порівняльний аналіз, дуальна освіта, педагогічна практика.

Abstract: The study examines the conceptual and practical aspects of Master's training in vocational education in Germany, Finland, and Poland within the context of European educational standards. It analyzes national terminology and vocational training models, specifically the role of the dual system, the research-oriented approach, and the Bologna Process in shaping the competencies of future teachers. Particular attention is paid to the structural elements of Master's programs, the allocation of ECTS credits, and the specificities of pedagogical practice organization. Common trends toward the institutionalization of training, increased practice-orientation, and integration with the labor market are identified. At the same time, unique system features are revealed, ranging from the German three-phase structure to specific Finnish professional development trajectories. The results of the analysis provide an understanding of the integrity of vocational teacher training systems in these countries and the factors that ensure high-quality Master's education in modern conditions.

Keywords: vocational education, Master's training, comparative analysis, dual education, pedagogical practice.

У сучасному світі важливою складовою стає формування єдиного європейського освітнього простору, де особливу увагу приділяють якісній підготовці педагогів. Здобуття ступеня магістра дозволяє сформувати професійно-педагогічної компетентності, потрібні для майбутньої кар'єри та професійного зростання. Освітній процес поєднує теоретичне навчання, науково-дослідницьку діяльності та педагогічну практику. Аналіз досвіду Німеччини, Фінляндії та Польщі дає можливість визначити моделі магістерської підготовки та їхню специфіку, що дозволить урахувати закордонний досвід до національної системи професійної освіти.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу моделей підготовки магістрів професійної освіти у Німеччині, Фінляндії та Польщі, а також виявлення спільних рис та особливостей цих освітніх систем. Для досягнення мети дослідження використовувалися теоретичні методи, зокрема аналіз, порівняння, узагальнення та синтез.

Професійна освіта і навчання на англійському офіційному перекладі звучить як Vocational education and training, проте національна термінологія для всіх країн буде різною [8, с. 54–57]. У Німеччині використовується термін Berufsbildung (професійна освіта/навчання), що здебільшого використовується у зв'язку з базовою професійною освітою і асоціюється з дуальною системою. У Фінляндії це термін Ammatillinen koulutus (професійна освіта), що розуміють як дві різні частини одного феномену, які позначаються різними термінами: professional та vocational. У Польщі термін Kształcenie zawodowe (професійна освіта) є близьким до англійського терміну VET (vocational education and training) та охоплює базову та безперервну професійну підготовку.

Професійна підготовка викладачів у Німеччині є інституціоналізованою [1, с. 20] та має трифазну структуру (університет, педагогічна практика або підготовче стажування, подальша освіта чи підвищення кваліфікації) [1, с. 25]. Магістерський ступінь здобувається за 2–4 семестри, що разом із бакалавратом та практикою складає 10 семестрів (300 ECTS) [1,

с. 26]. Підготовка акредитованого викладача для закладів професійної освіти триває 7,5 років [1, с. 20].

Здобуття ступеня магістра у фінській педагогічній освіті є обов'язковою кваліфікацією для вчителів [2, с. 23; 9, с. 587]. Бакалаврська й магістерська частини програми інтегровані у 5-річний курс (300 ЄКТС), який включає обов'язкові компоненти педагогічної підготовки та мультидисциплінарних предметних студій [4]. Тривалість здобуття ступеня магістра становить 2–3 роки (120 ECTS) [9, с. 586]. Вчителі є рівними, оскільки не мають кваліфікаційних категорій, проте їхній статус визначається наявністю наукового ступеня [9, с. 588].

У польських закладах освіти діє Болонська система. Магістратура, II рівень вищої освіти (II stopień), триває 1,5–2 роки (залежно від спеціальності чи університету). Існує єдина неподільна магістратура (5 років) для окремих спеціальностей: право, психологія, медицина [7]. Двоступеневість освіти дозволяє розпочати роботу у дошкільних закладах, початкової школи чи вчителями гімназій після отримання рівня ліценціата або магістра. Проте для викладачів вищої школи ступінь магістра є обов'язковим. Підготовка здійснюється у публічних і непублічних юридично-адміністративних системах, у двох середовищах (академічному: університети, вищі професійні школи, вищі педагогічні школи і освітньому: вчительські колегії, які мають статус вищих шкіл) та на різних рівнях – навчання спеціаліста (3 роки), що доповнюється магістратурою (2 роки), магістратура (5 років), а також післядипломне навчання [5, с. 449–450].

Програми професійної підготовки магістрів у Німеччині базуються на широкому спектрі професійних спеціальностей, здобутті рефлективних компетенцій, вивченні обраної спеціалізації в рамках дослідно-практичних семінарів та пов'язаної з ними магістерської роботи [6, с. 70]. Навчальна програма у закладах вищої освіти (ЗВО) включає освітні дисципліни (90 ECTS), професійну спеціалізацію (180 ECTS) та наукові роботи (30 ECTS) [1, с. 26–27].

У Фінляндії основу змісту магістратури складають поглиблені педагогічні студії (Advanced Studies in Education) обсягом 80 ЄКТС, та магістерська дисертація (Master's Thesis) обсягом 30 ЄКТС [4]. Система вищої освіти базується на дослідницько-орієнтованій освіті, де формування дослідницьких навичок відбувається неперервно, а також навчальні програми структуруються на базі системного аналізу складових освіти, діяльність викладача базується на дослідницькій праці, у навчальній діяльності студенти практикуються у процесі дослідження в обґрунтуванні та прийнятті рішень [2, с. 22–23].

Навчання на магістратурі у Польщі має академічний характер та доповнюється педагогічною підготовкою (270 годин теорії та 150 годин педагогічної практики) [5, с. 450].

Педагогічна практика у Німеччині поділяється на університетську фазу (ознайомча (2–4 тижні), педагогічна (до одного семестру) та предметна (4–6 тижнів)) та референдаріат (в залежності від федеральної землі може тривати 16–24 місяці) – практика-стажування у закладах освіти, що фокусується на критично-рефлексивному досвіді викладання та завершується державною атестацією, що може складатися з декількох частин та тривати від 45 до 60 хвилин [3, с. 57, 59].

Фінська система використовує практико-орієнтований підхід. Студенти проходять навчальну практику (20 ЄКТС) на базі «тренінгових шкіл» при університетах [2, с. 25; 9, с. 586]. Вона проходить у такі етапи: вступна (introductory practice) на початку навчання, основна (basic practice), предметна (field school practice) та практика викладання (teaching practice) [5, с. 446]. Важливими елементами практики є система заслуг (meriting system) та ведення педагогічного портфоліо студента, що пов'язує практичне навчання з науково-дослідною роботою [5, с. 446–447]. Після завершення навчання випускники отримують офіційне право викладати свій предмет у середній школі [4].

Практична підготовка магістрів у Польщі включає 150 годин педагогічної практики [5, с. 450]. Заклади професійної освіти співпрацюють з місцевими роботодавцями через

консультації, екскурсії для ознайомлення з професіями та отримання навчальних матеріалів, організацію практичного навчання [8, с. 126].

Для акредитації викладача професійної освіти у Німеччині необхідно мати принаймні один рік практичного досвіду у відповідній предметній спеціалізації. Викладачі повинні мати практичний досвід та вміти вирішувати реальні проблеми [1, с. 25]. Тому, згідно з класичною дуальною моделлю відповідальність розподілена: за професійне навчання на підприємствах несе Федеральний Уряд, за професійні школи – Федеральні землі, а за якість – підприємство та професійні школи [8, с. 82]. Існують чотири традиційні моделі залучення бізнесу: базове підприємство з партнерським підприємством, навчання на замовлення, навчальний консорціум та асоціація [8, 110–111].

Фінляндія реалізує елементи дуальної освіти через індивідуальні плани розвитку компетентностей, систему заслуг (meriting system) [5, с. 447] та «навчальних угод» (training agreement) для опановування підприємницьких компетенцій, що дають змогу студентам виконувати проєкти разом з роботодавцями у практико-орієнтованих середовищах, що охоплюють загальні курси з питань підприємств та ведення бізнесу, курси за вибором, індивідуальні консультації тощо [8. с. 153, 169].

У Польщі заклади часто використовують диференційований (сегрегаційний) принцип організації навчання [8. с. 61]. Дуальна освіта передбачає теоретичне навчання у закладі та практичне – у роботодавця на підставі трудового договору (36 місяців), що завершується державним кваліфікаційним іспитом [8. с. 138].

На основі проведеного аналізу моделей підготовки магістрів професійної освіти у Німеччині, Фінляндії та Польщі можна зробити висновок, що спільними рисами є приналежність до Болонського процесу, орієнтація на накопичення кредитів ECTS та створення практико-орієнтованого освітнього середовища. У всіх трьох країнах обов'язковою умовою для викладання у вищій школі є наявність ступеня магістра. Попри спільний вектор, кожна країна має свої особливості. Німеччина робить акцент на дуальності, трифазній структурі підготовки та обов'язковій вимозі річного виробничого стажу. Фінська система вирізняється дослідницько-орієнтованим підходом, використанням системи заслуг та портфоліо. У Польщі модель характеризується гнучкістю траєкторій навчання, можливістю виходу на ринок праці після бакалаврату та інтеграцією з роботодавцями.

Література:

1. Дайсінгер Т. Управління підготовкою викладачів професійної освіти у країнах ЄС: загальний огляд : звіт. / за ред. Т. Дайсінгера, О. Мельник ; пер. з англ. Ю. Ямкруз. Erasmus+ проєкт PAGOSTE. 2020. 57 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/mizhnarodna/2020/11/30/WP1_PAGOSTE_%20VET%20report%20on%20EU%20practices_V.2_ua_edited_IVET_fin.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.03.2026).
2. Дзямко М. І. Професійна підготовка педагогічних кадрів в системі вищої освіти Фінляндії : магістерська робота. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. 100 с. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/PROFESIYNA-PIDHOTOVKA-PEDAHOHICHNYKH-KADRIV-V-SYSTEMI-VYSHCHOYI-OSVITY-FINLYANDIYI.pdf (дата звернення: 16.04.2026).
3. Король С. Референдаріат як ключовий етап професійної підготовки вчителів у Німеччині. Порівняльна професійна педагогіка. 2024. Том 14, № 2. С. 52–64. DOI: https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(2)-6 (дата звернення: 12.03.2026).
4. Котун К. В. Особливості розвитку змісту професійної підготовки вчителів у Фінляндії: на прикладі університету Юваскюля. Problems of Modern Transformations. Series: Pedagogy and Psychology. 2025. № 10. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-10-09-03 (дата звернення: 12.03.2026).

5. Котун К. В. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у Фінляндії та Республіці Польща. Освіта для сучасності : збірний наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Том 2. С. 445–452. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8261 (дата звернення: 16.04.2026).
6. Матій А. Р. Підготовка фахівців соціальної роботи у Німеччині : дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. 106 с. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/82586 (дата звернення: 16.04.2026).
7. Польська та українська освіта: порівняння. Studix. URL: https://studix.eu/obyrayemo-magistraturu-v-polshhi-z-fahivtsyamy/ (дата звернення: 16.04.2026).
8. Радкевич В. О. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід : монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко та ін. ; за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ : ІІТО НАПН України, 2018. 223 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711545/1/МОНОГРАФІЯ_Сучасні%20моделі.pdf (дата звернення: 16.04.2026).
9. Швардак М. В. Професійні вимоги до вчителів у школах Фінляндії та особливості їх фахової підготовки. Наука і техніка сьогодні. 2024. № 1(29). С. 583–590. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-583-590 (дата звернення: 12.03.2026).

References:

1. Deissinger, T., & Melnyk, O. (2020). Upravlinnia pidhotovkoiu vykladachiv profesiinoi osvity u krainakh YeS: zahalnyi ohliad: zvit. Erasmus+ Project PAGOSTE. 57 p. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/mizhnarodna/2020/11/30/WP1_PAGOSTE_%20VET%20report%20on%20EU%20practices_V.2_ua_edited_IVET_fin.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. Dziamko, M. I. (2023). Profesiina pidhotovka pedahohichnykh kadriv v systemi vyshchoi osvity Finliandii : mahisters'ka robota. L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka. 100 p. https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/PROFESIYNA-PIDHOTOVKA-PEDAHOHICHNYKH-KADRIV-V-SYSTEMI-VYSHCHOYI-OSVITY-FINLYANDIYI.pdf
3. Korol', S. (2024). Referendariat yak kliuchovyi etap profesiinoi pidhotovky vchyteliv u Nimechchyni Porivnyal'na profesiyna pedahohika. Tom 14, № 2. P. 52–64. https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(2)-6
4. Kotun, K. V. (2015). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly u Finliandii ta Respublitsi Polshcha [Features of professional training of future primary school teachers in Finland and the Republic of Poland]. Osvita dlia suchasnosti: zbirnyk naukovykh prats, 2, 445–452. http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8261
5. Kotun, K. V. (2025). Osoblyvosti rozvytku zmistu profesiinoi pidhotovky vchyteliv u Finliandii: na prykladi universytetu Yuviaskiulia. Problems of Modern Transformations. Series: Pedagogy and Psychology, № 10. https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-10-09-03
6. Matii, A. R. (2023). Pidhotovka fakhivtsiv sotsialnoi roboty u Nimechchyni : dyplomna robota na zdobuttya osvitn'oho stupenya mahistra. Uzhhorod: Uzhhorods'kyy natsional'nyy universytet, 106 p. https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/82586
7. Pol's'ka ta ukrayins'ka osvita: porivnyannya. Studix. https://studix.eu/obyrayemo-magistraturu-v-polshhi-z-fahivtsyamy/
8. Radkevych, V. O., Pukhovska, L. P., Borodiienko, O. V., Radkevych, O. P., Bazeliuk, N. V., Korchynska, N. M., Leu, S. O., & Artemchuk, V. V. (2018). Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dosvid : monohrafiya. Kyyiv : IPTO NAPN Ukrayiny, 2018. 223 p. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711545/1/МОНОГРАФІЯ_Сучасні%20моделі.pdf

9. Shvardak, M. V. (2024). Profesiini vymohy do vchyteliv u shkolakh Finliandii ta osoblyvosti yikh fakhovoi pidhotovky. Nauka i tekhnika sohodni, № 1(29). P. 583–590. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-583-590

УДК 378.091.12:613.9-057.87

Ірина Петрівна Дроздова
доктор. пед. наук, професор кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет
orcid.org/0000-0001-9632-4584
irina4410059@gmail.com

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Iryna Drozdova
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the UNESCO Department
“Philosophy of Human Communication” and Social and Humanitarian Disciplines
State Biotechnological University
orcid.org/0000-0001-9632-4584
irina4410059@gmail.com

THE RELEVANCE OF THE PROBLEM OF FORMING A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENT YOUTH

Анотація. Розглянуто проблему формування здорового способу життя студентської молоді як одну з актуальних складових виховної роботи у закладах вищої освіти. Проаналізовано основні чинники, що негативно впливають на фізичне та психічне здоров’я студентів, зокрема малорухливий спосіб життя, стресові ситуації, нераціональне харчування та поширення шкідливих звичок тощо. Визначено роль куратора академічної групи у формуванні культури здоров’я, розвитку мотивації до здорового способу життя та створенні сприятливого психологічного середовища, що є виключно важливим під час війни. Окреслено основні форми і методи виховної роботи, спрямовані на популяризацію здоров’язбережувальних цінностей серед студентської молоді. Наголошено на необхідності комплексного підходу до продуктивної організації профілактичної та просвітницької діяльності в освітньому середовищі. Зазначено, що ефективна робота куратора сприяє формуванню відповідального ставлення студентів до власного здоров’я та підвищенню рівня їхньої соціальної активності.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, студентська молодь, куратор академічної групи, виховна робота, здоров’язбережувальні технології, культура здоров’я, профілактика шкідливих звичок, психічне здоров’я.

Abstract. The article considers the problem of forming a healthy lifestyle of student youth as one of the relevant components of educational work in higher education institutions. The main factors that negatively affect the physical and mental health of students are analyzed, in particular, a sedentary lifestyle, stressful situations, unhealthy nutrition and the spread of bad habits. The role of the curator of the academic group in forming a culture of health, developing motivation for a healthy lifestyle and creating a favorable psychological environment is determined. The main forms and methods of educational work aimed at popularizing health-preserving values among student youth are outlined. The need for a comprehensive approach to organizing preventive and educational activities in the educational environment is emphasized. It is noted that the effective work of the curator contributes to the formation of a responsible attitude of students to their own health and increasing the level of their social activity.

Keywords: healthy lifestyle, student youth, academic group supervisor, educational work, health-saving technologies, health culture, prevention of bad habits, mental health.

Сучасне суспільство переживає значні соціальні, економічні та інформаційні зміни, що безпосередньо впливають на спосіб життя молоді. Студентський вік є важливим етапом становлення особистості, формування світогляду, професійних і життєвих цінностей. Саме в цей період закладаються основи майбутнього здоров'я людини, її поведінкових звичок, ставлення до власного фізичного та психічного стану. Тому проблема формування здорового способу життя студентської молоді набуває особливої актуальності.

В умовах інтенсивного навчального навантаження, інформаційного перенасичення, недостатньої фізичної активності, поширення шкідливих звичок та емоційного виснаження значна частина студентів стикається з погіршенням здоров'я. За даними досліджень, серед молоді зростає рівень стресових розладів, порушень режиму сну, гіподинамії, залежності від гаджетів, незбалансованого харчування, психосоматичних розладів в умовах воєнного стану. Це негативно впливає як на успішність навчання, так і на загальний розвиток особистості.

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність куратора академічної групи. Саме куратор є важливою ланкою між адміністрацією закладу освіти, викладачами, студентами та їхніми батьками. Його робота спрямована не лише на організацію освітнього процесу, а й на формування відповідального ставлення молоді до власного здоров'я, популяризацію здорових життєвих цінностей та профілактику негативних соціальних явищ.

Величезну роль відіграє здоровий спосіб життя, під чим розуміють систему поведінки людини, що забезпечує збереження та зміцнення здоров'я, сприяє гармонійному фізичному, психічному і соціальному розвитку. Основними складовими здорового способу життя є:

- раціональне харчування;
- достатня рухова активність;
- дотримання режиму праці та відпочинку;
- психоемоційна рівновага;
- особиста гігієна;
- відмова від шкідливих звичок;
- культура міжособистісного спілкування;
- відповідальне ставлення до власного здоров'я.

Студентська молодь часто нехтує цими складовими через нестачу часу, високий рівень навчального навантаження, адаптаційні труднощі та вплив соціального оточення. Саме тому заклади вищої освіти мають створювати умови для формування здоров'язбережувального середовища.

Формування здорового способу життя студентської молоді – це не просто медична чи педагогічна тема, а серйозний виклик для кожного куратора академічної групи. З погляду куратора, який щодня взаємодіє зі студентами, ця проблема є максимально актуальною та гострою з багатьох ключових причин.

Серед основних чинників, що негативно впливають на здоров'я студентів, можна виділити:

1. Малорухливий спосіб життя. Більшість студентів значну частину часу проводять за комп'ютером або смартфоном. Недостатня фізична активність призводить до порушень постави, проблем із серцево-судинною системою, ожиріння та зниження працездатності.

2. Нераціональне харчування. Через швидкий темп життя студенти часто харчуються нерегулярно, вживають фастфуд, енергетичні напої та продукти з низькою харчовою цінністю. Це негативно позначається на роботі організму та імунній системі.

3. Психоемоційне перенавантаження. Навчальні труднощі, стреси, переживання через успішність, адаптацію до нового середовища та соціальні проблеми можуть спричиняти емоційне вигорання, тривожність і депресивні стани.

4. Поширення шкідливих звичок. Серед молоді актуальною залишається проблема паління, вживання алкоголю, наркотичних речовин та надмірного захоплення електронними пристроями.

5. Недостатній рівень культури здоров'я. Не всі студенти усвідомлюють цінність здоров'я як важливої життєвої потреби. Часто знання про здоровий спосіб життя мають поверхневий характер і не реалізуються на практиці.

Тому значно зростає роль куратора у формуванні здорового способу життя студентів.

Куратор академічної групи виконує важливу виховну функцію та має значний вплив на студентський колектив. Його діяльність спрямована на створення позитивного психологічного клімату, підтримку студентів і розвиток їхньої соціальної відповідальності. Особливої актуальності проблема збереження здоров'я молоді набуває в умовах воєнного стану, коли студенти зазнають постійного психологічного напруження, тривоги та емоційного виснаження. У таких умовах важливого значення набуває підтримка психічного здоров'я, розвиток стресостійкості та створення безпечного освітнього середовища. Формування навичок самозбереження, психологічної підтримки та відповідального ставлення до власного фізичного і психічного стану є важливим завданням сучасної виховної роботи.

Основними напрямами роботи куратора щодо формування здорового способу життя є:

1. Просвітницька діяльність.

Куратор передусім організовує цілий комплекс заходів.: тематичні виховні години; лекції та бесіди; тренінги; зустрічі з медичними працівниками; інформаційні кампанії щодо профілактики шкідливих звичок. Такі заходи сприяють підвищенню обізнаності студентів щодо збереження здоров'я.

2. Формування мотивації до здорового способу життя. Важливо не лише надати інформацію, а й сформувати внутрішню мотивацію студентів до здорової поведінки. Куратор може заохочувати участь у різноманітних спортивних заходах; підтримувати студентські ініціативи; формувати позитивні приклади поведінки; сприяти розвитку відповідальності за власне здоров'я.

3. Організація здоров'язбережувального середовища. Куратор сприяє створенню атмосфери взаємоповаги, підтримки та психологічного комфорту в групі. Дружній мікроклімат допомагає зменшити рівень конфліктності та стресу серед студентів.

4. Індивідуальна робота зі студентами. Особливої уваги потребують студенти, які мають ознаки емоційного виснаження, проблеми в навчанні чи схильність до шкідливих звичок. У таких випадках куратор виконує консультативну та підтримувальну функцію.

5. Співпраця з батьками та фахівцями. Ефективна профілактична робота можлива лише за умови взаємодії куратора з психологами, медичними працівниками, соціальними педагогами та батьками студентів.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та хронічний дистрес суттєво впливають на всі сфери життя студентської молоді в Україні. ПТСР серед українських студентів проявляється зниженням концентрації, хронічною втомою, тривожністю та ізоляцією. Це призводить до академічної неуспішності, пропусків занять та проблем із соціалізацією. Куратор групи та адміністрація університету надають інструменти для психологічної допомоги, щоб допомогти молоді впоратися з наслідками війни.

Для формування здорового способу життя доцільно використовувати різноманітні методи виховної роботи, зокрема:

- дискусії та круглі столи;
- інтерактивні тренінги;
- спортивні змагання;
- флешмоби та акції;
- волонтерські проєкти;
- перегляд та обговорення соціальних відео;
- анкетування й соціологічні опитування;

- проєктну діяльність.

Особливу ефективність мають інтерактивні методи, що залучають студентів до активної участі та формують практичні навички здорової поведінки.

Отже, проблема формування здорового способу життя студентської молоді є надзвичайно актуальною в сучасних умовах. Від стану здоров'я молодого покоління залежить майбутній інтелектуальний, економічний та соціальний потенціал держави. Для куратора робота над формуванням здорового способу життя студентів – це інвестиція в їхню академічну успішність та життєздатність. Хворий чи виснажений студент не здатний повноцінно засвоювати знання та стати конкурентоспроможним фахівцем.

Оскільки важливу роль у процесі формування культури здоров'я відіграє куратор академічної групи, то його діяльність має бути комплексною, систематичною та спрямованою не лише на інформування студентів, а й на розвиток у них стійкої мотивації до здорового способу життя. Ефективна виховна робота куратора сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню відповідальної поведінки, зміцненню фізичного та психічного здоров'я молоді. Загальний підхід куратора до проблеми формування здорового способу життя серед студентської молоді має бути комплексним і системним, спрямованим на розвиток здорового життєвого стилю та підтримку психофізичного благополуччя студентів.

УДК

Сергій Євгенович Євсєєв
кандидат історичних наук, доцент
голова ГО «Українська асоціація суспільствознавців та педагогів»
https://orcid.org/0000-0002-0419-4100
e-mail: evseev.s1959@gmail.com

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ "ЗАХИСТ УКРАЇНИ" В КОЛЕДЖАХ МИСТЕЦТВ

Serhiy Yevseyev
PhD in History, Associate Professor
Chair of the NGO 'Ukrainian Association of Social Scientists and Educators'
https://orcid.org/0000-0002-0419-4100
e-mail: evseev.s1959@gmail.com

CURRENT ISSUES IN TEACHING THE SUBJECT "DEFENCE OF UKRAINE" AT ART COLLEGES

В умовах повномасштабної війни росії проти України підготовка молоді до захисту нашої незалежної держави стала однією з основних умов нашого існування і виживання. Війна переписує старі підходи, програми підготовки командного та рядового складу Сил Оборони України.

Предмет "Захист України" за роки незалежності зазнав багато змін. Проте вони були пов'язані в основному з назвою. Так, дисципліна "Початкова військова підготовка" у 1991 році перетворилася на "Допризовну підготовку", потім у 2006 році назву змінили на "Захист Вітчизни", а у 2020-му – на "Захист України". Сьогодні відбувається перезавантаження предмета , змінюється ставлення до нього з боку держави та суспільства. До цього процесу залучаються педагоги, військові, юристи. Проблем дуже багато і вони знаходяться саме в гуманітарній площині освітнього процесу, тому що викладачі цього предмету входять до складу циклових комісій гуманітарних дисциплін навчальних закладів освіти.

Потребують особливої уваги питання викладання "Захисту України" в коледжах мистецтв.

Так, наприклад, однією з проблем є те, що викладання предмету з урахуванням досвіду Сил Оборони України в сучасній війні проти росії, потребує спеціального обладнання. Сучасна програма включає макети, симулятори дронів, VR- окуляри для тактичної медицини, лазерні тири. З огляду на це, в умовах недостатнього фінансування мистецьких коледжів, проведення занять в навчальних осередках є одним з шляхів розв'язання цієї складної проблеми, але така система вимагає виділення цілого дня у розкладі занять.

Мистецькі коледжі мають дуже щільний графік репетицій, виступів та індивідуальних занять. Частина з них проводиться в залах театрів, студій. Виділення цілого дня під "Захист України" вимагає радикального перегляду розкладу занять, що часто конфліктує з творчим процесом не тільки в коледжі, а й у закладах культури, які надають свої приміщення для занять коледжам.

Програма дисципліни містить значний обсяг військово-спеціалізованої підготовки, що значною мірою не відповідає віковим особливостям здобувачів освіти коледжу та не враховує специфіку і можливостей мистецької освіти. На наш погляд доцільно зробити акцент на культурному спротиві, ролі в ньому мистецтва.

Так, наприклад, доцільно було б висвітлювати на заняттях теми про роль мистецтва під час військових дій, проблеми збереження та відновлення культурної спадщини, сучасні проблеми військового маркетингу, роль музики під час війни, пісень як інструменту мобілізації та підтримки, створення документальних відео, плакатів на воєнну тематику, волонтерські мистецькі ініціативи та креативні збори коштів, арт-терапії як елемент психологічної підготовки. В теоретичній та практичній площині є значні можливості з урахуванням матеріально- технічної бази та професійної підготовки викладачів та студентів коледжів для ґрунтовного опанування таких тем, як організація концертів та театральних вистав для військових тощо.

На наш погляд при викладанні цієї дисципліни слід враховувати і специфіку контингенту студентів з точки зору їх підвищеної емоційності та чутливості. Методи викладання, запозичені з армійських статутів, якими користуються викладачі, що мають суто військову освіту та бойовий досвід, що дійсно обов'язково для викладачів "Захисту України", часто викликають стрес у музикантів, хореографів тощо.

Виникає в даному випадку ділема: як, наприклад навчити музиканта тактичній медицині, для якого травма рук означає професійну непридатність.

Постає гострою проблема мовного та культурного розриву між кадровим військовим та студентом.

Викладач має бути не просто інструктором, а й психологом, ментором, який зможе пояснити цінність захисту культури як частини національної ідентичності. Необхідно організувати системне навчання викладачів. Це можуть бути курси підвищення кваліфікації, сертифікаційні тренінги, методичні семінари тощо.

На сьогодні є недостатнім методичне забезпечення викладання даного предмету у коледжах мистецтва. Необхідно розробити адаптовані підручники, методичні рекомендації, навчально-методичні комплекси. Особливо важливо : спрощення складної військової термінології, візуалізація матеріалу, інтерактивні формати (відео, кейси, симуляції).

Захищати Україну має право і обов'язок кожний її громадянин незалежно від статі. Програма дисципліни тепер єдина для всіх. Але і тут є проблеми. У мистецьких коледжах традиційно високий відсоток дівчат. Теми програми, саме їх висвітлення фокусуються на чоловічих аспектах бою, організації повсякденного життя військових. У мистецькому середовищі важливо інтегрувати теми, які є релевантними для всіх учасників навчального процесу.

Таким чином, сучасний стан викладання предмету "Захист України" в коледжах мистецтва потребує суттєвого вдосконалення. На часі впровадження гнучкого графіку з використанням модульної системи, яка враховує творчий процес навчальних закладів ,

особливості роботи в умовах війни , особливо в прифронтових районах, ретельного підбору та перепідготовки викладацького складу.

УДК 378.091.3:004:005.336.2

Світлана Олександрівна Заїка
кандидат економічних наук
професор кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, ДБТУ
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8132-7643
e-mail: zaika.svitlana1975@gmail.com
Олександр Володимирович Грідін
кандидат економічних наук
доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, ДБТУ
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7236-2954
e-mail: aleksandr.gridin2015@gmail.com

ЦИФРОВІ ЗАСОБИ У ФОРМУВАННІ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Svitlana Zaika
Candidate of Economic Sciences
Professor of the Department of Management, Business and Administration
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8132-7643
e-mail: zaika.svitlana1975@gmail.com
Oleksandr Hridin
Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of the Department of Management, Business and Administration
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7236-2954
e-mail: aleksandr.gridin2015@gmail.com

DIGITAL TOOLS FOR FORMING MANAGERIAL COMPETENCE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING

Анотація: У статті розкрито роль цифрових засобів у формуванні управлінської компетентності в системі професійної підготовки. Уточнено зміст управлінської компетентності як сукупності аналітичних, організаційних, комунікативних і рефлексивно-оцінних умінь, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень, координації спільної роботи та оцінювання її наслідків. Узагальнено наукові положення щодо місця цифрових засобів в освітньому процесі та подано їх систематизацію за освітнім призначенням і характером умінь, розвитку яких вони сприяють. Показано, що використання електронних курсів, хмарних сервісів, мультимедійних ресурсів, цифрових засобів оцінювання, симуляційних програм, віртуального і доповненого середовища забезпечує поєднання теоретичної підготовки з виконанням професійно спрямованих завдань. Обґрунтовано, що педагогічна цінність цифрових засобів найповніше виявляється за умови їх узгодження зі змістом професійної підготовки та послідовного включення до навчальних завдань.

Ключові слова: управлінська компетентність; професійна підготовка; цифровізація освіти; симуляційне навчання; цифрове освітнє середовище.

Abstract: The article examines the role of digital tools in the formation of managerial competence within the system of professional training. Managerial competence is specified as a set of analytical, organizational, communicative, and reflective-evaluative skills required for making well-grounded decisions, coordinating joint work, and assessing its outcomes. The paper summarizes scholarly views on the place of digital tools in the educational process and systematizes

them according to their educational purpose and the types of skills they foster. It is shown that the use of e-courses, cloud services, multimedia resources, digital assessment tools, simulation programs, virtual and augmented environments ensures the combination of theoretical training with professionally oriented tasks. The study substantiates that the pedagogical value of digital tools is most fully revealed when they are aligned with the content of professional training and consistently integrated into the learning tasks.

Keywords: managerial competence; professional training; digitalization of education; simulation-based learning; digital educational environment.

Вступ. Професійна підготовка фахівців у закладах вищої освіти відбувається в умовах активного впровадження в освітній процес цифрових технологій, що впливає на зміст навчальних дисциплін, способи подання матеріалу, організацію пізнавальної роботи здобувачів освіти та форми контролю набутих умінь. У зв'язку з цим зростає науковий інтерес до формування управлінської компетентності, адже майбутній фахівець повинен вміти аналізувати ситуацію, приймати обґрунтовані рішення, розподіляти обов'язки та відповідати за наслідки ухвалених рішень.

Використання цифрових засобів у професійній підготовці пов'язане з потребою поєднання теоретичного матеріалу з навчальними ситуаціями, наближеними до майбутньої фахової діяльності. Електронні курси, мультимедійні матеріали, симуляційні програми, віртуальне навчальне середовище, цифрові платформи для комунікації й оцінювання знань розширюють можливості для розвитку аналітичного мислення, організаторських умінь, самостійності та виваженості у виборі рішень. Завдяки цьому професійна підготовка має чіткішу фахову спрямованість, а навчальний процес тісніше пов'язується з майбутньою роботою.

Управлінську компетентність у структурі професійної підготовки доцільно розглядати як інтегровану здатність особи здійснювати цілеспрямоване планування, прийняття виважених рішень, координацію спільної праці, розподіл функцій, контроль виконання поставлених завдань і оцінювання одержаних наслідків відповідно до визначеної мети та професійних вимог. Її формування пов'язане з поєднанням теоретичної підготовки, роботи з професійною інформацією, формування суджень і набуття досвіду розв'язання завдань, наближених до майбутньої фахової діяльності.

У наукових працях достатньо широко висвітлено питання цифровізації освіти, професійної підготовки та компетентнісного навчання. Проте потребує окремого розгляду те, яким чином різні види цифрових засобів можуть бути впорядковані відповідно до змісту управлінської компетентності та яке місце кожен із них посідає у формуванні здатності до прийняття рішень, координації роботи, фахової взаємодії й оцінювання отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні змісту управлінської компетентності в системі професійної підготовки, а також в упорядкуванні цифрових засобів за освітнім призначенням відповідно до умінь, формуванню і розвитку яких вони сприяють.

Метою статті є теоретичне обґрунтування місця і педагогічних можливостей цифрових засобів у формуванні управлінської компетентності в системі професійної підготовки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових методів, використання яких забезпечило цілісне розкриття ролі цифрових засобів у формуванні управлінської компетентності в системі професійної підготовки. Аналіз наукових джерел застосовано для уточнення змісту понять «управлінська компетентність», «цифрові засоби», «професійна підготовка» та з'ясування зв'язку між ними. Методи порівняння, узагальнення і систематизації дали змогу впорядкувати наукові положення щодо дидактичних можливостей цифрових засобів та їх місця у професійній підготовці фахівців. Структурно-функціональний метод використано для розгляду управлінської компетентності як сукупності взаємопов'язаних умінь і для співвіднесення окремих видів цифрових засобів з

їх розвитком.

Виклад основного матеріалу. Формування управлінської компетентності в системі професійної підготовки слід розглядати у зв'язку з вимогами, які висуваються до майбутнього фахівця у процесі виконання ним професійних обов'язків. Підготовка здобувача освіти вже на етапі навчання має забезпечувати формування вмінь аналізувати інформацію, планувати роботу, організовувати виконання завдань, координувати спільну колективну працю, обирати кращий спосіб розв'язання професійних ситуацій та оцінювати наслідки ухвалених рішень. Саме тому управлінську компетентність у науковій літературі розглядають як інтегровану якість, у якій поєднуються знання, уміння, комунікація, організація роботи, оцінювання інформації та здатність до виваженого вибору в конкретних ситуаціях [3, с. 93; 2, с. 179].

Зміни, що відбулися у сфері освіти під впливом цифровізації, помітно розширили можливості професійної підготовки, оскільки навчальний процес наразі усе більше спирається на електронні ресурси, онлайн-платформи, віртуальні середовища, засоби моделювання професійних ситуацій і цифрові сервіси оцінювання [5, с. 4; 1, с. 105]. При цьому важливе значення має формування управлінської компетентності, адже нині освітній процес дає змогу поєднувати засвоєння теоретичних положень із виконанням завдань, максимально наближених до майбутньої роботи за фахом. Унаслідок цього цифрові технології слід розглядати як важливий засіб організації пізнавальної роботи, яка сприяє формуванню професійно значущих умінь.

Європейська рамка цифрової компетентності педагога DigCompEdu дає підстави стверджувати, що використання цифрових засобів у професійній підготовці має будуватися з урахуванням організації освітніх ресурсів, навчальної взаємодії, оцінювання, підтримки активної роботи здобувачів освіти та сприяння розвитку їх цифрової компетентності [4, с. 15-16]. Подібне бачення відображене і в аналітичних матеріалах OECD, де цифрову освіту представлено як цілісний простір, у межах якого поєднуються навчальні ресурси, цифрові системи управління, оцінювання та використання даних для вдосконалення освітнього процесу [5, с. 4-5]. З огляду на це цифрові засоби у професійній підготовці доцільно співвідносити зі змістом навчальної дисципліни, метою підготовки та тими вміннями, які мають бути сформовані у здобувача освіти.

У працях, присвячених цифровим засобам у професійній освіті, виокремлено кілька груп ресурсів, які мають важливе значення для формування управлінської компетентності. До них належать електронні курси і платформи дистанційного навчання, мультимедійні ресурси, мобільні застосунки, хмарні сервіси, засоби віртуальної та доповненої реальності, а також програми симуляційного типу [1, с. 105-106]. Кожна з названих груп виконує своє призначення в освітньому процесі: подання й упорядкування матеріалу, організацію самостійної роботи, забезпечення спільного виконання завдань, відтворення професійних ситуацій, перевірку якості засвоєння змісту навчання тощо.

Для з'ясування місця цифрових засобів у формуванні управлінської компетентності слід звернутися до внутрішньої будови самої компетентності. Опрацювання наукових джерел [3, с. 93-95; 2, с. 180-184] дає підстави стверджувати, що в її складі можна виокремити аналітичну, організаційну, комунікативну та рефлексивно-оціночну складову. Аналітична складова пов'язана з умінням працювати з інформацією, зіставляти варіанти рішень, виявляти причинно-наслідкові зв'язки. Організаційна - зі здатністю планувати роботу та розподіляти завдання. Комунікативна - передбачає аргументоване представлення власної позиції, узгодження рішень і підтримку фахової взаємодії. Рефлексивно-оціночна - забезпечує самооцінювання, аналіз власних рішень і коригування подальшої роботи.

З огляду на це доцільно конкретизувати місце цифрових засобів у формуванні управлінської компетентності через відображення зв'язку між їх освітнім призначенням і вміннями, що формуються у процесі професійної підготовки (табл. 1).

Таблиця 1

Цифрові засоби у формуванні управлінської компетентності в системі професійної

підготовки

Вид цифрового засобу	Освітнє призначення	Уміння, що формуються
Електронні курси та платформи дистанційного навчання	Структурування навчального матеріалу, організація самостійної роботи, поетапний контроль	планування власної роботи, самоорганізація, аналіз навчальної інформації
Хмарні сервіси та засоби спільного редагування	Колективне виконання завдань, підготовка спільних рішень, фіксація проміжних напрацювань	координація, розподіл обов'язків, комунікація, погодження рішень
Мультимедійні ресурси та інтерактивні візуалізації	Подання складної інформації у стислій і наочній формі	аналітичне мислення, інтерпретація даних, узагальнення
Симуляційні програми	Моделювання професійних ситуацій, відпрацювання рішень в умовах, наближених до роботи за фахом	прийняття рішень, прогнозування наслідків, відповідальність за вибір
Віртуальна та доповнена реальність	Відтворення складних ситуацій, занурення в умовний професійний простір	оперативне оцінювання ситуації, послідовність виконання завдань, зосередженість
Цифрові засоби оцінювання й самооцінювання	Перевірка рівня підготовки, фіксація труднощів, коригування навчальної роботи	рефлексія, самооцінювання, коригування способу виконання завдань

Дані, наведені в таблиці 1, дають змогу побачити, що різні види цифрових засобів виконують неоднакове освітнє призначення й тому по-різному впливають на формування складових управлінської компетентності. Електронні курси та платформи дистанційного навчання пов'язані насамперед з упорядкуванням навчального матеріалу, організацією самостійної роботи та розвитком умінь планування і самоорганізації. Хмарні сервіси та засоби спільного редагування створюють умови для координації спільної праці, розподілу обов'язків, комунікації та погодження рішень. Мультимедійні ресурси й інтерактивні візуалізації сприяють аналітичному опрацюванню інформації, її інтерпретації та узагальненню. Засоби віртуальної та доповненої реальності розширюють можливості моделювання складних професійних ситуацій, сприяють оперативному оцінюванню обставин, дотриманню послідовності виконання завдань і концентрації уваги. Цифрові засоби оцінювання й самооцінювання забезпечують перевірку рівня підготовки, виявлення труднощів, аналіз власних дій і коригування подальшої роботи.

Важливе місце серед цифрових засобів посідають симуляційні форми навчання, оскільки змодельована професійна ситуація вводить здобувача освіти в обставини, при яких необхідними є аналіз вихідних умов, зіставлення можливих рішень, вибір способу виконання завдання та визначення ймовірних наслідків власного рішення. За висновками О. Чернікової, Н. Гайцманн, М. Штадлер, Д. Гольцбергер, Т. Зайдель і Ф. Фішера, симуляційне навчання у вищій школі створює умови для опанування складних умінь завдяки відпрацюванню рішень у ситуаціях, наближених до реальної професійної діяльності, та поєднанню теоретичної підготовки з практичною апробацією [6, с. 1-2]. О. Кузін пов'язує рольові та ділові ігри з розвитком комунікації, командної взаємодії, планування, передбачення наслідків рішення та здатності працювати в ситуації невизначеності [2, с. 184-185], що дає підстави розглядати симуляційні програми, ділові ігри та інші форми моделювання професійних ситуацій як важливу складову професійної підготовки, спрямованої на формування управлінських умінь.

Висновки. Формування управлінської компетентності в системі професійної підготовки пов'язане з розвитком у здобувачів освіти здатності аналізувати інформацію, планувати роботу, координувати виконання завдань, приймати обґрунтовані рішення та оцінювати їх наслідки. Саме тому важливе місце в освітньому процесі посідають цифрові засоби, оскільки вони розширюють можливості навчання, поглиблюють його професійне спрямування та забезпечують вищий рівень організації самостійної і колективної роботи.

З огляду на визначену роль цифрових засобів обґрунтовано, що їх дидактичний потенціал найбільш повно виявляється за умови узгодження зі змістом професійної підготовки та структурою управлінської компетентності. Використання електронних курсів, хмарних сервісів, мультимедійних ресурсів, цифрових засобів оцінювання, симуляційних програм, віртуального і доповненого середовища сприяє розвитку аналітичних,

організаційних, комунікативних і рефлексивно-оцінних умінь, які становлять основу управлінської діяльності.

Встановлено, що найбільшу педагогічну цінність цифрові засоби мають тоді, коли вони входять до цілісно побудованої системи навчальних завдань і забезпечують послідовний перехід від засвоєння знань до виконання професійно спрямованих завдань. При такій організації навчання цифрові ресурси сприяють глибшому осмисленню навчального матеріалу, формуванню вмінь колективної роботи, розвитку самостійності мислення та підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців до виконання управлінських функцій.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методики використання цифрових засобів у професійній підготовці за окремими освітніми програмами, а також визначення критеріїв і показників оцінювання рівня сформованості управлінської компетентності в цифровому освітньому середовищі.

Література:

1. Ісак Л., Бабак О., Грень Є. Цифрові інструменти при підготовці фахівців з професійної освіти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2023. Т. 9, № 2. С. 104-125. DOI: https://doi.org/10.31470/2415-3729-2023-18-104-125.
2. Кузін О. Ігрове навчання для розвитку організаційних та управлінських компетенцій. *The Modern Higher Education Review*. 2025. № 10. С. 178-201. DOI: https://doi.org/10.28925/2617-5266/2025.108.
3. Мястковська М., Васаженко Н., Пінаєва О., Томчук М. Розвиток управлінської компетентності фахівців технічних спеціальностей у цифрову епоху. *Педагогіка безпеки*. 2024. Т. 9, № 2. С. 93-99. DOI: https://doi.org/10.31649/2524-1079-2024-9-2-093-099.
4. Європейська структура цифрової компетентності освітян – DigCompEdu / ред. Ю. Пуні. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. DOI: https://doi.org/10.2760/159770.
5. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: https://doi.org/10.1787/c74f03de-en.
6. Chernikova O., Heitzmann N., Stadler M., Holzberger D., Seidel T., Fischer F. Simulation-Based Learning in Higher Education: A Meta-Analysis. *Review of Educational Research*. 2020. Vol. 90, No. 4. P. 499-541. DOI: https://doi.org/10.3102/0034654320933544

References:

1. Isak, L., Babak, O., & Hren, Ye. (2023). Digital tools in professional education training. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies, 9*(2), 104-125. https://doi.org/10.31470/2415-3729-2023-18-104-125
2. Kuzin, O. (2025). Ihrove navchannia dlia rozvytku orhanizatsiinykh ta upravlinskykh kompetentsii. *The Modern Higher Education Review, 10*, 178-201. https://doi.org/10.28925/2617-5266/2025.108
3. Miastkovska, M., Vasazhenko, N., Pinaieva, O., & Tomchuk, M. (2024). Rozvytok upravlinskoi kompetentnosti fakhivtsiv tekhnichnykh spetsialnostei u tsyfrovu epokhu. *Pedahohika bezpeky, 9*(2), 93-99. https://doi.org/10.31649/2524-1079-2024-9-2-093-099
4. Punie, Y. (Ed.). (2017). *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/159770
5. OECD. (2023). *OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en
6. Chernikova, O., Heitzmann, N., Stadler, M., Holzberger, D., Seidel, T., & Fischer, F. (2020). Simulation-based learning in higher education: A meta-analysis. *Review of Educational Research, 90*(4), 499-541. https://doi.org/10.3102/0034654320933544

УДК 377.3:37.014.25(477:4)

Ігор Олександрович Ковтун
студент бакалаврату факультету мехатроніки та інжинірингу,
Державний біотехнологічний університет (274-24бстн-02)
ORCID 0009-0009-0998-4644
email: m579.425365@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ВАЖЛИВІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Igor Kovtun
Bachelor's student, Faculty of Mechatronics and Engineering,
State Biotechnological University (274-24bstn-02)
ORCID 0009-0009-0998-4644
Email: m579.425365@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

THE IMPORTANCE OF INTEGRATING UKRAINIAN VOCATIONAL EDUCATION INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Євроінтеграція часто здається мовою політичних декларацій і довгих документів, але насправді вона проходить через буденне життя: освіту, роботу, професійний вибір. Особливо виразно це видно у професійній освіті, де готують людей, без яких країна не тримається: зварювальників, трактористів, будівельників, техніків. Європейський вектор розвитку ПОН уже визначено як стратегічний орієнтир, що спирається на спільне бачення країн ЄС [3, с. 1].

Війна все розставила по місцях. Сьогодні країна потребує робітничих рук, які лагодять мости, ТЕЦ, працюють на заводах. Робітничі професії стали не просто потрібними, вони стали справді героїчними. І постає головне питання: чи готова наша профтехосвіта до такого виклику? Чи зможе вона швидко й якісно навчити тих, хто завтра піде відбудовувати міста? Як зазначають дослідники, євроінтеграційний курс України вимагає, щоб освіта була доступною для всіх, незалежно від віку, статку чи місця проживання, а також орієнтувалася на навчання протягом усього життя [5, с. 6–7].

Російська агресія розглядається не лише як воєнний конфлікт, а як удар по європейській системі цінностей, демократичних свобод і самому праву України на власну державність [6, с. 466–468]. Для професійної освіти це означає дуже практичну річ: підготовка фахівців уже не може бути відірваною від безпеки, громадянської зрілості та здатності працювати в умовах тривалої кризи. Майбутній майстер, технік чи інженер входить не просто в ринок праці, а в простір відновлення країни. Тож інтеграція профтехосвіти до європейського простору не просто модний тренд, а справжня нагальна потреба. Так, це складно, іноді боляче, але без цього ми не станемо сильною європейською державою.

Останніми роками в Україні відбулося справжнє перезавантаження освітніх правил. Одним із найважливіших кроків стала Національна рамка кваліфікацій. Завдяки їй наші дипломи стають зрозумілими в Європі [5, с. 15]. Але рамка є лише половиною справи. Важливо, що тепер увагу звертають не на папірці, а на реальний процес: хто розробляє програми, чи залучають роботодавців, чи враховують потреби конкретного регіону [4, с. 29]. І ще одне важливе зрушення: заклади освіти отримують більше самостійності. Директор ПТУ тепер сам може вирішувати, які спеціальності відкривати, з ким співпрацювати, як розпоряджатися бюджетом. Але разом із свободою приходить відповідальність. Тепер уже не скажеш: «Нам згори так наказали». Треба думати, ризикувати, і це, погодьтеся, чесніше.

Найцікавішою моделлю є дуальна освіта. Коли студент не цілими днями сидить за партою, а частину часу проводить на реальному підприємстві, поруч із досвідченим майстром. Така модель давно успішно працює в Німеччині, Австрії, Швейцарії. Вона ґрунтується на розвитку практичних знань і тісній співпраці з роботодавцями [3, с. 3]. І ось вона поступово вкорінюється в Україні. В умовах війни це особливо важливо: підприємства, які працюють на оборону або відновлення, потребують кадрів «тут і зараз» [4, с. 32].

Звісно, є проблеми. Не кожне підприємство готове брати на себе відповідальність за учнів. Не кожен викладач уміє працювати в такому форматі. Але рух є. Дедалі більше бізнесменів розуміють: краще інвестувати в освіту сьогодні, ніж завтра шукати працівників на ринку. І що найцінніше, у дуальній освіті руйнується стіна між «школою» та «роботою». Студент бачить сенс у тому, що вивчає. Університетське середовище важливе як простір, де професійна підготовка поєднується зі світоглядним самовизначенням, соціальною адаптацією й формуванням відповідальності молоді в умовах сучасних викликів [2, с. 35–40]. Цей акцент варто перенести і на професійну освіту. Вона не зводиться до навички «робити руками». Вона формує людину, яка розуміє сенс своєї праці, бачить її зв’язок із громадою, економікою, культурою безпеки та майбутнім країни.

Якби нам десять років тому сказали, що навчання можна перенести в Zoom, ми б не повірили. Але війна зробила неможливе можливим. Сьогодні тисячі студентів навчаються дистанційно, з бомбосховищ, з евакуйованих сіл, з інших країн. Хмарні сервіси (Google Drive, Google Docs) і платформи для відеоконференцій стали нашою щоденною реальністю [7, с. 77–78]. Але цифровізація не лише про зручність. Це ще й про величезну нерівність. Не у всіх є швидкісний інтернет, не у всіх сучасний ноутбук, а деякі викладачі досі бояться навіть камеру включити. І це виклик, який треба вирішувати державі та громадам разом. Крім того, сучасні студенти часто краще орієнтуються в телефонах, ніж у навчальних програмах. Навчити їх критично мислити та працювати з інформацією є завданням викладача, якому самому часто бракує компетентності [7, с. 9–10]. Позитивний момент: Україна активно переймає досвід Естонії, Польщі, Німеччини, тож не треба винаходити велосипед.

У сучасному світі освіта давно не поміщається в межі однієї країни. Українські студенти їздять на стажування до Фінляндії, викладачі читають лекції в Литві, а заклади освіти пишуть спільні гранти з німцями. Особливо важливою ця співпраця стала під час війни. Завдяки програмі «EU4Skills» вдалося суттєво оновити матеріальну й технічну базу училищ і підвищити кваліфікацію викладачів [4, с. 30]. А міжнародні угоди дозволили сотням тисяч наших учнів за кордоном не втратити рік навчання.

Сьогодні все частіше говорять про «розумну інтернаціоналізацію»: важливо обирати найкращих партнерів і ті напрями, де наш досвід теж цікавий європейцям. А нам є чим поділитися, адже наша стійкість і методи роботи в кризових умовах унікальні.

Війна колись закінчиться. І тоді перед Україною постане завдання відбудувати країну буквально з попелу. І тут профтехосвіта має стати головним двигуном. Що потрібно насамперед? Оновити матеріальну базу, зараз багато училищ мають верстати ще із сімдесятих років минулого століття. Забезпечити безпеку, укриття, доступність для всіх. Підвищити якість освіти, не через чергові перевірки, а через чесний зворотний зв'язок [4, с. 32].

Окрема проблема полягає в нашій мережі закладів освіти. Багато хто вважає, що її треба терміново скорочувати. Але, як показує досвід європейських країн, «оптимізація є не механічне скорочення кількості ЗВО, а досягнення найкращого результату за наявних ресурсів» [1, с. 114]. У Європі є як дуже малі заклади (наприклад, теологічні чи мистецькі), так і гіганти з десятками тисяч студентів. І справа не лише в розмірі: «чисельність студентів сама по собі не є інформативним показником.

Її треба розглядати в комплексі з місією, типом, здатністю залучати ресурси та територіальною доступністю» [1, с. 121–122]. До того ж в Україні через демографічну кризу середній контингент ЗВО за останні 30 років значно скоротився і тепер є меншим, ніж у ЄС

[1, с. 121]. Тому нам потрібна не просто «улюблена» кількість закладів, а гнучка, різноманітна мережа, здатна готувати фахівців різних рівнів, від робітничих професій до докторів філософії.

І останнє, але не менш важливе, потрібна підтримка викладачів. Вони сьогодні працюють за копійки, вигорають, їдуть за кордон. Без гідної зарплати, без поваги, без можливості навчатися самим, жодна реформа не спрацює [7, с. 10].

Інтеграція професійної освіти до європейського простору не буде легкою. Це шлях із помилками, суперечками й важкими рішеннями, але без нього неможливо говорити про відновлення країни. Гнучкість, дуальна освіта, цифровізація й міжнародна співпраця потрібні не самі по собі, а заради простої мети: щоб молодий українець міг опанувати професію, утримати родину й працювати для України. Європейськість тут вимірюється не гаслами, а якістю освіти, гідністю праці й повагою до людини, яка цю країну щодня відбудовує.

Література

1. Бахрушин В. Є. Модернізація мережі закладів вищої освіти України: деякі євроінтеграційні аспекти. Освітня аналітика України. 2023. № 5 (26). С. 112–125. DOI: https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-5-112-125.
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світоглядна трансформація студентства в умовах соціополітичних викликів України. Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціального і гуманітарного спрямування у вищій школі: зб. матеріалів III Міжнар. науково-практичної конф., 05 черв. 2025 р. Херсон: Херсонська державна морська академія, 2025. С. 35–40. DOI: https://doi.org/10.31235/osf.io/qwbtj_v1.
3. Забіяка І. М. Європейський вектор розвитку професійної освіти та навчання: тенденції, виклики та перспективи. Наукові записки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія: Педагогічні науки. 2025. Т. 1, вип. CLXIV (164). С. 74–81. DOI: https://doi.org/10.31392/NZ-udu-164.2025.09.
4. Кулачинський О. В., Каменчук Н. В. Реформа професійної (професійно-технічної) освіти в Україні: шляхи інтеграції в європейський освітній простір. Освітня аналітика України. 2024. № 5 (31). С. 27–39. DOI: https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-5-27-39.
5. Локшина О., Сисоєва С., Борисенко І., Вороніна-Пригодій Д., Джурило А., Кравченко С., Шпарик О. Інтеграційні процеси у галузі освіти в Європейському Союзі: стратегічні пріоритети, сутнісні характеристики та інноваційні практики: аналітичні матеріали (препринт). Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2025. 134 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-966-644-804-3-2025-257.
6. Minosian A., Varypaiev O. Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. Selected Papers of the VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development, May 15–17, 2024. Kyiv: NUFT, 2024. P. 466–473. DOI: https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52.
7. Спірін О. М., Іванова С. М., Вакалюк Т. А., Кільченко А. В. та ін. Розвиток цифрової компетентності наукових і науково-педагогічних працівників засобами відкритих освітньо-наукових інформаційних систем: методичний посібник / за наук. ред. О. М. Спіріна. Київ: ІЦО НАПН України, 2025. 197 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746838/.

References

1. Bakhrushyn, V. Ye. (2023). Modernizatsiia merezhi zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy: deiaki yevrointehratsiini aspekty. Osvitnia analityka Ukrainy, 5(26), 112–125. https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-5-112-125
2. Varypaiev, O. M., & Minosian, A. S. (2025). Svitohliadna transformatsiia studentstva v umovakh sotsiopolitychnykh vyklykiv Ukrainy. In Aktualni problemy vykladannia osvitnikh komponentiv sotsialnoho i humanitarnoho spriamuvannia u vyshchii shkoli:

Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (pp. 35–40). Kherson State Maritime Academy. https://doi.org/10.31235/osf.io/qwbtj_v1
3. Zabiiaka, I. M. (2025). Yevropeiskyi vektor rozvytku profesiinoi osvity ta navchannia: tendentsii, vyklyky ta perspektyvy. Naukovi zapysky Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia: Pedahohichni nauky, 1(164), 74–81. https://doi.org/10.31392/NZ-udu-164.2025.09
4. Kulachynskyi, O. V., & Kamenchuk, N. V. (2024). Reforma profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity v Ukraini: shliakhy intehratsii v yevropeiskyi osvitnii prostir. Osvitnia analityka Ukrainy, 5(31), 27–39. https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-5-27-39
5. Lokshyna, O., Sysoieva, S., Borysenko, I., Voronina-Pryhodii, D., Dzhurylo, A., Kravchenko, S., & Shparyk, O. (2025). Intehratsiini protsesy u haluzi osvity v Yevropeiskomu Soiuzi: Stratehichni priorytety, sutnisni kharakterystyky ta innovatsiini praktyky: Analitychni materialy (preprint) Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine. https://doi.org/10.32405/978-966-644-804-3-2025-257
6. Minosian, A., & Varypaiev, O. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. In Selected Papers of the VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development (pp. 466–473). NUFT. https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52
7. Spirin, O. M., Ivanova, S. M., at all (2025). Rozvytok tsyfrovoi kompetentnosti naukovykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zasobamy vidkrytykh osvitno-naukovykh informatsiinykh system: Metodychnyi posibnyk (O. M. Spirin, Ed.). Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746838/

УДК 378.011.3-051:63]:37.091.2

Владислав Володимирович Колесник,
аспірант кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування» і соціально-гуманітарних наук
ДБТУ
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-3295-3483
e-mail: vladisl.colesnick@gmail.com

ЦІЛЬОВИЙ КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Vladislav Kolesnik,
Postgraduate Student of the UNESCO Department
"Philosophy of Human Communication" and Social and Human Sciences
of DBTU
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-3295-3483
e-mail: vladisl.colesnick@gmail.com

TARGET COMPONENT OF THE STRUCTURE OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM FOR TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE AGRICULTURAL INDUSTRY

Анотація. У статті розглянуто особливості цільового компонента структури педагогічної системи підготовки майбутнього фахівця аграрної галузі в умовах модернізації сучасної освіти та трансформації аграрного сектору України. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних і професійно мобільних фахівців, здатних ефективно працювати в умовах інноваційного розвитку аграрного виробництва, цифровізації економіки, екологізації сільського господарства та інтеграції України у європейський освітній і професійний простір. У дослідженні визначено, що цільовий компонент є одним із провідних елементів педагогічної системи, оскільки саме він визначає стратегічну спрямованість освітнього процесу, його мету, основні завдання, принципи реалізації та очікувані результати професійної підготовки.

Обґрунтовано, що цільовий компонент виступає системоутворювальною основою педагогічної системи, забезпечуючи взаємозв'язок між соціальним замовленням суспільства, потребами ринку праці, вимогами роботодавців та змістом професійної освіти. Особливу увагу акцентовано на необхідності врахування сучасних тенденцій розвитку аграрної галузі, зокрема впровадження цифрових технологій, автоматизації виробничих процесів, використання систем точного землеробства, ресурсозберігаючих технологій та принципів сталого розвитку.

Ключові слова: педагогічна система, цільовий компонент, професійна підготовка, аграрна освіта, майбутній фахівець, професійна компетентність, аграрна галузь, компетентнісний підхід.

Abstract. The article examines the features of the target component of the structure of the pedagogical system for training future specialists in the agricultural sector in the context of the modernization of modern education and the transformation of the agricultural sector of Ukraine. The relevance of the study is due to the need to train highly qualified, competitive and professionally mobile specialists who are able to work effectively in the context of innovative development of agricultural production, digitalization of the economy, greening of agriculture and integration of Ukraine into the European educational and professional space. The study determined that the target component is one of the leading elements of the pedagogical system, since it is it that determines the strategic direction of the educational process, its goal, main tasks, principles of implementation and expected results of professional training. It is substantiated that the target component acts as a system-forming basis of the pedagogical system, ensuring the relationship between the social order of society, the needs of the labor market, the requirements of employers and the content of vocational education. Particular attention is paid to the need to take into account modern trends in the development of the agricultural industry, in particular the introduction of digital technologies, automation of production processes, the use of precision farming systems, resource-saving technologies and the principles of sustainable development.

Keywords: pedagogical system, target component, vocational training, agricultural education, future specialist, professional competence, agricultural industry, competency-based approach.

Сучасний розвиток аграрного сектору України потребує підготовки конкурентоспроможних, мобільних та професійно компетентних фахівців, здатних працювати в умовах цифровізації, екологізації та інноваційного розвитку сільського господарства, соціально відповідального спеціаліста, здатного до інноваційної професійної діяльності в умовах сталого розвитку.

У сучасних умовах аграрна освіта повинна бути орієнтована не лише на засвоєння здобувачами освіти системи теоретичних знань, а й на формування професійної компетентності, практичних умінь, аналітичного мислення, готовності до професійного саморозвитку та адаптації до швидких змін у виробничому середовищі.

У зв'язку з цим особливого значення набуває вдосконалення педагогічної системи професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі, важливим елементом якої є цільовий компонент.

Цільовий компонент педагогічної системи визначає стратегічну спрямованість освітнього процесу, його мету, завдання та очікувані результати. Саме він забезпечує узгодженість між суспільними потребами, вимогами ринку праці та змістом професійної підготовки здобувачів освіти, визначає кінцевий результат професійної підготовки, тому його реалізація повинна бути спрямована на формування професійно мобільного фахівця, здатного ефективно працювати в сучасних умовах аграрного виробництва.

Упровадження цільового компонента педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі також залежить від комплексного поєднання організаційних, методичних, технологічних і мотиваційних чинників.

Передусім ефективність реалізації цільового компонента забезпечується впровадженням компетентнісного підходу в освітній процес. Такий підхід орієнтує підготовку здобувачів освіти не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування практичних умінь, професійного мислення, здатності до прийняття рішень і вирішення виробничих завдань. Важливим є формування інтегральних, загальних та фахових компетентностей відповідно до вимог сучасного ринку праці та стандартів аграрної освіти.

Цільовий компонент узгоджується з вимогами стандартів вищої освіти та професійних стандартів аграрної галузі.

Метою підготовки майбутнього фахівця аграрної галузі є формування професійної компетентності, що охоплює систему знань, умінь, практичних навичок, професійно важливих якостей і ціннісних орієнтацій, необхідних для ефективної діяльності в аграрному виробництві.

Мета конкретизується завдяки системі завдань, зокрема основними завданнями цільового компонента є:

- формування мотивації до професійної діяльності в аграрній сфері;
- розвиток професійних компетентностей відповідно до сучасних стандартів аграрної освіти;
- підготовка здобувачів до управлінської та підприємницької діяльності, використання інноваційних технологій у сільському господарстві;
- виховання екологічної культури та екологічної відповідальності, серйозного ставлення до природних ресурсів;
- розвиток здатності до самоосвіти, професійного самовдосконалення та адаптації до змін, формування готовності до безперервного професійного розвитку.

Цільовий компонент педагогічної системи має враховувати сучасні тенденції розвитку аграрної галузі, серед яких цифровізація агровиробництва, використання технологій точного землеробства, автоматизація виробничих процесів та впровадження принципів сталого розвитку. У зв’язку з цим важливим є орієнтування освітнього процесу не лише на передачу знань, а й на формування здатності майбутніх фахівців до критичного мислення, прийняття управлінських рішень і професійної мобільності.

Ефективність реалізації цільового компонента забезпечується через інтеграцію компетентнісного, особистісно орієнтованого підходу до навчання. Значну роль відіграє також співпраця закладів освіти з аграрними підприємствами, що сприяє наближенню підготовки майбутніх фахівців до реальних умов професійної діяльності.

Не менш важливу роль відіграє практико орієнтоване навчання. Поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю сприяє кращому засвоєнню професійних знань і формуванню готовності до реальної виробничої діяльності. Ефективність підготовки майбутніх фахівців значно підвищується завдяки проходженню виробничих практик, стажуванню на аграрних підприємствах, участі у професійних тренінгах, майстер-класах та дуальній формі освіти.

Оскільки значущим чинником є інтеграція освіти, науки та виробництва, то саме співпраця закладів вищої освіти з аграрними підприємствами, науковими установами та роботодавцями забезпечує оновлення змісту підготовки відповідно до сучасних вимог аграрної галузі. Це сприяє наближенню освітнього процесу до реальних умов професійної діяльності та підвищує рівень професійної готовності випускників.

Тож реалізація цільового компонента також забезпечується застосуванням сучасних освітніх технологій. Інтерактивні методи навчання, цифрові платформи, моделювання виробничих ситуацій, проєктна діяльність й інформаційно-комунікаційні технології значно активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, розвиток їхньої самостійності і професійної ініціативності. Особливого значення набуває використання цифрових технологій у зв’язку з розвитком точного землеробства, автоматизації аграрного виробництва й агроінженерних інновацій.

Однією з умов ефективної реалізації цільового компонента є формування позитивної професійної мотивації майбутніх фахівців. Усвідомлення значущості аграрної професії, перспектив професійного розвитку та соціальної ролі аграрного сектору сприяє підвищенню зацікавленості здобувачів освіти у навчанні та професійному самовдосконаленні. Важливо створювати освітнє середовище, що стимулює розвиток відповідальності, ініціативності, лідерських якостей і готовності до безперервного навчання.

Отже, ефективність реалізації цільового компонента педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі забезпечується комплексним підходом до організації освітнього процесу, використанням сучасних освітніх технологій, розвитком професійної мотивації та тісною взаємодією освіти з виробничою сферою. Це створює необхідні умови для формування висококваліфікованого фахівця, здатного успішно реалізовувати професійну діяльність у сучасному аграрному секторі.

Також цільовий компонент є системоутворювальним елементом педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. Він визначає напрями організації освітнього процесу, забезпечує формування професійної компетентності здобувачів освіти та сприяє підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах сучасного аграрного виробництва.

У результаті можна зробити висновок, що цільовий компонент педагогічної системи є визначальним чинником ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. Його реалізація забезпечує цілісність освітнього процесу, сприяє формуванню професійної компетентності, розвитку особистісного потенціалу здобувачів освіти та підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного успішно працювати в умовах сучасного аграрного виробництва.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні інноваційних моделей педагогічної системи професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі з урахуванням цифрової трансформації освіти та потреб ринку праці.

УДК 378:17.022.1:001.895

Аліна Олександрівна Кришталь,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін ННІ цивільного захисту,
Національний університет цивільного захисту України
ORCID:0000-0002-1818-6603
e-mail: kryshtal_alina@nuczu.edu.ua
Вікторія Володимирівна Кравченко,
ННІ оперативно-рятувальних сил
Національний університет цивільного захисту України
e-mail: kravchenko_viktoriia@nuczu.edu.ua

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Alina Kryshtal,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines
Educational and Scientific Institute of Civil Defense
National University of Civil Protection of Ukraine
ORCID:0000-0002-1818-6603
e-mail: kryshtal_alina@nuczu.edu.ua
Viktoriia Kravchenko,
Educational and Scientific Institute of Operational and Rescue Forces
National University of Civil Protection of Ukraine
e-mail: kravchenko_viktoriia@nuczu.edu.ua

RESULTS OF MONITORING PROBLEMS OF FORMATION OF ACADEMIC CULTURE AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS

Сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією освітнього простору, збільшенням доступності інформації та поширенням недоброчесних практик, зумовлюють посилену увагу до формування у здобувачів вищої освіти стійких морально-етичних переконань, критичного мислення і навичок відповідального використання інформаційних ресурсів. Академічна культура у цьому контексті постає не лише як сукупність норм і правил, а як здатність до усвідомленої, самостійної та етично вмотивованої навчально-наукової діяльності.

Мета дослідження – висвітлити результати моніторингу проблем формування академічної культури у здобувачів вищої освіти.

На основі аналізу сучасних наукових досліджень узагальнено трактування поняття «академічна культура» як соціокультурна система, що об'єднує цінності, норми, традиції, способи навчальної, наукової і комунікативної діяльності, притаманні академічній спільноті. Академічна культура є запорукою якості вищої освіти, становлення і розвитку особистості, а також формування відповідального, компетентного, конкурентоспроможного і морально зрілого майбутнього фахівця. Академічна культура здобувача вищої освіти передбачає уміле поєднання цінностей, норм, моделей поведінки і стратегій навчання, інтелектуальних традицій та правил взаємодії учасників освітнього процесу.

З метою отримання об'єктивної оцінки стану сформованості академічної культури у здобувачів вищої освіти було застосовано методи бесіди (індивідуальні, групові) та опитування. Проведені бесіди переважно мали неформальний характер, що дозволяло встановити емоційний контакт з респондентами і здійснити збір відгуків щодо організації навчальної аудиторної і позааудиторної (самостійної, індивідуальної) діяльності у різних закладах вищої освіти, з'ясувати ставлення здобувачів вищої освіти до процесу навчання, окреслити специфіку міжособистісної комунікації між викладачами і здобувачами, визначити залученість здобувачів вищої освіти до громадсько-культурного життя закладу вищої освіти тощо.

Всі респонденти погодилися з думкою, що академічна культура – це не лише знання правил, а й внутрішня готовність дотримуватися академічних цінностей. 96,6 % опитаних визначили метою академічної культури – формування безпечного, чесного та якісного освітнього середовища і лише 3,4 % опитаних – контроль студентів. Ознакою академічної культури 82,8 % здобувачів обрали вміння планувати час і дотримуватися дедлайнів. Характерно, що лише 17,2 % зарахували до ознак академічної культури використання технології штучного інтелекту з метою вчасного виконання завдання.

Характерно, що акцент у питаннях формування академічної культури у здобувачів вищої освіти, здійснюється на усвідомлення власної відповідальності за результати навчання (рис. 1).

Рисунок 1 – Фрагмент з опитувальника щодо проблем формування академічної культури у здобувачів вищої освіти (виконано авторами на платформі Google.Form)

Окрім того, отримано ствердну відповідь щодо усвідомлення власної відповідальності за результати навчання як частина академічної культури – 93,1 %. Результати опитування за когнітивним критерієм представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Результати опитування щодо визначення когнітивного рівня сформованості академічної культури

Показник когнітивного рівня сформованості академічної культури	*Результат опитування*
Знання основного правила цитування	100 %
Розуміння особливостей оформлення цитати	86,2 %
Розуміння сутності плагіату	84,6 %
Уміння визначати достовірність джерела	75,9 %
Знання видів порушень академічної доброчесності	73 %
Розуміння можливих наслідків порушення академічної доброчесності	63,2 %
Знання фундаментальних принципів академічної доброчесності	72,4 %

Другий блок запитань був спрямований на виявлення причин, що перешкоджають формуванню академічної культури у здобувачів вищої освіти. Значна частина респондентів (62,1 %) зазначила труднощі тайм менеджменту, що заважають виконувати роботи вчасно і належним чином. При цьому, 69 % здобувачів підтвердила, що отримує пояснення щодо вимог до виконання навчальних завдань і критеріїв оцінювання різних видів академічних робіт. 34,5 % респондентів вказали, що побоювання зробити помилку часто заважає працювати самостійно, проте більшість (62,1 %) називали брак часу основною причиною недотримання академічної культури, як і брак досвіду роботи з науковими базами (34,5 %) – визначено причиною використання неперевірених джерел.

Варто зауважити, що 75,9 % здобувачів вищої освіти погодилися із твердженням, що академічна культура впливає на майбутню професійну репутацію.

Також була висловлена думка, про позитивний вплив підтримувального середовища, особливо з огляду на часті ракетні і дронові атаки ворога, тривалі вимкнення електроенергії, перебої у роботі інтернет провайдерів, постійний стрес, зростання тривожності та інші деструктивні психологічні чинники.

За результатами проведеного дослідження сформулюємо рекомендації щодо формування академічної культури у здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану:

1. Забезпечити цілісність політики ЗВО стосовно формування академічної культури (чітке визначення цінностей, норм і принципів академічної доброчесності, систематичне доведення їх змісту до здобувачів вищої освіти та інтеграцію у всі освітні компоненти освітньої програми. В умовах воєнного стану особливого значення набуває прозорість і доступність цих вимог, зокрема на офіційному сайті, в електронній бібліотеці, завданнях у Google.Classroom, офіційних ресурсах ЗВО, а також у процесі регулярної комунікації з учасниками освітнього процесу.

2. Проводити систематичне навчання здобувачів вищої освіти основам академічного письма, коректної роботи з науковими джерелами, використання цифрових інструментів і розуміння різних видів порушень академічної доброчесності з метою їх недопущення.

3. Адаптувати зміст освітніх компонентів і методи оцінювання до реалій воєнного стану, зберігаючи при цьому академічні стандарти. Йдеться про доцільне використання альтернативних форм контролю результатів навчання, орієнтованих на аналітичне мислення, рефлексію та практичне застосування знань, що знижує ризики академічної недоброчесності та сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу.

4. Створити безпечне та підтримувальне психолого-педагогічне середовище, орієнтоване на розвиток взаємної довіри між викладачами і здобувачами вищої освіти. Поєднувати вимогливість з гнучкістю, емпатією та індивідуальним підходом до здобувачів, які перебувають у різних життєвих обставинах, зумовлених воєнними діями. Такий підхід сприяє формуванню внутрішньої мотивації до дотримання норм академічної культури, а не їх формального виконання.

5. Розвивати культуру академічної відповідальності і саморегуляції здобувачів вищої освіти. Залучати студентів до обговорення питань академічної культури, розроблення правил освітньої взаємодії, рефлексії власного навчального досвіду.

Отже, реалізація зазначених рекомендацій у сукупності сприятиме формуванню академічної культури здобувачів вищої освіти як цілісного особистісного утворення, що поєднує знання, цінності, поведінкові установки та відповідальне ставлення до освітньої діяльності в умовах воєнного стану.

УДК 378.014.242:619

Тетяна Олександрівна Кулак
студентка факультету ветеринарної медицини,
Державний біотехнологічний університет (211-ВМ-14м)
ORCID: 0009-0004-7477-5535
e-mail: tetyanakylak@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ НАУКИ І КУЛЬТУРИ

Tetyana Kulak
student, Faculty of Veterinary Medicine,
State Biotechnological University (211-VM-14m)
ORCID: 0009-0004-7477-5535
e-mail: tetyanakylak@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

INTERNATIONAL ACADEMIC MOBILITY IN THE TRAINING OF VETERINARY MEDICINE SPECIALISTS: SIGNIFICANCE FOR SCIENCE AND CULTURE

Глобалізація освіти й науки вже входить у логіку підготовки фахівця, особливо у ветеринарній медицині, де компетентність пов’язана з продовольчою безпекою, біобезпекою та концепцією «Єдиного здоров’я» (One Health). Сучасний ветеринарний лікар має працювати у міжнародному полі знань. Дослідження конкурентоспроможності ветеринарних кадрів пов’язують її з якістю підготовки, науковою інфраструктурою та підтримкою професійного зростання майбутніх фахівців [6, с. 1-2].

Використано аналітичний і порівняльний підходи, філософсько-освітній аналіз і узагальнення джерел з академічної мобільності та інтернаціоналізації університетів.

Академічна мобільність охоплює навчання, стажування, викладання, дослідницьку роботу й участь у спільних проєктах. У порівняльній освіті вона постає каналом міжнародного обміну знаннями, досвідом і практиками [4, с. 5-6]. Інтернаціоналізація університетів не зводиться до кількості угод або поїздок. Її глибший сенс полягає у зміні академічної культури, відкритості до іншого способу мислення, іншої організації навчання, іншої професійної етики [5, с. 132-134]. Для ветеринарної медицини це важливо, бо клінічна практика, лабораторні методики, стандарти поводження з тваринами й біоетичні норми постійно уточнюються в міжнародному професійному обміні.

Найвиразніше практичний ефект мобільності видно у стажуваннях. Європейський досвід студентів медичних напрямів, серед яких є й ветеринарна медицина, показує, що понад половина здобувачів проходила навчальні перебування за кордоном, найчастіше у формі практик, середня тривалість яких становила близько дев’яти тижнів [3, с. 1]. Для майбутнього ветеринарного лікаря це можливість побачити іншу клінічну культуру, лабораторні процедури й стиль комунікації, водночас посилити hard skills і soft skills.

Для українського студента мобільність має ще один, менш очевидний вимір. Університет осмислюється як простір професійної та світоглядної ідентичності, де когнітивний, емоційно-чуттєвий і практичний компоненти не існують окремо [1, с. 35-36]. Закордонне стажування тому працює не тільки на «додавання досвіду». Воно змінює бачення професії: студент співвідносить власну підготовку з ширшими стандартами відповідальності, науки й культури.

Близький акцент простежується в дослідженні ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти. Прагматичні орієнтації студентської молоді поєднуються з потребою в моральній

автономії, емпатії, самореалізації та критичній рефлексії [2, с. 1039-1041]. Для ветеринарної освіти це суттєво. Професійна мобільність не повинна зводитися до сертифікатів або кар'єрних переваг. Вона має підтримувати етичну зрілість фахівця, здатність бачити за клінічним випадком живу істоту, власника тварини, безпеку громади й екосистемний контекст.

Програми мобільності мають реальні обмеження: фінансову нерівність, мовний бар'єр, нерівний доступ до стипендій, складність визнання результатів навчання. Для України після початку повномасштабної війни ці проблеми посилилися. Окремим ризиком залишається «відтік мізків», коли стажування стає каналом остаточного виїзду сильних студентів і молодих фахівців. Вихід не у згортанні обмінів: мобільність має повертати знання в університет, у професійну спільноту, в українську ветеринарну освіту.

Міжнародна академічна мобільність у підготовці фахівців ветеринарної медицини є способом включення української вищої школи у глобальний простір науки, клінічної практики й культури. Її значення охоплює професійні компетентності, дослідницьку якість, міжкультурну комунікацію та етичне становлення майбутнього лікаря. Найпереконливішою вона стає тоді, коли поєднує стажування, наукову співпрацю, гуманітарний вимір освіти й повернення набутого досвіду в український університет.

Література

1. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світоглядна трансформація студентства в умовах соціополітичних викликів України. Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 05 черв. 2025 р. Херсон: Херсонська державна морська академія, 2025. С. 35-37. DOI: https://doi.org/10.31235/osf.io/qwbtj_v1
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039-1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Gartmeier M., Reimer M., Huber J., Epstein N., Fischer M. R., Berberat P. O. International mobility of students in the medical disciplines from a comparative perspective. GMS Journal for Medical Education. 2020. Vol. 37, No. 3. Article Doc34. DOI: https://doi.org/10.3205/zma001327
4. Streitwieser B. T., Le E., Rust V. Research on study abroad, mobility, and student exchange in comparative education scholarship. Research in Comparative and International Education. 2012. Vol. 7, No. 1. P. 5-19. DOI: https://doi.org/10.2304/rcie.2012.7.1.5
5. Taşçı G., Streitwieser B., Kenan S. Internationalization experiences of universities in the United States and in Turkey. Journal of Comparative & International Higher Education. 2022. Vol. 14, No. 4. P. 132-150. DOI: https://doi.org/10.32674/jcihe.v14i4.3699
6. Xu X., Arshad M. A., Jian Y., et al. Evaluation and spatiotemporal evolution of veterinary talent competitiveness: a new perspective of veterinary education. Frontiers in Veterinary Science. 2024. Vol. 11. Article 1415753. DOI: https://doi.org/10.3389/fvets.2024.1415753

References

1. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Svitohliadna transformatsiia studentstva v umovakh sotsiopolitychnykh vyklykiv Ukrainy. In Aktualni problemy vykladannia osvitnikh komponentiv sotsialno-humanitarnoho spriamuvannia u vyshchii shkoli: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (pp. 35-37). Kherson State Maritime Academy. https://doi.org/10.31235/osf.io/qwbtj_v1
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039-1052. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
3. Gartmeier, M., Reimer, M., Huber, J., Epstein, N., Fischer, M. R., & Berberat, P. O. (2020). International mobility of students in the medical disciplines from a comparative perspective.

GMS Journal for Medical Education, 37(3), Article Doc34. https://doi.org/10.3205/zma001327
4. Streitwieser, B. T., Le, E., & Rust, V. (2012). Research on study abroad, mobility, and student exchange in comparative education scholarship. Research in Comparative and International Education, 7(1), 5-19. https://doi.org/10.2304/rcie.2012.7.1.5
5. Taşçı, G., Streitwieser, B., & Kenan, S. (2022). Internationalization experiences of universities in the United States and in Turkey. Journal of Comparative & International Higher Education, 14(4), 132-150. https://doi.org/10.32674/jcihe.v14i4.3699
6. Xu, X., Arshad, M. A., Jian, Y., et al. (2024). Evaluation and spatiotemporal evolution of veterinary talent competitiveness: A new perspective of veterinary education. Frontiers in Veterinary Science, 11, Article 1415753. https://doi.org/10.3389/fvets.2024.1415753

УДК 378.018.43

Віктор Георгійович Левчук
кандидат філософських наук,
доцент кафедри теоретичної і практичної філософії
Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна
e-mail: victor.levchuk@karazin.ua
Ганна Миколаївна Тимченко
кандидат біологічних наук,
директор центру підтримки цифрового навчання навчального відділу
Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна
e-mail: annatymchenko@karazin.ua

СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ТОТАЛЬНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Viktor Levchuk
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy
V.N. Karazin Kharkiv National University
e-mail: victor.levchuk@karazin.ua
Anna Tymchenko
Candidate of Biological Sciences,
Director of the Digital Learning Support Center of the Academic Department of
V.N. Karazin Kharkiv National University
e-mail: annatymchenko@karazin.ua

CONTROVERSIES OF MODERN BLENDED LEARNING IN THE CONDITIONS OF TOTAL DISTANCE LEARNING

Анотація: У статті розглядається проблема стійких суперечностей у сучасній системі навчання. Дані суперечності виникають на перетині чотирьох ключових елементів: викладача, студента, засобів навчання і форми навчання. Як форма навчання береться змішане навчання в умовах тотального дистанційного навчання. Дається уточнене визначення змішаного навчання в умовах воєнного стану (тотального дистанційного навчання) та за обов'язкового використання платформ відеоконференцій «Zoom» і «Google Meet» на прикладі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Виокремлюються суперечності між індивідуалізацією і стандартизацією, між мотивацією та формальними аспектами навчання, а також також із формуванням відповідності алгоритмів мислення у того, хто навчає (викладача), і того, хто навчається (студента).

Ключові слова: дистанційне навчання, змішане навчання, тотальне дистанційне навчання, суперечності навчального процесу, платформи відеоконференцій, форми суперечностей дистанційного навчання, цифронізація.

Abstract: The study examines the problem of persistent contradictions in the modern education system. These contradictions arise at the intersection of four key elements: teacher, student, teaching aids and form of learning. Blended learning in conditions of total distance learning is taken as a form of learning. A refined definition of blended learning in conditions of martial law (total distance learning) and with the mandatory use of video conferencing platforms “Zoom” and “Google Meet” is given using the example of V. N. Karazin Kharkiv National University. The contradictions between individualization and standardization, between motivation and formal aspects of learning, as well as with the formation of correspondence of thinking algorithms in the one who teaches (teacher) and the one who learns (student) are highlighted.

Keywords: distance learning, blended learning, total distance learning, contradictions of the educational process, video conferencing platforms, forms of contradictions of distance learning, digitalization.

Сучасна система навчання постійно стикається із суперечностями, які виникають на перетині чотирьох ключових елементів: викладача, студента, засобів навчання і форми навчання. Нічого нового у стійкій наявності цього складного протиріччя в процесі навчання немає. Десятиліття досвіду заочного навчання ще у XX столітті дали змогу досить ретельно описати цей феномен процесу навчання. XXI століття суттєво розширило можливості вивчення цього феномену.

Але XXI століття піднесло ще один сюрприз, на який до того розраховувати не доводилося, навіть перебуваючи в наркотичному маренні. Для вишів України у 20-ті роки виникла епідемія тотального дистанційного навчання, викликана спочатку ковідним періодом у розвитку освіти, а потім і періодом війни.

Відповідно, розгляд змішаного навчання в умовах використання тотального дистанційного навчання безумовно становить інтерес, адже в крайній формі (тотальне дистанційне) найбільш чітко проявляються як особливості, так і основні форми прояву цих базових суперечностей, які виникають на перетині чотирьох ключових елементів: викладача, студента, засобів навчання і форми навчання.

У тезах, ми зосередимся на цікавому явищі, яке проявилось у всіх без винятку навчальних закладів, які перебувають у зоні бойових дій, відбувається зміна значення терміну «змішане навчання». На відміну від традиційного значення у просторі «e-learning», а саме – поєднання навчання в аудиторії з елементами дистанційного, ми використовуємо, у даному випадку, термін «змішане навчання» як сучасне дистанційне з включенням поширених платформ відеоконференцій «Zoom» і «Google Meet» [1.с.239-257,2]. Причому для Каразінського університету в Харкові, який перебуває у зоні бойових дій, об’єднання дистанційної форми (університетська система Moodle) і платформ відеоконференцій «Zoom» і «Google Meet» є обов’язковим у проведенні навчального процесу. Це перше. Друге- Розгортання суперечностей може відбуватися в різних формах, кожна з яких має свої особливості та наслідки для учасників освітнього процесу. Розуміння цих форм і вміння управляти ними дозволяє мінімізувати негативні наслідки, сприяти конструктивному розвитку. Важливо усвідомлювати, що суперечності — це не тільки джерело проблем, але й потенціал для зростання і подальшого розвитку процесу, якщо вони вирішуються конструктивно, з урахуванням усіх складових цієї складної структури реального протиріччя, що виникає і розвивається в освітньому процесі.

Ми не випадково зробили акцент на формі змішаного навчання в умовах тотального дистанційного навчання при активному використанні платформ відеоконференцій «Zoom» і «Google Meet». Здавалося б, їх використання знімає основне протистояння форм: off-line і on-line. Відбувається відновлення прямих комунікацій, виникає своєрідна форма емоційного контакту між викладачем і студентом, зростає можливість використання інструментів інтерактивного навчання у формі on-line. При цьому зберігаються такі вже усталені переваги використання платформ відеоконференцій, як: технології дозволяють проводити заняття незалежно від місцеперебування учасників. Це особливо актуально для навчання у

віддалених регіонах або в умовах пандемії. На це вказувала Керол Двек у роботі «Психологія установки: Новий погляд на успіх»[3]. У нашому випадку йдеться про перехід до тотального дистанційного навчання в умовах воєнних дій. А ситуація в Харківській області значно жорсткіша, починаючи з 2022 року, ніж у попередній період пандемії.

Тому, проявляються та обростають новими формами такі протиріччя як: протиріччя між традиційними та інноваційними методами навчання; протиріччя між індивідуалізацією та стандартизацією навчального процесу; протиріччя між мотивацією і формалізмом; протиріччя між свободою творчості і контролем.

У будь-якому разі, наявність цих протиріч, компенсується професійною майстерністю, підготовкою викладача. Але це- значні часові витрати на підвищення майстерності і на освоєння нових методик дистанційного навчання перетворюються на постійні моменти освітнього процесу, які слід враховувати як у навантаженні викладача, так і в оцінці його професійного рівня. І, відповідно, важливо не тільки оновлювати методики навчання, а й брати до уваги психологічні, соціальні й культурні аспекти, які формують сучасного студента.

Таким чином, протиріччя в процесі навчання, пов'язані з передачею та засвоєнням інформації, а також з формуванням відповідності алгоритмів мислення у викладача та студента, є складними та багатошаровими. Ці протиріччя ускладняються в процесі трансформації форми навчання до дистанційного та особливо, до тотального дистанційного. Вони вимагають від системи освіти гнучкості та здатності адаптуватися до індивідуальних потреб студентів, а також постійного оновлення педагогічних методик.

Логіка виникнення і розвитку системи суперечностей, що розглядаються нами, включає й інші зрізи освітнього процесу. Сучасна система навчання стикається з низкою суперечностей, пов’язаних із передачею й засвоєнням інформації, а також із формуванням відповідності алгоритмів мислення у того, хто навчає (викладача), і того, хто навчається (студента). Ці суперечності зумовлені відмінностями в когнітивних процесах, розбіжностями в освітніх цілях і методах, а також змінними вимогами до результатів навчання в умовах цифровізації.

До таких суперечностей належать: протиріччя між рівнем знань і когнітивних можливостей того, хто навчає, і того, хто навчається, та протиріччя між індивідуальними когнітивними стилями. Викладач, маючи вищий рівень знань і складні алгоритми мислення, часто стикається з труднощами при передачі інформації студентам, які можуть перебувати на зовсім іншому рівні сприйняття. Це створює протиріччя між прагненням викладача пояснити складний матеріал і здатністю студента сприйняти та осмислити його. Так, пояснюючи складну тему, викладач може використовувати абстрактні й концептуальні моделі, які незрозумілі студентові без попереднього знайомства з базовими поняттями. А це може бути пов’язане з проблемою засвоєння попередніх знань студентами, так і з закріпленням у мисленні студента певних алгоритмів логічних зв’язків уже вивченого матеріалу, базових понять.

А оскільки кожна людина має унікальний когнітивний стиль — набір переважних способів обробки інформації та розв’язання завдань, викладач може викладати матеріал, спираючись на власний стиль мислення, який може не збігатися з когнітивними вподобаннями студента. У результаті виникає невідповідність між алгоритмами мислення, що ускладнює ефективну передачу знань. Наприклад, викладач може бути схильний до аналітичного мислення, що вимагає логічного структурування інформації, тоді як студент може надавати перевагу візуальним або асоціативним способам сприйняття, що утруднює розуміння і засвоєння матеріалу. Та ж проблема спостерігається і в використанні попередніх знань, які будуть застосовані в процесі навчання. Це пов’язано, зокрема, з тим, що кожен студент засвоює інформацію на своєму рівні і з урахуванням власних можливостей, що створює протиріччя між очікуваннями і реальністю.

Так, ставлячи завдання розвитку у студентів критичного мислення і здатності до аналізу, ми в реальності стикаємося з поширеною серед студентів тенденцією

зосереджуватись лише на механічному запам’ятовуванні матеріалу для складання іспитів, що не відповідає цілям навчання і формує стійке протиріччя. А це протиріччя ускладнює формування єдиного алгоритму мислення і розуміння між викладачем і студентом. Це явище ми неодноразово спостерігали, коли викладач пояснює матеріал вербально, а деяким студентам потрібна візуальна підтримка у вигляді схем, діаграм чи відео для повного розуміння теми. На цей аспект розглянутих суперечностей освітнього процесу звертає увагу Річард Майєр у роботі «Мультимедійне навчання: принципи дизайну навчальних матеріалів».

У підсумку зазначені зовнішні фактори підсилюють існуючі суперечності між викладачем, студентом, засобами і формами навчання, ускладнюючи їх подолання. Усвідомлення і врахування цих факторів є важливим кроком до розробки більш гнучких і стійких освітніх стратегій.

Література:

1. Екстрене дистанційне навчання в Україні: Монографія / За ред. В.М. Кухаренка, В.В. Бондаренка – Харків:. Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 345 с.
2. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко [та ін.] ; ред. В. М. Кухаренко ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків : Міськдрук, 2016. 284 с.
3. Dweck, C. S. Mindset: The New Psychology of Success. 2006. Random House. 288 с.
4. Mayer, R. E. Multimedia learning: principles of educational materials design / R. E. Mayer, Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 350 p.

References:

1. Emergency distance learning in Ukraine: Monograph / Ed. V.M. Kukharenko, V.V. Bondarenko – Kharkiv:. Publishing house of the KP "Miska Drukharnia", 2020. 345 p.
2. Dweck, C. S. Mindset: The New Psychology of Success. 2006. Random House. 288 p.
3. Theory and practice of blended learning: monograph / V. M. Kukharenko [et al.]; ed. V. M. Kukharenko; National Technical University "Kharkiv. Polytechnic Institute". Kharkiv: Miskdruk, 2016. 284 p.
4. Mayer, R. E. Multimedia learning: principles of educational materials design / R. E. Mayer, Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 350 p.

УДК 378.014.242:001.89(477)

Ярослав Володимирович Лукінов,
студент 2 курсу , факультету менеджменту, адміністрування та права,
перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
спеціальність F5 “Кібербезпека та захист інформації”
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-6653-7947
e-mail: lykinovyaroslav@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

СИНЕРГІЯ ІННОВАЦІЙ ТА ГУМАНІТАРНИХ СМИСЛІВ: СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНИЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Yaroslav Lukinov,
2nd year student, Faculty of Management, Administration and Law,
First (bachelor's) rank of great enlightenment

specialty F5 (125) “Cybersecurity and information security”
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-6653-7947
e-mail: lykinovyaroslav@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

SYNERGY OF INNOVATIONS AND HUMANITARIAN MEANINGS: STRATEGIC VECTORS OF INTEGRATING UKRAINE’S EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC LANDSCAPE INTO THE GLOBAL CIVILIZATIONAL SPACE

Інтеграція освіти і науки України у міжнародний простір дедалі виразніше залежить не лише від формальної узгодженості зі стандартами, а від того, наскільки університет здатний поєднати цифрову відкритість, академічну мобільність і гуманітарну відповідальність. Технологічне оновлення саме по собі не гарантує цієї інтеграції. Дослідники пов’язують якість вищої освіти з формуванням ціннісних орієнтацій, критичного мислення й моральної рефлексії, без яких модернізація лишається інструментальною [3, с. 1047–1048].

Подолання мовної та цифрової ізоляції лишається одним із ключових вузлів інтеграції. Дереджі й Рязанцева показують, що цифрові інструменти вивчення англійської мови розширюють доступ до міжнародних наукових баз, спільних проєктів і академічної комунікації; англійська за таких умов стає не просто мовою спілкування, а чинником академічної мобільності й професійного входження у глобальний простір [4, с. 83–85]. Харківська, Прокопенко і Бакуменко, своєю чергою, розглядають цифрову та інфомедійну грамотність як інтегративне утворення, що поєднує аналітичний, комунікативний та етико-правовий компоненти і прямо пов’язується з академічною доброчесністю та критичним мисленням [6, с. 2–3]. У цьому контексті особливо важливим є застереження, що зростання довіри до автоматизованих систем може редукувати мислення до операційної ефективності, витісняти інтерпретативну глибину і послаблювати суб’єктну автономію [2, с. 16–17].

Не менш значущим є вимір академічної мобільності та професійної підготовки. Ахмадов доводить, що міжнародна мобільність формує не тільки здатність працювати в іншомовному й мультикультурному середовищі, а й мережу професійних контактів, цифрові навички та дослідницьку культуру [1, с. 74–76]. Галузевий рівень такої інтеграції виразно простежується і в медичній освіті. Шевченко, Мельник, Костиренко і Силенко пов’язують упровадження нових видів навчання з міжнародними стандартами підготовки фахівця, показуючи, що реальна модернізація починається там, де інновація торкається не декларацій, а повсякденної професійної практики [7, с. 282–283].

Узгодження інноваційної динаміки з гуманітарним змістом потребує також уміння працювати в міжкультурних командах, будувати інклюзивну комунікацію і поєднувати цифрові інструменти з культурним інтелектом. Інші розглядають адаптивне лідерство, інклюзивну комунікацію та цифрову співпрацю як передумови ефективних міжнародних проєктів [5, с. 213–224]. Для українського університету така оптика важлива ще й тому, що повертає інтеграції світоглядну глибину: міжнародна відкритість має спиратися не на наслідування, а на внутрішню ціннісну стійкість освітнього середовища [3, с. 1047–1048].

Інтеграція освітньо-наукового ландшафту України у глобальний простір тримається на кількох взаємопов’язаних опорах: мовній і цифровій відкритості, академічній мобільності, професійній модернізації та ціннісно насиченому університетському середовищі. Інновації самі по собі не гарантують входження у міжнародний простір. Воно стає реальним тоді, коли цифрові інструменти посилюють, а не підміняють мислення; коли мобільність веде до нарощування компетентностей; коли університет зберігає функцію етичного й інтелектуального посередника. За таких умов українська освіта здатна не лише адаптуватися

до глобальних вимог, а й пропонувати власну модель стійкого розвитку, в якій технологічна динаміка не відривається від людської гідності, критичної рефлексії та гуманітарного сенсу.

Література

1. Ахмадов І., Рязанцева Д. В. Роль міжнародної академічної мобільності у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців в умовах глобалізації. Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2026. С. 74–76. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/2c3e19fb-6e06-47e6-bd39-1fe144b54f59/content
2. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 7. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177.
3. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1039–1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052.
4. Дереджі Е. Х., Рязанцева Д. В. Використання цифрових інструментів у процесі вивчення англійської мови як засіб інтеграції студентів у міжнародний освітній простір. Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2026. С. 83–85. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/bitstreams/2d815540-0387-4f2f-96a4-6785c5027b7e/download
5. Ingram K. L., Nitsenko V., Shkoda M., Jurgelevičius A., Busarieva T., Varypaiev O. Bridging Cultures: Effective Strategies for Managing International Cultural Projects in a Globalized World. Intellectual Economics. 2025. Vol. 19, No. 2. P. 211–238. DOI: https://doi.org/10.13165/IE-25-19-2-09.
6. Харківська А. А., Прокопенко А. О., Бакуменко Т. К. Формування цифрової та інфомедійної грамотності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання: міжнародний вимір. Академічні візії. 2026. № 53. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2932
7. Шевченко В. К., Мельник В. Л., Костиренко О. П., Силенко Ю. І. Застосування різних видів навчання за новими стандартами – інтеграція в міжнародний освітній простір. Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю. Полтава, 2023. С. 282–283. URL: https://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/20568/1/2023_med_osvita_za%20_novumu_standartamu.pdf

References

1. Akhmadov, I., & Riazantseva, D. V. (2026). Rol mizhnarodnoi akademichnoi mobilnosti u formuvanni profesiinykh kompetentnostei maibutnikh fakhivtsiv v umovakh hlobalizatsii. Kharkiv National Automobile and Highway University. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/2c3e19fb-6e06-47e6-bd39-1fe144b54f59/content
2. Varypaiev, O. M. (2025). Filosofiia nauky ta shtuchnyi intelekt: dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia. Visnyk humanitarnykh nauk, (7). DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177
3. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak faktor stanovlennia svitohliadu zdobuvacha vyshchoi osvity. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 5(45), 1039–1052. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1039-1052
4. Deredzhi, E. Kh., & Riazantseva, D. V. (2026). Vykorystannia tsyfrovykh instrumentiv u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy yak zasib intehratsii studentiv u mizhnarodnyi osvitnii prostir. Kharkiv National Automobile and Highway University. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/bitstreams/2d815540-0387-4f2f-96a4-6785c5027b7e/download

5. Ingram, K. L., Nitsenko, V., Shkoda, M., Jurgelevičius, A., Busarieva, T., & Varypaiev, O. (2025). Bridging cultures: Effective strategies for managing international cultural projects in a globalized world. Intellectual Economics, 19(2), 211–238. DOI: https://doi.org/10.13165/IE-25-19-2-09
6. Kharkivska, A. A., Prokopenko, A. O., & Bakumenko, T. K. (2026). Formuvannia tsyfrovoi ta infomediinoi hramotnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh dystantsiinoho navchannia: mizhnarodnyi vymir. Akademichni vizii, (53). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2932
7. Shevchenko, V. K., Melnyk, V. L., Kostyrenko, O. P., & Sylenko, Yu. I. (2023). Zastosuvannia riznykh vydiv navchannia za novymy standartamy – intehratsiia v mizhnarodnyi osvitnii prostir. In Medychna osvita za novymy standartamy: vyklyky ta intehratsiia v mizhnarodnyi osvitnii prostir (pp. 282–283). URL: https://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/20568/1/2023_med_osvita_za %20_novumu_standartamu.pdf

УДК 101.1:378

Тетяна Василівна Малиніна
доктор філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», Проректор з науково-педагогічної роботи, доцент кафедри соціальних та гуманітарних наук, Заслужений працівник освіти, Відмінник освіти, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків,
https://orcid.org/0009-0008-6057-5646
e-mail: t.malinina@ukr.net

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ХНУМГ ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЦИФРОВІЙ ДИПЛОМАТІЇ

Tetiana Malynina
Doctor of Philosophy in specialty 032 "History and Archaeology". Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Associate Professor of the Department of Social Sciences and Humanities Social Sciences and Humanities O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Department of Social Sciences and Humanities,
https://orcid.org/0009-0008-6057-5646
e-mail: t.malinina@ukr.net

INTERNATIONAL COOPERATION OF THE O. M. BEKETOV NUMG IN WAR CONDITIONS AND ITS ROLE IN DIGITAL DIPLOMACY

Анотація. У статті досліджено особливості міжнародної співпраці Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова в умовах повномасштабної війни та визначено її роль у розвитку цифрової дипломатії. Проаналізовано участь університету у міжнародних освітніх і наукових програмах, зокрема Erasmus+, Horizon Europe, а також у двосторонніх проєктах і ініціативах академічної мобільності [1]. Визначено ключові напрями міжнародної діяльності, серед яких розвиток енергоефективного будівництва, транспортних систем, сталого міського середовища та цифрових технологій. Особливу увагу приділено трансферу знань як інструменту післявоєнного відновлення міської інфраструктури відповідно до принципу Build Back Better. Обґрунтовано, що міжнародна співпраця сприяє інтеграції України у світову академічну спільноту, зміцнює міжнародний імідж країни та посилює розвиток цифрової дипломатії. Університет розглядається не лише як навчальний заклад, а й як активний учасник міжнародних відносин та процесів післявоєнного відновлення.

Ключові слова. міжнародна співпраця, цифрова дипломатія, трансфер знань, відбудова України, Erasmus+ [2], Horizon Europe [3], сталий розвиток, урбаністика, енергоефективність, вища освіта, міжнародні проекти

Abstract. The article examines the features of international cooperation of O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv under the conditions of full-scale war and determines its role in the development of digital diplomacy. The study analyzes the university's participation in international educational and research programs, particularly Erasmus+ and Horizon Europe, as well as bilateral projects and academic mobility initiatives. The key areas of international activity are identified, including energy-efficient construction, smart transport systems, sustainable urban development, and digital technologies.

Special attention is paid to knowledge transfer as an effective tool for post-war reconstruction of urban infrastructure in accordance with the Build Back Better principle. The research highlights a multi-stage model of knowledge transfer that integrates international cooperation, applied research, educational implementation, and practical application.

It is substantiated that international cooperation contributes to the integration of Ukraine into the global academic community, strengthens the country's international image, and enhances the development of digital diplomacy. The university is considered not only as an educational institution but also as an active participant in international relations and post-war recovery processes.

Keywords: international cooperation, digital diplomacy, knowledge transfer, reconstruction of Ukraine, Erasmus+, Horizon Europe, sustainable development, urbanism, energy efficiency, higher education, international projects

Вступ. Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема на науку та освіту. У цих умовах міжнародна співпраця університетів набула особливого значення, оскільки стала не лише інструментом підтримки освітнього процесу, а й важливим елементом інтеграції України у світовий науковий простір. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова є одним із прикладів закладу вищої освіти, який активно розвиває міжнародні зв'язки навіть в умовах війни.

Метою цієї роботи є аналіз конкретних міжнародних проєктів університету та визначення їх ролі у розвитку науки, освіти й цифрової дипломатії.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних **методів**, зокрема: аналіз і синтез для узагальнення інформації щодо міжнародної діяльності університету; порівняльний метод для зіставлення різних міжнародних програм і проєктів; системний підхід для розгляду міжнародної співпраці як цілісного явища в умовах війни; описовий метод для характеристики окремих проєктів (Erasmus+, Horizon Europe, MOVEx тощо); метод узагальнення для формулювання висновків щодо ролі цифрової дипломатії та трансферу знань; елементи кейс-аналізу для дослідження діяльності ХНУМГ ім. О. М. Бекетова як прикладу.

Основна частина. Одним із ключових напрямів міжнародної діяльності університету є участь у програмі Erasmus+, яка спрямована на модернізацію освіти та розвиток міжнародної співпраці/ Зокрема, важливим є проєкт GreenBUILD, спрямований на підготовку фахівців у сфері енергоефективного будівництва. У межах цього проєкту розробляються нові освітні програми, впроваджуються сучасні цифрові інструменти та створюються навчальні курси, що відповідають європейським стандартам [4; 5]. Особливу актуальність він має у контексті післявоєнної відбудови України.

Ще одним напрямом є проєкти у сфері розумного транспорту та логістики, які сприяють розвитку міської інфраструктури, впровадженню цифрових технологій управління транспортними системами та покращенню екологічної ситуації у містах. Також університет бере участь у проєктах, пов'язаних із кліматичними змінами та адаптацією міст, що відповідає сучасним глобальним викликам та політиці сталого розвитку. Окремо варто

відзначити проєкт MOVEx, який забезпечує віртуальну мобільність студентів і викладачів. Завдяки цьому навіть в умовах війни зберігається можливість міжнародного академічного обміну.

Університет активно долучається до ініціатив, спрямованих на вивчення та впровадження європейських практик. Проєкти, присвячені відбудові міст України після війни, досліджують європейський досвід урбаністичного розвитку та його адаптацію до українських реалій. Це сприяє формуванню сучасної державної політики у сфері міського господарства. Крім того, реалізуються дослідження у сфері транспортної політики Європейського Союзу, що допомагає інтегрувати українські транспортні системи до європейського простору.

Участь університету у програмі Horizon Europe свідчить про високий рівень його наукової інтеграції. Зокрема, проєкт U_CAN спрямований на досягнення вуглецевої нейтральності. У межах цього проєкту проводяться дослідження щодо скорочення викидів, впровадження енергоефективних технологій та розвитку сталих міст. Це дозволяє університету бути частиною глобальних наукових процесів і долучатися до вирішення світових екологічних проблем.

Важливу роль відіграють двосторонні проєкти з міжнародними партнерами. Прикладом є співпраця з німецькими університетами у рамках IT Bridge, яка спрямована на розвиток цифрових компетенцій, підтримку дистанційного навчання та інтеграцію сучасних інформаційних технологій в освіту. Також університет співпрацює з японськими організаціями у сфері сталого житлового будівництва, що передбачає впровадження енергоефективних рішень та модернізацію житлового фонду.

Університет регулярно проводить міжнародні конференції, зокрема у сфері урбаністики та інженерії. Такі заходи сприяють: обміну науковими ідеями, публікації результатів досліджень у міжнародних базах даних, розширенню контактів із закордонними науковцями. Це підсилює міжнародний авторитет університету та сприяє розвитку академічної дипломатії. Участь у міжнародних програмах дозволяє університету виконувати важливі функції цифрової дипломатії: забезпечення міжнародної комунікації через онлайн-платформи; формування позитивного іміджу України у світі; поширення інформації про наслідки війни та потреби відбудови; інтеграція у глобальні освітні та наукові мережі. Таким чином, університет виступає не лише освітнім закладом, а й активним учасником міжнародних відносин.

В умовах післявоєнного відновлення України особливого значення набуває ефективний трансфер знань, який здійснюється через міжнародні наукові дослідження з прикладним спрямуванням. У Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова цей процес є системним і спрямованим на впровадження сучасних підходів до відбудови міського середовища відповідно до принципу Build Back Better [4]. Трансфер знань у даному контексті розглядається як багаторівневий процес, у межах якого результати наукових досліджень трансформуються у практичні рішення для відновлення інфраструктури, житлового фонду та міських систем.

На першому етапі формується міжнародна дослідницька співпраця. Університет залучає партнерів із європейських освітніх і наукових установ у рамках програм Erasmus+ та Horizon Europe. Це забезпечує інтеграцію українських дослідників у глобальний науковий простір та сприяє обміну передовими практиками у сфері урбаністики, енергоефективності та цифрових технологій.

Другий етап передбачає реалізацію спільних прикладних досліджень. Основними напрямами є розробка енергоефективних будівель, впровадження концепцій «розумного міста», модернізація транспортної інфраструктури та адаптація міських систем до кліматичних змін. Важливо, що такі дослідження орієнтовані на вирішення конкретних проблем українських міст, які постраждали внаслідок бойових дій.

Третій етап – освітній трансфер знань. Результати досліджень інтегруються в освітній процес через оновлення навчальних програм, створення нових курсів та впровадження

цифрових освітніх платформ. Це дозволяє готувати фахівців, які володіють сучасними інструментами відбудови та здатні працювати в умовах посткризового розвитку.

На четвертому етапі відбувається впровадження отриманих знань у практичну діяльність. Університет співпрацює з органами місцевого самоврядування, державними структурами та бізнесом, надаючи експертні рекомендації щодо стратегій відновлення, стандартів будівництва та впровадження інноваційних технологій. Окрему роль відіграють пілотні проєкти, які дозволяють апробувати нові рішення у реальних умовах.

Завершальним етапом є отримання зворотного зв'язку від практичного впровадження. Аналіз результатів дозволяє вдосконалювати наукові підходи, коригувати освітні програми та підвищувати ефективність майбутніх проєктів. Таким чином формується безперервний цикл знань, що поєднує науку, освіту та практику.

Реалізація принципу Build Back Better у цьому процесі проявляється у спрямованості на створення більш стійких, енергоефективних та технологічно розвинених міських систем [3]. Завдяки трансферу знань забезпечується не лише відновлення зруйнованої інфраструктури, але й її якісна модернізація відповідно до європейських стандартів.

Висновки. Міжнародна діяльність Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова є важливим фактором його розвитку в умовах війни. Участь у програмах Erasmus+, Horizon Europe, Jean Monnet та двосторонніх проєктах дозволяє модернізувати освітній процесс, інтегруватися у світову наукову спільноту, брати участь у відбудові України, розвивати цифрову дипломатію. Трансфер знань через спільні наукові дослідження є ключовим інструментом відбудови українських міст. Він забезпечує ефективне поєднання міжнародного досвіду, наукових інновацій та практичних рішень, що сприяє сталому розвитку міського середовища та інтеграції України до глобального наукового простору. Отже, університет відіграє значну роль не лише у підготовці фахівців, але й у формуванні міжнародного іміджу України та розвитку її наукового потенціалу.

Література:

1. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова : офіційний сайт. Режим доступу: https://www.kname.edu.ua (дата звернення: 24.04.2026).
2. Erasmus+ Programme Guide. European Commission. Режим доступу: https://erasmus-plus.ec.europa.eu (дата звернення: 24.04.2026).
3. Horizon Europe Framework Programme. European Commission. Режим доступу: https://research-and-innovation.ec.europa.eu (дата звернення: 25.04.2026).
4. Build Back Better. Режим доступу: https://www.unisdr.org/files/53213_bbb.pdf (дата звернення: 25.04.2026).
5. The European Green Deal. European Commission. Режим доступу: https://commission.europa.eu (дата звернення: 26.04.2026).

References:

1. Kharkivs′kyy natsional′nyy universytet mis′koho hospodarstva imeni O. M. Beketova : ofitsiynyy sayt [Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov: official website] URL: https://www.kname.edu.ua [in Ukraine]
2. Erasmus+ Programme Guide. European Commission. URL: https://erasmus-plus.ec.europa.eu [EU]
3. Horizon Europe Framework Programme. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu [EU]
4. Build Back Better. URL: https://www.unisdr.org/files/53213_bbb.pdf [EU]
5. The European Green Deal. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu [EU]

УДК 378.014.25:37.014.5(477:4)

Дар'я Миколаївна Медкова
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Daria Medkova
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

INTEGRATION OF UKRAINIAN EDUCATION INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL AREA

Анотація. У доповіді досліджуються особливості інтеграції української системи освіти до європейського освітнього простору в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій. Проаналізовано основні напрями реформування вищої освіти України в контексті Болонського процесу та європейської освітньої політики. Визначено ключові проблеми адаптації національної освітньої системи до європейських стандартів, зокрема питання фінансування, модернізації освітньої інфраструктури, забезпечення якості освіти та розвитку академічної мобільності. Окрему увагу приділено ролі міжнародних освітніх програм, насамперед Erasmus+, у процесі розширення співпраці між українськими та європейськими закладами вищої освіти. Обґрунтовано, що подальша інтеграція української освіти до європейського простору є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти та її відповідності сучасним міжнародним вимогам.

Ключові слова: європейський освітній простір, вища освіта, Болонський процес, академічна мобільність, Erasmus+, освітні реформи, євроінтеграція, якість освіти.

Abstract. The report examines the peculiarities of integrating the Ukrainian education system into the European educational area in the context of contemporary socio-political transformations. The main directions of higher education reform in Ukraine within the framework of the Bologna Process and European educational policy are analyzed. The study identifies the key challenges of adapting the national education system to European standards, including issues of funding, modernization of educational infrastructure, quality assurance, and the development of academic mobility. Particular attention is paid to the role of international educational programs, especially Erasmus+, in expanding cooperation between Ukrainian and European higher education institutions. It is substantiated that further integration of Ukrainian education into the European educational area is a necessary condition for increasing the competitiveness of the national education system and ensuring its compliance with modern international standards.

Keywords: European educational area, higher education, Bologna Process, academic mobility, Erasmus+,

Інтеграція української освіти в європейський освітній простір постає не лише як стратегічний напрям державної політики, а як глибинний трансформаційний процес, що охоплює всі рівні освітньої системи.

У сучасних умовах глобалізації та зростання ролі знань формування конкурентоспроможного освітнього середовища стає ключовим чинником соціально-економічного розвитку держави. Україна, орієнтуючись на європейські цінності та

стандарти, здійснює поступову гармонізацію освітніх підходів, змісту навчання та механізмів управління освітою. Водночас цей процес супроводжується низкою викликів, пов'язаних із необхідністю збереження національної ідентичності, підвищення якості освіти та забезпечення її доступності.

Саме тому дослідження особливостей інтеграції української освітньої системи до європейського простору набуває особливої актуальності в контексті сучасних суспільних змін.

Україна має тривалу історію становлення та розвитку сфери освіти і науки. Упродовж XX століття її освітня система зазнала значних змін і реформ, спрямованих на наближення до європейських стандартів. Процес інтеграції української освіти в європейський освітній простір є складним і багатовимірним та має вагомі наслідки як для України, так і для Європейського Союзу. Аналізуючи чинники цього процесу, варто наголосити на ролі освіти як ключового драйвера соціально-економічного розвитку та міжнародної взаємодії.

Прагнення України інтегрувати свою систему освіти в європейський освітній простір відображає її прихильність до європейських цінностей і принципів, що стало однією з ключових стратегічних цілей. Такий процес інтеграції ґрунтується на історичних, політичних та економічних факторах, які сформували освітній ландшафт України. Окреслена тематика набула особливого значення в контексті приєднання України до Болонського процесу у 2005 р. і підписання нею Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р., що спрямовано на створення єдиного європейського простору вищої освіти [1, с. 158-159].

Українська система освіти тривалий час розвивається в умовах обмеженого фінансування, що стримує модернізацію інфраструктури, оновлення програм і розвиток науки. Водночас адаптація до європейських стандартів залишається складним завданням, яке потребує суттєвих змін у змісті освіти, методах викладання та системі контролю якості.

Попри це, Україна досягла помітних результатів у напрямі євроінтеграції освіти: запроваджено триступеневу систему, оновлено навчальні програми та забезпечено визнання дипломів у країнах Болонського процесу. Це сприяло підвищенню якості освіти та розширенню міжнародної академічної мобільності.

Важливим інструментом інтеграції української освіти до європейського простору є участь у міжнародних освітніх програмах, зокрема Erasmus+. Українські заклади вищої освіти активно долучаються до програм академічної мобільності, що сприяє обміну знаннями, досвідом і підвищенню кваліфікації[2, с. 114-115].

Значна кількість підтриманих проєктів і обсяг залучених грантових коштів свідчать про ефективність співпраці України з європейськими освітніми інституціями.Академічна мобільність забезпечує можливість студентам, викладачам і науковцям навчатися та працювати в європейських університетах, що підвищує якість освіти. Водночас спостерігається двосторонній обмін, оскільки представники європейських країн також долучаються до освітнього процесу в Україні. Найбільш активна співпраця здійснюється з провідними країнами ЄС, що сприяє зміцненню міжнародних зв'язків у сфері освіти [2, с. 114-115].

Розширення програм Erasmus+ (2021–2027) відкриває нові можливості для участі українців у навчальних, наукових і міжінституційних проєктах. Особливого значення набули нові ініціативи підтримки, спрямовані на інтеграцію українських студентів і викладачів у європейський освітній простір в умовах сучасних викликів. Подальше залучення українських університетів до міжнародних програм є необхідною умовою поглиблення освітньої інтеграції та підвищення конкурентоспроможності національної освіти [2, с. 116].

Зазначені проблеми євроінтеграції вищої освіти України потребують прийняття необхідних рішень на державному, інституційному рівнях та реалізації практичних заходів [2, с. 116]:

- завершення структурних реформ у вітчизняній системі вищої освіти та приведення освітнього законодавства до сучасних вимог та європейських критеріїв;

− створення інформаційного ресурсу, який має містити нормативно-правову базу з питань євроінтеграції та перелік чинних програм міжнародного співробітництва в галузі освіти і науки;

− розроблення методичних рекомендацій з питань підготовки проєктних заявок для участі в міжнародних програмах;

− проведення навчання педагогічних, науково-педагогічних працівників процедурі підготовки та участі у програмах міжнародного співробітництва;

− вивчення та розповсюдження найкращого досвіду міжнародного співробітництва провідних українських університетів;

− привернення уваги ЗВО України до програми «Внутрішньо-європейська мобільність студентів та персоналу ЗВО – відкрита для України», яка передбачає спрощення процедур та механізмів інтеграції українців до європейських університетів та отримання грантів на мобільність в період війни.

Попри обмежене фінансування та складність адаптації до європейських стандартів, українська система освіти демонструє позитивну динаміку інтеграції. Досягнуті реформи та активна участь у міжнародних програмах сприяють підвищенню якості освіти, розвитку академічної мобільності й зміцненню співпраці з європейським освітнім простором.

Отже, інтеграція української освіти до європейського освітнього простору є складним, але необхідним процесом, що визначає перспективи розвитку держави в умовах глобалізації. Попри наявні виклики, Україна демонструє поступ у впровадженні європейських стандартів, розвитку академічної мобільності та розширенні міжнародної співпраці.

Подальша реалізація реформ, активізація участі в міжнародних програмах і посилення державної підтримки освіти сприятимуть підвищенню її якості та конкурентоспроможності на європейському рівні.

Література:

1. Круглов В.В. Інтеграція освітньої системи України в Європейський освітній простір: виклики та можливості. *Матеріали конференції: Освіта під час війни: розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення, цифрова трансформація, євроінтеграція.* 2023. С. 158-160.
2. Мельник О., Погребняк В., Дашковська О. Інтегрування української вищої освіти в європейський освітній простір: модель процесу та досягнуті результати. *Нові технології навчання.* 2023. №97.С.108-120.

References

1. Kruhlov V. V. Intehratsiia osvitnoi systemy Ukrainy v Yevropeiskyi osvitnii prostir: vyklyky ta mozhlyvosti. Materialy konferentsii: Osvita pid chas viiny: rozvytok informatsiino-analitychnoho zabezpechennia, tsyfrova transformatsiia, yevrointehratsiia. 2023. S. 158–160.
2. Melnyk O., Pohrebniak V., Dashkovska O. Intehruvannia ukrainskoi vyshchoi osvity v yevropeiskyi osvitnii prostir: model protsesu ta dosiahnuti rezultaty. Novi tekhnolohii navchannia. 2023. №97. S. 108–120.

УДК 377:63:664:004.9

Марина Сергіївна Пономарьова
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8463-821X
e-mail: univerms@ukr.net

Єлизавета Сергіївна Овсянік
здобувач першого (бакалаврського) рівня
Державний біотехнологічний університет
elizavetaovsanik7@gmail.com

СМАРТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК НОВИЙ ВЕКТОР ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА, ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Maryna Ponomarova
PhD of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor at the UNESCO Chair of Philosophy of Human Communication
and Social and Humanitarian Disciplines
State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8463-821X
e-mail: univerms@ukr.net
Elizaveta Ovsyanik
first (bachelor's) level student
State Biotechnological University
elizavetaovsanik7@gmail.com

SMART COMPETENCIES OF FUTURE PROFESSIONALS AS A NEW DIRECTION IN VOCATIONAL EDUCATION IN THE FIELD OF AGRICULTURAL PRODUCTION, AGRICULTURAL PRODUCT PROCESSING, AND FOOD TECHNOLOGIES

Анотація: У статті висвітлено концепцію смарт-компетентностей майбутніх фахівців аграрної галузі України у сферах виробництва, переробки та харчових технологій. Охарактеризовано зміст цих компетентностей, що поєднує традиційні знання з цифровими інструментами (IoT, штучний інтелект, точне землеробство), методами дистанційного зондування, роботою з дронами та аналітикою даних. Окреслено специфіку застосування у переробній сфері (автоматизація, блокчейн-простежуваність, системи безпечності). Визначено умови впровадження: партнерство освіти з бізнесом та трансфер технологій. Підсумовано, що розвиток смарт-компетентностей підвищує конкурентоспроможність аграрного сектору України.
Ключові слова: смарт-компетентності, аграрна освіта, цифрові технології, точне землеробство, харчові технології.

Abstract: The article highlights the concept of smart competencies for future specialists in Ukraine's agricultural sector in production, processing, and food technologies. The content of these competencies is characterized, combining traditional knowledge with digital tools (IoT, artificial intelligence, precision agriculture), remote sensing, drone operations, and data analytics. The specifics of application in processing (automation, blockchain traceability, safety systems) are outlined. Implementation conditions — educational partnerships with business and technology transfer — are identified. It is concluded that the development of smart competencies enhances the competitiveness of Ukraine's agricultural sector.
Keywords: smart competencies, agricultural education, digital technologies, precision agriculture, food technologies.

Концепція смарт-компетентностей означає фундаментальний зсув у професійній освіті аграрного сектору України, охоплюючи сфери виробництва, переробки та харчових технологій. Ці компетентності інтегрують традиційні агрономічні знання з передовими цифровими технологіями, аналітикою даних та сталими практиками для формування нового покоління аграрних фахівців. Смарт-компетентності передбачають здатність використовувати пристрої Інтернету речей, штучний інтелект та методи точного землеробства для оптимізації врожайності, зменшення впливу на довкілля та підвищення

безпечності харчових продуктів у всьому ланцюгу постачання. Така парадигмальна зміна є особливо критичною для України з огляду на її позицію одного з найбільших світових експортерів зерна та необхідність модернізації аграрної інфраструктури після нещодавніх викликів. Саме тому інтеграція смарт-технологій в аграрну освіту безпосередньо відповідає зростаючому попиту на фахівців, здатних орієнтуватися в складнощах сучасних фермерських систем. Майбутні спеціалісти мають володіти компетентностями в галузі дистанційного зондування, роботи з технікою, обладнаною GPS-навігацією, автоматизованими зрошувальними системами та моніторингу посівів за допомогою дронів, щоб залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку. Ці технологічні навички доповнюються здатністю до інтерпретації даних, що дозволяє фахівцям приймати обґрунтовані рішення на основі інформації про стан полів у реальному часі, погодних умов та ринкових тенденцій. Розвиток таких компетентностей гарантує, що випускники аграрних спеціальностей в Україні зможуть робити внесок у продовольчу безпеку країни, одночасно забезпечуючи екологічну стійкість та економічну доцільність.

Переходячи до конкретних аспектів виробничої сфери, смарт-компетентності в аграрному виробництві зосереджуються насамперед на впровадженні методів точного землеробства, які максимізують ефективність та мінімізують споживання ресурсів. Майбутні фахівці мають опанувати використання технологій диференційованого внесення добрив і засобів захисту рослин, картографування ґрунтів та автоматизованих систем сівби, що коригують норму висіву залежно від стану поля. Ці компетентності також включають розуміння роботи сенсорних мереж, які в реальному часі відстежують вологість ґрунту, вміст поживних речовин та стан рослин, що дає змогу приймати проактивні управлінські рішення. Здатність інтегрувати дані з кількох джерел і трансформувати їх у практичні агрономічні стратегії є ключовою компетентністю для сучасних аграрних фахівців. Водночас розвиток смарт-компетентностей охоплює і практики сталого сільського господарства, які узгоджуються з глобальними екологічними стандартами та споживчими запитами. Фахівці мають розуміти методи секвестрації вуглецю, способи збереження біорізноманіття та системи інтегрованого захисту рослин, що зменшують використання хімічних засобів без втрати продуктивності. Ці компетентності включають знання про застосування покривних культур, оптимізацію сівозмін та оцінку здоров'я ґрунту як за допомогою традиційних методів, так і сучасних сенсорних технологій. Здатність балансувати між виробничими цілями та екологічною відповідальністю є критичним набором навичок для майбутніх лідерів аграрного сектору України [1].

Не менш важливим є поширення смарт-компетентностей на сферу переробки та харчових технологій, де вони виходять за межі традиційної харчової науки, охоплюючи автоматизацію, системи контролю якості та оптимізацію ланцюгів постачання. Майбутні спеціалісти мають розуміти, як впроваджувати та керувати автоматизованими лініями переробки, використовувати алгоритми машинного навчання для оцінки якості та інтегрувати технологію блокчейн для забезпечення простежуваності у всьому ланцюзі постачання харчових продуктів. Ці компетентності також охоплюють знання про інтелектуальні пакувальні технології, системи управління холодовим ланцюгом та протоколи прогнозованого технічного обслуговування, які забезпечують стабільну якість та безпечність продукції. Здатність оптимізувати параметри переробки за допомогою аналітики даних у реальному часі є фундаментальною навичкою для сучасних харчових технологів. Крім того, інтеграція смарт-технологій у харчову переробку вимагає компетентностей у системах управління безпечністю харчових продуктів, що використовують цифровий моніторинг та контрольні механізми. Фахівці повинні знати, як впроваджувати системи аналізу ризиків та критичних контрольних точок, посилені датчиками Інтернету речей, автоматизованими системами документообігу та механізмами сповіщення в реальному часі. Ці компетентності включають знання про експрес-методи тестування, системи виявлення забруднень та цифрове ведення записів, що забезпечує відповідність міжнародним стандартам безпечності харчових продуктів [2].

Успішне впровадження освіти у сфері смарт-компетентностей вимагає тісної співпраці між навчальними закладами та партнерами з галузі, щоб забезпечити актуальність навчальних програм і працевлаштування випускників. Аграрні підприємства, технологічні компанії та дослідницькі організації мають спільно працювати над визначенням стандартів компетентностей, наданням навчальних ресурсів і створенням кар'єрних шляхів для випускників. Ця співпраця має включати спільні дослідницькі проекти, програми демонстрації технологій та ініціативи з передачі знань, що приносять користь як навчальним закладам, так і галузевим партнерам. Створення інноваційних хабів та бізнес-інкубаторів при навчальних закладах може сприяти розвитку підприємництва та комерціалізації технологій серед студентів та викладачів. Механізми передачі технологій є вирішальними для того, щоб смарт-компетентності, сформовані в освітньому середовищі, трансформувалися в практичні застосування в аграрному секторі України, що передбачає створення дорадчих служб, які допомагають фермерам і переробникам впроваджувати нові технології, надають технічну підтримку та формують мережі для обміну знаннями між практиками. Освітні заклади повинні слугувати центрами оцінки, адаптації та поширення технологій, допомагаючи долати розрив між дослідженнями та практичним застосуванням.

Розвиток смарт-компетентностей в аграрному секторі України має значні економічні наслідки, потенційно підвищуючи продуктивність, знижуючи витрати та посилюючи ринкову конкурентоспроможність на світових ринках. Фахівці, які володіють смарт-компетентностями, можуть впроваджувати технології, що знижують виробничі витрати, покращують стабільність врожайності та підвищують якість продукції, що веде до зростання прибутковості аграрних підприємств. Ці компетентності також уможливлюють розробку продуктів та послуг з доданою вартістю, таких як консалтинг у сфері точного землеробства, послуги з аналітики даних та підтримка інтеграції технологій. Конкурентоспроможність на світовому аграрному ринку дедалі більше залежить від здатності демонструвати сталість, простежуваність та забезпечення якості за допомогою смарт-технологій, що дозволяє українській аграрній продукції отримувати преміальні ціни на міжнародних ринках. Смарт-компетентності дозволяють фахівцям ефективно впроваджувати та керувати цими системами, створюючи конкурентні переваги для українського аграрного експорту та задовольняючи зростаючі споживчі вимоги щодо прозорості та сталості [3].

Впровадження освіти у сфері смарт-компетентностей стикається з кількома викликами, включаючи інфраструктурні обмеження, брак фінансування та потребу в підвищенні кваліфікації викладачів у новітніх технологіях. Навчальні заклади повинні інвестувати в сучасне обладнання, високошвидкісне інтернет-з'єднання та спеціалізоване програмне забезпечення для створення належних навчальних середовищ, а викладачі потребують постійного професійного розвитку, щоб залишатися в курсі технологій, що швидко змінюються. Вирішення цих викликів вимагає скоординованих зусиль державних органів, навчальних закладів та галузевих партнерів для забезпечення належних ресурсів і підтримки розробки та впровадження програм. Стратегічні підходи до впровадження мають включати поетапні плани розвитку, які надають пріоритет компетентностям з високим впливом і поступово розширюють пропозицію програм у міру набуття ресурсів та досвіду. Партнерства з міжнародними навчальними закладами та постачальниками технологій можуть прискорити розвиток компетентностей через обмін знаннями, спільні програми та доступ до передових технологій, тоді як державна підтримка через програми фінансування, політичні ініціативи та регуляторні рамки може сприяти впровадженню смарт-технологій та компетентнісно-орієнтованої освіти. Майбутнє освіти у сфері смарт-компетентностей залежить від постійної адаптації до технологічного прогресу, де новітні технології, такі як штучний інтелект, робототехніка та біотехнології, вимагатимуть постійного оновлення навчальних програм, а інтеграція принципів сталості та стратегій адаптації до зміни клімату ставатиме дедалі важливішою. Довгострокова стійкість програм вимагає розвитку самопідтримуваних екосистем, які поєднують освіту, дослідження та промисловість, де випускники стають

лідерами у впровадженні технологій, створюючи попит на подальші освітні послуги, що позиціонуватиме Україну як лідера в аграрних інноваціях.

Література:

1. Yevstratiev Y. DIGITAL COMPETENCES OF JUNIOR BACHELORS IN AGRONOMY. *Educological discourse*. 2020. № 3. С. 171–191. DOI: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.3.11
2. Остапенко Р., Поливана Л., Мазоренко М. Роль цифрових проєктів у трансформації обліку та аналізу фінансових даних. *Via Economica*. 2025. № 9. С. 62–70. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8559/2025-9-9
3. Ахновська І., Бондаренко Р. Економічний вимір диджиталізації агропромислового комплексу України. *Сталий розвиток економіки*. 2026. № 6 (57). С. 775–782. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-57-107

References:

1. Yevstratiev, Y. (2020). Digital competences of junior bachelors in agronomy. *Educological discourse*, (3), 171–191. https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.3.11
2. Остапенко, Р., Поливана, Л., & Мазоренко, М. (2025). Роль цифрових проєктів у трансформації обліку та аналізу фінансових даних. Via Economica, (9), 62-70. https://doi.org/10.32782/2786-8559/2025-9-9
3. Ахновська, І., & Бондаренко, Р. (2026). Економічний вимір диджиталізації агропромислового комплексу України. *Сталий розвиток економіки*, (6 (57), 775-782. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-57-107

УДК 159.9:355.23:378.6

Михайло Іванович Харламов,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України (НУЦЗ України)
ORCID 0000-0002-5289-0290

ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ ВНУТРІШНІХ КОНФЛІКТІВ В КУРСАНТСЬКИХ КОЛЕКТИВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ

Mykhailo Kharlamov,
Doct. Historian Science, professor,
professor of the department of social and humanitarian disciplines,
National university of civil protection of Ukraine (NUCP Ukraine)
ORCID 0000-0002-5289-0290

ISSUES OF OVERCOMING INTERNAL CONFLICT IN CADET TEAMS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE SES OF UKRAINE

Питання подолання внутрішніх конфліктів у курсантських колективах закладів вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій є складним міждисциплінарним феноменом, що поєднує психологічні, соціальні, педагогічні та організаційні аспекти. Специфіка функціонування таких колективів визначається високим рівнем регламентованості діяльності, жорсткою ієрархічною структурою, підвищеними вимогами до дисципліни та відповідальності, а також необхідністю формування професійної готовності до дій в екстремальних умовах. У таких обставинах внутрішні конфлікти є не лише неминучим елементом групової динаміки, але й важливим індикатором рівня розвитку колективу, ефективності управління та психологічного клімату.

Внутрішні конфлікти в курсантських колективах виникають унаслідок суперечностей між індивідуальними потребами та груповими нормами, між особистісними цінностями та

вимогами служби, а також через нерівномірний розподіл ресурсів, статусів і ролей. Особливу роль відіграють фактори адаптації курсантів до нових умов навчання і служби, включаючи зміну соціального статусу, розлуку з родиною, обмеження особистої автономії та необхідність швидкого засвоєння норм військово-організованого середовища. У цьому контексті конфлікти можуть набувати як відкритих форм (суперечки, протистояння, дисциплінарні порушення), так і прихованих (пасивний опір, ізоляція, зниження мотивації). Науковий аналіз свідчить, що ефективне подолання внутрішніх конфліктів можливе лише за умови системного підходу, який передбачає врахування як індивідуально-психологічних особливостей курсантів, так і характеристик колективу в цілому [1, с. 121]. Важливим є розуміння конфлікту не лише як негативного явища, але і як потенційного ресурсу розвитку, що сприяє уточненню норм, підвищенню згуртованості та формуванню навичок конструктивної взаємодії. У цьому сенсі ключовим завданням є не стільки повне усунення конфліктів, скільки їх трансформація у продуктивну форму.

Одним із центральних механізмів подолання конфліктів є формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі. Це передбачає розвиток довіри, взаємоповаги, відкритості у спілкуванні, а також підтримку балансу між формальною дисципліною і неформальними взаєминами. Значну роль у цьому процесі відіграє командний склад і викладачі, які виступають не лише як носії влади, але й як фасилітатори групових процесів. Їхня здатність своєчасно виявляти конфліктні ситуації, адекватно реагувати на них та застосовувати методи медіації і психологічної підтримки є визначальним фактором стабільності колективу [1, с. 169].

Психолого-педагогічні технології, спрямовані на профілактику та подолання конфліктів, включають тренінги комунікативної компетентності, розвиток емоційного інтелекту, формування навичок саморегуляції та стресостійкості. Особливу увагу слід приділяти навчанню курсантів конструктивним стратегіям поведінки в конфліктних ситуаціях, таким як співробітництво, компроміс і уникнення ескалації [2, с. 56]. Важливим також є розвиток рефлексивних здібностей, що дозволяють усвідомлювати власні емоції, мотиви та вплив на інших членів колективу.

Організаційні заходи, спрямовані на зниження конфліктності, передбачають оптимізацію структури управління, чітке визначення ролей і обов’язків, справедливий розподіл навантаження та створення умов для зворотного зв’язку. Регулярне проведення соціально-психологічного моніторингу дозволяє своєчасно виявляти напруження в колективі та запобігати його переростанню у відкриті конфлікти. У цьому контексті доцільним є використання анонімних опитувань, індивідуальних бесід та групових обговорень. Не менш важливим є врахування індивідуальних відмінностей курсантів, включаючи рівень їхньої психологічної зрілості, попередній соціальний досвід, тип темпераменту та особливості мотивації [3, с. 249]. Індивідуальний підхід дозволяє не лише ефективніше вирішувати конфліктні ситуації, але й сприяє розвитку особистості курсанта як майбутнього фахівця, здатного до відповідального прийняття рішень у складних умовах.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що подолання внутрішніх конфліктів у курсантських колективах закладів вищої освіти ДСНС України є комплексним процесом, який вимагає інтеграції психологічних, педагогічних та організаційних підходів. Ефективність цього процесу визначається не лише рівнем професійної підготовки керівного складу, але й загальною культурою взаємин у колективі, орієнтацією на гуманістичні цінності та готовністю до конструктивного діалогу. У сучасних умовах реформування системи освіти та безпекового сектору України ця проблема набуває особливої актуальності, оскільки від здатності курсантів ефективно взаємодіяти в колективі залежить їхня майбутня професійна діяльність і безпека суспільства в цілому.

Література:

1. Ковальчук Р., Багас О. Соціально-психологічні конфлікти у колективі. *Збірник наукових праць Національної академії ДПСУ.* 2020. 453 с.

2. Коломієць Т. В., Івіна М. Ю. Конфлікти в середовищі військовослужбовців: теоретичні засади та підходи до вирішення. *Вісник НТУУ «КПІ».* 2024. С. 56-65.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : *Академвидав,* 2003. 448 с.

References:
1. Koval′chuk R., Bahas O. Sotsial′no-psykholohichni konflikty u kolektyvi. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi DPSU.* 2020. 453 s.
2. Kolomiyets′ T. V., Ivina M. YU. Konflikty v seredovyshchi viys′kovosluzhbovtsiv: teoretychni zasady ta pidkhody do vyrishennya. *Visnyk NTUU «KPI».* 2024. S. 56-65.
3. Orban-Lembryk L. E. Sotsial′na psykholohiya : pidruchnyk. Kyyiv : *Akademvydav,* 2003. 448 s.

УДК 37.035.6(477)

Юлія Валеріївна Янчук
студентка бакалаврату факультету менеджменту, адміністрування та права,
Державний біотехнологічний університет, група 015-23б стн-3-01
ORCID 0009-0009-6289-4736
e-mail: uliaancuk6@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Yuliia Yanchuk
Bachelor’s student, Faculty of Management, Administration and Law,
State Biotechnological University, group 015-23b stn-3-01
ORCID 0009-0009-6289-4736
e-mail: uliaancuk6@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Повномасштабна війна змінила не лише безпекову рамку країни, а й сам спосіб дорослішання українського студента. Аудиторія, дистанційна пара, укриття, волонтерський збір, новини з фронту, вимушений переїзд тепер існують поруч і щодня впливають на внутрішній стан молодої людини. За таких обставин патріотичне виховання вже не сприймається як допоміжний елемент виховної роботи. Воно входить у саму тканину студентського життя і пов’язується з відповідальністю, стійкістю, здатністю не відвертатися від спільної біди. І. Бех розглядає патріотизм як духовну силу особистості, у якій поєднуються почуття, свідомий вибір і вчинок [1, с. 56–57]. Нормативна рамка сучасної освіти теж виразно змінилася: у Концепції національно-патріотичного виховання наголошено на поєднанні національних та європейських цінностей, громадянської активності, поваги до культури, відповідальності й готовності захищати незалежність держави [3, с. 2–4].

У студентському середовищі патріотизм сьогодні найпереконливіше виявляється в дії. Підтримка військових, участь у волонтерських ініціативах, донати, допомога внутрішньо переміщеним особам, готовність підхопити спільну справу без зовнішнього примусу формують той тип громадянської зрілості, який ще кілька років тому часто описували

переважно в теоретичних категоріях. Практика війни зробила патріотизм менш риторичним і значно конкретнішим. Громадянсько-політичний і моральний елементи світогляду фахівця в таких умовах набувають першочергового значення [2, с. 16–17]. Для студента це означає просту, але вимогливу річ: майбутня професія вже не відокремлюється від обов'язку бути відповідальним членом суспільства.

Важливу роль у цьому процесі відіграє університетське середовище. Викладач у воєнний час перестає бути лише транслятором знань. Від нього чекають інтелектуальної чесності, здатності пояснювати складні події без пафосу й фальші, підтримувати розмову про країну, культуру, людську гідність. Саме тому патріотичне виховання у вищій школі не можна зводити до урочистих дат або формальних заходів. Потрібен простір живої розмови, дискусії, співучасті, де молода людина вчиться не тільки говорити правильні слова, а й пов'язувати власні рішення зі спільним добром. У такому середовищі патріотизм не нав'язується, а поступово стає внутрішньою позицією.

Питання національної ідентичності під час війни звучить особливо гостро. Російська агресія спрямована не тільки проти території, а й проти права України бути собою, мати власну історію, мову, культурну пам'ять і політичну суб'єктність. Йдеться не просто про військове протистояння, а про спробу зруйнувати саму основу української самототожності [5, с. 114–116]. За таких умов патріотичне виховання набуває не декоративного, а захисного значення. Воно допомагає молоді втримати відчуття належності до своєї країни й не дозволяє розчинити український досвід у чужих імперських схемах.

Культурний вимір тут не менш важливий, ніж політичний. Дослідники пов'язують націєтворення з глибинними символічними структурами, що підтримують історичну пам'ять народу, його уявлення про свободу, укорінення, гідність, зв'язок поколінь [4, с. 72–73]. Звідси стає зрозуміло, чому для студентства такого значення набувають мова, культурні символи, пам'ять про минуле, уважність до власної традиції. Переходячи на українську мову, відмовляючись від колоніальних інерцій, уважніше вдивляючись у власну історію, молодь не просто демонструє культурний вибір. Вона відновлює внутрішню опору, без якої важко вистояти в час великої історичної напруги.

Для частини студентів патріотизм проходить через дуже особистий досвід, окупацію, втрату дому, вимушене переміщення, тривале життя в стані невизначеності. Авторка цієї роботи як внутрішньо переміщена особа сім місяців перебувала в окупації, тому тема патріотизму не є для неї абстрактною. Після такого досвіду любов до країни вже не зводиться до символічного жесту. Вона пов'язується з пам'яттю про дім, із правом говорити своєю мовою, з болісним, але твердим усвідомленням цінності української державності. Саме в таких обставинах особливо відчутно, що патріотичне виховання має враховувати психологічний стан молоді, не тиснути на неї готовими формулами, а допомагати вистояти, зберегти гідність і внутрішню цілісність.

Не меншу вагу має інформаційний вимір. Студенти живуть у потоці новин, емоційних реакцій, чуток, фейків, навмисних маніпуляцій. Тому патріотичне виховання сьогодні неможливе без розвитку критичного мислення, медіаграмотності та вміння відрізняти солідарність від нав'язаної істерики. Нова виховна стратегія, про яку йдеться в документах МОН, прямо пов'язана з відповідальністю, громадянською ініціативою, пошуком сучасних підходів до формування молодої людини [3, с. 3–4]. Патріотизм у цій перспективі не суперечить свободі думки. Навпаки, він потребує зрілої свідомості, яка вміє співчувати, аналізувати й діяти.

Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану постає як живий і багатошаровий процес, у якому перетинаються освіта, культура, громадянська дія, моральний вибір і особистий досвід. Найбільшу силу воно набуває там, де поєднуються світоглядна робота університету, культурна самоідентифікація, критичне мислення та щоденна практика солідарності. Для сучасного українського студента патріотизм дедалі виразніше означає не гучне самопроголошення, а здатність тримати свій зв'язок із країною в дії, у слові, у професійному становленні й у відповідальності за майбутнє України.

Література

1. Бех І. Д. Духовна сила патріотизму особистості. Директор школи, ліцею, гімназії. 2020. № 1 (21). С. 56–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719407/ (дата звернення: 22.04.2026).
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світогляд фахівця як основа професійної діяльності. Інноваційні технології і методика викладання гуманітарних дисциплін: теорія і практика технічних закладів вищої освіти: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем вищ. освіти і науки, м. Харків, 18 квіт. 2024 р. Харків: ХНАДУ, 2024. С. 16–18. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/bitstreams/708aa6cc-23ce-4c70-9d93-153047d5b6d3/download
3. Міністерство освіти і науки України. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/694/2d5/6616942d5ffb0528156496.pdf
4. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Ментальні архетипи української культури: формування нації та національної держави. Тоталітарне суспільство як загроза розвитку демократичної держави: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., до 85-річниці Голодомору в Україні, 18 жовт. 2018 р. Харків: ХДУХТ, 2018. С. 69–73. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/99ee5a6d-013b-4a0c-8158-a2e844c9e392/content
5. Міносян А., Варипаєв О. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір. Національна пам’ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наук. праць. Львів: ЛНМУ ім. Данила Галицького, 2024. Вип. VII. С. 109–117. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/items/403bb2c2-598e-431c-89cc-2ae91614a559

References

1. Bekh, I. D. (2020). Dukhovna syla patriotyzmu osobystosti. Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii, 1(21), 56–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719407/
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2024). Svitohliad fakhivtsia yak osnova profesiinoi diialnosti. In Innovatsiini tekhnolohii i metodyka vykladannia humanitarnykh dystsyplin: teoriia i praktyka tekhnichnykh zakladiv vyshchoi osvity: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-methodical conference on problems of higher education and science (pp. 16–18). Kharkiv: KhNADU. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/bitstreams/708aa6cc-23ce-4c70-9d93-153047d5b6d3/download
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v zakladakh osvity Ukrainy ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 06.06.2022 No. 527. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/694/2d5/6616942d5ffb0528156496.pdf
4. Minosian, A. S., & Varypaiev, O. M. (2018). Mentalni arkhetypy ukrainskoi kultury: formuvannia natsii ta natsionalnoi derzhavy. In Totalitarne suspilstvo yak zahroza rozvytku demokratychnoi derzhavy: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference dedicated to the 85th anniversary of the Holodomor in Ukraine (pp. 69–73). Kharkiv: KhDUKhT. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/99ee5a6d-013b-4a0c-8158-a2e844c9e392/content
5. Minosian, A., & Varypaiev, O. (2024). Rosiiska ahresiia ta ukrainska identychnist: ekzystentsiinyi vymir. Natsionalna pamiat (na vshanuvannia zhertv totalitaryzmu): Collection of scientific papers, 7, 109–117. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua/items/403bb2c2-598e-431c-89cc-2ae91614a559

СЕКЦІЯ 4. СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ, СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

УДК 338.43:334.72:339.13:330.341.1

Павло Андрійович Аксенко
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
ORCID ID: 0000-0003-1184-5554
e-mail: aquasplash.kh@gmail.com
Державний біотехнологічний університет

ІНСТИТУЦІЙНО-ПАРТНЕРСЬКІ МЕХАНІЗМИ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Pavlo Aksenko
a candidate for higher education with the degree of Doctor of Philosophy
ORCID ID: 0000-0003-1184-5554
e-mail: aquasplash.kh@gmail.com
State Biotechnological University

INSTITUTIONAL AND PARTNERSHIP MECHANISMS FOR STRENGTHENING THE COMPETITIVE RESILIENCE OF AGRIBUSINESS ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF MARKET TRANSFORMATIONS

Анотація: У роботі досліджено інституційно-партнерські механізми як чинник посилення конкурентної стійкості агробізнесу в Україні в період ринкових трансформацій. Визначено ключові складові інституційного середовища — регуляторно-правову, фінансово-кредитну та інноваційно-освітню. Розкрито роль вертикальної та горизонтальної кооперації, а також публічно-приватного партнерства у формуванні конкурентних переваг. Окреслено основні виклики сучасного етапу — глобалізація, цифровізація, кліматичні зміни та геополітична нестабільність. Запропоновано стратегічні напрями вдосконалення партнерських механізмів, зокрема через розвиток цифрової інфраструктури, зміцнення довіри між стейкхолдерами та інтеграцію у світові ринки.

Ключові слова: інституційні механізми, партнерство, конкурентна стійкість, агробізнес України, ринкові трансформації, кооперація, публічно-приватне партнерство.

Abstract: The paper examines institutional and partnership mechanisms as a factor in strengthening the competitive resilience of agribusiness in Ukraine during market transformations. The key components of the institutional environment — regulatory, financial, and innovation-educational — are identified. The role of vertical and horizontal cooperation, as well as public-private partnerships in shaping competitive advantages, is revealed. The main challenges of the current stage — globalization, digitalization, climate change, and geopolitical instability — are outlined. Strategic directions for improving partnership mechanisms are proposed, including the development of digital infrastructure, strengthening stakeholder trust, and integration into global markets.

Keywords: institutional mechanisms, partnership, competitive resilience, Ukrainian agribusiness, market transformations, cooperation, public-private partnership.

Сектор українського агробізнесу функціонує у складному середовищі, що характеризується безперервними ринковими трансформаціями, геополітичними викликами та необхідністю підвищення конкурентної стійкості. Інституційно-партнерські механізми постали як критично важливі інструменти для зміцнення стійкості та конкурентоспроможності підприємницьких структур, охоплюючи формальні та неформальні домовленості між аграрними підприємствами, державними інституціями, фінансовими

організаціями та міжнародними партнерами. Конкурентна стійкість в агробізнесі означає здатність підприємницьких структур зберігати ринкові позиції попри зовнішні шоки та зміни політики. У контексті ринкових трансформацій України ця стійкість дедалі більше визначається кооперaційними рамками, а не ізольованими бізнес-стратегіями. Інституційний вимір охоплює регуляторні рамки, системи прав власності та управлінські структури, які формують операційне середовище для суб'єктів агробізнесу. Серед цих інституційних складових передусім варто виділити регуляторно-правові рамки.

Регуляторно-правові рамки становлять фундаментальні інституційні механізми, що впливають на конкурентну стійкість українського агробізнесу. До них належать законодавство про земельну реформу, програми сільськогосподарських субсидій, експортно-імпортні регуляції та системи сертифікації якості, що відповідають міжнародним стандартам. Ефективність цих механізмів безпосередньо впливає на здатність підприємств отримувати доступ до ресурсів, забезпечувати фінансування та брати участь у глобальних ланцюгах створення вартості. Зміцнення цих рамок вимагає постійної адаптації до ринкових реалій та гармонізації зі стандартами Європейського Союзу. Поряд із регуляторними механізмами, фінансові та кредитні інституції відіграють ключову роль у підтримці конкурентоспроможності через спеціалізовані програми кредитування, механізми страхування ризиків та сприяння інвестуванню. Інституційні партнерства між комерційними банками, державними фінансовими установами та міжнародними організаціями розвитку створили інноваційні рішення для фінансування, включаючи складські свідоцтва, форвардні контракти та аграрні фонди розвитку, які підвищують ліквідність і знижують фінансову вразливість. Водночас фінансові механізми набувають повноцінної ефективності лише за умови їх поєднання з належним рівнем знань та інноваційного потенціалу [1].

Інституції знань та інновацій, зокрема аграрні університети, дослідницькі центри та консультаційні служби, формують ще один критичний компонент інституційної екосистеми. Ці організації сприяють трансферу технологій, забезпечують навчання та проводять прикладні дослідження. Партнерські механізми між навчальними закладами та підприємницькими структурами уможливлюють розвиток людського капіталу, впровадження технологій точного землеробства та реалізацію стійких агропрактик. Серед партнерських моделей вертикально інтегровані партнерства є значущим механізмом зміцнення стійкості шляхом з'єднання різних стадій агровиробничого ланцюга. В українському агробізнесі вони виявилися особливо ефективними у виробництві птиці, молочній переробці та переробці олійних культур. Поряд з вертикальними формами координації горизонтальні механізми кооперації — виробничі кооперативи, маркетингові асоціації, кластерні ініціативи — дозволяють меншим підприємствам досягати ефекту масштабу та колективної переговорної спроможності. Розвиток кооперативних структур в Україні стримується історичною спадщиною та дефіцитом довіри, однак успішні приклади засвідчують значний потенціал кооперaційних підходів. Поруч із кооперацією між приватними суб'єктами вагомим інструментом виступає співпраця приватного сектору з державою [2].

Публічно-приватні партнерства у розвитку агробізнес-інфраструктури становлять ще один важливий механізм підвищення конкурентоспроможності. Вони передбачають співпрацю між державними органами та приватним сектором у створенні зрошувальних систем, складських приміщень, логістичної інфраструктури та ринкових інформаційних систем, даючи змогу розподіляти ризики, залучати інновації та мобілізувати ресурси для капіталомістких проектів. Усі зазначені механізми розгортаються на тлі глибоких ринкових трансформацій. Глобалізація аграрних ринків ставить українських виробників перед необхідністю витримувати міжнародну конкуренцію, що вимагає підвищених стандартів якості, систем простежуваності та дотримання фітосанітарних норм. Цифрова трансформація привносить технології точного землеробства, електронні торговельні платформи та блокчейн-системи, змінюючи традиційні бізнес-моделі. Зміна клімату та вимоги екологічної стійкості переформатують конкурентні вимоги. Інституційні механізми підтримки

включають системи вуглецевих кредитів, програми органічної сертифікації та стимули для природоохоронного землеробства. Геополітичні дестабілізації суттєво вплинули на український агробізнес, зумовивши необхідність механізмів, що враховують вразливість ланцюгів постачання, обмеження доступу до ринків та операційні ризики. Інституційні рішення включають диверсифікацію експортних маршрутів, розвиток альтернативних логістичних коридорів та створення програм екстреної підтримки. Партнерські механізми охоплюють міжнародні солідарні ініціативи, гуманітарно-комерційні гібридні домовленості та колективні зусилля для підтримки виробництва та продовольчої безпеки. Подолання цих різнорідних викликів потребує цілеспрямованого вдосконалення самих інституційно-партнерських механізмів [3].

Підвищення ефективності інституційно-партнерських механізмів вимагає системних зусиль для покращення загального середовища співпраці. Це передбачає спрощення регуляторних процедур, зменшення бюрократичних бар'єрів та встановлення чітких правових рамок для різних форм міжорганізаційної кооперації. Розбудова інституційної спроможності, включаючи зміцнення аграрних міністерств та агенцій розвитку, є необхідною умовою. Інвестиції в цифрову інфраструктуру є критичним пріоритетом для модернізації цих механізмів. Розробка інтегрованих ринкових інформаційних платформ, цифрових земельних кадастрів та систем електронних закупівель може значно знизити транзакційні витрати та підвищити прозорість. Інтеграція з міжнародними ланцюгами вартості відкриває можливості для підвищення конкурентоспроможності через доступ до передових технологій, управлінських практик та преміальних ринків. Це вимагає приведення внутрішніх рамок у відповідність до міжнародних стандартів, участі у глобальних схемах сертифікації та розвитку стратегічних альянсів з транснаціональними корпораціями, міжнародними кооперативами та іноземними інвестиційними партнерами.

Література:

1. OECD. Ukraine: Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025 [Електронний ресурс]. – 30.10.2025. – URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/10/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2025_354e7040/full-report/ukraine_0e71d61e.html
2. Рижикова Н. І., Остапенко Р. М., Бірченко Н. О., Луценко О. А. Оцінка обліково-економічної стійкості аграрних підприємств України на мікрорівні: інформаційно-аналітичний підхід. *Академічні візії*. 2025. № 42. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1891
3. Ukrainian AgriFood Platform (UAFP). Roadmap for Ukraine's Transformative Adaptation of the Agricultural Sector [Електронний ресурс]. – 2026. – URL: https://uafp.eu/wp-content/uploads/2026/01/roadmap-for-ukraine%CA%BCs-transformative-adaptation.pdf
4. Пономарьова М.С. Шовкун Л.В., Савельєва О.М. Економічні та правові важелі підприємництва як складника ефективного розвитку агробізнесу. Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки». 2015. № 1. С. 227-236. – 257 с
5. Рябуха М.С., Цицоріна А.Є. Конкуренція як категорія ринкових відносин та конкурентоспроможність як предмет наукових досліджень. Вісник ХНАУ. Серія: економіка АПК і природокористування. 2007. №6. С. 96–100.
6. Пономарьова М.С., Захаров І.К., Іваненко В.Є. Механізм підвищення конкурентоспроможності підприємницької діяльності. Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». URL: http://visen.knau.kharkov.ua/visn_2019_1.html (дата звернення 18.09.2025).
7. Lomovskykh L., Ponomarova M., Chip, L. Krivosheya, E., Lisova O. Management and organizational and economic conditions of strengthening the marketing activity of the enterprise and maintaining efficient agrobusiness. Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 2, is. 37, pp. 263– 270. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230255

References:

1. OECD. (2025, October 30). *Ukraine: Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025*. Retrieved April 24, 2026, from https://www.oecd.org/en/publications/2025/10/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2025_354e7040/full-report/ukraine_0e71d61e.html
2. Ryzhykova, N. I., Ostapenko, R. M., Birchenko, N. O., & Lutsenko, O. A. (2025). Assessment of accounting and economic stability of agricultural enterprises of Ukraine at the micro level: informational and analytical approach. *Academic Visions*, (42). Retrieved April 24, 2026, from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1891
3. Ukrainian AgriFood Platform (UAFP). (2026). *Roadmap for Ukraine's Transformative Adaptation of the Agricultural Sector*. Retrieved April 24, 2026, from https://uafp.eu/wp-content/uploads/2026/01/roadmap-for-ukraine%CA%BCs-transformative-adaptation.pdf
4. Ponomarova, M.S., Shovkun, L.V. and Savelieva, O.M. (2015), "Economic and legal levers of entrepreneurship as a component of effective agribusiness development", *Visnyk KhNAU. Seriia Ekonomichni nauky*, No. 1, pp. 227–236.
5. Riabukha, M.S. and Tsytsorina, A.Ye. (2007), "Competition as a category of market relations and competitiveness as a subject of scientific research", *Visnyk KhNAU. Seriia: ekonomika APK i pryrodokorystuvannia*, No. 6, pp. 96–100.
6. Ponomarova, M.S., Zakharov, I.K. and Ivanenko, V.Ye. (2019), "Mechanism of increasing competitiveness of entrepreneurial activity", *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriia Ekonomichni nauky*, available at: http://visen.knau.kharkov.ua/visn_2019_1.html (Accessed 18 September 2025).
7. Lomovskykh, L., Ponomarova, M., Chip, L., Krivosheya, E. and Lisova, O. (2021), "Management and organizational and economic conditions of strengthening the marketing activity of the enterprise and maintaining efficient agrobusiness", *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, Vol. 2, Iss. 37, pp. 263–270. https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230255

УДК 316.346.2-056.24:364-7

Оксана Володимирівна Борюшкіна
кандидат соціологічних наук, доцент кафедри
ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін, ДБТУ
ORCID: 0000-0002-6726-5113
e-mail:psuh@ukr.net

СОЦІАЛЬНА ТУРБОТА ПРО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВЕРСТВИ НАСЕЛЕННЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙ

Oksana Boriushkina
Candidate of Sociological Sciences (PhD in Sociology),
Associate Professor at the UNESCO Chair of
Philosophy of Human Communication and
Social and Humanitarian Disciplines, State
Biotechnological University (SBTU)
ORCID: 0000-0002-6726-5113
e-mail:psuh@ukr.net

SOCIAL CARE FOR PERSONS WITH DISABILITIES AND LOW-INCOME POPULATION GROUPS: THE SOCIOLOGICAL DIMENSION OF TRANSFORMATIONS

Анотація: У статті здійснено системний соціологічний аналіз функціонування та реформування інституту соціальної турботи про вразливі групи населення. Автор детально досліджує парадигмальний перехід від медико-центристської до соціально-правової моделі

інвалідності в контексті сучасних кризових явищ. У роботі проаналізовано вплив повномасштабної війни на структуру соціальної нерівності в Україні, виокремлено феномен «нових бідних» та роль соціального капіталу в процесах інклюзії. Особлива увага приділяється концепціям стигматизації та «депривації спроможностей» як ключовим чинникам формування ефективної соціальної політики. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до подолання соціальної ексклюзії заради збереження людського капіталу держави.

Ключові слова: соціальна політика, соціологія інвалідності, соціальна ексклюзія, стигматизація, людський капітал, інклюзія, соціальна трансформація, Україна, безбар'єрність, соціальна нерівність.

Abstract: The article presents a systematic sociological analysis of the functioning and transformation of the social care system for vulnerable population groups. The author examines in detail the paradigmatic shift from a medical-centered to a social-legal model of disability in the context of contemporary crisis processes. The impact of the full-scale war on the structure of social inequality in Ukraine is analyzed, with particular attention to the emergence of the phenomenon of "new poor" and the role of social capital in inclusion processes. Special emphasis is placed on the concepts of stigmatization and "capability deprivation" as key determinants of effective social policy. The study substantiates the need for a comprehensive approach to overcoming social exclusion as a prerequisite for preserving the country's human capital.

Keywords: social policy, sociology of disability, social exclusion, stigmatization, human capital, inclusion, social transformation, Ukraine, barrier-free environment, social inequality.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується безпрецедентною динамікою соціальних трансформацій, зумовлених повномасштабною збройною агресією та глибокими економічними викликами. У цьому складному контексті проблема соціальної турботи про людей з інвалідністю та малозабезпечені верстви населення трансформується з вузькоспеціалізованої галузі соціальної роботи на фундаментальний об'єкт цілісного соціологічного аналізу. Соціальна турбота сьогодні розглядається не просто як механізм перерозподілу матеріальних благ чи акт милосердя, а як стратегічна інституційна база для збереження соціальної солідарності та відтворення людського капіталу.

Актуальність даної теми посилюється критичними демографічними змінами. За оцінками Організації Об'єднаних Націй та Всесвітньої організації охорони здоров'я, кількість осіб, які потребують системної соціальної підтримки, постійно зростає у глобальному масштабі. Проте в Україні ситуація набуває екстремального характеру: за даними Міністерства соціальної політики, кількість осіб з інвалідністю лише за останній період зросла на сотні тисяч, що вимагає радикального відходу від застарілих патерналістських моделей радянського зразка [5]. Соціологічний вимір цієї проблеми дозволяє побачити за сухою статистикою реальні процеси маргіналізації, стигматизації та активного пошуку нових інклюзивних практик у воєнний та повоєнний періоди.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та соціологічний аналіз трансформації механізмів соціальної турботи, спрямованих на подолання структурної нерівності та забезпечення реальної інклюзії вразливих верств в українському соціумі.

Для досягнення поставленої мети та забезпечення наукової обґрунтованості висновків було розроблено методологічний апарат, побудований на поєднанні загальнонаукових та спеціальних соціологічних методів. В основу роботи покладено системний підхід, який дозволяє розглядати соціальну турботу як складну динамічну систему взаємодії між державними інституціями, територіальними громадами, волонтерським сектором та безпосередньо вразливими групами населення.

Методологічну основу дослідження становить системний підхід, який дозволяє розглядати соціальну турботу як складну багаторівневу систему взаємодії між державними інституціями, органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством та безпосередньо вразливими групами населення. У цьому контексті важливо підкреслити, що

соціальна турбота не є статичною системою, а перебуває у постійній трансформації під впливом соціальних, економічних і політичних факторів.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять два взаємопов'язані підходи. По-перше, суб'єкт-об'єктний підхід, який дозволяє простежити зміну соціальної ролі людей з інвалідністю від пасивних отримувачів допомоги до активних учасників соціальних відносин. По-друге, парадигма соціального конструктивізму, яка розглядає інвалідність і бідність як соціально сформовані конструкції, що виникають у результаті дії інституційних бар'єрів, норм і культурних стереотипів.

Емпірична частина дослідження базується на вторинному аналізі даних Інституту соціології НАН України, Державної служби статистики України, а також звітів Світового банку та ПРООН за 2022-2025 роки. Крім того, застосовано компаративний аналіз соціальних моделей інвалідності та статистичні методи обробки даних.

Соціологічна рефлексія соціальної турботи передбачає принциповий відхід від вузько медикалізованого розуміння вразливості, яке тривалий час домінувало у вітчизняному науковому дискурсі. У межах сучасної соціологічної парадигми ключове місце посідає соціальна модель інвалідності, розроблена Майклом Олівером. Відповідно до цієї концепції, інвалідність не розглядається як виключно індивідуальна біологічна характеристика, а інтерпретується як наслідок функціонування «інвалідизуючого суспільства» (disabling society). Саме структурні чинники - архітектурна недоступність, правова нерівність та соціокультурні бар'єри - формують ситуацію виключення особи з повноцінної участі у суспільному житті, трансформуючи фізичну особливість у форму соціальної депривації [10].

Подальше поглиблення цього підходу забезпечує теорія стигматизації Ервіна Гофмана, яка дозволяє розкрити механізми символічного виключення. У межах цієї перспективи інвалідність або бідність постають як соціально сконструйоване «тавро» (стигма), що визначає сприйняття індивіда як «іншого» або соціально меншовартісного. Така інтерпретація призводить до формування феномену «соціальної смерті», який може передувати фактичній ізоляції особи. Відтак соціальна турбота в соціологічному вимірі має бути спрямована не лише на матеріальну підтримку, але й на системну дестигматизацію та подолання символічних меж між соціальними групами [7].

У цьому ж контексті концепція спроможностей (Capability Approach), розроблена Амартією Сеном та розвинена Мартою Нуссбаум, дозволяє змістити фокус аналізу з ресурсів на можливості. Бідність у цій інтерпретації постає як депривація реальних життєвих можливостей, а не лише як дефіцит матеріальних ресурсів. Відповідно, ефективність соціальної турботи визначається ступенем розширення агентності індивіда - його здатності самостійно формувати життєві стратегії та брати участь у соціальних практиках. У доповнення до цього підходу, у працях Пітера Таунсенда та Сільвії Чант бідність трактується як багатовимірне явище, що включає не лише економічну депривацію, але й неможливість дотримання соціально прийнятих стандартів життя, що, у свою чергу, веде до структурної соціальної ексклюзії [2].

Додаткове теоретичне поглиблення зазначеного підходу забезпечує концепція символічної влади П'єра Бурдьє. У його інтерпретації соціальна нерівність відтворюється не лише через економічні механізми, а й через символічні структури, які легітимізують та закріплюють існуючі ієрархії. У цьому контексті стигматизація осіб з інвалідністю та малозабезпечених верств населення може розглядатися як форма символічного насильства, що робить соціальне виключення «природним» і культурно виправданим [8]. Відтак соціальна турбота набуває не лише компенсаторного, але й деконструктивного характеру, спрямованого на руйнування символічних механізмів відтворення соціальної нерівності.

Емпірична база дослідження ґрунтується на багатовимірному вторинному аналізі даних Інституту соціології НАН України, Державної служби статистики України, а також звітів Світового банку та ПРООН за період 2022-2025 років [1, 3, 5]. Для комплексної оцінки соціальної вразливості було використано систему індикаторів, що включає рівень відносної

бідності, ступінь охоплення населення соціальною допомогою та показники суб'єктивної оцінки соціальної незахищеності.

Аналіз статистичних даних свідчить про суттєве погіршення соціально-економічного становища населення України внаслідок воєнних дій. Якщо у довоєнний період рівень бідності становив приблизно 5-7%, то станом на 2024-2025 роки цей показник зріс до 20-25%. Таке зростання відображає не лише короткостроковий економічний шок, а й структурну перебудову соціальної системи, в межах якої значна частина населення втратила стабільні джерела доходу та соціальні гарантії.

Ще більш показовим є розширення зони соціального ризику. Частка населення, що перебуває у стані вразливості до бідності, коливається в межах 40-45%. Це означає, що майже половина домогосподарств не має достатнього запасу економічної стійкості та може перейти до категорії бідних у разі будь-якого додаткового шоку. Подібна ситуація свідчить про ерозію середнього класу та посилення соціальної поляризації.

Структурний аналіз вразливих груп показує, що соціальні ризики розподіляються нерівномірно. Найбільш критичне становище спостерігається серед внутрішньо переміщених осіб, рівень залежності яких від державних та міжнародних програм допомоги перевищує 60%. Домогосподарства з дітьми демонструють високі показники матеріальної депривації: понад 50% з них оцінюють свій рівень життя як нижче середнього або критичний. Особливо вразливою групою залишаються особи з інвалідністю, серед яких показник суб'єктивної соціальної незахищеності стабільно перевищує 55%, що свідчить про їхню стійку структурну маргіналізацію в системі соціальної ієрархії.

Важливим аспектом емпіричного аналізу є розрив між нормативними очікуваннями населення та оцінкою ефективності державної соціальної політики. Близько 65-70% респондентів вважають, що держава повинна гарантувати базовий рівень соціального захисту, однак лише 30-35% оцінюють фактичну ефективність існуючої системи як достатню. У цьому контексті особливо показовим є розрив між нормативними очікуваннями населення та реальною оцінкою ефективності соціальної політики. Попри високий рівень очікувань щодо державних гарантій соціального захисту, реальна довіра до інституцій залишається суттєво нижчою, що свідчить про кризу інституційної легітимності.

Окремо слід відзначити феномен соціальної дистанції, який проявляється у сфері інклюзії людей з інвалідністю. Хоча понад 75% опитаних декларують готовність сприймати їх як рівноправних членів суспільства на рівні повсякденного спілкування, рівень підтримки їх повної інтеграції у сферу зайнятості знижується до приблизно 40%. Це дозволяє говорити про існування розриву між декларативною емпатією та практичною інклюзією, що пов'язано як із збереженням прихованих соціальних стереотипів, так і з недостатньою адаптацією інфраструктури ринку праці.

Ще одним важливим виміром сучасної соціальної трансформації є цифровізація системи соціальної допомоги. Впровадження електронних сервісів дозволило значно підвищити доступність соціальних послуг у містах, де частка їх отримання через цифрові платформи перевищує 50%. Водночас у сільській місцевості цей показник залишається на рівні 25-30%, що формує новий тип нерівності, пов'язаний із цифровим доступом та цифровими компетенціями населення.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що соціальна турбота в сучасних умовах виступає не лише інструментом соціальної підтримки, але й ключовим механізмом забезпечення соціальної стійкості суспільства. Українське суспільство перебуває у процесі переходу від патерналістської моделі соціальної політики до інклюзивної, що базується на принципах рівності можливостей, соціальної справедливості та безбар'єрності.

Література:

1. Інститут соціології НАН України. Соціальні зміни в Україні: моніторинг 1992-2025. Київ, 2025. 312 с.
2. Sen A. Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press, 1999. 366 p.

3. World Bank. Ukraine Poverty Assessment 2024. Washington, 2024. 198 p.
4. Міністерство соціальної політики України. Соціальний захист населення України: аналітичний звіт. Київ, 2025. 145 с.
5. WHO. World Report on Disability. Geneva: World Health Organization, 2023. 325 p.
6. Державна служба статистики України. Соціальні індикатори України 2022–2025. Київ, 2025. 210 с.
7. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. New York: Prentice-Hall, 1963. 147 p.
8. Бурдьє П. Соціальний простір і символічна влада. Київ: Основи, 2020. 184 с.
9. UNDP Ukraine. Social Recovery and Inclusion Report 2025 [online]. Available at: https://www.undp.org/ukraine (accessed 2026-04-23).
10. Oliver M. The Politics of Disablement. London: Macmillan, 1990. 224 p.

References:

1. Institute of Sociology NAS of Ukraine. Social Changes in Ukraine: Monitoring 1992-2025. Kyiv, 2025. 312 p.
2. Sen Amartya. Development as Freedom. Oxford University Press, 1999. 366 p.
3. World Bank. Ukraine Poverty Assessment 2024. Washington, 2024. 198 p.
4. Ministry of Social Policy of Ukraine. Social Protection Report. Kyiv, 2025. 145 p.
5. WHO. World Report on Disability. Geneva, 2023. 325 p.
6. State Statistics Service of Ukraine. Social Indicators of Ukraine 2022–2025. Kyiv, 2025. 210 p.
7. Goffman Erving. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. New York, 1963. 147 p.
8. Bourdieu Pierre. Social Space and Symbolic Power. Kyiv, 2020. 184 p.
9. UNDP Ukraine. Social Recovery and Inclusion Report 2025 [online]. Available at: https://www.undp.org/ukraine
10. Oliver M. The Politics of Disablement. London: Macmillan, 1990. 224 p.

УДК 314.1.04:355.018(477-651.2:470.651.1)

Наталя Григорівна Грабар
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін, ДБТУ
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5120-0382
e-mail: grabar-ng@ukr.net
Аліна Олександрівна Засядьвовк
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А5 «Професійна освіта»
факультету менеджменту, адміністрування та права, ДБТУ
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-8330-2830
e-mail: miluflodex@gmail.com

ДИНАМІКА ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Natalia Grabar
Doctor of Science in Social Communications,
Professor of the UNESCO Department of Philosophy of Human Communication
and Social and Humanitarian Disciplines, SBTU
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5120-0382
e-mail: grabar-ng@ukr.net
Alina Zasiadvovk

applicant for the second (master's) level
of higher education in the speciality A5 «Vocational education»
of the Faculty of Management, Administration and Law, SBTU
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-8330-2830
e-mail: miluflodex@gmail.com

DYNAMICS OF POPULATION VULNERABILITY IN UKRAINE UNDER RUSSIAN AGGRESSION

Анотація: Досліджено аспекти вразливості населення України в умовах повномасштабної збройної агресії. Уточнено нормативно-правову базу, зміст термінів «вразливі групи» та «складні життєві обставини». На підставі статистичних даних за 2015–2024 роки виявлено тенденції зростання ризиків для різних груп населення, а також досліджено чинники, що ускладнюють надання допомоги. Розглянуто рівень обізнаності громадян щодо звертання їх по допомогу, стан доступу до необхідних сервісів. Особливу увагу приділено проблемі сексуального насильства, пов'язаного з воєнним конфліктом. Виявлено розрив між обсягом зареєстрованих правопорушень та фактичних судових вироків.

Ключові слова: вразливі групи, складні життєві обставини, гендерно зумовлене насильство, воєнні злочини.

Abstract: Aspects of the vulnerability of the population of Ukraine in conditions of full-scale armed aggression were studied. The regulatory framework, the meaning of the terms «vulnerable groups» and «complex life circumstances» were clarified. Based on statistical data for 2015–2024, trends in the growth of risks for various population groups were identified, and factors that complicate the provision of assistance were also studied. The level of awareness of citizens regarding their request for assistance, the state of access to necessary services were considered. Special attention was paid to the problem of sexual violence associated with the military conflict. A gap was identified between the volume of registered offenses and actual court sentences.

Keywords: vulnerable groups, difficult life circumstances, gender-based violence, war crimes.

Повномасштабна збройна агресія проти України надзвичайно вплинула на вразливі верстви населення, змінивши рівень їхньої безпеки. Актуальність теми обумовлена потребою аналізу вразливості різних груп населення, їхніх чинників та виявленням кількості реальних воєнних злочинів через статистичні дані та опитування.

Метою дослідження є аналіз стану та дослідження аспектів вразливості населення України в умовах воєнного стану, а також виявлення основних перешкод у доступі постраждалих осіб до правової, гуманітарної та психологічної допомоги на основі статистичних даних 2015–2024 років. Для досягнення мети використовувалися термінологічний аналіз, статистичний метод, порівняльний аналіз, інтерсекційний підхід, а також метод узагальнення.

Нормативно-правова база регулює захист найбільш незахищених верств суспільства, проте поняття «вразливі групи» не є універсальним і варіюється залежно від галузі. У сфері екології під «вразливими групами» розуміють чутливе населення, що має вищу чутливість або нижчий поріг стійкості до забруднення атмосферного повітря у порівнянні з населенням загалом [5].

Проте найбільш змістовне соціальне тлумачення пропонує Закон України «Про соціальні послуги», де вразливі групи – це особи або сім'ї з найвищим ризиком потрапляння у складні життєві обставини (СЖО) через вплив несприятливих зовнішніх чи внутрішніх чинників, що дестабілізують життя, стан здоров'я чи розвиток особистостей, які вони не спроможні подолати самостійно [6].

До чинників СЖО належать: похилий вік, інвалідність, невиліковні хвороби або ті, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади; безробіття,

малозабезпеченість, бездомність; жорстоке поводження з дітьми, домашнє насильство, насильство за ознакою статі, торгівля людьми, а також шкода, завдана воєнними (бойовими) діями – окупація, сексуальне насильство, примусове переміщення, позбавлення особистої свободи тощо [6].

Динаміка перебування неповнолітніх у складних життєвих обставинах та стан їх обліку в органах правопорядку представлені у статистичних даних. Статистичні дані свідчать, що кількість дітей на обліку зростає, досягнувши 1,9 тис. у 2024 році. Найбільш помітна динаміка зростання фіксується серед учнів загальноосвітніх шкіл [10, с. 74]. результати даних Державної служби статистики за 2015-2024рр. відображено в діаграмі (рис.1).

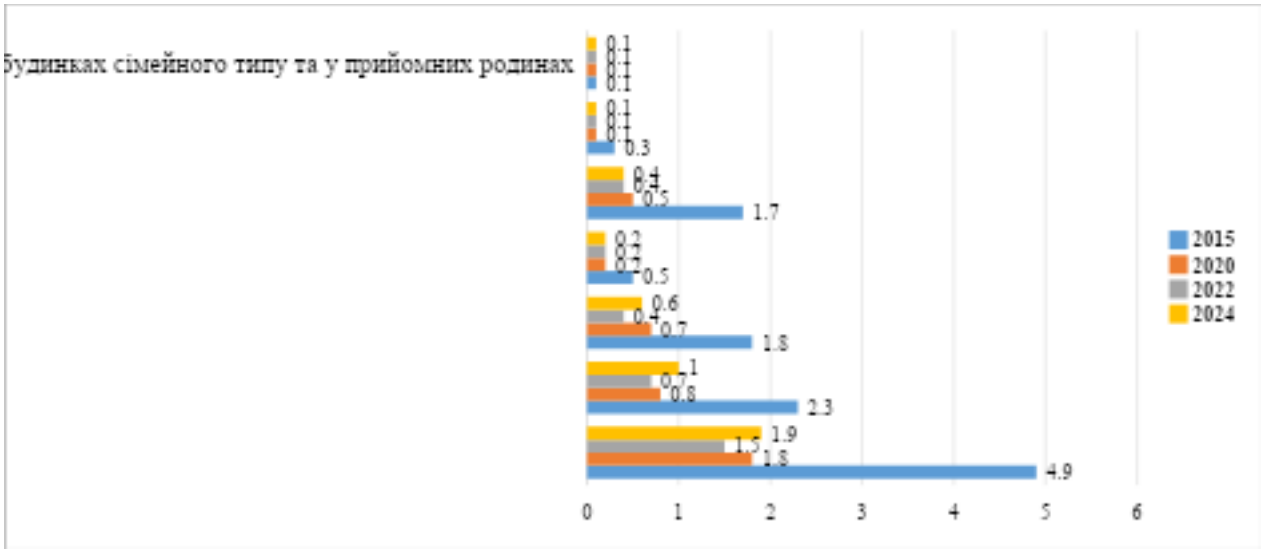

Рис. 1. Статистика дітей на обліку в підрозділах ювенальної превенції

Дослідження впливу безпекових викликів з 24 лютого 2022 року підтверджує, що найбільш обмежений доступ до допомоги (правової, психологічної, гуманітарної) маютьособи біля лінії розмежування, згідно з даними опитування – 5-8% не можуть отримати послуги [1, с. 53].

У сучасній науці вразливість часто аналізують через призму гендеру – змодельованої суспільством системи цінностей, ролей та норм поведінки; це діяльність і характерні ознаки, набуті у процесі соціалізації, що визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття [7, с. 45]. Також трактують як соціальний розподіл, що базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними [9].

Сучасне розуміння гендерної рівності пов'язане з рівним правовим статусом, що базується на забезпеченні рівних прав між чоловіком та жінкою через відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а також на створенні рівних можливостей як системи ідентичних умов для реалізації цих прав, що зрештою дозволяє особам обох статей брати рівноправну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [4].

На тлі збройного конфлікту, що триває з 2014 року, постраждале населення зіткнулося з критичними загрозами, серед яких гендерно зумовлене насильство (ГЗН), що означає форму порушення прав людини у світі та спрямоване проти особи через її гендерну належність. Постраждати від ГЗН можуть усі, однак статистична більшість постраждалих – жінки та дівчата. Виокремлюють чотири основні форми ГЗН: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство [3, с. 1].

Для аналізу вразливості необхідно застосовувати підхід інтерсекційності – концепцію про те, як різні форми дискримінації перетинаються, посилюючи одна одну. Наразі даний термін використовується для аналізу взаємодії таких ідентичностей, як: етнічна приналежність, вік, стать, раса, соціально-економічний статус, фізичні або розумові здібності, сексуальна ідентичність та релігія [8].

Демографічна структура населення України, де жінки становлять більшість (53,6% станом на 2022 рік [10, с. 18]), у поєднанні з воєнною кризою зумовлює те, що саме жінки стають основною групою ризику. Більшість людей, які виїжджають із небезпечних районів через збройний конфлікт – це жінки та діти [2, с. 10]. З початку повномасштабного вторгнення понад 7 мільйонів людей були змушені покинути свої домівки, а понад 12 мільйонів постраждали від війни [2, с. 1].

Переміщені жінки та підлітки піддаються ризику сексуальної експлуатації та насильства [2, с. 12]. Статус ВПО додатково посилює вразливість: кількість жінок серед переселенців, які зазнали ГЗН, є втричі більшою, ніж серед місцевого населення [2, с. 20]. Найбільша небезпека фіксується на кордонах, а саме нерівномірну реєстрацію та відсутність контролю за документами, через що існує високий ризик торгівлі людьми; у транзитних/колективних центрах та бомбосховищах фіксуються повідомлення про насильство з боку статевого партнера, сексуальну експлуатацію й домагання; з боку неперевірених осіб, оскільки існують випадки, коли волонтери пропонують житло або транспорт без належної перевірки й особи, які виїжджають з дітьми, вагітні, особи з інвалідністю або літні люди стикатися з небезпекою для життя [2, с. 1].

Через війну прогнозується зростання кількості осіб з інвалідністю, оскільки дані свідчать про збільшення випадків травматизації та ампутацій у зоні бойових дій. Люди з інвалідністю, літні люди та діти стикаються з найбільшими бар'єрами у доступі до притулків та ризиком розлучення із сім'єю або залишення без догляду [2, с. 11].

ЛГБТІК+ особи мають підвищений ризик зазнати насильства через їхню сексуальну орієнтацію та/або гендерну ідентичність. Вони зазнають переслідувань з боку озброєних осіб, а трансгендерним особам відмовляють у виїзді з України через відсутність документів [2, с. 5, 10; 3, с. 2; 7, с. 147].

Представники інших національностей, наприклад етнічних меншин стикаються з переслідуваннями та дискримінацією на кордоні, насильством з боку ворожої армії та українських військ й держав, які приймають біженців [2, с. 12].

За даними «Amnesty International» у 2018 році кількість повідомлень про домашнє насильство зросла на 76% в окремих районах Донецької та на 158% Луганської областей. Згідно з дослідженням OSCE у 2019 році, приблизно 70% українок зазнавали певної форми насильства з 15-річного віку, а 30% ставали жертвами прямого фізичного або сексуального насильства [2, с. 19].

Особливої уваги потребує обізнаність населення щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). Загалом 89% населення знають, куди звертатися по допомогу у випадках ГЗН, проте цей показник варіюється: від 97% серед ветеранів до 58% серед мешканців лінії розмежування. Серед місць звернення респонденти найчастіше вказують поліцію, гарячі лінії та соціальні служби. При цьому жінки 36–59 років частіше за чоловіків орієнтовані на гарячі лінії та соціальні служби, тоді як особи з інвалідністю частіше вказують заклади охорони здоров'я, волонтери – омбудсмена, а люди, які живуть з ВІЛ та ветерани частіше, ніж інші, називали релігійні організації Люди на лінії розмежування крім вищеназваних, більше за інших опитаних вказували на психологів і психотерапевтів [1, с. 47].

Після 2022 року організації «Human Rights Watch» та «The Guardian» зафіксували насильство, катування та масового поховання мирного населення, яке було вбито російськими військами в Бучі (Київська область), Харкові та інших підконтрольних на той час Росії територіях. Генеральний секретар ООН та Верховний комісар ООН з прав людини наголосили на необхідності незалежного розслідування цих повідомлень для притягнення винних до відповідальності [2, с. 1].

Незважаючи на тяжкість злочинів, випадки ГЗН у зонах конфлікту часто залишаються незареєстрованими. Основними перешкодами для звернення постраждалих до правоохоронних органів є: військова присутність, відсутність безпеки та порушення верховенства права в зоні бойових дій; (недоречне) почуття сорому та провини; страх

повторної віктимізації; відсутність фінансової незалежності; стигматизація в громаді та брак інформації про доступні сервіси допомоги [2, с. 20].

Тенденції стрімкого зростання насильницької злочинності відображені в офіційній статистиці. Аналіз статистики свідчить про різке зростання кількості вбивств із 5,3 тис. у 2022 році до понад 16 тис. у 2023–2024 роках, що є наслідком воєнних злочинів. Водночас кількість вироків майже не змінилася через складність розслідувань в умовах війни та відсутність доступу до непідконтрольних територій. Також фіксується низька кількість засуджених за сексуальне насильство, у тому числі вчинених російськими військовими [10, с. 71–72].

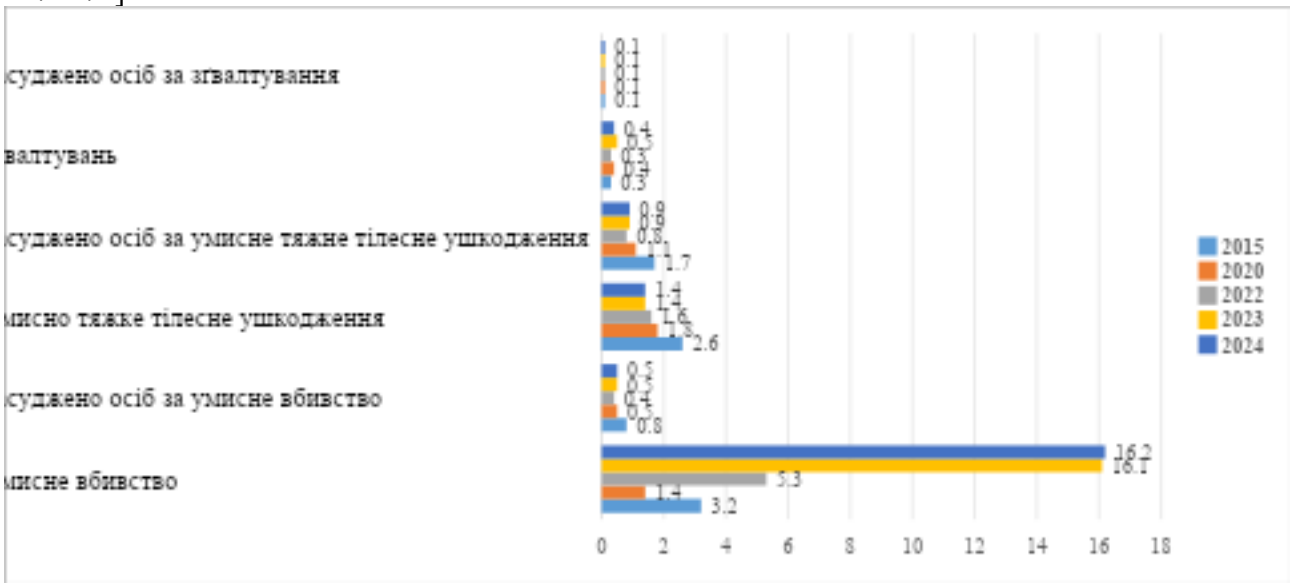

Рис. 2. Кількість облікованих кримінальних правопорушень та засуджених осіб в Україні за окремими видами (без урахування деяких судів Донецької та Луганської областей)

Отже, повномасштабна війна спричинила значне підвищення вразливості населення, що підтверджується статистичними даними, зокрема збільшенням кількості дітей на обліку в органах правопорядку та зростанням воєнних злочинів. Війна додала до традиційних чинників СЖО нові виклики: окупацію, примусове переміщення та збройне насильство. Як свідчать дані досліджень, рівень обізнаності та доступності сервісів допомоги залежить від територіального чинника. Найменші можливості отримати правову та психологічну допомогу мають жителі територій, розташованих поблизу лінії розмежування.

Література:

1. Вплив безпекових викликів на дівчат і хлопців, жінок і чоловіків, з урахуванням віку, місця проживання, інших соціальних ознак, за період широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України з 24 лютого 2022 року по 2023 рік, ... : звіт за результатами дослідження / ООН Жінки, Info Sapiens, Міністерство соціальної політики України. Київ, 2023. 83 с. URL: https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2024-05/un_women_study_war_impact_2023.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
2. Ґендерно зумовлене насильство в Україні. Аналіз вторинних даних, 27 квітня 2022 р. Gender-Based Violence Area of Responsibility. 2023. 25 с. URL: https://gbvaor.net/sites/default/files/2022-06/ukraine-gbv-sdr-27522-final-format-amended-ukr.pdf (дата звернення: 08.04.2026).
3. Підтримка людей, які пережили гендерно зумовлене насильство: довідник-порадник із взаємодії. Unisef. 2023. 37 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/28041/file/GBV-booklet_A4.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005, № 52. Ст. 561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 08.04.2026).
5. Про затвердження Порядку інформування населення про якість повітря за основними показниками з використанням індексу якості повітря в Україні : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 24.03.2025 № 590. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0536-25#Text (дата звернення: 08.04.2026).
6. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 18. Ст. 73 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 08.04.2026).
7. Словник ґендерних термінів / уклад. Шевченко З. В. ; видавець Чабаненко Ю. А. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, 2016. 336 с. URL: https://a-z-gender.net/ua/wp-content/uploads/2018/05/Slovnyk-gendernyh-terminiv.pdf (дата звернення: 08.04.2026).
8. Словник ґендерних термінів присвячений основній термінології в галузі ґендеру та фемінізму. URL: https://a-z-gender.net/ua/ (дата звернення: 08.04.2026).
9. Словники. Словопедія. URL: http://slovopedia.org.ua/ (дата звернення: 08.04.2026).
10. Статистичний щорічник України за 2024 рік / за редакцією А. В. Макарчука / відповідальний за випуск О. А. Вишневська. Київ : Державна служба статистики України, 2025. 273 с. URL: https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2024 (дата звернення: 27.03.2026).

References:

1. Vplyv bezpekovykh vyklykiv na divchat i khloptsiv, zhinok i cholovikiv, z urakhuvannyam viku, mistsya prozhyvannya, inshykh sotsial′nykh oznak, za period shyrokomasshtabnoho vtorhnennya Rosiys′koyi Federatsiyi na terytoriyu Ukrayiny z 24 lyutoho 2022 roku po 2023 rik, ... : zvit za rezul′tatamy doslidzhennya / OON Zhinky, Info Sapiens, Ministerstvo sotsial′noyi polityky Ukrayiny. Kyyiv, 2023. 83 p. https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2024-05/un_women_study_war_impact_2023.pdf
2. Gender-Based Violence Area of Responsibility. (2023). Genderno zumovlene nasyl′stvo v Ukrayini. Analiz vtorynnykh danykh. 25 p. https://gbvaor.net/sites/default/files/2022-06/ukraine-gbv-sdr-27522-final-format-amended-ukr.pdf
3. Unisef. (2023). Pidtrymka lyudey, yaki perezhyly henderno zumovlene nasyl′stvo: dovidnyk-poradnyk iz vzayemodiyi. 37 p. https://www.unicef.org/ukraine/media/28041/file/GBV-booklet_A4.pdf
4. Law of Ukraine № 2866-IV. (2005). Pro zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhinok i cholovikiv. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text
5. Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine № 590. (2025). Pro zatverdzhennya Poryadku informuvannya naselennya pro yakist′ povitrya za osnovnymy pokaznykamy z vykorystannyam indeksu yakosti povitrya v Ukrayini. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text
6. Law of Ukraine No. 2671-VIII. (2019). Pro sotsial′ni posluhy. Vidomosti Verkhovnoyi Rady. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text
7. Shevchenko, Z. V. (2016). Slovnyk gendernykh terminiv. Cherkasy : Cherkas′kyy natsional′nyy universytet im. Bohdana Khmel′nyts′koho. 336 p. https://a-z-gender.net/ua/wp-content/uploads/2018/05/Slovnyk-gendernyh-terminiv.pdf
8. Slovnyk gendernykh terminiv prysvyachenyy osnovniy terminolohiyi v haluzi genderu ta feminizmu. https://a-z-gender.net/ua/
9. Slovopedia. Slovnyky. http://slovopedia.org.ua/

10. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2024 rik / za redaktsiyeyu A. V. Makarchuka / vidpovidal′nyy za vypusk O. A. Vyshnevs′ka. 273 p. https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2024

УДК 338.43:005.5:004:334.72

Андрій Олександрович Дюкарев
здобувач третього освітнього рівня (доктор філософії)
e-mail: 0633046116a@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1296-5434
Уманський національний університет

ЦИФРОВО-УПРАВЛІНСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК ДРАЙВЕР ОНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ

Andriy Dyukarev
third level student (PhD)
e-mail: 0633046116a@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1296-5434
Uman National University

DIGITAL MANAGEMENT MODERNIZATION AS A DRIVER OF RENEWAL OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS OF FUNCTIONING OF AGRIBUSINESS BUSINESS STRUCTURES

Анотація: Цифрово-управлінська модернізація українського агробізнесу постає як комплексне явище, що охоплює технологічну, організаційну та фінансову складові. Висвітлено перехід від застарілих ієрархічних структур до гнучких управлінських моделей на основі ERP-систем, хмарних сервісів та мобільних технологій. Показано роль цифрових платформ у розширенні ринкового доступу виробників, а також вплив точного землеробства на оптимізацію використання ресурсів і підвищення врожайності. Окреслено внесок цифрових фінансових інструментів у покращення кредитоспроможності та інвестиційної привабливості аграрних підприємств. Зафіксовано основні бар'єри — недостатня сільська інфраструктура, високі початкові витрати, опір змінам з боку менеджменту. Підсумовано, що подальший розвиток штучного інтелекту та автономних систем посилить конкурентні позиції господарств, які пройшли поточну хвилю модернізації.

Ключові слова: цифрова трансформація, управлінські моделі, агробізнес України, ERP-системи, точне землеробство, фінансові інструменти, інфраструктурні бар'єри.

Abstract: Digital-managerial modernization of Ukrainian agribusiness emerges as a multifaceted phenomenon encompassing technological, organizational, and financial dimensions. The transition from outdated hierarchical structures to flexible management models based on ERP systems, cloud services, and mobile technologies is highlighted. The role of digital platforms in expanding market access for producers is demonstrated, alongside the impact of precision agriculture on resource optimization and yield improvement. The contribution of digital financial tools to enhancing creditworthiness and investment attractiveness of agricultural enterprises is outlined. Major barriers — inadequate rural infrastructure, high initial costs, and management resistance to change — are identified. The conclusion states that further development of artificial intelligence and autonomous systems will strengthen the competitive positions of farms that have undergone the current wave of modernization.

Keywords: digital transformation, management models, Ukrainian agribusiness, ERP systems, precision agriculture, financial tools, infrastructure barriers.

Цифрово-управлінська модернізація є фундаментальною трансформацією операційної моделі українських сільськогосподарських підприємств, що поєднує технологічні інновації з сучасними управлінськими практиками. Такий дуалістичний підхід охоплює як технічну інфраструктуру, так і організаційну культуру, необхідні для конкурентоспроможного агробізнесу в XXI столітті. Інтеграція цифрових технологій з оновленими системами управління створює синергетичні ефекти, що підвищують продуктивність, ефективність та ринкову спроможність у всьому ланцюжку створення вартості. Український агробізнес стикається з унікальними викликами, що випливають із застарілих організаційних структур, успадкованих від радянської доби, а також із тиском глобальної ринкової інтеграції та необхідності гармонізації з європейськими вимогами. Традиційні ієрархічні моделі управління та паперові процеси створили неефективність, яка обмежує здатність сектору конкурувати на міжнародному рівні. Цифрово-управлінська модернізація слугує критичним драйвером подолання цих структурних бар'єрів, забезпечуючи прийняття рішень у реальному часі, прозорість операцій та стратегічне планування на основі даних.

Подолання згаданих бар'єрів неможливе без глибокої організаційної трансформації, ключовим інструментом якої виступають цифрові технології. Упровадження систем планування ресурсів підприємства, спеціально розроблених для аграрних операцій, революціонізувало організаційні робочі процеси в українських агробізнесах. Ці системи інтегрують фінансовий менеджмент, логістику ланцюгів постачання, управління персоналом та виробниче планування в єдині платформи, що усувають інформаційні силоси. Централізуючи дані та автоматизуючи рутинні процеси, ERP-системи звільняють управлінський персонал для зосередження на стратегічних ініціативах, одночасно зменшуючи адміністративне навантаження та мінімізуючи помилки в операційному виконанні. Поряд із ERP-системами важливу роль відіграють хмарні засоби співпраці та мобільні технології, які фундаментально змінили комунікаційні патерни в межах аграрних підприємств, уможливлюючи більш пласкі організаційні структури та гнучкіші процеси прийняття рішень. Польові менеджери тепер можуть миттєво передавати інформацію про стан посівів, готовність техніки та потреби в ресурсах до центральних офісів, тоді як керівники мають змогу відстежувати операції на різних локаціях у режимі реального часу. Такий технологічний зв'язок підтримує децентралізацію повноважень і надає місцевим менеджерам змогу швидко реагувати на змінні умови без очікування затвердження через ієрархічні ланцюги [1].

Зазначена комунікаційна гнучкість набуває особливого значення у контексті розширення ринкової присутності аграрних виробників. Цифрові платформи суттєво розширили ринковий доступ для українських аграрних виробників, з'єднуючи їх безпосередньо з вітчизняними та міжнародними покупцями та зменшуючи залежність від традиційних посередників. Електронні комерційні рішення, цифрові товарні біржі та системи відстеження ланцюгів постачання на основі блокчейну забезпечують прозорість та ефективність, які знижують транзакційні витрати та покращують ціноутворення. Ці технології дозволяють навіть малим і середнім аграрним підприємствам брати участь у глобальних ринках, раніше доступних лише великим корпоративним гравцям. Водночас сама по собі ринкова інтеграція неможлива без підвищення виробничої ефективності, яка досягається передусім через технології точного землеробства. Технології точного землеробства, включаючи обладнання з GPS-навігацією, моніторинг за допомогою дронів та мережі датчиків Інтернету речей, трансформували економічний розрахунок виробничих операцій шляхом оптимізації використання ресурсів та максимізації врожайності. Українські агробізнеси, які впроваджують ці технології, повідомляють про значне скорочення витрат на насіння, добрива та пестициди при одночасному підвищенні якості та обсягів врожаю. Дані, що генеруються системами точного землеробства, також підтримують краще фінансове планування та управління ризиками, надаючи точні прогнози обсягів виробництва та потреб у ресурсах [2].

Покращення фінансового планування безпосередньо пов'язане з розвитком цифрових інструментів фінансового менеджменту, які підвищили спроможність українських аграрних підприємств залучати капітал та управляти грошовими потоками більш ефективно. Автоматизовані бухгалтерські системи, цифрові платіжні платформи та інтеграція з онлайн-банкінгом забезпечують видимість фінансового стану в реальному часі, уможливлюючи більш досконале управління оборотним капіталом. Детальні фінансові дані, що генеруються цими системами, покращують оцінку кредитоспроможності, полегшуючи агробізнесам отримання позик та залучення інвестицій для проектів розширення та модернізації. Поглиблення фінансової аналітики відбувається завдяки передовим аналітичним платформам та платформам бізнес-аналітики, які дозволяють аграрним менеджерам проводити сценарне планування та аналіз чутливості, що раніше було неможливим за допомогою ручних методів. Ці інструменти можуть моделювати фінансові наслідки різних стратегій посіву, інвестицій у обладнання або ринкових умов, підтримуючи більш обґрунтовані рішення щодо розподілу капіталу. Здатність кількісно оцінювати ризики та дохідність з більшою точністю призвела до більш ефективного інвестування у виробничі активи та зменшення вразливості до ринкової волатильності [3].

Усі перелічені зміни — технологічні, організаційні та фінансові — неможливо реалізувати без відповідного розвитку людського капіталу та змін в організаційній культурі. Успішне впровадження цифрово-управлінської модернізації потребує значних інвестицій у розвиток людського капіталу, оскільки працівники мають опанувати нові технічні навички та адаптуватися до змінених робочих процесів. Українські агробізнеси дедалі частіше укладають партнерства з навчальними закладами та постачальниками технологій для реалізації тренінгових програм, які формують цифрову грамотність на всіх організаційних рівнях. Таке зосередження на безперервному навчанні створює культуру інновацій та адаптивності, яка виходить за межі конкретних технологій і охоплює ширшу організаційну гнучкість. Цифрова трансформація також сприяла залученню та утриманню молодших, більш освічених працівників, які інакше могли б шукати можливості за межами аграрного сектору. Сучасні, технологічно оснащені робочі середовища приваблюють цифрових аборигенів, які очікують використання складних інструментів та прийняття рішень на основі даних у своїй кар'єрі. Ця генераційна зміна в аграрній робочій силі приносить свіжі перспективи та прискорює впровадження інноваційних практик в усій організації [4-6].

Незважаючи на значні переваги, цифрово-управлінська модернізація в українському агробізнесі стикається з суттєвими перешкодами, включаючи недостатню сільську інтернет-інфраструктуру, високі початкові інвестиційні витрати та опір змінам з боку усталеного менеджменту. Багато аграрних регіонів не мають надійного широкосмугового зв'язку, необхідного для хмарних систем та передачі даних у реальному часі, що створює цифровий розрив між міськими та сільськими операціями. Подолання цих інфраструктурних прогалин вимагає скоординованих зусиль держави, телекомунікаційних провайдерів та самого аграрного сектору. Попри існуючі перешкоди, потенціал подальшого розвитку залишається надзвичайно високим. Подальша еволюція штучного інтелекту, машинного навчання та автономних систем обіцяє ще більш глибокі трансформації в тому, як працюють українські агробізнеси. Ці новітні технології уможливлять прогнозоване технічне обслуговування обладнання, автоматизоване виявлення хвороб рослин та оптимізаційні алгоритми, які постійно підвищують операційну ефективність. Підприємства, які успішно пройдуть поточну хвилю цифрово-управлінської модернізації, будуть найкраще підготовлені до використання цих майбутніх інновацій та збереження конкурентних переваг на дедалі більш глобалізованих аграрних ринках.

Література:

1. WEAGRO. Digital Tools for Agribusiness: which Services are Worth Implementing [Електронний ресурс]. – 20.10.2025. – URL: https://weagro.ua/en/blog/digital-tools-for-agribusiness-which-services-are-worth-implementing/

2. Рижикова Н., Бірченко Н., Остапенко Р. Вплив цифровізації на трансфертне ціноутворення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-81
3. Тулуш Л. Д. Фінансова трансформація аграрних компаній в умовах цифровізації економіки. *Фінанси, банківська справа та страхування*. 2026. Т. 1, № 295. С. 571–582. DOI: https://doi.org/10.32752/1993-6788-2026-1-295-571-582
4. Остапенко Р., Поливана Л., Мазоренко М. Роль цифрових проєктів у трансформації обліку та аналізу фінансових даних. *Via Economica*. 2025. № 9. С. 62–70. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8559/2025-9-9
5. Lomovskykh, L., Ponomarova, M., Chip, L., Krivosheya, E. and Lisova, O. (2021), Management and organizational and economic conditions of strengthening the marketing activity of the enterprise and maintaining efficient agrobusiness. Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 2, is. 37, pp. 263– 270. https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230255
6. Ponomarova, M.; Yevsiukov, A.; Shovkun, L.; Zolotarova, S.; Kramarenko, I. Formation and Management of the Development of Agricultural Production and Processing of Agricultural Products and the Value of Food Technologies. Financ. Credit. Act. Probl. Theory Pract. 2022, 4, 58–67
7. Пономарьова М.С. Конкурентостійкість сільськогосподарських підприємств як запорука стратегічного економічного розвитку. Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки». 2016. № 1. С. 285 - 295. – 398 с.

References:

1. WEAGRO. (2025, October 20). *Digital Tools for Agribusiness: which Services are Worth Implementing*. Retrieved April 23, 2026, from https://weagro.ua/en/blog/digital-tools-for-agribusiness-which-services-are-worth-implementing/
2. Ryzhykova, N., Birchenko, N., & Ostapenko, R. (2024). The impact of digitalization on transfer pricing in Ukraine. *Economy and Society*, (66). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-81
3. Tulush, L. (2026). Financial transformation of agrarian companies in the conditions of economy digitalization. *Actual Problems of Economics*, *1*(295), 571–582. https://doi.org/10.32752/1993-6788-2026-1-295-571-582
4. Ostapenko, R., Polyvana, L., & Mazorenko, M. (2025). The role of digital projects in the transformation of accounting and analysis of financial data. *Via Economica*, (9), 62–70. https://doi.org/10.32782/2786-8559/2025-9-9
5. Lomovskykh, L., Ponomarova, M., Chip, L., Krivosheya, E. and Lisova, O. (2021), Management and organizational and economic conditions of strengthening the marketing activity of the enterprise and maintaining efficient agrobusiness. Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 2, is. 37, pp. 263– 270. https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230255
6. Ponomarova, M.; Yevsiukov, A.; Shovkun, L.; Zolotarova, S.; Kramarenko, I. Formation and Management of the Development of Agricultural Production and Processing of Agricultural Products and the Value of Food Technologies. Financ. Credit. Act. Probl. Theory Pract. 2022, 4, 58–67
7. Ponomarova, M.S. (2016), "Competitive sustainability of agricultural enterprises as a guarantee of strategic economic development", *Visnyk KhNAU. Seriia Ekonomichni nauky*, No. 1, pp. 285–295.

УДК 005.32

Володимир Миколайович Ємець
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет
e-mail: Krgad.emec@gmail.com

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ЯК ЧИННИК ЯКОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ПІДПРИЄМСТВІ

Volodymyr Yemets
Master's student
State Biotechnological University
e-mail: Krgad.emec@gmail.com

LEADERSHIP STYLE AS A FACTOR OF MANAGEMENT DECISION QUALITY AT AN ENTERPRISE

Анотація. У статті досліджено стиль керівництва як чинник формування якості управлінських рішень в підприємстві. Обґрунтовано, що спосіб взаємодії керівника з працівниками визначає порядок підготовки й ухвалення рішень, характер службового спілкування, розподіл відповідальності та рівень готовності колективу до виконання поставлених завдань.

Метою статті є з'ясування впливу стилю керівництва на якість управлінських рішень в підприємстві та визначення рис поведінки керівника, що найбільшою мірою сприяють узгодженій роботі колективу.

Установлено, що авторитарний стиль є доцільним у ситуаціях, які потребують швидкого реагування та чіткої координації роботи, проте його тривале переважання зменшує ініціативність працівників. Доведено, що демократичний і партисипативний стилі позитивно впливають на сприйняття управлінських рішень, задоволеність роботою та службову взаємодію в колективі. Визначено, що трансформаційне й інклюзивне лідерство сприяють зміцненню довіри, професійної віддачі працівників і належному морально-психологічному стану колективу.

Зроблено висновок, що найбільш доцільним для підприємства є поєднання чіткості керівництва, належного контролю, поваги до фахової думки працівників та їх участі в обговоренні важливих службових питань.

Ключові слова: стиль керівництва, управлінське рішення, лідерство, трудовий колектив.

Abstract. The article examines leadership style as a factor in shaping the quality of management decisions at an enterprise. It is substantiated that the manner of interaction between a manager and employees determines the process of preparing and adopting decisions, the nature of professional communication, the distribution of responsibility, and the team's readiness to fulfil assigned tasks.

The purpose of the article is to clarify the influence of leadership style on the quality of management decisions at an enterprise and to identify the features of managerial behaviour that contribute most to coordinated teamwork.

It has been established that the authoritarian style is appropriate in situations that require a rapid response and clear coordination of work; however, its long-term dominance reduces employee initiative. It has been proved that democratic and participative styles positively affect the perception of management decisions, job satisfaction, and professional interaction within a team. It has been determined that transformational and inclusive leadership contribute to strengthening trust, increasing employees' professional commitment, and maintaining a proper moral and psychological climate in the workforce.

It is concluded that the most appropriate option for an enterprise is a combination of managerial clarity, proper control, respect for employees' professional opinions, and their participation in discussing important work-related issues.

Keywords: leadership style, management decision, leadership, workforce.

Постановка проблеми. Стиль керівництва доцільно тлумачити як відносно сталий спосіб взаємодії керівника з підлеглими, що виявляється у формулюванні завдань, розподілі відповідальності, виборі засобів контролю та характері службового спілкування. У такому розумінні стиль керівництва безпосередньо пов'язаний із якістю управлінського рішення, оскільки саме через нього визначаються склад учасників обговорення, зміст інформації, покладеної в основу рішення, а також порядок його реалізації. При цьому управлінське рішення доцільно розглядати як процес і підсумок вибору між можливими альтернативами, що здійснюється в межах посадових повноважень керівника для досягнення визначеної мети підприємства [6].

Зростання уваги до цієї проблематики зумовлене тим, що в сучасних умовах господарювання якість управлінських рішень пов'язується з характером внутрішніх трудових відносин, рівнем професійної довіри між керівником і працівниками, а також зі здатністю керівника поєднувати вимогливість, послідовність і виваженість у процесі керівництва. За таких обставин стиль керівництва слід розглядати як чинник, що впливає на зміст управлінської роботи, порядок підготовки рішень і ступінь їх сприйняття трудовим колективом.

Науковий інтерес до вивчення стилів керівництва пояснюється потребою глибшого з'ясування їхнього впливу на трудову мотивацію, службову взаємодію, дисципліну виконання рішень та загальний стан організації роботи в підприємстві. Важливе значення має встановлення того, які риси поведінки керівника найбільше сприяють обґрунтованості управлінських рішень, їх своєчасному прийняттю та належній реалізації в діяльності підприємства.

Метою статті є з'ясування впливу стилю керівництва на якість управлінських рішень на підприємстві та визначення рис поведінки керівника, які найбільше сприяють узгодженій роботі колективу.

Методи дослідження. Методичну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання, застосування яких забезпечило послідовний розгляд стилю керівництва як чинника, що впливає на якість управлінських рішень в підприємстві. У процесі дослідження використано метод аналізу наукових джерел для з'ясування змісту основних теоретичних положень з обраної теми, метод порівняння - для виявлення відмінностей між авторитарним, демократичним, партисипативним, трансформаційним та інклюзивним стилями керівництва, а також методи узагальнення і систематизації - для впорядкування наукових положень та формулювання висновків.

Порівняння зазначених стилів керівництва здійснено за такими критеріями, як порядок ухвалення управлінських рішень, ступінь участі працівників в їх обговоренні, вплив на трудову мотивацію, характер внутрішніх відносин у колективі та рівень організації виконання поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стиль керівництва доцільно охарактеризувати як відносно сталий спосіб взаємодії керівника з підлеглими, що виявляється у формулюванні завдань, розподілі відповідальності, виборі засобів контролю та характері службового спілкування. У такому розумінні стиль керівництва безпосередньо пов'язаний із якістю управлінських рішень, оскільки саме через нього визначаються склад учасників обговорення, зміст інформації, покладеної в основу рішення, а також порядок його реалізації.

Авторитарний стиль має певні переваги за умов дефіциту часу, високої напруженості роботи або потреби у чіткій координації дій персоналу. Його сильними рисами є оперативність організації праці, визначеність розпоряджень і персональна відповідальність керівника за кінцевий результат. Разом із тим тривале переважання такого стилю може звужувати простір для ініціативи працівників, зменшувати їхню зацікавленість у колективному обговоренні виробничих питань і зосереджувати процес ухвалення рішень

переважно на позиції однієї особи.

Демократичний і партисипативний стилі, навпаки, пов'язані з ширшою участю працівників в обговоренні службових питань і продукуванні рішень. У дослідженні О. Фатокі встановлено позитивний зв'язок між партисипативним лідерством і задоволеністю працею; цей зв'язок посилюється через психологічне відчуття значущості власної роботи та активнішу участь працівників у житті трудового колективу [3, с. 173-174]. Подібного висновку дійшов А. М. Храїрі, який довів позитивний вплив демократичного стилю на задоволеність працею та організаційну громадянську поведінку працівників [1, с. 146; 154]. Отже, за умови залучення персоналу до обговорення рішень зростає готовність працівників підтримувати їх виконання, оскільки такі рішення сприймаються як змістовно зрозумілі й професійно вмотивовані.

Для якісного управлінського рішення важливе значення має здатність керівника не просто координувати роботу колективу, а й формувати спільне бачення мети, підтримувати професійний розвиток працівників і забезпечувати належний рівень довіри в ділових відносинах. Саме цим пояснюється увага сучасних дослідників до трансформаційного лідерства. За висновками С. Денга та співавторів [2, с. 632-635], трансформаційне лідерство має середній і високий зв'язок із низкою індивідуальних, групових та організаційних наслідків, що дає підстави розглядати його як дієвий спосіб розвитку керівного складу. Для підприємства це має важливе значення, оскільки обґрунтоване рішення формується там, де керівник уміє поєднати вимогливість, довіру та професійне спрямування колективу.

Важливе місце в сучасному науковому дискурсі посідає інклюзивне лідерство. У дослідженні В. А. Умрані та співавторів [5, с. 231-233] доведено, що такий стиль позитивно впливає на професійну віддачу працівників і їхній добробут. Для діяльності підприємства це має важливе значення, оскільки належний психологічний стан працівника пов'язаний з уважністю, дисципліною, готовністю до співпраці та сумлінним виконанням прийнятих рішень. Коли керівник виявляє повагу до працівника, визнає його фахову цінність і підтримує робочий діалог, колектив частіше сприймає управлінське рішення як спільно вироблене, а не як зовнішній примус.

Окремо слід наголосити, що стиль керівництва прямо пов'язаний із трудовою мотивацією персоналу. Д. Соколіч та співавтори [4, с. 53-55] доводять, що стиль керівництва впливає на мотивацію працівників і економічні показники діяльності. Для підприємства цей висновок має прикладне значення, оскільки рішення, яке не підтримане внутрішнім прийняттям з боку працівників, нерідко виконується формально. Натомість рішення, вироблене за наявності зрозумілої мети, службової поваги та належного розподілу відповідальності, має вищу ймовірність повного та сумлінного виконання.

Узагальнення розглянутих наукових положень дає змогу подати порівняльну характеристику основних стилів керівництва з погляду їхнього впливу на якість управлінських рішень (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика стилів керівництва та їхнього впливу на якість управлінських рішень

Стиль керівництва	Характерні риси	Вплив на управлінські рішення
Авторитарний	Централізоване ухвалення рішень, чіткі розпорядження, жорсткий контроль	Забезпечує оперативність і визначеність, проте може звужувати коло думок і зменшувати ініціативу працівників
Демократичний	Колективне обговорення, урахування думки працівників, розподіл відповідальності	Сприяє кращому сприйняттю рішень, підвищує їх обґрунтованість і готовність персоналу до виконання
Партисипативний	Активна участь працівників у виробленні рішень, визнання їхньої професійної ролі	Підсилює вмотивованість працівників і формує внутрішню підтримку ухвалених рішень
Трансформаційний	Формування спільної мети,	Поліпшує якість рішень завдяки

	професійне спрямування колективу, розвиток довіри	поєднанню вимогливості, переконливості та професійного авторитету керівника
Інклюзивний	Повага до працівників, відкритий діалог, визнання фахової цінності кожного	Сприяє сумлінному виконанню рішень, зміцнює робочі відносини та підтримує сприятливий моральний стан колективу

Джерело: складено автором

Таким чином, жоден стиль керівництва не слід вважати універсальним для всіх управлінських ситуацій. Для термінових виробничих обставин може бути доречним жорсткіший порядок керівництва, тоді як у тривалій роботі з колективом вагомішого значення набувають демократичні, партисипативні, трансформаційні та інклюзивні риси, які сприяють фаховому обміну думками, зміцненню довіри між керівником і працівниками та прийняттю більш виважених управлінських рішень.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити, що стиль керівництва істотно впливає на якість управлінських рішень в підприємстві, оскільки саме через нього визначаються порядок підготовки рішень, ступінь участі працівників в їх обговоренні, характер службової взаємодії та рівень відповідальності за виконання поставлених завдань. У зв'язку з цим стиль керівництва слід розглядати як важливий чинник організації управлінської праці, від якого залежить не тільки зміст рішення, а й можливість його належної реалізації в діяльності підприємства.

Установлено, що авторитарний стиль доцільний насамперед у ситуаціях, які потребують швидкого реагування, чіткої координації роботи та однозначного розподілу обов'язків. Разом із тим тривале переважання такого стилю може призводити до зниження ініціативності працівників, звуження кола професійних суджень, залучених до підготовки рішень, і послаблення внутрішньої готовності колективу підтримувати їх виконання.

З'ясовано, що демократичний і партисипативний стилі більшою мірою сприяють усвідомленому сприйняттю управлінських рішень, підвищенню задоволеності працею, поліпшенню службових відносин у колективі та зміцненню мотивації працівників. Трансформаційне й інклюзивне лідерство мають важливе значення для формування довіри, професійної віддачі персоналу та належного морально-психологічного стану трудового колективу, що позитивно позначається на змісті рішень і на якості їх виконання.

Отже, для сучасного підприємства найбільш доцільним є поєднання чіткості керівництва, належного контролю, поваги до фахової думки працівників і їх участі в обговоренні важливих службових питань, що забезпечує кращі умови для прийняття обґрунтованих, своєчасних і виконуваних управлінських рішень.

Література:

1. Chrairi A. M. Impact of leadership style on job satisfaction and organizational citizenship behavior: The mediating role of management control systems. *Corporate Ownership & Control*. 2024. Vol. 21, no. 1. P. 146–157. DOI: https://doi.org/10.22495/cocv21i1art12.
2. Deng C., Gulseren D., Isola C., Grocutt K., Turner N. Transformational leadership effectiveness: an evidence-based primer. *Human Resource Development International*. 2022. Vol. 26, no. 5. P. 627–641. DOI: https://doi.org/10.1080/13678868.2022.2135938.
3. Fatoki O. Participative leadership and employee job satisfaction: The mediating effects of psychological empowerment and work engagement. *Foundations of Management*. 2023. Vol. 15, no. 1. P. 161–176. DOI: https://doi.org/10.2478/fman-2023-0012.
4. Sokolic D., Croitoru G., Florea N. V., Robescu V. O., Cosac A. The effect of leadership styles on employee motivation and organizational performance in public sector organizations. *Valahian Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 15, no. 1. P. 53–72. DOI: https://doi.org/10.2478/vjes-2024-0005.
5. Umrani W. A., Bachkirov A. A., Nawaz A., Ahmed U., Pahi M. H. Inclusive leadership, employee performance and well-being: an empirical study. *Leadership & Organization*

Development Journal. 2023. Vol. 45, no. 2. P. 231–250. DOI: https://doi.org/10.1108/LODJ-03-2023-0159
6. Zaika S., Shaforenko I. The Essence and Classification of Management Decisions: Theoretical and Methodological Aspect. *Three Seas Economic Journal*. 2024. Vol. 5, no. 1. P. 62–68. DOI: https://doi.org/10.30525/2661-5150/2024-5-9

References:

1. Chrairi, A. M. (2024). Impact of leadership style on job satisfaction and organizational citizenship behavior: The mediating role of management control systems. *Corporate Ownership & Control, 21*(1), 146–157. https://doi.org/10.22495/cocv21i1art12
2. Deng, C., Gulseren, D., Isola, C., Grocutt, K., & Turner, N. (2022). Transformational leadership effectiveness: An evidence-based primer. *Human Resource Development International, 26*(5), 627–641. https://doi.org/10.1080/13678868.2022.2135938
3. Fatoki, O. (2023). Participative leadership and employee job satisfaction: The mediating effects of psychological empowerment and work engagement. *Foundations of Management, 15*(1), 161–176. https://doi.org/10.2478/fman-2023-0012
4. Sokolic, D., Croitoru, G., Florea, N. V., Robescu, V. O., & Cosac, A. (2024). The effect of leadership styles on employee motivation and organizational performance in public sector organizations. *Valahian Journal of Economic Studies, 15*(1), 53–72. https://doi.org/10.2478/vjes-2024-0005
5. Umrani, W. A., Bachkirov, A. A., Nawaz, A., Ahmed, U., & Pahi, M. H. (2023). Inclusive leadership, employee performance and well-being: An empirical study. *Leadership & Organization Development Journal, 45*(2), 231–250. https://doi.org/10.1108/LODJ-03-2023-0159
6. Zaika, S., & Shaforenko, I. (2024). The essence and classification of management decisions: Theoretical and methodological aspect. *Three Seas Economic Journal, 5*(1), 62–68. https://doi.org/10.30525/2661-5150/2024-5-9

УДК 347.9

Сергій Миколайович Зленко
аспірант кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету, адвокат
ORCID: 0009-0005-4946-1021
e-mail: z.serhii@gmail.com

СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ФАКТОР СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

Serhii Zlenko,
Postgraduate student of the Department of Justice and Philosophy of
Sumy National Agrarian University, attorney
ORCID: 0009-0005-4946-1021
e-mail: z.serhii@gmail.com

FAIR COURT AS A FACTOR OF STATE RESILIENCE

Право на справедливий суд, що є одним з центральних прав людини, передбачено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Воно зводиться до справедливого і публічного розгляду справи кожного упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Очевидно, що у правовій державі усі без винятку права надані суб'єктам правовідносин саме для утвердження справедливості. Держава, в особі своїх органів, повинна прагнути зробити можливим щоб правові спори, конфлікти та скарги, які неминуче

виникають у суспільстві, вирішувалися впорядкованим чином відповідно до справедливості справи, щоб сприяти гармонії та миру в суспільстві, щоб вони не поглиблювалися та не породжували невдоволення та безлад» [1, с. 417].

Однак, сьогоднішні вітчизняні реалії, як зауважує Я. Я. Мельник, все частіше наводять на роздуми про втрату юридичним процесом … реальної здатності адекватно, швидко та повноцінно реагувати на виклики, що супроводжені особливостями охорони і захисту сучасної концепції розуміння прав, свобод та інтересів учасників судової справи [2, с. 108]. Нажаль, результати вирішення юридичних спорів не завжди визнаються справедливими. Навіть в тих випадках, коли процесуальна справедливість була забезпечена, «правильність» рішення по суті подекуди викликає сумніви.

Право — це форма відносин рівності, свободи і справедливості [3, с. 194], а його необхідність як раз і зумовлена потребою в наданні відносинам між учасниками конфліктних ситуацій цивілізованого, ненасильницького характеру, оскільки це дає змогу утримати суспільство в стані рівноваги, стабільності [2, с. 96]. Здавалося б – право (в широкому розумінні) покликано забезпечити механізм регулювання тих чи інших правовідносин, вирішувати запити суспільства стосовно охорони певних благ, аж раптом – фантом – нерозуміння – колізії (зіткнення) – конфлікти – дефекти – аномалії – втрата ефективності – результативності – гнучкості – регулятивності, та, зрештою – сенсу. Як наслідок втрачається віра в судову справедливість, її досяжність [2, с. 95]. Складається враження про прояв суттєвих збоїв («вірусів») у системі правового регулювання [2, с. 95], постає питання про стабільність правової системи, здатність права в цілому виконувати свою регулятивну та охоронну функції, відповідати запитам людини, суспільства [2, с. 95-96]. Дефекти правової системи – ознака неповноцінності держави, її внутрішньої слабкості, а отже вразливості. Безпека держави, стійкість її до загроз є необхідною передумовою для забезпеченості інтересів кожного члена відповідного суспільства. З іншого боку, державу, яка належним чином піклується про свій народ; яка спроможна відповідати справедливим очікуванням суспільства, завжди буде кому захищати. У критичний момент тотожність інтересів суспільства і держави стає ключовим фактором стійкості останньої.

З урахуванням дефініцій «національна безпека України» та «національні інтереси України», що містяться у Законі України «Про національну безпеку України», є підстави стверджувати, що право на справедливе, ефективне, своєчасне судочинство (право на правосуддя) поза всяким сумнівом, є одним з центральних елементів у системі національних інтересів України. Відповідно, спроможність владних інституцій запровадити взірцевий стандарт правосуддя, є внеском у підсилення національної безпеки країни.

Якість стандарту правосуддя напряму залежить від здатності досягти справедливості. У значній мірі цьому сприяє безпосередня причетність громадян до здійснення судочинства. І чим ширшими такі можливості будуть, тим рідше у суспільстві буде виникати відчуття несправедливості, а отже підтримуватиметься режим гармонійного співіснування осіб з різним інтересами. Тут важливо підкреслити, що для створення даних можливостей необхідні надання відповідних сформульованому завданню повноважень, запровадження реального правового інструментарію, а головне відбір правильно вихованих учасників для здійснення такого судочинства.

Взірцевим правосуддям можна визнати тільки таку систему судочинства, яка відповідає поточному домінуючому уявленню суспільства про справедливість, здатна унеможливлювати свавілля, нівелювати приписи несправедливого закону і, як наслідок, реально гарантувати дотримання прав учасників судового провадження.

При цьому варто уникати підміни понять, коли фактично за правосуддя видається «законосуддя». Вирішення спорів у судовому порядку шляхом застосування виключно формального закону все-таки не є правосуддям. Якщо бути термінологічно точним, то зміст діяльності, що здійснюється судом за такого чинника, є законосуддям [3, с. 190]. Сліпе слідування букві закону робить судовий розгляд спору і його результат законним, але неправосудним [4, с. 93]. Право не існує в готовому вигляді в законі, з якого його можна

безпосередньо отримати. Суддя пов'язаний законом. Проте закон має бути співвіднесений з визнаними у даному суспільстві принципами справедливості і з природою речей, тобто справедливістю у конкретній ситуації [4, с. 93-94].

В цьому полягає сама суть проблеми справедливого судочинства, яка в умовах воєнного стану постає з особливою гостротою. Водночас, зберігає свою актуальність і питання спроможності забезпечити реальну дієвість доктринального положення про те, що суди не повинні дозволяти використовувати себе як інструмент беззаконня та несправедливості [5]. Очевидно, що суду, який керується таким принципом, суспільство довірятиме охоче.

Сьогодні, під час війни, коли на кону стоїть, без перебільшення, українська державність, а майбутнє, нажаль, все ще залишається невизначеним, потрібні швидкі рішучі правильні кроки, в першу чергу у сфері судочинства. Справедливість держави визначається, у великій мірі, якістю судочинства, яке від її імені здійснюють спеціально уповноважені органи. Це мірило справедливості працює безвідмовно, а принцип його дії є інтуїтивно зрозумілим для пересічного громадянина.

Загальна атмосфера захищеності, усвідомлення неможливості свавілля з боку держави до своїх громадян, гармонія, свобода, тотальне панування права сприятимуть особистому щастю кожної добропорядної людини та, як наслідок, сукупному прогресу усього суспільства. Все назване беззаперечно сприятиме згуртованості товариства вільних людей перед обличчям загрози будь-якого рівня складності. В умовах сумнівів і невизначеності це може стати стовпом збереження держави, суттєвим фактором забезпечення її стійкості та подальшого сталого розвитку.

Отже, справедливий суд сьогодні в Україні – життєво важлива необхідність з якою узалежнені стабільність суспільства та, в деякій мірі, мобілізаційні спроможності країни загалом.

Література:

1. Jack Jacob. Access to justice in England. Access to Justice / edited by M. Cappclletti, B. Garth. Milan : Giuffrè/Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1978. Vol. 1 : A World Survey. 1037 p.
2. Мельник Я. Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» ; Київ, 2019. 505 с.
3. Сібільова Н. В. Еволюція поняття «правосуддя». *Питання боротьби зі злочинністю : збірник наукових праць*. 2005. № 10. С. 186—196. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/items/6263e1f0-71f2-43a7-b141-d4832b319f43 (дата звернення: 02.03.2026).
4. Бігун В. С. Філософія правосуддя : ідея та здійснення : монографія. Київ : Видавництво «Реферат», 2011. 303 с.
5. Supreme Court of New Jersey Decision decided May 9, 1960. Henningsen v. Bloomfield Motors, Inc. 161 A.2d 69, 32 N.J. 358 (1960). URL: https://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1960/32-n-j-358-0.html (дата звернення: 02.03.2026).

References:

1. Jack Jacob. Access to justice in England. Access to Justice / edited by M. Cappclletti, B. Garth. Milan : Giuffrè/Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1978. Vol. 1 : A World Survey. 1037 p.
2. Melnyk Ya. Ya. Bezpeka tsyvilnoho protsesu: teoretyko-pravove doslidzhennia : dys. … doktora yuryd. nauk : 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava ; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» ; Kyiv, 2019. 505 p.
3. Sibilova N. V. Evoliutsiia poniattia «pravosuddia». Pytannia borotby zi zlochynnistiu : zbirnyk naukovykh prats. 2005. № 10. P. 186—196. URL:

https://dspace.nlu.edu.ua/items/6263e1f0-71f2-43a7-b141-d4832b319f43 (data zvernennia: 02.03.2026).
4. Bihun V. S. Filosofiia pravosuddia : ideia ta zdiisnennia : monohrafiia. Kyiv : Vydavnytstvo «Referat», 2011. 303 p.
5. Supreme Court of New Jersey Decision decided May 9, 1960. Henningsen v. Bloomfield Motors, Inc. 161 A.2d 69, 32 N.J. 358 (1960). URL: https://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1960/32-n-j-358-0.html (data zvernennia: 02.03.2026).

УДК 364

Олена Іванівна Капінус
здобувачка освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» 4 курсу
Миколаївського інституту розвитку Людини Університету «Україна»
e-mail: lenakapinus2014@gmail.com

ТРАВМА-ІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНО - РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВІЙНИ

Olena Kapinus
obtaining education in specialty 231 "Social work" 4th year
Mykolaiv Institute of Development People of the University "Ukraine"
e-mail: lenakapinus2014@gmail.com

INFORMED APPROACH IN SOCIAL-REHABILITATION WORK WITH CHILDREN AFFECTED BY WAR

Анотація: У дослідженні розглядається використання в соціально-реабілітаційній роботі травма-інформованого підходу, якій передбачає комплексну взаємодію різних фахівців, зокрема соціальних працівників, психологів, педагогів, медичних працівників та представників громадських організацій. Спільна діяльність цих спеціалістів сприяє ефективному наданню допомоги дітям, які постраждали від травматичних подій. Зазначається, що травма-інформований підхід передбачає не лише реагування на вже наявні психологічні проблеми, а й створення системи підтримки, яка допомагає попереджати негативні наслідки травматичного досвіду. У центрі цього підходу знаходиться людина, її потреби, почуття та індивідуальний життєвий досвід. Результати дослідження дозволяють довводять те, що у соціально-реабілітаційній роботі травма-інформований підхід сприяє формуванню системи підтримки, яка охоплює не лише дітей, але й їхні родини та громаду. Це створює умови для комплексного відновлення соціального та психологічного благополуччя родни в цілому.

Ключові слова: соціально-реабілітаційна робота, травма-інформований підхіду, система підтримки, діти, постраждалі від війни.

Abstract: This study examines the use of a trauma-informed approach in social rehabilitation work, which involves comprehensive collaboration among various professionals, including social workers, psychologists, educators, healthcare providers, and representatives of civil society organizations. The joint efforts of these professionals contribute to the effective provision of assistance to children who have experienced traumatic events. It is noted that the trauma-informed approach involves not only responding to existing psychological problems but also creating a support system that helps prevent the negative consequences of traumatic experiences. At the center of this approach is the individual, their needs, feelings, and personal life experiences. The study's findings demonstrate that in social rehabilitation work, the trauma-informed approach facilitates the development of a support system that encompasses not only children but also their families and the community. This creates conditions for the comprehensive restoration of the social and psychological well-being of the family as a whole.

Keywords: social rehabilitation work, trauma-informed approach, support system, children affected by war.

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройного конфлікту в Україні значна кількість дітей переживає різноманітні психотравмуючі події: втрату близьких, вимушене переселення, перебування у зоні бойових дій, постійний стрес та відчуття небезпеки. Такі фактори можуть негативно впливати на психоемоційний стан дитини, її поведінку, соціальну адаптацію та подальший розвиток. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває використання травма-інформованого підходу у соціально-реабілітаційній роботі.

Травма-інформований підхід передбачає усвідомлення того, що досвід травматичних подій може суттєво впливати на поведінку, емоційний стан та соціальні взаємини людини. Відповідно, діяльність соціальних працівників, педагогів та психологів має бути спрямована на створення безпечного середовища, яке враховує можливі наслідки травматичного досвіду та сприяє відновленню психологічної рівноваги.

Основна мета такого підходу полягає у мінімізації ризику повторної травматизації дитини, формуванні довіри до дорослих, розвитку емоційної стійкості та підтримці процесу соціальної адаптації.

У соціально-реабілітаційній роботі травма-інформований підхід передбачає комплексну взаємодію різних фахівців, зокрема соціальних працівників, психологів, педагогів, медичних працівників та представників громадських організацій. Спільна діяльність цих спеціалістів сприяє ефективному наданню допомоги дітям, які постраждали від травматичних подій.

Сутність і концепція травма-інформованого підходу. Травма-інформований підхід є сучасною концепцією організації соціальної, психологічної та освітньої допомоги особам, які пережили травматичні події. Основою цього підходу є розуміння того, що травма може суттєво змінювати сприйняття світу, поведінкові реакції та емоційний стан людини.

Психологічна травма виникає внаслідок подій, які викликають сильний стрес і перевищують здатність людини ефективно впоратися з переживаннями. Для дітей такими подіями можуть бути військові дії, втрата дому, розлука з батьками, небезпека для життя або інші екстремальні ситуації.

Травма-інформований підхід передбачає не лише реагування на вже наявні психологічні проблеми, а й створення системи підтримки, яка допомагає попереджати негативні наслідки травматичного досвіду. У центрі цього підходу знаходиться людина, її потреби, почуття та індивідуальний життєвий досвід.

Однією з ключових особливостей травма-інформованого підходу є зміна фокусу уваги фахівців. Замість питання «Що не так з цією дитиною?» використовується інше — «Що сталося з цією дитиною?». Такий підхід сприяє більш глибокому розумінню причин поведінки дитини та формуванню гуманістичного ставлення до неї.

Таким чином, травма-інформований підхід спрямований на формування безпечного, підтримуючого середовища, яке сприяє відновленню психологічного благополуччя дитини.

Методи дослідження**.** Основні принципи травма-інформованої практики. Травма-інформована практика базується на низці принципів, які визначають організацію роботи з дітьми, що пережили травматичний досвід.

Першим і одним із найважливіших принципів є **принцип безпеки**. Дитина повинна відчувати фізичну та емоційну безпеку у взаємодії з фахівцем. Безпечне середовище сприяє зниженню рівня тривожності та формуванню довіри.

Другим принципом є **принцип довіри та відкритості**. Соціальний працівник повинен будувати взаємини з дитиною на основі щирості, поваги та послідовності у діях. Важливо пояснювати дитині мету певних дій і підтримувати з нею відкриту комунікацію.

Третім принципом є **принцип підтримки та співпраці.** У процесі соціально-реабілітаційної роботи важливо залучати дитину до прийняття рішень, враховувати її думку та сприяти розвитку відчуття власної значущості.

Наступним є **принцип розширення можливостей дитини.** Фахівці повинні допомагати дитині усвідомлювати власні ресурси, сильні сторони та потенціал для подолання труднощів.

Також важливим є **принцип індивідуального підходу,** який передбачає врахування вікових, психологічних та соціальних особливостей кожної дитини.

Дотримання зазначених принципів дозволяє забезпечити ефективність соціально-реабілітаційної роботи та сприяє відновленню психоемоційного стану дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження**.** Роль соціального працівника у реалізації травма-інформованого підходу. Соціальний працівник відіграє важливу роль у реалізації травма-інформованого підходу, оскільки саме він часто є першим фахівцем, який контактує з дитиною та її родиною після пережитих травматичних подій.

Одним із основних завдань соціального працівника є оцінка потреб дитини та визначення рівня її психологічної підтримки. Це включає аналіз життєвих обставин, виявлення факторів ризику та визначення ресурсів для подальшої реабілітації.

Крім того, соціальний працівник організовує взаємодію між різними службами та фахівцями, які можуть надавати допомогу дитині. Така міжвідомча співпраця дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем.

Важливим аспектом діяльності соціального працівника є створення довірливих взаємин з дитиною. Під час спілкування необхідно проявляти емпатію, терпіння та повагу до переживань дитини.

Також соціальний працівник може використовувати різні методи підтримки, зокрема арттерапію, ігротерапію, групові заняття, консультативну допомогу та інші форми соціальної роботи.

Отже, соціальний працівник виступає координатором процесу соціально-психологічної підтримки дитини та забезпечує умови для її успішної адаптації.

Значення травма-інформованого підходу в умовах війни. В умовах війни травма-інформований підхід набуває особливого значення, оскільки велика кількість дітей стикається з різними формами психологічної травми. Постійний стрес, небезпека, втрати та нестабільність можуть негативно впливати на розвиток дитини та її соціальну поведінку.

Використання травма-інформованого підходу дозволяє зменшити негативні наслідки травматичних подій та сприяє формуванню психологічної стійкості дітей. Завдяки створенню безпечного та підтримуючого середовища дитина поступово відновлює відчуття стабільності та довіри до оточуючого світу.

Крім того, такий підхід допомагає запобігти повторній травматизації, яка може виникати у разі неправильного реагування дорослих на поведінку дитини. Наприклад, агресивна або замкнена поведінка часто є проявом пережитого стресу, а не свідомим порушенням правил.

Висновки. У соціально-реабілітаційній роботі травма-інформований підхід сприяє формуванню системи підтримки, яка охоплює не лише дітей, але й їхні родини та громаду. Це створює умови для комплексного відновлення соціального та психологічного благополуччя.

Таким чином, впровадження травма-інформованого підходу є важливим напрямом розвитку сучасної соціальної роботи та необхідною умовою ефективної допомоги дітям, які постраждали від війни.

УДК

Анастасія Андріївна Кілочек,
здобувачка доктора філософії з права
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0009-0005-0982-9805
email:a.kilochek@knute.edu.ua

ГАРМОНІЗАЦІЯ АНТИДЕМПІНГОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Anastasiia Kilochek,
PhD student in Law,
State University of Trade and Economics.
ORCID: 0009-0005-0982-9805
email:a.kilochek@knute.edu.ua

HARMONIZATION OF ANTI-DUMPING LEGISLATION OF UKRAINE WITH THE EUROPEAN UNION LAW: PROBLEMS AND PROSPECTS

Європейська інтеграція України передбачає поступову адаптацію національного законодавства до acquis Європейського Союзу (далі - ЄС), що охоплює широкий спектр правових інститутів, зокрема сферу торговельного захисту. Одним із ключових напрямів такого процесу є гармонізація законодавства у сфері протидії демпінговому імпорту, оскільки ефективні антидемпінгові механізми є важливим елементом забезпечення справедливої конкуренції на внутрішньому ринку та захисту національного товаровиробника.

Правова основа антидемпінгової політики формується на поєднанні норм міжнародного та національного права. Ключове значення на міжнародному рівні має Угода про застосування статті VI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року, яка деталізує положення статті VI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року (далі – Антидемпінгова Угода). Зазначена Угода встановлює єдині підходи до визначення демпінгу, методики обчислення демпінгової маржі, критерії оцінки шкоди та процедурні вимоги до проведення розслідувань.

Відповідно до статті 2 Антидемпінгової Угоди «для цілей цієї Угоди товар уважається таким, що є предметом демпінгу, тобто таким, що вводиться в торгівлю іншої країни за ціною, нижчою за його нормальну вартість, якщо експортна ціна товару, що експортується з однієї країни до іншої, є меншою, ніж порівнянна ціна, яка встановлюється у звичайному ході торгівлі на подібний товар, призначений для споживання в країні-експортері.» [1] При цьому встановлення самого факту демпінгу не є достатнім для застосування обмежувальних заходів: необхідним є також доведення заподіяння істотної шкоди національній галузі або наявності загрози такої шкоди, а також причинно-наслідкового зв’язку між демпінговим імпортом і негативними наслідками.

На національному рівні правове регулювання здійснюється на підставі Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 року № 330-XIV, який «визначає механізм захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань. Він регулює засади і порядок порушення та проведення антидемпінгових розслідувань і застосування антидемпінгових заходів.» [2]

Відповідно до пункту 5 частини першої статті 1 цього Закону «демпінг – це ввезення на митну територію країни імпорту товару за цінами, нижчими від порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту, що заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару.»[2] Процедура торговельного захисту передбачає визначення демпінгової маржі, аналіз економічного стану національної галузі та встановлення причинного зв’язку

між імпортом і шкодою завданою національному товаровиробнику як обов'язкові елементи антидемпінгового розслідування.

Таким чином, правове регулювання антидемпінгових розслідувань в Україні базується на гармонізації міжнародних стандартів і внутрішніх правових механізмів, що забезпечує як захист національних економічних інтересів, так і дотримання принципів міжнародної торгівлі.

Проте чинна модель правового регулювання антидемпінгових процедур значною мірою була сформована наприкінці 1990-х років і в сучасних умовах виявляє ознаки інституційної та процедурної застарілості. Зокрема, значна частина процесів досі орієнтована на паперовий документообіг, що ускладнює оперативність розслідувань, обмежує доступ заінтересованих сторін до інформації та не відповідає сучасним вимогам цифровізації публічного управління. Крім того, окремі методологічні підходи, закріплені в законодавстві, тривалий час не зазнавали суттєвих змін.

За таких умов виникають також ризики зловживань дискреційними повноваженнями уповноважених органів, зокрема через недостатню деталізацію критеріїв оцінки шкоди, причинно-наслідкового зв'язку та методик розрахунку демпінгової маржі. Невизначеність окремих процедурних аспектів і відсутність належного рівня прозорості можуть створювати передумови для суб'єктивного тлумачення норм, вибіркового підходу до доказів та потенційного використання антидемпінгових інструментів як засобу протекціонізму, що не завжди відповідає їх економічній сутності та міжнародним зобов'язанням України.

Особливої актуальності проблема модернізації набуває в умовах повномасштабної війни, яка суттєво впливає на структуру ринків, виробничі витрати, логістичні ланцюги та ціноутворення. За таких умов традиційні підходи до оцінки причинно-наслідкового зв'язку між демпінговим імпортом і шкодою можуть не відображати реального економічного стану галузей. Аналогічно потребує перегляду і методика розрахунку демпінгової маржі, з урахуванням нестабільності ринків, валютних коливань та форс-мажорних факторів.

У цьому контексті особливого значення набуває не лише формальна адаптація законодавства України до acquis ЄС, але й змістовне оновлення підходів до здійснення антидемпінгових розслідувань, включаючи цифровізацію процедур, підвищення гнучкості методик оцінки економічних показників та врахування кризових умов функціонування національної економіки.

Варто зазначити, що у праві ЄС основним нормативним актом, який визначає механізм протидії демпінговому імпорту, зокрема, є Регламент (ЄС) № 2016/1036 Європейського парламенту та Ради від 8 червня 2016 року про захист від демпінгового імпорту з країн, що не є членами ЄС. Цей акт встановлює детальні правила проведення антидемпінгових розслідувань, визначення демпінгової маржі, встановлення факту шкоди та застосування відповідних заходів торговельного захисту.

Для прикладу, аналіз чинного Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» свідчить, що окремі його положення не відповідають сучасним підходам acquis ЄС. Зокрема, механізми визначення шкоди національному виробнику базуються на традиційних економічних показниках і не враховують комплексний аналіз економічного стану галузі, який передбачений у статті 3 Регламент (ЄС) № 2016/1036 (далі- Регламент).

Як випливає зі змісту вищезазначеної статті Регламенту «визначення шкоди повинне ґрунтуватися на ствердних доказах і включати об'єктивне вивчення: (a) обсягу демпінгового імпорту та ефекту демпінгового імпорту на ціни на аналогічні продукти на ринку Союзу; та (b) подальшого впливу такого імпорту на промисловість Союзу.» [3]

«Щодо обсягу демпінгового імпорту, потрібно враховувати, чи відбулося значне зростання демпінгового імпорту в абсолютних значеннях або відносно виробництва чи споживання в Союзі. Щодо ефекту демпінгового імпорту на ціни, потрібно врахувати, чи відбулося значне зниження цін у результаті демпінгового імпорту порівняно з ціною на аналогічний продукт промисловості Союзу або чи ефект такого імпорту іншим чином міг би

суттєво знизити ціни або запобігти підвищенню цін, яке могло би відбутися в іншому випадку. Жоден із таких факторів може не бути вирішальним або декілька таких факторів можуть бути вирішальними.»[3]

При цьому, процесуальні положення статті 6 Регламенту передбачають високий рівень процедурних гарантій для заінтересованих сторін, включаючи чіткі строки розслідування, право доступу до неконфіденційної інформації, можливість участі у слуханнях, подання коментарів і доказів, а також обов'язкову перевірку достовірності наданих даних.

В Україні відповідні критерії визначення шкоди сформульовані більш узагальнено, що залишає значний простір для дискреції та ускладнює застосування чітких економічних індикаторів. Відсутність детального нормативного закріплення комплексного підходу до оцінки шкоди, а також менш розвинені процедурні гарантії можуть створювати ризики неоднозначного тлумачення норм і впливати на рівень обґрунтованості прийнятих рішень.

Певним кроком у напрямі вдосконалення правового регулювання стало внесення у період з 2020-2025 роки до Верховної Ради України законопроєктів, спрямованих на оновлення механізмів протидії демпінговому імпорту та наближення національного законодавства до стандартів ЄС, що спрямовані на оновлення положень законодавства у відповідності до сучасної міжнародної практики у сфері торговельного захисту та адаптації національного законодавства до положень актів права ЄС. Водночас станом на 2026 рік проєкти актів не були внесені до порядку денного Верховної Ради України у встановленому порядку та залишаються на стадії попереднього опрацювання. Відсутність їх просування до розгляду фактично зумовлює збереження чинної моделі правового регулювання, яка значною мірою ґрунтується на підходах кінця 1990-х років і не повною мірою відповідає сучасним вимогам ЄС щодо прозорості, комплексності та доказовості антидемпінгових процедур.

Таким чином, ефективна адаптація українського законодавства до acquis ЄС у сфері антидемпінгової політики є нагальною необхідністю, яка має стратегічне значення для створення справедливих конкурентних умов для національних товаровиробників, підвищення інвестиційної привабливості та стабільності національної економіки та мінімізації ризиків торговельних спорів з партнерами ЄС.

При цьому, модернізація національної системи антидемпінгового регулювання та імплементація європейських підходів до оцінки шкоди і проведення розслідувань є ключовою умовою подальшої інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та підвищення ефективності захисту національної економіки.

Література

1. Угода про застосування статті VI Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_010#Text
2. Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р. № 330-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text
3. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/1036 від 8 червня 2016 року про захист від демпінгового імпорту з країн, які не є членами Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_001-16#Text

References

1. European Parliament and Council of the European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/1036 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on protection against dumped imports from countries not members of the European Union. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1036

2. General Agreement on Tariffs and Trade. (1994). Agreement on implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994. World Trade Organization. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/19-adp_01_e.htm
3. Law of Ukraine. (1998). On the protection of the national producer from dumped imports (No. 330-XIV). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14/ed20240101/en#Text

УДК: 619:614.8

Єлизавета Олександрівна Книш
студентка 2 курсу факультету ветеринарної медицини,
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність Н6 Ветеринарна медицина,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
Науковий керівник: Наталя Олександрівна Бондар,
канд. іст.наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ГУМАННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА РОЛЬ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

Elizaveta Knysh
Second-year student of the Faculty of Veterinary Medicine,
second (Master's) level of higher education,
speciality H6 Veterinary Medicine,
State Biotechnological University (SBTU)
Scientific supervisor: Natalia Bondar
PhD in History, Associate Professor,
State Biotechnological University (SBTU)

HUMANE TREATMENT OF ANIMALS IN UKRAINE: MODERN CHALLENGES AND THE ROLE OF VETERINARY MEDICINE

Анотація. У дослідженні розглядаються сучасні проблеми гуманного поводження з тваринами в Україні в умовах соціальних трансформацій та воєнного стану. Проаналізовано зростання кількості безпритульних тварин, погіршення умов їх утримання та обмеження доступу до ветеринарної допомоги. Висвітлено роль ветеринарної медицини у забезпеченні добробуту тварин, профілактиці захворювань і формуванні відповідального ставлення до них у суспільстві. Окрему увагу приділено діяльності волонтерських ініціатив та значенню правового регулювання у сфері захисту тварин. Результати дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми гуманного поводження з тваринами в сучасних умовах.

Ключові слова: гуманізм, ветеринарна медицина, добробут тварин, безпритульні тварини, воєнний стан, біоетика, захист тварин.

Abstract. The study examines modern issues of humane treatment of animals in Ukraine under conditions of social transformation and martial law. It analyzes the increase in the number of stray animals, deterioration of their living conditions, and limited access to veterinary care. The role of veterinary medicine in ensuring animal welfare, disease prevention, and fostering responsible attitudes toward animals in society is highlighted. Special attention is given to volunteer initiatives and the importance of legal regulation in the field of animal protection. The results emphasize the need for a comprehensive approach to solving the problem of humane treatment of animals in modern conditions.

Keywords: humanism, veterinary medicine, animal welfare, stray animals, martial law, bioethics, animal protection.

Вступ. Гуманне поводження з тваринами є важливою складовою сучасного суспільства та невід'ємною частиною професійної діяльності ветеринарного лікаря. В Україні ця проблема набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, який спричинив значні соціальні зміни та вплинув на стан тваринного світу. Зростання кількості безпритульних тварин і обмеження доступу до ветеринарної допомоги потребують переосмислення підходів до забезпечення їх добробуту [2, с. 45].

Методи дослідження. У роботі використано теоретичні методи дослідження, зокрема аналіз, узагальнення та систематизацію наукових джерел з біоетики, ветеринарної медицини та права. Застосовано метод порівняльного аналізу для оцінки сучасних підходів до гуманного поводження з тваринами в умовах кризових ситуацій.

Основна частина. Гуманне поводження з тваринами визначається як система етичних, правових та практичних норм, спрямованих на забезпечення їх фізичного та психологічного благополуччя, запобігання стражданню та створення належних умов існування. У сучасній науці це поняття ґрунтується на концепції добробуту тварин, яка передбачає задоволення базових потреб організму та можливість реалізації природної поведінки [3, с. 45]. Важливість гуманного поводження полягає не лише у моральному аспекті, але й у забезпеченні епізоотичного благополуччя, оскільки неналежні умови утримання сприяють розвитку та поширенню інфекційних захворювань [3, с. 78].

Роль ветеринарної медицини у забезпеченні гуманного поводження з тваринами є ключовою. Ветеринарні лікарі здійснюють профілактику, діагностику та лікування захворювань, контролюють умови утримання тварин, а також беруть участь у формуванні гуманного ставлення до них у суспільстві. Крім того, вони забезпечують виконання вимог законодавства у сфері захисту тварин, яке визначає основні принципи їх утримання та відповідальність за жорстоке поводження [2, с. 46].

В умовах воєнного стану проблема гуманного поводження з тваринами значно загострилася. Масове переміщення населення призвело до збільшення кількості безпритульних тварин, які залишилися без догляду та належного харчування. За даними міжнародних організацій, у деяких регіонах кількість таких тварин зросла в кілька разів, що створює додаткове навантаження на ветеринарні служби та притулки [1]. Окрім цього, значних втрат зазнала сільськогосподарська галузь, зокрема через загибель або вимушене знищення свійських тварин, порушення умов їх утримання та обмежений доступ до ветеринарної допомоги.

Погіршення умов утримання тварин у зонах бойових дій призводить до зростання ризику виникнення інфекційних і паразитарних захворювань, у тому числі зоонозів, що становлять небезпеку і для людини [3, с. 102]. У зв'язку з цим ветеринарна медицина змушена адаптуватися до нових умов, розробляючи ефективні підходи до реагування на кризові ситуації.

До основних заходів ветеринарної служби в умовах війни належать організація мобільних ветеринарних пунктів, проведення вакцинації, стерилізація безпритульних тварин та їх ідентифікація. Також здійснюються рейди з виявлення тварин, які потребують допомоги, з подальшим їх транспортуванням до притулків або передачею волонтерам [2, с. 48]. Такі заходи сприяють зменшенню чисельності безпритульних тварин і покращенню їхнього стану.

Важливу роль відіграють волонтерські організації, які здійснюють евакуацію тварин із зон бойових дій, їх лікування, вакцинацію та подальше прилаштування. Значна увага приділяється оформленню ветеринарних документів для транспортування тварин за кордон, що дозволяє забезпечити їм належні умови утримання [1]. Крім того, проводиться залучення міжнародної допомоги, що включає постачання кормів, медикаментів та ветеринарного обладнання.

Окремої уваги потребує проблема взаємодії з дикими тваринами, які внаслідок бойових дій змінюють середовище існування та можуть становити загрозу для свійських тварин. У таких випадках необхідним є проведення профілактичних заходів, зокрема вакцинації проти сказу та моніторингу епізоотичної ситуації [3, с. 110].

Важливим є і внесок окремих громадян, які самостійно організовують допомогу тваринам, здійснюють їх евакуацію, забезпечують тимчасове утримання та лікування. Такі ініціативи сприяють формуванню гуманістичних цінностей у суспільстві та підвищують рівень відповідальності за тварин [2, с. 49].

Таким чином, гуманне поводження з тваринами є складною багатофакторною проблемою, вирішення якої потребує інтеграції зусиль ветеринарних фахівців, держави та суспільства.

Висновок. Гуманне поводження з тваринами в Україні в умовах сучасних викликів є важливим напрямом розвитку ветеринарної медицини. Воєнний стан загострив існуючі проблеми, що потребує комплексного підходу до їх вирішення. Ветеринарна медицина відіграє провідну роль у забезпеченні добробуту тварин, профілактиці захворювань та формуванні гуманістичних цінностей у суспільстві.

Література

1. World Organisation for Animal Health (WOAH). Animal welfare and veterinary services. URL: https://www.woah.org/en/what-we-do/animal-health-and-welfare/animal-welfare/
2. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15
3. Fraser D. Understanding animal welfare: the science in its cultural context. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. – 324 p.

References:

1. World Organisation for Animal Health (WOAH). Animal welfare and veterinary services. URL: https://www.woah.org/en/what-we-do/animal-health-and-welfare/animal-welfare/
2. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst tvaryn vid zhorstokogo povodzhennia». – Rezhym dostupu: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15
3. Fraser D. Understanding animal welfare: the science in its cultural context. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. – 324 p.

УДК 323.21:94(477)

Назарій Юрійович Коломиц
e-mail: nazariitheunlimited@gmail.com

ВПЛИВ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ КАМПАНІЙ НА ПОЛІТИЧНУ СУБ'ЄКТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Nazarii Kolomyts
e-mail: nazariitheunlimited@gmail.com

IMPACT OF DISINFORMATION CAMPAIGNS ON THE POLITICAL SUBJECTIVITY OF THE INDIVIDUAL IN CONDITIONS OF WAR

Анотація: У дослідженні проаналізовано механізми впливу дезінформаційних кампаній на трансформацію політичної суб'єктності особистості в умовах сучасної війни. Розглянуто когнітивні та психологічні аспекти сприйняття маніпулятивного контенту, що призводять до дезорієнтації громадянина у політичному просторі. Особливу увагу приділено інструментам гібридної агресії, спрямованим на руйнацію раціональної основи прийняття політичних рішень. Визначено, що дезінформація перетворює індивіда з активного суб'єкта

політики на об’єкт зовнішнього маніпулятивного впливу, що загрожує демократичній стійкості держави.
Ключові слова: політична суб’єктність, дезінформація, гібридна війна, інформаційна безпека, політична свідомість, маніпуляція, інформаційна стійкість.

Abstract: The study analyzes the mechanisms of the impact of disinformation campaigns on the transformation of the political subjectivity of the individual in the conditions of modern warfare. Cognitive and psychological aspects of the perception of manipulative content, which lead to the disorientation of a citizen in the political space, are considered. Special attention is paid to the tools of hybrid aggression aimed at destroying the rational basis of political decision-making. It is determined that disinformation transforms an individual from an active subject of politics into an object of external manipulative influence, which threatens the democratic stability of the state.
Keywords: political subjectivity, disinformation, hybrid war, information security, political consciousness, manipulation, information resilience.

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України інформаційний простір став не просто майданчиком для обміну даними, а повноцінним полем бойових дій. Дезінформаційні кампанії, що проводяться агресором, спрямовані не лише на дискредитацію державних інститутів, а й на фундаментальну руйнацію політичної суб’єктності особистості. Політична суб’єктність передбачає здатність індивіда до усвідомленої участі в політичних процесах, наявність власної позиції та раціонального критичного мислення. Проте системне поширення фейків, маніпулювання емоціями та створення паралельної суррогатної реальності призводять до того, що громадянин втрачає орієнтири, необхідні для реалізації свого статусу суб’єкта. Це актуалізує необхідність дослідження того, як саме сучасні технології дезінформації впливають на спроможність особистості залишатися автономним учасником політичного дискурсу.

Методологічну основу роботи складають загальнонаукові методи аналізу та синтезу, що дозволили вивчити структуру дезінформаційних кампаній. Використано системний підхід для аналізу політичної суб’єктності як складного феномену, що включає когнітивні, вольові та ціннісні компоненти. Було проведено аналіз інформаційного простору для виявлення найбільш поширених наративів, спрямованих на підрив суспільної єдності та індивідуальної політичної автономії.

Процес деформації політичної суб’єктності через дезінформацію відбувається шляхом цілеспрямованого впливу на емоційну сферу особистості. В умовах війни рівень стресу та тривожності природно зростає, що робить людину більш вразливою до швидких, емоційно забарвлених повідомлень. Російська пропаганда активно використовує стратегію «шланга дезінформації», де велика кількість суперечливих версій подій має на меті не переконати в якійсь одній істині, а змусити людину зневіритися у можливості існування об’єктивної правди взагалі [1, с. 45]. Втрата віри в істину є першим кроком до втрати суб’єктності, оскільки без достовірної інформації неможливий раціональний політичний вибір.Важливим аспектом є використання цифрових алгоритмів соціальних мереж, які створюють «інформаційні бульбашки». У таких умовах особистість отримує лише підтвердження власних упереджень, що обмежує її здатність до діалогу та критичного сприйняття альтернативних поглядів. Це призводить до атомізації суспільства, де індивід, будучи переконаним у своїй «інформованості», насправді стає керованим об’єктом у руках маніпуляторів. Як зазначають дослідники гібридних загроз, кінцевою метою дезінформації є не просто зміна поглядів, а параліч волі до спротиву та руйнація соціальної довіри, яка є фундаментом політичної взаємодії [3, с. 112]. Таким чином, політична суб’єктність підмінюється реактивною поведінкою, керованою ззовні через нав’язані страхи та стереотипи.

Додатковим інструментом деструкції суб’єктності є експлуатація когнітивних упереджень через мікротаргетинг. Сучасні кампанії базуються на зборі великих даних, що

дозволяє сегментувати аудиторію та надсилати персоналізовані маніпулятивні повідомлення, що, в свою чергу, створює ілюзію самостійного вибору, хоча насправді індивід оперує лише тими смислами, які були заздалегідь відфільтровані алгоритмами. Така технологізація веде до ерозії когнітивного суверенітету, коли людина втрачає здатність відрізняти власні переконання від нав'язаних наративів [2, с. 88]. В умовах війни це посилюється «інформаційним нігілізмом» — станом, за якого особистість через страх бути ошуканою починає заперечувати будь-яку інформацію. Такий скептицизм заміщує політичну активність апатією чи цинізмом. Використання штучно сконструйованої «більшості» через ботоферми запускає механізм, що змушує індивіда відмовлятися від власної позиції задля уникнення ізоляції. Таким чином, дезінформація нівелює суб'єктність не лише через зміст, а й через зміну соціального контексту, роблячи особистість конформною та легкокерованою [4, с. 132].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що дезінформаційні кампанії в умовах війни виступають потужним інструментом десуб'єктивізації особистості. Вони діють через руйнування раціонального сприйняття політичних процесів, нав'язування емоційного хаосу та експлуатацію когнітивних упереджень. Відновлення та захист політичної суб'єктності українців потребує не лише технічного протистояння кіберзагрозам, а й системної роботи над підвищенням рівня медіаграмотності та критичного мислення. Лише здатність особистості до самостійної верифікації інформації та усвідомлення власних ціннісних орієнтирів може стати дієвим запобіжником проти перетворення громадянина на інструмент чужої політичної волі.

Література:

1. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт Букс, 2020. 256 с.
2. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: концептуальні засади та практичні механізми. Київ: НІСД, 2019. 144 с.
3. Почепцов Г. Г. Віртуальні війни: фейки, дезінформація та маніпуляції. Харків: Фоліо, 2021. 315 с.
4. Почепцов Г. Г. Психологічні війни. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 451 с.

References:

1. Horbulin, V. P. (2020). *Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho* [How to defeat Russia in the war of the future]. Kyiv: Bright Books.
2. Dubov, D. V. (2019). *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibridnoi viiny* [Strategic communications in conditions of hybrid war]. Kyiv: NISS.
3. Pocheptsov, H. H. (2021). *Virtualni viiny: feiky, dezinformatsiia ta manipuliatsii* [Virtual wars: fakes, disinformation and manipulations]. Kharkiv: Folio.
4. Pocheptsov, H. H. (2015). *Psykholohichni viiny* [Psychological wars]. Kyiv: Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy".

УДК 159.9:355.1

Олександр Миколайович Краснощок
студент 2 курсу факультету переробних і харчових виробництв,
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність G13 Харчові технології,
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1661-5210
e-mail: oleksandrkrasnosok533@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Oleksandr Krasnoshchok
Second-year student in the Faculty of Processing and Food Production,
first (bachelor's) level of higher education, major: G13 Food Technology,
State Biotechnological University (SBTU)
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1661-5210
e-mail: oleksandrkrasnosok533@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

THE PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF MILITARY PERSONNEL TO CIVILIAN LIFE DURING WAR AND IN THE POST-WAR PERIOD

Психологічна адаптація військовослужбовців до цивільного життя в умовах тривалої війни не зводиться ні до клінічного лікування, ні до формального соціального супроводу. Йдеться про довгий і нерівний перехід між двома режимами повсякденності. Повернення з фронту не означає автоматичного повернення до довоєнної «норми», бо змінюється не лише стан людини, а й саме цивільне середовище, у яке вона входить.

У роботі використано аналіз і синтез сучасних наукових джерел, порівняльний підхід, а також елементи соціально-філософської інтерпретації військового досвіду. Така оптика дає змогу побачити адаптацію ширше, ніж медико-психологічну процедуру, і простежити, як бойовий досвід змінює способи взаємодії людини з повсякденністю, близькими, інституціями та власним життєвим горизонтом.

Участь у бойових діях підвищує вразливість до стресу, порушень сну, труднощів концентрації, флешбеків і тривоги [3, с. 88–89]. Проте наслідки не вичерпуються ПТСР. Перебудовується сама логіка щоденного життя: рішення ухвалюються швидко, комунікація стає короткою й різкішою, чутливість до ризику зростає. У бойовому середовищі така манера є функціональною адаптацією, але після повернення вона може породжувати напруження в цивільних стосунках. Найболючіше цей розрив проявляється не в екстремальних, а в звичайних ситуаціях, у тиші дому, в повільному ритмі роботи, у потребі знову пояснювати себе словами, а не діяти миттєво.

Війна змінює свідомість, систему цінностей і сам спосіб переживання реальності; людина змушена наново співвідносити власний досвід із питаннями ідентичності, відповідальності та меж витривалості [5, с. 160–161]. Тому адаптація не зводиться до простого «повернення назад». Вона радше означає пошук нової життєвої форми, у якій бойовий досвід не руйнує можливість повсякденного співжиття, а поступово входить у нього без постійного внутрішнього конфлікту.

Не менш важливим є ресурс життєстійкості та резильєнтності. За спостереженнями О. Кокуна, війна диференціює психологічні реакції: учасники бойових дій нерідко демонструють вищу резильєнтність, але це не скасовує ризику ПТСР, соматичних скарг і уповільненого посттравматичного зростання [2, с. 160–161]. Зовнішня зібраність чи висока функціональність ще не означають завершеної адаптації, бо частина труднощів довго лишається непомітною й ускладнює працю, навчання та близькі стосунки.

Соціальний вимір тут не менш значущий, ніж індивідуальний. Військовий не повертається у вакуум, він входить у середовище, яке теж змінене війною. В українських умовах фронт і тил не розділені великою психологічною дистанцією; це підсилює солідарність, але не усуває розриву між безпосереднім бойовим досвідом і досвідом обстрілів, евакуації чи втрати дому. Ветеранські спільноти й групи взаємодопомоги знижують напруження, бо в них військовий досвід не потребує постійного пояснення. Їхня інтеграційна сила, однак, залежить від відкритості до ширшого суспільства.

Темп переходу до цивільного життя також потребує уваги. Різке занурення в нові умови нерідко посилює напруження, але й надто тривале перебування в напіввійськовому режимі може затримувати адаптацію. Тому важливі не універсальні схеми, а гнучкі траєкторії супроводу: поєднання психологічної допомоги, підтримки родини, ветеранських ініціатив, підготовки цивільних фахівців і роботодавців до щоденної роботи з людьми, чий досвід уже не вміщується в довоєнні шаблони.

Особливе місце в цьому процесі належить сім'ї та інституціям. Л. Балачій показує, що родина часто стає першою лінією підтримки, але сама стикається з вторинним стресом і потребою в окремому психологічному супроводі [1, с. 414–415]. Саме тому реадаптація вимагає не лише індивідуальної роботи з військовим, а й психоосвіти для близьких, сімейного консультування, груп взаємодопомоги. У дослідженні за участю К. Інграм, присвяченому управлінню складними міжнародними проєктами, особливу увагу приділено спільним цінностям, адаптивному лідерству, інклюзивній комунікації та постійному зворотному зв'язку як опорам ефективної координації [4, с. 224, 228–229]. Для системи підтримки ветеранів ці принципи мають пряме значення: медичний, соціальний, освітній, юридичний і громадський сектори повинні діяти в узгодженій логіці супроводу. Коли такого зв'язку немає, людина після демобілізації часто залишається сам на сам із бюрократією.

Психологічна адаптація військовослужбовців до цивільного життя є довготривалим і нерівномірним процесом, у якому перетинаються бойовий досвід, ресурс життєстійкості, сімейна динаміка, суспільна чутливість і якість міжвідомчої координації. Ефективна підтримка потребує поєднання індивідуальної роботи, залучення родини, розвитку ветеранських середовищ і послідовної інституційної мережі допомоги. В українському контексті реадаптація постає частиною ширшого процесу суспільного відновлення.

Література

1. Балачій Л. Психологічний вплив військової служби на сімейні стосунки: адаптація військових та їх родин. UNIVERSUM. 2024. № 14. С. 409–416. URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1409 (дата звернення: 22.04.2026).
2. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с. ISBN 978-617-7745-63-0. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744751/1/Монографія_Кокун.pdf (дата звернення: 22.04.2026).
3. Прудка Л. М., Пасько О. М. Психологічні аспекти адаптації військових, які брали участь у бойових діях. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 2. С. 84–92. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.14.
4. Ingram K. L., Nitsenko V., Shkoda M., Jurgelevičius A., Busarieva T., Varypaiev O. Bridging cultures: Effective strategies for managing international cultural projects in a globalized world. Intellectual Economics. 2025. Vol. 19, No. 2. P. 211–238. DOI: https://doi.org/10.13165/IE-25-19-2-09.
5. Rudenko O., Varypaiev O., Tsoi T., Donii N., Bolotnikova I. The study of military conflict: Human existence in times of distress. Journal of Law and Political Sciences. 2025. Vol. 46, Issue 2 (special issue, July). P. 154–168. https://doi.org/10.5281/zenodo.17130549

References

1. Balachii, L. (2024). Psykholohichnyi vplyv viiskovoi sluzhby na simeini stosunky: adaptatsiia viiskovykh ta yikh rodyn [The psychological impact of military service on family relationships: adaptation of military personnel and their families]. UNIVERSUM, (14), 409–416. https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1409.
2. Ingram, K. L., Nitsenko, V., Shkoda, M., Jurgelevičius, A., Busarieva, T., & Varypaiev, O. (2025). Bridging cultures: Effective strategies for managing international cultural projects in

a globalized world. Intellectual Economics, 19(2), 211–238. https://doi.org/10.13165/IE-25-19-2-09.
3. Kokun, O. M. (2025). Zhyttiestiikist i rezyliientnist liudyny v suchasnomu sviti: teoriia, doslidzhennia, praktyka [Human hardiness and resilience in the modern world: Theory, research, practice]. H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744751/1/Монографія_Кокун.pdf.
4. Prudka, L. M., & Pasko, O. M. (2024). Psykholohichni aspekty adaptatsii viiskovykh, yaki braly uchast u boiovykh diiakh [Psychological aspects of adaptation of military personnel who participated in combat operations]. Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys, (2), 84–92. https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.14.
5. Rudenko, O., Varypaiev, O., Tsoi, T., Donii, N., & Bolotnikova, I. (2025). The study of military conflict: Human existence in times of distress. Journal of Law and Political Sciences, 46(2, special issue), 154–168. https://doi.org/10.5281/zenodo.17130549

УДК 35.07:316.42

Віталій Вікторович Круглов
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри соціології і публічного управління,
Національний технічний університет «Харківський
політехнічний інститут»
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7228-8635
e-mail: vitalii.Kruhlov@khpi.edu.ua

РЕКОНФІГУРАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНОСТІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Vitalii Kruhlov
Doctor of Sciences in Public Administration,
Professor, Professor at the Department of Sociology
and Public Administration, National Technical
University «Kharkiv Polytechnic Institute»
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7228-8635
e-mail: vitalii.Kruhlov@khpi.edu.ua

RECONFIGURATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM UNDER CONDITIONS OF PERMANENT EMERGENCY SITUATIONS

Традиційна модель публічного управління, побудована на веберівській раціональності та лінійному плануванні, зазнала фундаментальних змін. Мова йде не про тимчасові порушення соціально-політичних процесів, а про глибоку зміну самого середовища, в якому діють органи публічної влади. Надзвичайні ситуації стали повсякденним контекстом роботи владних інституцій. Система управління, яка проєктувалася для стабільних умов і довгострокового планування, виявляється неспроможною своєчасно реагувати на складні кризи. Ієрархічні структури поступово втрачають виключне право визначати порядок суспільного життя, що потребує перегляду самої природи державної влади.

Дослідження спирається на неоінституційну теорію та концепцію поліцентричного управління. Неоінституційний підхід дозволяє аналізувати, як формальні правила та неформальні норми взаємодіють в умовах кризи, тоді як концепція поліцентризму пояснює, чому розподілені системи управління з множиною центрів прийняття рішень виявляються стійкішими за централізовані ієрархії в турбулентному середовищі [1].

Практика прийняття та реалізації управлінських рішень виявляє очевидний розрив між чинними нормами та реальним адмініструванням. Держава фактично перестає бути єдиним постачальником безпеки, соціальних послуг та інфраструктури. Натомість формується складна, асиметрична поліцентрична модель. При цьому простежується певний

парадокс: що наполегливіше органи влади намагаються утримати повний контроль через директивні механізми, то швидше фрагментується управлінський простір. Надмірна жорсткість в умовах нестабільності неминуче породжує системну вразливість.

Результати реального стану взаємодії між владними інституціями підтверджують зміщення управлінської ефективності на місцевий рівень. Громади з розвиненим горизонтальним соціальним капіталом і мережами взаємодовіри значно краще долають кризові навантаження порівняно з регіонами, що залежать лише від вертикальних субвенцій. Зазначені громади беруть на себе функції, які центральна влада або делегувала, або просто залишила без уваги, формуючи самодостатні адаптивні структури. Громада перетворюється на реальний осередок стійкості.

Розбудова адаптивних спроможностей неможлива без перегляду економічних засад. В умовах дефіциту ресурсів циркулярна економіка перестає бути питанням екологічної свідомості і стає умовою виживання. Запровадження локальних замкнених циклів використання матеріалів та енергії суттєво знижує залежність громад від вразливих централізованих систем. Реалізація механізмів публічно-приватного партнерства на засадах циркулярності значно підвищує інституційну стійкість територій [2].

Водночас цифрові технології дедалі активніше проникають у сферу публічного управління. Інформаційні платформи та системи предиктивної аналітики на основі штучного інтелекту не лише підвищують ефективність адміністрування, а починають безпосередньо формувати управлінські рішення. Делегування повноважень алгоритмам пришвидшує реакцію органів влади, але водночас розпорошує відповідальність. В той же час, виникає ефект «чорної скриньки», коли логіка прийнятих рішень стає непрозорою навіть для самих державних службовців.

Подолання окреслених проблем вимагає переходу до моделей публічного управління, здатних ефективно діяти в умовах перманентної невизначеності та кризових станів [3]. Вказаний перехід передбачає кілька ключових кроків. Доцільним вбачається спрощення процедур кризового реагування та визнання права місцевих органів самостійно ухвалювати рішення без надмірного погодження з центральними органами влади. Необхідне законодавче визнання мереж громадської самоорганізації та їх включення до офіційних механізмів управління. Важливим питання, що потребує вирішення, є забезпечення прозорості алгоритмів через визначені правові та етичні обмеження для цифрових систем прийняття рішень. Здатність сучасної системи публічного управління зберігати керованість і генерувати реформи саме в моменти найгострішої дестабілізації є сьогодні головним критерієм її життєздатності.

Література:

1. Ostrom E. Beyond markets and states: polycentric governance of complex economic systems. American economic review. 2010. №100(3). P. 641–672.
2. Круглов В. В. Екологічні проєкти державно-приватного партнерства як інструмент досягнення цілей сталого розвитку. Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі : матеріали 11-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 13 грудня 2024 р. / ред. кол.: В. М. Мороз [та ін.]. Харків : НТУ «ХПІ», 2024. С. 201–205.
3. Круглов В. Моделі ефективного публічного управління в умовах воєнного стану. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2024. №10. С. 64–73.

References:

1. Ostrom, E. (2010). Beyond markets and states: Polycentric governance of complex economic systems. American Economic Review, 100(3), 641–672.
2. Kruhlov, V. V. (2024). Ekolohichni proekty derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak instrument dosiahnennia tsilei staloho rozvytku. V. M. Moroz ta in. (Red.), Rozvytok suchasnoho ukrainskoho suspilstva u sotsiolohichnomu vymiri: materialy 11-yi

Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 13 hrudnia 2024 r. NTU «KhPI». (p. 201–205).
3. Kruhlov, V. (2024). Modeli efektyvnoho publichnoho upravlinnia v umovakh voiennoho stanu. Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia, 10, 64–73.

УДК 656.13:316.4

Дмитро Володимирович Кузьмін
кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Ніжинський агротехнічний інститут"
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3756-2480
e-mail: kuzmind03@gmail.com

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВИБОРУ ПОСЛУГ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ ДЛЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Dmytro Kuzmin
Candidate of Legal Sciences (PhD in Law),
Senior Lecturer at the Department of Social and Humanitarian Disciplines,
Separated Subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
“Nizhyn Agrotechnical Institute”
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3756-2480
e-mail: kuzmind03@gmail.com

SOCIAL FACTORS IN CHOOSING ROAD TRANSPORT SERVICES FOR PASSENGER TRANSPORTATION DURING PERIODS OF SOCIAL CHANGE

Анотація. У роботі розглянуто сучасні особливості розвитку автомобільних пасажирських перевезень у контексті суспільних змін. Проаналізовано трансформацію попиту на транспортні послуги під впливом соціально-економічних процесів, змін у способі життя населення та поширення цифрових технологій. Увагу зосереджено на чинниках, які визначають вибір пасажира, зокрема комфорті, доступності, якості обслуговування та адаптивності транспортних послуг. Окреслено основні тенденції розвитку ринку автомобільних перевезень, серед яких цифровізація, підвищення стандартів сервісу та орієнтація на принципи сталого розвитку. Обґрунтовано необхідність удосконалення транспортної системи з урахуванням актуальних соціальних потреб і динаміки мобільності населення.

Ключові слова: автомобільний транспорт, пасажирські перевезення, транспортна поведінка, соціальні чинники, мобільність, транспортні послуги.

Abstract: The paper examines contemporary development trends in road passenger transportation amidst ongoing social transformations. It analyzes the transformation of demand for transport services under the influence of socio-economic processes, changes in lifestyles, and the spread of digital technologies. Particular attention is paid to the factors shaping passenger choice, including comfort, accessibility, service quality, and the flexibility of transport services. The main trends in the development of the road transport market are outlined, specifically digitalization, the improvement of service standards, and alignment with the principles of sustainable development. The necessity of optimizing the transport system with regard to current social needs and the dynamics of population mobility is substantiated.

Keywords: road transport, passenger transportation, transport behavior, social factors, mobility, transport services

У сучасних умовах функціонування транспортної системи тісно пов’язане із питаннями надання якісних послуг. У сфері пасажирських перевезень це питання набуває особливого значення, оскільки воно безпосередньо пов’язане з рівнем задоволення базових потреб населення у мобільності. Сприйняття якості транспортного обслуговування поступово виходить за межі суто технічних параметрів. Пасажир оцінює не тільки можливість прибути до необхідного пункту призначення, а й умови, в яких відбулася ця поїздка. Такі елементи, як комфорт, безпека, регулярність руху, доступність інформації та культура обслуговування, формують у свідомості пасажира комплексне уявлення про якість наданих послуг. Це, у свою чергу, стає визначальним фактором при виборі конкретного перевізника.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в період суспільних змін, коли трансформуються як потреби населення, так і умови функціонування транспортної інфраструктури. Зміни у соціально-економічному середовищі, урбанізаційні процеси, зростання мобільності населення, а також вплив кризових явищ змушують переглядати традиційні підходи до організації пасажирських перевезень. У таких умовах саме якість послуг стає тим чинником, який здатний забезпечити стабільність попиту та конкурентоспроможність транспортних підприємств. Тому, дослідження сутності та значення якості послуг у сфері пасажирських перевезень є необхідною передумовою для розміщення сучасних тенденцій розвитку транспортної системи.

Аналіз транспортної поведінки населення потрібно проводити, використовуючи широке коло соціальних детермінант, які формують мотивацію при виборі способу пересування. У науковій літературі соціальні чинники зазвичай розглядаються як сукупність умов і обставин, що виникають у процесі функціонування суспільства та впливають на поведінку індивідів і різних соціальних груп [1], [2], [3]. У цьому контексті йдеться не лише про матеріальні параметри життя, а й про цінності, норми та усталені практики, які визначають повсякденні рішення людини. Стосовно контексту транспортної сфери ці орієнтири набувають конкретного змісту. Вони проявляються через рівень доходів населення, структуру зайнятості, спосіб життя, доступ до інформації, а також через культурні установки щодо вибору способу мобільності. Як зазначає британський соціолог Джон Уррі, мобільність в сучасному суспільстві перестає бути лише функціональною необхідністю і стає частиною соціальної ідентичності, відображаючи стиль життя та соціальний статус [4].

Важливо наголосити, що водночас неможливо зводити соціальні чинники виключно до індивідуальних характеристик. Вони формуються на основі взаємодії макро- та мікрорівнів. На макрорівні вагомим важелем впливу на поведінку кінцевого споживача транспортних послуг є об’єктивні умови, серед яких виділимо економічну ситуацію, транспортну політику та рівень розвитку інфраструктури. На мікрорівні потрібно зосередитися на суб’єктивному сприйнятті цих умов, адже саме на основі їх дослідження можливо визначати прийняття людиною конкретних рішень. І саме такий підхід дозволяє пояснити, чому за однакових обставин різні групи населення демонструють різні моделі транспортної поведінки.

Дослідження соціальних чинників також тісно пов’язане з аналізом нерівності. Доступ до транспортних послуг розподілений нерівномірно, що впливає на можливості участі людей у соціальному житті. Як підкреслює британська дослідниця Карен Лукас, обмеження у доступі до мобільності можуть призводити до соціальної ізоляції та стати причиною поглиблення нерівності [5]. Отже, соціальні чинники у сфері пасажирських перевезень слід розуміти як багаторівневу систему впливів, що поєднує економічні, культурні, інституційні та поведінкові компоненти. Її аналіз дозволяє глибше зрозуміти механізми формування попиту на транспортні послуги та розробляти ефективні стратегії адаптації транспортних систем до сучасних суспільних змін.

Загалом, транспортна поведінка населення є складним багаторівневим явищем, що формується на перетині економічних можливостей і соціальних практик. У найзагальнішому

вигляді вона охоплює сукупність дій та рішень, пов’язаних із вибором способу пересування, маршруту, часу поїздки та частоти використання транспорту. Зазвичай у сучасних наукових дослідженнях автори роблять відчутний акцент на економічних факторах, таких як вартість перевезення, тривалість поїздки, доступність маршрутів. Попри те, що це вагомі чинники, вони не завжди достатньо пояснюють мотиви реальної поведінки пасажирів. Люди не завжди обирають тільки економічно вигідну пропозицію. Вибір доволі часто може бути пов'язаний із сформованими звичками, уявленнями про комфорт, соціальний статус та безпеку. Саме ці ідеї розвиває у своїх працях британський дослідник у галузі транспортного планування Пітер Джонс, який підкреслює, що транспортна поведінка має виразний соціальний характер і повинна аналізуватися з урахуванням повсякденних практик людей [6].

Відповідно, дослідження транспортної поведінки виходить за межі виключно економічного аналізу і має включати соціологічні та психологічні підходи. На цьому рівні, важливу роль відіграє фактор звички. Багато рішень щодо пересування можуть прийматися не раціонально, а автоматично - на основі попереднього успішного досвіду або під впливом емоціонального стану. Саме тому можливо спостерігати, як зміна транспортної поведінки відбувається повільно навіть за появи об’єктивних переваг у альтернативних перевізників.

Не менш значущим є вплив просторового середовища. Міська структура, щільність забудови та наявність транспортних вузлів створюють певні обмеження та можливості для вибору способу пересування. У своїх працях Девід Баністер наголошує, що транспорт і просторовий розвиток є взаємозалежними, а зміни в одному з цих елементів неминуче впливають на інший [7]. Інакше кажучи, транспортна поведінка постає як цілісне соціально-економічне явище, у якому поєднуються раціональні розрахунки, соціальні норми та індивідуальний досвід. Такий підхід потребує аналізу на міждисциплінарному рівні з урахуванням різних аспектів життєдіяльності людей.

Крім того, важливо враховувати соціальну динаміку, що охоплює зміни у структурі суспільства, способі життя та ціннісних орієнтаціях, що безпосередньо відображається у характері транспортної політики. Відмітимо, що зростання рівня урбанізації, зміни у сфері зайнятості та розвиток сучасних цифрових технологій стають основою для формування нових вимог і потреб до транспортної системи. Так, мобільність у сучасному розумінні вже не обмежується тільки питаннями, пов’язаними із фізичним переміщенням. Вона включає можливість доступу до ресурсів, послуг і соціальних зв’язків. Транспорт, будучи у першу чергу засобом переміщення, в сучасному урбанізованому середовищі стає інструментом соціальної участі. Як зазначає американська дослідниця Мімі Шелер, мобільність є ключовим елементом сучасних соціальних процесів і відображає глибинні трансформації суспільства [8].

Зміни у соціальній структурі населення також впливають на характер мобільності. Наприклад, зростання частки дистанційної зайнятості зменшує потребу у щоденних поїздках, але водночас підвищує значення гнучких транспортних рішень. Старіння населення, у свою чергу, вимагає адаптації транспортних послуг до потреб людей з обмеженою мобільністю. Окремої уваги заслуговує вплив кризових явищ. Економічні потрясіння, пандемії або воєнні події змінюють звичні моделі пересування, змушуючи людей переглядати свої транспортні стратегії. У таких умовах особливого значення набувають гнучкість і надійність транспортної системи.

Протягом останнього періоду попит на транспортні послуги зазнавав суттєвих змін. Тут потрібно враховувати процеси, які тісно пов’язані зі способом життя, формами зайнятості та уявленнями населення про якість отриманих послуг із перевезення як таку. У цьому контексті автомобільні пасажирські перевезення залишаються однією з найбільш чутливих до змін сфер, оскільки безпосередньо реагують на щоденні потреби населення.

Передусім відмітимо процес поступового зміщення акценту від масовості до індивідуалізації транспортних послуг. Сучасні уявлення пасажирів тісно пов’язані із характером якості послуг та здатністю перевізника адаптуватися до конкретних потреб споживача. Це проявляється у зростанні попиту на гнучкі маршрути, скороченні часу

очікування та підвищенні рівня комфорту. Пасажир уже не просто є споживачем послуги, він, фактично використовуючи інструменти мережевої комунікації з іншими людьми, виступає в ролі суб'єкта, який формує запит до перевізника.

Зміни у структурі зайнятості також позначаються на характері транспортного попиту. Поширення дистанційної роботи, гнучких графіків та проєктної зайнятості зменшує частоту регулярних поїздок, водночас збільшуючи потребу у нерегулярних, але більш варіативних переміщеннях. Це означає, що традиційні пікові навантаження поступово трансформуються, а транспортна система має адаптуватися до менш передбачуваних потоків пасажирів.

Не можна оминути і роль цифрових технологій, які суттєво змінюють поведінку користувачів. Онлайн-сервіси планування маршрутів, мобільні додатки для придбання квитків, системи відстеження транспорту в реальному часі формують нові стандарти зручності. Внаслідок цього зростає вимогливість пасажирів до якості інформаційного супроводу перевезень.

Окремо варто відзначити зміну ціннісних орієнтацій. Поступове посилення уваги до екологічних питань, хоча і не є визначальним фактором для всіх груп населення, усе ж впливає на транспортні уподобання. Частина пасажирів починає враховувати не лише власний комфорт, але й екологічні наслідки своїх переміщень, що стимулює розвиток більш ефективних і менш екологічно шкідливих видів перевезень.

Ринок автомобільних пасажирських перевезень, завжди характеризується динамічним розвитком, що змушує перевізників постійно адаптуватися до умов, які змінюються. Зовнішні виклики, реформи транспортної політики, впровадження нових технологій та зміна споживацьких інтересів - це ті фактори, які виступають драйверами сучасних.

Отже, сучасний етап розвитку автомобільних перевезень характеризується переходом до більш гнучкої, клієнтоорієнтованої та соціально чутливої моделі функціонування. Така трансформація зумовлює потребу в адаптації нормативно-правового регулювання, ефективній реалізації завдань транспортної політики, впровадженні інноваційних цифрових інструментів та активному аналізі динаміки змін споживацьких інтересів.

Література:

1. Roos J. M., Sprei F., Holmberg U. Sociodemography, Geography, and Personality as Determinants of Car Driving and Use of Public Transportation. *Behavioral Sciences*. 2020. Vol. 10, No. 6. Article 93. DOI: https://doi.org/10.3390/bs10060093.
2. Dabelko-Schoeny H., Maleku A., Cao Q., White K., Ozbilen B. "We want to go, but there are no options": Exploring barriers and facilitators of transportation among diverse older adults. *Journal of Transport & Health*. 2021. Vol. 20. Article 101025. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jth.2020.101025.
3. Ferrari G., Guzmán-Habinger J., Chávez J. L. [та ін.]. Sociodemographic inequities and active transportation in adults from Latin America: an eight-country observational study. *International Journal for Equity in Health*. 2021. Vol. 20. Article 190. DOI: https://doi.org/10.1186/s12939-021-01524-0.
4. Urry J. Mobilities. Cambridge: Polity Press, 2007. 335 p.
5. Lucas K. Transport and social exclusion: Where are we now? *Transport Policy*. 2012. Vol. 20. P. 105–113. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.01.017.
6. Jones P. The role of an evolving paradigm in shaping international transport research and policy agendas over the last 50 years. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*. 2014. Vol. 66. P. 4–15. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tra.2014.04.005.
7. Banister D. The sustainable mobility paradigm. *Transport Policy*. 2008. Vol. 15, No. 2. P. 73–80. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2007.10.005.

8. Sheller M., Urry J. The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A*. 2006. Vol. 38, No. 2. P. 207–226. DOI: https://doi.org/10.1068/a37268.

References:

1. Roos J. M., Sprei F., Holmberg U. Sociodemography, Geography, and Personality as Determinants of Car Driving and Use of Public Transportation. *Behavioral Sciences*. 2020. Vol. 10, No. 6. Article 93. DOI: https://doi.org/10.3390/bs10060093.
2. Dabelko-Schoeny H., Maleku A., Cao Q., White K., Ozbilen B. "We want to go, but there are no options": Exploring barriers and facilitators of transportation among diverse older adults. *Journal of Transport & Health*. 2021. Vol. 20. Article 101025. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jth.2020.101025.
3. Ferrari G., Guzmán-Habinger J., Chávez J. L. et al. Sociodemographic inequities and active transportation in adults from Latin America: an eight-country observational study. *International Journal for Equity in Health*. 2021. Vol. 20. Article 190. DOI: https://doi.org/10.1186/s12939-021-01524-0.
4. Urry J. Mobilities. Cambridge: Polity Press, 2007. 335 p.
5. Lucas K. Transport and social exclusion: Where are we now? *Transport Policy*. 2012. Vol. 20. P. 105–113. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.01.017.
6. Jones P. The role of an evolving paradigm in shaping international transport research and policy agendas over the last 50 years. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*. 2014. Vol. 66. P. 4–15. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tra.2014.04.005.
7. Banister D. The sustainable mobility paradigm. *Transport Policy*. 2008. Vol. 15, No. 2. P. 73–80. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2007.10.005.
8. Sheller M., Urry J. The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A*. 2006. Vol. 38, No. 2. P. 207–226. DOI: https://doi.org/10.1068/a37268.

УДК 352/354:332.1

Вікторія Вадимівна Линник
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)
Науковий керівник: Олександр Володимирович Воронянський
кандидат історичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

ПРОБЛЕМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Viktoriia Lynnyk
Bachelor's Degree Student
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)
Scientific supervisor: Oleksandr Voronianskyi
Candidate of Historical Sciences, Professor,
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

THE PROBLEM OF MANAGEMENT DECENTRALIZATION IN THE CONTEXT OF TERRITORIAL COMMUNITY DEVELOPMENT GOVERNANCE

Анотація. Розглянуто процес децентралізації управління в Україні як системну трансформацію моделі публічної влади, що передбачає перерозподіл управлінських, фінансових та адміністративних повноважень на користь територіальних громад, а також проаналізовано вплив реформи на формування спроможного місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Розглянуто теоретико-правові засади децентралізації, механізми

реалізації принципу субсидіарності та нормативну базу функціонування громад. Значну увагу приділено результатам реформи, зокрема зміцненню фінансової автономії громад, цифровізації управління та розвитку сервісної моделі публічного адміністрування, водночас визначено системні ризики, пов'язані з кадровим дефіцитом, соціально-економічною нерівномірністю розвитку територій та концентрацією локального політичного впливу. Окремо проаналізовано трансформацію системи управління Бахмутської територіальної громади в умовах бойових дій та визначено стратегічні напрями післявоєнного відновлення громад.
Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, місцеве самоврядування, публічне управління, субсидіарність, фінансова автономія, цифровізація, воєнний стан.

Abstract. The report examines the decentralization process in Ukraine as a systemic transformation of the public administration model involving the redistribution of managerial, financial, and administrative powers in favor of territorial communities, and analyzes the impact of the reform on the formation of capable local self-government under martial law conditions. The theoretical and legal foundations of decentralization, mechanisms for implementing the subsidiarity principle, and the regulatory framework for community functioning are considered. Particular attention is paid to the outcomes of the reform, including the strengthening of financial autonomy, digitalization of governance, and the development of a service-oriented public administration model, while identifying systemic risks related to staff shortages, socio-economic disparities between territories, and the concentration of local political influence. Special emphasis is placed on the transformation of governance within the Bakhmut territorial community under conditions of military conflict and on strategic directions for post-war community recovery.
Keywords: decentralization, territorial community, local self-government, public administration, subsidiarity, financial autonomy, digitalization, martial law.

Сучасна реформа децентралізації в Україні стала найбільш масштабною трансформацією системи публічного управління з моменту здобуття незалежності, оскільки її реалізація передбачає не лише зміну адміністративно-територіальної організації держави, а й перерозподіл управлінських ресурсів, бюджетних повноважень та відповідальності між центральними органами влади й територіальними громадами. На практиці це означає перехід від моделі жорстко централізованого управління, у межах якої ключові рішення приймалися центральними органами виконавчої влади, до системи, де значна частина управлінських функцій передається безпосередньо органам місцевого самоврядування.

Актуальність цієї проблематики значно посилилася в умовах воєнного стану, коли саме територіальні громади стали первинним рівнем забезпечення базових потреб населення, координації гуманітарної допомоги, підтримки внутрішньо переміщених осіб та організації функціонування критичної інфраструктури. У таких умовах ефективність місцевого управління безпосередньо впливає не лише на соціально-економічний розвиток територій, а й на стійкість держави загалом.

Реформа децентралізації в Україні ґрунтується на принципі субсидіарності, відповідно до якого управлінські функції повинні виконуватися на тому рівні влади, який здатний реалізувати їх найбільш ефективно та наближено до населення. Такий підхід принципово змінює модель взаємодії між державою та місцевим самоврядуванням, оскільки громада перестає бути виключно адміністративною одиницею та набуває статусу самостійного суб'єкта публічного управління [1].

Практична реалізація цієї концепції розпочалася після 2014 року, коли були створені механізми добровільного об'єднання громад, реформовано систему міжбюджетних відносин та запроваджено фінансову децентралізацію. Наслідком цих змін стало збільшення обсягів місцевих бюджетів та розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сферах освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та місцевого економічного розвитку.

Нормативно-правова база децентралізації має багаторівневу структуру. Її міжнародною основою виступає Європейська хартія місцевого самоврядування, яка закріплює право громад на самостійне вирішення значної частини публічних справ та визначає необхідність відповідності фінансових ресурсів обсягу делегованих повноважень [2]. На національному рівні основу правового регулювання становлять Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Бюджетний і Податковий кодекси, а також законодавство про добровільне об'єднання територіальних громад.

Після запровадження воєнного стану система управління була частково адаптована до безпекових потреб держави, унаслідок чого в окремих громадах були створені військові адміністрації, які отримали додаткові управлінські повноваження у сфері оборони, евакуації населення та забезпечення функціонування критичної інфраструктури.

Одним із найбільш відчутних результатів децентралізації стало зростання фінансової спроможності територіальних громад. Завдяки зміні системи бюджетного розподілу значна частина податкових надходжень, зокрема податку на доходи фізичних осіб, почала залишатися на місцевому рівні, що дозволило громадам самостійно фінансувати інфраструктурні проєкти, модернізацію комунальних об'єктів та розвиток соціальної сфери.

Паралельно відбулася трансформація самої моделі публічного управління, яка поступово набула сервісного характеру. Розширення мережі центрів надання адміністративних послуг дозволило скоротити дистанцію між громадянином і державою, а цифровізація адміністративних процедур спростила доступ населення до публічних сервісів. Важливу роль у цьому процесі відіграло впровадження систем електронного документообігу, онлайн-сервісів та механізмів електронної демократії, зокрема електронних петицій і громадських бюджетів.

Водночас результати реформи виявили й низку структурних проблем. Насамперед ідеться про кадровий дефіцит у невеликих громадах, де органи місцевого самоврядування часто не мають достатньої кількості спеціалістів у сферах фінансового менеджменту, проєктного адміністрування чи стратегічного планування. Іншою проблемою стало посилення локальних політичних груп впливу, що в окремих випадках призводить до концентрації ресурсів та управлінських рішень у межах вузького кола місцевих еліт [3].

Суттєвим викликом також залишається нерівномірність розвитку громад, оскільки промислові території мають значно ширшу податкову базу порівняно з аграрними або депресивними регіонами, що поглиблює соціально-економічну диференціацію між громадами.

Особливого значення в умовах війни набув досвід Бахмутської міської територіальної громади, яка фактично була змушена перейти від стандартної моделі муніципального управління до системи антикризового адміністрування в умовах втрати контролю над територією. Передача управлінських функцій військовій адміністрації дозволила забезпечити оперативність ухвалення рішень та координацію дій у сфері безпеки.

За умов масового переміщення населення ключовим напрямом діяльності громади стала підтримка внутрішньо переміщених осіб. Для цього було створено мережу гуманітарних центрів «З Бахмутом у серці», діяльність яких спрямована не лише на матеріальну підтримку переселенців, а й на збереження соціальних зв'язків та комунікації між мешканцями громади.

Важливим елементом управління стала цифровізація адміністративних процесів. Використання хмарних сервісів для збереження реєстрів та переведення частини адміністративних послуг в онлайн-формат дозволило підтримувати безперервність функціонування органів влади навіть після втрати доступу до адміністративних приміщень [4].

Паралельно здійснюється підготовка до післявоєнного відновлення громади, яка включає фіксацію збитків, планування реконструкції інфраструктури та розробку довгострокових стратегій розвитку відповідно до концепції «Build Back Better», що

передбачає модернізацію міського простору з урахуванням принципів енергоефективності, інклюзивності та безпеки.

Подальший розвиток територіальних громад вимагає переходу від моделі поточного адміністрування до системи стратегічного управління розвитком територій. Одним із ключових напрямів має стати створення спеціалізованих проєктних офісів, які забезпечуватимуть професійну підготовку інвестиційних програм, взаємодію з міжнародними донорами та управління процесами відбудови.

Не менш важливим є реформування кадрової політики органів місцевого самоврядування, зокрема впровадження конкурсних механізмів відбору персоналу, систем оцінювання ефективності роботи та програм професійної підготовки фахівців у сфері публічного управління. Перспективним напрямом є також залучення ветеранів до роботи в системі місцевого самоврядування, оскільки їхній досвід кризового управління та організації колективної взаємодії може бути ефективно використаний у процесах відновлення громад.

Для малих громад важливим інструментом розвитку залишається міжмуніципальне співробітництво, яке дозволяє об’єднувати ресурси для утримання спільних адміністративних, архітектурних чи інвестиційних структур.

Таким чином, децентралізація в Україні стала не лише адміністративною реформою, а механізмом структурної трансформації системи публічного управління, у межах якого територіальні громади отримали реальні фінансові та управлінські ресурси для самостійного розвитку. В умовах війни саме місцеве самоврядування забезпечило значну частину функцій підтримки населення та стабілізації соціальної інфраструктури, що продемонструвало його критичне значення для функціонування держави. Подальший розвиток громад залежатиме від ефективності кадрової політики, рівня цифровізації управління, здатності залучати інвестиційні ресурси та формувати довгострокові стратегії післявоєнного відновлення.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 11.04.2026).
2. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15.10.1985. URL:Верховна Рада України (дата звернення: 11.04.2026).
3. Аналіз результатів та системних ризиків реформи децентралізації. URL: Науковий журнал APP (дата звернення: 11.04.2026).
4. Стратегія розвитку Бахмутської міської територіальної громади на період до 2027 року. URL: Бахмутська міська рада (дата звернення: 11.04.2026).

References

1. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. URL: Verkhovna Rada Ukrainy (data zvernennia: 11.04.2026).
2. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia: mizhnarodnyi dokument vid 15.10.1985. URL: Verkhovna Rada Ukrainy (data zvernennia: 11.04.2026).
3. Analiz rezultativ ta systemnykh ryzykiv reformy detsentralizatsii. URL: Naukovyi zhurnal APP (data zvernennia: 11.04.2026).
4. Stratehiia rozvytku Bakhmutskoi miskoi terytorialnoi hromady na period do 2027 roku. URL: Bakhmutska miska rada (data zvernennia: 11.04.2026).

УДК 338.43:330.322:334.72

Марина Сергіївна Пономарьова
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8463-821X
e-mail: univerms@ukr.net

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ІМПУЛЬСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ

Maryna Ponomarova
PhD of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor at the UNESCO Chair of Philosophy of Human Communication and
Social and Humanitarian Disciplines
State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8463-821X
e-mail: univerms@ukr.net

INNOVATION AND INVESTMENT IMPULSES FOR TRANSFORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ENVIRONMENT OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL STRUCTURES OF AGRIBUSINESS

Анотація: У дослідженні розглядаються інноваційно-інвестиційні імпульси трансформації організаційно-економічного середовища розвитку підприємницьких структур агробізнесу України. Проаналізовано вплив технологічних інновацій, зокрема точного землеробства, біотехнологій, штучного інтелекту, та інвестиційних потоків, а саме прямих іноземних інвестицій, венчурного капіталу, державних програм, на модернізацію аграрного сектору. Окрему увагу приділено організаційній трансформації підприємств — впровадженню гнучких бізнес-моделей, цифровізації управлінських процесів, розвитку стратегічних партнерств та агропромислових кластерів. Визначено основні виклики, серед яких нормативно-правові обмеження, адаптація до зміни клімату, кібербезпека, кадровий дефіцит, та перспективи подальшого розвитку, зокрема інтеграцію принципів циркулярної економіки та міжнародне співробітництво. Результати дослідження дозволяють краще зрозуміти динаміку трансформації українського агробізнесу та фактори, що визначають його конкурентоспроможність у сучасних умовах.

Ключові слова: агробізнес України, інновації, інвестиції, трансформація, організаційно-економічне середовище, точне землеробство, штучний інтелект, біотехнології, прямі іноземні інвестиції, цифровізація, сталий розвиток.

Abstract: The study examines the innovation and investment impulses transforming the organizational and economic environment of entrepreneurial structures in Ukrainian agribusiness. It analyzes the impact of technological innovations, including precision agriculture, biotechnology, artificial intelligence, and investment flows, namely foreign direct investment, venture capital, state programs, on the modernization of the agricultural sector. Special attention is paid to the organizational transformation of enterprises — the implementation of flexible business models, digitalization of management processes, development of strategic partnerships, and agro-industrial clusters. The main challenges are identified, among them regulatory constraints, climate change adaptation, cybersecurity, skills shortages, as well as prospects for further development, including the integration of circular economy principles and international cooperation. The findings contribute to a deeper understanding of the dynamics of Ukrainian agribusiness transformation and the factors determining its competitiveness in modern conditions.

Keywords: Ukrainian agribusiness, innovations, investments, transformation, organizational and economic environment, precision agriculture, artificial intelligence, biotechnology, foreign direct investment, digitalization, sustainable development.

Сектор українського агробізнесу зазнав значних змін під впливом інновацій та інвестиційних імпульсів, які переформатують організаційно-економічне середовище для підприємницьких структур. Ці трансформаційні сили стали ключовими рушіями модернізації, особливо на тлі геополітичної напруженості та необхідності забезпечення стійкості аграрного сектору. Інтеграція технологічних інновацій зі стратегічними інвестиційними ініціативами створила нові парадигми розвитку, ознаменувавши перехід від традиційних методів господарювання до цифрових, стійких підприємств. Такий перехід став можливим завдяки тому, що інноваційні імпульси охопили широкий спектр технологічних досягнень — точне землеробство, біотехнології, цифрові рішення. Впровадження датчиків IoT, супутникових знімків та алгоритмів штучного інтелекту революціонізувало моніторинг посівів, аналіз ґрунту та оптимізацію врожайності. Технології розумного землеробства дозволили підвищити продуктивність, зменшивши споживання ресурсів та вплив на довкілля. Блокчейн, своєю чергою, трансформує прозорість ланцюгів постачання [1].

Однак самі по собі інновації не здатні змінити галузь без відповідного інвестиційного забезпечення. Інвестиційні потоки прискорили впровадження нових технологій та організаційну реструктуризацію. Міжнародні інвестори визнали потенціал українського агросектору, спрямувавши капітал на модернізацію та розвиток інфраструктури. Це сприяло створенню агропромислових кластерів, науково-дослідних центрів та механізмів передачі технологій, а також обміну знаннями та передовим досвідом. Під впливом зазначених чинників відбулася глибока організаційна трансформація, яка характеризувалася впровадженням гнучких бізнес-моделей, що поєднують стратегії вертикальної та горизонтальної інтеграції. Компанії реструктурували діяльність, охопивши весь ланцюжок створення вартості — від виробництва насіння до дистрибуції. Такий підхід покращив контроль витрат, якість та реагування на ринкові зміни. Поява аграрних холдингів та кооперативів сприяла об'єднанню ресурсів і розподілу ризиків серед дрібних виробників.

Організаційні зміни неможливо розглядати окремо від цифрової трансформації, яка кардинально змінила структуру підприємств, призвівши до прийняття рішень на основі даних та автоматизації робочих процесів. Впроваджені системи планування ресурсів інтегрували закупівлі, виробництво, управління запасами та фінансову звітність. Цифровізація дозволила здійснювати моніторинг у режимі реального часу, підвищуючи ефективність і знижуючи операційні витрати. Хмарні платформи забезпечили дистанційне управління географічно розрізненими підрозділами. Реалізація таких складних завдань виявилася неможливою без розвитку стратегічних партнерств та мереж співпраці. Підприємства уклали альянси з постачальниками технологій, науковими установами та міжнародними агрокомпаніями для доступу до передових інновацій та експертних знань. Такі партнерства сприяли передачі знань, спільним дослідженням та інвестиціям у технологічну інфраструктуру. Завдяки співпраці навіть менші підприємства отримали доступ до технологій і ринків, раніше недосяжних [2].

Серед конкретних технологічних рушіїв передусім виділяються технології точного землеробства, які дають змогу оптимізувати використання ресурсів та максимізувати врожайність через прийняття рішень на основі даних. GPS-навігація, системи внесення добрив із змінною нормою, картографування ґрунтів, технологія дронів для моніторингу посівів та оцінки врожайності — усе це в сукупності призвело до значного покращення продуктивності та сталого розвитку.

Не менш вагомим чинником виступають біотехнології та генна інженерія, які сприяли розробці покращених сортів культур, стійких до кліматичних умов України, хвороб і шкідників. Співпраця наукових установ і приватних компаній дозволила створити генетично модифіковані культури з підвищеним вмістом поживних речовин та довшим терміном

зберігання. Біотехнології поширилися на програми розведення худоби, а також на розробку біодобрив та біопестицидів як екологічно чистих альтернатив хімічним засобам. Поряд із біотехнологіями дедалі більшого значення набуває штучний інтелект. Алгоритми машинного навчання інтегровані в різні аспекти діяльності — від прогнозної аналітики для управління врожаєм до автоматизованого контролю якості. Системи на базі ШІ аналізують величезні обсяги даних від датчиків, супутників та метеостанцій, надаючи фермерам практичні рекомендації. Моделі машинного навчання прогнозують врожайність, виявляють хвороби рослин та оптимізують графіки зрошення, що покращило прийняття рішень і зменшило кількість людських помилок [3].

Жодна з цих технологій не поширювалася б так швидко без адекватних інвестиційних моделей. Обсяги прямих іноземних інвестицій суттєво зросли, оскільки міжнародні корпорації визнали потенціал зростання та прибутковості українського агросектору. Великі торговці та переробники відкрили свої підрозділи в Україні, принісши передові технології та управлінський досвід. Інвестиції спрямовані на розвиток зерносховищ, переробних заводів, транспортних мереж, що полегшило доступ до світових ринків. Поруч із ПІІ активну роль відіграють венчурний та приватний капітал, які підтримують агротехнологічні стартапи, а також державні програми грантів, пільгових кредитів та податкових стимулів для малих і середніх підприємств.

Інвестиції в інфраструктуру стали пріоритетом: значний капітал виділено на модернізацію транспортних мереж, складських приміщень та переробних потужностей. Розвиток внутрішніх водних шляхів та залізниць підвищив ефективність транспортування продукції до експортних терміналів. Інвестиції у відновлювані джерела енергії дали змогу знизити операційні витрати та вплив на довкілля, а модернізація зрошення підвищила ефективність використання води в посушливих регіонах [4].

Попри досягнутий прогрес, український агробізнес стикається з постійними викликами: недосконалістю нормативно-правової бази, інфраструктурними обмеженнями, бар'єрами доступу на ринки. Зростають занепокоєння щодо кібербезпеки у зв'язку з цифровізацією галузі. Розвиток кваліфікованої робочої сили, здатної працювати з передовими технологіями, вимагає постійних інвестицій в освіту та навчання. Особливо гостро постає проблема адаптації до зміни клімату, що вимагає інновацій у сфері посухостійких культур та сталого господарювання. Інтеграція відновлюваної енергетики та технологій поглинання вуглецю відкриває можливості для пом'якшення кліматичних наслідків при одночасному підвищенні прибутковості. Міжнародне співробітництво та обмін знаннями матимуть вирішальне значення для збереження позиції України як одного з найбільших світових експортерів агропродукції.

Майбутній розвиток українського агробізнесу визначатиметься подальшою конвергенцією інновацій та інвестиційних імпульсів, що створюватиме нові можливості для підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку. Розвиток циркулярної економіки стимулюватиме інновації у поводженні з відходами та використанні ресурсів. Стратегічні партнерства з міжнародними технологічними компаніями та науковими установами сприятимуть доступу до найкращих практик. Трансформація українського агробізнесу є зразком модернізації сільського господарства, придатним для відтворення в інших країнах з перехідною економікою.

Література:

1. Innovative Technologies in Agriculture in Ukraine 2025: Trends and Prospects [Електронний ресурс] / Fermateh. – 17.03.2026. – URL: https://fermateh.com.ua/en/innovative-technologies-in-agriculture-in-ukraine-2025-trends-and-prospects/
2. Cheplyk R. Digital Transformation in Ukrainian Agriculture: Current Adoption Rates and Growth Drivers [Електронний ресурс] / Good Time Invest. – 26.05.2025. –

URL: https://good-time-invest.com/blog/digital-transformation-in-ukrainian-agriculture-current-adoption-rates-and-growth-drivers/
3. Кривошейн О., Кривобок О., Жильченко Д. Прогнозирование урожайности на уровне поля. *Український журнал дистанційного зондування*. 2024. Т. 11, № 4. С. 26–30. DOI: https://doi.org/10.36023/ujrs.2024.11.4.275
4. Рижикова Н. І., Остапенко Р. М., Горох О. В., Коваленко В. С. Аналіз фінтех в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку та інвестиційні можливості. *Modern Economics*. 2025. № 50. С. 152–159. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V50(2025)-20

References:

1. Fermateh. (2026, March 17). *Innovative Technologies in Agriculture in Ukraine 2025: Trends and Prospects*. Retrieved April 23, 2026, from https://fermateh.com.ua/en/innovative-technologies-in-agriculture-in-ukraine-2025-trends-and-prospects/
2. Cheplyk, R. (2025, May 26). *Digital Transformation in Ukrainian Agriculture: Current Adoption Rates and Growth Drivers*. Good Time Invest. Retrieved April 23, 2026, from https://good-time-invest.com/blog/digital-transformation-in-ukrainian-agriculture-current-adoption-rates-and-growth-drivers/
3. Kryvoshein, O., Kryvobok, O., & Zhylchenko, D. (2024). Forecasting yield at the field level. *Ukrainian Journal of Remote Sensing*, *11*(4), 26–30. https://doi.org/10.36023/ujrs.2024.11.4.275
4. Ryzhykova, N. I., Ostapenko, R. M., Horokh, O. V., & Kovalenko, V. S. (2025). Analysis of fintech in Ukraine: current state, development prospects and investment opportunities. *Modern Economics*, (50), 152–159. https://doi.org/10.31521/modecon.V50(2025)-20

УДК 631.8:004.89+631.811

Тетяна Анатоліївна Романова
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
кафедра агрохімії
Державний біотехнологічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000–0001–5179–8241
e-mail: at_romanova@ukr.net
Марина Сергіївна Пономарьова
кандидат економічних наук, доцент
кафедра агрохімії
Державний біотехнологічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8463-821X
e-mail: univerms@ukr.net

БІОІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ ЖИВЛЕННЯ РОСЛИН ЯК НОВИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ НАУКИ ТАСУЧАСНОЇ АГРОХІМІЇ

Tetyana Romanova
PhD of Agricultural Sciences, Associate Professor
Department of Agrochemistry
State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0000–0001–5179–8241
e-mail: at_romanova@ukr.net
Maryna Ponomarova
PhD of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor at the UNESCO Chair of Philosophy of Human Communication and Social and Humanitarian Disciplines

State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8463-821X
e-mail: univerms@ukr.net

BIO-INTELLIGENT PLANT NUTRITION SYSTEMS AS A NEW DIRECTION IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND MODERN AGROCHEMISTRY

Анотація: У статті висвітлено концепцію біоінтелектуальних систем живлення рослин як інноваційного напряму сучасної агрохімії, що синтезує біотехнології, штучний інтелект та методи точного землеробства. Охарактеризовано технологічне підґрунтя цих систем — сенсорний моніторинг, машинне навчання, нейронні мережі та комп'ютерний зір для діагностики стану рослин. Детально проаналізовано адаптаційний потенціал таких систем до українських чорноземів та їхню здатність зменшувати витрати добрив на 20–30%. Акцентовано увагу на інтеграції мікробіологічних препаратів, біомаркерів та молекулярних індикаторів для раннього виявлення стресових факторів. Визначено економічні вигоди (окупність 3–5 років, преміальні ціни на екопродукцію) та екологічні переваги (зниження викидів парникових газів, збереження водних ресурсів). Окреслено основні виклики впровадження та перспективи інтеграції з іншими технологіями точного землеробства.

Ключові слова: біоінтелектуальні системи, живлення рослин, агрохімія, штучний інтелект, точне землеробство, сенсорні технології, біомаркери, чорноземи.

Abstract: The article presents the concept of bio-intelligent plant nutrition systems as an innovative direction in modern agrochemistry that synthesizes biotechnology, artificial intelligence, and precision agriculture techniques. The technological foundation of these systems is characterized — sensor monitoring, machine learning, neural networks, and computer vision for plant condition diagnostics. The adaptation potential of such systems to Ukrainian chernozems and their ability to reduce fertilizer costs by 20–30% are analyzed in detail. Attention is focused on the integration of microbiological preparations, biomarkers, and molecular indicators for early detection of stress factors. Economic benefits (payback period of 3–5 years, premium prices for eco-products) and environmental advantages (reduction of greenhouse gas emissions, water resource conservation) are identified. The main implementation challenges and prospects for integration with other precision agriculture technologies are outlined.

Keywords: bio-intelligent systems, plant nutrition, agrochemistry, artificial intelligence, precision agriculture, sensor technologies, biomarkers, chernozems.

Біоінтелектуальні системи живлення рослин представляють собою інноваційний напрям розвитку сучасної агрохімії, який поєднує досягнення біотехнології, штучного інтелекту та точного землеробства. Ці системи здатні автоматично аналізувати потреби рослин у поживних речовинах та забезпечувати їх оптимальне живлення в режимі реального часу. В Україні, як одній з провідних аграрних держав світу, впровадження таких технологій може стати ключовим фактором підвищення продуктивності сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки. Розвиток цього напряму відкриває нові можливості для модернізації вітчизняного агропромислового комплексу та посилення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світових ринках. Для розуміння потенціалу таких систем необхідно детально розглянути їх технологічні основи.

Основу біоінтелектуальних систем живлення складають сенсорні технології, які дозволяють безперервно моніторити стан ґрунту, рослин та навколишнього середовища. Сучасні датчики здатні вимірювати рівень pH, вологість, концентрацію поживних речовин, температуру та інші критично важливі параметри з високою точністю. Інтеграція цих даних з алгоритмами машинного навчання дозволяє системі прогнозувати потреби рослин та автоматично коригувати склад і дозування добрив. Такий підхід забезпечує максимальну ефективність використання ресурсів та мінімізує негативний вплив на довкілля. Ключову

роль у цьому процесі відіграє штучний інтелект, який забезпечує аналіз великих масивів даних та прийняття оптимальних рішень щодо живлення рослин. Нейронні мережі здатні виявляти складні закономірності між різними факторами впливу на ріст рослин та адаптувати стратегії живлення відповідно до конкретних умов. Використання комп'ютерного зору дозволяє системі аналізувати візуальні ознаки стану рослин, такі як колір листя, розмір плодів та загальний розвиток культури, що забезпечує більш точну діагностику потреб рослин порівняно з традиційними методами [1].

Саме поєднання цих технологічних рішень створює передумови для суттєвого підвищення ефективності українського сільського господарства. Впровадження біоінтелектуальних систем живлення в Україні може значно підвищити ефективність використання добрив та зменшити їх витрати на 20-30% порівняно з традиційними методами. Це особливо актуально в умовах зростання цін на мінеральні добрива та необхідності оптимізації виробничих витрат. Точне дозування поживних речовин відповідно до реальних потреб рослин дозволяє уникнути їх надлишкового внесення, що зменшує ризик забруднення ґрунтових вод та поверхневих водойм. Крім того, оптимізоване живлення сприяє підвищенню якості сільськогосподарської продукції та її поживної цінності. Українські чорноземи, які складають понад 60% сільськогосподарських угідь країни, мають унікальні властивості, що роблять їх ідеальними для впровадження біоінтелектуальних систем живлення. Високий природний вміст органічної речовини та сприятливі фізико-хімічні властивості цих ґрунтів створюють оптимальні умови для функціонування сенсорних технологій, а адаптація систем до специфіки українських ґрунтово-кліматичних умов може забезпечити максимальну ефективність їх використання [2].

Важливим компонентом біоінтелектуальних систем є біотехнологічні засоби, які підсилюють їхню ефективність. Сучасні біоінтелектуальні системи активно використовують мікробіологічні препарати та біодобрива, які містять корисні мікроорганізми для покращення засвоєння поживних речовин рослинами. Ці біологічні агенти здатні фіксувати атмосферний азот, розчиняти фосфати та мобілізувати калій з важкодоступних сполук у ґрунті. Інтеграція біотехнологічних компонентів з системами штучного інтелекту дозволяє оптимізувати умови для розвитку корисної мікрофлори та максимізувати її позитивний вплив на рослини. Такий підхід сприяє формуванню стійких агроекосистем та зменшенню залежності від синтетичних добрив. Крім того, використання біомаркерів та молекулярних індикаторів стану рослин дозволяє біоінтелектуальним системам виявляти стресові фактори на ранніх стадіях їх розвитку. Аналіз експресії генів, пов'язаних з метаболізмом поживних речовин, надає цінну інформацію про фізіологічний стан рослин та їх потреби у конкретних елементах живлення. Сучасні методи молекулярної діагностики дозволяють ідентифікувати дефіцит або надлишок окремих мікро- та макроелементів задовго до появи видимих симптомів, що забезпечує можливість превентивного втручання та підтримання оптимального стану рослин протягом усього вегетаційного періоду.

Поряд із технологічними та біологічними аспектами важливе значення мають економічні чинники впровадження таких систем. Початкові інвестиції у біоінтелектуальні системи живлення можуть становити значну суму, проте економічний ефект від їх використання проявляється вже в перші роки експлуатації. Зниження витрат на добрива, підвищення врожайності та покращення якості продукції забезпечують швидку окупність інвестицій. За оцінками експертів, термін окупності таких систем для середніх та великих сільськогосподарських підприємств становить 3-5 років. Додатковим економічним стимулом є можливість отримання преміальних цін за екологічно чисту продукцію, вирощену з використанням інноваційних технологій. Розвиток ринку біоінтелектуальних систем в Україні може стати каталізатором для створення нових робочих місць у сфері агротехнологій та біоінженерії, оскільки потреба у спеціалістах з обслуговування, налаштування та розвитку таких систем стимулюватиме розвиток відповідних освітніх програм у вищих навчальних закладах. Формування вітчизняної індустрії виробництва компонентів біоінтелектуальних систем може значно зменшити залежність від імпорту та створити додаткові можливості для

експорту технологій, що сприятиме диверсифікації української економіки та зміцненню її технологічного потенціалу [3].

Не менш важливими є екологічні переваги, які забезпечують біоінтелектуальні системи. Біоінтелектуальні системи живлення рослин відіграють важливу роль у забезпеченні екологічної стійкості сільськогосподарського виробництва в Україні. Точне дозування добрив мінімізує їх потрапляння у водні ресурси, що особливо важливо для збереження якості річкових систем Дніпра, Дністра та Південного Бугу. Зменшення використання синтетичних добрив сприяє збереженню біорізноманіття ґрунтових екосистем та підтримці природних циклів поживних речовин, що відповідає принципам сталого розвитку та європейським стандартам екологічного землеробства. Використання біоінтелектуальних систем сприяє зниженню викидів парникових газів від сільськогосподарської діяльності, зокрема оксиду азоту, який утворюється при надмірному внесенні азотних добрив. Оптимізація живлення рослин підвищує ефективність фотосинтезу та збільшує накопичення вуглецю в біомасі рослин та ґрунті, що робить сільське господарство більш кліматично нейтральним та сприяє досягненню національних цілей щодо скорочення викидів CO2.

Попри значні переваги, існують певні виклики для широкого впровадження біоінтелектуальних систем в Україні. Основними викликами є необхідність підготовки кваліфікованих кадрів та створення відповідної інфраструктури підтримки. Потрібна розробка національних стандартів та регулятивної бази для сертифікації таких систем та забезпечення їх безпечного використання. Важливим аспектом є також забезпечення кібербезпеки цифрових компонентів систем та захист даних про сільськогосподарське виробництво. Подолання цих викликів вимагає координованих зусиль держави, наукових установ та приватного сектору. Перспективи розвитку біоінтелектуальних систем в Україні пов'язані з інтеграцією з іншими технологіями точного землеробства, такими як дрони, супутниковий моніторинг та роботизовані системи. Комбінування різних технологічних рішень дозволить створити комплексні системи управління сільськогосподарським виробництвом нового покоління. Розвиток 5G мереж та інтернету речей створить додаткові можливості для удосконалення функціональності біоінтелектуальних систем, і очікується, що до 2030 року такі технології будуть широко використовуватися на українських фермах різного масштабу [4].

Важливу роль у цьому процесі відіграє міжнародне співробітництво та трансфер технологій. Україна має значний потенціал для участі у міжнародних проектах з розвитку біоінтелектуальних систем живлення рослин, особливо в рамках програм ЄС з цифровізації сільського господарства. Співпраця з провідними науковими центрами Європи та Північної Америки може прискорити адаптацію передових технологій до українських умов, а участь у міжнародних дослідницьких проектах дозволить українським вченим та інженерам отримати доступ до найновіших розробок у цій сфері. Такий обмін досвідом сприятиме формуванню в Україні власних центрів компетенції у галузі агротехнологій. Експорт українських розробок у сфері біоінтелектуальних систем може стати новим напрямом міжнародної торгівлі технологіями, особливо для країн з подібними ґрунтово-кліматичними умовами. Унікальний досвід роботи з чорноземними ґрунтами та великомасштабним рослинництвом робить українські рішення привабливими для ринків Східної Європи, Центральної Азії та деяких регіонів Африки. Розвиток експортного потенціалу у цій сфері може значно диверсифікувати структуру українського експорту та зменшити залежність від сировинних товарів, що сприятиме формуванню іміджу України як технологічно розвиненої країни у сфері агроінновацій.

Література:

1. Muthukrishnan T., Pandi V., Thiruvenkadam K. IoT-Enabled Smart Fertilizer Recommendation System Using Artificial Intelligence. *International Journal of Creative*

Research Thoughts (IJCRT). 2025. Т. 13, вип. 3. URL: https://www.ijcrt.org/papers/IJCRTAY02019.pdf
2. Рижикова Н. І., Остапенко Р. М., Горох О. В., Коваленко В. С. Аналіз фінтех в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку та інвестиційні можливості. Modern Economics.2025. No50. С.152–159. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V50(2025)-20.
3. Grand View Research. Smart Fertilizers Market Size & Share | Industry Report, 2033 [Електронний ресурс]. – 2024. – URL: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/smart-fertilizers-market-report
4. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Ukraine: Strategy for Agriculture and Rural Development–2030 [Електронний ресурс]. – 10.06.2024. – URL: https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2024/06/10/ukraine---strategy-for-agro-and-rural-development

References:

1. Muthukrishnan, T., Pandi, V., & Thiruvenkadam, K. (2025). IoT-enabled smart fertilizer recommendation system using artificial intelligence. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT)*, *13*(3). Retrieved April 24, 2026, from https://www.ijcrt.org/papers/IJCRTAY02019.pdf
2. Ryzhykova, N. I., Ostapenko, R. M., Horokh, O. V., & Kovalenko, V. S. (2025). Analysis of fintech in Ukraine: current state, development prospects and investment opportunities. *Modern Economics*, (50), 152–159. https://doi.org/10.31521/modecon.V50(2025)-20
3. Grand View Research. (2024). *Smart fertilizers market size & share | industry report, 2033*. Retrieved April 24, 2026, from https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/smart-fertilizers-market-report
4. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. (2024, June 10). *Ukraine: Strategy for agriculture and rural development–2030*. Retrieved April 24, 2026, from https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2024/06/10/ukraine---strategy-for-agro-and-rural-development

УДК

Олена Валентинівна Рубаха
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Ліцей №1 імені Володимира Красицького
Хмельницької міської ради», учениця 10 класу
e-mail: olenkarubaha@gmail.com
Дмитро Миколайович Васильківський
доктор економічних наук
Хмельницький національний університет

СВІТОВА ЕКОНОМІКА І ГЕОПОЛІТИКА: G7, BRICS ТА ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЄВРОПИ

Olena Rubakha
Municipal General Secondary Education Institution
“Lyceum No. 1 named after Volodymyr Krasytskyi of the
Khmelnytskyi City Council”, 10th-grade student
e-mail: olenkarubaha@gmail.com
Dmytro Vasylkivskyi
Doctor of Economic Sciences
Khmelnytskyi National University

GLOBAL ECONOMY AND GEOPOLITICS: G7, BRICS AND UKRAINE’S INTERESTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN CHALLENGES

Анотація: У дослідженні визначено вплив міжнародних об'єднань G7 та BRICS на економічний розвиток України в умовах сучасних глобальних викликів. Проаналізовано теоретико-історичні засади їх формування, цілі діяльності та роль у світовій економіці. Оцінено потенційний вплив об'єднань на глобальні економічні процеси за допомогою сценарного моделювання. Визначено особливості впливу G7 і BRICS на безпеково-економічний розвиток України та проаналізовано надану підтримку.
Ключові слова: BRICS, G7, світова економіка, Україна, економічна безпека, геополітичний вплив, санкційна політика.

Abstract: The study examines the impact of the international groupings G7 and BRICS on Ukraine's economic development in the context of contemporary global challenges. The theoretical and historical foundations of their formation, their objectives, and their role in the global economy are analyzed. The potential influence of these groupings on global economic processes is assessed through scenario modeling. The specific features of the impact of G7 and BRICS on Ukraine's security and economic development are identified, and the support provided to Ukraine is analyzed.
Keywords: BRICS, G7, global economy, Ukraine, economic security, geopolitical influence, sanctions policy.

Глобальні трансформації сучасної світової економіки дедалі частіше формуються під впливом міжнародних об'єднань, які концентрують політичні, фінансові та технологічні ресурси. Формати G7 та BRICS є двома провідними центрами економічної сили та геополітичного впливу, що визначають динаміку світових ринків, міжнародної торгівлі, інвестиційних потоків та безпекової архітектури. Для України, яка перебуває в умовах війни, модернізації економіки та поглиблення міжнародної інтеграції, взаємодія з глобальними центрами сили набуває особливої значущості. Саме тому аналіз впливу G7 і BRICS на розвиток економіки України є ключовим для розуміння сучасних тенденцій та стратегічних можливостей держави.

Початок формування об'єднання BRICS пов'язаний з 2001 роком, коли економіст Джим О'Нілл запропонував акронім BRIC для позначення чотирьох країн із високим потенціалом економічного зростання – Бразилії, Росії, Індії та Китаю. На його думку, ці держави могли стати провідними світовими економіками до 2050 року [5]. Перша спільна зустріч країн BRIC відбулася у 2006 році в Нью-Йорку, де зібралися міністри закордонних справ на полях Генеральної Асамблеї ООН [6]. Спочатку BRIC не розглядали як повноцінний політичний альянс чи економічний блок [1, с.82]. Проте вже у 2009 році Росія ініціювала проведення першого саміту в Єкатеринбурзі [19]. У 2011 році із приєднанням Південно-Африканської Республіки (ПАР) до акроніма BRIC додали «S». Із того часу існує діюча назва – BRICS [6].

У 2024 році до блоку долучилися Саудівська Аравія, ОАЕ, Єгипет, Ефіопія, Індонезія та Іран. У результаті частка BRICS у світовому ВВП за паритетом купівельної спроможності зросла до 39% [7]. За прогнозами МВФ, більшість країн BRICS демонструватимуть стабільне економічне зростання у 2025–2026 роках [15]. Крім того, BRICS формує близько 24% світового товарообігу [7].

З часом BRICS почав рухатися шляхом інституціоналізації. У 2012 році з'явилася ідея створення Нового банку розвитку (НБР), а в 2014 році на саміті у Форталезі було підписано угоди про запуск НБР та Угоди про резервні валютні активи (CRA) [17]. НБР позиціонується як альтернативна фінансова установа МВФ: банк фінансує проєкти розвитку, тоді як МВФ підтримує держави у кризових ситуаціях. За перше десятиріччя роботи НБР затвердив 122 проєкти на суму 42 млрд доларів США, з яких 22,2 млрд уже спрямовано на інфраструктуру, логістику та енергетичні системи [8].

Одним зі стратегічних напрямів BRICS є зменшення залежності від долара США. Однак ініціативи щодо можливої відмови від долара викликали різку реакцію з боку США, включаючи погрози запровадження 100% мит [26]. Загалом BRICS перетворився з

економічного терміну на масштабний союз держав Глобального Півдня, який прагне багатополярного світу та створення альтернативних глобальних інституцій. Розширення BRICS у 2024 році та поява НБР значно зміцнили позиції блоку.

Створення об'єднання G7 має інші історичні передумови. У 1970-х роках світ зіткнувся з важкою нафтовою кризою, на що провідні економіки відповіли створенням координаційного формату, який пізніше отримав назву G7 [10].

«Велика сімка» об'єднує найбільш економічно розвинені країни: США, Японію, Німеччину, Велику Британію, Францію, Італію та Канаду [2, с.154]. Формат G7 є неформальним форумом, на якому щорічно зустрічаються лідери держав. Формально G7 не є міжнародною організацією, але відіграє вирішальну роль у координації дій найбільших демократій світу [27].

Перший саміт відбувся у 1975 році у Франції та проходив у форматі G6, оскільки Канада приєдналася лише у 1976 році [18]. У 1997 році до групи приєдналася Росія, утворивши формат G8 [23]. Однак у 2014 році, після анексії Криму, Росію виключили з об'єднання, а країни G7 запровадили санкції та висловили рішучу підтримку Україні [12].

G7 продовжувала відігравати важливу роль і під час пандемії COVID-19 [13]. На саміті 2025 року в Канаді були присутні й країни-партнери, серед них – Україна, що свідчить про посилення міжнародної співпраці. Лідери G7 вкотре підтвердили свою підтримку суверенітету й територіальної цілісності України у відповідь на триваючу агресію Росії [20].

Економічна роль G7 залишається значною. На країни групи припадає 28,4% світового ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС), хоча у 1980-х роках цей показник становив близько 50%. У G7 проживає лише 9,6% населення світу, але вони забезпечують близько 49,3% світових військових витрат (значною мірою завдяки США) [21].

Таким чином, G7 є союзом провідних демократій, які мають значний економічний, політичний і військовий потенціал та послідовно підтримують Україну. Цей союз демонструє стабільність та значний вплив на світову економіку. Незважаючи на те, що в порівнянні, частка у світовому ВВП G7 менша за частку BRICS, G7 – приклад економічно сильного та впливового союзу, адже у даному союзі об'єднані лише найбільш розвинені економіки світу. Натомість BRICS представляє іншу модель – держави Глобального Півдня, які прагнуть зміцнити власний вплив і сформувати альтернативу західним структурам. Частка у світовому ВВП цього союзу більша – майже на 10%, але зважаючи на більшу кількість країн, економіки яких тільки розвиваються, союз не настільки значимий та стабільний на світовій арені, як G7. Обидва блоки відіграють важливу роль у світовій економіці та формують різні підходи до глобального розвитку.

Глобальні об'єднання G7 та BRICS по-різному впливають на економічну динаміку України: G7 виступає ключовим донором фінансової підтримки, енергетичного відновлення й торговельної інтеграції, тоді як BRICS опосередковано впливають через енергетичні ринки, санкційну конфронтацію з країнами G7 та переорієнтацію російської торгівлі. Сукупний ефект полягає у посиленні ролі України в західних економічних ланцюгах доданої вартості за одночасного загострення конкуренції й геополітичних ризиків на ринках, де сильно присутні країни BRICS, насамперед Росія та Китай [16], [14].

Країни G7 сформували для України безпрецедентний пакет макрофінансової допомоги, ключовим елементом якого став механізм Extraordinary Revenue Acceleration (ERA) орієнтовним обсягом 50 млрд дол. США, що використовується для закриття дефіциту бюджету й підтримки платіжного балансу. Звіт МВФ та макроекономічні огляди українських аналітичних центрів підкреслюють, що саме це фінансування дозволяє утримувати значні міжнародні резерви (понад п'ять місяців імпорту) та уникати різкої девальвації, забезпечуючи прогнозованість для бізнесу та інвесторів [25, с.80]. Натомість офіційні фінансові потоки від країн BRICS до України є мінімальними: основні учасники об'єднання зосереджені, в більшості, на нейтральній позиції, що обмежує їхню участь у фінансуванні української відбудови. За наявними оцінками, потенціал BRICS для впливу на українську

економіку проявляється через участь у глобальних фінансових ринках та формування альтернативних фінансових інститутів, ніж через прямі кредити чи гранти для України [27].

У сфері енергетики G7 відіграють подвійну роль: з одного боку, їхні санкції проти Росії сприяли перегляду енергетичних маршрутів і зростанню світових цін на енергоносії, що створило для України короткострокові шоки витрат; з іншого – саме країни G7 стали ключовими донорами Фонду підтримки енергетики України та програм з відновлення й модернізації енергосистеми. Країни G7, такі як Канада та Велика Британія, активно підтримують відновлення, модернізацію та розвиток української енергетики [14]. BRICS посилюють свій вплив на глобальні енергетичні ринки: об'єднання контролює значну частку світового видобутку та споживання нафти і газу, особливо після приєднання нових експортерів з Близького Сходу [27]. Війна в Ірані призвела до різкого підвищення цін на нафту та закриття Ормузької протоки, чим вплинула на енергетичну ситуацію. Глобальне зростання цін вплинуло на вартість імпорту палива не лише для України, тому G7 здійснює обговорення щодо вивільнення стратегічних нафтових резервів. Це доводить – G7 є прикладом об'єднання, яке стабілізує світову економіку [4].

Після 2022 року торгівля України з країнами G7 набуває особливого значення: ЄС, США, Канада, Велика Британія та Японія розширили режим вільної торгівлі, надали тарифні преференції та спростили доступ українських товарів, що сприяло переорієнтації експорту на ринки G7 [11]. Торговельні зв'язки з BRICS мають вибірковий характер: співпраця з Китаєм, Індією, Бразилією та ПАР обмежується окремими сегментами (аграрна продукція, металургія, високі технології), а частка BRICS в українському експорті суттєво нижча за G7. Політичні обмеження, зокрема участь Росії в агресії, знижують готовність більшості країн BRICS поглиблювати співпрацю з Україною [24]. Міграційні потоки після початку війни спрямовуються переважно до країн G7, тоді як до BRICS залишаються незначними [3].

Країни G7 стали ядром військової підтримки України, забезпечуючи постачання озброєння, техніки та фінансування, без яких обороноздатність і стійкість економіки були б критично підірвані [20]. Наприклад, Велика Британія з 2022 року надала понад 10 млрд фунтів допомоги та планує щорічно підтримувати Україну на рівні 3 млрд фунтів до 2030 року, що забезпечує передбачуваність для оборонного планування [9]. Крім постачання озброєння, G7 надає тренувальні бази та програми навчання військових за стандартами НАТО: понад 100 тис. українських військових пройшли підготовку за кордоном [22]. Це сприяє модернізації оборонних інституцій, управління, логістики та підвищує ефективність підрозділів на полі бою.

На відміну від G7, BRICS не надає Україні системної військової допомоги або програм підготовки, а посилює зовнішні виклики: координація в рамках BRICS може допомогти Росії адаптуватися до санкцій та продовжувати війну, що збільшує військово-економічний тиск на Україну. Таким чином, вплив BRICS варто розглядати як фактор зовнішнього середовища, тоді як G7 забезпечує безпекові гарантії та стратегічну підтримку.

Література

1. МИТНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. Хмельницький, 2013. Т.1. 472 с. URL: web.archive.org/... (дата звернення: 06.09.2025).
2. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. Київ, 2004. Т.1. 1449 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/... (дата звернення: 13.09.2025).
3. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 02.11.2025).
4. Уляна Кричковська. ЗМІ: міністри фінансів G7 обговорять спільне вивільнення стратегічних нафтових резервів. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/03/9/7232772/ (дата звернення: 10.03.2026).
5. Що таке група BRICS, які її цілі та роль Росії. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyrj8denn4lo (дата звернення: 06.09.2025).

6. About the BRICS. URL: https://brics.br/en/about-the-brics (дата звернення: 06.09.2025).
7. BRICS Data. About the BRICS. URL: https://brics.br/en/about-the-brics/brics-data (дата звернення: 06.09.2025).
8. Coury R. 'NDB is a bank made by and for the Global South', says Dilma about IMF comparison. URL: https://www.brasildefato.com.br/2025/07/07/ndb-is-a-bank-made-by-and-for-the-global-south-says-dilma-about-imf-comparison/ (дата звернення: 13.09.2025).
9. Edgington T. Ukraine weapons: What arms are the US, UK and other nations supplying? URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-62002218 (дата звернення: 16.11.2025).
10. From oil security to steering the world toward secure and sustainable energy transitions. URL: https://www.iea.org/about/history (дата звернення: 13.09.2025).
11. G7 для України: Юлія Свириденко обговорила з міністрами «Великої сімки» варіанти подальшої допомоги. URL: Кабінет Міністрів України (дата звернення: 09.11.2025).
12. G7 Foreign Ministers Statement on Ukraine (25/09/2014). URL: G7/G20 Documents Database (дата звернення: 19.09.2025).
13. G7 Health Ministers Communiqué (04/06/2021). URL: G7/G20 Documents Database (дата звернення: 20.09.2025).
14. G7+: Joint Statement on Ukraine Energy Sector Support. 2024. URL: EEAS (дата звернення: 02.11.2025).
15. Global Economy: Tenuous Resilience amid Persistent Uncertainty. URL: World Economic Outlook Update, July 2025 (дата звернення: 07.09.2025).
16. Griffin R. BRICS countries agree to broaden energy cooperation. URL: S&P Global (дата звернення: 02.11.2025).
17. History – New Development Bank. New Development Bank. URL: https://www.ndb.int/about-ndb/history/ (дата звернення: 07.09.2025).
18. Joint Declaration of the International Conference (28/06/1976). URL: G7/G20 Documents Database (дата звернення: 14.09.2025).
19. Joint Statement of the BRIC Countries Leaders (Yekaterinburg, Russia, June 16, 2009). BRICS portal. URL: https://infobrics.org/en/document/3/ (дата звернення: 07.09.2025).
20. Joint Statement of the G7 Foreign Ministers Meeting in Charlevoix (14/03/2025). URL: G7/G20 Documents Database (дата звернення: 21.09.2025).
21. Lu M., Smith M. G7 vs. The World: GDP, Population, and Military Strength. Visual Capitalist. URL: https://www.visualcapitalist.com/g7-vs-the-world-gdp-population-and-military-strength/ (дата звернення: 21.09.2025).
22. NATO-style army: where Ukrainian soldiers are trained abroad. Espreso. URL: https://global.espreso.tv/nato-style-military-training-ukrainian-soldiers-trained-abroad (дата звернення: 09.11.2025).
23. Statement of G7 Finance Ministers and Central Bank Governors (27/04/1997). URL: G7/G20 Documents Database (дата звернення: 19.09.2025).
24. The Relevance of BRICS after the Russian Invasion of Ukraine. URL: https://www.pism.pl/publications/the-relevance-of-brics-after-the-russian-invasion-of-ukraine (дата звернення: 09.11.2025).
25. Ukraine. IMF, 2025. 170 c. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/1ukrea2025002-print-pdf.pdf (дата звернення: 29.11.2025).
26. What Is the BRICS Group and Why Is It Expanding? Council on Foreign Relations. URL: https://www.cfr.org/backgrounder/what-brics-group-and-why-it-expanding (дата звернення: 21.09.2025).
27. What is the G7, who are its members, and what does it do? Reuters. URL: https://www.reuters.com/world/what-is-g7-who-are-its-members-what-does-it-do-2025-02-18/ (дата звернення: 14.09.2025).

УДК 657:330.3:005.342

Юрій Іванович Скорін
кандидат
технічних наук, доцент кафедри інформаційних
систем, ХНЕУ ім. С. Кузнеця
ORCID: https://orcid.org/ 0009-0004-5218-6369
e-mail: yuriy.skorin@hneu.net

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ

Yuriy Skorin
Candidate of
Technical Sciences, Associate Professor of the Department
of Information Systems, KhNEU. S. Kuznets
ORCID: https://orcid.org/ 0009-0004-5218-6369
e-mail: yuriy.skorin@hneu.net

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN AUTOMATED FINANCIAL RISK MANAGEMENT SYSTEMS

Анотація: У статті викладено результати комплексного дослідження застосування технологій штучного інтелекту в автоматизованих системах управління фінансовими ризиками для підвищення ефективності прогнозування, зниження рівня кредитних збитків і вдосконалення процесів прийняття рішень у банківській сфері та розроблення аналітичної моделі прогнозування ризику на основі сучасних алгоритмів машинного навчання.

Ключові слова: машинне навчання, архітектура системи підтримки рішень, нейронні мережі, автоматизована система управління, прогнозування, класифікація.

Abstract: The article is aimed at studying the use of artificial intelligence in automated financial risk management systems to improve the accuracy, efficiency and effectiveness of managerial decision-making in the financial sector. The study consists in a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations of the use of artificial intelligence in management systems, analysis of modern approaches to the classification and assessment of financial risks using machine learning algorithms, formation of the architecture of the decision support system based on forecasting models, as well as evaluation of the effectiveness of the built models based on the results of simulation modeling. Within the framework of the study, a model for predicting the credit risk of bank customers has been developed, which allows assessing solvency based on historical data and modern machine learning methods. The research method is modeling using machine learning tools, including neural networks and ensemble learning techniques, as well as data analysis using platforms to visualize results and evaluate the performance of models. Particular attention is paid to data preparation, selection of appropriate features, evaluation of model accuracy, and construction of interpreted visualizations such as SHAP graphs, ROC curves, etc. The result of the study was the creation of an effective model for predicting credit risk, which demonstrates a sufficiently high level of classification accuracy and the ability to adapt to changes in input conditions.

Keywords: machine learning, decision support system architecture, neural networks, automated control system, forecasting, classification.

Постановка проблеми. Фінансові ризики (ФР) є невід'ємною частиною діяльності будь-якого бізнесу чи фінансової установи, а ефективне управління ними є ключовим чинником забезпечення її стабільності та прибутковості. Основні класифікації фінансових ризиків включають: ринкові ризики, пов'язані з коливаннями цін на активи, процентних ставок або обмінних курсів; кредитні ризики, що виникають у разі неплатоспроможності контрагентів; операційні ризики, зумовлені внутрішніми збоями, помилками або

шахрайством; ризики ліквідності, пов’язані з неможливістю швидко продати активи без значних втрат; юридичні та репутаційні ризики, що виникають через недотримання нормативних вимог або негативну оцінку діяльності партнерами та клієнтами. Системний підхід до класифікації ФР дозволяє ефективніше виявляти потенційні загрози та розробляти адаптивні стратегії їх нейтралізації. Управління ФР є ключовим напрямом у діяльності фінансових установ, банків та корпорацій. Головною метою управління ФР є своєчасне виявлення, оцінка та мінімізація можливих загроз, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо збереження капіталу та підтримки фінансової стабільності. АСУ ФР інтегрують різноманітні інструменти та технології, включаючи методи статистичного аналізу та моделювання, а також новітні інтелектуальні підходи. Структурно АСУ ФР складаються з модулів збору даних, аналітичних інструментів, систем підтримки рішень, а також модулів моніторингу та контролю [1]. Одним із найперспективніших напрямів є використання технологій штучного інтелекту (ШІ), які дозволяють автоматизувати аналіз даних, виявляти приховані закономірності та приймати обґрунтовані управлінські рішення в умовах невизначеності [2]. ШІ є не лише інструментом для обробки великих обсягів фінансової інформації [3], але й повноцінним учасником процесу прийняття рішень в автоматизованих системах управління (АСУ).

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексне дослідження ефективності та можливостей застосування штучного інтелекту в автоматизованих системах управління фінансовими ризиками та розробка аналітичної моделі прогнозування ризику на основі сучасних алгоритмів машинного навчання, розроблення концептуальної архітектуру інтелектуальної аналітичної системи, що інтегрує алгоритми машинного навчання для оцінки кредитоспроможності клієнтів і виявлення потенційних дефолтів. на основі інструментів інтелектуального аналізу даних. Методами дослідження є моделювання з використанням інструментів машинного навчання, включаючи нейронні мережі та методи ансамблевого навчання; аналіз даних із використанням платформ для візуалізації результатів і оцінки ефективності моделей. Завдання на проведення досліджень: розглянути загальні підходи до управління фінансовими ризиками; визначити їх класифікацію та особливості в сучасних економічних умовах; проаналізувати основні принципи побудови АСУ та обґрунтувати доцільність упровадження інтелектуальних методів; провести глибокий аналіз сучасних методів ШІ, які застосовуються для аналізу й прогнозування ризиків; розглянути особливості моделей глибокого навчання, дерев рішень, ансамблевих методів, а також критерії оцінки їх ефективності; реалізувати практичний кейс із побудови моделі прогнозування кредитного ризику клієнта банку; провести попередню обробку реальних даних; побудувати та протестувати декілька моделей прогнозування кредитного ризику; оцінити точність прогнозування кредитного ризику за допомогою метрик; проаналізувати важливість ознак за допомогою SHAP-графіків; обґрунтувати архітектуру системи, що може бути використана для інтеграції такої моделі в практичну АСУ ФР. Структурно АСУ ФР складаються з модулів збору даних, аналітичних інструментів, систем підтримки рішень і модулів моніторингу та управління [5]. Системний підхід до класифікації ФР дозволяє ефективніше виявляти потенційні загрози та розробляти адаптивні стратегії їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Метод дослідження передбачає моделювання за допомогою інструментів машинного навчання (МН), зокрема нейронних мереж (НМ) та методів ансамблевого навчання. Однією з найпоширеніших технологій ШІ у фінансовому секторі є МН [1]. Воно дозволяє створювати моделі, які автоматично навчаються, прогнозують поведінку фінансових показників, виявляють аномалії та потенційні ризики. Важливою технологією є глибоке навчання, яке базується на багатошарових НМ. Попри високий потенціал штучного інтелекту у сфері управління фінансовими ризиками, процес його впровадження супроводжується низкою складних викликів. Вони мають міждисциплінарний характер і охоплюють технічні, нормативні, етичні, кібербезпекові та соціально-економічні виміри. Кожен із них суттєво впливає на ефективність, довіру та безпечність використання інтелектуальних технологій у фінансовому секторі. Важливо

усвідомлювати ці ризики, щоб забезпечити надійне функціонування фінансових установ та ефективне управління ними. Управління ФР включає оцінку ризиків, моніторинг і прийняття відповідних управлінських рішень. ШІ може значно покращити ці процеси, автоматизуючи рутинні завдання, підвищуючи точність прогнозів та зменшуючи суб'єктивність оцінок. Традиційні моделі зазвичай мають фіксовану структуру та обмежені можливості модернізації. Натомість системи ШІ здатні самостійно навчатися на нових даних, що робить їх особливо ефективними в динамічних середовищах. Ризиком є здатність системи ШІ адаптуватися до змінних ринкових умов. Завдяки інтеграції з цифровими платформами, ШІ може працювати в режимі реального часу, що значно покращує швидкість реагування на потенційні загрози. Загалом роль ШІ в управлінні ФР полягає в оптимізації процесів виявлення, оцінювання та реагування на фінансові загрози. Використання інтелектуальних алгоритмів дозволяє скоротити час прийняття рішень, мінімізувати вплив людського фактору та підвищити ефективність системи управління ризиками [3]. У табл. 1 показано основні ризики, пов'язані з використанням ШІ, та їх вплив на фінансовий сектор. МН, штучні нейронні мережі (ШНМ) та експертні системи є основними компонентами сучасного підходу до аналізу й управління ФР. Ці технології дозволяють виявляти приховані закономірності у фінансових даних, прогнозувати потенційні загрози та підтримувати процес прийняття рішень на основі великих обсягів інформації [4]. Основні методи МН, що використовуються у фінансовій сфері, включають регресійний аналіз, дерева рішень, метод опорних векторів, ансамблеві методи, кластеризацію та алгоритми підкріплення [5].

Таблиця 1. Ризики використання штучного інтелекту для управління фінансовими ризиками

Показник	Опис ризику
Кібербезпека	Загрози кібератак та витоків даних
Операційні ризики	Збій автоматизованих систем у процесі прийняття фінансових рішень
Регуляторні ризики	Відсутність чітких правил використання ШІ та необхідність адаптації алгоритмів
Алгоритмічні помилки	Помилки в моделях ШІ можуть призвести до неправильних рішень
Етичні ризики	Вплив автоматизації на ринок праці

У фінансовому аналізі експертні системи використовуються для автоматизації прийняття рішень у складних ситуаціях, зокрема під час оцінювання інвестиційних ризиків або вибору оптимальної стратегії хеджування. Поєднання вищезазначених технологій забезпечує підвищену точність прогнозування, гнучкість у налаштуванні моделей під конкретні завдання та можливість роботи з різними типами даних. У табл. 2 наведено порівняння методів МН, НМ та експертних систем у контексті управління ФР.

Таблиця 2. Порівняння методів у контексті управління ФР

Метод	Сфера застосування	Переваги	Обмеження
Нейронні мережі	Часові ряди, складні залежності	Висока точність, узагальнюваність	Складність інтерпретації, вимоги до обчислювальних ресурсів
Машинне навчання	Прогнозування ризиків, виявлення шахрайства	Автоматичне навчання даних, адаптивність	Потреба в якісних даних, чорна скринька
Експертні системи	Оцінка ризиків, прийняття рішень	Інтерпретація, заснована на знаннях	Вузькість предметної області, труднощі в оновленні знань

Основні типи моделей, що використовуються в цьому контексті: моделі класифікації, що дозволяють визначити, чи належить об'єкт до категорії ризику чи ні;

регресійні моделі, що прогнозують розмір очікуваних фінансових збитків; нейронні мережі є універсальними моделями, які можуть працювати як у режимі класифікації, так і в режимі регресії; комбіновані ансамблеві моделі, які підвищують точність шляхом об'єднання результатів кількох алгоритмів. Побудова моделі складається з кількох послідовних етапів. Ця модель охоплює повний життєвий цикл аналізу ФР – від збору та попередньої обробки даних до прогнозування та моніторингу ризиків.

Використання ШІ в процесах прогнозування ФР значно підвищує точність оцінок, автоматизує процеси контролю та своєчасно реагує на потенційні загрози. Навчання моделі стикається з проблемою дисбалансу вибірки. Щоб вирішити цю проблему, для балансування розподілу вибірки можна використовувати такі методи, як надмірна вибірка, недостатня вибірка або генеративно-змагальні мережі (GAN). Оптимізація моделі – це ітеративний процес, який включає такі кроки, як розробка ознак, навчання моделі, оцінка продуктивності та коригування параметрів. У цей процес також можна впроваджувати експертні знання, такі як використання попередньо навчених вбудов слів для обробки текстових даних або проєктування специфічних мережевих структур на основі знань фінансової сфери. Ефективне навчання моделі вимагає поєднання якісної обробки даних, правильного вибору алгоритмів оптимізації та глибокої експертизи в галузі. Оцінювання моделі й аналіз інтерпретації є вирішальним кроком у забезпеченні надійності та ефективності моделей попередження про ФР на основі НМ. Метрики оцінки обрані на основі конкретних цілей управління ФР, причому загальновживані метрики включають точність, прецизійність, повноту тощо. Метою моделювання є класифікація клієнтів на основі історичних фінансових показників на дві групи: платоспроможних та потенційно проблемних. Використано відкритий набір даних із платформи Kaggle, який включає змінні, що описують профіль клієнта: вік, дохід, кількість відкритих кредитів, історію погашення боргу, наявність прострочень тощо [4]. Після завантаження даних проведено попередню обробку: очищення дублікатів, виключення відсутніх значень, перетворення категоріальних змінних у числові (one-hot coding), а також нормалізацію числових ознак. Проведено візуальний аналіз даних для виявлення аномалій та розподілу за класами. Кореляційний аналіз дозволив установити найбільш впливові змінні для моделювання, наприклад, історію прострочень та коефіцієнт заборгованості. Сформовано навчальну вибірку, придатну для подальшого використання в машинному навчанні [5]. Реалізовано практичний кейс побудови моделі прогнозування кредитного ризику клієнтів банку. Створена інтелектуальна система класифікації, здатна визначити, чи зможе клієнт своєчасно обслуговувати кредит у майбутньому. Така система дозволяє банку зменшити ймовірність збитків через неповернення кредитів, підвищити ефективність управління ризиками та приймати обґрунтовані кредитні рішення. Для моделювання використано відкритий набір даних із платформи Kaggle – Home Credit Default Risk, який містить понад 300 000 записів клієнтів із різними характеристиками, такими як вік, рівень доходу, кількість утриманців, кредитна історія, тип житла, зайнятість тощо. Видалено значну кількість відсутніх значень у категоріях, де доповнення недоречне. Числові ознаки були нормалізовані за допомогою міні-макс шкали. Категоріальні змінні закодовані методом one-hot encoding для сумісності з алгоритмами машинного навчання. Балансування вибірки проведено за допомогою методу SMOTE для усунення дисбалансу між класами. У табл. 3 описано основні змінні, обрані для побудови моделі. Для порівняння було створено дві моделі: Random Forest Classifier (RFC) як базову та штучну НМ (ANN) на базі TensorFlow/Keras (TFK). RFS забезпечує інтерпретованість, тоді як НМ здатна глибше виявляти нелінійні залежності в даних. RFC забезпечує інтерпретацію, а нейронна мережа здатна точніше виявляти нелінійні залежності в даних. Обидві моделі навчаються на 80% даних, 20% зарезервовано для тестової вибірки. Для НМ використовувалася архітектура із трьома прихованими шарами, активацією ReLU та вихідним шаром із функцією softmax. Як оптимізатор використовувався Adam. Для запобігання перенавчанню використовується Dropout.

Після навчання моделі був проведений порівняльний аналіз результатів за ключовими

метриками: точність, повнота, баланс F1. Нижче наведено порівняльну таблицю моделей (табл. 3).

Таблиця 3. Порівняння моделей за основними метриками

Метрика	Logistic Regression	RFC	Нейронна мережа
Точність	0.76	0.84	0.81
Повнота	0.69	0.80	0.77
F1-бал	0.72	0.82	0.79

Як видно з табл. 3, модель RFC показала найвищі показники, демонструючи хороший баланс між повнотою та точністю. НМ також показала високу продуктивність, дещо поступаючись RFC. Це показує потенціал використання моделей ШІ для ефективного виявлення ФР на основі попередніх даних клієнтів. Для покращення інтерпретації моделі були застосовані методи Shapley Additive Explanations (SHAP). SHAP-аналіз показав, що ключовими факторами були дохід клієнта, вік та стаж роботи. Після навчання НМ-моделі класифікації кредитного ризику клієнта важливим кроком є інтерпретація її результатів. Одним із найефективніших підходів до інтерпретації є використання SHAP (адитивних пояснень SHapley).

Висновки. У ході дослідження проаналізовано можливості, переваги та проблеми використання ШІ в АСУ ФР; теоретичні основи, класифікацію ФР, технічні особливості впровадження інтелектуальних систем; здійснено практичне моделювання на прикладі прогнозування кредитних ФР; розглянуто загальні підходи до управління ФР, визначено їхні особливості в сучасних економічних умовах; проаналізовано основні принципи побудови АСУ ФР та обґрунтовано доцільність упровадження інтелектуальних методів у фінансову аналітику; проведено дослідження сучасних методів ШІ для аналізу та прогнозування ФР; розглянуто особливості моделей глибокого навчання, дерев рішень, ансамблевих методів, визначено критерії оцінки їхньої ефективності; розглянуто питання інтерпретації моделей для впровадження ШІ в практику управління ФР; реалізовано практичний кейс для побудови моделі прогнозування кредитного ФР клієнта банку; оброблено реальні дані, побудовано та протестовано кілька моделей, оцінено точність моделей за допомогою метрик; проведено аналіз важливості ознак за допомогою SHAP-графів та обґрунтовано архітектуру системи, яка може бути використана для інтеграції такої моделі в практичну АСУ. Загалом, результати роботи підтверджують високу ефективність використання методів ШІ для автоматизованого аналізу та прогнозування ФР. Такі моделі можуть не лише підвищити точність ідентифікації ризиків, але й забезпечити ефективність прийняття рішень у фінансових установах.

Література:

1. Азарова А.О., Юрчук Н.П., Нікіфорова Л.О., Шиян А.А. Інформаційні системи і технології: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2024. Ч. 2. 160 с. DOI: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2025/Azarova_P2_-2024_160.pdf
2. Шевченко А.М., Чакалов А.К. Фінансові та правові ризики для розвитку бізнесу в умовах цифровізації та роль механізму управління економічною безпекою підприємства у протидії їм. Трансформаційна економіка. 2025. № 2(11). С. 128–133. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-11-21
3. Житар М.О., Ананьєва Ю.В. Методологічна система формування стратегій управління фінансовими ризиками в умовах глобалізації економіки. Економіка: фінанси, грошовий обіг і кредит. Бізнесінформ. 2025. № 1. С. 229–240. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-229-240
4. Чорновол А.О. Гончарук Я.М., Хелемендик Є.І., Кисилиця С.О. Використання штучного інтелекту в управлінні фінансовими ризиками банків і страхових компаній. Актуальні питання економічних наук. 2025. № 8. 17 с. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14887306
5. Бабенко-Левада В.Г., Чикалюк М.М., Ковернінська Ю.В. Вплив штучного інтелекту

на інновації у фінансовому секторі України у 2024 році. Фінанси. 2025. 16 с. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13992645

References:

1. Azarova A.O., Yurchuk N.P., Nikiforova L.O., Shyyan A.A. Information systems and technologies: teaching. Manual. Vinnytsia: VNTU, 2024. Part 2. 160 p. (in Russian). DOI: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2025/Azarova_P2_-2024_160.pdf
2. Shevchenko A.M., Chakalov A.K. Financial and Legal Risks for Business Development in the Context of Digitalization and the Role of the Mechanism for Managing the Economic Security of Enterprise in Counteracting Them. Transformational economy. 2025. № 2(11). Pp. 128–133 (in Russian). DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-11-21
3. Zhytar M.O., Ananieva Y.V. Methodological System for the Formation of Financial Risk Management Strategies in the Context of Globalization of the Economy. Economics: finance, money circulation and credit. Businessinform. 2025. № 1. Pp. 229–240 (in Russian). DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-229-240
4. Chornovol A.O., Honcharuk Y.M., Helemendyk E.I., Kisylytsia S.O. Use of Artificial Intelligence in Financial Risk Management of Banks and Insurance Companies. Topical issues of economic sciences. 2025. № 8. 17 pp. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14887306
5. Babenko-Levada V.G., Chykalyuk M.M., Koverninska Y.V. Impact of Artificial Intelligence on Innovations in the Financial Sector of Ukraine in 2024. Finance. 2025. 16 p. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13992645

УДК 316.6:177.7

Надія Андріївна Солопихіна
студентка магістратури факультету ветеринарної медицини,
Державний біотехнологічний університет (ВМ-211-14м);
ORCID: 0009-0007-0445-4148;
e-mail: solopyhinanada@gmail.com
Науковий керівник: Олексій Михайлович Варипаєв,
кандидат філософських наук, доцент
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК НОВИЙ МОРАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Nadiia Solopykhina
Master's student, Faculty of Veterinary Medicine,
State Biotechnological University (VM-211-14m);
ORCID: 0009-0007-0445-4148;
e-mail: solopyhinanada@gmail.com
Scientific supervisor: Olexii Varypaiev,
PhD in Philosophy, Associate Professor
State Biotechnological University (SBTU)

VOLUNTEERING AS A NEW MORAL IMPERATIVE OF UKRAINIAN SOCIETY IN TIMES OF CRISIS

Волонтерство в Україні за останнє десятиліття вийшло за межі приватної доброчинності. В умовах слабких або перевантажених інститутів воно стало способом швидкої суспільної самоорганізації, мовою довіри й практичним доказом громадянської зрілості. Після Євромайдану українське суспільство прискорено переосмислює пострадянські моделі пасивності, а війна після 2014 року й повномасштабне вторгнення надали цьому процесу граничної напруги [5, с. 9-15; 6, с. 19-31]. Волонтерство варто

розглядати не як тимчасову реакцію на кризу, а як нову норму моральної поведінки, де відповідальність перестає бути абстрактним словом і переходить у щоденну дію.

Робота спирається на соціально-філософський, аксіологічний і структурно-функціональний підходи. Вони поєднують аналіз інституційної кризи, громадянської участі, міжособистісної довіри та моральної мотивації. Пострадянська деінституціоналізація залишила українському суспільству не лише кризу правил, а й потребу в нових формах солідарності [4, с. 5-8]. Волонтерські мережі виникли там, де офіційна система діяла повільно або не охоплювала реальні людські потреби. Їхня сила не в заміні держави, а в моральному тиску на неї. Громадяни, які беруть відповідальність за поранених, переселенців, військових, тварин, лікарні чи громади, повертають суспільним інститутам живий людський зміст.

Громадянська участь в українському досвіді останніх років дедалі менше схожа на формальну лояльність. Волонтер діє не за наказом і не за винагороду. Він бачить у спільному благові особисту справу, тому патріотизм втрачає декларативність і набуває практичної форми. Аналітика перших післямайданних років показувала, що громадянське суспільство входить у новий стан, де самоорганізація стає способом захисту гідності й державності [5, с. 45-58].

Світоглядний вимір тут принциповий. Світогляд фахівця подано як систему ціннісних орієнтацій, що визначає не тільки професійне рішення, а й ставлення до суспільства, іншої людини та власної відповідальності [2, с. 16-17]. Моральний імператив не працює як зовнішній наказ. Він тримається на внутрішній готовності людини діяти чесно, безкорисливо і своєчасно, навіть коли гарантій результату немає.

Волонтерська практика спирається на довіру, емпатію та здатність витримувати чужий біль без втрати дієздатності. Концепція емоційного інтелекту як трансверсальної компетентності дає для цього точну рамку: емоційна чутливість постає не декоративною «м'якою навичкою», а ресурсом відповідального вчинку [1, с. 1083-1085]. Для українського волонтерства це особливо важливо, бо допомога в умовах війни потребує не лише співчуття, а й саморегуляції, дисципліни, командної координації.

Війна 2022 року посилила мобілізацію суспільства. Взаємодопомога стала не епізодом, а способом щоденного виживання, де приватне життя постійно перетинається з долею країни. Дослідження українського суспільства в умовах війни фіксує різке зростання значення громадянської ідентичності та послаблення старих регіональних розломів у полі належності до України [6, с. 290]. Волонтерство в цьому сенсі працює як жива тканина єдності, не ідеальна, інколи втомлена, але реальна.

Окремий пласт становить молодь. Дослідники, аналізуючи світоглядну трансформацію студентства в умовах соціополітичних викликів, підкреслюють потребу синтезу когнітивного, емоційного та практичного компонентів у становленні громадянської позиції [3, с. 35-40]. Саме такий синтез видно у волонтерстві. Студент, лікар, викладач, підприємець або ветеринар не просто «допомагає». Він вчиться жити в режимі відповідальності, де професійна компетентність і людяність не розведені по різних площинах.

Волонтерство в сучасній Україні постає як моральний імператив кризового суспільства, бо з'єднує самоорганізацію, довіру, емпатію і громадянську дію. Воно компенсує інституційні розриви, але не зводиться до технічної допомоги. У ньому формується нова етика взаємодії, вільна від пострадянської недовіри й очікування зовнішнього наказу. Через волонтерство українське суспільство документує власний історичний досвід: доля держави дедалі частіше залежить від моральної ясності конкретної людини. У кризі така дія стає не винятком, а внутрішнім стандартом громадянської зрілості.

Література:

1. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Емоційний інтелект як трансверсальна компетентність у професійній освіті: двоконтурна модель імплементації. Наука і техніка сьогодні. 2026. № 1(55). С. 1083-1099. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1083-1099
2. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світогляд фахівця як основа професійної діяльності. Інноваційні технології і методика викладання гуманітарних дисциплін: теорія і практика технічних закладів вищої освіти: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем вищої освіти і науки, м. Харків, 18 квіт. 2024 р. Харків: ХНАДУ, 2024. С. 16-18. URL: https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/708aa6cc-23ce-4c70-9d93-153047d5b6d3/content
3. Варипаєв О. М., Міносян А. С. Світоглядна трансформація студентства в умовах соціополітичних викликів України. Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі: збірник матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 05 червня 2025 р., м. Херсон. Херсон: Херсонська державна морська академія, 2025. С. 35-40. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.5318201
4. Головаха Є., Паніна Н. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. Социология: теория, методы, маркетинг. 2001. № 4. С. 5-22. URL: https://i-soc.com.ua/journal/N4_2001r.pdf
5. Україна після Євромайдану: досягнення та виклики / І. Бекешкіна, О. Гарань, М. Золкіна, Р. Кермач та ін.; за ред. М. Яковлєва, О. Гараня. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2015. 132 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17643
6. Українське суспільство в умовах війни. 2022: колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf

References:

1. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2026). Emotsiinyi intelekt yak transversalna kompetentnist u profesiinii osviti: Dvokonturna model implementatsii [Emotional intelligence as a transversal competence in professional education: A dual-contour implementation model]. Nauka i tekhnika sohodni, 1(55), 1083-1099. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1083-1099
2. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2024). Svitohliad fakhivtsia yak osnova profesiinoi diialnosti [The worldview of a specialist as the basis of professional activity]. In Innovatsiini tekhnolohii i metodyka vykladannia humanitarnykh dystsyplin: Teoriia i praktyka tekhnichnykh zakladiv vyshchoi osvity (pp. 16-18). KhNADU. https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/708aa6cc-23ce-4c70-9d93-153047d5b6d3/content
3. Varypaiev, O. M., Minosian, A. S. (2025). Svitohliadna transformatsiia studentstva v umovakh sotsiopolitychnykh vyklykiv Ukrainy [Worldview transformation of students in the conditions of sociopolitical challenges of Ukraine]. In Aktualni problemy vykladannia osvitnikh komponentiv sotsialno-humanitarnoho spriamuvannia u vyshchii shkoli (pp. 35-40). Kherson State Maritime Academy. https://doi.org/10.2139/ssrn.5318201
4. Holovakha, Y., & Panina, N. (2001). Postsovetskaia deinstitutsionalizatsiia i stanovlenie novykh sotsialnykh institutov v ukrainskom obshchestve [Post-Soviet deinstitutionalization and the formation of new social institutions in Ukrainian society]. Sotsiologiia: Teoriia, Metody, Marketing, 4, 5-22. https://i-soc.com.ua/journal/N4_2001r.pdf
5. Bekeshkina, I., Haran, O., Zolkina, M., Kermach, R., et al. (2015). Ukraina pislia Yevromaidanu: Dosiahnennia ta vyklyky [Ukraine after Euromaidan: Achievements and

challenges]. Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17643
6. Holovakha, Y., & Makeiev, S. (Eds.). (2022). Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: Kolektyvna monohrafiia [Ukrainian society in wartime. 2022: Collective monograph]. Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf

УДК 94:656.835.91(477)

Арсеній Русланович Стеценко
член Полтавського обласного товариства філателістів,
Асоціація філателістів України (АсФУ)
ORCID iD: 0009-0003-6711-0247
e-mail: arsiarsi2009@gmail.com
Наталія Олексіївна Кононеко
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти, Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID iD: 0009-0004-5755-815X
e-mail: teacher.sg.04@agrokoledg.poltava.ua

МУЛЬТИАСПЕКТНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ФІЛАТЕЛІЇ

Arsenii Stetsenko
Member of the Poltava Regional Society of Philatelists,
Association of Philatelists of Ukraine (AsPhU)
ORCID iD: 0009-0003-6711-0247
e-mail: arsiarsi2009@gmail.com
Natalia Kononenko
Student of the (second) master's level of higher education,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
ORCID iD: 0009-0004-5755-815X
e-mail: teacher.sg.04@agrokoledg.poltava.ua

MULTI-ASPECT MODEL OF CONTEMPORARY MILITARY PHILATELY

Анотація: У статті обґрунтовано мультиаспектну модель сучасної мілітарної філателії України як інструменту комеморації та державної дипломатії в умовах війни 2022–2026 рр. Авторами розкрито три засадничі вектори моделі: героїко-меморіальний (персоналізація подвигу захисників), інституційно-освітній (фіксація тяглості діяльності закладів освіти, зокрема досвід ВСП «АЕФК ПДАУ» та ПДАУ) та дипломатично-тріумфальний (документування воєнних перемог і міжнародної підтримки). Застосовано методи системного моделювання та контент-аналізу візуальних образів поштових мініатюр. Доведено, що поштова марка трансформувалася з технічного засобу оплати у потужний інформаційний ресурс «м'якої сили», що заповнює вакуум у науковому розумінні сучасних практик збереження національної пам'яті. Модель демонструє, як філателія інтегрує індивідуальний героїзм та інституційну стійкість у єдиний історичний літопис незламності.

Ключові слова: мілітарна філателія, поштова марка, мультиаспектна модель, комеморація, національна пам'ять, візуальний код, російсько-українська війна.

Abstract: The article substantiates the multi-aspect model of modern military philately of Ukraine as a tool of commemoration and state diplomacy in the conditions of the war of 2022–2026. The authors reveal three fundamental vectors of the model: heroic-memorial (personalization of the feat of the defenders), institutional-educational (fixation of the continuity of the activities of educational institutions, in particular the experience of the SSU «AEPC PSAU» and PSAU) and

diplomatic-triumphal (documentation of military victories and international support). Methods of system modeling and content analysis of visual images of postal miniatures are applied. It is proven that the postage stamp has transformed from a technical means of payment into a powerful information resource of «soft power», which fills the vacuum in the scientific understanding of modern practices of preserving national memory. The model demonstrates how philately integrates individual heroism and institutional resilience into a single historical chronicle of invincibility.

Keywords: military philately, postage stamp, multi-aspect model, commemoration, national memory, visual code, Russian-Ukrainian war.

Феномен поштової марки в сучасному гуманітарному дискурсі виходить далеко за межі суто технічного засобу оплати кореспонденції, перетворюючись на автентичного «амбасадора» державного суверенітету та візуальний код нації. Будучи унікальним концентратором історичного часу та культурного простору, поштова мініатюра фіксує буття держав, багато з яких зникли з політичної карти світу, залишивши по собі лише філателістичні свідчення [9; 1]. Сьогодні марка виступає як повноцінний історичний документ, де комбінація номіналу, назви країни та графічного дизайну формує потужний інформаційний меседж про національні здобутки. Попри те, що з моменту відновлення незалежності Україна сформувала масштабний філателістичний фонд, наукова спільнота досі не запропонувала системного аналізу цього ресурсу. Основна проблема полягає у відсутності цілісної концепції, яка б пояснювала функціонування філателії в екстремальних умовах російсько-української війни, що робить розробку мультиаспектної моделі критично важливою для сучасної науки.

Для побудови авторської моделі дослідження було застосовано комплексний підхід, що базується на методах системного моделювання та історичної дескрипції. Важливу роль відіграв метод контент-аналізу візуальних образів, який дозволив систематизувати розрізнені філателістичні об’єкти у єдину структуру за тематичними векторами. Використання джерелознавчого аналізу допомогло дослідити автентичність відображення військових, освітніх та державних процесів у поштових випусках 2022–2026 років, що дало змогу виокремити ключові аспекти моделі: героїко-меморіальний, інституційно-освітній та дипломатично-тріумфальний.

Запропонована нами мультиаспектна модель сучасної мілітарної філателії розглядає поштову марку як динамічну систему, що адаптується до запитів суспільства щодо вшанування героїв, фіксації освітньої тяглості та документування геополітичних перемог. Ця модель базується на інтеграції трьох ключових векторів: персоналізованого вшанування захисників і добровольців; інституційного відображення діяльності навчальних закладів та державних структур, що підкреслює незламність соціальної архітектури; та дипломатичного аспекту, де марка фіксує військові тріумфи та міжнародну солідарність. Такий підхід дозволяє трактувати філателію не просто як засіб оплати чи об’єкт колекціонування, а як багатогранний інформаційний ресурс, що заповнює науковий вакуум у розумінні комеморативних практик воєнного часу.

Героїко-меморіальний аспект моделі фокусується на персоналізації подвигу, де через поштові конверти та марки імена захисників України стають частиною щоденного візуального простору громадян. Важливим прикладом є вшанування добровольців з Кременчука, зокрема Віталія Маценка та Віктора Поштаря, які попри важкі поранення та втрату кінцівок продовжують бути активними членами суспільства; спеціальне погашення на їхню честь 14 березня 2026 року зафіксувало цей приклад мужності у філателістичній історії [14]. Окрему роль відіграє вшанування загиблих героїв, як-от спецпогашення «Хвилина мовчання» у Кременчуці (01.10.2025), де на конвертах було увічнено пам'ять про тих, хто віддав життя за Батьківщину [15]. Крім персоналій, модель охоплює символіку бойових бригад (наприклад, 80-ї ОДШБр), що зміцнює зв’язок між армією та цивільними, а також возвеличення Міст-героїв, таких як Суми та Тростянець, де поштові блоки закарбовують не лише архітектурну спадщину, а й символи незламності перед обличчям агресії [4; 2].

Інституційно-освітній та культурний аспект моделі демонструє тяглість державності через відображення діяльності закладів, що готують кадри навіть в умовах війни. Унікальною ініціативою став Філателістичний рух у ВСП «Аграрно-економічний фаховий коледж ПДАУ», що розпочався зі спецпогашення марки до 130-річчя закладу 8 вересня 2025 року та продовжився низкою подій, як-от випуск конверта до заснування Студентського наукового товариства «Agricola» (17.11.2025) та філателістичний супровід спортивних турнірів під гаслом «Сила знань – міць держави» 10.03.2026 [6; 7; 5]. Логічним доповненням та масштабуванням цієї ініціативи у межах моделі є відображення ювілейних дат базових освітніх центрів регіону. Зокрема, знаковою подією 105-річного ювілею Полтавського державного аграрного університету стало спеціальне погашення поштової марки, конверта та листівки, виготовлених за проєктом «Власна марка». Цей символічний акт не лише увіковічнив славетну історію ПДАУ та його внесок у розвиток аграрної галузі, а й став важливим маркером інституційної міцності української вищої школи в умовах воєнного стану [11]. Напрям також доповнюється підсиленням національного духу через емоційно значущі сюжети, як-от марка «Кохання за розбитим склом» до Дня закоханих, що візуалізує силу почуттів мешканців воєнного Києва та незламність людського буття понад руйнуваннями [10].

Дипломатично-тріумфальний аспект замикає мультиаспектну модель, виводячи українську філателію у глобальний контекст як інструмент фіксації перемог та міжнародної солідарності. Оперативне документування успішних операцій, як-от випуск марки «Павутина» (05.09.2025), присвяченої стратегічному ураженню ворожої авіації силами СБУ, стає первинним історичним джерелом мілітарних здобутків [13]. Важливим елементом є формування коаліції пам'яті через спільні випуски з країнами-партнерами (наприклад, благодійна марка Canada Post [8] тощо) та участь світових лідерів, зокрема Бориса Джонсона, у погашенні марки «Вільні, Незламні, Непереможні» [12]. Кульмінаційним моментом цього аспекту є легендарна перша воєнна марка «Русскій воєнний корабль, іді… !», яка не лише згуртувала українську націю навколо вислову Романа Грибова, а й стала потужною інформаційною зброєю, що поширила український наратив про незламність по всьому світу [3].

Запропонована мультиаспектна модель сучасної мілітарної філателії доводить, що поштова марка сьогодні є унікальним медіа-ресурсом, який володіє колосальним потенціалом для збереження національної пам'яті, перетворюючись на активний агент соціальної комунікації та карбування сучасної історії України, що потребує подальшої наукової уваги та популяризації серед молоді та міжнародної спільноти.

Література:

1. Lebed F., Morgulev E. Stamps Don't Lie: Sports, Military, and National Identity Postage Stamps As a Mirror of Aggressive Soviet and Russian Propaganda. *Studies and Research*. 2024. Vol. 105. Issue 1. P. 52–64. DOI : https://doi.org/10.2478/pcsr-2024-0024.
2. Іваненко К., Юхта Т. У Сумах погасили марку, присвячену містам-героям Суми та Тростянець. *Суспільне Суми*. URL : https://suspilne.media/sumy/1262278-u-sumah-pogasili-marku-prisvacenu-mistam-geroam-sumi-ta-trostanec/ (дата звернення: 25.03.2026).
3. Катаєва М. Укрпошта ввела в обіг поштову марку про русскій воєнний корабль. *Вечірній Київ*. URL : https://vechirniy.kyiv.ua/news/64791/ (дата звернення: 25.03.2026).
4. Князєва А., Грицан І. У Львові відбулося символічне погашення поштової марки 80-ї ОДШБр. *Суспільне Львів*. URL : https://suspilne.media/lviv/1191562-u-lvovi-vidbulosa-simvolicne-pogasenna-postovoi-marki-80-i-odsbr/ (дата звернення: 25.03.2026).
5. Кононенко Н. Збереження історії навчального закладу засобами філателії. *ВСП «Аграрно-економічний фаховий коледж ПДАУ»*. URL : https://agrokoledg.poltava.ua/zberezhennya-istoriyi-navchalnogo-zakladu-zasobamy-filateliyi/ (дата звернення: 25.03.2026).

6. Кононенко Н. Урочисте засідання педагогічної ради з нагоди 130-річчя коледжу. *ВСП «Аграрно-економічний фаховий коледж ПДАУ»*. URL : https://agrokoledg.poltava.ua/urochyste-zasidannya-pedagogichnoyi-rady-z-nagody-130-richchya-koledzhu/ (дата звернення: 25.03.2026).
7. Кононенко Н., Стеценко А. Урочисте погашення філателістичного конверта у Міжнародний день студента. *ВСП «Аграрно-економічний фаховий коледж ПДАУ»*. URL : https://agrokoledg.poltava.ua/urochyste-pogashennya-filatelistychnogo-konverta-u-mizhnarodnyj-den-studenta/ (дата звернення: 25.03.2026).
8. Конопльова М. Канада випустила поштову марку на підтримку України. *#ШОТАМ*. URL : https://shotam.info/kanada-vypustyla-poshtovu-marku-na-pidtrymku-ukrainy/ (дата звернення: 25.03.2026).
9. Орєхова С. Є. Історико-культурна спадщина України крізь Призму маркознавства. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. Маріуполь, 2020. Вип. 20. С. 58–67.
10. Палій О. Кохання крізь розбите скло: Укрпошта випустила щемливу марку про воєнний Київ. *Informator*. URL : https://informator.ua/uk/kohannya-kriz-rozbite-sklo-ukrposhta-vipustila-shchemlivu-marku-pro-voyenniy-kijiv (дата звернення: 25.03.2026).
11. Полтавський державний аграрний університет відзначив 105-річчя. *Полтавська ОВА*. URL : https://poda.gov.ua/news/237944 (дата звернення: 25.03.2026).
12. Саєнко В. Зеленський і Джонсон погасили поштову марку «Вільні, Незламні та Непереможні!». *УНІАН*. URL : https://www.unian.ua/war/zelenskiy-i-dzhonson-pogasili-poshtovu-marku-vilni-nezlamni-i-neperemozhni-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11953383.html (дата звернення: 25.03.2026).
13. СБУ та Укрпошта урочисто погасили марку, присвячену спецоперації «Павутина». *Armyinform*. URL : https://armyinform.com.ua/2025/09/05/sbu-ta-ukrposhta-urochysto-pogasyly-marku-prysvyachenoyi-speczoperacziyi-pavutyna/ (дата звернення: 25.03.2026).
14. Синтюрина О. Поштові конверти нагадуватимуть про двох добровольців з Кременчука. *Кременчуцька газета*. URL : https://kg.ua/news/kremenchuk-ta-regioni/poshtovi-marki-nagaduvatimut-pro-dvoh-dobrovolciv-z-kremenchuka (дата звернення: 25.03.2026).
15. Українська М. В День захисників і захисниць у Кременчуці погасили марки на конвертах із зображеннями загиблих воїнів. *Кременчуцький Телеграф*. URL : https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10143509-v-den-zahisnikiv-i-zahisnic-u-kremenchuci-pogasili-marki-na-konvertah-iz-zobrazhennjami-zagiblih-vojiiv.html (дата звернення: 25.03.2026).

References:

1. Lebed, F., & Morgulev, E. (2024). Stamps Don't Lie: Sports, Military, and National Identity Postage Stamps As a Mirror of Aggressive Soviet and Russian Propaganda. *Studies and Research, 105* (1), 52–64. DOI : https://doi.org/10.2478/pcsr-2024-0024 [in English].
2. Ivanenko, K., & Yukhta, T. (2026, March 12). U Sumakh pohasyly marku, prysviachenu mistam-heroiam Sumy ta Trostianets [A stamp dedicated to the hero cities of Sumy and Trostyanets was cancelled in Sumy]. *Suspilne Sumy [Social Sumy]*. Retrieved from https://suspilne.media/sumy/1262278-u-sumah-pogasili-marku-prisvacenu-mistam-geroam-sumi-ta-trostanec/ [in Ukrainian].
3. Kataieva, M. (2022, April 12). Ukrposhta vvela v obih poshtovu marku pro russkii voiennyi korabl [Ukrposhta put into circulation a postage stamp about the Russian warship]. *Vechirnii Kyiv [Evening Kyiv]*. Retrieved from https://vechirniy.kyiv.ua/news/64791/ [in Ukrainian].
4. Kniazieva, A., & Hrytsan, I. (2025, December 17). U Lvovi vidbulosia symvolichne pohashennia poshtovoi marky 80-i ODShBr [A symbolic cancellation of the 80th Air Assault Brigade postage stamp took place in Lviv]. *Suspilne Lviv [Public Lviv]*. Retrieved

from https://suspilne.media/lviv/1191562-u-lvovi-vidbulosa-simvolicne-pogasenna-postovoi-marki-80-i-odsbr/ [in Ukrainian].
5. Kononenko, N. (2026, March 11). Zberezhennia istorii navchalnoho zakladu zasobamy filatelii [Preserving the history of the educational institution by means of philately]. *VSP «Ahrarno-ekonomichnyi fakhovyi koledzh PDAU» [SSU «Agrarian-Economic Professional College of PSAU»]*. Retrieved from https://agrokoledg.poltava.ua/zberezhennya-istoriyi-navchalnogo-zakladu-zasobamy-filateliyi/ [in Ukrainian].
6. Kononenko, N. (2025, September 08). Urochyste zasidannia pedahohichnoi rady z nahody 130-richchia koledzhu [Solemn meeting of the pedagogical council on the occasion of the 130th anniversary of the college]. *VSP «Ahrarno-ekonomichnyi fakhovyi koledzh PDAU» [SSU «Agrarian-Economic Professional College of PSAU»]*. Retrieved from https://agrokoledg.poltava.ua/urochyste-zasidannya-pedagogichnoyi-rady-z-nagody-130-richchya-koledzhu/ [in Ukrainian].
7. Kononenko, N., & Stetsenko, A. (2025, November 17). Urochyste pohashennia filatelistychnoho konverta u Mizhnarodnyi den studenta [Solemn cancellation of a philatelic envelope on International Students' Day]. *VSP «Ahrarno-ekonomichnyi fakhovyi koledzh PDAU» [SSU «Agrarian-Economic Professional College of PSAU»]*. Retrieved from https://agrokoledg.poltava.ua/urochyste-pogashennya-filatelistychnogo-konverta-u-mizhnarodnyj-den-studenta/ [in Ukrainian].
8. Konoplova, M. (2022, July 08). Kanada vypustyla poshtovu marku na pidtrymku Ukrainy [Canada released a postage stamp in support of Ukraine]. *#SHOTAM*. Retrieved from https://shotam.info/kanada-vypustyla-poshtovu-marku-na-pidtrymku-ukrainy/ [in Ukrainian].
9. Oriekhova, S. Ye. (2020). Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy kriz Pryzmu markoznavstva [Historical and Cultural Heritage of Ukraine through the Prism of Brand Studies]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia [Bulletin of Mariupol State University. Series: Philosophy, Cultural Studies, Sociology], 20*, 58–67 [in Ukrainian].
10. Palii, O. (2026, February 10). Kokhannia kriz rozbyte sklo: Ukrposhta vypustyla shchemlyvu marku pro voiennyi Kyiv [Love through broken glass: Ukrposhta released a poignant stamp about wartime Kyiv]. *Informator*. Retrieved from https://informator.ua/uk/kohannya-kriz-rozbite-sklo-ukrposhta-vipustila-shchemlivu-marku-pro-voyenniy-kijiv [in Ukrainian].
11. Poltavska OVA [Poltava OVA]. (2025, October 02). *Poltavskyi derzhavnyi ahrarnyi universytet vidznachyv 105-richchia [Poltava State Agrarian University celebrated its 105th anniversary]*. Retrieved from https://poda.gov.ua/news/237944 [in Ukrainian].
12. Saienko, V. (2022, August 24). Zelenskyi i Dzhonson pohasyly poshtovu marku «Vilni, Neznlamni ta Neperemozhni!» [Zelenskyy and Johnson cancelled the «Free, Unbreakable and Invincible!» postage stamp]. *UNIAN*. Retrieved from https://www.unian.ua/war/zelenskiy-i-dzhonson-pogasili-poshtovu-marku-vilni-nezlamni-i-neperemozhni-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11953383.html [in Ukrainian].
13. Armyinform. (2025, September 05). *SBU ta Ukrposhta urochysto pohasyly marku, prysviachenu spetsoperatsii «Pavutyna» [SBU and Ukrposhta solemnly cancelled a stamp dedicated to the special operation «Web»]*. Retrieved from https://armyinform.com.ua/2025/09/05/sbu-ta-ukrposhta-urochysto-pogasyly-marku-prysvyachenoyi-speczoperacziyi-pavutyna/ [in Ukrainian].
14. Syntiuryna, O. (2026, March 14). Poshtovi konverty nahaduvatymut pro dvokh dobrovoltsiv z Kremenchuka [Post envelopes will remind of two volunteers from Kremenchuk]. *Kremenchutska hazeta [Kremenchuk newspaper]*. Retrieved from https://kg.ua/news/kremenchuk-ta-regioni/poshtovi-marki-nagaduvatimut-pro-dvoh-dobrovolciv-z-kremenchuka [in Ukrainian].

15. Ukrainska, M. (2025, October 01). V Den zakhysnykiv i zakhysnyts u Kremenchutsi pohasyly marky na konvertakh iz zobrazhenniamy zahyblykh voiniv [On the Day of Defenders of Ukraine, stamps on envelopes with images of fallen soldiers were cancelled in Kremenchuk]. *Kremenchutskyi Telehraf [Kremenchuk Telegraph]*. Retrieved from https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10143509-v-den-zahisnikiv-i-zahisnic-u-kremenchuci-pogasili-marki-na-konvertah-iz-zobrazhennjami-zagiblih-vojiiv.html [in Ukrainian].

УДК 352.07:339.924(4-6ЄС)

Всеволод Миколайович Черторижський
молодший науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»
м. Львів
e-mail: sewinik@gmail.com

РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ (ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД)

Vsevolod Chertorizhsky
Junior Researcher
Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Lviv
e-mail: sewinik@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN TERRITORIAL COOPERATION INSTRUMENT AS A SOCIAL INSTITUTION (INTERACTION AMONG TERRITORIAL COMMUNITIES)

Анотація. У дослідженні розглядається досвід та особливості розвитку європейського територіальне співробітництво, яке перетворилося у вагомий інструмент політики ЄС в аспекті регіонального розвитку, у співробітництво з регіонами прикордонних країн, а також як соціального інституту (взаємодії територіальних громад). Цей досвід може бути застосований з метою адаптації кращих європейських практик у соціально-економічному розвитку українських прикордонних регіонів сусідніх з ЄС.

Ключові слова: суспільні процеси, європейське територіальне та прикордонне співробітництво, соціальний інститут, взаємодія територіальних громад.

Abstract: This study examines the experience and characteristics of the development of European territorial cooperation, which has become a significant EU policy instrument in terms of regional development, cooperation with regions of neighboring countries, and as a social institution (interaction between territorial communities). This experience can be applied to adapt best European practices in the socio-economic development of Ukrainian border regions adjacent to the EU.

Keywords: social processes, European territorial and border cooperation, social institution, interaction of territorial communities.

Постановка проблеми. Інструмент європейського територіального співробітництва, що володіє істотними фінансовими та адміністративними ресурсами, забезпечує підтримку економічно слаборозвинених регіонів ЄС, забезпечує розвиток інноваційної економіки та активізує програми співробітництва, соціального інституту (взаємодії територіальних громад у забезпечення сталого розвитку, та подолання соціально-економічних диспропорцій).

Приділимо увагу становленню, розвитку та зростанню даного інструменту, який за останні 15 років, зазнавши змін, сформувався в одну з ключових цілей політики згуртування ЄС.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток і проникність кордонів ще більше посилилися завдяки створенню Економічного і валютного союзу та скасуванню прикордонного контролю між європейськими країнами в результаті підписання Шенгенської угоди в 1985 р. У продовженні цього процесу з'явилася потреба у зниженні бар'єрної функції державних кордонів [1]. Була сформульована концепція спільного ринку, де кордони не виступали б перешкодою для вільного переміщення робочої сили, товарів, послуг і капіталу [2, с. 28].

Ступенево кордони в ЄС втратили функцію роздільників між державами. Проте вони не зникли повністю. Не зникають адміністративні, економічні, культурні, та мовні бар'єри між країнами ЄС, адміністрації прикордонних регіонів пристосовуються до нових інституційних умов, в яких кордон ставав інструментом розвитку, а не стримуючим, лімітуючим фактором.

Концепція прикордонного співробітництва. ЄС в рамках своїх повноважень спершу підтримувало співпрацю «через кордони», але тривалий час не створювало власної правової основи, пояснюючи це тим, що питання, які стосуються прав місцевих і регіональних організацій, належать до виключної компетенції органів держав-членів і знаходяться поза компетенцією законодавчих органів ЄС [3, с. 31].

Посилення важливості політики на регіональному рівні спричинило піднесення та формалізацію транскордонної взаємодії на теренах Європи. Єврорегіони постали як механізми, що слугують згаданій співпраці. Ці утворення не наділені атрибутами наднаціональних суб'єктів, натомість вони перебувають під правовим полем держав-учасниць.

Те, як держави взаємодіятимуть одна з одною, було зумовлено державними установами відповідно до підписаних ними угод та покладених на себе зобов'язань. Проте, завдяки діяльності єврорегіонів, межі стали менш жорсткими для перетину населенням, обміну думками, торгівлі товарами та надання послуг. Єврорегіони змінили характер єврокордонів. Вони перетворили їх із твердих на м'які» [4, с. 21].

Єврорегіони стали платформою для соціального співробітництва і контактів мешканців прикордонних районів. Також вони не отримали повноправного правового статусу в контексті міжнародного права, проте можна сказати, що вони набули значної ваги в міжнародному політичному просторі. Європейське співтовариство позитивно сприйняло досвід єврорегіонів та аналогічних прикордонних структур [5, с. 46].

Ключову функцію у процесі єднання з Європою виконувала програма «Інтеррег»1, яка надавала фінансову підтримку транскордонній взаємодії. Проте, докорінних перетворень у межах чинного правового поля не сталося, адже, як зазначається, «політика у сфері регіонального розвитку не стимулювала достатньо інтенсивної транскордонної співпраці» [6].

Системні рішення, які б надавали нового поштовху прикордонній співпраці, збільшуючи її значущість у функціонуванні Європейської спільноти були сформовані.

Започаткування інструменту європейської територіальної взаємодії (ЄТС). Поняття «європейське територіальне співробітництво» офіційно було вжите під час окреслення трьох конкретних завдань політики згуртування Європейського союзу на період 2007–2013 рр. [5].

Основним завданням політики згуртування того часу були підвищення конкурентоспроможності, підтримка економічного зростання та заохочення рівня зайнятості [7].

Необхідно зауважити, що контексті регіонального розвитку Європейський союз використовує три взаємопов'язані між собою поняття :

– структурна політика — традиційна концепція, яка використовується з 1957 р., коли зобов'язання проводити таку політику було закріплено Римським договором;

– регіональна політика як основна частина політики ЄС, орієнтована на підтримку регіонального розвитку; критерії вибору напрямків підтримки є регіональними, і управління значною частиною ресурсів здійснюється на регіональному рівні;

– політика згуртування вказує на головну мету, що полягає у скороченні диспропорцій у рівні територіального розвитку ЄС.

Інструмент європейського територіального співробітництва по суті став продовженням ініціативи ЄС — Інтеррег III. Він охоплював більшу сферу діяльності, ніж попередній Інтеррег, зокрема, щодо співробітництва в напрямку морської економіки.

Спираючись на поглиблення області діяльності інструменту європейського територіального співробітництва, було прийнято рішення, що в рамках Європейського фонду регіонального розвитку цей інструмент буде забезпечений більш значнішими фінансовими ресурсами, ніж попередня програма Інтеррег.

Територіальне співробітництво змінило власний статус, піднявшись до рівня загальноєвропейської мети, що забезпечило йому більш ефективну правову основу і більш сприятливі правила фінансування.

Мета інструменту європейського територіального співробітництва поділяється на три компоненти.

Для кожного компонента визначено основні пріоритети:

1. Заходи в галузі економічного, соціального та екологічного розвитку шляхом розробки та реалізації спільних стратегій сталого територіального розвитку;

2. Розвиток співпраці, у тому числі між приморськими регіонами, завдяки фінансуванню мережевої співпраці та заходів, що сприяють комплексному територіальному розвитку.

3. Дії по підвищенню ефективності регіональної політики.

Зауважимо, що простір дії інструменту охоплює регіони рівня NUTS 3, що примикають до всіх внутрішніх (для ЄС) сухопутних кордонів і ряду зовнішніх сухопутних і морських кордонів, шириною до 150 км, за умови, що дані території беруть участь у реалізації транскордонного співробітництва.

Тринадцять областей було виокремлено з метою реалізації компонентів транснаціонального співробітництва. Разом з тим всі регіони ЄС могли брати участь у міжрегіональному співробітництві, обміні досвідом у динаміці суспільних процесів та створенні мережевих форм співробітництва.

Акцентуємо увагу на стратегічних принципах Європейського співтовариства. Адже, європейська комісія визнала, що ключова мета інструменту європейського територіального співробітництва - стати значущим джерелом забезпечення розвитку території ЄС. Також сформовані необхідні для досягнення поставленої мети «Стратегічні керівні принципи». Вони дозволили пов'язати стратегії розвитку національного, регіонального та місцевого (локального) рівнів [8].

Відповідно до загальноєвропейських стратегічних керівних (адміністративних) принципів кожна країна-член ЄС зобов’язана була сформувати та опрацювати «національну стратегічну довідкову систему» (НСПС), яка стала новим та адаптованим інструментом системи програмування, що діяла в 2007–2013 рр. Такий інструмент використовувався для досягнення цілей «конвергенція» та «підвищення регіональної конкурентоспроможності та рівня зайнятості». Також НСПС використовували для досягнення мети інструменту європейського територіального співробітництва.

Оперативні програми. Для реалізації кожної з цілей були заплановані оперативні програми. Комісія оцінила всі представлені програми з точки зору їхнього внеску в досягнення цілей і пріоритетів як Стратегічних керівних принципів ЄС, так і національних стратегічних документів (НСПС).

Кожна оперативна програма, що реалізується в рамках інструменту європейського територіального співробітництва, повинна була мати такі обов'язкові компоненти [9]:

1) аналіз умов співробітництва з точки зору оцінки сильних і слабких сторін;

2) перелік районів, на території яких буде реалізовуватися оперативна програма;

3) обґрунтування вибору пріоритетів щодо стратегічних орієнтирів ЄС, в рамках яких реалізується оперативна програма;

4) національну стратегічну довідкову систему, якщо держави-члени вирішили включити в них дії, фінансовані в рамках інструменту європейського територіального співробітництва;

5) інформація про пріоритетні завдання та їх конкретні цілі;

6) єдиний фінансовий план;

7) правила реалізації оперативної програми;

8) орієнтовний перелік великих проектів.

Необхідно підкреслити і те, що країни, які беруть участь в оперативній програмі, можуть скористатися ресурсами європейської групи територіального співробітництва (ЄГТС) у разі, якщо місія оперативної програми та даної групи збігаються.

Європейським парламентом (European Parliament) було ухвалено [10], що ЄГТС повинна здійснювати кроки для реалізації програм або проектів територіального співробітництва, що фінансуються спільно з ЄС, і вжити заходів щодо територіального співробітництва як єдиної ініціативи держав-членів та їх регіональних і місцевих органів влади.

Трансформований статус інструменту європейського територіального співробітництва дозволяє краще контролювати реалізацію міжнародних програм, акцентуючи увагу на необхідності участі в них третіх країн. Адже акцентується увага на ролі європейської групи територіального співробітництва (ЄГТС) як ключової установи, що займається співробітництвом.

Підкреслимо, що вагомою умовою оновленої програми вважається залучення до програм співпраці країн, що не входять до ЄС (ця умова дуже приваблива для України). Для цього передбачається використовувати такі важливі інструменти:

1) Європейський інструмент добросусідства (ENI);

2) Інструмент для допомоги при вступі (IPA II).

Акцентовано, що програми європейського територіального співробітництва, що фінансуються Європейським фондом регіонального розвитку, повинні охоплювати регіони як всередині, так і в деяких випадках — поза ЄС. Останнє повинно відбуватися в ситуації, коли зовнішні регіони не охоплені інструментами зовнішньої політики або не можуть брати участь у програмах зовнішнього співробітництва.

Визначені та встановлені базові засади, загальні положення для європейських структурних та інвестиційних фондів (European structural and investment funds), таких як [10]:

1) Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF);

2) Європейський соціальний фонд (ESF);

3) Фонд згуртування (CF);

4) Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських районів (EAFRD);

5) Європейський морський та рибний фонд (EMFF).

Тематичні цілі для реалізації конкретних завдань європейських структурних та інвестиційних фондів, були визначені:

1) зміцнення досліджень, технологічного розвитку та інновацій;

2) підвищення якості та доступності ІКТ;

3) підвищення конкурентоспроможності МСП, аграрного сектора та сектора рибальства і аквакультури;

4) підтримка переходу до низьковуглецевої економіки у всіх секторах;

5) сприяння адаптації до зміни клімату, запобігання ризикам та управлінню ними;

6) збереження та захист навколишнього середовища і підтримка ресурсоефективності;

7) сприяння сталому транспорту та усунення нестачі потужностей у роботі найбільш важливих елементів мережевої інфраструктури;

8) сприяння стабільній та якісній зайнятості та мобільності співробітників; 9) сприяння соціальній інтеграції, боротьба з бідністю та соціальною дискримінацією;

10) інвестування в освіту, професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації протягом усього життя;

11) зміцнення інституційного потенціалу державних установ та організацій, що беруть участь у підвищенні ефективності державного управління.

Загалом планується реалізувати 102 програми для досягнення цілей і пріоритетів інструменту європейського територіального співробітництва, у тому числі: – Interreg VA — 88 програм (60 програм «внутрішні кордони», 12 програм «Інструмент IPA», 16 програм «Інструмент EIS»); – Програми Interreg VB — 15; –Програми Interreg V C — 4 (Interreg Europa, Interact, Urban, Espon) [10,11]: Для програм прикордонного співробітництва підтримка була надана регіонам ЄС на рівні NUTS 3 по всіх внутрішніх і зовнішніх сухопутних кордонах. Що стосується транснаціонального співробітництва, то Комісія вирішила сформувати список транснаціональних областей, які повинні підтримуватися програмами європейського територіального співробітництва, що охоплюють регіони на рівні NUTS 2.

Висновок. Європейське територіальне співробітництво це вдалий результат планомірної реалізації Європейським союзом політики підтримки соціально-економічного розвитку територій, та на наш погляд і соціальних інститутів, що відстають від загальноєвропейського рівня.

Володіючи істотними фінансовими та адміністративними ресурсами, європейська група територіального співробітництва стає дієвим інструментом не тільки всередині європейської політики, але й політики міжнародного співробітництва ЄС, у тому числі з прикордонними регіонами країн - не членів ЄС, що дуже актуально для України у контексті євроінтеграції та у виконанні затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2025 р. № 1647 «Державної програми розвитку міжнародного територіального співробітництва на 2025-2027 роки» [12]. У таких умовах для нашої країни розуміння специфіки даного інструменту, його функціональних і програмних можливостей може стати важливою умовою для вибудовування взаємовигідного прикордонного співробітництва, спрямованого на соціально-економічний розвиток територій.

Література:

1. Cohesion policy 2007–13. *Commentaries and official texts*. European Communities, Brussels, 2007. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/publications/guide2007_en.pdf
2. Martínez A. A. Rola Komitetu Regionów oraz Platformy Europejskich Ugrupowań Współpracy Terytorialnej. *Polsko Słowacka Współpraca Transgraniczna Samorządów Lokalnych w latach 2012-2013, Związek Euroregion „Tatry" w Nowym Targu*. Nowy Targ, 2013. 28 p.
3. Dumała H. Współpraca międzyterytorialna w prawie Wspólnot Europejskich. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia*. 2009. Vol. 16 (1). 31 p.
4. Jóskowiak K. Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej – innowacyjny instrument polityki spójności Unii Europejskiej. *Polsko Słowacka Współpraca Transgraniczna Samorządów Lokalnych w latach 2012-2013, Związek Euroregion „Tatry" w Nowym Targu*. Nowy Targ, 2003, 20 p.
5. Lewkowicz Ł. Europejskie ugrupowania współpracy terytorialnej – nowa jakość polsko-słowackiej współpracy transgranicznej. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2013. Nr 1(51).
6. Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006R1083

7. European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/policy/cooperation/european-territorial/egtc/
8. Ratzinger J. Europe: Today and Tomorrow. Kielce: Unity Publisher, 2005. 33 p.
9. Regulation (EC) No 1080/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999. URL: https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1080
10. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex:32006R1082
11. European structural and investment funds. European Commission. URL:https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-fundingprogrammes/european-structural-and-investment-funds_en
12. Уряд затвердив постановою від 12 грудня 2025 р. № 1647 Державну програму розвитку міжнародного територіального співробітництва на 2025-2027 роки. URL: https://www.golos.com.ua/article/389303

References:

1. Cohesion policy 2007–13 (2007). *Commentaries and official texts*. European Communities, Brussels. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/publications/guide2007_en.pdf
2. Martínez A. A. (2013). Rola Komitetu Regionów oraz Platformy Europejskich Ugrupowań Współpracy Terytorialnej. *Polsko Słowacka Współpraca Transgraniczna Samorządów Lokalnych w latach 2012-2013, Związek Euroregion „Tatry" w Nowym Targu*. Nowy Targ. 28 p.
3. Dumała H. (2009). Współpraca międzyterytorialna w prawie Wspólnot Europejskich. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia*. Vol. 16 (1). 31 p.
4. Jóskowiak K. (2003). Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej – innowacyjny instrument polityki spójności Unii Europejskiej. *Polsko Słowacka Współpraca Transgraniczna Samorządów Lokalnych w latach 2012-2013, Związek Euroregion „Tatry" w Nowym Targu*. Nowy Targ. 20 p.
5. Lewkowicz Ł. (2013). Europejskie ugrupowania współpracy terytorialnej – nowa jakość polsko-słowackiej współpracy transgranicznej. *Studia Regionalne i Lokalne*. Nr 1(51).
6. Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006R1083
7. European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/policy/cooperation/european-territorial/egtc/
8. Ratzinger J. (2005). Europe: Today and Tomorrow. Kielce: Unity Publisher. 33 p.
9. Regulation (EC) No 1080/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999. URL: https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1080
10. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex:32006R1082
11. European structural and investment funds. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-fundingprogrammes/european-structural-and-investment-funds_en

12. Resolution No. 1647 of December 12, 2025, the government approved the State Program for the Development of International Territorial Cooperation for 2025–2027. URL: https://www.golos.com.ua/article/389303

УДК 101.1:316.6:004.9

Кирило Валерійович Широков
аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна
https://orcid.org/0000-0002-7162-6823
e-mail: kirillshyrokov2@gmail.com

ЦИФРОВЕ ТІЛО ЯК DISPOSITIF: МЕДИКАЛІЗАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ МІЖ АЛГОРИТМІЧНИМ ПІКЛУВАННЯМ І ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИМ СПРОТИВОМ

Kyrylo Shyrokov
PhD Student, Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor J.B. Schad
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-7162-6823
e-mail: kirillshyrokov2@gmail.com

THE DIGITAL BODY AS DISPOSITIF: MEDICALIZATION OF IDENTITY BETWEEN ALGORITHMIC CARE AND PHENOMENOLOGICAL RESISTANCE

Анотація. Стаття досліджує феномен цифрового тіла як нову онтологічну конфігурацію, у якій матеріальна тілесність невіддільно переплітається з потоками даних, алгоритмічними моделями та прогнозними симуляціями. Аналіз розгортається у трьох взаємодоповнювальних вимірах: біополітичному – де алгоритмічне піклування (algorithmic care) перетворює турботу про здоров'я на інструмент м'якого дисциплінування; феноменологічному – де виникає розрив між corps propre (тілом, що переживається) та data double (цифровим двійником), внаслідок чого перцептивна віра мутує в алгоритмічну; постгуманістичному – де тіло постає як ризоматичний вузол у мережі потоків влади, капіталу та знання. Особливу увагу приділено українському контексту медикалізованої суб'єктності в умовах цифровізації державної медицини. Доводиться, що справжній виклик полягає не у звільненні від цифрового, а у виробленні філософських стратегій автентичного буття всередині алгоритмічних режимів.

Ключові слова: цифрове тіло, біополітика даних, algorithmic care, data double, медикалізація, феноменологія технологій, ризома, Internet of Bodies, суб'єктність, датафікація.

Abstract. The article explores the phenomenon of the digital body as a new ontological configuration, in which material corporeality is inextricably intertwined with data flows, algorithmic models, and predictive simulations. The analysis unfolds across three complementary dimensions: the biopolitical, where algorithmic care transforms healthcare into an instrument of soft discipline; the phenomenological, where a gap emerges between the corps propre (the lived body) and the data double, causing perceptual faith to mutate into algorithmic faith; and the posthumanist, where the body appears as a rhizomatic node within a network of power, capital, and knowledge flows. Particular attention is paid to the Ukrainian context of medicalized subjectivity amidst the digitalization of state medicine. It is argued that the true challenge lies not in liberation from the digital, but in developing philosophical strategies for authentic being within algorithmic regimes.

Keywords: digital body, biopolitics of data, algorithmic care, data double, medicalization, phenomenology of technology, rhizome, Internet of Bodies, subjectivity, datafication.

Вступ. Тілесність більше не збігається з органічним горизонтом. У добу масової датафікації вона розгортається у потоках даних, пульсує в алгоритмічних мережах і дихає в ритмі цифрових симуляцій. Цифрове тіло – не метафора і не технологічний гаджет: це

онтологічна подія, у якій матеріальна плоть і потоки даних переплітаються до нерозрізненості, породжуючи нову модальність буття-у-світі [6]. Якщо Фуко показав, як сексуальність стала *dispositif* модерної влади, то сьогодні таким *dispositif* є дані про тіло [5]. Три аналітичні оптики уможливлюють осмислення цієї трансформації: біополітична (де турбота стає владою), феноменологічна (де досвід розколюється на *lived body* і *data double*) та постгуманістична (де тіло перетворюється на вузол ризоми, що вже не має центру, лише нескінченні лінії зв'язку) [4]. Саме на перехресті цих трьох вимірів вибудовується проблемне поле цього дослідження.

Методи дослідження. Методологічну основу становить міждисциплінарний синтез: компаративний концептуальний аналіз (Фуко – Мерло-Понті – Дельоз і Ґваттарі), критична реконструкція ключових понять (*algorithmic care*, *data double*, *corps propre*), філософська герменевтика технологій, а також ілюстративний аналіз кейсів (Neuralink, Apple Health, Дія.Health) як онтологічних, а не суто технічних феноменів.

Основна частина. Ранок. Екран повідомляє: «Ти спав на 12 % гірше. Хочеш медитацію?» Це не лікар і не близька людина – це алгоритм. І саме у цій непомітній щоденній взаємодії розгортається те, що Фуко назвав би новим *dispositif* влади: алгоритмічне піклування (*algorithmic care*) – форма управління, що діє не через примус, а через турботу [2]. Турботу, від якої неможливо відмовитися, бо вона виглядає як допомога. Тіло поступово розкладається на вимірювані показники, що співвідносяться з мільйонами інших тіл у глобальних базах даних, – і повертається вже у вигляді персональної норми. Але ця норма не є медичною категорією: вона статистична, динамічна, невловима. Сон перестає бути феноменологічним досвідом відновлення – він стає простором технічної інтервенції. Емоції редукуються до афективних одиниць, придатних для корегування. Так непомітно реалізується **тотальна медикалізація суб'єктності**: здоров'я більше не визначається як відсутність хвороби – воно стає нескінченним наближенням до норми, яку суб'єкт сам ніколи не встановлював.

Проте між алгоритмічною «істиною» і тілом, яке ми переживаємо, утворюється феноменологічний розрив. Мерло-Понті описував corps propre як первинну чуттєву даність – тіло, що не сприймається як об'єкт, а є способом буття у світі [7]. Але що відбувається, коли це тіло отримує цифрового двійника – data double, який існує незалежно від тебе, у координатах VO_2 max, HRV, sleep score? Виникає дивна подвійність: тіло відчуває себе добре, але додаток каже інше. І дедалі частіше суб'єкт вірить не собі, а йому. Це не просто побутова деталь – це онтологічний зсув. Мерло-Понті описував *перцептивну віру* як дорефлексивну довіру до власної тілесності: ми не доводимо собі, що стіл твердий або що нам боляче – ми це просто знаємо, бо живемо у тілі як у первинній даності світу [7]. Але що відбувається, коли між тілом і його досвідом з'являється посередник – алгоритм, який знає «краще»? Перцептивна віра мутує в *алгоритмічну віру*: реальним стає не те, що відчуте, а те, що підтверджене даними. Суб'єкт починає консультуватися з власним тілом через екран – через свого *data double*, який говорить від його імені, але за чужою граматикою норми. Це вже не розширення чуттєвості і не її доповнення – це тихе, непомітне заміщення: момент, коли цифровий двійник стає більш достовірним свідком, ніж саме тіло [1].

У контексті *Internet of Bodies* розгортається третій вимір – ризоматичний. Твій пульс стає даними. Дані стають страховою премією. Премія стає рекомендацією. Рекомендація стає новим ритмом твого тіла. Ця послідовність – не метафора: це реальна архітектура біокібернетичного асембляжу, у якому органічне, технічне, економічне та семіотичне переплітаються без ієрархії і без центру [4]. Суб'єкт тут – не автор власного тіла, а процес, вузол у мережі, через який проходять потоки влади, капіталу, знання, афекту. Тіло в *IoB* більше не є замкненою біологічною одиницею – воно стає топологією зв'язків, тимчасовою конфігурацією у полі взаємодій між людиною, даними, пристроями та інституціями.

Але – і це ключове – ризома не тотальна [4]. Дельоз і Ґваттарі наполягали: у будь-якій мережі існують *лінії втечі* – вектори, що розривають усталені потоки і відкривають простір для іншої конфігурації. У контексті цифрової тілесності ці лінії набувають конкретних форм.

Data sabotage – свідоме спотворення вхідних даних як спосіб виявити межі алгоритмічної норми і змусити систему сумніватися у власній достовірності. Феноменологічне повернення до *lived body* – навмисне зміщення довіри від цифрового профілю назад до безпосереднього відчуття: не як відмова від технології, а як відновлення первинності тілесного досвіду. Цифрова поезія, що перетворює біометрію на мистецтво, – *data-poiesis*, творення нового способу бути тілом через алгоритмічну матерію, а не всупереч їй. Децентралізовані *health DAO*, де дані належать спільноті, а не корпорації, – горизонтальна ретериторіалізація турботи, у якій мережа не зникає, а змінює свою політичну геометрію. Ці практики не руйнують мережу і не виходять за її межі – вони її переписують зсередини, перетворюючи біополітичну дисципліну на простір креативної автономії.

В українському контексті ця проблема набуває особливої гостроти. Інтеграція цифрових паспортів здоров'я (Дія.Health) та елементів штучного інтелекту в державну медичну систему перетворює цифрове тіло не лише на об'єкт турботи, але й на інструмент нагляду та управління [8]. Таким чином, медикалізована ідентичність в епоху даних – це одночасно продукт біополітичного контролю і простір для нових форм тілесної автономії.

Висновки. Цифрове тіло – дзеркало самої онтології сучасності. Воно дихає в такт алгоритму, говорить мовою даних і відчуває себе через інтерфейс. Контроль і свобода, автоматизм і творчість, обчислення й поезія – не протилежності, а дві сторони однієї гри буття. Справжній виклик не в тому, щоб звільнитися від цифрового, а в тому, щоб навчитися жити з ним філософськи – перетворюючи дані не на механізм контролю, а на нову мову буття. Можливо, цифрове тіло – не ворог, а нова сцена антропології, на якій людське продовжує себе у формі даних, не втрачаючи душі, а розширюючи її межі.

Література

1. Aggerholm K., Ronkainen N., Schmidli X. The digi-appearing body: Bodily awareness when mediated by digital self-tracking technologies. Phenomenology and the Cognitive Sciences. 2025. P. 1–20. DOI: 10.1007/s11097-025-10102-6
2. Ajana B. Digital health and the biopolitics of the quantified self. Digital Health. 2017. Vol. 3. P. 1–18. DOI: 10.1177/2055207616689509
3. Ajana B. Algorithmic bodies: The ethical and political implications of digitally mediated corporeality. Philosophy & Technology. 2023. Vol. 36, № 4. P. 1–20. DOI: 10.1007/s13347-023-00650-7
4. Deleuze G., Guattari F. A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. 623 p.
5. Foucault M. The history of sexuality: Vol. 1. An introduction. New York: Pantheon Books, 1978. 168 p.
6. Lupton D. The quantified self: A sociology of self-tracking. Polity, 2016. 240 p.
7. Merleau-Ponty M. Phenomenology of perception. London: Routledge & Kegan Paul, 1962. 544 p.
8. Shilman M., Shyrokov K. Subjectivities of medicalized society. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripetias. 2024. Vol. 71. P. 39–47. DOI: 10.26565/2226-0994-2024-71-4

References

1. Aggerholm, K., Ronkainen, N., & Schmidli, X. (2025). The digi-appearing body: Bodily awareness when mediated by digital self-tracking technologies. Phenomenology and the Cognitive Sciences. https://doi.org/10.1007/s11097-025-10102-6
2. Ajana, B. (2017). Digital health and the biopolitics of the quantified self. Digital Health, 3, 1–18. https://doi.org/10.1177/2055207616689509
3. Ajana, B. (2023). Algorithmic bodies: The ethical and political implications of digitally mediated corporeality. Philosophy & Technology, 36(4), 1–20. https://doi.org/10.1007/s13347-023-00650-7

4. Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.
5. Foucault, M. (1978). The history of sexuality: Vol. 1. An introduction (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books.
6. Lupton, D. (2016). The quantified self: A sociology of self-tracking. Polity.
7. Merleau-Ponty, M. (1962). Phenomenology of perception (C. Smith, Trans.). Routledge & Kegan Paul.
8. Shilman, M., & Shyrokov, K. (2024). Subjectivities of medicalized society. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripetias, 71, 39–47. https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-71-4

УДК 392.81.

Іван Павлович Ядров
Аспірант ДБТУ,
ivanyadrovbtu@gmail.com

ОБҐРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ І КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИСТЕМАХ КОНТРОЛЮ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Ivan Yadrov,
Postgraduate, State Biotechnological University (SBTU),
ivanyadrovbtu@gmail.com

JUSTIFICATION OF PSYCHOLOGICAL FACTORS AND COGNITIVE MECHANISMS OF DECISION-MAKING IN TECHNICAL CONDITION MONITORING SYSTEMS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Штучний інтелект впроваджується в різні галузі промисловості тому набуває великого значення проблема ефективного прийняття рішень у складних технічних системах. Зокрема, системи контролю технічного стану машин і агрегатів дедалі частіше базуються на інтелектуальних алгоритмах обробки даних, що дозволяють виявляти несправності, прогнозувати відмови та оптимізувати режими експлуатації.[2] Проте, незважаючи на високий рівень автоматизації, кінцеве рішення часто залишається за людиною-оператором, що обумовлює необхідність урахування психологічних чинників і когнітивних механізмів у процесі взаємодії людини та інтелектуальної системи.[3]

Психологічні чинники відіграють важливу роль у процесі прийняття рішень, особливо в умовах невизначеності, дефіциту часу та надлишку інформації. Оператор, який працює із системою контролю технічного стану, змушений аналізувати великі обсяги даних, інтерпретувати сигнали від сенсорів і приймати рішення щодо подальших дій. У таких умовах можуть проявлятися когнітивні викривлення (bias), такі як ефект підтвердження, надмірна впевненість або ігнорування рідкісних, але критичних подій.[4] Це може призводити до помилкових рішень навіть за наявності високоточної аналітики з боку штучного інтелекту. Аналіз даних свідчить, що когнітивні упередження спричиняють до 80% значних відмов систем, при цьому економічні наслідки сягають мільярдів доларів щорічно. [3]

Когнітивні механізми прийняття рішень охоплюють процеси сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та оцінювання ризику. У контексті систем контролю технічного стану важливим є розуміння того, як оператор обробляє інформацію, отриману від інтелектуальної системи. Наприклад, спосіб візуалізації даних, структура інтерфейсу та форма подання рекомендацій можуть суттєво впливати на швидкість і якість прийняття рішень. Надмірно складний або перевантажений інтерфейс може спричинити когнітивне перевантаження, що знижує ефективність роботи оператора та підвищує ймовірність помилок. [3]

Інтеграція штучного інтелекту у системи контролю технічного стану відкриває нові можливості для підтримки прийняття рішень. Зокрема, інтелектуальні системи можуть не лише аналізувати дані, але й адаптуватися до поведінки користувача, враховувати його попередній досвід, рівень підготовки та індивідуальні особливості. Це дозволяє створювати персоналізовані системи підтримки прийняття рішень, які знижують когнітивне навантаження та підвищують ефективність взаємодії людини з технікою. [5]

Важливим аспектом є також довіра до систем штучного інтелекту. Надмірна довіра може призвести до некритичного сприйняття рекомендацій системи, тоді як недостатня довіра - до ігнорування корисної інформації. Тому необхідно забезпечити прозорість роботи алгоритмів, пояснюваністю рішень (explainable AI) та можливість для оператора контролювати процес прийняття рішень. Формування адекватного рівня довіри є ключовим фактором ефективного використання інтелектуальних систем у технічній діагностиці. [5]

Крім того, слід враховувати емоційний стан оператора, рівень стресу та втоми, які можуть суттєво впливати на когнітивні процеси. У критичних ситуаціях, таких як загроза відмови обладнання або аварійні режими роботи, оператор може діяти імпульсивно або приймати рішення на основі евристики, що не завжди є оптимальними. Використання штучного інтелекту для моніторингу стану оператора та адаптації інтерфейсу може сприяти підвищенню безпеки та надійності системи.

Таким чином, обґрунтування психологічних чинників і когнітивних механізмів прийняття рішень у системах контролю технічного стану із застосуванням штучного інтелекту є важливим науковим і практичним завданням. Воно дозволяє підвищити ефективність взаємодії людини та машини, знизити ризик помилок, оптимізувати процеси діагностики та забезпечити більш надійну експлуатацію технічних систем. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку інтегрованих моделей, що поєднують технічні та психологічні аспекти прийняття рішень, а також на створення інтелектуальних систем, орієнтованих на користувача.

Література:

1. Bhadane M., Ramachandran K. I. Bearing fault identification and classification with convolutional neural network // Proceedings of the International Conference on Circuit, Power and Computing Technologies (ICCPCT). — IEEE, 2017. — P. 1–5.
2. ISO 13374. Condition monitoring and diagnostics of machines — Data processing, communication and presentation.
3. Mohanani R., Salman I., Turhan B., Rodriguez P., Ralph P. Cognitive biases in software engineering: A systematic mapping study // IEEE Transactions on Software Engineering. — 2018. — Vol. 44, № 12. — P. 1218–1239.
4. Tversky A., Kahneman D. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases // Science. — 1974. — Vol. 185, № 4157. — P. 1124–1131.
5. Xiao X., Zhu H., Liang J.-G., Tong J., Wang H. A comprehensive review of human error in risk-informed decision making: Integrating human reliability assessment, artificial intelligence, and human performance models // arXiv. — 2025. — URL: https://arxiv.org/abs/2507.01017

References:

1. Bhadane, M., & Ramachandran, K. I. (2017). Bearing fault identification and classification with convolutional neural network. In Proceedings of the International Conference on Circuit, Power and Computing Technologies (ICCPCT) (pp. 1–5). IEEE.
2. International Organization for Standardization. (n.d.). ISO 13374: Condition monitoring and diagnostics of machines—Data processing, communication and presentation.
3. Mohanani, R., Salman, I., Turhan, B., Rodriguez, P., & Ralph, P. (2018). Cognitive biases in software engineering: A systematic mapping study. IEEE Transactions on Software Engineering, 44(12), 1218–1239.

4. Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Science, 185(4157), 1124–1131.
5. Xiao, X., Zhu, H., Liang, J.-G., Tong, J., & Wang, H. (2025). A comprehensive review of human error in risk-informed decision making: Integrating human reliability assessment, artificial intelligence, and human performance models. arXiv. https://arxiv.org/abs/2507.01017

UDC 331.5:331.104

Yurii Dreval
Doctor of Science in Public Administration
Professor, Department of Management and Public Administration
National University of Water and Environmental Management
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7347-9433
Email: drevaly@ukr.net
Svitlana Zaika
Candidate of Economic Sciences
Professor, Department of Management, Business and Administration
State Biotechnological University
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8132-7643
e-mail: zaika.svitlana1975@gmail.com

GENDER EQUALITY IN THE SOCIAL POLICY OF THE INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION

Юрій Дмитрович Древаль
доктор наук з державного управління
професор кафедри менеджменту та публічного врядування
Національний університет водного господарства та природокористування
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7347-9433
e-mail: drevaly@ukr.net
Світлана Олександрівна Заїка
кандидат економічних наук
професор кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування
Державний біотехнологічний університет
ORCID:https://orcid.org/0000-0001-8132-7643
e-mail: zaika.svitlana1975@gmail.com

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Abstract: This article examines the role of gender equality in the social policy of the International Labour Organization. It demonstrates that ILO documents enshrine equality in the workplace through the prohibition of discrimination, the requirement for equal pay for work of equal value, consideration for the circumstances of workers with family responsibilities, and legal safeguards for maternity protection. The purpose of the article is to clarify the content and role of the ILO's key instruments that define the principles of gender equality in labour relations. The study employs analysis of international labour standards, comparison, generalization, and systematization. It has been established that ILO policy has evolved from a focus on protective provisions regarding women's labour to the enshrinement of equal rights and opportunities for women and men in employment, remuneration, career advancement, and the reconciliation of work with family responsibilities. It is argued that ILO instruments serve as the international normative framework for improving national labour legislation.

Keywords: gender equality, international labour standards, social policy, equal pay, labour relations.

Анотація: У статті розглянуто місце гендерної рівності в соціальній політиці Міжнародної організації праці. Показано, що документи МОП закріплюють рівність у сфері праці через заборону дискримінації, вимогу рівної винагороди за рівноцінну працю, урахування становища працівників із сімейними обов'язками та правове забезпечення охорони материнства. Метою статті є з'ясування змісту й ролі основних актів МОП, що визначають засади гендерної рівності у трудових відносинах. У дослідженні використано методи аналізу, порівняння, узагальнення та систематизації. Встановлено, що політика МОП пройшла шлях від переважання охоронних приписів щодо праці жінок до закріплення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків у зайнятості, оплаті праці, професійному зростанні та поєднанні роботи із сімейними обов'язками. Обґрунтовано, що акти МОП є міжнародною нормативною базою для вдосконалення трудового законодавства.

Ключові слова: гендерна рівність, міжнародні трудові стандарти, соціальна політика, рівна винагорода, трудові відносини.

Introduction. Gender equality in the workplace is one of the key issues in contemporary social policy, as access to employment, fair pay, opportunities for career advancement, the ability to balance work and family responsibilities, and guarantees of protection against discrimination all depend on the state of its legal framework. This issue is of particular importance for international labour law, as it is through international standards that general guidelines are established, which states rely on when updating their national legislation.

The International Labour Organization plays a special role in this process. Its conventions and recommendations laid the foundation for the legal enshrinement of equality in labour relations, defined the scope of the prohibition on discrimination, formulated the requirement for equal pay for work of equal value, and linked the issues of maternity protection and family responsibilities to the broader concept of equality between women and men in the workplace.

The scientific interest in this topic stems from the fact that ILO documents reflect a shift in perceptions of gender equality: from a narrow interpretation, which focused on special protection for women, to a broader understanding, under which equal rights, equal opportunities, and the elimination of discriminatory differences in work and employment become the subject of legal regulation.

The purpose of this article is to clarify the content and role of the main ILO instruments that define the principles of gender equality in labour relations**.**

Research Methods. The methodological basis of the study consists of a set of methods, the use of which ensured a systematic examination of gender equality in the social policy of the International Labour Organization. Using the analytical method, the content of ILO conventions and recommendations was examined, which enshrine provisions regarding equal pay for work of equal value, the prohibition of discrimination, the rights of workers with family responsibilities, and maternity protection. The comparative method made it possible to compare normative provisions formulated in different periods, as well as to identify changes in the content of international labour standards regarding the assurance of equality between women and men in the workplace. Methods of generalization and systematization were used to organize the analyzed normative material, identify the main trends in the development of relevant ILO instruments, and formulate the concluding provisions of the study.

Presentation of the main material. The International Labour Organization is a leading institution within which a significant body of international labour standards has been developed. Their significance lies in the fact that they define the general legal foundations that influence the development of national legislation and social policy. It was precisely in ILO documents that provisions were gradually established according to which equality in the field of labour should be understood as a real opportunity for women and men to participate in labour relations without discrimination, humiliation, or unjustified restrictions [1; 2].

An examination of gender equality within the ILO's body of legislation suggests that this

issue did not evolve gradually. In the early stages, provisions aimed at protecting women in connection with motherhood, specific working conditions, or health status predominated. Over time, international labour law began to be based on a broader understanding of equality, centred on equal legal status in the workplace, access to professions, pay, career advancement, and the ability to balance work with family responsibilities. This constitutes one of the most significant changes in ILO policy: special protection for certain categories of workers is not eliminated, but it is combined with the requirement to prevent discrimination and ensure equal opportunities [2; 3].

One of the most significant documents in this area is Convention No. 100 concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value. Its legal significance lies in the fact that the issue of remuneration is linked not to the formal job title, but to the content and value of the work performed. This provision is of fundamental importance for addressing situations where pay disparities are attributed to an employee's gender rather than to the objective characteristics of the work. In this way, the ILO has enshrined one of the basic principles of international labour law: work of equal value must be paid equally, regardless of whether it is performed by a woman or a man [2].

At the same time, equality in the workplace cannot be reduced solely to pay. This is precisely why Convention No. 111 on Discrimination in Employment and Occupation takes on special significance. It establishes a general prohibition on discrimination, extending it to access to employment, vocational training, conditions of employment, and promotion. The value of this document lies in the fact that it shifts the issue of equality from the realm of individual guarantees to that of a general legal framework for labour. In other words, Convention No. 111 establishes the normative framework within which any differences in treatment of workers must be assessed. That is precisely why it is appropriate to view it as one of the ILO's fundamental instruments in the field of gender equality [1].

For a more complete understanding of the ILO's policy, it is important to also refer to Convention No. 156 concerning Workers with Family Responsibilities. Its adoption marked a significant expansion of the scope of international labour regulation. Whereas family circumstances were previously associated primarily with the legal status of women, this document treats them as a factor affecting both women and men. In doing so, international labour law affirmed that family responsibilities cannot serve as grounds for worsening an individual's employment status. This is an extremely important provision, as it shifts the issue from the private sphere to the realm of social policy and labour relations [4].

Convention No. 183 on Maternity Protection occupies an important place in the ILO's body of legislation. Its content reveals that maternity protection in international labour law is linked to the idea of equality in the workplace. Maternity leave, financial benefits, medical care, job security, protection against dismissal, and the prohibition of discrimination related to pregnancy must be regarded as conditions without which a woman cannot achieve true equality in labour relations [3]. In this sense, maternity protection is not opposed to equality but, on the contrary, ensures its actual realization.

For a clearer presentation, it is advisable to summarize the content of the main ILO instruments in a table.

Table 1

Key ILO Instruments on Gender Equality

ILO Instruments	Year of adoption	Subject Matter	Significance for Labour Relations
Convention No. 111 concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation	1958	Prohibition of Discrimination in Employment and the Workplace	Establishes a general requirement for equal opportunities and treatment
Convention No. 100 concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value	1951	Equal Pay	Eliminates legal grounds for unequal pay based on gender

Convention No. 156 concerning Workers with Family Responsibilities	1981	Balancing Work and Family Responsibilities	Promotes equal employment status for individuals with family responsibilities
Convention No. 183 concerning Maternity Protection	2000	Protections Related to Pregnancy and Childbirth	Ensures legal protection of maternity as a condition for women's equality in the workplace

Source: Compiled by the authors based on [1-4].

A systematic review of these instruments allows us to draw several general conclusions. First, in ILO documents, gender equality is presented not as a separate declaration, but as a set of interrelated provisions governing various aspects of labour relations. Second, equality in this system is not reduced to a formal proclamation of equal status for women and men, but entails the elimination of those legal and social circumstances that effectively place one group at a disadvantage. Third, ILO documents make it possible to combine the general requirement of equality with specific safeguards for those cases where, without them, it is impossible to ensure a fair labour order.

This is precisely why gender equality in ILO social policy must be viewed as a complex legal phenomenon. It is expressed through the prohibition of discrimination, equal pay for work of equal value, the recognition of family responsibilities as a subject of social and labour regulation, and legal protection of maternity. Each of these areas has independent significance, yet together they form a coherent system of international labour standards that define the content of the modern understanding of equality in the labour sphere.

For states that rely on international labour standards when updating their own legislation, ILO instruments are of particular value. They provide clear guidelines for assessing existing norms, enable the identification of gaps in legal regulation, and facilitate the alignment of national legal policy with recognized international standards. It is for this reason that the study of ILO documents has practical significance for contemporary labour law, social policy, and public administration.

Conclusions. The study established that gender equality occupies an important place in the social policy of the International Labour Organization and is enshrined through a system of interrelated international labour standards.

It was found that the development of ILO documents in this area has shifted from a predominance of protective provisions regarding women's labour to a broader understanding of the equality of rights and opportunities for women and men in labour relations. The most significant documents in this process are Convention No. 111 concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation, Convention No. 100 concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value, Convention No. 156 concerning Workers with Family Responsibilities, and Convention No. 183 concerning Maternity Protection.

The content of these instruments indicates that gender equality within the ILO's framework of standards combines the general requirement of equal treatment of workers with legal safeguards for life circumstances that affect an individual's employment status. For this reason, ILO instruments should be viewed as an international normative foundation for updating labour legislation and developing the social policies of states.

Literature:

1. Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111). International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/media/325526/download
2. Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100). International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/media/325496/download
3. Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183). International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/media/27781/download
4. Workers with Family Responsibilities Convention, 1981 (No. 156). International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/media/27801/download

References:

1. International Labour Organization. (1958). Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111). https://www.ilo.org/media/325526/download
2. International Labour Organization. (1951). Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100). https://www.ilo.org/media/325496/download
3. International Labour Organization. (2000). Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183). https://www.ilo.org/media/27781/download
4. International Labour Organization. (1981). Workers with Family Responsibilities Convention, 1981 (No. 156). https://www.ilo.org/media/27801/download

ЗМІСТ

1. ІНФОРМАЦІЯ ГОЛОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРОРЕКТОРА З НАУКОВОЇ РОБОТИ ДБТУ **МИХАЙЛОВА В.М.** **2**

2. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ВИКОНУВАЧА ОБОВ'ЯЗКИ РЕКТОРА ДБТУ **МОСКАЛЕНКО О.В.** **3**

3. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ПРОРЕКТОРА З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ДБТУ **СЕРІКА М.Л.** **4**

4. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО Т.В.О. ДЕКАНА ФАКУЛЬТЕТУ МЕНЕДЖМЕНТУ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВА ДБТУ **ШЕРСТЮК С.В.** **5**

5. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ УКРАЇНОЗНАВСТВА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНЬОГО УНІВЕРСИТЕТУ **НІКУЛІНОЇ Н.В.** **6**

6. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ УКРАЇНОЗНАВСТВА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ **ЦИГАНЕНКО В.Л.** **7**

7. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ ЮНЕСКО "ФІЛОСОФІЯ ЛЮДСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ" ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ДЕРЖАВНОГО БІОТЕХНОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ **МОІСЄЄВОЇ Н.І.** **8**

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

8. **Воронянський О.В.** АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗВО: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ **9**

9. **Аксьонова Н.В.** СЛОБОЖАНСЬКА КУХНЯ В РОЗРІЗІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ **17**

10. **Сергієнко І.В.** СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ СТІЙКОСТІ ТА ЧИННИКИ ВРАЗЛИВОСТІ ПОЖЕЖНИХ-РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ **21**

11. **Скляр В.М.** ЕТНОМОВНІ НАСЛІДКИ РОСІЙЩЕННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУ РАФАЛА ЛЕМКІНА **24**

12. **Михайлюк О.В.** ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ **28**

13. **Лабарткава К.В., Тимошенко Л.О.** СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРОСТІР МОВНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ **31**

14. **Сушко В.А.** ЕТНІЧНА КУЛЬТУРА СЛОБОЖАНЩИНИ **33**

15. **Варипаєв О.М.** ВІД СТОХАСТИЧНОГО ПАПУГИ ЧЕРЕЗ ГРАУНДІНГ І ЕМПАТІЮ ДО КОГНІТИВНОГО СИМБІОЗУ В ОСВІТІ **38**

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, ПРАВО ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

16. **Андрєєва М.А., Міносян А.С.** (наук. керівник) ПРОБЛЕМИ БІОЕТИКИ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС: ВІД ІСТОРИЧНИХ ПРЕЦЕДЕНТІВ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ **45**

17. **Астахова Л.О., Некрасова В.В., Бондар Н.О.** (наук. керівник) ПОРІВНЯННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ **48**

18. **Бабіна В.О.** КРИЗОВА ДИПЛОМАТІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ **50**

19. **Бардаков С., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ **54**

20. **Бондар Н.О.** КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ З ІНАКОДУМСТВОМ В УРСР: ЗА МАТЕРІАЛАМИ AMNESTY INTERNATIONAL **56**

21. **Волосник Ю.П.** ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР **60**

22. **Гончарова О.С.** ЕТНІЧНІ ГРОМАДИ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ: МІЖ ПАМ'ЯТТЮ, ІДЕНТИЧНІСТЮ ТА МІЖНАРОДНОЮ КОМУНІКАЦІЄЮ **63**

23. **Дмитренко Є.О., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ДИНАМІКА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕСУРСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ **67**

24. **Дьякова О.В.** РЕКОНСТРУКЦІЯ ХАРКОВА МАЛОРОСІЙСЬКИМ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРОМ СЕРГІЄМ КОКОШКІНИМ **71**

25. **Зленко С.М.** СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ФАКТОР СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ **76**

26. **Іванченко К., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ПРОФЕСІЙНІСТЬ БЮРОКРАТІЇ ТА ДОТРИМАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ВИПАДКУ **78**

27. **Івко Є., Воронянський О.В.** (наук. керівник) НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ **81**

28. **Козлова К.В., Міносян А.С.** НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР СПРОТИВУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ **83**

29. **Кононенко Н.С., Воронянський О.В.** (наук. керівник) НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ **88**

30. **Логачова А.О., Бондар Н.О.** (наук. керівник) ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ У СУЧАСНОМУ ЖИТТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧИ МОДНИЙ ТРЕНД **91**

31. **Логвиненко І.А., Логвиненко Є.С.** ЕВОЛЮЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК НА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАННІСТЬ І СТАТЕВУ СВОБОДУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ **94**

32. **Носатий О., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ НАЦІЇ **99**

33. **Овсянік Є.С., Дроздова І.П.** (наук. керівник) ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХРИСТИНИ АЛЧЕВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ **102**

34. **Окунєва К.А., Міносян А.С.** (наук. керівник) ГЕН УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ **105**

35. **Півень Д.А., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА, БЮРОКРАТІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ КРИЗИ **108**

36. **Попова К.С., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ **112**

37. **Рішко В.В., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ІДЕОЛОГІЯ ТА ТЕОРІЯ КОМУНІЗМУ: ЕВОЛЮЦІЯ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ **114**

38. **Свинарьова Д.С., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ **117**

39. **Стрельцова А.С., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ НАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ **120**

40. **Фік В.А., Бондар Н.О.** (наук. керівник) ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ **123**

41. **Фролов С.В.** ВІЙНА ЯК ФАКТОР СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ **126**

42. **Хамітова В.В., Воронянський О.В.** (наук. керівник) НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА **129**

43. **Чижов В.В., Міносян А.С.** (наук. керівник) ЛЯЛЬКА-МОТАНКА ЯК ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ **131**

44. **Швечкова А.О., Бондар Н.О.** (наук. керівник) МІФИ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ЯК ЗБРОЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ **134**

45. **Шевченко А., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ПРОБЛЕМА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ **138**

46. **Шевченко П.С., Бондар Н.О.** (наук. керівник) РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МАТЕРІАЛЬНІЙ ДОПОМОЗІ ТА ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ **140**

47. **Шпак А.В., Бондар Н.О.** (наук. керівник) РЕЄСТРОВЕ КОЗАЦТВО ЯК ПРООБРАЗ ПРОФЕСІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ: ІСТОРИЧНІ УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ **142**

48. **Iliana Vladlenova** THE PROBLEM OF DEMOCRACY TRANSFER: A NECESSARY CONDITION **146**

СЕКЦІЯ 2. ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРА, МОВА ТА ПСИХОЛОГІЯ В ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

49. **Андрєєва М.А., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ЕМПАТІЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА: ЧОМУ МИ ДОВІРЯЄМО ІМІТАТОРУ ЕМОЦІЙ БІЛЬШЕ, НІЖ ТВАРИНІ З РЕАЛЬНИМИ ПОЧУТТЯМИ? **151**

50. **Бабай Л.В., Кравченко І.І.** ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД ТА СУЧАСНА НОРМАЛІЗАЦІЯ **153**

51. **Білокопитова Н.І., Карім Ель Гуессаб** «ЗІКР» ЯК ПРАКТИКА САМОРЕГУЛЯЦІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ **157**

52. **Гоголь О.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ **160**

53. **Губін В.М., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) МОВНА ТА КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ **165**

54. **Гущіна М.О., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН **167**

55. **Дегтярьова К.О.** ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ **170**

56. **Дружинська К.С., Князь Т.М.** (наук. керівник) МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ **173**

57. **Кобелєва Д.Л.** ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ **175**

58. **Козлова К.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ЇЖА ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ **180**

59. **Корнієнко С.Г.** ВІДНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ ТРАВМИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР **183**

60. **Кошевой Д.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) КОГНІТИВНА АВТОНОМІЯ СУБ'ЄКТА В ЕПОХУ АЛГОРИТМІЧНИХ СИМУЛЯКРІВ **187**

61. **Краснощок О.М., Міносян А.С.** (наук. керівник) МОНОПОЛІЗАЦІЯ **189**

МЕДІА ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК ДЕФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

62. **Кузнєцова К.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ФІЛОСОФІЯ ТА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ XXI СТОЛІТТЯ **193**

63. **Куксов М.О., Дроздова І.П.** (наук. керівник) ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: «ФІЛОСОФ СВОБОДИ І МУДРОСТІ» **196**

64. **Кучер П.В., Тимошенко Л.О.** ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) **199**

65. **Лапченко А.С.** ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ **201**

66. **Мазоренко М.О.** ФІЛОСОФСЬКЕ БАЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ МАС-МЕДІА **206**

67. **Макаров О.О.** AMBIGUÏTÉ ПОСТІСТИНИ: КОЛИ КОЖНА ПРАВДА КОЛИВАЄТЬСЯ ВСЕРЕДИНІ СЕБЕ **207**

68. **Міхальова К.М., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ **210**

69. **Міхнєва П.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО СУЧАСНИХ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ **215**

70. **Мунтян А.Ю., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ФІЛОСОФІЇ ЕТИКИ, МОРАЛІ І ДУХОВНОСТІ: ВІД АБСТРАКТНОСТІ ДО МЕДИКАЛІЗАЦІЇ **218**

71. **Окунєва К.А., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) РИТУАЛ, МЕМ І СВІДЧЕННЯ: ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА ВІЙНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ **222**

72. **Олійник В.В., Бондар Н.О.** (наук. керівник) МОВА ЯК ПРОВІДНА СИЛА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ **226**

73. **Попова Н.В.** ФІЛОСОФІЯ РІДКО ПРОКИДАЄТЬСЯ В ПРИСТОЙНИХ МІСЦЯХ: АНЕКДОТ ЯК РИТОРИЧНА ОПЕРАЦІЯ **228**

74. **Походенко А.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ЦИФРОВА МЕДІАЦІЯ МОВНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ **231**

75. **Радіонова Л.О., Михайлова І.О.** МІЖ ПРАВОВИМ ІДЕАЛІЗМОМ ТА ПОЛІТИЧНИМ РЕАЛІЗМОМ: КАНТІВСЬКО-ГЕГЕЛІВСЬКА ДИЛЕМА ВІЙНИ, МИРУ ТА СТІЙКОСТІ В СУЧАСНОМУ МІСТІ **234**

76. **Самойленко А.Р., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) КУЛЬТУРНА **237**

ІДЕНТИЧНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

77. **Седюк К.С., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ФІЛОСОФІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: НОВІ ПРАКТИКИ КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ **240**

78. **Сусла Д.Р., Князь Т.М.** (наук. керівник) РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ **245**

79. **Тихоненко О.В., Підгородецька І.Ю.** ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З КІБЕРБЕЗПЕКИ **247**

80. **Тіхонова В.А., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ДОБУ ДИПФЕЙКІВ: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ **249**

81. **Туль Т.М.** ГАСТРОНАЦІОНАЛІЗМ ТА КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО БОРЩУ **253**

82. **Удовенко І.В., Подворна Л.А.** МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ **258**

83. **Фірсова Л.В.** РАЦІОНАЛЬНЕ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ **260**

84. **Храбан Т.Є.** СЕКСИСТСЬКИЙ ГУМОР ЯК ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА: ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ **261**

85. **Чернявська А.Г., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ **265**

86. **Шелест Є., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) СТУДЕНТ ЯК СУБ'ЄКТ У РОЗРИВІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСВІТИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ **267**

87. **Юрченко Л.І., Міносян А.С.** ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ ВІЙНИ **270**

СЕКЦІЯ 3. ОСВІТНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

88. **Агібалова Т.М., Бондаренко М.А.** ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК МОДЕЛЬ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ **278**

89. **Бабак Є.В., Долгопол О.О.** ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ **280**

90. **Борзенкова І.А., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР **284**

91. **Горденко К.С.** ПРОФЕСІЙНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ: АДАПТИВНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ **288**

92. **Данченко І.О.** ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ЇХ ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ У ЗБЕРЕЖЕННІ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО **290**

93. **Данченко І.О., Засядьвовк А.О.** МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ: НІМЕЧЧИНА, ФІНЛЯНДІЯ, ПОЛЬЩА **293**

94. **Дроздова І.П.** АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ **298**

95. **Євсєєв С.Є.** СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ "ЗАХИСТ УКРАЇНИ" В КОЛЕДЖАХ МИСТЕЦТВ **301**

96. **Заїка С.О., Грідін О.В.** ЦИФРОВІ ЗАСОБИ У ФОРМУВАННІ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ **303**

97. **Ковтун І.О., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ВАЖЛИВІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ **308**

98. **Колесник В.В.** ЦІЛЬОВИЙ КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ **311**

99. **Кришталь А.О., Кравченко В.В.** РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ **314**

100. **Кулак Т.О., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ НАУКИ І КУЛЬТУРИ **318**

101. **Левчук В.Г., Тимченко Г.М.** СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ТОТАЛЬНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ **320**

102. **Лукінов Я.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) СИНЕРГІЯ ІННОВАЦІЙ ТА ГУМАНІТАРНИХ СМИСЛІВ: СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНИЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОСТІР **323**

103. **Малиніна Т.В.** МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ХНУМГ ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЦИФРОВІЙ ДИПЛОМАТІЇ **326**

104. **Медкова Д.М., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР **330**

105. **Пономарьова М.С., Овсянік Є.С.** СМАРТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК НОВИЙ ВЕКТОР ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА, ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ **332**

106. **Харламов М.І.** ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ ВНУТРІШНІХ КОНФЛІКТІВ В КУРСАНТСЬКИХ КОЛЕКТИВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ **336**

107. **Янчук Ю.В., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ **338**

СЕКЦІЯ 4. СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ, СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

108. **Аксенко П.А.** ІНСТИТУЦІЙНО-ПАРТНЕРСЬКІ МЕХАНІЗМИ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ **341**

109. **Борюшкіна О.В.** СОЦІАЛЬНА ТУРБОТА ПРО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВЕРСТВИ НАСЕЛЕННЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙ **344**

110. **Грабар Н.Г., Засядьвовк А.О.** ДИНАМІКА ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ **348**

111. **Дюкарев А.О.** ЦИФРОВО-УПРАВЛІНСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК ДРАЙВЕР ОНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ **354**

112. **Ємець В.М.** СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ЯК ЧИННИК ЯКОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ПІДПРИЄМСТВІ **358**

113. **Зленко С.М.** СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ФАКТОР СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ **362**

114. **Капінус О.І.** ТРАВМА-ІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНО_-РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВІЙНИ **365**

115. **Кілочек А.А.** ГАРМОНІЗАЦІЯ АНТИДЕМПІНГОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ **368**

116. **Книш Є.О., Бондар Н.О.** (наук. керівник) ГУМАННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА РОЛЬ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ **371**

117. **Коломиц Н.Ю.** ВПЛИВ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ КАМПАНІЙ НА ПОЛІТИЧНУ СУБ'ЄКТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ **373**

118. **Краснощок О.М., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ПСИХОЛОГІЧНА **375**

АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

119. **Круглов В.В.** РЕКОНФІГУРАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНОСТІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ **378**

120. **Кузьмін Д.В.** СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВИБОРУ ПОСЛУГ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ ДЛЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН **380**

121. **Линник В.В., Воронянський О.В.** (наук. керівник) ПРОБЛЕМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ **384**

122. **Пономарьова М.С.** ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ІМПУЛЬСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ **388**

123. **Романова Т.А., Пономарьова М.С.** БІОІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ ЖИВЛЕННЯ РОСЛИН ЯК НОВИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ НАУКИ ТАСУЧАСНОЇ АГРОХІМІЇ **391**

124. **Рубаха О.В., Васильківський Д.М.** СВІТОВА ЕКОНОМІКА І ГЕОПОЛІТИКА: G7, BRICS ТА ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЄВРОПИ **395**

125. **Скорін Ю.І.** ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ **400**

126. **Солопихіна Н.А., Варипаєв О.М.** (наук. керівник) ВОЛОНТЕРСТВО ЯК НОВИЙ МОРАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ КРИЗИ **405**

127. **Стеценко А.Р., Кононенко Н.О.** МУЛЬТИАСПЕКТНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ФІЛАТЕЛІЇ **408**

128. **Черторижський В.М.** РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ (ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД) **413**

129. **Широков К.В.** ЦИФРОВЕ ТІЛО ЯК DISPOSITIF: МЕДИКАЛІЗАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ МІЖ АЛГОРИТМІЧНИМ ПІКЛУВАННЯМ І ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИМ СПРОТИВОМ **419**

130. **Ядров І.П.** ОБҐРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ І КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИСТЕМАХ КОНТРОЛЮ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ **422**

131. **Yurii Dreval, Svitlana Zaika** GENDER EQUALITY IN THE SOCIAL POLICY OF THE INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION **424**

Наукове видання

STUDIA SLOBOZHANICA:

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

«СЛОБОЖАНСЬКИЙ ГУМАНІТАРІЙ – 2026»

(Харків, ДБТУ, 30 квітня 2026 р.).

Всі статті подаються в авторській редакції. Відповідальність за достовірність опублікованих матеріалів та цитувань несуть автори публікацій.